

T.C
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

MALÜL GAZİLERİN PSİKOSOSYAL SÜREÇLERİ VE BAŞ ETME
KAYNAKLARI: BİR GÖMÜLÜ TEORİ ARAŞTIRMASI

Osman HATUN
(Doktora Tezi)

İstanbul, 2018

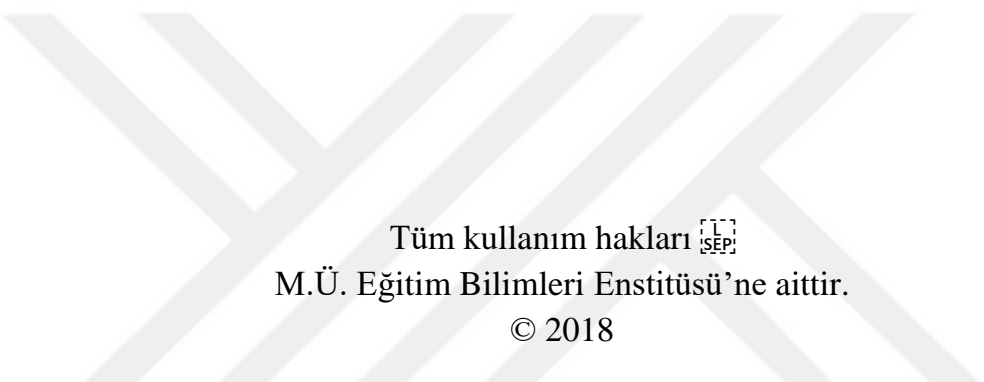
T.C
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

MALÜL GAZİLERİN PSİKOSOSYAL SÜREÇLERİ VE BAŞ ETME
KAYNAKLARI: BİR GÖMÜLÜ TEORİ ARAŞTIRMASI

Osman HATUN
(Doktora Tezi)

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ŞİRİN

İstanbul, 2018

Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
© 2018

ONAY

Osman HATUN tarafından hazırlanan “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması” konulu bu çalışma, .05./04./2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	Prof. Dr. Ahmet ŞİRİN	
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Halil EKŞİ	
JÜRİ ÜYESİ	Doç. Dr. Berna GÜLOĞLU	
JÜRİ ÜYESİ	Yrd. Doç. Dr. Özcan KARAASLAN	
JÜRİ ÜYESİ	Yrd. Doç. Dr. Selami KARDAS	

ÖZGEÇMİŞ

- Doğum Yeri ve Tarihi:** Sinop/Boyabat, 1980
- Lisans:** İstanbul Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Lisans Programı (1999-2003)
- Yüksek Lisans:** Yeditepe Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Programı (2011-2012)
- Doktora :** Marmara Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Doktora Programı (2013-2018)
- İş Deneyimi:** Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen
İskenderpaşa İlköğretim Okulu-Fatih/İST. (2003-2014)
İskenderpaşa İlkokulu- Fatih/İST: (2014-2015)
Fatih Rehberlik ve Araştırma Merkezi-İST: (2015- ....)
- Adres:** Fatih Rehberlik ve Araştırma Merkezi-İstanbul
- Eposta:** osmanhatun@hotmail.com

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın¹ nihayete ermesinde pek çok kıymetli insanın katkısı olmuştur. Tez çalışmam sürecinde bana kapılarını açan, değerli zamanlarını ayıran, çok özel deneyimlerini ve tecrübelerini benimle paylaşan kahraman gazilerimize minnettarım. Allah'tan onlar için sağlıklı, huzurlu ve uzun bir ömür diliyorum. Doktora eğitimin sürecinde bana destek veren, beni anlayışla karşılayan sevgili eşim Hacer'e, çocuklarım Mustafa Tarık ve Elif Neva'ya ve benden dualarını esirgemeyen anne ve babama minnettarım.

Tez çalışmam boyunca beni cesaretlendiren, maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ahmet Şirin hocama tüm içtenliğimle teşekkür ediyorum. Gerek doktora eğitimimde gerekse tez sürecinde bana çok kıymetlerini zamanlarını ayıran, sorularımı büyük bir sabırla cevaplayan, maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen ve öğrencisi olmaktan onur duyduğum kıymetli hocalarım Prof. Dr. Halil Ekşi ve Prof. Dr. Hasan Bacanlı'ya minnettarım.

Tez izleme ve tez savunma jürilerimde bulunan ve önerilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Doç. Dr. Berna Güloğlu, Yrd. Doç. Dr. Özcan Karaaslan ve Yrd. Doç. Dr. Selami Kardeş'a teşekkür ediyorum. Ayrıca bu zorlu süreçte beni motive eden çok kıymetli hocalarım Doç. Dr. Osman Sezgin ve Doç. Dr. Nilgün Canel'e teşekkür ediyorum. Hem lisans üstü eğitime başlamamda hem de doktora eğitimim sürecinde her türlü desteği benden esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. İrfan Erdoğan'a minnettar olduğumu belirtmek istiyorum.

Ayrıca tezimi büyük bir sabır ve özenle okuyup düzeltmeler yapan değerli dostlarım ve meslektaşlarım Fazilet Yavuz Birben, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Demirci, Tuğba Türk, Gülay Kalkan Yeni ve Muhammed Çiftçi'ye yürekten teşekkür ediyorum. Her zaman yanımda olan sevgili dostlarım Yasin Afşar, Kadir Burak Salimoğlu, Ahmet Sayan, Uğur Aslan ve Murat Akın'a ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Osman HATUN

İstanbul-Nisan 2018

---

¹ Bu çalışma Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: EGT-C-DRP-090517-0324

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, terörle mücadele sürecinde yaralanan, organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malül gazilerin hangi psikososyal süreçleri deneyimlediklerinin, bu süreçlerde yaşadıkları güçlüklerin ve baş etme kaynaklarının incelenmesidir. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma desenlerinden gömülü teori deseni kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların belirlenmesinde kartopu örnekleme yöntemi ve katılımcı sayısının belirlenmesinde ise kuramsal örnekleme yöntemi kullanılmış ve yaşları 30 ile 51 arasında değişen 20 malül gazi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın verileri yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmış ve bu görüşmelerde veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen “Görüşme Soru Listesi” kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde “MAXQDA 12” nitel veri analiz bilgisayar programından yararlanılmış ve gömülü teorinin veri çözümleme aşamaları takip edilmiştir. Veriler açık, eksen ve seçici kodlamaya göre çözümlenmiş ve kategoriler oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda malül gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynaklarını ortaya koyan Malül Gazilik Deneyimi “o an- ölümün kıyısından dönmek”, “tedavi süreci”, “gerçek hayata dönüş- uyum sorunları”, “kabullenme ve hayata tutunma” süreçleri çerçevesinde açıklanmıştır. O An- Ölümün Kıyısından Dönmek süreci travma yaşantısı, travmaya duygusal tepkiler, süreçle baş etme ve zaman karşı yarış temalarında; Tedavi Süreci yıpratıcı tedaci, kaybı kabullenememe-duygusal tepkiler ve süreci kolaylaştıran dinamikler temalarında; Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları süreci travmanın psikolojik izleri, engellenme, toplumsal onay görmeme ve yabancılaşma temalarında; Kabullenme ve Hayata Tutunma süreci ise iç destek kaynakları, dış destek kaynakları ve yeni yaşama uyum temalarında açıklanmıştır.

Organ ve işlev kayıpları ve travma yaşantıları ile evlerine dönen malül gaziler, sivil hayatta travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımında engellenme ve toplumsal onay görmeme gibi çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaştıkları için kendilerine ve geleceğe dair umutlarını yitirerek karamsarlığa düşmekte ve mutsuz olmaktadır. Baş etme ve destek kaynakları güçlü olmayan malül gazilerin öfke/tepkisellik ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurdukları için uyum sorunlarının üstesinden gelemedikleri ve böylece kendilerine ve topluma karşı

yabancılaştıkları anlaşılmıştır. Ancak olumlu kişilik, manevi baş etme ve deneyimi anlamlandırma gibi iç destek kaynakları; devlet güvencesi, aile desteği, diğer malül gazilerle birliktelik, sosyal çevre desteği ve profesyonel psikolojik destek gibi dış destek kaynakları sayesinde travma ve kayıp deneyimlerini kabullenerek hayata tutunan malül gaziler, değişen yaşam koşulları karşısında diğer insanlara ihtiyaç duymadan bağımsız yaşayabilmekte, yaşamlarında bir rutin oluşturarak hayatlarını düzene sokmakta ve topluma katılarak sosyalleşmektedirler. Ayrıca fiziksel, psikolojik ve sosyoekonomik açıdan çok zorlu deneyimler yaşayan ve destek kaynakları sayesinde bu güçlüklerin üstesinden gelebilen malül gazilerin yaşamları, kendini algılama biçimleri ve gelecek algıları başlarda olumsuz yönde etkilense de malül gazilik deneyiminin gazilerin kişiliklerini ve yaşamlarını olumlu yönde etkilediği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Malül gazi, travma, psikososyal süreç, yabancılaşma, baş etme kaynakları, gömülü teori

ABSTRACT

The aim of this study is to explore the psychosocial processes experienced by disabled war veterans who've been injured or experienced loss of organ and/or function during the fight against terrorist and the difficulties they have during these processes and coping resources they use. For this purpose, grounded theory, which is one of the qualitative research designs, was used in the research. In the study, snowball sampling method and theoretical sampling method were used respectively for determining the participants and the number of the participants and in-depth interviews were conducted with 20 disabled veterans between the ages of 30 and 51. The data of the study were collected by unstructured and semi-structured interviews and the "Interview Question List" was used as data collection tool which was developed by the researcher. In the analysis of the data, "MAXQDA 12" qualitative data analysis computer program was utilized and the data analysis steps of the grounded theory were followed. The data were analyzed according to open, axial and selective coding and categories were created accordingly.

As a result of the study, the Experience of Being Disabled War Veteran, which reveals the psychosocial processes and coping resources, is explained in the framework of "that moment- returning from the threshold of of death", "treatment process", "returning to real life-adaptation problems", "acceptance and holding on to the life" processes. The process of "that moment- returning from the threshold of of death" is explained in the trauma experience, emotional reactions to trauma, coping with the process, and competing against time; "treatment process" is explained in exhaustive treatment, inability to accept the loss – emotional reactions and process-facilitaitaing dynamics; "returning to real life-adaptation problems " is explained in the psychological traces of the trauma, inhibition, social disapproval and alienation themes; and "acceptance and holding on to the life" is explained in internal support resources, external support resources and adaptation to new life themes.

Because disabled war veterans who returned their homes with loss of organ/function and traumatic experiences run into various adaptation problems in their civilian lives such as psychological traces of trauma, inhibition from participating in the psychosocial life and social disapproval, they lose their hopes for themselves and future, descend into

pessimism and become unhappy. Since disabled veterans who does not have strong coping and support resources turn to negative coping methods such as anger/reactivity and self-isolation, it has been understood that they cannot overcome adaptation problems and therefore become alienated from themselves and the society. However, war-wounded soldiers accept their experiences of trauma and loss and hold on to life thanks to internal support resources such as positive personality, spiritual coping and making sense of experience; and external support resources such as state guarantee, family support, spending time with other disabled veterans, social support and professional psychological support. Thus, disabled veterans can live independently in the face of changing living conditions without the need of other people, they organize their lives by establishing a routine in their lives and socialize by participating in the society. Furthermore; it was understood that the Experience of Being Disabled War Veteran influenced the personalities and lives of disabled veterans positively even though the self-perceptions, future perceptions and lives of disabled war veterans, who experienced tough physical, psychological and socioeconomic situations and overcame those difficulties through support resources, were affected negatively at the beginning.

Keywords: Disabled war veteran, trauma, psychosocial process, alienation, coping resources, grounded theory

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖZGEÇMİŞ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMA VE SEMBOLLER	xiv
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	7
1.3. Önem.....	9
1.4. Sınırlılıklar	10
1.5. Tanımlar.....	10
BÖLÜM II: ALAN YAZIN	13
2.1. Savaş, Terör ve Malül Gaziler	13
2.1.1. Gazi ve Gazilik Kavramı	13
2.1.1.1. İslami Bir Kavram Olarak Gazilik.....	15
2.1.1.2. İslam Öncesinden Cumhuriyet Sonrası Döneme Türkler’de Gazilik Kavramı	16
2.1.2. Bir Travma Olarak Savaş ve Terör	21
2.1.3. Terör ve Malül Gaziler	24
2.2. Gazilerin Sivil Hayattaki Uyum Sorunları.....	27
2.2.1. Savaşın Görünen Yaraları: Engelli ya da Malül Olmak	28
2.2.2. Savaşın Görünmeyen Yaraları: Psikolojik Sorunlar	32
2.2.2.1. Travma Sonrası Stres Bozukluğu	33
2.2.2.2. Bir Kaçınma Davranışı Olarak Alkol ve Madde Kullanımı	41
2.2.2.3. Savaşın Yıkıcı Sonuçlarıyla Baş Edememe: İntihar Eğilimi	42
2.2.3. Sosyoekonomik Sorunlar	44

2.2.3.1. Aile ve Yakın Çevreyle Olan İlişkilerde Yaşanan Güçlükler	45
2.2.3.2. Geçim Derdi: İşsizlik ve Ekonomik Sorunlar	47
2.2.3.3. Toplumdan Uzaklaşma: Sosyal İzolasyon	49
2.3. Psikososyal Uyum: Destek Kaynakları ve Travma Sonrası Büyüme	52
2.3.1. Sosyal Destek	52
2.3.1.1. Aile Desteği	56
2.3.1.2. Arkadaş Desteği: Güçlü Bir Destek Kaynağı Olarak Gaziler	58
2.3.2. Manevi Destek	59
2.3.3. Psikolojik Destek	63
2.3.4. Psikolojik Sağlamlık (Resilience)	67
2.3.5. Travma Sonrası Büyüme (Posttraumatic Growth)	71
2.3.5.1. Travma Sonrası Büyümenin Boyutları	76
2.3.5.2. Travma Sonrası Büyüme Kavramını Açıklayan Modeller	77
2.4. Gazilerin Uyum ve Baş Etme Süreçlerini Açıklayan Modeller	80
2.4.1. Savaşçıların Yolculuğu Modeli	80
2.4.2. İnsanileşme ve İnsandışılaşma Süreçleri Modeli	82
2.4.3. Anlam Temelli Baş Etme Modeli	84
BÖLÜM III: YÖNTEM	87
3.1 Araştırmanın Modeli	87
3.2 Katılımcılar	89
3.3. Veri Toplama Araçları	93
3.4. Verilerin Toplanması	94
3.5. Verilerin Çözümlemesi	95
3.6. Geçerlik ve Güvenirlik	99
3.7. Araştırmacının Rolü	101
BÖLÜM IV: BULGULAR	104
4.1. O An - Ölümün Kıyısından Dönmek!	108
4.1.1. Travma Yaşantısı	108
4.1.2. Duygusal Tepkiler	112
4.1.3. Süreçle Baş Etme	113
4.1.4. Zamana Karşı Yarış	115
4.2. Tedavi Süreci	117

4.2.1. Yıpratıcı Tedavi	118
4.2.2. Kaybı Kabullememe- Duygusal Tepkiler	124
4.2.3. Süreci/Kabullenmeyi Kolaylaştıran Dinamikler.....	128
4.3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları.....	132
4.3.1. Travmanın Psikolojik İzleri	135
4.3.2. Engellenme	140
4.3.2.1 Yaşam Alanının Sınırlanması	140
4.3.2.2 Yaşam Rollerinde Yetersizlik.....	146
4.3.2.3 Aşırı Korunma/Bağımlılık	149
4.3.2.4 Kariyerin Engellenmesi ve Ekonomik Sorunlar	151
4.3.3. Toplumsal Onay Görmemek-Hayal Kırıklığı.....	156
4.3.3.1 Malül Gazilere Yönelik Olumsuz Algı.....	157
4.3.3.2 Sahipsiz/Yalnız Kalmak	160
4.3.3.3 Değer Görmemek.....	162
4.3.4. Yabancılaşma.....	169
4.3.4.1 Karamsarlık.....	169
4.3.4.2 Mutsuzluk	173
4.3.4.3 Olumsuz Baş Etme.....	176
4.4. Kabullemme ve Hayata Tutunma	181
4.4.1. İç Destek Kaynakları	184
4.4.1.1 Olumlu Kişilik Özellikleri	184
4.4.1.2 Manevi Baş Etme.....	190
4.4.1.3 Deneyimi Anlamlandırma.....	195
4.4.2. Dış Destek Kaynakları	199
4.4.2.1 Aile Olmak.....	199
4.4.2.2 Devlet Güvencesi	205
4.4.2.3 Gazilerle Birliktelik	209
4.4.2.4 Sosyal Çevre Desteği	216
4.4.2.5 Psikolojik Destek	219
4.4.3. Yeni Yaşama Uyum.....	221
4.4.3.1 Bağımsız Olmak-Kendine Yetmek.....	221
4.4.3.2 Rutini Sürdürmek.....	225

4.4.3.3 Sosyalleşmek	229
4.4.3.4 Deneyimin Kazandırdıkları.....	232
BÖLÜM V: SONUÇ	239
5.1. Yargı	239
5.1.1. O An – Ölümün Kıyısından Dönmek!	239
5.1.2. Tedavi Süreci	240
5.1.3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları	241
5.1.4. Kabullenme ve Hayata Tutunma	244
5.2. Tartışma	250
5.2.1. O An - Ölümün Kıyısından Dönmek!.....	250
5.2.2. Tedavi Süreci	255
5.2.3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları	261
5.2.4. Kabullenme ve Hayata Tutunma	283
5.3. Öneriler	316
5.3.1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler	316
5.3.2. İlerde Yapılabilecek Araştırmalar İçin Öneriler	321
KAYNAKLAR	323
EKLER	349
Ek 1. Katılımcı Onay Formu.....	349
Ek 2. Görüşme Soru Listesi	350
Ek 3. Açık Kodlama ve Eksen Kodlama Listesi.....	352

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Katılımcıların Özellikleri.....	92
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Schaefer ve Moos'un Travma Sonrası Büyüme Modeli	78
Şekil 2.2. Calhoun ve Tedeschi'nin Travma Sonrası Büyüme Modeli	80
Şekil 2.3. Savaşçıların Yolculuğu	82
Şekil 2.4. İnsanileşme ve İnsandışılaşma Süreçlerini Etkileyen Faktörler	84
Şekil 2.5. Psikolojik Olarak Sağlam Olan Gazilerde Anlam Temelli Baş Etme	85
Şekil 2.6. Aşırı Travmatize Olan Gazilerde Anlam Temelli Baş Etme	85
Şekil 2.7. Travma Sonrası Büyüme Gösteren Gazilerde Anlam Temelli Baş Etme	86
Şekil 4.1. Malül Gazilik Deneyimi	107
Şekil 4.2. O An -Ölümün Kıyısından Dönmek!	108
Şekil 4.3. Tedavi Süreci	118
Şekil 4.4. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları	134
Şekil 4.5. Kabullenme ve Hayata Tutunma	183

KISALTMA VE SEMBOLLER

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDT: Bilişsel Davranışçı Terapi

BRM: Bilkent Rehabilitasyon Merkezi

DSM-V: Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorders-V

EMDR: Eye Movement Desensitization and Reprocessing

GATA: Gülhane Askeri Tıp Akademisi

IoM: Institute of Medicine

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TDVİA: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TSSB: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

VA: Department of Veteran Affairs

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1.Problem

Savaş, terör, deprem, sel ve yangın gibi travmatik olaylar insanlar üzerinde psikolojik, sosyal, fiziksel ve ekonomik açıdan derin yaralar açmakta ve üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen kişi üzerindeki etkilerini sürdürmektedir. Savaş ve terör gibi insanlar tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilen olaylar ise insanları en çok travmatize eden ve uzun süreli etkileri olan olaylardır (Archibald, Long, Miller ve Tuddenham, 1962; Archibald ve Tuddenham, 1965; DeFazio, 1975; Haley, 1974; McFall, Mackay ve Donovan, 1991; Njenga, Nicholls, Nyamai, Kigamwa ve Davidson, 2004). Savaş ve terör gibi travmatik olaylara en çok maruz kalanlar ise gazilerdir. Shehan (1987)'a göre savaş ya da silahlı bir çatışmayı gaziler açısından travmatik yapan dört neden vardır. Birincisi, kendisi ve arkadaşlarının ölme ihtimalinden korkan gaziler için savaş, içinde her an ölümü barındırmaktadır. İkincisi, savaştaki askerler yaşamını, gençliğini ve masumiyetini kaybetmeye yönelik derin bir kayıp hissi yaşamaktadırlar. Üçüncüsü, savaş alanında askerler çaresizlik duygusunu yoğun bir şekilde yaşarlar. Çünkü kendi kaderleri üzerinde kontrole sahip değildirlere. Sonuncusu ise, askerler savaş alanında tahrip edilmiş ve bozulmuş yerleşim birimleriyle, yanmış bina ve ölmüş insan bedenleriyle karşılaşmaktadırlar.

Savaş travmasına maruz kalan gazilerde en yaygın olan tanının travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) olduğu belirtilmektedir (Stretch, 1991; Vafae ve Seidy, 2004). Savaş ve terör gibi travmatik olaylar, insanlarda korkuya ve güven kaybına yol açarak travma sonrası stres bozukluğuyla (TSSB) birlikte çeşitli psikolojik sorunlara neden olmakta (Fontana ve Rosenheck, 1999; Hendin ve Haas, 1991; Güloğlu, 2016; Güloğlu ve Kararımak, 2013; Laufer, Gallops ve Frey-Wouters, 1984) ve bireyin psikososyal işlevselliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Ahern ve diğ., 2015; Rockhold, 2010; Samper, Taft, King ve King, 2004). Savaş, terör ve silahlı çatışma gibi travmatik olaylarla ilişkili olan TSSB, ilk defa Vietnam savaşı sonrasında tanımlanmış bir sendromdur (Friedman, Schnurr ve McDonagh-Coyle, 1994; Moore ve Reger, 2007; Young, 1995). Vietnam gazilerinin %20'sinin TSSB teşhisi aldığı; yaklaşık yarısının ise

savaşın olumsuz etkilerini uzun süre yaşadığı (Hogancamp ve Figley, 1983), Vietnam Savaşı'ndan on iki yıl sonra (Dohrenwend ve diğ., 2006) ve on dört yıl sonra (Koenen, Stellman, Stellman ve Sommer, 2003) yapılan çalışmalarda bile gazilerin TSSB belirtileri gösterdikleri saptanmıştır. Psikiyatrik destek almak için kliniğe başvuran gazilerde TSSB yaygınlığının II. Dünya Savaşına katılan gazilerinde %37, Kore Savaşına katılanlarda ise %80 olduğu bulunmuştur (Everett, 1988). Ayrıca Irak ve Afganistan savaşlarından dönen gazilerle yapılan bir çalışmada %40 (Afari ve diğ., 2009), başka bir çalışmada ise %68,2 (Lew, Tun ve Cifu, 2009) oranında TSSB yaygınlığı bulunmuştur. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malül gazilerde TSSB oranlarının %6,5 ile %46,7 arasında değiştiği görülmektedir (Güloğlu ve Kararımak, 2013; Güloğlu, 2016; Ketten, Karagöl, Ketten, Avcı ve Karanfil, 2013).

Savaş veya silahlı çatışmada yaralanan gazilerde TSSB gelişimi ve yaygınlığının daha çok olduğu ve bu nedenle malül gazilerin psikososyal işlevselliğinin daha çok etkilendiğini belirtilmektedir. Fiziksel yaralanmalar ve organ kayıpları kişinin fiziksel bütünlüğünü bozması ve yaşamını tehdit etmesi nedeniyle travma sonrası stresi arttırmaktadır (Foy ve Card, 1987; Gilbar, Plivazky, ve Gil, 2010; Green, Lindy, Grace, ve Gleser, 1989; Helzer, Robins ve McEvoy, 1987; Hoge, Terhakopian, Castro, Messer ve Engel, 2007; Koren, Norman, Cohen, Berman ve Klein, 2005; Verger ve diğ., 2004).

TSSB belirtileri gösteren gazilerde intihar depresyonu, savaştan sağ kurtulduğu için suçluluk ve keder duyguları, travmatik olayı tekrarlayan rüyalar, kabuslar ve anılarla tekrar yaşama, kendine ve diğerlerine yönelik öfke, düşmanlık ve saldırganlık gibi belirtiler görüldüğü tespit edilmiştir (Shehan, 1987; Stretch, 1991; Jakupcak ve diğ., 2007). Savaşa bağlı TSSB ile psikososyal uyum arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, TSSB olan gazilerin tanı konmamışlara oranla psikososyal uyum problemlerinin daha fazla olduğu, düşük düzeyde psikososyal ve ahlaki gelişim gösterdikleri, sivil yaşamda rol karmaşası, yabancılaşıma-izolasyon ve durgunluk yaşadıkları saptanmıştır (McFall ve diğ., 1991; Taylor ve Baker, 2007).

Gazilerin askerlik sonrası sivil yaşama psikososyal uyumlarında savaş deneyimleri etkili olmaktadır. Savaş sürecinde görev alan askerler bir çok etik ve ahlaki sorunla karşılaşmaktadır. Savaşta vahşet eylemlerine (atrociti) maruz kalma ile psikolojik

semptomlar arasında kuvvetli ilişki bulunmaktadır. Sivillerin öldürülmesi, işkence görme, işkenceye şahit olma ya da bireyin kendisinin de dahil olduğu işkence eylemi savaş sonrasında askerleri derinden etkilemekte ve şiddetli psikolojik belirtiler yaşamalarına neden olmaktadır (Laufer, Gallops ve Frey-Wouters, 1984). Şiddetli insani acılara tanık olma ya da dahil olmayı içeren bazı deneyimler kişide ciddi içsel çatışmalara yani ahlaki yaralanmaya (moral injury) neden olmaktadır. Çünkü bu deneyimler ahlaki, etik ve dini değerler açısından bireyin iç dünyasında yıkıma neden olmaktadır. Vahşet içeren deneyimlere maruz kalan ya da bu davranışları yapan askerlerin bu yaşantılarını yıllar sonra bile gece-gündüz rüyalarında, kabuslarında tekrar yaşadıkları belirtilmektedir. Ayrıca ahlaki yaralanma yaşayan askerlerde TSSB belirtileri, utanç, suçluluk, demoralizasyon ve kendini engelleme davranışlarının görüldüğü, kendilerine ve dünyaya ilişkin bilişsel şemalarının sarsıldığı rapor edilmektedir (Beckham, Feldman ve Kirby, 1998; Drescher ve diğ., 2011; Litz ve diğ., 2009). Savaş suçluluğu ile intihar arasında ilişki olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır (Hendin ve Haas, 1991). Maguen ve arkadaşları (2011) ise, birisini öldürme ve intihar arasındaki ilişkide TSSB ve depresyonun aracı bir değişken olduğunu savunmaktadır. Öldürme eyleminin TSSB, işlevsel bozukluk ve saldırganca davranışlarla ilişkili olduğu ve bu ilişkinin sivil birini öldürmede daha güçlü olduğu da belirtilmektedir.

Savaş sonrasında sivil yaşama uyum problemleri ve psikolojik sorunların ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında yaralanma, organ kaybı/amputasyon ve/veya işlev kaybının etkisi büyüktür. Mayın ve el yapımı gibi patlayıcıların ve ateşli silahların kullanılması sonucu malül (engelli) gazi sayısı her geçen gün artmaktadır. Organ kaybı olan malül gaziler aynı zamanda beden imgesinin bozulması, vücudun işlevsellik oranı ve yakın ilişkilerde de kayıplar yaşamaktadır (Oğul ve Erden, 2005). Silahlı çatışma nedeniyle yaralanan, işlev kaybına uğrayan gazilerde benlik saygısında azalma, gelecekte endişe duyma, beden imajının bozulması ve bunlara bağlı olarak sosyal yaşamdan geri çekilme görülebilir (Öznur, 2013).

Yaralanma ya da organ kaybı nedeniyle fiziksel engeli olan malül gazilerin TSSB (Helzer ve diğ., 1987; Hoge ve diğ., 2007; Koren ve diğ., 2005; Kulka ve diğ., 1990; MacGregor, 2007; McFall ve diğ., 1991; Pitman, Altman ve Macklin, 1989; Reiber ve diğ., 2010), depresyon (Aflekseir, 2010; Berghuis ve Jongasma, 2010; Vafae ve Seidy, 2004), fobik anksiyete, kişiler arası duyarlılık, obsesif-kompulsif bozukluk, paranoid

düşünceler, psikotizm ve somatizasyon ortalamalarının engeli olmayan gazilere göre daha yüksek olduğu (Yeşilkanat, 1999), ileri düzeyde işlev kaybı yaşayanların meslek ve sosyal alanlarda, aile ve yakın ilişkilerde daha fazla sorun yaşadıkları belirtilmektedir (Açıksöz, 2011; Ahern ve diğ., 2015; Berghuis ve Jongma, 2010; Breslau, 2001; Dal ve Hatipoğlu, 1997; Gregurek ve diğ., 2001; Hoşoğlu, 2005; Sayer ve diğ., 2010).

Travmatik bir olay yaşayan herkesin aynı şekilde etkilenmediği, bunda psikolojik, kültürel, dini, sosyal, fiziksel ve ailesel faktörlerin önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Psikolojik sağlamlık (Başoğlu ve diğ., 2005; Bonanno, Galea, Bucciarelli ve Vlahov, 2006; Duran ve Ünsal, 2014; Fikretoğlu, Brunet, Poundja, Guay ve Pedlar, 2006; Lerner, 2013; Pietrzak, Goldstein, Malley, Rivers ve Southwick, 2010; Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders, 2010) ve sosyal destek düzeyleri yüksek olan (Aflakseir, 2010; Boscarino, 1995; Green, Grace, Lindy, Gleser ve Leonard, 1990; Oh, 2002; Irving, Telfer ve Blake, 1997; Martz, Bodner ve Livneh, 2010; Schafer, 2007; Tanielian, ve diğ., 2008); işlevsel ve destekleyici aile ilişkilerine sahip olan (Egendorf, 1982; Gaboulaud ve diğ., 2010; Hill, Lawhorne ve Philpott, 2012; Hogancamp ve Figley, 1983; Shehan, 1987); çevreyle olumlu ilişkiler kurabilen, sosyal faaliyetlere katılan ve işlevsel baş etme stratejileri olan (Aflakseir, 2010; Desmond ve MacLachlan, 2006; Irving ve diğ., 1997; Oğul ve Erden, 2005; Sorensen, 2015), geleceğe yönelik umutlu ve iyimser bakabilen (Araten-Bergman, Tal-Katz ve Stein, 2015; Irving ve diğ., 1997; Linley ve Joseph, 2004) bireylerin travma yaratan bir olay sonrasında normal yaşama daha kolay katıldıkları ve başarılı bir şekilde uyum sağladıkları ifade edilmektedir.

Literatür incelendiğinde gazileri konu alan araştırmaların büyük çoğunluğunun Amerika menşeli olduğu göze çarpmaktadır. Bunda Amerika'nın Vietnam, Kore, Irak ve Afganistan gibi savaş deneyimleri sonucunda yüz binlerce savaş gazisinin olması ve gazilere yönelik araştırma-geliştirme çalışmalarını, rehabilitasyon ve destek hizmetlerini koordine etmesi amacıyla kurulan Gazi İşleri Departmanı (US Department of Veteran Affairs) etkili olabilir. Türkiye'de ise Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları, Kore ve Kıbrıs Savaşının yanı sıra 1984'ten bu yana 30 yılı aşkın bir süredir hala devam eden terörle mücadele deneyimi vardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile illegal bir örgüt olan PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê-Kürdistan İşçi Partisi) arasında halen devam eden silahlı mücadelede en aktif görevi askerler almaktadır. 30 yıldan fazla süredir PKK ile devam eden silahlı çatışmalar sonucunda binlerce asker fiziksel ve psikolojik açıdan zarar

görme, organ ve işlev kaybına uğrama suretiyle savaş/terör travmasına maruz kalmıştır. Ancak binlerce malûlgazi olmasına rağmen gazileri konu alan çalışmaların çok az olduğu görülmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmaların genelde iki alanda yoğunlaştığı söylenebilir. İlkinde gazilerin TSSB, depresyon ve anksiyete gibi klinik semptom değişkenleri çerçevesinde, ikincisinde ise aile ve sosyal ilişkiler, iş yaşamı, benlik saygısı, psikolojik sağlamlık, sosyal destek ve yaşam kalitesi gibi değişkenler çerçevesinde ele alındığı görülmüş ve aşağıda bu çalışmalar özetlenmiştir.

Yeşilkanat (1999), 50’si malûlgazi olmak üzere toplam 150 askerle yaptığı çalışmada, malûl gazilerin %96’sının hayatının olumsuz etkilendiğini, anksiyete bozukluğu, depresyon, fobik anksiyete kişiler arası duyarlılık, obsesif-kompulsif bozukluk, paranoid düşünceler, psikotizm, somatizasyon puan ortalamalarının diğer gruplarla kıyasla malûl gazilerde daha yüksek olduğunu saptamıştır. Güloğlu ve Kararımak (2013), aradan uzun zaman geçmesine rağmen malûl gazilerde TSSB ve TSSB’ye eşlik eden depresyon belirtileri tespit etmişlerdir. Kararımak ve Güloğlu’un (2014) yaptıkları çalışmada, affedicilik ile TSSB arasında dolaylı bir ilişki olduğu, öfke ve olumsuz duygulanımın bu ilişkideki aracı rolünün önemi vurgulanmıştır. Duran ve Ünsal’ın (2014) şehit aileleri ve malûl gazilerin psikolojik dayanıklılık ve depresif durumlarını incelediği çalışmada, depresyon puanlarının gazilerde şehit ailelere nazaran daha düşük olduğu, psikolojik dayanıklılık açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı ve malûl gazilerde çocuk sayısı arttıkça toplam depresyon puanının da arttığı bulunmuştur. Güloğlu’nun (2016) 366 malûl gazi ile yaptığı çalışmada ise, gaziler arasında TSSB yaygınlığının %46,7 olduğu, %16,4’ünün depresyon ve %18’inin ise anksiyete belirtileri gösterdiği, %26’sının alkol kullandığı ancak alkol kullanımıyla TSSB, depresyon ve anksiyete puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmektedir.

Yılmaz (2004) çalışmasında gazilerin aile, arkadaş ve sosyal çevreyle olan ilişkilerindeki memnuniyetinin normal seviyede olduğu ve gazilik olgusunun kültürel bir değer olarak algılandığı sonucuna ulaşmıştır. Hoşoğlu’nun (2005) subay ve astsubay 31 malûlgazi ile yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında meslek, aile ilişkileri ve sosyal alanlarda yaşanan sorunların malûliyet-engellilik derecesine göre farklılıklar gösterdiği, ileri derecede işlev kaybı yaşayan gazilerin bu alanlarda daha fazla sorun yaşadığı tespit edilmiştir. GATA’da tedavi gören malûl gazilerle yapılan çalışmalarda, Duyan ve arkadaşları (2005), duygusal ve güvence verici sosyal destek gören gazilerin,

sosyal destek görmeyenlere göre benlik saygılarının yüksek ve kaygı düzeylerinin düşük olduğunu; Yazıcıoğlu, Duyan, Karatas ve Özgül (2006) ise duygusal, bilgi ve güvence sağlayıcı sosyal destek gören gazilerin yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu, ancak gazilerin yaşam kalitesi üzerinde araçsal sosyal desteğin anlamlı bir farklılık oluşturmadığını bulmuşlardır. Başcılar'ın (2017) malül gazilerde sosyal destek algısı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada ise, sosyal destek algısı ile yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Literatürde savaş ve terör gibi travmatik olaylara maruz kalan sivillere ve gazilere yönelik Bilişsel Davranışçı Terapi (Cognitive Behavioral Therapy), Maruz Bırakma Terapisi (Exposure Therapy), EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing), Logoterapi, Bilinçli Farkındalık Terapisi (Mindfulness), Toplum Temelli Terapi (Community Based Therapy), Kısa Süreli Terapi ve Aile Terapisi gibi çeşitli müdahale yaklaşımların kullanıldığı görülmektedir (Bass ve diğ., 2012; de Jong ve Kleber, 2007; Gaboulaud ve diğ., 2010; Kluepfel ve diğ., 2013; Morina, Rushiti, Salihu ve Ford, 2010; Priebe ve diğ., 2010; Sonderegger, Rombouts, Ocen ve McKeever, 2011; Tuerk ve diğ., 2011). Ancak bahsedilen bu müdahale yaklaşımlarının Kosova, Bosna Hersek, Filistin, İran, Uganda, Afrika gibi Batı kültüründen farklı sosyo-kültürel değerlere sahip ve gelişmekte olan bölgelerde kullanıldığı araştırmalar incelendiğinde sonuçların beklenen seviyede olmadığı; bununla birlikte kültüre duyarlı ve yerel uygulama biçimlerini içeren müdahale programlarının daha işlevsel olduğuna yönelik değerlendirmeler de mevcuttur (Pedersen, Kienzler ve Guzder, 2015). Türkiye'de ise gaziler örneğinde geliştirilen herhangi bir müdahale programına rastlanılmamıştır. Savaş ya da silahlı bir çatışmada yaralanan askerler önce en yakın devlet ya da askeri hastanesine getirilerek acil müdahaleleri yapılmakta daha sonra, ihtiyaç duyulursa, Ankara GATA'ya (Gülhane Askeri Tıp Akademisi) sevk edilerek cerrahi, fizik tedavi veya psikolojik destek almaktadırlar.

Gazileri konu alan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde çoğunlukla, gazilerin savaş süreci ve sonrasındaki deneyimlerinin klinik açıdan ele alındığı ve gazilik deneyiminin TSSB (posttraumatic stress disorder), depresyon, anksiyete, alkol ve madde bağımlılığı, intihar, davranış bozuklukları, aile ve yakın çevreyle olan ilişki sorunları ve toplulmdan izolasyon gibi değişkenler açısından incelendiği ve bu

çalışmalarda çoğunlukla nicel yöntemlerin kullanılarak savaş gibi travmatik bir olaya maruz kalmanın psikolojik ve sosyal etkilerinin standart ölçme araçları ile belirlenmeye çalışıldığı görölmektedir.

Türkiye’de de gazilerle ilgili araştırmaların büyük çoğunluğunun nicel yöntemler üzerinden yürütöldüğü, çoğunlukla farklı költürlerden uyarlanmış ölçeklerin kullanıldığı ayrıca bu çalışmaların Batı menşekli kavram ve teorilerden hareketle temellendirildiği görölmüştür. Bu çalışmaların malöl gazilik olgusunun anlaşılması açısından son derece önemli olduğu ortadadır. Ancak Türkiye’de “gazi” kavramı Batı’da olduğu gibi yalnızca “tecrübeli asker, savaşa katılan ve savaştan sağ olarak dönen” kimselere verilen bir ünvan anlamında kullanılmamakta, “alplik”, “cihad”, “gaza”, “kahraman”, “vatansever”, “din ve vatan uğruna savaşan” gibi tarihi, költürel ve dini kavramlarla da ilişkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca malöl gazilerin sivil hayatta yaşadıkları deneyimlerin, kendilerini algılama ve toplum içerisinde konumlandırma ve uyum sorunlarıyla baş etme biçimlerinin Türk toplumunun költürel ve manevi değerlerinden etkileneceği düşünölmektedir. Bu nedenle Türkiye’de gazilik olgusunun deneyimlenişi, gazilerin deneyimledikleri psikososyal süreçler ve baş etme kaynakları Batı költüründen farklı olabilir. Dolayısıyla bu çalışmada, gazilerin psikososyal süreçlerini, uyum sorunlarını ve baş etme kaynaklarını költüre özgü kavram, yapı ve süreçler çerçevesinde betimlemek, açıklamak ve malöl gazilik olgusunun nasıl deneyimlendiğine ilişkin bir model ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların alanyazına ve psikolojik danışma uygulamalarına katkı sağlayacağı, malöl gazilerin psikolojik iyi oluş düzeylerini yükseltmek, uyum süreçlerini desteklemek ve psikososyal yaşama daha etkin katılımlarını sağlamak için hazırlanacak psikoeğitim programlarına kaynaklık edeceği düşünölmektedir. Sonuç olarak bu araştırmanın temel problem cümlesi, “Malöl gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynakları nelerdir?” şeklinde ifade edilmiştir.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı terörlle mücadele sürecinde yaralanan, organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malöl gazilerin hangi psikososyal süreçleri deneyimlediklerini, bu süreçlerde karşılaştıkları güçlükleri ve baş etme kaynaklarını költüre özgü kavram, yapı

ve süreçler çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde betimlemek, açıklamak ve malül gaziliğin nasıl deneyimlendiğine ilişkin bir model geliştirmektir. Bu çerçevede araştırma sürecinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Malül gazilerin travma yaşantıları ve travma anındaki duygusal tepkileri nelerdir? Malül gaziler, travma anıyla nasıl baş etmektedirler?
2. Tedavi sürecinde malül gaziler neler yaşamaktadır?
  - a. Organ ve/veya işlev kaybına malül gaziler nasıl tepki vermektedir?
  - b. Tedavi sürecini etkileyen olumlu ve olumsuz dinamikler nelerdir?
3. Malül gazilerin eve dönüş deneyimleri nasıldır? Sivil hayata döndüklerinde karşılaştıkları psikolojik, sosyal, fiziksel, ekonomik ve sağlıkla ilgili güçlükler nelerdir?
  - a. Aile yaşamı, sosyal ilişkileri ve iş yaşamı nasıl etkilenmektedir?
  - b. Organ ve işlev kaybı yaşayan biri olarak kendilerini nasıl algılamaktadırlar?
  - c. Benlik algıları değişmekte midir, eğer değişiyorsa hangi dinamikler bu süreçte etkili olmaktadır?
  - d. Bir gazi olarak devlet ve toplumdan beklentileri nelerdir? Sosyal yaşamda kendilerini nasıl konumlandırmaktadırlar?
4. Malül gazilerin yaşadıkları kaybı ve travma deneyimlerini kabullenmelerinde ve hayata uyum sağlamalarında hangi dinamikler etkili olmaktadır?
  - a. Karşılaştıkları sorunların ve güçlüklerin üstesinden nasıl gelmektedirler?
  - b. Kabullenme ve uyum sürecinde başvurdukları destek kaynakları nelerdir? Destek kaynakları, kabullenme ve uyum açısından nasıl bir işlev görmektedir?
  - c. Yaşadıkları çeşitli güçlükleri, organ ve işlev kayıplarını nasıl anlamlandırmaktadırlar? Bu anlamlandırma biçimlerinin uyum sürecindeki rolü nedir?
  - d. Malül gaziler açısından yaşama yeniden uyum sağlamanın göstergeleri nelerdir?

1.3. Önem

Alanyazında savaş deneyimi olan gazilere yönelik pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmaların genelinde nicel yöntemin kullanılarak savaş ve terör gibi travmatik bir olaya maruz kalmanın psikososyal etkilerinin standart ölçme araçlarıyla belirlenmeye çalışıldığı, gazilik olgusunun çoğunlukla klinik açıdan TSSB değişkeni çerçevesinde ele alındığı ve TSSB ile depresyon, kaygı, sosyal izolasyon, alkol ve madde kötüye kullanımı, işsizlik ve intihar davranışı arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmüştür. Türkiye’de ise gazilik olgusunu ve gazilerin yaşantılarını ele alan çalışmaların sayısının çok az olduğu, bu çalışmaların çoğunluğunun Batı menşeli kavram ve teorilerden hareketle temellendirildiği ve benzer değişkenler açısından nicel yöntemle gazilik olgusuna yaklaşıldığı görülmüştür. Ancak “alplik, cihad, gaza” gibi tarihi, kültürel ve dini kavram ve değerlerle ilişkili olduğu belirtilen gazilik olgusunun deneyimleniş biçimi Batı’dan farklı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada malül gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynaklarını kültüre özgü kavram, yapı ve süreçler çerçevesinde ortaya koymak ve açıklamak hedeflenmiştir. Dolayısıyla malül gazilerin uyum süreçlerinde olumlu ve olumsuz yönde etkili olan sosyal ve psikolojik dinamikleri, baş etme sürecini destekleyen olumlu kişilik özelliklerini ve baş etme ve destek kaynaklarını incelemenin sosyal psikoloji, pozitif psikoloji ve psikolojik danışma alanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma, malül gazilerin psikolojik iyi oluş düzeylerini yükseltmek ve psikososyal yaşama etkin katılımlarını sağlamak için hazırlanacak psikoeğitim programlarına ve psikolojik danışma uygulamalarına kaynaklık edebilir.

Bu çalışmada katılımcıların tedavi sürecinde ve resmi olarak malül gazi olma süreçlerinde yaşadıkları güçlükler, karşılaştıkları engeller tanımlanmıştır. Ayrıca devletin malül gazilere sağladığı çeşitli kanuni hakların gaziler tarafından nasıl algılandığı ve uyum süreçlerindeki işlevleri açıklanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın malül gazilerle ilgili uygulanacak sosyal ve ekonomik politikalara ve daha etkili bir tedavi ve rehabilitasyon sürecinin planlanmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıda şöyle ifade edilmiştir:

1. Terörle mücadele sürecinde yaralanan her asker malül gazi sayılmamaktadır. Kaza ile veya dost ateşi sonucu yaralanan askerler vazife malülü sayılmakta, malül gazi olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca terörle mücadele sürecinde yaralansalar bile malüliyetleri raporla kesinleşmiş olması ve en az %40 oranında fiziksel kayba bağlı malüliyet yaşadıkları raporla tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu araştırma terörle mücadele ederken yaralanan ve malüliyetleri sağlık kurulu raporu ile kesinleşen ve resmi olarak malül gazi sayılan ve yaşları 30 ile 51 arasında olan bireylerle sınırlıdır.
2. Bu çalışma en erken 10 yıl önce gazi olmuş bireylerle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, gazilik süresi en az 10 yıl olan malül gazilerin sınırlandırılmıştır.
3. Katılımcıların organ ve/veya işlev kaybı yaşadıkları andan önceki deneyimleri araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışma, malül gazilerin organ/işlev kaybına uğradıkları o andan görüşmelerin yapıldığı ana kadarki süreçte yaşadıkları deneyimler ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Tanımlar

Malül Gazi: Ülkenin sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamak için harpte veya devletin bekasını hedef alan terör örgütlerine karşı yurt içi ve yurt dışı mücadelede her çeşit düşman veya terörist silahlarının etkisiyle yaralanarak organ ve/veya işlev kaybı yaşayan ve tedavileri sonucunda engelliliği sağlık raporu ile kesinleşen TSK mensuplarını ifade etmektedir (16/10/1983 Tarih ve 2847 Sayılı Kanun, mükerrer madde 1).

Psikososyal Süreç: Organ ve işlev kaybına uğradıkları andan görüşmelerin yapıldığı ana kadarki süreçte malül gazilerin deneyimledikleri süreçleri ifade etmektedir.

Travma Yaşantısı: Malül gazilerin organ ve/veya işlev kaybına uğradıkları andaki silahlı çatışma, yaralanma ve tanık oldukları dehşet verici olaylara ilişkin yaşantılarını ifade etmektedir.

Engellenme: Malül gazilerin yaşam alanlarının sınırlanmasına, yaşam rollerinde yetersiz olmalarına, temel ihtiyaçların karşılanmasında başkasına ihtiyaç duymalarına ve iş yaşamından geri kalmalarına bağlı olarak psikososyal yaşama tam olarak katılım gösterememelerini ifade etmektedir.

Toplumsal Onay: Malül gazilerin içinde yaşadıkları toplumda bir gazi olarak kabul edilmelerini, değer ve saygı görmelerini ifade etmektedir.

Yabancılaşma: Yaşadıkları fiziksel yetersizlikler ve psikolojik sorunlara bağlı olarak kendini yetersiz, işe yaramaz ve yarım adam olarak gören gazilerin kendinden ve yaşadığı yetersizlikten utanması, sosyoekonomik yaşama katılmaması ve kendini soyutlaması, malül gazilerin kendine yabancılaşmasını ifade etmektedir.

Toplumda kabul, değer ve saygı beklentilerinin karşılanmamasına bağlı olarak yaşanan hayal kırıklığı, toplum içinde gazi olmanın vermiş olduğu gururu yaşayamamak, toplumda kendini bir yabancı gibi hissetmek, toplum tarafından dışlandığını ve anlaşılmadığını düşünmek ve diğer insanlarla olan ilişkilerde kendini rahat ve mutlu hissetmemek gibi nedenlerle malül gazilerin kendilerini toplumdan soyutlaması, sosyal ilişkilerden uzak durması ve çoğunlukla diğer gazilerle bir araya gelmesi ise malül gazilerin topluma yabancılaşmasını ifade etmektedir.

Baş Etme Kaynakları: Malül gazilerin karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden gelmede destek aldıkları kişisel, sosyal, manevi, profesyonel ve devlet güvencesi gibi kaynakları ifade etmektedir.

Kanaatkarlık: Malül gaziler açısından kanaatkarlık, sahip olduklarına razı olma, elinde olanlarla yetinerek ve elde edilemeyecekleri arzulamaktan kaçınarak daha gerçekçi beklentilere sahip olma ve bu gerçekçi beklentiler doğrultusunda adım atma ve sonuçta da sahip olunanlarla mutlu olabilme anlamına gelmektedir.

Öz-muhasebe: Malül gazilerin kendileriyle baş başa kalarak içinde buldukları durumla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını değerlendirmeleri, özeleştiri yapmaları, diğer bir ifadeyle duygu ve düşüncelerini yansıtarak kendilerini açmalarıdır.

Kabullenme: Malül gazilerin kendilerini fiziksel kayıpları ve yetersizlikleriyle birlikte, yani oldukları haliyle kabul etmeleri, fiziksel kayıpları nedeniyle kendilerinden utanmamaları ve kendileriyle barışık olmaları gibi anlamları ifade etmektedir.

Hayata Tutunmak: Malül gazilerin hayatta karşılaştıkları çeşitli güçlükler karşısında pes etmek yerine mücadele etmelerini, destek kaynaklarına başvurarak güçlüklerin üstesinden gelmelerini, diğer insanlara muhtaç olmadan bağımsız bir şekilde yaşayabilmelerini, yaşamlarında bir rutin ve düzen oluşturabilmelerini, sosyal yaşama katılmalarını, özetle yaşadıkları güçlükleri arkada bırakarak yeni yaşamlarına uyum sağlamalarını ifade etmektedir

BÖLÜM II: ALAN YAZIN

Bu bölümde ilk önce gazi kavramının anlamı ve zaman içerisindeki gelişimi ve gazilerin maruz kaldığı savaş ve terörün travmatik yönü ele alınacaktır. Sonra gazilerin sivil hayattaki uyum sorunları ve karşılaştıkları çeşitli güçlükler ele alınacak, daha sonra ise psikososyal hayata uyum süreçlerinde gazilerin destek kaynakları ve travma sonrası büyüme kavramına değinilecektir.

2.1. Savaş, Terör ve Malül Gaziler

2.1.1. Gazi ve Gazilik Kavramı

Literatürde gazi kavramıyla ilişkili olarak muharip gazi, muharip malül gazi, malül gazi ve vazife malülü gibi kavramlara sıkça rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında ilk olarak bu kavramlarla kastedilen anlamlar açıklanacak, daha sonra ise gazi kavramının tarihsel açıdan anlamsal gelişimi ele alınacaktır.

Gazi kavramı Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte “Din uğruna harbeden”, “Cihatta yaralanmış veya harbetmiş olan kimse”, “Harpte ordunun başına geçen kumandan” ve “Muzaffer olan ve harpten sağ olarak dönen kimse” (Yeğin, Badıllı, İsmail ve Çalım, 1987, s. 298) anlamlarında kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde (TDK, 2017) ise gazi kavramı “Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse; olağanüstü yararlılıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara veya şehirlere devlet tarafından verilen onur unvanı; savaştan sağ ve zafer kazanmış olarak dönen kimse” gibi anlamları ihtiva ettiği görülmektedir.

İngilizce’de ise gazi kelimesine karşılık olarak “veteran”, “war veteran” ve “combat veteran” gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. “Veteran” kavramı çevirimiçi olarak yayınlanan Cambridge sözlüğünde (Cambridge Dictionary, 2017) “Eski asker; mesleki deneyimi çok olan kimse; duayen, emektar” gibi anlamlara gelmektedir. Oxford İngilizce Türkçe Sözlük’te (İz ve Hony, 1978, s. 591) ise “veteran” kavramı “Eski asker; bir meslekte ya da sanatta ihtiyarlamış adam; emektar; kıdemli, tecrübeli, emekli” anlamlarında kullanılmaktadır. Yukarıda da görüldüğü üzere veteran kavramının tam olarak gazi kavramını karşılamadığı, daha çok eski ve tecrübeli askerlere karşılık geldiği veya bir işte tecrübeli olan anlamında kullanıldığı görülmektedir. Buna karşılık

“war veteran” ve “combat veteran” gibi kavramların ise daha çok “savaş gazisi” ve “muharip gazi” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Aflakseir, 2010; Beidel, Frueh, Uhde, Wong ve Mentrikoski, 2011; Breyer ve diğ., 2014; Burnell, Coleman ve Hunt, 2010; Fontana ve Rosenheck, 1994; Green ve diğ., 1990; Jakupcak ve diğ., 2007; Lew ve diğ., 2009; Maguen ve Litz, 2012; Sayer, ve diğ., 2010; Shehan, 1987; Taylor ve Baker, 2007; Weierstall, Huth, Knecht, Nandi ve Elbert, 2012; Wilcox, 2010).

Muharip gazi (war veteran, combat veteran) kavramı, “İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun” (1005 Sayılı Kanun, 1968) kapsamında savaşa fiilen katılan Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını ifade etmekte ve İstiklal Savaşı, Kore ve Kıbrıs savaşlarına katılan askerler “muharip gazi” kapsamında değerlendirilmektedir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na göre, harp nedeniyle harpte, harp esnasında ve intikal esnasındaki sebeplerden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarından yaralanan ya da malül olan askerler “harp malulü gazi” ya da “muharip malül gazi” kapsamında değerlendirilmektedir. Aynı kanunda ayrıca “vazife malül” kavramı da tanımlanmakta ve tüm kamu kurumlarında çalışanları kapsayacak şekilde, iştirakçilerin veya çalışanların görev esnasında ya da görevleri gereği bir yerden başka bir yere seyahatleri esnasında meydana gelen kaza nedeniyle malül olanlar için kullanılmaktadır (Seyyar ve Köleoğlu, 2011). Malül kavramı genellikle çalışma gücünü kısmen yahut tamamıyla yitiren kişiler için kullanılmaktadır. Arapça kökenli olan “malül” kavramı “illetli, hastalıklı veya sakat” gibi anlamları karşılamaktadır (Devellioğlu, 1990, s. 90). Malül kavramının İngilizce karşılığı olan “disabled” kavramı ise sözlükte “sakat, özürlü, engelli, elverişsiz ve hasara uğramış” anlamlarında kullanılmaktadır (İz ve Hony, 1978, s. 145).

Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan malül gaziler (disabled war veteran) ise, diğer bir ifadeyle malül terör gazileri, terörle mücadele sürecinde yaralanarak organ ya da işlev kaybı yaşayan TSK mensuplarını kapsamaktadır. Malül gazilik (disabled war veteran, war-wounded soldier) kavramı, Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri ile Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun’da şöyle tanımlanmaktadır (2847 Sayılı Kanun, 1983):

“Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarından; Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamak görevi ile harpte veya devletin bekasını hedef

alan terör örgütlerine karşı yurtiçi ve yurtdışı mücadelede her çeşit düşman veya terörist silahlarının tesiriyle veya harp bölgesindeki hareket ve hizmetler sırasında, bu hareket ve hizmetlerin sebep ve tesiriyle yaralanarak tedavileri sonucunda sakatlığı rapor ile kesinleşenler” (md.1).

2.1.1.1. İslami Bir Kavram Olarak Gazilik

Gazi kavramı (çoğulu guzzât, guzzât, guzzîy), Arapça kökenli olup “Allah’ın adını ve İslam dinini yüceltmek amacıyla İslam düşmanlarına karşı mücadele eden ve savaşan” kişilere denilmektedir (Çetinoğlu, 2005, s. 87). Sözlükte ise “gazâ” kelimesinin faili olarak “Din uğruna harbeden; cihatta yaralanmış veya harbetmiş olan kimse” (Yeğin ve diğ., 1987, s. 298), “Hücum etmek, savaşmak, yağmalamak; din uğrunda cihat etmek” (Özcan, 1996, s. 443) gibi anlamlara karşılık gelen gazi kavramı, savaşta başarılı olan komutanlara ve hükümdarlara bir şeref ünvanı olarak verilmiştir.

Gazi kavramı Kur’an’da (Âl-i İmran, 3/156) çoğul olarak yer almakta, Tevbe suresinde (Tevbe, 9/52) ise şehitlikle birlikte anılarak övülmektedir. Kur’an’da gazi kavramı yerine daha çok cihat eden anlamındaki “mücahit” kelimesi geçmektedir. Cihat kavramı Kur’an’da, Allah yolunda canla ve malla çaba harcamak, elinden geleni yapmak, İslam düşmanlarına karşı savaşmak ve mücadele etmek anlamlarında kullanılmaktadır (3/Âl-i İmran, 142; 5/Maide, 35; 9/Tevbe, 19, 41, 73, 81; 22/Hac, 78; 25/Furkan, 52; 29/Ankebût, 69; 61/Saff, 11; 66/Hâkka, 9). Gazi ve çoğulu olan “guzzât” kavramlarına hadislerde (Buhari, “Tabir”, 12; Buhari, “Humus”, 13; Tirmizi, “Zekat”, 18, “Da’vat”, 5) de sıkça değinildiği ve çoğunlukla Allah yolunda savaşan kişiler anlamında kullanıldığı ve övüldüğü belirtilmektedir. Kur’an’da ve hadislerde şehitlik ve gaziliğin övülmesi ve faziletlerinin dile getirilmesi, gaziliğin değerini arttırarak “Ölürsem şehit, kalırsam gazi” anlayışının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İslamiyetin yayılmasıyla birlikte şehitlik ve gazilik savaşa katılan herkesin almak istediği bir şeref ünvanı olmuştur (Özcan, 1996).

Yukarıdaki tanımlarda gazi kavramının cihat ve gaza kavramlarıyla birlikte açıklandığı görülmektedir. Cihat kavramı İslam nizamını yeryüzüne hakim kılma, yayma ve savunmak amacıyla Allah yolunda yapılan savaş olarak tanımlanmaktadır (Çetinoğlu, 2005). Sözlükte ise cihat kavramı “Din uğruna yapılan savaş; din uğrunda düşmanla savaş” (TDK, 2017) gibi anlamlara gelmektedir. Gazilikle yakından ilişkili olan “gaza” kavramı ise sözlükte “Din uğruna yapılan savaş” (Kanar, 2010, s. 288); “Din uğruna

kafirlerle yapılan mücadele, muharebe, düşmana kasdetmek; cenk etmek” anlamlarına gelmektedir (Yeğın ve diğ., 1987, s. 297).

Gaza ve cihat kavramlarının anlam açısından birbirine çok yakın olduğu görölmekle birlikte, Tekin (1993) bu iki kavramın birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Tekin’e göre, İslam ülkesi düşmanlar veya kafirler tarafından işgal edildiğinde savunma ya da vatanı koruma maksatlı yapılan savaşın adı cihattır. Vatan savunması söz konusu olduğu için cihat her müslümana farzdır. Gaza ise; vatan savunmasından ziyade daha çok İslamı yaymak ve fetih maksadıyla düşman ya da kafir ülkelerle yapılan savaş anlamına gelmektedir. Ancak zamanla gaza ve cihat kavramı arasındaki bu anlamsal farklılığın azaldığı ve Osmanlılar zamanında bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığı belirtilmektedir.

2.1.1.2. İslam Öncesinden Cumhuriyet Sonrası Döneme Türkler’de Gazilik Kavramı

İslam öncesi Türk destanlarında, kahramanlığın vurgulandığı ve kahramanlara büyük önem atfedildiği belirtilmektedir. İslamiyetten önceki Türk toplumlarında alp kavramının “kahraman, cesur; yiğitlik” gibi anlamlara gelmesi dolayısıyla gazi kavramına benzediği, hatta “alp” kavramının gazinin Türkçe karşılığı olduğuna değinilmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Alp” kavramının “Yiğit, kahraman, cesur, bahadır kimse; Eski Türklerde kullanılan bir unvan” (TDK, 2017) gibi anlamları ifade ettiği belirtilmektedir. Göktürk ve Uygur alfabesiyle yazılmış metinlerde “alp” kavramının bir şahıs ismi olarak veya unvan ve sıfat olarak ya da soylu bir gurubu tanımlamak için de kullanıldığı (Köprülü ve Bartold, 2004) ve alpların eski Türk boylarında savaşta kahramanlık sergiledikleri için imtiyazlı bir grup haline geldikleri belirtilmektedir (Mengi, 1985).

Emeviler döneminde bir kültür ve ticaret merkezi olan Horasan’da refah içersindeki yaşama karşılık Asya’nın bozkırlarında henüz İslamiyeti kabul etmemiş ve hayvancılıkla geçinen göçebe Türkler’in, sert kış koşulları ve kıtlık nedeniyle şehre inerek ihtiyaçlarının karşılanmasını talep ettikleri, ihtiyaçları karşılanmadığında ise zor kullandıkları belirtilmektedir. Horasan’daki refahın artmasıyla birlikte göçebelerin şehre gelişleri sıklaşmış ve bu durum halkı ve Emevi idaresini rahatsız etmiştir. Bu soruna bir çözüm olarak Emevi idaresi göçebeleri şehirden uzaklaştırmak için gönüllü

birlikler oluşturmuştur. Müslüman olmayan göçebe Türkeler'e karşı oluşturulan bu gönüllü birlikler, ilk İslami kaynaklarda "gazi" olarak bilinmektedir. Bu gönüllü gaziler şehirleri ve kervanları korumanın yanı sıra daha sonra müslüman olmayanları İslam'a davet etmek gibi bir rol de üstlenmiştir. Daha sonra ise gönüllü gazilerin büyük bir kısmını müslüman Türkler oluşturmuştur. Abbasiler döneminde ise şehir ve kervanları korumakla yükümlü olan gönüllü gaziler, bölgedeki güçlerine bağlı olarak kent ve kervanları yağmalamaya başlamış ve bu nedenle gazi kavramı olumsuz bir anlam kazanmıştır. Bu sorunun onbirinci yüzyılda (1071) Selçukluların Batı'ya doğru göçüyle beraber azaldığı belirtilmektedir. Selçuklular'ın Bizans'a yönelik akınlarıyla beraber gazilerin gayri müslimlere karşı yapılan savaşlarda önemli roller üstlenmesi, gaziliğe verilen değerin tekrar artmasında etkili olmuştur (Özcan, 1996; Tekin, 2001) .

Malazgirt zaferiyle birlikte Anadolu'nun fethinde önemli roller oynayan ve gaza geleneğinin temsilcileri olarak kabul edilen Emir Danişmend, Emir Mengüçük ve I. Süleyman Şah gazi ünvanlarıyla anılmakta ve bununla birlikte yine gaza geleneğinin temsilcileri olarak kabul edilmelerine rağmen Gaznelilerin kurucusu Alp Tekin ve Selçuklu hükümdarı Alp Arslan ise alp ünvanı ile anılmaktadır (Döğüş, 2007; Özcan, 1996). Türkler'in Anadolu'da özellikle "gaza" ve "gazi" kavramlarını kullandıkları belirtilmektedir (Döğüş, 2007). Anadolu'ya yönelik ilk gazalar Arap gaziler tarafından yapılmıştır. Anadolu'da gaza geleneğini yansıtan ve Battal Gazi'nin gaza ve kahramanlık öykülerini anlatan ilk eserin Battalname olduğu, Anadolu ve Balkanlar'da ortaya çıkan Danişmendname gibi bir çok esere ilham kaynağı olduğu belirtilmektedir (Köprülü ve Bartold, 2004). Melik Danişmend Gazi'nin kahramanlıkları ve etkileyici kişiliğinin anlatıldığı Danişmendname ise Anadolu'daki ilk Türk kahramanlık destanı olarak bilinmektedir (Döğüş, 2007).

Gerek Anadolu'nun gerekse Balkanlar'ın Türkleşmesi ve İslamlaşmasında alperen olarak da bilinen gazi dervişlerin önemli rolünden bahsedilmektedir. Balkanlardaki Türk varlığı Osmanlılar'dan önceye dayanmakta, Hunlar, Alvarlar, Peçenekler, Selçuklular ve Osmanlılarla devam etmiştir. Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle birlikte gerek Anadolu'nun gerekse Balkanlar'ın Türkleşme ve İslamlaşması'nda gazi dervişlerin etkisi vurgulanmaktadır (Erginli, 2002; İnbaşı, 2002; Rodoplu, 2013).

Türkçe yiğit, cesur, kahraman anlamına gelen ve göçebe Türk boylarındaki

kahramanlara atfedilen alp ünvanı, İslam dininin de etkisiyle on dördüncü yüz yıldan itibaren önce “alp-gazi”, tasavvufi hareketlerin etkisiyle “alp-eren” daha sonra da “gazi” ünvanı şeklinde kullanılmıştır (Özcan, 1996; Palabıyık, 2008). Aşık Paşa'nın ondördüncü yüzyılda yazdığı ifade edilen Garib Nâme isimli eserde alp olmanın şartları “Kuvvetli bir yürek, pazu kuvveti, gayret, iyi bir at, özel bir giysi, yay, iyi bir kılıç, süngü ve iyi arkadaş olmak” şeklinde ifade edilmektedir (Köprülü, 2003, s. 244). Alp kavramının gaziliğe evrilmesinde İslam dininin, yerleşik hayatın ve merkezîyetçi yönetimin etkili olduğunu dile getirilmektedir (Döğüş, 2007).

Osmanlılar'da da, Selçuklular gibi alplik geleneğinin devam ettiği ifade edilmektedir. Osman Gazi'nin yakın arkadaşları sayılan Konur Alp ve Abdurrahman Gazi'nin alp ve gazi ünvanları taşıdıkları ve bu nedenle “alp” ve “gazi” kavramlarının Osman Gazi döneminde aynı anlamda kullanıldığına (İnalçık, 2002; Özcan, 1996) ve bu dönemin alplikten gaziliğe geçişe işaret ettiğine değinilmektedir (Divitçioğlu, 2000; Mengi, 1985). Osmanlı hakimiyeti altına girinceye kadar Anadolu'nun batısında kurulan Türkmen beyliklerinde gazilik, orduda asker olarak istihdam ve ganimet edinme kaynağı olarak gördüğü belirtilmektedir. Batı Anadolu'daki uç beyliklerinin kurulmasında gazi teşkilatının önemli bir yerinin olduğunu ifade eden Wittek'e (1985) göre Osmanlı Devleti, coğrafi konumu ve Bizans'ın sınırında olması dolayısıyla daima gaza halindedir ve bu gaza ruhunu sürekli canlı tutarak varlığını koruyabilmiştir.

Yıldırım Beyazıt zamanında sınır boylarındaki gazi beylikleri kontrol altına alınarak gaza geleneği daha da canlandırılmaya çalışılmıştır. Fatih zamanında ise İstanbul'un fethiyle beraber gaza anlayışı, Avrupa'nın sınır boylarında yer alan akıncı birliklerle devam ettirilmiştir. Osmanlı'da askerlere “guzât-ı islam” yani İslam gazileri denilmiş ve yeniçerilerle de bu gazi geleneği devam etmiştir. Savaşlarda zafer kazanan komutanlara ve padişahlara törenle gazi ünvanı verilmesi on sekizinci yüzyıllarda da devam ettiği ifade edilmektedir. Örneğin Tebriz'in alınması üzerine 1732'de I. Mahmud'a, 1769'daki Rus ordularına karşı başarı elde edilmesi üzerine III. Mustafa'ya ve 1788'de Osmanlı, Avusturya, Rus savaşlarındaki ilk başarılar nedeniyle I. Abdulhamid'e gazi ünvanı verilmiştir. Doksan Üç Harbi sonrasında II. Abdulhamid'e şeyhul islam fetvası ile gazi ünvanı verilmiştir. Aynı şekilde savaşlarda ve cephelerde başarılar gösteren Osman Paşa ve Ahmet Muhtar Paşa'ya II. Abdulhamid tarafından gazi ünvanı verilmiştir (Özcan, 1996). II. Abdulhamid zamanında savaşlarda yaralanan harp malülü

gaziler için çeşitli yardımlar düzenlenmiş, gazilerin tedavileri için birimler oluşturulmuş, gazilere çeşitli ayni ve maddi yardımlar yapılmıştır (Kurnaz Şahin, 2012).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarında düşman işgaline karşı yürütülen milli mücadeleyle birlikte gazi kavramının anlamsal açıdan yeniden değişmeye başladığı ileri sürülmektedir. Cihat, gaza, şehitlik ve gazilik gibi dini anlayış ve geleneklerin milli mücadele sürecinde etkili olduğu ve bu sürece destek sağladığı hatta gaziliğe ilişkin dini anlayışın hala etkili olduğu ifade edilmekle beraber gazi kavramının son zamanlarda genellikle vatan savunması ya da vatanperverlik şeklinde algılandığı dile getirilmektedir (Döğüş, 2007; Palabıyık, 2008). Fransız işgaline karşı mücadele ettiği ve büyük kahramanlıklar sergilediği için 6 Şubat 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından Antep iline gazi ünvanı verilmiş ve bu şehir o tarihten itibaren "Gaziantep" olarak anılmıştır (TBMM, 2012, 8 Şubat). Daha sonra Sakarya Meydan Muharebesi'nde gösterdiği başarılar nedeniyle Mustafa Kemal'e TBMM tarafından 19 Eylül 1921 tarihinde maraşal rütbesiyle beraber gazi ünvanı verilmiştir (TBMM, 2005, 19 Eylül). Ülkenin düşman işgaline karşı yürütülen milli mücadele gösterdikleri gayretler nedeniyle Antep iline ve Mustafa Kemal'e verilen gazi ünvanının, vatan savunmasında gösterilen kahramanlık ve cesaretin karşılığı olarak anlam bulduğu anlaşılmaktadır.

Türk askeri 1950-1953 yılları arasında Kore savaşına ve 1974 yılında ise Kıbrıs Barış Harekatı'na katılmış ve barışı koruma görevi üstlenmiştir. İstiklal Savaşı, Kore ve Kıbrıs savaşlarına katılan askerler "İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun" kapsamında "muharip gazi" olarak (1005 Sayılı Kanun, 1968); bu savaşlarda yaralanan askerler ise 5510 sayılı "Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu" kapsamında "harp malulü gazi" ya da "maharip malul gazi" olarak değerlendirilmiştir. Anayasanın 61. maddesinde yer alan "Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlar" ifadesiyle de gaziler ilk defa anayasal güvence altına alınmıştır (Çetinoğlu, 2005; Seyyar ve Köleoğlu, 2011).

1983 yılında yürürlüğe gören 2847 sayılı "Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri ile Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun" kapsamında gazi kavramının "muharip gazi" ve "malul

gazi” olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (2847 Sayılı Kanun, 1983). Muharip gazi kavramı “İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun” kapsamında İstiklal Savaşı, Kore ve Kıbrıs Barış Harekatı’na fiilen katılan TSK mensuplarını ifade ederken (1005 Sayılı Kanun, 1968), 2847 sayılı kanunda ise malül gaziler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (2847 Sayılı Kanun, 1983):

“Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarından; Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamak görevi ile harpte veya devletin bekasını hedef alan terör örgütlerine karşı yurtiçi ve yurtdışı mücadelede her çeşit düşman veya terörist silahlarının tesiriyle veya harp bölgesindeki hareket ve hizmetler sırasında, bu hareket ve hizmetlerin sebep ve tesiriyle yaralanarak tedavileri sonucunda sakatlığı rapor ile kesinleşenler” (Mükerrer md.1).

1980 yılından sonra Türkiye’de terör olayları her geçen gün artmış ve teröre bağlı olarak pek çok sivil ve güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş ya da yaralanmıştır. Terör olaylarına bağlı olarak 1991 yılında kabul edilen “Terörle Mücadele Kanunu” ile birlikte terörle mücadele kapsamında yaralanan güvenlik görevlileri “malül gazi” sayılarak sosyal, ekonomik ve sağlık alanında haklar tanınmış ve terörün neden olduğu zararlar devlet eliyle iyileştirilmeye çalışılmıştır (3713 Sayılı Kanun, 1991). 2847 sayılı kanunda tanımlanan malül gazilik ile gazi kavramı yeniden anlamsal olarak genişlemiş, devlet tarafından resmi olarak ilan edilen bir savaş olsun ya da olmasın devletin sınırlarını koruma ve güvenliğini sağlama görevini yürüten TSK mensuplarından bu görevleri sırasında yaralananlardan sakatlığı resmi olarak raporla tespit edilenler şeklinde tanımlanmıştır. 27 Haziran 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4768 sayılı kanun ile 18 Mart Şehitler Günü ve 19 Eylül Gaziler Günü ilan edilerek vatan uğruna şehit ve gazi olanların her yıl anılması kararlaştırılmıştır. Hukuki tanımlamaların yanı sıra malül gazilerle yapılan çeşitli çalışmalarda ise, gazi kavramının “vatan ve millet adına yapılan bir görev”, “vatanseverlik”, “dini ve kültürel bir değer” olarak anlamlandırıldığı görülmektedir (Açıksöz, 2011; Yılmaz , 2004).

15 Temmuz 2016 yılında ise Türkiye kanlı bir darbe girişimi ile karşı karşıya kalmıştır. Anadolu Haber Ajansı’na (AA, 2016) göre Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından gerçekleştirilen ve milli iradeyi hedef alan bu askeri darbe girişimi sonucunda 62’si polis, 5’i asker, 179’u sivil olmak üzere toplam 246 kişi şehit olmuş, 1535 kişi de yaralanmıştır. 24 Şubat 2017 verilerine göre ise şehit sayısı 248, yaralı sayısı ise 2193 olarak güncellenmiştir (15 Temmuz Dosyası, 2017). Milli iradeyi ve ülkenin

bağımsızlığını hedef alan bu darbe girişiminin akamete uğramasında ülkenin bağımsızlığı ve demokrasisi adına özellikle sivil halkın ve vatansever askerlerin verdiği mücadelenin etkili olduğu belirtilmektedir. 23 Temmuz 2016'da Resmi Gazete'de (667 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 2016) yayımlanarak yürürlüğe giren "Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere ilişkin Kanun Hükmünde Kararname" kapsamında darbe girişimine karşı mücadelede hayatını kaybedenler 3317 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında değerlendirilerek 'sivil demokrasi şehidi' yaralıları da 'sivil demokrasi gazisi' sayılmış ve şehit yakınlarına ve malül gazilere sağlanan haklardan istifade etme imkanı sunulmuştur (Sosyal Güvenlik Kurumu [SGK], 2016, 29 Temmuz). Yukarıda da görüldüğü üzere 15 Temmuz darbe girişimine karşı sivil halkın ve vatansever askerlerin mücadelesi, gazi kavramının milli irade ve demokrasi kavramlarıyla da anılarak anlamsal açıdan yeniden genişlemesinde etkili olmuştur.

2.1.2. Bir Travma Olarak Savaş ve Terör

Travma kavramı sözlükte "Sarsıntı; bir doku veya organın yapısını, biçimini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yerel yara" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Öztürk (2004, s. 375) travma kavramını "Bireyin kendisinin ya da yakınlarının bedensel ve ruhsal varlığına büyük bir tehlike olarak birden gelen ağır örseleyici olaylar" şeklinde tanımlamaktadır. Amerikan Psikiyatri Birliği (2014, s., 146) tarafından yayımlanan DSM-V'de ise travma kavramı, "gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ölümle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma" şeklinde tanımlanmaktadır. DSM-V'de travmaya maruz kalma yolları şöyle ifade edilmiştir: Doğrudan travmatik olaylar yaşama; başkalarının başına gelen travmatik olaylara tanık olma; bir aile bireyinin ya da yakın arkadaşının başına travmatik olaylar geldiğini öğrenme, yakın arkadaş ya da aile bireyinin ölümü veya ölüm ihtimali; travmatik olayların rahatsız edici ayrıntılarına tekrarlayıcı bir şekilde ve aşırı düzeyde maruz kalma.

Savaş, terör, işkence, fiziksel şiddet, cinsel istismar ya da saldırı, trafik ve iş kazaları, diğerlerinin yaralanmasına veya ölümüne tanık olmak, yaşam için risk oluşturan hastalıklar, depresyon, tsunami, sel, yangın gibi doğal afetler travmatik yaşam olaylarıdır. Travmatik olaylar oluş nedenleri açısından doğal nedenlerle meydana gelenler (depresyon, sel vb.) ve insan eliyle meydana gelenler (terör, savaş, işkence, cinsel saldırı vb.)

şeklinde ikiye ayrılabilir. Travma konusunda yapılan çalışmalar savaş ve terör gibi insanlar tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilen olayların insanları daha çok travmatize ettiği ve insanlar üzerinde uzun süreli etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Archibald ve diğ., 1962; Archibald ve Tuddenham, 1965; DeFazio, 1975; Haley, 1974; McFall ve diğ., 1991; Njenga ve diğ., 2004; Schlenger ve diğ., 2002; Shehan, 1987; Torabi ve Seo, 2004).

Bu çalışmanın odak noktasını ve katılımcılarını, terör örgütü PKK'ya karşı girişilen silahlı mücadele sürecinde yaralanarak organ ve/veya işlev kaybına uğrayan, diğer ifadeyle terör travmasını yoğun bir şekilde yaşayan malül gaziler oluşturmaktadır. Dolayısıyla öncelikli olarak terör kavramının anlamı ve neyi ifade ettiği üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Latince “*terrere*” kelimesinden türemiş olan terör kavramı, Türkçe’ye Fransızca kökenli “*terreur*” sözcüğünden geçmiş olup sözlükte “Yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş” gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2017). Uzun süreli korku ve dehşet durumu terör kavramıyla, çeşitli strateji ve şiddet eylemleri aracılığıyla bu dehşet ve korku durumunu hedefleyen propaganda ise terörizm kavramıyla ifade edilmektedir. Terör kavramının dehşet ve korkuyu ifade ettiğini belirten Çaşın’a (2008) göre terörizm, terör kavramına süreklilik ve siyasi bir içerik katmaktadır. Türköz (2011, s. 1) ise terörü “Bir siyasi ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin, amaçlarını gerçekleştirebilmek adına uyguladıkları şiddet hareketi” şeklinde, terörizmi ise “Şiddet hareketleri üzerinden kişileri, devleti ve toplumu etkilemeye yönelik yapılan propagandaların bütünü” şeklinde tanımlamaktadır. Toplumlar üzerinde ağır psikolojik sonuçlara neden olabilecek şekilde planlanan bir savaş biçimi olarak terör, şiddet vasıtasıyla belli bir gurubun inanç, siyasi görüş ve değerlerinin topluma dayatılması anlamına gelmektedir (Everly ve Mitchell, 2001). Zafer (1999, s. 9) de yukarıdaki tanımlara benzer şekilde siyasi hedef ve şiddet kullanımına vurgu yaparak “mevcut siyasi yapıyı değiştirmek veya ortadan kaldırmak için sistematik olarak şiddet uygulanması” şeklinde terörizmi tanımlamıştır. 12.04.1991 Tarihinde yürürlüğe giren 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nda ise terör:

“Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını

tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve özgürlükleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir” şeklinde tanımlanmıştır (Md. 1).

Terör ve savaş gibi travmatik olaylar, yaralanma, organ veya işlev kaybına uğrama, vahşet içeren olaylara şahit olma, esir düşme, işkence, cinsel saldırı, ölüm tehditi gibi çok çeşitli travmatik olayları içermektedir (Başoğlu ve Şalcıoğlu, 2011). Savaş ve terör gibi travmatik olaylara yoğun bir şekilde maruz kalan gazilerin çoğu acı, ölüm ve suçluluğun hakim olduğu bir yaşamın anlamı hakkında derin bir şüphe yaşamaktadırlar (Southwick, Gilmartin, Mcdonough, ve Morrissey, 2006). Shehan (1987)’a göre savaş ya da silahlı bir çatışmayı gaziler açısından travmatik yapan dört neden vardır. Birincisi, kendisi ve arkadaşlarının ölme ihtimalinden korkan gaziler için savaş içinde her an ölümü barındırmaktadır. İkincisi, savaştaki askerler yaşamını, gençliğini ve masumiyetini kaybetmeye yönelik derin bir kayıp hissi yaşamaktadırlar. Üçüncüsü, savaş alanında askerler çaresizlik duygusunu yoğun bir şekilde yaşarlar. Çünkü kendi kaderleri üzerinde kontrole sahip değildirlere. Sonuncusu ise, askerler savaş alanında tahrip edilmiş ve bozulmuş yerleşim birimleriyle, yanmış bina ve ölmüş insan bedenleriyle karşılaşmaktadırlar. Nash (2007) ise gaziler açısından savaşın travmatik yönünü travma stresörleriyle açıklamış ve bu stresörleri fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve manevi olmak üzere beş grup altında ele almıştır: Fiziksel stresörler: Aşırı sıcak veya aşırı soğuk iklim, aşırı nem, kir, çamur, uykusuzluk, gürültü ve patlamalar, duman ve koku, aşırı ışık ya da karanlık, açlık, hastalık ve yaralanma. Bilişsel stresörler: Ne olacağı ya da ne yaşanacağına ilişkin bilgisizlik, belirsizlik, monotonluk, can sıkıntısı. Duygusal stresörler: Arkadaşların ölmesi ya da yaralanması, aşırı korku, utanç ve suçluluk, çaresizlik, katliam korkusu veya birisini öldürmek. Sosyal stresörler: Aile ya da yakın arkadaşların sosyal desteğinden uzak veya yoksun olmak, gizlilik ya da kişisel alanın olmayışı. Allah’a olan inancın kaybolması ise manevi stresör olarak kabul edilmiştir.

Vietnam ve Irak savaşlarıyla birlikte artık savaş biçiminin değişerek gerilla savaşına dönüştüğü, çünkü karşınızda net bir düşman askerinin olmadığı, saklanmış, pusuda, keskin nişancı olarak, bazen normal bir sivil vatandaş gibi giyinen bir düşman askerinin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bir kesin nişancının hedefi olmak, mayın ya da tuzaklı bomba ile karşılaşmak içten bile değildir. Gerilla savaşı, savaş

esirleri ve sivillere karşı zalimce eylemler (işkence) nedeniyle askerler üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Bu tip savaşlarda sivillerin öldürülmesi, işkence görme, işkenceye şahit olma ya da bireyin kendisinin de dahil olduğu işkence eylemi savaş sonrasında askerleri derinden etkilemekte, askeri hizmet sonrası şiddetli psikolojik belirtiler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle gerilla savaşının doğurduğu travmanın psikolojik etkileri daha sarsıcıdır (Gondusky ve Reiter, 2005; Sayer, Carlson, ve Frazier, 2014). PKK'ya karşı yürütülen silahlı mücadelenin de gerilla savaş koşullarına çok benzediği belirtilmektedir. Çünkü silahlı çatışmanın geçtiği dağlık arazilerin fiziki koşulları, hafif techizatlı olan ve sürekli o bölgede yaşayan PKK'lı teröristlere göre askerler için çok zorlu ve çetin olarak görülmektedir. Ayrıca terör örgütü bazen pusu kurarak, bazen mayın ya da tuzaklanmış patlayıcılarla, bazen de sivil giyimli örgüt üyeleriyle eylemlerini gerçekleştirmektedir. Terör örgütüne karşı silahlı çatışmada zaman zaman taciz ateşi altında kalmak, asker arkadaşlarının yaralandığını veya öldüğünü görmek, bağrıışmalar veya bizzat yaralanmak gazilerde panik ve şok gibi duygulara neden olduğu belirtilmektedir (Açıksöz, 2011; Williams, 2014; Yılmaz, 2009).

Terör ve savaş travmasına maruz kalmanın, uzun yıllar devam eden psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlara neden olabileceğini gösteren çalışmalar çok sayıdadır. Kulka ve arkadaşlarının (1990) Vietnamlı gazilerle yaptığı çalışmada, savaştan yıllar sonra bile gazilerin önemli bir oranının TSSB ve diğer psikiyatrik semptomlar gösterdikleri ve bu gazilerin hala savaş sonrası uyum sorunlarıyla mücadele ettikleri rapor edilmiştir. Silah ya da mayın gibi çeşitli patlayıcılar nedeniyle yaralanarak bacak ya da kol ampütasyonu gibi organ kaybına (anatomical loss) veya bilek ve kol hareket kısıtlılığı gibi işlev kaybına uğrayan malül gaziler ise savaş ya da terör travmasını daha yoğun yaşamaktadırlar (Hoge ve diğ., 2007). Organ veya işlev kaybı malül gazilerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik alanda sorunlar yaşamasına neden olduğu için malül gazilerin iyi oluşunu ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (Başçılar, 2017; McGeary, Ford, McCutchen, ve Barnes, 2007; Frain, Bishop, ve Bethel, 2010).

2.1.3. Terör ve Malül Gaziler

İnsanlık tarihi kadar eski olan terör olgusu 21. yüzyıl itibariyle küresel bir boyut kazanmıştır. Terörün küresel bir boyut kazanmasında 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika

Birleşik Devletleri'nde, 2004'te İspanya'da ve 2005 yılında ise İngiltere'de gerçekleştirilen terör saldırılarının etkili olduğu belirtilmektedir (Öztürk ve Çelik, 2009). Ayrıca ilk olarak 2004 yılında kurulan IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) ya da Arapça okunuşuyla DAİŞ (ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam) terör örgütünün 2013 yılından itibaren bir çok ülkede gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda artık dünyanın en önemli gündem maddesi ve ortak kaygısı terör olmuştur (Erdoğan ve Deligöz, 2015; Türkoğlu, 2017).

Türkiye'de ise 1980 yılından bu yana siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatı derinden etkilediği için terör, ülkenin en önemli sorunu olarak görülmektedir. Türkiye, PKK başta olmak üzere pek çok terör örgütünün saldırılarına maruz kalmış ve bu saldırılar sonucunda binlerce insan hayatını yitirmiş, yaralanmış ve yaşadıkları bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Temelleri 1974 yılında atılan ve 15 Ağustos 1984 yılında Eruh'ta gerçekleştirdiği ilk terör saldırısıyla adını duyuran PKK'nın eylemleri, zaman zaman yoğunluğu azalsa da, hala devam etmektedir. Terör ve terörist gruplarla mücadele edebilmek için Türk Devleti tarafından terörle mücadele kanunu ve topluma kazandırma yasaları çıkarılmış, olağan üstü hal uygulamalarına başvurulmuş, terörle mücadele birimleri ve kamu düzeni ve güvenliği müsteşarlığı birimi kurulmuş, ayrıca sosyo-kültürel, ekonomik ve uluslararası alanda çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Ancak gelinen noktada özellikle PKK'nın terör eylemlerini hala sürdürüyor olması dolayısıyla bu önlemlerin yetersiz kaldığı ifade edilmektedir (Baybaş, 2007; Türköz, 2011).

Türkiye'nin terörle mücadele sürecinde en aktif rolü askerler üstlenmektedir. Türkiye'deki askeri popülasyonunun önemli bir kısmını zorunlu olarak askerlik görevini yerine getiren bireyler oluşturmaktadır. Türkiye'de sağlık açısından önemli sorunları olmayan, diğer bir ifadeyle askerliğe elverişli olan genç erkekler yasal yaşa geldiklerinde (21 yaş), 12 ay süreliğine zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmaktadır (17.07.1927 tarih ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nda yapılan 11.02.2014 tarihli değişiklik gereği). Türk kültüründe zorunlu askerlik görevinin önemli görüldüğünü ifade eden Altınay'a (2004) göre zorunlu askerlik görevi, erkek ve vatandaş olmak, iş sahibi olmak ve evlenebilmek için adeta bir önkoşul gibidir. Williams (2014) da Türk kültüründe zorunlu askerlik görevinin evlenebilmede önemli bir faktör olduğunu ve askere gitmeyene kız verilmediğini belirtmektedir. Sami'nin (2015) gönüllü olarak askerliği tercih eden bireylerle yaptığı çalışmada ise vatanseverlik, heyecan arayışı, ve

para kazanma gibi değişkenlerin, genç erkeklerin orduya katılma tercihlerini önemli oranda açıkladığı ortaya konmuştur.

Yukarıda da belirtildiği üzere Türk kültürü açısından önem atfedilen ve terörle mücadele sürecinde en aktif görevi üstlenen askerler, terörün yıkıcı sonuçlarından en çok etkilenen ve dolayısıyla da travmaya en çok maruz kalan gurubu oluşturmaktadır (özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde görev yapanlar). 1984'ten bu yana terör nedeniyle pek çok askerin şehit olduğu ve yaralandığı ifade edilmekte ancak bu konuda verilerin sağlıklı bir şekilde tutulmaması ve çeşitli kaynaklar tarafından sunulan verilerin tutarsız olması nedeniyle bu sayı tam olarak bilinmemektedir. TBMM İnsan Hakları Komisyonu (2013, 13 Şubat) tarafından hazırlanan "Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu" verileri dikkate alındığında malül gazi sayısının net bir şekilde ortaya konamadığı görülmektedir. Milliyet Gazetesi'nde yer alan "26 Yılın Kanlı Bilançosu" başlıklı habere göre, 1984-2010 yılları arasında terör nedeniyle 7764'ü TSK personeli olmak üzere toplam 12404 kişinin yaralandığı belirtilmektedir (Şener, 2010, 24 Haziran). Yeniçağ Gazetesi'nde yayınlanan "Terörün Acı Bilançosu" başlıklı haberde ise 9621 askerin yaralandığı ifade edilmektedir (Yeniçağ, 2015, 7 Haziran). Ancak yukarıda belirtilen gazete haberlerinde yaralı personelden kaçının malül gazi olduğu yine net değildir. Çünkü terör nedeniyle de olsa yaralanan her asker malül gazi sayılmamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Mehmetçik Vakfı verilerine göre ise Ocak 1982- Ekim 2017 tarihleri arasında toplam 3170 malül gazi erbaş ve erlere malüliyetleri nedeniyle vakıf tarafından yardım edildiği belirtilmektedir. Ancak Mehmetçik Vakfı tarafından yapılan yardımlar beş ve altıncı dereceden malül gaziler ile uzman erbaşlar, uzman jandarmalar, sözleşmeli erbaş ve erleri kapsamamaktadır (Mehmetçik Vakfı, 2017). Dolayısıyla bu verilere göre de malül gazi sayısının tam olarak belli olmadığı görülmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere terör sonucu yaralanan her asker malül gazi sayılmamakta, 2847 sayılı kanun gereği malüliyetleri raporla kesinleşmiş olması gerekmektedir. Ayrıca terör nedeniyle yaralanan askerlerin malül gazilere sağlanan haklardan faydalanabilmeleri için emekli sandığı kanununa göre de emekli olmaları ve en az %40 oranında fiziksel kayba bağlı malüliyet yaşadıkları raporla tespit edilmesi gerekmektedir (Keten ve diğ., 2013). Ancak terör nedeniyle hafif derece fiziksel yaralanmalar ve TSSB, depresyon gibi psikolojik sorunlar ise bu değerlendirmenin

dışında tutulmaktadır. 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun 52. maddesine göre malüliyet 6 derece olarak belirlenmiş ve “Vazife Malüllüklerinin Nevileri ve Dereceleri Hakkında Nizamname” ile de malüliyet dereceleri ayrıntılı olarak sınıflanmıştır. Bu sınıflamaya göre malüliyet durumu birinci dereceden altıncı dereceye doğru azalmaktadır. Yani birinci derece en ağır derecede yaralanmayı, altıncı derece ise en hafif düzeyde yaralanmayı ifade etmektedir. Malül gaziler de fiziksel yaralanmaya bağlı olarak bu kanun kapsamında değerlendirilerek malüliyet derecelerine göre sınıflandırılmakta ve malüliyet derecelerine göre çeşitli haklardan yararlanabilmektedirler (Seyyar ve Köleoğlu, 2011).

Malül gaziler zorunlu askerlik sürecini tamamlayamadan terhis edilmekte ve bu gazilerin önemli bir kısmı evlerine engelli bir birey olarak dönmektedirler (Dal ve Hatipoğlu, 1997; Yılmaz, 2009). Çünkü terörle mücadele sürecinde mayın, tuzaklı bomba ve roket mermisi gibi tahrip gücü yüksek silahlar nedeniyle kollarını, bacaklarını, gözlerini kaybetmekte, ateşli silah yaralanmalarına bağlı olarak yaşadıkları kayıplar nedeniyle ortopedik engelli olmaktadır. Terörle mücadele sürecinde aldıkları fiziksel yaraların ciddiyetine göre tedavi süreçleri bazen yıllarca sürmektedir.

Terörle mücadele sürecinde almış oldukları yaralarla evlerine dönen malül gaziler, kendilerine tanınan yasal hakları elde etse de önemli bir kısmının sağlık sorunları uzun süre devam etmekte, fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik alanda çeşitli güçlükler yaşamaktadırlar.

2.2. Gazilerin Sivil Hayattaki Uyum Sorunları

Savaş veya terör travmasına maruz kalan gaziler için sivil hayata geçiş ve uyum süreci zor ve uzun sürebilir. Gaziler ile savaşa katılmayan askerlerin karşılaştırıldığı bir çalışmada gazilerin genel sağlık durumunun daha kötü, boşanma oranlarının daha yüksek ve sosyo-ekonomik düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır (MacLean, 2010). Askerlik görevi sürecinde evinden ve yaşadığı toplumdan ayrı kalan gaziler savaş ve silahlı çatışma gibi çok çeşitli ve zorlu deneyimler yaşamakta, eve döndüklerinde ise artık yaşam eskisinden farklı görünmektedir. Çünkü yaşadığı savaş travmasına bağlı olarak sivil hayatta çeşitli psikososyal ve ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır. Savaş deneyimi olan gazilerle yapılan çalışmalar, savaş travmasının

uzun yıllar psikolojik ve sosyal alanda etkisini hissettirdiğini ortaya koymuştur (Ahern ve diğ., 2015; Beals, 2000; Kulka, ve diğ., 1990; Laufer, Gallops ve Frey-Wouters, 1984; MacLean, 2010; Solomon, Mikulincer, ve Hobfoll, 1986).

Literatür incelendiğinde savaşta, terörle mücadele veya silahlı çatışma sürecinde ciddi bir şekilde yaralanan, bu yaralar nedeniyle organ veya işlev kaybı yaşayan malül gazilerin uyum süreçlerinin çok daha zor olduğu belirtilmektedir. Savaş ve terör nedeniyle organ ve işlev kaybı yaşayan malül gaziler, TSSB, depresyon, anksiyete, alkol ve madde kötüye kullanımı ve davranış bozuklukları gibi çeşitli psikolojik sorunlar yaşamakta, fiziksel kayıpları nedeniyle aile ve iş hayatında ve sosyal ilişkilerde çeşitli güçlükler yaşamaktadırlar. Fiziksel kayba bağlı olarak yaşanan bu sorunlar gazilerin iyi oluşlarını ve yaşam kalitelerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Başcılar, 2017; Dal ve Hatipoğlu, 1997; Frain ve diğ., 2010; Hoge ve diğ., 2007; Hoşoğlu, 2005; McFall ve diğ., 1991; Resnick, Foy, Donahoe ve Miller, 1989).

Bu başlık altında, malül gazilerin sivil hayatta karşılaştıkları fiziksel/sağlık, psikolojik, sosyal ve ekonomik alanda yaşadıkları güçlükler ele alınmıştır.

2.2.1. Savaşın Görünen Yaraları: Engelli ya da Malül Olmak

Savaş deneyimi olan gazilerinin bir kısmı uzun süren sorunlar olmaksızın sivil hayata yeniden uyum sağlarken, bazı gaziler de tedavi gerektiren fiziksel ve psikolojik sorunlarla eve dönerler (Sayer ve diğ., 2014). Dünya genelinde savaş travmasına maruz kalan askerlerin %10'unun yaralanmaya bağlı işlev sorunları yaşadıkları belirtilmektedir (Murthy ve Lakshminarayana, 2006).

Modernleşmeyle birlikte bilim ve teknolojiye gelişmeler savaş teknolojisini ve savaş biçimini de etkilemiştir. Savaş teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak modern savaş döneminde tahribat oranı çok yüksek olan top, roket ve şarapnel parçaları, mayınlar, bubi tuzakları, hava bombardımanları, tuzaklı patlayıcılar, havan topları gibi silahların kullanımı ölü ve yaralı asker sayısını da arttırmıştır (Gondusky ve Reiter, 2005; Sayer ve diğ., 2014). Buna karşın geliştirilmiş vücut zırhları, cerrahi müdahalelerdeki ilerlemeler, savaş alanından çok uzakta konuşlanma ve gelişmiş teknolojilerle donatılmış askeri uçak ve helikopterlerle büyük hastanelere hızlı intikal, savaş gazilerinin hayatta kalma oranlarını arttırmaktadır (Gawande, 2004; McDonald ve

Rockhold, 2008; Oliver, Harman, Hoover, Hayes ve Pandhi, 1999). Ölüm oranlarının azalmasına karşın savaşta aldıkları yaralar nedeniyle engelli gazi sayısı da artış göstermiştir (Sayer ve diğ., 2014). Çünkü tahrip oranı yüksek mayın ve çeşitli patlayıcıların kullanımı askerlerde çoklu travmalara, yani birden fazla beden organı veya sistemini içeren yaralanmalara neden olmaktadır (Okie, 2005; Sayer ve diğ., 2008).

Malül gaziler savaş alanında tuzaklı bomba ya da mayın gibi çeşitli patlayıcılar nedeniyle yaralanarak bacak ya da kol amputasyonu gibi kısmi, tamamen ya da birden fazla organ kaybına veya bilek ve kol hareket kısıtlılığı gibi işlev kaybına uğramaktadırlar (McGeary ve diğ., 2007). Vietnam savaşına katılan gazilerden travmatik ekstremitte kaybı olanların sayısının 5,238 olduğu tahmin edilmektedir (Sayer ve diğ., 2014). Körfez savaşı gazilerinde savaş travmasına bağlı olarak gazilerin 342'sinde her iki ayak amputasyonu, 158'inde kalça ve diz protezi bozukluğu saptanmıştır (Institute of Medicine [IOM], 2006). Irak ve Afganistan savaşına katılan gazilerle yapılan bir çalışmada, en az bir ya da daha fazla uzvunu kaybeden amputeli gazilerin sayısı 553 olarak saptanmıştır (McGeary ve diğ., 2007). Şubat 2012 yılı verileri itibariyle Irak savaşında 31925, Afganistan savaşında ise 18230 ABD'li askerin yaralandığı, her iki savaş sonucu 1715 askerde de majör (ayak, kol vb.) ve minör (kısmi olarak ayak ve parmaklar vb.) ekstremitte amputasyonları görüldüğü ifade edilmektedir (Fisher, 2013). 2009 yılında gerçekleştirilen Amerikan Toplum Araştırması verilerine göre ise ABD'de toplam 21,9 milyon gazi olduğu ve bunun 5,5 milyonunun ise engelli ya da diğer bir ifadeyle malül gazi olduğu belirtilmektedir (Smith, 2015).

Türkiye'de ise 1984'ten bu yana terör nedeniyle pek çok askerin yaralandığı ifade edilmektedir. Ancak terörle mücadele sürecinde yaralanan her asker malül gazi sayılmamakta, 2847 sayılı kanun gereği malüliyetleri raporla kesinleşmiş olması ve en az %40 oranında fiziksel kayba bağlı malüliyet yaşadıkları raporla tespit edilmesi gerekmektedir (Keten ve diğ., 2013). Terör nedeniyle hafif derece fiziksel yaralanmalar ise bu değerlendirmenin dışında tutulmaktadır. 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun 52. maddesine göre malüliyet 6 derece olarak belirlenmiş ve "Vazife Malüllüklerinin Nevileri ve Dereceleri Hakkında Nizamname" ile de malüliyet dereceleri ayrıntılı olarak sınıflanmıştır. Bu sınıflamaya göre malüliyet durumu birinci dereceden altıncı derece doğru azalmaktadır. Yani birinci derece en ağır yaralanmayı altıncı derece ise en hafif

yaralanmayı ifade etmektedir.

Yukarıda belirtilen kanuni sınırlamara rağmen terör örgütü tarafından tahribat oranı yüksek mayın ve el yapımı gibi patlayıcıların sıklıkla kullanılmasına bağlı olarak organ kaybı olan malül gazi sayısı da artmaktadır (Öznur, 2013). Özgül, Yazıcıoğlu, Peker, Cayrat ve Arpacıoğlu'nun (1999) 61'i organ kaybı olan toplam 109 hastayla yaptıkları çalışmada katılımcıların %63,3 ünde mayına basma ve ateşli silah yaralanması sonucu ekstremite yaralanmaları, %13,8 inde omurilik yaralanmaları görülmüştür. Yılmaz'ın (2004) yaptığı çalışmada mayın ve çeşitli patlayıcılar nedeniyle malül gazilerin yaklaşık %76'sının protez, ortez veya tekerlekli sandalyeden en az birisini kullanmak zorunda kaldıkları, %28,9'unun başkasının yardım ve desteğine muhtaç olduğu belirtilmektedir. Hoşoğlu (2005) tarafından yapılan araştırmada malül gazilerin %67,7'sinde organ kaybı, %93,5'inde ise ortez veya protez kullanımı tespit edilmiştir. Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının (2006) GATA Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi'nde tedavi gören 79 malül gaziyle yaptığı çalışmada gazilerin %25,3'ünün felçli, %68,4'ünün ortopedik engelli, %2,5'inin beyin yaralanması ve %3,8'inin ise görme engelli olduğu belirtilmektedir. Açıksöz'ün (2011) 35 engelli gazi ile yapmış olduğu çalışmada, gazilerin yarısından fazlasının arazi mayın patlaması sonucu alt ekstremite kaybına uğradığı, diğer gazilerin ise ateşli silah yaralanması sonucu ortopedik engelli oldukları veya görme kaybı yaşadıkları bildirilmektedir. Ketten ve arkadaşlarının (2013) terör nedeniyle yaralanan 93 malül gazi ile yaptığı çalışmada araştırmaya katılan malül gazilerinin %63'ünde mayın patlamasına bağlı olarak bir ya da birden fazla ekstremite kaybı, %12'sinde en az bir gözün kaybı, %25'inde hareket kısıtlılığı, %12'sinde kuvvet kaybı ve %6,6'sında ise işitme kaybı yaşandığı belirtilmiştir.

Malül gaziler yalnızca savaş ya da terörle mücadele sürecinde aldıkları yaralar nedeniyle organ ya da uzuv kaybı yaşamazlar. Silahlı çatışmada aldıkları yaraların ciddiyetine göre gazilerin sağlık durumları risk altına girebilir ve bu nedenler tedavi sürecinde cerrahi amputasyon gerekli olabilir (Doğan, 1993; Ekici, 1995). Ancak amputasyondan sonra kesilen kemikler büyümeye devam edebilir, bu durum ise ağrıyı tetiklemektedir. Gerek cerrahi amputasyonda olsun gerekse malül gazilerin ayak, bacak ve kol gibi uzuvlarını kurtarabilmek amacıyla yapılan ameliyatlarda olsun tedavi süreci ve yaraların iyileşmesi bazen yıllarca sürebilmektedir. Bu durum, malül gazilerimizin iş, aile ve günlük yaşam aktivitelerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Açıksöz,

2011; Gregurek ve diğ., 2001; Hoşoğlu, 2005).

Savaşta veya silahlı çatışmada aldıkları yaralara ve organ kaybına bağlı olarak malül gazilerin çeşitli sağlık sorunları yaşadıkları ifade edilmektedir. McGeary ve arkadaşları (2007) 2001 ve 2006 yılları arasında Afganistan ve Irak savaşlarına katılan Amerikalı gazilerin savaş travmasına bağlı olarak kulak çınlaması, işitme güçlüğü, TSSB ve kas ve iskelet rahatsızlıklarından şikayetçi olduklarını belirtmektedir. Reiber ve arkadaşlarının (2010) majör ekstremitte kaybı olan 298 Vietnam ve 283 Irak ve Afganistan savaş gazileriyle yaptıkları çalışmada Vietnam ve Irak/Afganistan gazilerinin sırasıyla fantom ağrısı (%72,2-%76), kronik sırt ağrısı (%36-%42), protez kullanımına bağlı cilt problemleri (%51- %58), işitme kaybı (%47) gibi sağlık sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir. Straits-Troster ve arkadaşlarının (2011) Irak ve Afganistan savaşına katılan 54 gaziyle yaptıkları nitel bir çalışmada savaşta yaralanma, organ kaybı veya ağır savaş koşulları nedeniyle gazilerin kronik ağrı, işitme ve görme kaybı, solunum sorunları, kilo kaybı, cilt rahatsızlıkları yaşadıkları belirtilmektedir. Organ kaybı ve amputasyona bağlı olarak malül gaziler fantom ağrısından şikayet etmektedirler (Reiber ve diğ., 2010; Straits-Troster ve diğ., 2011). Fantom ağrısı, organ kaybı durumlarında özellikle bacak ve kol amputasyonlarında görülen, olmayan uzva ait hayali bir ağrıdır. Fantom ağrı hissinin uzun sürebildiği ve gazilerde korku ve acı duygusuna neden olduğu belirtilmektedir (Doğan, 1993; Ekici, 1995).

Organ veya işlev kaybının varlığı günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede işlev sınırlılığına neden olmaktadır. Örneğin eğilme, çömelme, yürüme, dönme gibi hareketlerde ve diğer insanlarla ilişki kurma ve aile ilişkilerini sürdürme gibi normal yaşam aktivitelerinde sınırlılık görülebilmektedir. Fiziksel kayıpları nedeniyle yaşanan işlevsel yetersizlik, iş ve aile hayatında ve sosyal ilişkilerinde güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır (Berghuis ve Jongsma, 2010; Breslau, 2001; Frain ve diğ., 2010; Hoşoğlu, 2005; McGeary ve diğ., 2007; Yılmaz, 2004).

Hoşoğlu'nun (2005) belirttiğine göre organ ve/veya işlev kaybı olan malül gaziler ağır eşya kaldırma, çocuklarını kucakta taşıma, uzun yürüyüş ve uzun süre ayakta kalma, koşma, araba kullanma gibi günlük yaşam aktivitelerinde sorunlar yaşamaktadırlar. Yılmaz (2004) ise organ ve işlev kaybı yaşayan malül gazilerin yürüme, koşma, top oynama gibi konularda sorunlar yaşadıklarını, yeme-içme, banyo yapma, giyinme ve

tuvalet ihtiyacını giderme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada başkalarına muhtaç olduklarını ortaya koymuştur.

Malül gaziler yalnızca organ ve işlev kayıpları nedeniyle sınırlanmamaktadır. Özellikle ortopedik engeli olan, amputasyonu olan veya omurilik zedelenmesi olan gaziler için yaşadığı ve çalıştığı yerin fiziksel koşulları önem arz etmektedir. Rampası, asansörü olmayan ev ve iş yerleri, düzayak olmayan sokak ve caddeler malül gazilerin hareket kabiliyetlerini sınırlamakta, dolayısıyla daha fazla engellenmelerine neden olmaktadır (Hill ve diğ., 2012).

2.2.2. Savaşın Görünmeyen Yaraları: Psikolojik Sorunlar

Travmatik bir olaya maruz kalmak, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) başta olmak üzere pek çok psikolojik sorunlara neden olmakta ve bu sorunlar ailelerine ve sosyal hayata geri dönen gazilerin yeniden entegrasyon süreçlerini sekteye uğratmaktadır (Ahern ve diğ., 2015; Aloï, 2010; Beals, 2000; Caplin ve Lewis, 2011; Everett, 1988; Tanielian ve diğ., 2008).

II. Dünya Savaşı, Vietnam, Irak ve Afganistan savaşlarına katılan gaziler üzerine yapılan çalışmalarda, savaş deneyiminin psikolojik etkilerinin savaştan yıllar sonra bile devam ettiği belirtilmektedir (Archibald ve diğ., 1962; Archibald ve Tuddenham, 1965). McGeary ve arkadaşları (2007) Irak ve Afganistan savaşına katılan Amerikalı gazilerin 33754'ünde TSSB, 23462'sinde depresyon, 5413'ünde alkol bağımlılığı, 2387'sinde uyuşturucu bağımlılığı, 2273'ünde akut stres tepkileri ve 3239'unda ise cinsel işlev bozuklukları görüldüğünü belirtmektedir.

Savaş veya terör gibi travmatik bir olay sonrasında yaralanarak organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malül gazilerin ise daha fazla psikolojik sorunlarla karşılaştıkları, yaşadıkları işlev kayıplarına bağlı olarak travmanın etkisinden uzun süre kurtulamadıkları ve dolayısıyla sivil yaşama uyum süreçlerinin daha güç olduğu pek çok araştırmayla ortaya konmuştur (Berghuis ve Jongma, 2010; Buydens-Branchey, Noumair ve Branchey, 1990; Delimar, Sivik, Korenjak ve Delimar 1995; Gilbar ve diğ., 2010; Helzer ve diğ., 1987; Koren, Hilel, Idar, Hemel ve Klein, 2007; Koren ve diğ., 2005; Kulka ve diğ., 1990; MacGregor, 2007; Pitman ve diğ., 1989; Yeşilkanat, 1999).

Mayın ve el yapımı gibi patlayıcıların, havan topu ve roket mermisi gibi tahribat oranı

yüksek silahların kullanımı, organ ya da ekstremitte kaybı olan malül gazi sayısını arttırmıştır. Organ kaybı yaşayan malül gazilerde psikolojik sorunlar ortaya çıkmakta ve uzuv kaybına bağlı olarak gazilerin beden algısı değişmekte, benlik algıları olumsuz yönde etkilenmektedir. Beden algısı değişen malül gaziler kendilerini eksik, işe yaramaz ve değersiz görmekte ve geleceğe yönelik daha karamsar olmaktadır (Berghuis ve Jongsma, 2010; Dal ve Hatipoğlu, 1997; Ekici, 1995; Gregurek ve diğ., 2001; Öznur, 2013).

Savaş veya terör gazilerinde görülen fiziksel yaralanma, organ kaybı, TSSB, depresyon, anksiyete, alkol ve madde kötüye kullanımı gibi sorunlar savaşla veya silahlı çatışmayla ilişkili engellilik (disability) durumları olarak tanımlanmaktadır (Tanielian ve diğ., 2008). Ancak fiziksel yaralanmaların dışında kalan TSSB, depresyon, anksiyete, öfke ve saldırganlık gibi psikolojik sorunlar ise savaşın görünmeyen yaraları olarak kabul edilmektedir (Ahern ve diğ., 2015; Kinchin, 2005; Rockhold, 2010). Çünkü savaş sonrası sivil hayata dönen gazilerin çoğunda bu sorunlar teşhis edilememektedir. Bunda damgalanma, dışlanma ve gelecek kaygıları nedeniyle çoğu gazinin sağlık hizmetlerine başvurmaması, savaş sonrasındaki ilk zamanlarda bu sorunların hemen görülmemesi etkili olmaktadır (Adler, ve diğ., 2011; Fontana ve Rosenheck, 2004; Purcell, Koenig, Bosch, ve Maguen, 2016; Samiley, 2016). Türkiye’de ise savaş veya terörle mücadele sürecinde yaralanan gazilerin aldıkları yaraların görünürlüğü yasa ile sınırlandırılmıştır. Terörle mücadele sürecinde yaralanan her asker malül gazi sayılmamakta, 2847 sayılı kanun gereği malüliyetleri raporla kesinleşmiş olması ve en az %40 oranında fiziksel kayba bağlı malüliyet yaşadıkları raporla tespit edilmesi gerekmektedir. Terör nedeniyle de olsa hafif derece fiziksel yaralanmalar, TSSB, depresyon gibi psikolojik sorunlar ise bu değerlendirmenin dışında tutulmaktadır.

Savaş, terör veya silahlı çatışma gibi travmatik olaylara maruz kalan gazileri konu alan araştırmalar incelendiğinde, travma sonrasında en yaygın görülen tepkinin TSSB olduğu görülmektedir. Savaş ve terör travması sonrasında görülen depresyon, aksiyete, öfke, saldırganlık, suçluluk ve yalnızlık gibi psikolojik sorunlar ise literatürde TSSB ile ilişkili veya TSSB’ye eşlik eden sorunlar olarak ele alınmaktadır.

2.2.2.1. Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma kavramı, Amerikan Psikiyatri Birliği (2014, s., 146) tarafından yayımlanan

DSM-V’de “gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ölümlerle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma” şeklinde tanımlanmaktadır. Travmaya maruz kalma yolları ise: Doğrudan travmatik olaylar yaşama; başkalarının başına gelen travmatik olaylara tanık olma; bir aile bireyinin ya da yakın arkadaşının başına travmatik olaylar geldiğini öğrenme, yakın arkadaş ya da aile bireyinin ölümü veya ölüm ihtimali; travmatik olayların rahatsız edici ayrıntılarına tekrarlayıcı bir şekilde ve aşırı düzeyde maruz kalma şeklinde ifade edilmektedir.

Savaş travmasına maruz kalan askerlerin gösterdiği tepkiler 17. yüzyılda “nostalji”, 18. yüzyılda “melankoli”, 19. yüzyılda “Da Costa Sendromu” (nefes darlığı, terleme, mide bulantısı ve ishal, göğüs ağrısı vb.), I. Dünya Savaşı sonrasında “şarapnel şoku” (shell shock - ürkme tepkileri, konsantrasyon kaybı, negatif duygusal durum), II. Dünya Savaşı sonrasında “savaş yorgunluğu” (battle fatigue -anksiyete, kaygı, depresyon, konsantrasyon ve motivasyon kaybı, hafıza kaybı), “savaş nevrozu” (traumatic war neurosis) ve 1952 de yayımlanan DSM-I’de ise “savaş stres reaksiyonu” olarak isimlendirilmiştir. Vietnam savaşı sonrası tanımlanan ve “Vietnam Sendromu” olarak da bilinen TSSB, 1980 yılında yayımlanan DSM-III’te yerini almıştır (Friedman ve diğ., 1994; Moore ve Reger, 2007; Young, 1995).

Savaştan sonra pek çok gazi istenmeyen anılar, kabuslar, kaygı ve iritasyon gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilir. Her bireyin travmaya karşı gösterdiği tepkiler birbirinden farklı olacaktır. Bazı insanlar üzgün veya donuk hissedebilir, bazıları kaygı hissedebilir ve diğerleri de öfke yaşayabilir (McFarlane, 1988; Whealin, DeCarvalho ve Vega, 2008). DSM-V’de (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014), TSSB için teşhis kriterleri açıklanmıştır. Bu kriterlere göre TSSB belirtileri dört başlık altında özetlenebilir:

Travmayı yeniden yaşama (reexperiencing): Travmatik olayların zihnimizde ve bedenimizde farklı biçimlerde tekrarlanmasını içermektedir. Kişi travmatik deneyimlerini düşünmek istemese de rüyalarla veya kabuslarla, bazen de tetikleyicilerle ya da travma ipuçları sayesinde travmayı tekrar yaşar. Travma deneyimini hatırlatan bu tetikleyiciler bazen belli bir insan, bir yer, koku ya da belli bir ses olabilir. Travmatik olayı simgeleyen ya da hatırlatan uyarıcılar karşısında yoğun ve uzun süreli bir ruhsal sıkıntı, bedende terleme, kaslarda gerilme yaşanabilir.

Kaçınma (avoidance): Travma deneyimini olan kişiler travmayı hatırlatıcı ipuçlarından

uzaklaşırlar. Yani travmayla yakından ilişkili sıkıntı veren anı, düşünce veya duygulardan; ya da bu duygu, düşünce ve duyguları tetikleyen kişilerden, ortamlardan, etkinliklerden, nesnelere ya da travma hakkında konuşmaktan uzak durma veya kaçınma davranışları görülebilmektedir.

Bilişlerde ve duygu durumunda olumsuz değişimler (negative alterations in cognitions and mood): Travmatik olaylardan sonra başlayan veya daha da kötüleşen, kişinin travma deneyimine ilişkin bilişlerinde ve duygu durumunda olumsuz değişiklikler meydana gelmesidir. Travmatik olayların önemli bir kısmını hatırlayamama veya unutkanlık görülebilir. Kişi kendisine, diğer insanlara ya da dünyaya ilişkin sürekli ve abartılı bir şekilde olumsuz inanç ve beklentiler içinde olabilir. Kişi sürekli bir şekilde öfke, korku, dehşet, suçluluk ya da utanç gibi olumsuz duygusal durum içinde olabilir. Travma sonrasında olumsuz duygular daha çok yaşanır, daha önce keyif alarak yapılan aktiviteler ya da hoşlanılan şeyler artık beğenilmez, yemeğe, cinsel ilişkiye karşı ilgilerde azalma görülebilir. Diğer insanlardan uzaklaşma, insanlara güvenme veya onlarla ilişki kurma konusunda zorluklar yaşanabilir.

Aşırı uyarılma (hyperarousal): Bedendeki aşırı enerji, hareket ya da aşırı tetikte olma halidir. Diğer insanlara veya nesnelere karşı sözel ya da sözel olmayan saldırganlıkla ortaya çıkan öfke patlamaları ve kızgın davranışlar; ani bir sesin ardından ürme ya da yerinden sıçrama ile görülen, aşırı panik ve kaygı durumunu ifade eden aşırı tetikte olma hali; uykuya dalma ya da uykuyu sürdürmede yaşanan güçlük veya dinlendirici olmayan uyku hali.

TSSB belirtileri travmatik olayın hemen sonrasında görülebileceği gibi aylar sonra da ortaya çıkabilir (McNally 2009), bireyin psikososyal işlevselliğini ciddi ve olumsuz bir şekilde etkiler (Ahern ve diğ., 2015; Giacco, Matanov ve Priebe, 2013; Rockhold, 2010; Samper ve diğ., 2004; Sayers, Farrow, Ross, ve Oslin, 2009; Torabi ve Seo, 2004). Savaş veya silahlı çatışma deneyimi olan gazilerde TSSB yaygınlığının ele alındığı çalışmalar incelendiğinde yaygınlık oranlarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Blake ve arkadaşlarının (1990), II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'na katılan gazilerle yaptığı çalışmada psikiyatrik destek için kliniğe başvuran gazilerde TSSB oranı II. Dünya Savaşı gazilerinde %37, Kore Savaşı gazilerinde ise %80 olduğu görülmüştür. Everett (1988), Vietnam gazilerinin uyum problemlerinin hem sebebi hem de sonucu olarak

TSSB'yi görmekte, Resnick ve arkadaşları (1989) ise, Vietnam savaş travmasına maruz kalma ile TSSB ve antisosyal davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bildirmektedir. Vietnam Savaşı'ndan on iki yıl sonra yapılan bir çalışmada, gazilerin yaklaşık %9'unun TSSB belirtileri gösterdiği saptanmıştır (Dohrenwend ve diğ., 2006). Irak ve Afganistan savaşlarından dönen askerlerde TSSB yaygınlığının %40 olduğu (Afari ve diğ., 2009), başka bir çalışmada ise %68,2 olduğu (Lew ve diğ., 2009) belirtilmektedir. ABD Gazi İşleri Departmanı'na (U.S. Department of Veteran Affairs) göre ise Irak ve Afganistan savaşlarında elli binden fazla TSSB vakasının teşhis edildiği belirtilmektedir (DiRamio ve Spires, 2009).

Travmaya maruz kalan çoğu insan zamanla belli aşamalardan geçerek iyileşmektedir. Bu aşamalar kesin ve net olmamakla birlikte normalleşme ya da iyileşme yolunda bir ilerlemeyi ifade eder. TSSB'nin akut faz (acute phase), geçiş fazı (transition phase) ve entegrasyon fazı (integration phase) olmak üzere üç safhası vardır ve bu safhalar travmatik bir durum sonrasında normal ve sağlıklı bir uyumu temsil etmektedir. Bu aşamalar (Lang, 2007):

Akut faz: Travmatik bir olay sonrasında birkaç gün ya da hafta süren fiziksel, zihinsel ve duygusal reaksiyonlardan oluşur. Bu aşamada kişi başına gelenlere inanamaz, tekrar normale dönme noktasında kaygılar yaşar. Pek çok kişi travma nedeniyle korkmuş, çaresiz hatta yolunu kaybetmiş hissedebilir.

Geçiş fazı: İnsanların yaşadıkları travmayı anlamaya başladığı, akut evredeki duygu, düşünce ve davranışların değişmeye başladığı evredir. Bu evre travmadan birkaç gün, birkaç hafta veya birkaç ay sonra olabilir. Bu evrede kişi başına gelenleri sorgulamakta, olanları anlamaya çalışmakta, diğer bir ifadeyle anlaşılma çabalamaktadır.

Entegrasyon fazı: Yaşamın yeniden normale döndüğü, garip düşünceler, duygular ve davranışların oldukça azaldığı evredir. Travmaya maruz kalmış kişilerin hayatlarının belli yönleri, bazı düşünce, inanç, duygu ve davranışlar değişmiş olabilir. Bunun yanı sıra kişiler artık kendilerini travma öncesinden daha dayanıklı hissedebilirler.

Aynı travmatik olayı yaşayan her birey, travmadan aynı düzeyde etkilenmemektedir. Bazı insanlarda bu belirtiler kısa süreli görülürken bazılarında ise uzun yıllar etkisini sürdürmektedir. Bu nedenle TSSB'nin gelişimi ve yaygınlığında risk, sürdürücü ve

koruyucu faktörler etkili olmaktadır (Johnson ve Thompson, 2008; Tedeschi ve Moore, 2016):

TSSB gelişimi açısından risk faktörleri: Eğitim ve ekonomik düzeyin düşük olması, geçmiş psikolojik sorunlar, fiziksel yaralanma, birisinin öldürülme veya yaralanmasına şahit olma, travma sonrası korku, dehşet ve çaresizlik duyguları yaşama, aile, arkadaş ve toplumsal desteğin olmayışı ya da yetersizliği, boşanma, işsizlik ve sağlıkla ilgili sorunlar.

TSSB belirtilerinin uzun sürmesine neden olan faktörler: Madde ve alkol kötüye kullanımı, kendini suçlayıcı ya da aşağılayıcı düşünceler (Her şeyin sorumlusu benim!), sosyal destek sağlayan aile, arkadaş, toplum ve dini gruplardan uzak durma, profesyonel destekten kaçınma, öfke, depresyon ve kızgınlık duyguları.

Koruyucu faktörler: Destekleyici bir sosyal gurubun üyesi olma, aile ve arkadaşlara güven, mutlu bir evlilik, travmatik olayla ilgili utanç, suçluluk ve kızgınlık duygularının azlığı ya da olmayışı, genel olarak iyimserlik, daha fazla yaşam deneyimi, daha önceki zorlu yaşam olaylarının üstesinden gelmede başarılı deneyimler.

Weierstall ve arkadaşları (2012) II. Dünya Savaşına katılan Alman gazilerle yaptığı çalışmada katılıcıların %7,8'inin yaşam boyu TSSB kriterlerini karşıladığı, savaş alanında bizzat deneyimlenen ya da şahit olunan travmatik olayların güncel ve yaşam boyu TSSB'nin gelişimi ve yaygınlığında etkili olduğu; ancak keyif almak amacıyla şiddet uygulama olarak tanımlanan "appetitive saldırganlık" puanları yüksek olan gazilerde ise TSSB yaygınlığı daha az bulunmuştur.

Literatürde Vietnam gazileriyle yapılan çalışmaların çok sayıda olduğu ve travma stresörleri açısından önemli veriler sunduğu görülmüştür. Green ve arkadaşları (1990) hem sivil hayata geçiş sürecinde hem de sonrasındaki zayıf sosyal destek ile TSSB riskinin artması arasında ilişki bulmuştur. Beckham ve arkadaşlarının (1998) Vietnam savaşına katılan 151 gaziyle yaptığı çalışmada silahlı mücadeleye maruz kalma kontrol edildiğinde vahşet içeren eylemlere maruz kalma ile TSSB semptom yaygınlığı ve suçluluk arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Fontana ve Rosenheck'in (1999) 1198 kişilik Vietnam gazi örnekleminde yaptığı çalışmada, savaş alanının zorlu fiziksel koşullarının, silahlı çatışmanın, diğerlerinin ölümü ve yaralanmasına şahit olmanın, algılanan yaşam tehditinin TSSB'nin gelişiminde dolaylı etkileri olduğu, ancak

askerlerin malzeme ve ekipman yetersizliklerinin ve birisini öldürmenin ise TSSB üzerinde doğrudan etkisi olduğu bulunmuştur. Marx ve arkadaşları'nın (2010) 1323 Vietnam gazisiyle yaptığı çalışmada vahşet içeren eylemlere maruz kalma ile psikolojik sorunlar arasındaki ilişki incelenmiş, savaşla ilişkili suçluluğun şiddet içeren eylemlere katılma ile TSSB ve major depresyon belirtileri arasındaki ilişkide güçlü aracılık rolü olduğu ortaya konmuştur.

Irak ve Afganistan savaşına katılan 1965 Amerikalı gazi ile yapılan bir çalışmada gazilerin %14'ünde TSSB ve majör depresyon bulgularına rastlanmıştır. En yaygın travmatik stresörün, bir arkadaşının ciddi derecede yaralanması ya da ölmesine tanık olmak şeklinde rapor edildiği görülmüştür. Ayrıca çatışma bölgesinde gazilerin %20'si ciddi derecede %10'u ise daha hafif düzeyde yaralandıklarını, %45'i ciddi derecede yaralanmış ya da ölmüş sivil insanlara tanık olduklarını, %40'ı kokmuş insan cesetlerinin kokularını aldıklarını belirtmiştir (Tanielian, ve diğ., 2008). Maguen ve arkadaşları (2010) ise Irak savaşına katılan 2797 Amerikalı gaziyle yaptığı çalışmada, birisini öldürmenin TSSB belirtileri, alkol kötüye kullanımı, öfke davranışı, ve ilişki problemleri açısından önemli bir yordayıcı olduğunu tespit etmiştir. Karabağ savaşına katılan ve psikiyatrik yakınmalar nedeniyle kliniğine başvuran 134 Azeri askerle yapılan bir çalışmada TSSB gelişen grupta gelir düzeyinin daha düşük olduğu, alkol kullanımının daha yüksek olduğu bulunmuş, TSSB nin alkol kullanımı için tetikleyici bir etken olduğu ileri sürülmüştür. Ancak TSSB ile yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve savaş ortamında kalma süresi arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır (Mehdiyev, Çelik ve Özdemir, 2009).

Xue ve arkadaşlarının (2015) asker ve gazi örneklemelerinde yapmış olduğu meta-analiz çalışması TSSB gelişiminde etkili olan risk faktörlerini özetler mahiyettedir. Bu çalışmada kadın asker ve gazilerin TSSB oranlarının daha yüksek olduğu, bunda yetişme ve eğitim tarzının etkili olduğu, ayrıca kadınların erkeklere oranla çocuklukta ve askerlikte daha fazla cinsel taciz ve saldırıya maruz kalmalarının etkili olduğu ifade edilmiştir. Önceki travmatik deneyimleri ve düşük eğitim düzeyi ile TSSB arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Eğitim düzeyi yüksek olan askerlerin daha etkili baş etme yolları kullanarak TSSB'nin etkilerini hafiflettikleri rapor edilmiştir. Diğer araştırmalardan farklı olarak TSSB ile yaş ve evli olmak arasında düşük ilişki bulunmuştur. Travmatik olay sürecinde silahlı çatışmaya girmek, diğer askerlerin

ölümüne, yaralanmasına şahit olmak, yaralanmak, zorlu iklim koşulları TSSB ile ilişkili bulunmuştur. Ayrıca depresyon, alkol ve madde kötüye kullanımı gibi TSSB'ye eşlik eden psikolojik sorunların TSSB ile olan ilişkisi diğer çalışmalara nazaran düşük bulunmuştur. Travmaya maruz kaldıktan sonraki pozitif iyi edici çevre TSSB açısından koruyucu bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sivil yaşamdaki işsizlik ile TSSB arasında güçlü ilişki bulunmuştur.

Yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü üzere TSSB gelişimi açısından pek çok faktörün etkili olduğu belirtilmektedir. Ancak savaş veya terör nedeniyle yaralanan malül gazilerde TSSB gelişimi ve yaygınlığının daha çok olduğu ve bu nedenle malül gazilerin psikososyal işlevselliğinin daha çok etkilendiğini belirtilmektedir. Fiziksel yaralanmalar ve organ kayıpları kişinin fiziksel bütünlüğünü bozması ve yaşamını tehdit etmesi nedeniyle TSSB'yi arttırmaktadır (Bonanno ve diğ., 2006; Foy ve Card, 1987; Gilbar ve diğ., 2010; Green ve diğ., 1989; Koren ve diğ., 2007; Verger ve diğ., 2004).

Savaş deneyimi olan yaralı ve hiç yara almamış gazilerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda TSSB oranlarının savaşta yaralanan gazilerde daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Buydens-Branchey ve diğ., 1990; Hoge ve diğ., 2007). Helzer ve arkadaşları (1987), silahlı çatışma deneyimi olan fakat herhangi bir yara almayan gazilerde TSSB oranı %4 iken yaralananlarda ise bu oranın %20 olduğunu bulmuştur. Vietnam savaşında yaralanan ve fiziksel bir yara almayan gazilerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda fiziksel yara alan gazilerde yara almayanlara göre neredeyse iki kat TSSB oranı bulunmuştur (Kulka ve diğ., 1990; Pitman ve diğ., 1989). Koren ve arkadaşlarının (2005) savaş deneyimi olan İsraili 100 gaziyle yaptıkları çalışmada TSSB yaygınlığı fiziksel yarası olan gazilerde (%16,7) yarası olmayanlara (%2,5) göre 7 kat daha fazla bulunmuştur. Ayrıca travma sonrası gelişen depresyon, anksiyete, uyuşturucu madde kullanımı ve uyum bozuklukları gibi sorunların fiziksel yaralananlarda (%10) yara almayanlara (%5) göre iki kat olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla fiziksel yaralanmalar TSSB nin gelişimi açısından kuvvetli bir risk faktörü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reiber ve arkadaşlarının (2010) majör ekstremitte kaybı olan malül gazilerle yaptığı çalışmada Vietnam gazilerinde TSSB oranının %37,8; Irak ve Afganistan savaş gazilerinde ise %59 olduğunu saptamıştır.

1991-1993 yılları arasındaki Hırvat savaşına katılan askerlerle yapılan bir çalışmada

savaş yaraları nedeniyle kalıcı engelliliği olan gazilerde TSSB oranları %33,3 bulunmuştur (Delimar ve diğ., 1995). Hırvat gazilerle yapılan başka bir çalışmada ise rehabilitasyon hastanesine başvuran ve TSSB belirtileri gösteren engelli gazilerin yüzdesi %19 iken beş yıl sonra bu oran %41'e yükselmiştir (Gregurek ve diğ., 2001). Martz ve Cook'un (2001) yaptığı çalışmada TSSB oranları, çatışma nedeniyle yanık yarası olanlarda %13,4, felçlilerde %11,5, amputasyonlu gazilerde %8,1, göğüs yaralanması olanlarda %7,6 bulunmuştur. Vafae ve Seidy'nin (2004) İranlı gazilerle yaptığı çalışmada, fiziksel engeli olan gazilerin normal populusyona göre iki kat fazla depresyon yaşadıkları bulunmuştur.

Yeşilkanat (1999) gazilerin psikososyal tepkilerini incelemek amacıyla 50'si malül olmak üzere toplam 150 gaziyle yaptığı çalışmada malül gazilerin, %96'sının hayatının olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Keten ve arkadaşlarının (2013) terör nedeniyle yaralanan 92 malül gazi ile yaptığı çalışmada gazilerin %6,5'inin TSSB belirtileri gösterdiği tespit edilmiştir. Güloğlu ve Kararırmak'ın (2013), 247 malül gazi ile yaptığı çalışmada ise TSSB oranı %29,6 ve TSSB'ye eşlik eden depresyon oranı %16,6 olarak bulunmuştur. Malül gazilerde TSSB belirtilerinin görülme sıklığı sırasıyla çabuk sinirlenme, yaşamdan keyif almama, travmayı hatırlatan ipuçlarından sıkıntı duyma ve irkilme şeklinde özetlenmiştir. Güloğlu'nun (2016) 366 malül gazi ile yaptığı çalışmada ise gaziler arasında TSSB yaygınlığının %46,7 olduğu, %16,4'ünün depresyon ve %18'inin ise anksiyete belirtileri gösterdiği rapor edilmektedir.

Özetle TSSB psikososyal işlevselliği büyük oranda etkilemekte ve gazilerin uyum sürecini zora sokmaktadır. Travma sonrası görülen TSSB'nin depresyon (Angkaw ve diğ., 2013; Breslau, Davis ve Schultz, 2003; Ginzburg, Ein-Dor ve Solomon, 2010; Hendin ve Haas, 1991; İkin, Creamer, Sim ve Mickenzie, 2010), öfke ve saldırganlık davranışı (Beckham, Moore ve Reynolds, 2000; Demers, 2013; Kararırmak ve Güloğlu 2014; Jakupcak ve diğ., 2007; Maguen ve diğ., 2010; Shehan, 1987; Weierstall ve diğ., 2012), alkol ve madde kötüye kullanımı (Breslau ve diğ., 2003; Johnson ve Thompson, 2008; Kulka ve diğ., 1990; Maguen ve diğ., 2010; McFall, Mackay ve Donovan, 1992; Mehdiyev, Çelik ve Özdemir, 2009; Southwick ve diğ., 2006), suçluluk ve utanç duygusu (Beckham ve diğ., 1998; Fontana ve Rosenheck, 2004; Henning ve Frueh, 1997; Laufer, Gallops ve Frey-Wouters, 1984; Litz ve diğ., 2009; Southwick ve diğ., 2006; Witvliet, Phipps, Feldman ve Beckham, 2004) ve intihar ya da kendine zarar

verme davranışı (DeBeer ve diğ., 2016; Hendin ve Haas, 1991; Jakupcak ve diğ., 2009; Litz ve diğ., 2009; Maguen ve Litz, 2012; Maguen ve diğ., 2011) ile yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir.

2.2.2.2. Bir Kaçınma Davranışı Olarak Alkol ve Madde Kullanımı

Savaş deneyimi olan gazilerde alkol ve madde kullanma oranların yüksek olduğu ve bu davranışlara bağlı olarak da sağlık problemleri yaşadıkları belirtilmektedir (Stellman, Stellman ve Sommer, 1988). Vietnam gazileriyle yapılan çalışmalarda, Green ve arkadaşları (1989) gazilerin %11'inde, Kulka ve arkadaşları (1990) ise TSSB tanısı alan gazilerin %22'sinde alkol bağımlılığı ya da alkol kütüye kullanımı oranları saptamıştır. Irak ve Afganistan savaşlarına katılan Amerikalı gazilerle yapılan bir çalışmada ise gazilerin 5413'ünde alkol bağımlılığı, 2387'sinde ise uyuşturucu madde bağımlılığı tespit edilmiştir (McGeary ve diğ., 2007).

Savaş travması sonrası psikolojik sorunlar üzerine yapılan çalışmaların çoğunda alkol ve madde kötüye kullanımı ile TSSB arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirtilmektedir (Breslau ve diğ., 2003; Kulka ve diğ., 1990; Maguen ve diğ., 2010; McFall ve diğ., 1992; Mehdiyev, Çelik ve Özdemir, 2009). Bunun yanısıra alkol ve madde kötüye kullanımı ile TSSB'nin hangi semptomları arasında daha fazla ilişki bulunduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin McFall ve arkadaşlarına (1992) göre TSSB'nin kaçınma, yeniden yaşama ve hissizlik gibi belirtileri madde kullanımıyla; fiziksel uyarılma belirtileri ise alkol kullanımıyla daha fazla ilişkilidir. Pietrzak, Goldstein ve arkadaşlarına (2010) göre ise travmayı yeniden yaşama belirtisi problemlerle alkol kullanımı ile daha fazla ilişkilidir. Ancak bazı çalışmalarda ise TSSB ile alkol ve madde kötüye kullanımı arasındaki ilişkinin düşük olduğu belirtilmektedir (Xue ve diğ., 2015).

Alkol ve madde kötüye kullanımının TSSB'ye eşlik eden bir sorun olduğu ve dolayısıyla alkol madde bağımlılığı açısından TSSB'nin tetikleyici bir faktör olduğu belirtilmektedir (Mehdiyev, Çelik ve Özdemir, 2009; Öznur, 2013; Southwick ve diğ., 2006). Bunun yanı sıra, alkol ve madde bağımlılığında savaş stresörlerinin rolünü ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Irak Savaşı gazileriyle yapılan bir çalışmada, savaşta öldürmenin alkol ve madde kötüye kullanımını bağımsız bir şekilde yordadığı saptanmıştır (Maguen ve diğ., 2010). Bazı çalışmalarda ise alkol ve madde

kötüye kullanımının TSSB belirtilerinin uzun sürmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Johnson ve Thompson, 2008; Tedeschi ve Moore, 2016).

Travma sonrası görülen alkol ve/veya madde kötüye kullanımı aslında bir kaçınma davranışıdır. Savaş ve terör travmasına maruz kalan bazı gaziler TSSB belirtileriyle baş etmek için alkol ve madde kullanarak travmanın yıkıcı etkisinden kaçınmaya çalışmaktadırlar. Ancak alkol ve madde kullanımı, gazilerin sorunları daha da kronikleştirmektedir. Çünkü bir kaçınma davranışı olan alkol ve madde kullanımı, TSSB belirtilerinin daha uzun süre yaşanmasına, iş, aile ve sosyal hayatın kötüye gitmesine yol açmaktadır (Purcell ve diğ., 2016; Southwick ve diğ., 2006).

Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde, Güloğlu'nun (2016) yaptığı çalışmada malül gazilerin %26'sının alkol kullandığını, ancak alkol kullanımıyla TSSB, depresyon ve anksiyete puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı rapor edilmiştir. Başçılar (20017) ise gazilerin %33,5'inin alkol kullandığını, bu oranın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu belirtmektedir.

2.2.2.3. Savaşın Yıkıcı Sonuçlarıyla Baş Edememe: İntihar Eğilimi

Savaş veya silahlı çatışma sürecinde yıkıcı savaş deneyimlerine maruz kalan gaziler arasında intihar vakalarının arttığı belirtilmektedir (Fontana ve Rosenheck, 1994; Kopacz, ve diğ., 2014). Gazi intihar vakalarının artması ABD'de önemli sosyal sorunlardan birisi olarak görülmektedir. ABD Gazi İşleri Departmanı (Department Of Veteran Affairs, 2016) verilerine göre ABD'de gazi intihar vakaları toplam intihar oranlarının 2010'da %20'sini, 2014 yılında %18'ini oluşturmaktadır.

Savaş deneyimi olan gazilerde artan intihar oranları, araştırmacıları intihar için risk faktörlerini belirlemeye yöneltmiştir. İntihar davranışı için TSSB (DeBeer ve diğ., 2016; Hendin ve Haas, 1991; Henning ve Frueh, 1997; Jakupcak ve diğ., 2009; Lerner, 2013; Litz ve diğ., 2009; Maguen ve Litz, 2012) ve depresyonu (Berghuis ve Jongasma, 2010; Hendin ve Haas, 1991; Maguen ve diğ., 2011; Shehan, 1987; Witvliet ve diğ., 2004) en önemli risk faktörü olarak gören çalışmalar mevcuttur. Maguen ve arkadaşları (2011) Irak savaşına katılmış 2854 Amerikalı gazilerle yaptığı çalışmada intihar düşüncesinin bir risk faktörü olarak savaş travması ve ruh sağlığını incelemişlerdir. Savaş travması sonrası depresyon belirtilerinin intihar düşüncesiyle; TSSB belirtilerinin

ise kendine zarar verme davranışıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.

Gazi popülasyonunda intihar davranışı için önemli olan diğer bir risk faktörü ise suçluluk duygusudur. Yıkıcı savaş deneyimi olan gazilerde savaştan sağ kurtuldukları için ve savaşta işledikleri vahşet içeren eylemleri nedeniyle suçluluk ve keder duyguları ve intihar depresyonu görülebilmektedir (Shehan, 1987). Şiddetli insani acılara tanık olma ya da dahil olmayı içeren bazı deneyimler kişide ciddi içsel çatışmalara yani ahlaki yaralanmaya (moral injury) neden olmaktadır. Çünkü bu deneyimler ahlaki, etik ve dini değerler açısından bireyin iç dünyasında yıkıma neden olmaktadır. Suçluluk duygusu ve ahlaki incinme, bireyin iç dünyasında bir yıkıma neden olduğundan gazi popülasyonunda intihar riskini arttırdığı belirtilmektedir (Litz ve diğ., 2009; Maguen ve Litz, 2012). Vietnam gazileriyle yapılan çalışmalarda vahşet içeren davranışlara maruz kalma veya bu yaşantılarda aktif rol almanın suçluluk ve utanç duygusuna yol açarak psikolojik güçlükleri arttırdığı belirtilmektedir (Beckham ve diğ., 1998; Laufer, Gallops ve Frey-Wouters, 1984; Litz ve diğ., 2009). Savaş suçluluğunun hem intihar girişimleri hem de intihar düşüncesiyle meşgul olma davranışının en önemli belirleyicisi olduğunu düşünen Hendin ve Haas (1991), intihar eden gazilerin önemli bir yüzdesinin öfke ya da korku nedeniyle kontrol duygusunu kaybederek kadın ve çocukları öldüren kişiler olduğunu belirtmektedir. Onlara göre kadın ve çocukları öldürmek kişide suçluluk duygusuna ve ahlaki yaralanmaya neden olmakta, dolayısıyla suçluluk duygularının üstesinden gelemeyen kişiler intiharı bir çözüm olarak denemektedirler.

Savaşta aldıkları yaralar nedeniyle vücut yapısı bozulan, hareket kabiliyetinde, sosyal hayatta ve iş yaşamında işlev kayıpları olan gaziler, şimdi ve gelecek hayatı hakkında ciddi kaygılar yaşayadıkları için depresyona girebilirler. Depresyon, ölüm ve intihar düşünceleri ve intihar girişimleri gibi belirtileri içeren bir sendromdur. Fiziksel yaralanma ve organ kayıplarının yanında sosyal ve duygusal alanda yaşanan sorunlara bağlı olarak tekrarlayan intihar düşünceleri, intihar için planlar yapma veya intihar girişimleri görülebilir. İntihar düşünceleri gazilerin zihinlerini fazlasıyla meşgul edebilir, ancak gaziler, intihar etmek için spesifik planları olduğunu genellikle inkar etmektedirler (Berghuis ve Jongasma, 2010).

Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde malül gazilerde intihar davranışı ya da intihar düşüncesini ele alan çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu konuya yalnızca

Güloğlu ve Kararımak'ın (2013) 247 Güneydoğu gazisiyle yürüttüğu çalışmada değinilmiştir. Yazarlar gazilerin %14,6'sında kendini öldürme düşüncelerini rapor etmişlerdir.

Sonuç olarak savaş ve terör travması nedeniyle TSSB ve depresyon belirtileri gösteren, temel inançları sarsıldığı için kendisini suçlu hisseden, organ ve işlev kayıplarına bağlı olarak hareket kabiliyetleri kısıtlanan ve kendilerini değersiz ve çaresiz hisseden, aile ve diğer insanlarla olan ilişkileri bozulan ve sosyal yaşama uyum sağlayamayan ve bu sorunlarla baş etmede güçlü destek kaynaklarından yoksun olan gaziler için intihar, yaşadıkları ruhsal bunalımdan kurtulmanın bir yolu olarak görülebilir.

2.2.3. Sosyoekonomik Sorunlar

Belli bir süre askerlik yapan ve bu süre içerisinde herhangi bir silahlı çatışma deneyimi yaşamayan askerler bile askerlikten sonra sivil hayattaki rollere geçişte güçlük yaşamaktadırlar. Orduda iken askerlerin yapacakları ya da yapmayacakları şeyler bellidir, her şey çok basittir, asıl olan emirlere itaattir (Sayer ve diğer., 2014). Ancak askerlik görevini bitirip sivil yaşama dönen askerler, bir kültür şokuyla karşılaşmaktadırlar (Carne, 2011). Çünkü orduda kazandığı yeni tutum ve davranışları sivil yaşamın ya da sivil kültürün normlarıyla bağdaştıramamakta ve buna bağlı olarak belirsizlik ve kaygı yaşamaktadırlar. Ayrıca askeri kültürden tamamen farklı olan sivil kültür belirsizlikleri içermekte, plan yapmayı, sorumluluk almayı, geleceği düşünmeyi gerektirmektedir (Gaw, 2000). Dolayısıyla askerlikten sivil yaşama geçiş süreci bile çok kolay olmazken savaş travmasına maruz kalan, savaşta aldıkları fiziksel yaralar nedeniyle organ ve işlev kayıpları olan malül gaziler için sivil hayata uyum süreci çok daha güç olmaktadır.

Malül gaziler, sosyal hayata uyum sürecinde, yakın ilişkilerde güvensizlik, ailevi sorunlar, boşanma, öfke ve saldırganlık, iletişim sorunları, işsizlik ve ekonomik güçlükler, damgalanma ve diğer insanlardan uzaklaşma gibi pek çok sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Gazilerin sosyal hayatta karşılaştıkları bu sorunlar ‐aile ve yakın ilişkilerde yaşanan güçlükler‐, ‐ekonomik sorunlar‐ ve ‐toplumdan uzaklaşma‐ başlıkları altında özetlenmeye çalışılmıştır.

2.2.3.1. Aile ve Yakın Çevreyle Olan İlişkilerde Yaşanan Güçlükler

Askerlik görevi sürecinde evinden ve yaşadığı toplumdan ayrı kalan gaziler çok çeşitli ve zorlu deneyimler yaşamakta, eve döndüklerinde ise artık yaşam eskisinden farklı görünmektedir. Savaş deneyimlerinin etkisiyle sivil yaşamda kendisini öfkeli, kızgın ve üzgün hisseden gaziler bu duygularına bir anlam verememekte (Demers, 2013), diğer insanlarla ilişkileri başlatma veya bu ilişkileri sürdürmede güçlük yaşamaktadırlar (Ahern ve diğ., 2015; DiRamio Ackerman, ve Mitchell, 2008; Rumann ve Hamrick, 2010). Savaş deneyimleri nedeniyle sivil yaşamda saldırganlaşan gaziler yeni hayatına başarılı bir uyum sağlayamaz, aile ve diğer yakın insanlarla sağlıklı ilişkiler geliştiremezler (Schafer, 2007).

Savaş sonrası sivil yaşama dönen gazilerin yaşadığı ailevi sorunlar genel olarak üç başlıkta özetlenebilir: Psikolojik sıkıntıyı arttıran ve sosyal hayata uyumu zorlaştıran aile içi etkileşimler; öfke ve sinirlilikten kaynaklanan duygusal bir boşluk ve buna bağlı olarak gazilerin aile üyelerinden uzaklaşarak kendi içine çekilmeleri, boşanma; bir eş ve baba olarak, aileye özgü görev ve sorumluluklarda işlevsizlik, günlük ailesel rutin veya ritüellere katılamama. Gazilerin aile işlevlerine uyum sağlayamamasında ya da bu işlevlerde başarısız olmasında yetersizlik ve değersizlik duyguları etkili olmaktadır (IOM, 2010; Kulka ve diğ., 1990; Rosenheck ve Thomson, 1986; Sayer ve diğ., 2014; Sayer ve diğ., 2010).

Vietnam Savaşı deneyiminin Amerikalı gazilerdeki sosyal ve davranışsal sonuçlarının araştırıldığı bir çalışmada, savaş şartlarına yoğun bir şekilde maruz kalan askerlerin yalnız yaşama, boşanma, evlilik ve aile yaşamından daha az memnuniyet duyma açısından riskli grup arasında yer aldığı belirtilmektedir (Card, 1983; Stellman ve diğ., 1988). Kulka ve arkadaşlarının (1990) Vietnam gazileriyle yaptığı çalışmada, aile sorunları TSSB ile ilişkili olarak açıklanmıştır. TSSB gösteren gazilerin TSSB göstermeyen gazilere göre evlenme oranlarının daha düşük, boşanma ve evlilikle ilgili problemlerin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Fontana ve Rosenheck'in (1994) II. Dünya Savaşı, Kore ve Vietnam savaşlarına katılan gazilerle yapmış olduğu çalışmada gaziler arasında boşanma veya eşinden ayrılma oranlarını II. Dünya Savaşı gazilerinde %13,4, Kore gazilerinde %24,6 ve Vietnam gazilerinde ise %44,7 olduğu tespit edilmiştir. Fontana ve Rosenheck'in (1999) Vietnam gazileri ile yaptığı diğer bir

çalışmada ise gazilerin %21'inin boşanmış, %7'sinin ise hiç evlenmemiş olduğu saptanmıştır. Sayers ve arkadaşları (2009) Irak ve Afganistan savaş gazilerinin yaklaşık %75'inin aile ilişkilerinde problemler yaşadığını, gazilerin %41'inin kendisini evinde bir yabancı gibi hissettiğini, %37'sinin ailedeki rolü hakkında belirsizlik ve çatışmalar yaşadığını, %25'inin çocuklarına karşı kendilerini soğuk hissettiğini veya çocuklarının duygularını fark edemediklerini ifade etmektedir.

Organ ve işlev kaybı olduğu için beden algısı bozulan ve hareket kabiliyetinde ciddi sınırlılık yaşayan malül gazilerin evlilik ve aile hayatında ciddi sorunlar yaşanabilir. Örneğin aile üyeleriyle, eş veya duygusal bir partnerle sıklıkla ve devam eden bir şekilde tartışmalar, aile üyeleriyle iletişimsizlik, boşanma veya ayrılık gibi sorunlar görülebilir. Yaşanan bu sorunlar malül gazilerin aile bireylerinden veya yakın ilişkilerden soğumasına neden olmaktadır (Berghuis ve Jongsma, 2010).

Tedavi ve rehabilitasyon hizmeti alan 754 Afganistan ve Irak Savaş gazisiyle yapılan bir çalışmada, gazilerinin önemli oranının başkalarına güven, eş ve çocuklarla sağlıklı ilişkiler ve arkadaş edinmek gibi sosyal ilişkilerde zorluk yaşadığı ve gazilerin en az %34'ünde terhis sonrasında artan öfke kontrol problemleri ve boşanma sorunları rapor edilmiştir (Sayer ve diğ., 2010). Açıksöz'ün (2011) malül gazilerle yaptığı çalışmada, askere gitmeden önce nişanlı olan veya yakın duygusal beraberliği olan malül gazilerin sivil yaşama döndüklerinde bu ilişkilerinin koptuğunu, evli olan malül gazilerin ise maddi sıkıntılar, artan aile içi şiddet ve boşanma gibi çeşitli ailesel sorunlarla karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir.

Gazilerin gerek aileyle gerekse kendisi için önemli olan diğer insanlarla olan ilişkilerinde yaşadığı sorunları, TSSB belirtileri açısından ele alan çalışmalar da mevcuttur. TSSB belirtileri gazilerin diğer insanlarla ortak aktivitelere katılmasını ve bu aktivitelerden zevk almasını zorlaştırmakta, eş ve çocuklarla sağlıklı ilişkiler kurmasını engellemekte, dolayısıyla da gazilerin ebeveynlikten daha az tatmin olmalarına neden olmaktadır (Sayers ve diğ., 2009; Samper ve diğ., 2004). Evans ve arkadaşlarının (2010) TSSB tanısı almış Avusturyalı 1822 gaziyle yaptıkları çalışmada TSSB belirti kümeleri ile aile işlevselliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgulara göre, sıkıntılı aile işlevlerinin, gazilerde TSSB belirtilerini arttırdığı ortaya konmuştur. Solomon ve arkadaşları (2008) sorunlu ilişkilerin daha az güven ve samimiyete neden olan TSSB

belirtilerini arttırdığını ortaya koymuşlardır. TSSB'nin kaçınma belirtileri yüzünden (avoidance) gaziler kişisel ve sosyal yaşamlarında baskı hissetmekte, diğer insanlarla ilişkileri önemli oranda etkilenmektedir. Duygusal küntlük belirtileri nedeniyle gaziler düşünce, duygu ve kaygılarını diğer insanlarla paylaşmakta güçlük çekmektedirler.

Sağlıklı ve başarılı bir iletişim için eşler arasındaki iletişimin açık olması elzemdir. Savaş travmasına maruz kalan gazilerin eşleriyle olan iletişim biçimi çoğunlukla kapalı ve belirsizlik içermektedir. Gaziler kendilerini aile üyelerine ya da eşlerine açmada zorlanmakta, duygu ve düşüncelerini ifade edememekte, aile üyeleriyle veya yakın duygusal bir partnerle savunmacı bir iletişim kurmakta ve kurulan bu ilişki ya da iletişimde çok çabuk öfke ya da kızgınlık nedeniyle ilişkiler kopmaktadır. (Shehan, 1987; Solomon, Dekel ve Zerach, 2008).

2.2.3.2. Geçim Derdi: İşsizlik ve Ekonomik Sorunlar

Savaş travmasına maruz kalan gaziler arasında iş bulmada güçlük, iş veya mesleki yaşamda istikrarsızlık ve bunlara bağlı olarak yaşanan ekonomik güçlüklerin yaygın olduğu literatürde sıklıkla işlenmektedir. Savaş ve terör nedeniyle yaralanarak organ ve işlev kaybı yaşayan malül gazilerde ise bu sorunların daha yaygın olduğu belirtilmektedir. Gaziler arasında mesleki alanda işlevsizlik, işsizlik ya da iş kaybı gibi sorunlar benlik saygısında azalma, ilişki çatışmaları, alkol ve madde kullanımı, depresyon (Barrett ve diğ., 1996; Blustein, 2008), TSSB (Adler ve diğ., 2011; Kulka ve diğ., 1990; Rosenheck ve Thomson, 1986; Sayer ve diğ., 2010; Schnurr, Lunney ve Sengupta, 2004), organ ve işlev kaybı (Açıksöz, 2011; Başcılar, 2017; Berghuis ve Jongma, 2010; Hoşoğlu, 2005; MacLean, 2010) gibi problemlerle ilişkili olarak açıklanmaktadır.

İş hayatına geri dönmek veya bir iş sahibi olmak sivil yaşama entegrasyonun temel kilometre taşı olarak görülmektedir. Ne yazık ki, savaşlardan dönen gazilerin büyük bir kısmı bu önemli alanda güçlük çekmektedir. II. Dünya Savaşı, Kore ve Vietnam gazileriyle yapılan bir çalışmada (MacLean, 2010), savaş travmasına maruz kalan gazilerin sonraki yaşamlarında işsiz olma ihtimallerinin yüksek olduğu belirtilmektedir. Savaş travmasının psikolojik sonuçları nedeniyle gaziler iş bulmakta zorlanmakta, fiziksel sağlık sorunları nedeniyle sosyo ekonomik koşulları kötüye gitmektedir. Amerika'daki işsizlik oranlarına bakıldığında gazilerin işsizlik oranlarının normal

popülasyona göre hayli yüksek olduğu ifade edilmektedir. Card (1983) Vietnam gazilerinde işsizlik oranları ve iş bırakma düzeylerinin yüksek olduğunu; Kulka ve arkadaşları (1990) ile Schnurr ve arkadaşları (2004) ise Vietnam gazilerindeki işsizlik oranlarının, mesleki istikrarsızlığın ve düşük gelir düzeyinin TSSB tanısı alan ya da TSSB belirtileri gösteren gazilerde daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Irak ve Afganistan savaşlarından dönen gazilerle yapılan çalışmalarda da işsizlik ve ekonomik sorunların TSSB ve depresyon gibi psikolojik sorunlarla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Sayer ve arkadaşları (2010) TSSB tanısı almış Irak ve Afganistan savaş gazilerinin tanı almayanlara göre bir iş bulma veya aynı işte süreklilik açısından beş kat daha fazla problem yaşadıklarını rapor etmektedir. Adler ve arkadaşları (2011) Irak ve Afganistan'daki silahlı çatışmalardan dönen gazilerin %18'inin bir iş bulmada güçlük çektiğini belirtmektedir. Onlara göre TSSB ve depresyon gibi psikolojik sorunlar, gazilerin iş performanslarını etkilemekte, aynı zamanda gazilerde iş kaybına, iş bulmada güçlüğü, erken emekliliğe ve bir işte devamsızlıklara neden olmaktadır.

Fiziksel kayıp ve yaralanmalar nedeniyle malül gaziler iş ve mesleki kabiliyetleri konusunda umutsuzluk, değersizlik, kaygı ve depresyon yaşayabilirler (Berghuis ve Jongsma, 2010). Savaşta aldığı yaralar nedeniyle ya da hayati risk taşıdıkları için tedavi sürecinde amputé olan malül gaziler, organ kayıpları nedeniyle sosyoekonomik açıdan önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Organ kaybının yarattığı fiziksel sınırlılıklar nedeniyle malül gaziler mesleklerini yapamamakta ve buna bağlı olarak ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Smith, 2015).

Türkiye'de ise terörle mücadele sürecinde yaralanarak organ ve işlev kaybı yaşayan malül gaziler, vasıfsız işçi statüsünde devlet kurumlarına yerleştirilmektedirler. Ancak hastaneden taburcu olup, resmi olarak malül gazilikleri onaylanıp ekonomik haklarını elde edene kadar geçen süre içerisinde (bu süre bazı gaziler için uzun sürmektedir) maddi destek ve günlük bakımları konusunda ailelerine bağımlı kalmaktadırlar (Açıksöz, 2011). Özgül ve arkadaşlarının (1999) asker, polis, korucu, çiftçi, işçi, öğretmen olmak üzere farklı mesleki gruplardan oluşan toplam 109 hastayla yaptığı çalışmada organ kaybı olan grupta ekonomik kaygının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dal ve Hatipoğlu'nun (1997), amputé olan 174 askerle yaptığı araştırmada, malül gazilerin ekonomik gelirlerinin amputasyon öncesi %61,5 iken amputasyon

sonrası %2,3'e düştüğü belirtilmektedir. Hoşoğlu'nun (2005) malül gazi olan subay ve astsubaylarla yaptığı çalışmada fiziksel yaralanmaların gazilerin iş ve ekonomik yaşamını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere iş hayatına geri dönmek veya bir iş sahibi olmak sosyoekonomik yaşama entegrasyonun temel kilometre taşı olarak görülmektedir. Dolayısıyla işsizlik ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik sorunlar, gazilerin yaşam kalitesini, aile ve yakın çevreyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemekte, sosyal yaşamdan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir.

2.2.3.3. Toplumdan Uzaklaşma: Sosyal İzolasyon

Savaş, terör travmasına maruz kalan gazilerin askeri yaşamdan sivil hayata geçiş süreçleri kolay olmamaktadır. Çünkü sivil yaşam ordudaki yaşama göre daha karmaşık ve belirsizlikler içermektedir.

Orduda iken sivil yaşamı "normal yaşam" olarak tanımlayan gaziler artık sivil hayata döndüklerinde bu yaşam kendileri için normal görünmemektedir. Çünkü eve döndüklerinde beklentilerinin karşılanmaması ve sivil yaşamın artık kendilerine normal olarak gelmemesi nedeniyle sivil yaşama karşı kendilerini yabancı hissetmektedirler (Ahern ve diğ., 2015). Çünkü sivil yaşam, alışık oldukları askeri çevreden çok farklı görünmektedir. Savaş travması sonrasında eve dönen gazilerin önemli bir kısmında sivil yaşama karşı yabancılaşma hissi oluşmaktadır. Prescott (1999) Vietnam gazilerinin büyük çoğunluğu evlerine bir yabancı olarak döndüğünü, Sayers ve arkadaşları (2009) ise Irak ve Afganistan savaş gazilerinin %41'inin kendisini evinde bir yabancı gibi hissettiğini belirtmektedir. Sivil yaşama karşı yabancılaşma hissinin oluşmasında yakın duygusal ilişkilerin olmayışı, sosyal desteğin olmayışı ya da yetersiz olması, sivil kültürün askeri kültüre göre daha karmaşık olması (emir ve itaat kültürünün yokluğu) ve yaşam amacının kaybı etkili olmaktadır (Ahern ve diğ., 2015). Purcell ve arkadaşlarının (2016) belirttiğine göre savaş travmasına maruz kalan gaziler, sivil hayata döndüklerinde kendilerini diğer insanlardan tamamen farklı hissettiğini, diğer insanlar tarafından anlaşılmadıklarını, diğer insanlarla yakın ilişki kurmada güçlük yaşadıklarını, kurulan ilişkilerin ise kısa sürede sonlandığını ifade ederler.

Sivil hayata dönen gazilerin sosyal hayata başarılı bir uyum sağlamasında sosyal

desteğin önemi sıkça vurgulanmaktadır. 1982 yılındaki İsrail-Lübnan savaşına katılan 382 İsraili gazi ile yapılan bir çalışmada sosyal destek görmeyen gazilerde yalnızlık duyguları ve savaş stres reaksiyonları görülmüş, düşük sosyal destek nedeniyle yaşanan yalnızlık duygularının savaş stres reaksiyonuna neden olduğu tespit edilmiştir (Solomon ve diğ., 1986). Savaş deneyimleri nedeniyle sivil yaşamın gerektirdiği sorumluluklara adaptasyonda, aile ve yakın arkadaş çevresiyle ilişkilerinde sorunlar yaşayan gaziler, kendilerini yalnız hissetmekte ve öfke, sinirlilik ve ruh halindeki değişimler nedeniyle aile ve arkadaş çevresiyle olan bağlantıları zayıflayarak onlardan uzaklaşmaktadırlar (Berghuis ve Jongsma, 2010; Resnick ve diğ., 1989). Sivil yaşama döndüklerinde diğer insanlarla ilişkileri başlatma veya bu ilişkileri sürdürmede güçlük yaşayan gaziler, kendilerini toplumdan izole hissettikleri ve anlaşılmadıkları için benzer deneyimleri olmayan aile ve arkadaş çevresinden kopmakta, öznel deneyimlerini kendileri gibi olan diğer gazilerle paylaşmaktadırlar (Ahern ve diğ., 2015; DiRamio ve diğ., 2008; Rumann ve Hamrick, 2010).

Amerika'da toplumdan izole bir yaşam süren gaziler, evsiz gaziler olarak (homeless veteran) bilinmektedir. Amerika'daki evsiz bireylerin yaklaşık %12'sini gazilerin oluşturduğu ifade edilmektedir (IOM, 2010). Evsiz gazi oranlarında cinsiyet, ırk, etnik köken (Fargo ve diğ., 2012), birden fazla silahlı çatışma deneyimi, askeri cinsel travma, TSSB ve madde kötüye kullanımı (Kulka ve diğ., 1990) gibi faktörlerin etkili olduğu belirtilmekle birlikte yetersiz sosyal desteğin ve sosyal izolasyonun da evsiz gazi sayısını arttırdığı vurgulanmaktadır (Rosenbeck ve Fontana, 1994).

Sosyal hayata uyum sürecinde gazilerin beklentilerinin karşılanması ve toplum tarafından kabülü son derece önemli görülmektedir. Fontana ve Rosenheck (1994) II. Dünya Savaşı sonrasında eve dönüşte bir kahraman olarak karşılanan gazilere kıyasla Vietnam gazilerinde toplumsal kabülün olmayışının TSSB ve diğer psikolojik problemlerin gelişiminde etkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarda Vietnam gazilerinin yaşadığı aşırı yalnızlık ve savunmasızlık duyguları, sosyal kabul ve desteğin olmayışına bağlanmaktadır. Bireyin karşılaştığı ve karşılaşmayı umduğu şeyler arasındaki tutarsızlık, diğer bir ifadeyle gazilerin sivil yaşama döndükten sonraki beklentilerinin karşılanmaması gazilerde hayal kırıklığına neden olmaktadır. Gaziler sivil yaşamda toplumdan saygı, ilgi, alaka, onurlandırılma beklemekte ancak bu beklentilerinin karşılanmaması onları hayal kırıklığına uğratmaktadır (Brown, 2004).

Engelli bireylerin neredeyse sosyal yaşamın tüm alanlarında damgalandığı ve dışlandığı ifade edilmektedir (Davis, 2006). Açıksöz'e (2011) göre malül gaziler, kendilerini askerlikten önceki arkadaş çevresinden uzaklaşmış hissetmekte, hem engelli hem de gazi olmaları nedeniyle politik olarak damgalanmakta ve bu nedenle şehir hayatının zorlu yaşam şartlarına karşı kendilerini savunmasız hissetmekte, engelli oldukları için diğer insanların kendilerinden uzaklaştığını, küçümsendiklerini dolayısıyla toplum tarafından anlaşılmadıklarını dile getirmektedirler. Gazilerle ilgili toplumsal görüş ve algı, uyum ve entegrasyon sürecinde etkili olmaktadır. Danimarka'da "savaşçı-kahraman" ve "kurban" olmak üzere gazilerle ilgili iki yaygın toplumsal algı olduğunu belirten Sørensen'e (2015) göre, "savaşçı- kahraman" ve "kurban" algılarının toplumsal onaylanma ve sosyal destek imkânı içeriyor olsa da, damgalanma ve dışlanmaya da neden olmaktadır.

Mozambik savaşından sonra sivil hayata geri dönen gazilerin erkek ve yetişkin olmanın temel göstergeleri sayılabilecek evlenme ve çocuk sahibi olma gibi beklentileri engellendiği ya da ertelendiği için kendilerini toplumdan ayrı ya da farklı gördüklerini ifade eden Schafer'e (2007) göre bu gazilerin önemli bir kısmı savaş sonrasında yerleşim yerlerini değiştirerek adeta toplumdan uzaklaşmaktadırlar. Savaş ve terör nedeniyle organ ve işlev kaybı yaşayan malül gaziler, bir kadınla romantik ve cinsel birliktelik kurmaya yönelik hedeflerini yerine getirme konusunda sorunlarla karşılaşmaktadır. Türk kültüründe genç bir erkeğin evlenebilmesi için askere gitmek bir ön koşul olmasına rağmen, malül gaziler toplumun engellilere karşı olumsuz algıları nedeniyle evlenecek bir eş bulmada güçlük çekmektedirler. Evlenme ve bir işte çalışma konularında toplumsal algı nedeniyle sorunlarla karşılaşan malül gaziler, hayal kırıklığı yaşamakta, yalnızlığı ve sosyal yaşamdan geri çekilmeyi tercih etmektedirler (Açıksöz, 2011; Yılmaz , 2009). Ancak Yılmaz'ın (2004) yaptığı çalışmada ise malül gazilerin %63'ünün evli olduğu ve evli olanların yaklaşık %70'inin malüliyet sonrasında evlendiği dolayısıyla da engellilik ya da malüliyet durumunun evlilik için bir engel teşkil etmediği belirtilmektedir.

Sonuç olarak savaş ve terör travması sonrasında sivil hayata dönen gaziler sivil yaşamın karmaşıklığı, yetersiz sosyal destek, aile ve yakın ilişkilerde yaşanan sorunlar, evlenme ve iş sahibi olmada yaşanan güçlükler, beklentilerinin karşılanmaması gibi nedenlerle toplumdan, aile ve yakın çevresinden uzaklaşmaktadırlar. Ancak toplumdan uzaklaşan

gazilerin sorunlarını çözülmemekte, aksine sosyal destek kaynaklarından da yoksun kaldıkları için topluma uyum ve entegrasyon süreçleri daha da kötüye gitmektedir.

2.3. Psikososyal Uyum: Destek Kaynakları ve Travma Sonrası Büyüme

Bireyin değişen yaşam koşulları karşısında psikososyal uyumu için; psikolojik dengeye ulaşması ve bu dengeyi sürdürmesi; topluma yeniden entegrasyon ve sosyal katılım durumuna erişmesi; yaşam hedeflerine pozitif olarak ulaşması; olumlu benlik saygısına sahip olması; benliğe karşı olumlu tutumlar sergilemesi ve kişinin kendine özgü güçlü yönleri ve mevcut işlevsel sınırlamaları hakkında gerçekçi bir algıya sahip olmasının önemli olduğu ifade edilmektedir (Antonak ve Livneh, 1995). Gaziler açısından uyum, yaşam kalitesinin artması demektir. Araten-Bergman ve arkadaşları (2015), fiziksel engeli olan gazilerin psikososyal uyumları için umut ve iyimserliğin korunması, engellilik durumunu kabullenme, sosyal ağın büyüklüğü, sosyal bağ ve ilişkiler ve sosyal katılımın gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Travmanın neden olduğu psikolojik sorunlar ve uzuv kayıpları ile eve dönen gaziler sahip oldukları ya da başvurdukları destek kaynakları sayesinde fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik alanda karşılaştıkları uyum sorunlarının üstesinden gelebilmektedirler. Hayata başarılı bir psikososyal uyum göstermelerinde hatta yaşadıkları travmadan daha da güçlenerek çıkmalarında gazilerin sahip oldukları destek kaynaklarının rolü literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Savaş deneyimleriyle ve sivil yaşamdaki uyum sorunlarıyla yapıcı bir şekilde baş eden gaziler aile, eş ve akranlarıyla yakın ilişkiler kurmak, sosyal faaliyetlere ve gönüllü sosyal sorumluluk çalışmalarına katılmak, profesyonel psikolojik destek alma gibi uyum ve topluma entegrasyonu güçlendiren destek stratejilerini kullanmaktadırlar (Purcell ve diğ., 2016).

Bu başlık altında, ilk olarak uyum sorunlarıyla etkili bir şekilde baş etmede gazilerin başvurdukları destek kaynaklarına değinilecek daha sonra ise hayata başarılı bir uyumun göstergesi olarak travma sonrası büyüme kavramı ele alınacaktır.

2.3.1. Sosyal Destek

Engelli bir gazi olarak sivil hayata dönen gazilerin psikolojik ve fiziksel sorunlarıyla baş edebilmeleri ve sivil hayata uyum sağlayabilmelerinde sosyal desteğin rolü son

derece önemlidir. Askerlik sonrasında diğer insanların ya da toplumun tutumu nedeniyle gazilerin kendilerini evdeymiş gibi hissetmeleri, takdir edilmeleri, kendisiyle gurur duyulması, aile üyeleri ve yakın arkadaşları tarafından anlaşılması, duygusal destek görmesi, yaşadığı sorunları paylaşabileceği yakın ilişkilerinin olması, gerektiğinde rehberlik görmesi, travma deneyimlerini paylaşabileceği kimselerin olması, yaşadığı veya çalıştığı ortamlarda gazi olduğu için saygı görmesi, yakınlarından ihtiyaç hissettiğinde borç alabilmesi, günlük işlerinde diğerlerinden yardım görmesi, hasta olduğunda gerek aile üyeleri gerekse arkadaşlarından bakım görmesi vb. durumlar sosyal desteği tanımlamaktadır (Vogt, Proctor, King, King, ve Vasterling, 2008).

Sosyal destek, stres koşulları altındaki birey için koruyucu bir özelliğe sahiptir (Cobb, 1976). Sosyal desteği, başa çıkmada yardımcı bir kaynak veya bir destek stratejisi olarak gören Thoits'e (1986) göre bireyin sosyal ağı ve algıladığı sosyal destek, psikososyal uyum ve topluma yeniden entegrasyonun en önemli bileşenidir. Sosyal destek, psikososyal kaynakların ulaşılabilir olması ile ilgilidir ve bireyin diğer insanlarla etkileşime girerek başarma, onay ve değer görme gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan tanımaktadır (Kaplan, Cassel ve Gore, 1977). Kavramsal olarak sosyal destek, kişinin stresle başa çıkma becerisine fayda sağlamak amacıyla diğer insanlar tarafından psikolojik ve maddi kaynakların sağlanması anlamına gelir ve sosyal bağlar arasındaki bağlantıların niceliği ve niteliğiyle ilişkilidir (Johnson ve Chronister, 2010). Petrzak ve arkadaşları (2010) ise sosyal desteği, bir kişinin yararlı veya faydasız sosyal etkileşimlere ilişkin algısı veya deneyimi şeklinde tanımlayarak, sosyal destek biçiminin birey için olumsuz sonuçlar da doğurabileceğine işaret etmektedir.

Algılanan değerli sosyal etkileşimler (Lazarus ve Folkman, 1984) olarak da tanımlanabilen sosyal destek kavramı, bir bireyin sahip olduğu ilişkilerin sayısına atıfta bulunan "sosyal ağ" kavramından farklıdır, diğer bir ifadeyle sosyal desteğin niceliğinden ziyade niteliği, bireyleri psikolojik sıkıntılara karşı korumaktadır (Martz, Bodner ve Livneh, 2010). Algılanan sosyal destek, diğerlerinin kişiye ihtiyaç duyduğu desteği sunmaya istekli ve hazır olduğuna yönelik genel bir algı olduğu ve çeşitli şekillerde bireyin sorunlarla baş etmesini etkilediği belirtilmektedir. Örneğin algılanan sosyal destek düzeyi yüksek olan bireyler gerektiğinde yardım arama noktasında daha istekli ve karşılaştıkları güçlüklerle mücadele etmede daha özgüvenlidirler (Pierce, Sarason ve Sarason, 1996).

Lazarus and Folkman (1984, s. 250) sosyal desteği “Sosyal çevrede hazır bulunan, ancak bireyin erişip kullanması gereken bir kaynak” olarak tanımlamışlardır. Onlara göre etkili bir sosyal desteğin duygusal, bilgilendirme ve araçsal-maddi olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Duygusal destek, bireyin bakım, ilgi ve değer görme ihtiyacını karşılamakta, duyguların ifade edilmesine olanak tanıyarak bireyin yaşadığı sıkıntının azalmasına ve benlik saygısı kazanmasına yardımcı olmaktadır. Bilgi desteği, stresli ya da güç koşulların anlaşılması ve üstesinden gelinmesi için baş etme stratejileri sunma, bilgi veya tavsiye verme gibi yardımları içermektedir. Araçsal-maddi destek, para, hediye veya ihtiyaç duyulan aracın sağlanması gibi doğrudan ve engeli veya hastalığı nedeniyle kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyin bakımını üstlenme gibi hizmetleri kapsamaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984; Schaefer, Coyne ve Lazarus, 1981). Robertson (1988) ise sosyal desteğin duygusal, bilgi sağlayıcı ve araçsal destek boyutlarına bireye aidiyet duygusu kazandıran sosyal birliktelik boyutunu da eklemiştir. Irak Savaşı’na katılan Amerikalı gazilerle yapılan bir çalışmada ise gazilerin sosyal desteklerinin araçsal destek, aile ve arkadaşların erişilebilir olması, topluluk desteği ve diğerleri tarafından anlaşılma olmak üzere dört boyuttan oluştuğu ifade edilmiştir (Vogt ve diğ., 2008).

Kişinin stres yaratan durumlar karşısında sosyal çevresinden yardım görmesi olarak tanımlanabilen sosyal destek, stres ve stresin yıkıcı sonuçlarına karşı tampon görevi görür ve stresle baş etme için kişiye işlevsel kaynaklar sunar (Brown, 2004; Cheng, Wang, Wen ve Shi, 2014; Gilbar ve diğ., 2010). Sosyal destek aynı zamanda travmatik deneyimlerin üstesinden gelmek için önemli bir baş etme stratejisi olarak görülmekte ve bireyin psikolojik iyi oluş düzeyini arttırdığı belirtilmektedir. Çünkü stres altındaki birey sosyal destek sayesinde hem stresin olumsuz etkilerinden korunmakta hem de bazen stres altında iken bile stresli koşullardan yarar sağlamaktadır (Cohen ve Wills, 1985; Dirkzwager, Bramsen ve Van Der Ploeg, 2003).

Literatür incelendiğinde sosyal desteğin savaş ya da silahlı çatışma deneyimi olan gazilerin psikolojik sağlığı ve sivil yaşama uyumu üzerinde olumlu etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Vietnam, Afganistan ve Irak savaşlarına katılan gazilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde duygusal, bilgi sağlayıcı ve araçsal sosyal desteğin savaş travmasının neden olduğu TSSB, depresyon ve kaygı gibi ruh sağlığı sorunlarıyla baş etmede önemli bir role sahip olduğu, yüksek sosyal destek gören gazilerde bu sorunların

daha az görüldüğü rapor edilmektedir (Boscarino, 1995; Briggie, 2013; Green ve diğ., 1990; Martz, Bodner, ve Livneh, 2010; Pietrzak, Johnson ve diğ., 2010; Tanielian, ve diğ., 2008). İranlı gazilerle yapılan çalışmalarda da sosyal desteğin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisi vurgulanmaktadır. Bu çalışmalarda sosyal destek ile anksiyete, depresyon ve TSSB puanları arasında anlamlı ve negatif korelasyonlar bulunmuştur. Ayrıca fiziksel engellilik durumunun gazilerin ruh sağlığını etkilediği, sosyal destek gören ve yapıcı baş etme stratejileri kullanan gazilerin ruh sağlığı açısından daha iyi oldukları bulunmuştur (Aflakseir, 2010; Aflakseir ve Coleman, 2009).

Türkiye’de ise malül gazilerle yapılan çalışmaların sayısı az olmakla birlikte bazı çalışmalarda sosyal desteğin gazilerin ruh sağlığı ve yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkisine değinildiği görülmektedir.

Duyan ve arkadaşlarının (2005) GATA Rehabilitasyon ve Bakım Merkezinde tedavi gören 79 malül gaziyle yaptığı çalışmada duygusal ve güvence verici sosyal destek gören gazilerin, bu desteği görmeyenlere göre benlik saygılarının yüksek ve kaygı düzeylerinin düşük olduğu, bilgi sağlayıcı sosyal desteğin ise yüksek benlik saygısı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Yazıcıoğlu ve arkadaşları (2006) ise duygusal, bilgi ve güvence sağlayıcı sosyal destek gören malül gazilerin yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu; ancak gazilerin yaşam kalitesi üzerinde araçsal sosyal desteğin anlamlı bir farklılık oluşturmadığını bulmuşlardır. Başcılar’ın (2017) yaptığı çalışmada da algılanan sosyal destek puanları ile yaşam kalitesi puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Malül gazilerle yaptığı çalışmada TSSB oranlarını Batı’daki çalışmalara nazaran daha düşük bulan Keten ve arkadaşları (2013) ise bu durumu, Türk kültüründeki güçlü aile bağlarına ve sosyal desteğin etkili olmasına bağlamakta ve sosyal desteğin silahlı çatışma travmasının olumsuz etkilerini hafiflettiğini savunmaktadır.

Sosyal destek kaynaklarının, doğal ve formal-resmi olmak üzere iki grupta ele alınabileceği ifade edilmektedir. Aile üyeleri ve arkadaşlar doğal destek kaynaklarıdır. Resmi ya da formal destek kaynakları ise psikologlar ve tıp doktorları tarafından sunulan profesyonel desteğin yanı sıra bir klüp ya da dini grupların sağladığı sosyal ya da toplumsal bağları içermektedir (Hogan, Linden ve Najarian, 2002). Gazilerin sosyal destek kaynaklarının aile, eş, sivil arkadaşlar, diğer gaziler ve toplum desteği olduğunu

ifade edilmektedir (Wilcox, 2010). Ancak literatürde gazilerin en önemli sosyal destek kaynaklarının aile ve diğer gaziler olduğu daha güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında, gazilerin uyum süreci açısından çok önemli görülen bu iki sosyal destek kaynağına ayrıca yer verilecektir.

2.3.1.1. Aile Desteği

Travmaya maruz kalan insanlar için aile bireyleriyle olan yapıcı ve destekleyici ilişkiler son derece önemli görülmektedir. Travma yaşantısı olan bireyler bu süreçte kendisine destek olan veya bakım sağlayan kişilerle yeni ve olumlu bir aidiyet duygusu geliştirmektedirler (Lang, 2007). Savaş travmasına maruz kalan gaziler için aile üyeleri önemli bir sosyal destek kaynağıdır, çünkü araşsal ve duygusal destek sunarak gazilerin stresle baş etmesine ve sivil hayata uyum sürecine destek olmaktadır (Hill ve diğ., 2012; Martinez, 2016). Aile; gazilere yaşamak için bir yer sunmakta, onları anlamaya çalışmakta (Ahern ve diğ., 2015), teşvik edici ve destekleyici yaklaşımlarıyla gazilerin moralinin yükselmesine, onlarda azim ve umudun oluşmasına yardımcı olmaktadır (Lakeman, 1918). Irak ve Afganistan savaşına katılan 1965 Amerikalı gazi ile yapılan bir çalışmada destekleyici aile ilişkilerinin, sosyal desteğin, TSSB ve depresyon belirtilerini hafifletebileceği vurgulanmıştır (Tanielian ve diğ., 2008). Evans ve arkadaşlarının (2010) TSSB tanısı almış Avusturyalı 1822 gaziyle yaptıkları çalışmada kabul edici ve yapıcı aile ilişkilerinin, gazilede TSSB belirtilerini azalttığı ortaya konmuştur.

Hastalık ve engellilik gibi durumlarında aile desteğinin ve onunla sürdürülen ilişkilerinin iyileşmede büyük önem taşıdığını belirtilmektedir (Whealin ve diğ., 2008). Literatürde evli olmaya veya eşten alınan desteğe ayrıca yer verildiği görülmektedir. Eş desteği alan gazilerin ruhsal sorunlarla karşılaşma ihtimalinin büyük ölçüde azaldığını belirten Shehan'a (1987) göre, eşle olan destekleyici ilişki savaşın olumsuz etkilerini önemli ölçüde azaltmakta ve gazilerin iyileşme sürecine yardımcı olmaktadır. Vietnam gazilerinin stabil hayat sürdürme ve bir şekilde rahatsız edici deneyimlerle baş edebilmeyi öğrendikleri vurgulanmaktadır. Destekleyici evlilik ve aile ilişkileri olmayan gazilerin savaşla ilişkili acı verici anılarını anlatmada güçlük yaşadıkları ifade edilmektedir. Bununla birlikte destekleyici evlilik ilişkileri olan gazilerin savaş sonrasında sivil yaşama başarılı bir şekilde uyum sağlamalarının daha muhtemel olduğu

da ifade edilmektedir (Briggle, 2013; Egendorf, 1982; Hogancamp ve Figley, 1983). Kulka ve arkadaşlarının (1990) Vietnam gazileriyle yaptığı çalışmada evli olan ve evlilikle ilgili problemler yaşamayan gazilerde TSSB belirtilerinin daha az görüldüğü saptanmıştır. Burnell ve arkadaşları (2010), eş ve önemli diğer kişilerden gelen desteğin düşük düzeyde stres ve önemli baş etme kapasitesiyle ilişkili olduğunu, tüm aile bireylerinden gelen desteğin ise savaş sonrası yeniden uyum ve başarılı bir yeniden entegrasyonla ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Savaş veya silahlı çatışmada yaralanarak organ ve ciddi derecede işlev kaybı yaşayan ve bu nedenle diğer insanların bakımına muhtaç olan gazilerde ise aile bireylerinin, özellikle de eşin rolü daha da ön plana çıkmaktadır (Açıksöz, 2011). Çünkü organ ve işlev kayıpları nedeniyle malül gaziler kısıtlanmakta, gündelik ihtiyaçlarını karşılayamamakta, dışarı çıkamamakta ve dolayısıyla sosyal ilişkileri de bozulmaktadır. Aile üyeleri bu süreçte gazilerin hem temel ihtiyaçlarının karşılanmasına hem de onun moralini yüksek tutarak stresle baş etmesine yardımcı olmaktadır. Engellilik ve yakının kaybı ile baş etme üzerine 545 engelli savaş gazisi, 323 dul ve 293 kayıp yaşayan ebeveynlerle yapılan bir çalışmada eş desteğinin bağımlılıkla negatif, baş etmeyle pozitif korelasyonu bulunmuştur (Ben-Sira, 1983). Salamati ve arkadaşlarının (2015) omirilik yaralanması olan 25 gazi ve 22 gazi olmayan grupla yaptığı karşılaştırmalı çalışmada gazilerin evlilik oranları ve eğitim düzeyleri gazi olmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Omirilik yaralanmalarında evli olmanın yaşam kalitesi üzerinde önemli pozitif etkileri olduğu belirtilmiştir.

Yılmaz'ın (2004) yaptığı çalışmada, gazilerin anne, baba, eş ve kardeş ile olan ilişkilerden yüksek düzeyde memnuniyet duydukları belirtilmektedir. Yılmaz aile üyelerinin malül gazilere manevi destek sağladıklarını, fiziksel sınırlılıkları nedeniyle gazilerin yapamadığı işlerde ya da temizlik, giyim ve kuşam gibi kişisel ihtiyaçların karşılanmasında yardımcı olduklarını ve ekonomik destek sağladıklarını ifade etmektedir. Yılmaz ayrıca, Türk kültüründeki geleneksel aile sisteminin destekleyici yapısı nedeniyle malül gazilerde ağır psikiyatrik sorunların görülmediğini savunmaktadır. Başçılar (2017) ise gazilerin %83,3'ünün eşlerinden, %48,9'unun annelerinden %35,2'sinin babalarından, %32,6'sının ise kardeşlerinden destek aldığını, dolayısıyla gazilerin en büyük desteği eşlerinden gördüğünü tespit etmiştir. Başçılar, boşanmış ya da hiç evlenmemiş malül gazilere nazaran evli olanlarda sosyal destek

puanlarının oldukça yüksek olduğunu, fiziksel, ruhsal ve sosyal alanlarda yaşanan zorlukların üstesinden gelmede eş desteğinin gaziler için önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmektedir.

2.3.1.2. Arkadaş Desteği: Güçlü Bir Destek Kaynağı Olarak Gaziler

Gazilerin çoğu sivil yaşama döndüklerinde benzer deneyimleri olmayan aile ve arkadaş çevresinden kopmakta, çünkü benzer deneyimler yaşamayanlar tarafından anlaşılmadıklarını dile getirmektedirler. Ancak bir gazinin diğer bir gaziye olan desteği ise gaziler arasında daha etkili görülmektedir. Sivil hayata dönüş süreçlerinde diğer gazilerin önemli katkısı söz konusudur. Çünkü diğer gazilerden çeşitli uyum güçlükleriyle nasıl baş edecekleri ve sivil hayata uyum sağlamaları konusunda rehberlik görmektedirler. Bunun için rehberlik yapan gazilerin başarılı bir uyum sürecinden geçmiş olmasının ve anlaşılma duygusunun önemli olduğu ifade edilmektedir (Ahern ve diğ., 2015; DiRamio ve diğ., 2008; Rumann ve Hamrick, 2010).

Laffaye, Cavella, Drescher ve Rosen'in (2008) TSSB ile sosyal destek arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, gazilerin akran çevresinin çoğunluğunun gazilerden oluştuğu, aile üyeleri ve gazilerden alınan sosyal destek algısının yüksek olduğu, ancak gazilerin aile üyelerinden daha çok diğer gazilerden duygusal destek aldıkları bulunmuştur. Gazilerin sosyal ağının en önemli ve değerli bileşeni olan diğer gaziler, TSSB belirtilerinin azalması ve duygusal destek açısından en yaygın destek kaynağı olarak kabul görmektedir. Yılmaz'ın (2004) yaptığı çalışmada malül gazilerin yakın arkadaş çevresinden moral ve anlayış gördükleri, rutin işlerde ya da bedensel zorluk gerektiren işlerin yapılmasında yardım gördükleri, maddi yönden destek aldıkları ifade edilmiştir. Başçılar (2017) ise arkadaşlarından destek alan malül gazilerin, yaşam kalitesi açısından sosyal boyut puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Travma deneyimi olan kişinin; eğer travma deneyimini anlatırsa, bastırmazsa travmanın olumsuz etkilerinden kurtulabileceğini ifade eden Klempner'e (2000) göre travmayla ilgili duygu ve düşüncelerin ifadesi, diğer bir ifadeyle bireyin kendini açması (self disclosure) ruh sağlığı açısından önemli görülmektedir. Açıksöz (2011), malül gazilerin diğer malül gazilerle bir araya geldiklerinde anlaşıldıkları ve rahatladıklarına ilişkin bulgulara yer vermiştir. Sosyal ilişkilerde anlaşılmadıklarını, rahat ve mutlu olmadıklarını düşünen gaziler; genellikle benzer deneyimleri olan diğer gazilerle çeşitli

ortamlarda bir araya gelmektedirler. Birlikte öznel deneyimleriyle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmakta, çeşitli sosyal aktiviteler planlayarak bu aktivitelere katılmakta ve böylece bir sosyal kimlik edinmektedirler (Sorensen, 2015).

Gazilerin dayanışması ve gazi birlikteliği stresle baş etme, kaygının azalması ve uyum açısından önemlidir. Bu nedenle Amerika’da gazilerin hakları konusunda lobi, protesto gibi çalışmalar yapmak ve gazileri bir araya getirmek amacıyla “Grand Army of the Republic”, “The Veterans of Foreign Wars”, “American Legion”, “Blinded Veterans Association”, “The Paralyzed Veterans of America” isimlerinde çeşitli gazi dernekleri kurulmuştur. Gazilerle ilgili dernek ve kuruluşlar gazilerin haklarını savunmakla birlikte; gazilerin savaş deneyimlerini, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerindeki güçlükleri ve engelli yaşam deneyimlerini birbirleriyle paylaşmalarına olanak sunmaktadır. Bu derneklerde bir araya gelen gaziler, sivil hayata yeniden entegrasyon sağlama ve yaşadıkları travmanın sarsıcı anlarıyla yüzleşme konularında birbirlerine yardım ederler (Gerber, 2003, 2009).

Türkiye’de ise muharip ve malül gazilerle ilgili hem genel merkez hem de şubeler düzeyinde “Türkiye Muharip Gaziler Derneği”, “Türkiye Gaziler ve Şehit Aileleri Vakfı”, “Türkiye Harp Malülü, Şehit Dul ve Yetimleri Derneği” gibi çeşitli dernek ve vakıflar bulunmaktadır. Bu dernekler vasıtasıyla bir araya gelen gaziler çeşitli etkinlik ve aktivitelerle sosyalleşmekte, kendilerine sağlanan yasal hakları öğrenmekte, birbirlerinden duygusal ve maddi açıdan destek olmaktadır.

2.3.2. Manevi Destek

Maneviyat, insanların nihai anlamları bakımından hayatlarını anlamlandırma ve sürdürmelerine yardımcı olmaktadır (Muldoon ve King, 1995). Alanyazında maneviyat ve din kavramlarının genellikle birbirlerinin yerine kullanıldığı, ancak bu kavramların hem birbirlerini tamamlayıcı hem de birbirlerinden farklı yönleri olduğu ifade edilmektedir. Maneviyat, insanın hayatın anlam ve amacını anlamaya yönelik arayışı, aşkın ya da kutsal olanla bütünleşme arzusu diğer bir ifadeyle olgunlaşma sürecinin içsel deneyimlenmesi olarak görülmektedir. Din ise, inanç ve ahlaki değerler; ibadet, dua ve gelenek gibi dini uygulamalarla ilişkili, çoğunlukla sosyal ortamlarda yaşanan ve üstün bir güce olan inancın bireysel ve toplumsal ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Johnson , 2013; Johnstone, Glass ve Oliver, 2007; Kopacz ve diğ., 2014).

Anlam arayışı içinde olan birey için din önemli bir başvuru kaynağıdır. Yaşamı tehdit eden ve bireyi çaresiz bırakan travmatik olaylar ya da durumlar karşısında kişi destek arayışına girmektedir. Dini yönelimi olan kişiler, stres koşulları altında Allah'a yönelerek yaşadıklarını anlamlandırmakta ve dini baş etme yollarına başvurarak stresle baş etmeye çalışmaktadır (Aytan, 2012; Aytan, Göcen, Sevinç, ve Öztürk, 2012; Rassool, 2000). Allah'a veya üstün bir güce inanmak kişiye yalnız olmadığını, her zaman başvurabileceği, destek alabileceği bir gücün olduğunu hissettirmekte, stresin azalmasına, ruhsal ve fiziksel iyi oluşa katkıda bulunmaktadır (Cengil, 2003; Cohen, Yoon ve Johnstone, 2009).

Din ve maneviyata yüksek derecede önem veren kişilerin depresyona karşı daha dirençli olabileceği belirtilmektedir (Miller ve diğ., 2014; Rassool, 2000). Yaşam stresörleriyle baş etmede maneviyat ve dinin önemli bir destek kaynağı olduğunu ifade eden Nir, Ebadi, Khoshknab ve Tavallae'ye (2012) göre din bireyde umut, diğer insanlara yakınlık, duygusal huzur ve rahatlama hissine neden olmakta ve böylece stresli ya da zor koşullarla daha kolay baş etmesine yardımcı olmaktadır. Diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmada önemli rol oynayan şükran-minnettarlık ve şefkat-merhamet gibi manevi-dini değerler, yüksek sosyal desteğe, daha az yalnızlığa ve daha az çatışmaya yol açarak pozitif sosyal ilişkileri güçlendirmektedir (Jordan, Masters, Hooker, Ruiz ve Smith, 2014).

Pargament ve Brant'a (1998) göre sorunlarla baş etmede dinin ne derece etkili bir destek ve başvuru kaynağı olduğu, kişi veya durumlara göre değişebilmektedir. Dini baş etmeye dindarların, düşük sosyoekonomik düzeydeki kişilerin, kadınların ve yaşlıların daha fazla başvurduğu; yüksek kaygı yaratan durumlarda dinin en etkili başvuru kaynağı olduğunu belirtmektedir. Sorunlarla baş etmek için Tanrı ile işbirliği içerisinde olumlu dini başa çıkma yaklaşımına başvurmak bireyin beden ve ruh sağlığını olumlu yönde etkileyecektir; olumsuz dini başa çıkma stratejisinin kullanılması ise bireyi olumsuz yönde etkileyecektir (Pargament, 2001). Birey yaşadığı güçlükler karşısında dua, ibadet ve dini ritüellerle aktif dini baş etmeyi ya da sorunun çözümünü Allah'a bırakmak şeklinde pasif dini baş etmeyi tercih edebilir. Ayrıca birey yaşadığı güçlüklerin üstesinden gelmek için problem çözme becerilerini geliştirerek problem odaklı dini baş etmeye ya da başına gelen sıkıntılar karşısında Allah tarafından kabul görmeyi umarak duygu odaklı dini baş etmeye başvurabilir. Dini baş etmenin olumlu

veya olumsuz biçimi olabilir. Olumlu dini baş etme biçimleri: Sorunlarla baş etmede Allah'a güven ve onun rehberliğine inanmak anlamına gelen manevi destek, dini lider ya da dini gruptan sağlanan destek ve yaşananları hayra yormak anlamına gelen olumlu anlam yüklemidir. Olumsuz dini baş etmede kişi, yaşadığı sıkıntılar nedeniyle Allah'ın kendisini yalnız bıraktığını düşündüğü için Allah'tan, dinden ve dini gruplardan uzaklaşabilir veya başa gelen güçlükleri dini açıdan olumsuz anlam yükleyebilir, Allah'ın kendisine ceza verdiğini düşünebilir (Pargament ve Brant, 1998).

İleri düzeyde fiziksel sağlık sorunları yaşayan hastaların sorunlarıyla baş etme sürecinde dinin rolünün incelendiği bir çalışmada, hastaların kaygılarını azaltmak, kontrol duygusu kazanmak, hayatlarında anlam bulmak ve umutlu olmak için dini inanç ve uygulamalara başvurdukları belirtilmiştir (Koenig, Larson ve Larson, 2001). Rassool (2000) Müslüman hastaların, hastalıkları ve yaşadıkları acılar nedeniyle bu dünyada Allah tarafından sırandıklarını düşünerek kaygılarıyla baş ettiklerini; Ohm (2003) ise intihar düşünceleri olan hastalar arasında dinin önleyici bir rolü olduğunu, çünkü dindar hastaların günahkar olmak ve Allah tarafından cezalandırılmaktan çekindikleri için bu düşüncelerini eyleme sokmadıklarını belirtmektedir. Dini veya manevi refah duygusuna erişmek intihar davranışı için muhtemel olan risk faktörlerini azaltmaktadır (Brown, Carney, Parrish ve Klem, 2013; Koenig, 1998).

Yıkıcı savaş deneyimlerine maruz kalan gaziler arasında artan intihar oranları nedeniyle araştırmacılar intihar davranışını azaltmaya veya önlemeye yönelik destek mekanizmalarına odaklanmışlardır. Bu amaçla stresli ve sıkıntılı zamanlarında gaziler tarafından kullanılan destek seçeneklerinin araştırılması önemli görülmüştür. İntihar davranışı riskini arttıracak sıkıntılı dönemlerde gazilerin manevi ve pastoral bakım ihtiyaçlarını dile getirdikleri belirlenmiştir. Bu nedenle ABD Gazi İşleri Departmanı'na (VA) bağlı sağlık merkezlerinde gazilerin talep etmesi halinde, manevi ve pastoral bakım ihtiyaçlarını karşılama ve intihar riskini azaltmak için klinisyen papaz desteği (VA Chaplaincy Services) sunulmaktadır. Pastoral bakım, içinde bulunduğu durumun dini bakımdan açıklanması ve tanımlanması ihtiyacı olan gazi ile klinisyen papaz arasındaki terapötik bir etkileşim ve yöntemdir. Manevi bakım ise, yaşamı anlamlı hale getirme veya anlamlı bir yaşam için amaçlar bulma ve bu amaçlar doğrultusunda yaşama ile ilişkilidir (Kopacz ve diğ., 2014). Handzo ve arkadaşları (2008) Klinisyen papazların kriz müdahalesi, duyguların açığa çıkarılması, etik danışmanlık, yaşamın

tekrar gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi, hasta haklarının savunuculuğu, yas sürecinde destek ve empatik dinleme gibi herhangi bir dini gelenekle doğrudan ilişkili olmayan destek hizmetleri de sunduklarını belirtmektedir.

Dini katılımdaki artış ile depresyon arasında negatif korelasyon olduğunu belirten Drescher, Smith ve Foy'a (2007) göre din, savaş travmasına maruz kalanlar için önemli bir destek ve baş etme kaynağıdır. Srilanka'da 45 engelli gaziyle yapılan bir çalışmada, savaş sonrası problemlerle baş etmede gazilerin %31'inin Budist dini uygulamalara başvurduğu, Budist dini ritüeller ve yıldız falı okumalarının depresyonla negatif yönlü ilişkisi olduğu; ancak TSSB ile ilişkili olmadığı bulunmuştur (de Zoysa ve Wickrama, 2011). Savaş deneyimi olan gazilerle yapılan başka bir çalışmada psikolojik sağlık düzeyleri yüksek olan gazilerin anlam dünyasında dinin önemli bir yeri olduğu, yaşadıkları deneyimi anlamlandırmalarında dini inançların etkili olduğu (savaş sonucu ölmenin onları cennete götüreceği gibi), stres durumları karşısında İncil okuma, dua etme, kiliseye gitme gibi dini baş etme biçimlerini kullanarak kaygılarını azalttıkları bildirilmektedir (Larner, 2013).

Aflakseir ve Coleman (2009), İran-İrak savaşına katılan İranlı engelli gazilerinin psikolojik sağlığı üzerinde fiziksel işlev, kişisel anlam ve sosyal desteğin yanı sıra dini başa çıkmanın etkisini araştırmışlardır. Bulgulara göre sosyal destek, kişisel anlam ve fiziksel işlevsellik kontrol edildiğinde dinin veya dini baş etmenin genel ruh sağlığı ve TSSB üzerinde güçlü ve anlamlı etkisi olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar pozitif dini başa çıkma stratejilerini kullanan gazilerin negatif dini baş etmeyi kullanan gazilere göre travma deneyimleri ve fiziksel engellilik problemleriyle daha etkili baş ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Pozitif dini baş etme biçimlerinden olan namaz, dua, Allah'ı anma ve Kur'an okuma gibi dini pratikler ve içinde bulunulan durumu dini açıdan olumlu bir şekilde yeniden değerlendirme-anlamlandırma ile TSSB arasında negatif ve anlamlı ilişkiler; negatif dini baş etme ile TSSB arasında ise pozitif anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Nir ve arkadaşlarının (2012) savaşa bağlı TSSB'den yakınan 22 İranlı gaziyle yaptığı çalışmada, korkunç savaş olaylarına tanık olan gazilerin savaş meydanında veya tutsaklık döneminde karşılaştıkları sorunlar ya da acılar hakkında şikayet etmedikleri belirtilmektedir. Yazarlar bu durumu, gazilerin kader ve Allah tarafından sınandıkları yönündeki inançlarına bağlamaktadır. Çalışmada gazilerin dua, namaz ve zikirle af ve bağışlanmayı dileyerek Allah ile doğrudan; imamlar aracılığıyla

ise dolaylı olarak iletişim kurarak rahatladıkları; Allah'ın, peygamberin ve imamların emirlerine itaat ederek Allah'ın rızasını erişmeyi umdukları belirtilmektedir. Özetle gazilerin, Allah ile olan ilişkileri sayesinde arzu ve kaygılarını O'na ileterek ve dini görevlerini yaparak semptomlarını hafiflettikleri ve böylece rahatlama ve huzuru yaşadıkları ifade edilmektedir.

Yurt içinde malül gazilerle yapılan çalışmalara bakıldığında ise gazilerin sorunlarıyla baş etme ve yaşama uyum sürecinde maneviyat ya da dinin rolüne değinilmediği görülmüştür. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere maneviyat ve din, savaşın ya da silahlı çatışmanın neden olduğu psikolojik sorunlarla baş etmede dini yönelimi olan gaziler açısından önemli bir destek ve baş etme kaynağıdır.

2.3.3. Psikolojik Destek

Savaş ve silahlı çatışma travmasına maruz kalmanın gazilerin psikolojik sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu, hatta psikolojik alanda yaşanan sorunların fiziksel, sosyal ve ekonomik alanda işlev sorunlarına neden olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla gazilerin, özellikle de savaş ve silahlı çatışma sürecinde organ ve işlev kaybı yaşayan malül gazilerin sivil hayata uyum sürecinde psikolojik desteğin rolü yadsınamaz.

Alanyazın incelendiğinde savaş ve terör gibi travmatik olaylara maruz kalan kimselere yönelik Bilişsel Davranışçı Terapi (Cognitive Behavioral Therapy), Maruz Bırakma Terapisi (Exposure Therapy), EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing), Logoterapi, Bilinçli Farkındalık Terapisi (Mindfulness), Toplum Temelli Terapi (Community Based Therapy) ve Psikoeğitim gibi çeşitli müdahale yaklaşımlarının kullanıldığı görülmektedir.

Savaşla ilişkili olan kronik TSSB tedavisinin zor olduğu, savaş, silahlı çatışma travmasına maruz kalmış sivil ve gaziler örnekleniminde pek çok terapötik yaklaşımın denendiği, ancak başarı oranlarının istenen seviyede olmadığı, çünkü bu yaklaşımların öncelikle TSSB'nin belirtilerinin azaltılmasına odaklandığı vurgulanmaktadır (Southwick ve diğerleri , 2006).

Morina ve arkadaşları (2010), Kosova'da savaştan etkilenmiş 81 yetişkinle yaptığı çalışmada Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) yönelimli müdahale programı kullanmış,

çalışmanın sonu ve izleme oturumları değerlendirildiğinde katılımcıların TSSB düzeyinde anlamlı bir değişim görülmemiştir. Priebe ve arkadaşları (2010) Sırp, Hırvat ve Bosna Hersekli TSSB tanısı alan 463 yetişkinle yaptığı çalışmada bireyselleştirilmiş BDT, EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) ve gevşeme tekniklerini içeren bireysel ve grup terapilerini kullanmış, ancak çalışma sonunda katılımcıların %86'sında hala TSSB belirtilerinin varlığı tespit edilmiştir. Bass ve arkadaşlarının (2012) silahlı çatışmadan etkilenmiş Endonezyalı yetişkinlerle yaptığı 8 oturumluk deneysel çalışmada problem çözme odaklı danışmanlık yaklaşımının, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farka neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ben-Sira'nın (1983) yaptığı çalışmada, duygusal boşalım ihtiyaçlarını karşılamak için alınan psikolojik desteğin bağımlılıkla pozitif korelasyonu; başarılı baş etmeyle negatif korelasyonu bulunmuştur. Yazara göre psikolojik desteğin başarılı olabilmesi için engelli gazilerin kaynaklarının da güçlendirilmesi gerekmektedir. Smith (1987) de başarılı bir profesyonel desteğin (rehabilitasyon ve psikolojik destek) engelli gazileri bağımsızlaştırması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalardan farklı olarak, müdahale yaklaşımlarının savaş travmasına maruz kalmış sivil ve gaziler üzerinde olumlu sonuçları olduğunu ortaya koyan çalışmalar da az değildir. Örneğin sivillerle yapılan çalışmalar incelendiğinde, Dybdahl ve Pasagic (2000) savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan Bosnalı 77 kadınla yaptığı karma çalışmada travmaya maruz kalma deneyimini araştırmış ve örneklem grubunda kısa süreli grup terapisinin ve baş etme stratejileri ve sosyal ilişki odaklı psikoeğitim yaklaşımının etkililiğini sınamıştır. Çalışmanın sonucunda ve izleme oturumlarında psikolojik semptomlarda önemli oranda azalma olduğu saptanmıştır. Gaboulaud ve arkadaşları (2010) çatışmadan etkilenmiş ve hastaneye yönlendirilmiş 1773 Filistinli çocuk ve yetişkinlerle çalışmış, örneklemin yarısına bireysel terapi, üçte birine aile terapisi uygulanmış, sonuç olarak örneklemin %80'inde iyileşmeler tespit edilmiştir. De Jong ve Kleber'in (2007) Sierra Leone ve Ugandalı savaştan etkilenmiş 30 mülteciyle yaptığı çalışmada kültüre duyarlı müdahalelerin günlük işlevsellik, baş etme ve çeşitli sağlık alanlarında anlamlı sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Sonderegger ve arkadaşları (2011) Uganda'da 202 kişiyle yaptığı deneysel çalışmada affediciliği teşvik eden ve duygusal dayanıklılığı öğretmeyi içeren kültüre duyarlı bilişsel davranışçı terapi yaklaşımını kullanmış, depresyon ve anksiyete skorlarında ve olumlu sosyal

davranışlarda kontrol grubuna göre anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Meichenbaum (1994) olumlu bir değişim için işlevsiz olan biliş ve davranışlarının farkına varılmasının gerekliliğini vurgulayarak TSSB'nin tedavisinde BDT'nin işe yarayacağını öne sürmekte, Figley (1995), Rosenheck ve Tomson (1986) ise gazilerle çalışırken psikoterapi, psiko eğitim ya da danışmanlık müdahale sürecine ailelerin de dahil edilmesiyle sürecin daha etkili ve kısa süreli olacağını ifade etmektedir. Southwick ve arkadaşlarına (2006) göre kişinin güçlü yanlarına odaklanarak ve bireyde değişim için sorumluluk kazandırmayı ve kişinin yaşamında anlam ve amaç bulmasını hedefleyen logoterapi, savaş travmasına maruz kalan gazilerin acı, ölüm ve suçluluğun hakim olduğu bir yaşamın anlamı hakkında yaşadıkları derin şüpheyle baş etmelerine yardımcı olabilir. Pedersen ve arkadaşları (2015) ise kültüre duyarlı ve yerel-kültürel uygulama biçimlerini içeren müdahale programlarının daha işlevsel olduğunu öne sürmektedir.

Beidel ve arkadaşlarının (2011) 35 Vietnam gazisiyle yaptıkları deneysel çalışmada, maruz bırakma terapisi (exposure) ve sosyal duygusal rehabilitasyonu içeren çok bileşenli BDT'nin TSSB ve sosyal işlevsellik düzeyi üzerindeki etkisi sınanmıştır. Sonuçlara göre hem çok bileşenli BDT'nin hem de maruz bırakma terapisinin TSSB semptomlarında anlamlı düzeyde düşüklüğe neden olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca maruz bırakma terapisinin uygulandığı grupla kıyaslandığında çok bileşenli BDT'nin uygulandığı grupta sosyal işlevsellik düzeyinde (sosyal aktiviteler katılma ve bu aktivitelerle daha fazla zaman ayırma) anlamlı artış görülmüştür. Tuerk ve arkadaşları (2011) Irak ve Afganistan savaşlarına katılan ve TSSB tanısı alan Amerikalı gazilere yönelik uzun süreli maruz bırakma terapisinin (prolonged exposure therapy) etkisini sınamış ve TSSB'nin tedavisinde olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Harris ve arkadaşlarının (2011) travmaya maruz kalmış gazilerle yaptığı deneysel çalışmada, sekiz oturumluk manevi yönelimli müdahale programının gazilerin TSSB ve dini gerilim düzeyindeki etkisi sınanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre manevi yönelimli müdahale programının gazilerin TSSB düzeylerinde anlamlı düzeyde düşüklüğe neden olduğu bulunmuştur. Kluepfel ve arkadaşları (2013) ise, 8 haftalık Bilinçli Farkındalık (mindfulness) temelli stres azaltma programının psikolojik iyi oluş ve stres üzerindeki etkisini sınanmış deneysel çalışmada, gazilerin algılanan stres ve depresyon puanlarının anlamlı düzeyde düştüğü ve uyku kalitelerinin yükseldiğini saptamıştır. Ancak bu çalışmada

katılımcıların mindfulness düzeylerinde anlamlı bir artış görülmemiştir.

Gazilere yönelik rehabilitasyon ve psikolojik destek sürecini ele alan çalışmaların çoğunda aile terapisi üzerine ayrıca durulduğu görülmektedir (Figley ve Nash, 2007; Joseph ve Linley, 2008a; Kelly, Barksdale ve Gitelson, 2011; Lazarus ve Folkman, 1984; Martinez, 2016; Martz, Bodner ve Livneh, 2010; Rosenheck ve Thomson, 1986; Sayers ve diğ., 2009; Whealin ve diğ., 2008). Aile terapisi, aile sisteminin yapıcı gücünü vurgular. Şimdi ve burada ilkesine göre çalışarak gerçekliğin, birbirleriyle etkileşen sistemlerin günlük işleyişiyle yaşandığını öne sürmektedir. Savaş ya da silahlı çatışma deneyimi olan gazileri için aile terapilerinin çok daha işlevsel olduğu belirtilmektedir. Terapi sürecinde aile bireyleri, eş ve çocukların da dahil olması, terapinin etkililiğini ve ailede işlevselliği arttırmaktadır. Rosenheck ve Thomson (1986), aile terapisinde gazilerin savaş deneyimlerini açıklaması ve bu deneyimlere saygı duyulması, anlaşılması ve takdir edilmesinin iyileşmeyi desteklediğini savunmaktadır.

Yukarıda ele alınan müdahale yaklaşımların kullanıldığı çalışmalar incelendiğinde esnek ve kültüre duyarlı olan, bireyi çok yönlü ele alan, danışanla birlikte aile ve diğer yakın kimseleri de sürece dahil eden, bireyin güçlü yanlarına odaklanan, bireyin kaynaklarını ve başa çıkma mekanizmalarını güçlendirmeyi hedefleyen müdahale programlarının daha başarılı olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise gaziler örnekleminde geliştirilen herhangi bir müdahale programına rastlanılmamıştır. Savaş ya da silahlı bir çatışmada yaralanan askerler önce en yakın devlet hastanesine getirilerek acil müdahaleleri yapılmakta daha sonra –ihtiyaç duyulursa- GATA’ya (Gülhane Askeri Tıp Akademisi) ve oradan da Rehabilitasyon merkezine sevk edilerek gerekli tıbbi ve psikolojik tedavileri yapılmaktadır.

Türkiye’de gazilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde alınan psikolojik ya da psikiyatrik desteğin gazilerin uyum sürecine veya psikolojik iyi oluşlarına ne düzeyde katkı yaptığını yalnızca Başcılar’ın (2017) çalışmasında rastlanmıştır. Gazilerin %32’sinin psikolojik destek aldığını belirten yazara göre, yaşam kalitesi ölçeğinin bedensel, ruhsal, sosyal ve çevresel boyutlardaki puan ortalamaları, psikolojik destek alan gazi gurubunda daha düşük bulunmuştur.

2.3.4. Psikolojik Sağlamlık (Resilience)

Psikolojik sağlamlık (resilience) kavramı, Oxford İngilizce-Türkçe Sözlük'te “geri fırlama; elastikiyet, esneme; bir felaketten sonra kendini çabuk toparlama” (İz ve Hony, 1978); çevirimiçi olarak yayınlanan Cambridge sözlüğünde (Cambridge Dictionary, 2017) ise “sorunlardan sonra bir önceki iyi duruma çabucak geri dönebilme kabiliyeti” gibi anlamlara gelmektedir. Alanyazında ise psikolojik sağlamlık kavramı, yaşamda sıkıntı ve stres yaratan ve kişiyi çaresiz hissettiren travmatik olaylar sonrasında duygusal işlev bozukluğu ve psikopatolojiye karşı dayanıklılık (Foa, ve diğ., 2005); psikopatoloji ve duygusal işlev bozukluğuna karşı savunmasızlık ya da dayanıksızlık halinin son bulması (Morland, Butler ve Leskin, 2008); travmanın neden olduğu sorunların üstesinden gelme ya da baş etme yeteneği (Wagnild ve Young, 1993; Windle, 2011); travmatik bir olaydan hemen sonra yeterli ve etkin bir şekilde kişinin hayata geri dönebilmesi ya da kendini toparlama gücü (Garmezy, 1991; Schok, Kleber, ve Lensvelt-Mulders, 2010); başarılı bir uyum süreci (Tusaie ve Dyer, 2004); psikolojik işlevsellik düzeyini koruma kabiliyeti ya da sağlıklı ve semptom içermeyen bir işlevselliği sürdürmedeki kapasite (Bonanno ve diğ., 2006; Morland ve diğ., 2008) olarak tanımlanmaktadır.

Stres veya travmatik koşulları etkili biçimde irdeleme, yönetme ve uyum sağlama süreci ve kapasitesi olarak tanımlanan psikolojik sağlamlık, hem bireyde stres yaratan güç durumlarla mücadele sonrasındaki psikolojik sonuçlarda hem de stresörlere tepki ve uyum sürecinde etkili olmaktadır (Morland ve diğ., 2008). Bireyin kişisel kaynakları, yaşamı ve çevresi, bu zorlukların üstesinden gelebilecek uyum ve iyileşme kapasitesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla Windle'a (2011) göre psikolojik sağlamlık için gerekli olan üç koşul vardır; önemli bir sıkıntı veya riskli bir durum, olumsuzlukların etkilerini ortadan kaldırmak için gerekli kaynaklar ve olumlu bir uyum veya olumsuz sonuçlardan kaçınma.

Alanyazında sivil yaşama başarılı uyum ve sosyal hayata yeniden entegrasyon süreçlerinde gazileri risk faktörlerine karşı koruyan psikolojik sağlamlık olgusunun önemli olduğu ve bireyin psikolojik sağlamlık düzeyinde iç ve dış faktörlerin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Aile, yakın çevre ve diğer gazilerin desteği, iş sahibi olmak ve eğitim fırsatları gibi durumlar önemli dışsal faktörlerdir (Blustein, 2008; Burnell ve

diğ., 2010; Cohen ve Wills, 1985; DiRamio ve Spires, 2009; Egendorf, 1982; Faulkner ve McGaw, 1977; Fontana ve Rosenheck, 2004; Hill ve diğ., 2012; Hogancamp ve Figley, 1983; Tsai, Harpaz-Rotem, Pietrzak ve Southwick, 2012). Öz saygı ve özgüvenin yüksek olması, yaşam için amacın olması, kişisel sınırlılık ve güçlerin farkında olma, öznel bakış açısına sahip olma, farkındalık, başarı, entelektüel beceriler, problem çözme yeteneği, umut ve iyimserlik, affedicilik, kendi ve çevresi hakkında gerçekçi beklentiler, kendi yaşamının kontrolünün kendi elinde olduğuna yönelik farkındalık ve kontrol duygusu, sosyal beceriler, sağlıklı ilişkiler kurabilme kabiliyeti, güvenli bağlanma, sosyal destek arayışı, mizah duygusu, moral, inanç ve maneviyat ise psikolojik olarak sağlam olan kişilerin özellikleri ya da içsel faktörlerdir (Britt, Adler, Bliese, ve Moore, 2013; Calhoun ve Tedeschi, 2006; DeNeve ve Cooper, 1998; Fontana ve Rosenheck, 2004; J; Lerner, 2013; Mallow, Williams-Gray, Kelly ve Alex, 2011; Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders, 2010; Whitesell ve Owens, 2012; Witvliet ve diğ., 2004).

Psikolojik sağlamlık düzeyi düşük olan bireyler, pek çok insanın kolayca üstesinden gelebileceği küçük bir stresörle karşılaştığında bile büyük bir sıkıntı, işlevsizlik ve hatta psikopatoloji yaşayabilirler (Morland ve diğ., 2008). Lakeman'a (1918) göre karakteri güçlü, psikolojik olarak sağlam ve dayanıklı olan engelli-malül gaziler kendi problemlerini ve karşılaştıkları engelleri aşabilirler. Kişilik özellikleri, travmanın olumsuz etkilerini azaltmada ya da travmayla işlevsel bir şekilde baş etmede etkili olmaktadır (Witvliet ve diğ., 2004).

Kanadalı ve Fransız gazilerle yapılan bir çalışmada psikolojik sağlamlık ile fiziksel-psikolojik işlevsellik arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Yani psikolojik sağlamlık düzeyleri yüksek olan gazilerin fiziksel ve psikolojik işlevsellikleri de yüksek olmaktadır (Fikretoğlu ve diğ., 2006). Pietrzak, Johnson ve arkadaşlarının (2010) Irak ve Afganistan savaşından dönen Amerikalı gazilerle yaptıkları çalışmada gazilerin sosyal destek ve psikolojik sağlamlık puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu; psikolojik sağlamlık ve sosyal desteğin gazileri TSSB, depresyon ve psikososyal güçlüklerle karşı koruyabileceği ifade edilmiştir. Tsai ve arkadaşları (2012), Irak ve Afganistan savaşına katılan gazilerin TSSB ve sosyal işlevsellik düzeyleri arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın aracılık etkisini vurgulamaktadır. Yazarlara göre psikolojik sağlamlık düzeyleri yüksek olan gaziler

daha az TSSB belirtileri göstermekte; aileyle uyum, sosyal işlevsellik ve yaşam tatmin düzeyleri ise daha yüksektir.

Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders'ın (2010), çeşitli savaşlara veya barışı koruma operasyonlarına katılan Alman gazilerle gerçekleştirdikleri çalışmada, yüksek psikolojik sağlımlık düzeyinin diğer insanlara ve dünyaya ilişkin yüksek güveni, daha fazla travma sonrası büyümeyi ve daha az TSSB düzeyini de açıkladığı ortaya konmuştur. Ayrıca benlik saygısı, kontrol duygusu ve iyimserliğin psikolojik sağlımlık değişkenini doğrudan, anlamlı ve güçlü bir şekilde yordadığı ve dolayısıyla da psikolojik sağlımlık kavramının önemli bileşenleri olduğu değerlendirilmiştir. Psikolojik destek gören gaziler üzerinde umudun olumlu bir etkisi olduğunu belirten Irving ve arkadaşlarına (1997) göre, umudun yüksek olması algılanan sosyal destek ve işlevsel baş etme stratejilerinin kullanımı ile ilişkilidir. İsrail'de yapılan bir çalışmada engelli gazilerin umut düzeyleri ile engeli kabullenme, sosyal ağ, sosyal katılım ve çalışma değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Araten-Bergman ve diğ., 2015). Aflakseir'in (2010) gazilerle yaptığı çalışmada savaş deneyimlerini olumlu bir şekilde yeniden anlamlandırma ya da yeniden çerçevelemenin depresyonla; değişiklikleri kabullenmenin ise anksiyete, depresyon ve TSSB ile negatif ilişkileri bulunmuştur.

Larner'ın (2013) Vietnam, Afganistan ve Irak Savaş gazileriyle yaptığı çalışmada psikolojik sağlımlık düzeyi yüksek olan gazilerin, dünyaya ilişkin olumlu varsayımlara sahip oldukları, Allah'a olan inançlarının güçlü olduğu; askeri bağlamda hem savaşın anlamına hem de kendi savaş deneyimlerine ilişkin değerlendirmelerinin uyumlu olduğu, düşük düzeyde TSSB belirtileri gösterdikleri, savaş sürecinde yaşadıkları deneyimleri etkili bir şekilde zmsedikleri, savaş sürecindeki zorluklar karşısında pes etmek yerine mücadele ettikleri, bilinçli bir şekilde olumluya odaklandıkları, yaşadıkları kaybı veya olumsuz deneyimleri bağışladıkları ve anlamaya başladıkları, olumsuz baş etme biçimlerine başvurmadıkları; savaş sonrası ilişkiler açısından daha az ancak daha güçlü arkadaş ağı oluşturdukları, diğer gazilerle güçlü ve yakın duygusal bağ kurdukları, aileyle ilişkilerinin sıcak olduğu ortaya konmuştur.

Psikolojik sağlımlık düzeyi yüksek olan gaziler, yaşadıkları kayıpları veya olumsuz savaş deneyimlerini daha kolay affedebilmektedirler (Larner, 2013). Affedicilik savaş sonrası iyileşme sürecinin önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Kendini ve

diğerlerini affetmedeki güçlük ya da diğer bir ifadeyle kendini kınama veya suçlama davranışı depresyon ve TSSB şiddeti ile ilişkili görülmektedir (Witvliet ve diğ., 2004). Kendini affetme, kavramsal olarak olayı ve kişisel sorumluluğu kabul etmek, olayla ilgili olumsuz duyguları deneyimlemek ve iyileşmeye yetecek miktarda enerji harcamayı gerektirmektedir (Fisher ve Exline, 2006'dan akt., Litz ve diğ., 2009). Travmatik bir olay sonucunda omurilik yaralanması olan bireylerle yapılan bir çalışmada kendini affetme düzeyi ile sağlıklı davranış ve yaşam tatmini arasında; diğerlerini affetme ile sağlık statüsü arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Webb, Toussaint, Kalpakjian ve Tate, 2010). Kararımak ve Güloğlu'nun (2014) malül gazilerle yaptıkları çalışmada, affedici olmak ile TSSB arasındaki ilişkide öfke ve olumsuz duygulanım değişkenlerinin aracılık etkisi sınanmıştır. Çalışmada affedicilik ile TSSB arasında dolaylı bir ilişki olduğu, öfke ve olumsuz duygulanımın bu ilişkideki aracı rolünün önemi vurgulanmıştır.

Psikolojik olarak sağlam ve dayanıklı olan bireylerin moral düzeyinin yüksek olduğu belirtilmektedir. Moral, güçlüklerin üstesinden gelme ve hedeflere ulaşmak için bireyin motivasyon, enerji ve coşku düzeyini yansıtan pozitif psikolojik bir değişken (Britt ve Dickinson, 2006), kişinin hem kendine hem de yakın çevresine güvenine dayanan esenlik ve iyilik hali olarak karakterize olan bir psikolojik zihin durumu olarak tanımlanabilir. Moral düzeyinin yüksek olması, kişinin baş etme enerjisinin artması, savaş deneyiminin pozitif bir şekilde yorumlanması ve sorunlar karşısında pes etmek yerine çok çeşitli baş etme seçeneklerinin kullanılması ile ilişkilidir (Britt ve diğ., 2013). Whitesell ve Owens'ın (2012) yaptığı çalışmada, gazilerdeki yüksek moral düzeyinin TSSB belirtilerini ve genel psikolojik sorunları azalttığı bulunmuştur. Britt ve arkadaşlarının (2013) yaptığı çalışmada, savaş travmasına maruz kalma ile TSSB arasındaki ilişkide moral değişkeninin aracılık etkisini araştırmak için savaştan sonraki dördüncü ve onuncu aylarda ölçekler uygulanmış. Araştırmanın sonuçlara göre, moral puanları yüksek düzeyde olan askerlerin, savaş koşullarına fazlaca maruz kalmalarına rağmen düşük düzeyde TSSB belirtileri sergiledikleri, daha fazla pozitif duygulanım yaşayan bireylerin günlük yaşam problemleriyle baş etmede daha çok potansiyel çözümler düşünebildiği saptanmıştır. Yazarlara göre moral düzeyinin yüksek olması, stresli koşullar altında gazilerin uyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Psikolojik sağlamlık, travma sonrası olumsuz koşullarla etkili bir şekilde baş etme,

sorunların üstesinde gelebilmeye ilişkin olarak açıklanan bir kavramdır. Karşılaştıkları güçlükler karşısında pes etmek yerine problem çözme becerilerini kullanan, sorumluluk alan, gerektiğinde ise diğer insanlardan destek arama yoluna başvuran bireyler travma sonrası stres koşullarıyla daha kolay baş edebilirler (Charlton ve Thompson, 1996). Vietnam gazileriyle yapılan bir çalışmada baş etme becerileri yüksek olan gazilerde TSSB gelişiminin düşük olduğu saptanmıştır (Green ve diğ., 1990). Desmond ve MacLachlan (2006), problem çözme becerileri yüksek olan gazilerin anksiyete ve depresyon puanlarının düşük olduğunu, sosyal destek arama stratejisini kullanan gazilerin ise depresyon puanlarının düşük, sosyal adaptasyon düzeylerinin ise yüksek olduğunu belirtmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle psikolojik sağlık kavramı, travmatik bir olayın stres yaratan sonuçları ve değişen yaşam koşullarıyla etkili bir şekilde baş edebilme, toparlanma ve yeniden uyum sağlama kapasitesi, süreci ve sonucu olarak özetlenebilir. Dolayısıyla savaş ve silahlı çatışma travmasına aşırı bir şekilde maruz kalan malül gazilerin psikolojik sağlık düzeyleri, yaşadıkları kaybı kabullenme, sorunların üstesinden başarılı bir şekilde gelme ve uyum süreçlerinde önemli ve etkili bir kişisel destek kaynağıdır. Ayrıca başarılı bir süreç ve sonuç olması nedeniyle psikolojik sağlık kavramı, durağanlıktan ziyade gelişim göstermeye de işaret etmektedir. Savaş veya terör nedeniyle organ ve işlev kaybı olan malül gaziler, sivil hayatta karşılaştıkları çeşitli sorunların üstesinden gelerek, diğer bir ifadeyle; başarılı baş etme deneyimleriyle birlikte psikolojik sağlık düzeyleri de gelişim gösterecektir.

2.3.5. Travma Sonrası Büyüme (Posttraumatic Growth)

Tıbbi ve psikiyatrik bağlamda temellenen klinik psikoloji, travma sonrası reaksiyonlarda ilgi odağını güçlü ve sağlıklı olandan ziyade zayıf ve sağlıksız olanla sınırlamakta, normal yerine anormali, sağlıklı uyum yerine uyumsuzluğu vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle klinik görüş travma sonrası olumlu gelişmeleri ifade eden travma sonrası büyüme yerine daha çok TSSB'ye vurgu yapmaktadır. Pozitif psikoloji ise psikolojik iyi oluşu, sağlıklı işlevsellik ve uyumu güçlendirmeyi ilgi odağına almaktadır. Pozitif psikolojiyle ilgili olan travma sonrası büyüme kavramı, travma sonrası büyümenin psikososyal yanına ve kişinin güçlü yanlarına odaklanmakta, sosyal desteğin gelişim için önemini vurgulamaktadır (Joseph ve Linley, 2008a).

Travmatik veya stresli bir olaya maruz kalmak, her zaman ve kesin bir şekilde olumsuz sonuçlara neden olmaz. Seligman and Csikszentmihalyi (2014) ikinci dünya savaşından itibaren psikolojinin iyileşme, sağlık ve normallik gibi pozitif kavramlarla ilgilenmeye başladığını ifade etmektedir.

Eski edebi metinlerde, felsefede, eski ve çağdaş dini düşüncelerin çoğunda insanların yaşadığı travma, kriz ve acı verici deneyimler karşısında verilen mücadelenin bireyin gelişimini olumlu yönde etkileyeceği ifade edilmiştir. Budizm'in kökeninin, insanın acı çekmesi ve insan ölümünün kaçınılmazlığı ile bağlantılı olduğu söylenmektedir. Hıristiyanlıkta çekilen acılar daha iyi bir insan olmaya ve olgunlaşmaya götüren ruhsal dinamiklerle ilişkili görülmüş ve Hz. İsa'nın çektiği acılar ile insanlığın kötü sonuçlardan kurtulması arasındaki ilişki vurgulanmıştır. İslam'da ise yaşanan çeşitli güçlüklerin kişinin bu dünyadaki imtihanı olduğuna, kişiyi olgunlaştırdığı gibi, aynı zamanda onu cennete olan yolculuğu için hazırladığına inanılmaktadır. Benzer şekilde Antik Yunan'da yaşanan acıların insan için rahatlatıcı ve dönüştürücü sonuçları vardır. Travmatik ya da aşırı strese neden olan olaylar pek çok insanda olumsuz sonuçlara neden olmaktadır; ancak paradoks bir şekilde aynı olumsuz olaylarla karşılaşmak kişide aynı zamanda pozitif psikolojik değişimlere neden olabilir (Calhoun ve Tedeschi, 2004, 2006; Tedeschi ve Calhoun, 2004).

Travma veya sıkıntı verici olay sonrası pozitif değişim alanyazında, algılanan faydalar (perceived benefits), travma sonrası büyüme (posttraumatic growth), stresle ilişkili büyüme (stress-related growth), pozitif değişimler (positive changes) ve gelişme (thriving) gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Joseph ve Linley, 2008b). Travma sonrası büyüme, zorlu ya da travmatik olayların ardından pozitif psikolojik değişim (Calhoun ve Tedeschi, 2004, 2006; Tedeschi ve Calhoun, 1996, 2004; Tedeschi ve More, 2016), pozitif adaptasyon ya da başarılı bir uyum ve topluma entegrasyonla ilişkili bir kavramdır (Davis, Nolen-Hoeksema ve Larson, 1998; Morland ve diğ., 2008).

Bir travma veya sıkıntı sonrasındaki büyüme TSSB tepkilerinin olmayışı ya da yokluğu anlamına gelmemekle birlikte travma sonrası büyümeyi rapor eden kişilerin zamanla daha az stres tepkileri gösterdikleri bildirilmektedir (Linley ve Joseph, 2004). 2008 yılında Çin'deki Wenchuan depremine maruz kalan 122 yetişkinle yapılan bir çalışmada TSSB'nin uzun dönemli etkilerinden korunmada travma sonrası büyümenin önemli bir

rol oynadığı ortaya konmuştur (Chen, Zhou, Zeng, ve Wu, 2015). Travma sonrası büyüme, travmatik olay sonrası bireyin duygusal durumu ve öznel iyi oluşundan ziyade psikolojik iyi oluşuyla ilgili olarak açıklanmaktadır. Öznel iyi oluş duygulanım durumlarını ifade ederken; psikolojik iyi oluş ise yaşamdaki anlam sorunları ve varoluşsal konularla meşgul olmayı ifade etmektedir (Joseph ve Linley, 2008a; Joseph ve Linley, 2008b).

Travma sonrası büyüme için travmatik deneyimdeki anlamın araştırılması, deneyimin olumlu sonuçlarının ya da kazançlarının algılanışı, yorumlanması ve deneyimden fayda sağlanması önemli görülmektedir. Travma sonrası büyüme ve uyum göstermeyen kişiler sonraki travma olaylarına karşı daha dayanıksız olmaktadır. Travma sonrası büyüme sağlayan bireyler ise sonraki yaşamlarında karşılaşılabilecekleri stresli olaylar karşısında psikolojik olarak daha hazırlıklı olmaktadır (Calhoun ve Tedeschi, 2006; Davis ve diğ., 1998; Joseph ve Linley, 2008a; Linley ve Joseph, 2011; Morland ve diğ., 2008).

Stres karşısında destekleyici olmayan sosyal etkileşimler kişide uyum problemlerine yol açmaktadır. Travma sonrası büyüme için travma sonrasında kişinin yakın sosyal ağının güçlü olması önemli rol oynamaktadır (Calhoun ve Tedeschi, 2004; 2006; Schafer ve Moos, 1999). Sosyal destek stres altındaki bireyi, stresin olumsuz etkilerinden korumakta ve yaşadığı sıkıntı ya da travmadan kazanç elde etmesine, diğer bir ifadeyle travma sonrası büyümesine yardımcı olmaktadır (Cohen ve Wills, 1985).

Travma sonrasında kişinin hayata yeniden olumlu bir uyum sağlamasında ve travma sonrası büyümesinde destekleyici sosyal çevreyle birlikte kişiliğin de önemli olduğu vurgulanmaktadır. Dışa dönük olmanın, iyimserliğin, duygusal açıklığın ve aktivitelere katılmanın travma sonrası büyüme ile ilişkili olduğunu belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 2004). Linley ve Joseph (2004), iyimserliğin travma sonrası büyüme düzeyinin artmasına neden olabileceğini ifade etmektedir. Larner'a (2013) göre iyimserlik ya da iyimser düşünme, travma sonrasında bireylerin olumlu sonuçlara odaklanmalarına, ümitsizlikten ziyade umutlu yaşamalarına yardımcı olmaktadır,. Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders'a (2010) göre benlik saygısı, kontrol duygusu ve iyimserlikle ilişkili olarak açıklanan psikolojik sağlık kavramının travma sonrası büyümeyle anlamlı ve pozitif yönlü ilişkisi bulunmaktadır. Duan, Guo ve Gan (2015) da travmaya maruz kalmış kişilerle yaptığı çalışmada psikolojik sağlıkla travma sonrası

büyüme arasında pozitif anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Ancak Levine, Laufer, Stein, Hamama-Raz ve Solomon'un (2009) terör saldırısına maruz kalmış İsraili bireylerle ve Lübnan savaşı sonrası asker ve sivillerle yaptıkları çalışmalarda psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerde travma sonrası büyümenin düşük düzeyde olduğu saptanmıştır.

Travma sonrası büyüme için bireyin yaşamını altüst eden ve onu çaresiz bırakan travmatik bir yaşantının olması ve bireyin travma ile mücadele etmesi önemli görülmektedir (Calhoun ve Tedeschi 2004, 2006; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Joseph ve Linley, 2008a; Linley ve Joseph, 2011). Travmanın hemen sonrasında kişinin psikolojik olarak sağlam ve dayanıklı olması, iyimserlik ve kontrol duygusunun yüksek olması ve etkili baş etme becerilerine sahip olması travmanın olumsuz sonuçlarından fazlaca etkilenmemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla travmadan fazla etkilenmeyen kişilerde travma sonrası büyüme düzeyinin düşük olması olası görülmektedir. Ancak travmaya maruz kalan bireyler, başta çaresiz ve yaşamı altüst olmuş olsa da zamanla ve sorunlarla baş ettikçe ve deneyimlerini anlamlandırdıkça psikolojik sağlamlık ve iyimserlik düzeyi artmakta, benlik algısı ve öz saygısı olumlu yönde gelişmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 2006; Joseph ve Linley, 2008a; Levine ve diğ., 2009; Schafer ve Moos, 1999; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Tedeschi ve McNally, 2011; Vázquez, Pérez-Sales ve Hervás, 2008; Westphal ve Bonanno, 2007).

Larner'in (2013) Vietnam, Afganistan ve Irak savaşı gazileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, travma sonrası büyüme gösteren gazi grubunun savaş sonrasındaki dünyaya ilişkin genel varsayımlarının ya da temel inançlarının savaş travmasını açıklamakta yetersiz kaldığı bildirilmektedir. Bu inançlardaki tahribat, ilk başlarda kaçınarak baş etmeye yol açarak anlam temelli baş etme süreçlerinde başarısızlığa neden olmaktadır. Yazara göre, gazilerin dünyaya ilişkin genel inanç ya da varsayımlarının değişmeye başlamasıyla birlikte travma sonrası büyüme süreci de başlamaktadır. Travma sonrası büyüme gösteren gazilerin, savaş deneyimlerini ve aynı zamanda tüm hayatlarını yeniden değerlendirdikleri bildirilmektedir. Genel inançlarla birlikte tüm yaşamın yeniden değerlendirilmesi, anlam temelli büyüme süreçlerini desteklemektedir.

Erbes ve arkadaşlarının (2005) II. Dünya Savaşı ve Kore savaşına katılan ve bu savaşlarda esir alınan 95 Amerikalı gazi ile yaptıkları çalışmada, travma sonrası

büyüme ile travmaya maruz kalma düzeyi, pozitif duygulanım ve sosyal destek arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Pozitif duygulanım ve sosyal destek ile travma sonrası büyüme toplam puanları ve travma sonrası büyümenin manevi değişim ve diğerleriyle olan ilişkilerde değişim boyutlarında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Solomon ve Dekel'in (2007) yaptıkları çalışmada, savaşta esir alınan gazilerin esir alınmayan gazilere oranla TSSB ve travma sonrası büyüme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu; TSSB puanları ile travma sonrası büyümenin diğerleriyle olan ilişkilerde değişim, yeni olasılıklar, kişisel güç, manevi değişim ve yaşamın değerini bilme boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Alo'i'nin (2010) II. Dünya Savaşı, Irak ve Afganistan savaşlarına katılan gazilerle yaptığı nitel çalışmada, silahlı çatışma ya da savaş deneyiminin gazilerin kişisel gelişimine katkı sağladığı ifade edilmiştir. Örneğin gaziler savaş deneyimleri nedeniyle kendilerini bir yetişkin ve tam bir insan olarak, daha güçlü, gururlu ve olgun bir insan olarak gördüklerini ifade etmişler.

Tsai, Sippel, Mota, Southwick ve Pietrzak (2016) tarafından 1838 Amerikalı gazi ile 2011 ve 2013 yıllarında yapılan çalışmada, travma sonrası büyüme puanlarına göre gazilerin %34'ü sürekli düşük, %16'sı dramatik olarak azalan, %19'u orta derecede azalan, %17'si yüksek ve %15'i ise tutarlı bir şekilde artan grup olarak belirlenmiştir. Travma sonrası büyüme puanları açısından yüksek ve tutarlı bir şekilde artan grupta manevi değişimin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Yazarlara göre TSSB belirtileri, sağlık koşulları, yaşamdaki amaç, diğergamlık, minnettarlık ve dindarlık değişkenleri travma sonrası büyüme düzeyinin korunmasını ve bu travma sonrası büyümedeki artışı öngörmektedir. Tsai ve Pietrzak (2017) tarafından 2718 ABD'li gaziyle yapılan çalışmada, travma sonrası büyümenin zamana bağlı olarak (2011, 2013, 2015) nasıl bir gelişim gösterdiği ve travma sonrası büyümede etkili olan faktörler incelenmiştir. Araştırmada travma sonrası büyüme puanları açısından katılımcıların %74'ü düşük veya azalan; %12'si tutarlı veya sabit; %14'ü ise yüksek ya da artan grup olarak belirlenmiştir. İlk değerlendirmede travma sonrası büyüme puanları açısından yüksek ve tutarlı gelişim seyreden grubun TSSB puanları yüksek bulunmuştur. Travma sonrası büyüme puanları açısından yüksek ya da artan gelişim seyreden grubun diğer gruplara nazaran psikososyal karakteristikleri, maneviyat ve sosyal bağlılık faktör puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

2.3.5.1. Travma Sonrası Büyümenin Boyutları

Travma sonrası büyüme kavramı bireyin yaşadığı travmatik deneyimden kazanç elde etmesi, diğer bir ifadeyle farklı boyutlarda gelişim göstermesi anlamına gelmektedir. Joseph ve Linley (2008a), travma sonrası büyümenin kendini kabullenme, kişisel gelişim, özerklik, başkalarıyla olumlu ilişkiler ve yaşamda bir amaç taşımak gibi boyutları kapsadığını belirtmektedir. Savaş ve silahlı çatışma veya terör gibi travmatik olayların birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri bilinmektedir. Ancak bu olayların birey ve toplum üzerindeki olumlu etkilerinden de bahsedilmektedir. Vázquez ve arkadaşları (2008), terör gibi travmatik bir olayın birey ve toplum üzerindeki pozitif etkilerini kişisel güç ve becerilerde gelişim, duyguların paylaşımı, bilişsel şemalarda değişim, yardımseverlik ve pozitif duygular olarak ifade etmiştir.

Tedeschi ve Calhoun'un (1996) geliştirdiği travma sonrası büyüme ölçeğinde ise travma sonrası büyüme kavramı, diğer insanlarla ilişki kurma (relating to others), yeni olanaklar (new possibilities), kişisel güç (personal strength), manevi değişim (spiritual change) ve yaşamın değerini bilmek (appreciation of life) boyutlarından oluşmaktadır. Yazarlara göre travma sonrası büyüme, bu beş boyutta değişim anlamına gelmektedir. Yukarıda bahsedilen travma sonrası büyüme boyutlarının genel olarak üç başlık ya da boyut altında özetlenebileceği ifade edilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 2006; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Tedeschi ve Moore, 2016):

Kendilik algısında değişim: Travma deneyimi kişinin kendilik algısında olumlu değişimlere neden olabilir. Kişi yaşadığı travma nedeniyle sıkıntılara karşı "düşündüğünden daha savunmasız ancak hayal ettiğinden daha güçlü" olduğunun farkına varır. Travma sonrası büyüme sağlayan bireyler, kendi sınırlılıklarını, incinebilir olduklarını ve güçlü olduğu yönleri hakkında daha gerçekçi algıya sahip olmaktadır. Böylelikle hem sorunlarla baş etmeye ve bu konuda sorumluluk almaya hem de gerektiğinde sosyal destek aramaya istekli olacaktırlar. Zamanla bazı zorluklara dayanabildiğini ve bu zorlukların üstesinden gelebildiğini gördükçe artık daha güçlü olduğunu düşünen bireylerin hem kendisine karşı saygısı hem de sonraki muhtemel stres koşullarına karşı direnci artmaktadır. Ayrıca stres koşullarıyla mücadele etmek, kişinin yeni yollar denemesine ve yeni olanaklar elde etmesine imkan tanımaktadır. Kişi stresle mücadele etmek ve kendini rahatlatmak için çeşitli sosyal ve sportif faaliyetlere,

yeni ilgi alanlarına yönelerek kişisel kazançlar elde edebilir.

Diğer insanlarla olan ilişkilerde değişim: Travma deneyimi sonrasında büyüme gösteren bireylerde, travma öncesi yaşama kıyasla diğer insanlara daha fazla güven duyma, onlara yakın hissetme, duygularını onlarla paylaşma, diğer insanlarla olan ilişkilerde daha fazla şefkatli ve sabırlı olma, daha yakın ve güçlü ilişkiler kurma konusunda çaba gösterme, ihtiyaç duyduğunda diğer insanların yardımını kabullenme konularında değişim görülmektedir. Ayrıca travma deneyimiyle baş edebilen kişiler daha sonra benzer deneyimleri yaşayan diğer insanlara karşı yardımcı olmakta, kendi tecrübelerini onlarla paylaşmakta ve sosyal yardım faaliyetlerine katılmaktadırlar.

Yaşam felsefesinde değişim: Travma sonrası büyüme gösteren kişiler için yaşamdaki öncelikler değişmekte, yaşamın değeri bilinmektedir. Yani travma öncesi hayata kıyasla kişilerin daha sabırlı, riskli davranışlara karşı daha tedbirli ve daha dikkatli oldukları görülmektedir. Artık hayatları onlar için daha anlamlı ve değerlidir. Travma deneyimi olan kişiler, manevi olarak da değişim yaşamakta, yaşamın anlam ve amacına yönelik varoluşsal sorgulamalara girmektedirler. Bazı bireylerde, travma sonrasında dini inançların güçlendiği, yaşadığı deneyimi dini açıdan değerlendirdikleri görülmektedir.

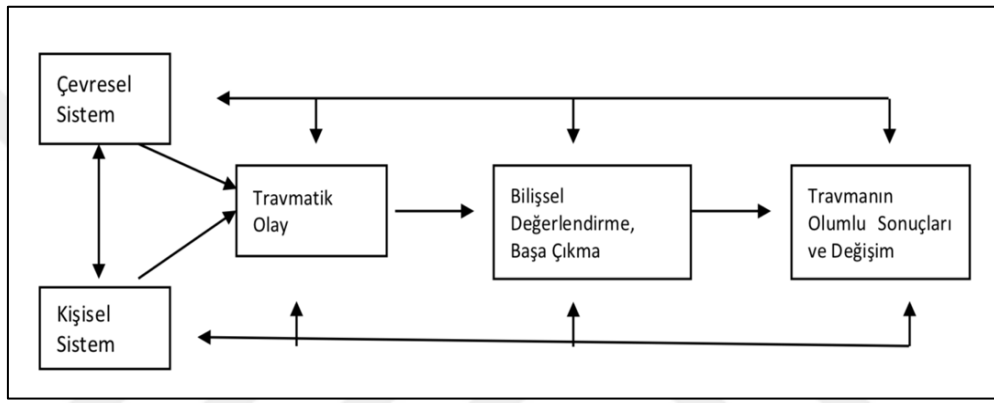
Yukarıda bahsedilen ve travma sonrası büyümeyi sağlayan bu olumlu değişimler, travmatik bir olay sonrasında zamanla görülebileceği gibi, bu boyutlardan bazılarındaki değişim olaydan hemen sonra da görülebilir. Travma sonrasında kişinin temel varsayımlarını sorgulanması ve yeniden değerlendirerek yapılandırması zamanla gerçekleşebileceğinden, travma sonrası büyüme kavramının bir süreç olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 2006).

2.3.5.2. Travma Sonrası Büyüme Kavramını Açıklayan Modeller

Travma sonrası büyüme kavramı, travmatik bir yaşantı ve bu yaşantının neden olduğu stresle baş etme süreci ve/veya sonucu olarak görülmektedir. Bu çalışmada, travma sonrası büyüme kavramını hem travmayla baş etme süreci hem de travma sonrasında yaşanan güçlüklerle baş etmenin bir sonucu olarak açıklayan Schaefer ve Moos'un (1998) kavramsal modeli ve Calhoun ve Tedeschi'nin (2006) işlevsel betimsel modeli özetlenecektir.

Schaefer ve Moos'un (1998, s. 100) travma sonrası büyüme modelinde (Şekil 2.1)

çevresel faktörler (yaşam koşulları, ekonomik durum, sosyal ağ ve sosyal destek, kültürel yapı) ve kişisel faktörler (iyimserlik, özgüven, psikolojik sağlamlık, yüksek motivasyon, önceki travmatik deneyimler vb.) travmatik olayı (travmatik olayın şiddeti, süresi, kişi üzerindeki etkisi,) bilişsel değerlendirme ve başa çıkma sürecini (problem odaklı/aktif baş etme veya kaçınmacı baş etme) etkileyerek travma sonrası büyümeye neden olmaktadır. Tüm bileşenlerin birbirleriyle etkileşim halinde açıklandığı bu modelde, travma sonrası büyüme ile kişinin sosyal destek ve kişisel kaynaklarının güçlendiği ve etkili baş etme becerilerinin kazanıldığı savunulmaktadır.

Şekil 2.1. Schaefer ve Moos'un Travma Sonrası Büyüme Modeli

Calhoun ve Tedeschi (2006, s. 8) tarafından geliştirilen travma sonrası büyümenin işlevsel-betimsel modelinde, travma sonrası büyümenin deneyimlenme süreci açıklanmıştır (Şekil 2.2). Yazarlara göre travma sonrası büyüme için travmanın kişinin şemalarını ve hayata ilişkin temel inançlarını sarsacak düzeyde büyük olması gerektiği ifade edilmektedir. Travmatik olaydan sonra kişi hem duygusal stresin üstesinden gelmeye hem de temel inanç ve amaçlarını sorgulamaya başlamaktadır. Modelde ilk olarak travma sonrası büyüme için bazı bireysel özelliklerin, stresle baş etme tarzlarının ve travmayla ilgili kişinin öyküsel anlatımlarının önemli olduğu, daha sonra ise kişinin travma deneyimini nasıl anlamlandığı, duygularını gerek yazarak gerekse konuşarak ifade etmesinin ve diğer insanlar tarafından alınan sosyal desteğin travma sonrası büyüme için önemli olduğu belirtilmektedir. Modelde ruminasyonun travma sonrası büyüme için kritik öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Ruminatif düşünceler travma sonrasında ilk başlarda otomatik ve istemsizdir, psikolojik iyi oluşu olumsuz etkiler; ancak daha sonraki ruminatif düşünceler ise otomatik olmaktan ziyade bilinçli ve istemli düşüncelerdir ki travma sonrası büyüme açısından gerekli görülmektedir. Çünkü

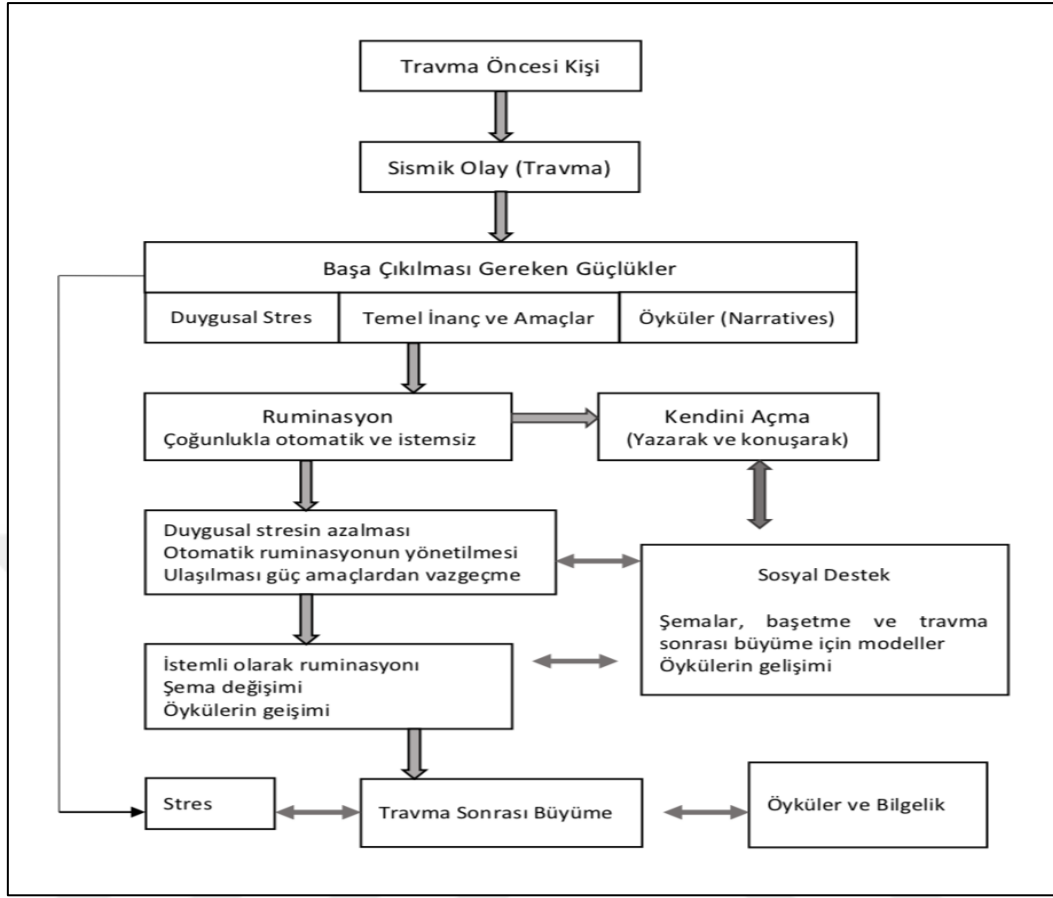
kişide travmaya karşı dayanıklılığı ve psikolojik hazırlığı arttırmakta, ayrıca kişinin yaşadığı kötü deneyimlerle ilgili olarak kendisini açmasına imkân tanımaktadır.

Travmatik deneyim sonrasında kişiler yaşamdaki amaçlarını ve temel inançlarını gözden geçirmektedirler. Travma öncesindeki inanç ve amaçların olumsuz veya işlevsiz olarak görülmesi, kişiyi hayatında değişiklikler yapmaya yönlendirmekte ve böylece kişinin yaşam hikayesi de olumlu yönde değişmeye başlamaktadır. Stresle baş etme çabası, çevreden alınan sosyal destek ve istemli ruminasyonla birlikte kişinin stres düzeyi azalmakta, yaşam öyküsü olumlu yönde değişmekte ve tüm bu deneyimler sonucunda kişi bilgelik kazanmaktadır. Yazarlara göre bilgelik entelektüel bir çabadan ziyade duygusal bir gelişimi ifade etmekte ve paradoksal bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu bakış açısına göre bilgelik kazanan kişiler, bir yandan sorunlarla mücadele ederken bazı sorunların çözümünü de zamana bırakırlar; yaşadığı kaybın olumlu taraflarını görebilirler, travmatik deneyimi artık arkada bırakarak bu deneyimden gelecek için de dersler çıkarabilirler; sorunların üstesinden gelmek için sorumluluk alırlar, kendilerini aşan durumlarda ise diğerler bireylerden destek isterler.

Tedeschi (2011), Tedeschi ve McNally (2011), savaş deneyimi olan gazilerde travma sonrası büyümenin güçlendirilmesi için çeşitli stratejileri önermektedirler. Onlara göre travma sonrası büyüme için: Travma sonrası gösterilen duygusal tepkilerin normal ve geçici olduğunu ve travma sonrası büyümenin bir habercisi olduğu düşünmek; istemsiz ve rahatsız edici düşünce ve imajların kontrol edilmesi ve kaygının azaltılmasına odaklanmak; gazilerin aile üyeleri ve arkadaşları ile yakın ilişkiler kurması ve bu ilişkileri güçlendirmesi; travma sonrası büyüme boyutlarında ya da alanlarındaki olumlu değişimlerle ilgili veya travma deneyiminin kazançlarıyla ilgili yeni yaşam öykülerinin oluşturulması.

Sonuç olarak bu çalışmanın katılımcılarını oluşturan malül gaziler, terör veya silahlı çatışma travması sonucu yaralanarak organ ve işlev kaybı yaşadıkları için, korku ve çaresizlik duygularını yoğun bir şekilde hissetmekte, yaşadıkları fiziksel kayıplar nedeniyle benlik imajları bozulmakta, psikososyal ve ekonomik alanda çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla travma deneyimleriyle mücadele eden ve çeşitli destek kaynakları sayesinde sorunların üstesinden gelebilen malül gazilerin travma sonrası büyüme göstermeleri daha muhtemel görünmektedir.

Şekil 2.2. Calhoun ve Tedeschi'nin Travma Sonrası Büyüme Modeli

2.4. Gazilerin Uyum ve Baş Etme Süreçlerini Açıklayan Modeller

Alanyazında savaş, silahlı çatışma ya da terör nedeniyle malül gazi olan askerlerin psikososyal süreçlerini ya da malül gazilik deneyimlerini gömülü desende ele alan ve kuramsal bir modelle açıklayan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak, konuyla ilgili çalışmalarda genel olarak savaş deneyimi olan gazilerin, gazi-malül gazi ayrımına gidilmeden, sivil hayata geçiş deneyimlerinin açıklandığı görülmüş ve aşağıda bu çalışmalar özetlenmiştir.

2.4.1. Savaşçıların Yolculuğu Modeli

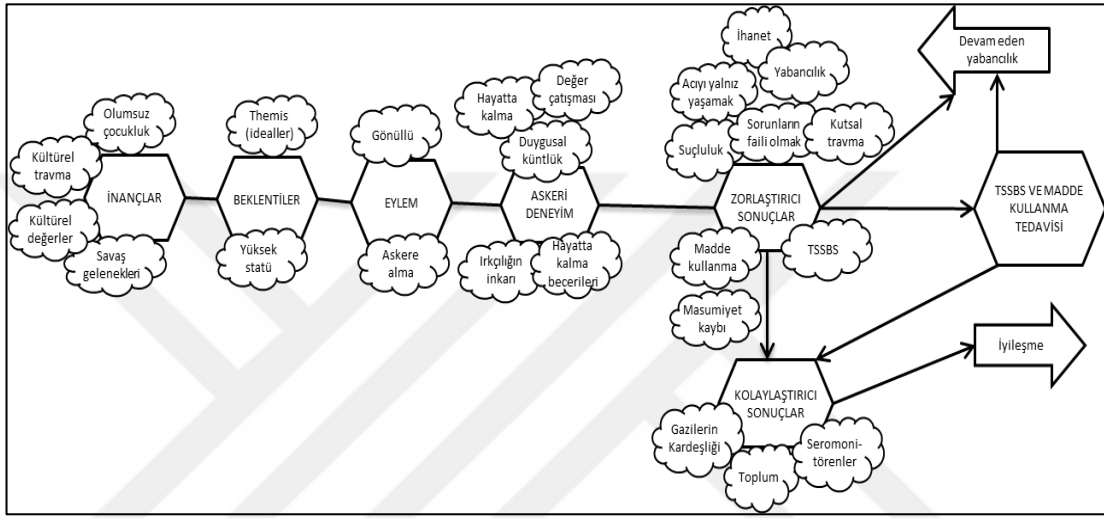
Beals (2000), asker olma beklentilerini, askeri deneyimleri, askerleri eve dönüşte nelerin beklediğini açıklamak ve askerlik hizmetinin anlamına ilişkin bir model geliştirmek için Alaskalı 11 Vietnam gazisiyle görüşmüştür. Beals'ın (2000, s. 44) modelinde (Şekil 2.3), gazilerin deneyimleri savaş ve askerliğe ilişkin inançlar, askerlik

hizmetinden beklentiler, orduya katılma biçimi, askerlik deneyimleri, askerlik sonrası uyumu kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı sonuçlar, yabancılaşma ve iyileşme temaları çerçevesinde açıklanmıştır.

Beals'ın (2000) modelinde ilk olarak savaş ve askerlik hizmetine ilişkin bireysel inançlarda (beliefs) geleneksel değerler, savaş gelenekleri, kültürel travma ve olumsuz çocukluk deneyimlerinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra, modelde bireylerin asker olma veya askerlik hizmetine katılmadaki beklentileri (expectations) ülkesi ve insanları için savaşmak ve asker olma hayali çerçevesinde açıklanmıştır. Alaskalı askerlerin orduya katılma biçimleri (action) gönüllü olarak ya da askere alınma biçiminde olmaktadır. Modelde gazilerin askerlik hizmeti deneyimleri (service experiences) yüksek ideallerden çok yalnızca hayatta kalmak için savaşmak, savaş dehşetinin yol açtığı duygusal küntlük, savaş alanındaki görevleri ile geleneksel değerleri arasındaki çatışmalar ve savaşın zor şartları karşısında hayatta kalma becerisi kavramları çerçevesinde açıklanmıştır.

Bu modelde savaşın sonuçları (consequences), diğer bir ifadeyle savaş sonrası deneyimler, güçleştirici (constraining) sonuçlar ve kolaylaştırıcı (facilitating) sonuçlar alt kategorilerinde açıklanmıştır. Savaş sonrasında eve dönen gaziler çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Beals gazilerin sivil hayattaki uyum problemlerini asker arkadaşlarının ölmesine rağmen hayatta kalıyor olmanın neden olduğu suçluluk hissi, devlet ve toplum tarafından beklentilerin karşılanmamasına bağlı olarak ihanete uğramış olma duygusu, savaş sürecinde yaşanan acıları paylaşacak kimsenin olmaması ve acının kendi içinde yaşanması, iletişim güçlükleri ve öfke patlamalarına bağlı olarak boşanma ve sevilen insanları incitme gibi sorunların faili olmak, TSSB belirtileri, masumiyetin kaybı ve madde kötüye kullanım bozuklukları olarak açıklamıştır. Savaş sonrasında hayata yeniden uyumla ilişkili olan kolaylaştırıcı sonuçlar (facilitating consequences) ise, gazi kardeşliği, seromoni, ve toplum kategorileri çerçevesinde açıklanmıştır. Diğer gazilerle iletişim kurmak TSSB belirtilerinin azalmasında, kabul edilmelerinde ve sorunlarla nasıl baş edeceklerini öğrenmelerinde önemli rol oynamaktadır. Gazilik statüsü elde etme sürecinde gerçekleştirilen tören ve çeşitli kutlamalar ve bu törenlere toplumun diğer üyelerin de katılımı, uyum sağlama açısından önemli görülmüştür. Gazilerin hayata yeniden uyum sağlamalarında toplumla yeniden ilişki kurmanın veya toplumdan gelen desteğin önemli rolüne işaret edilmiştir

Beals'ın (200) modeline göre uyum sorunlarının devam etmesi, gazileri yabancılaşmaya (alienation) götürmektedir ve yabancılaşma kavramı, gazilerin kendilerini yalnız hissetmesi, arkadaş ve aile ortamından uzaklaşma şeklinde açıklanmıştır. Savaş sonrası hayata başarı uyumla ilişkili olan iyileşme (healing) teması ise toplum ve aile üyeleriyle tekrar ilişki kurma, topluma katılma ve yabancılaşmadan kurtulma çerçevesinde açıklanmıştır.

Şekil 2.3. Savaşçıların Yolculuğu

2.4.2. İnsanileşme ve İnsandışılaşma Süreçleri Modeli

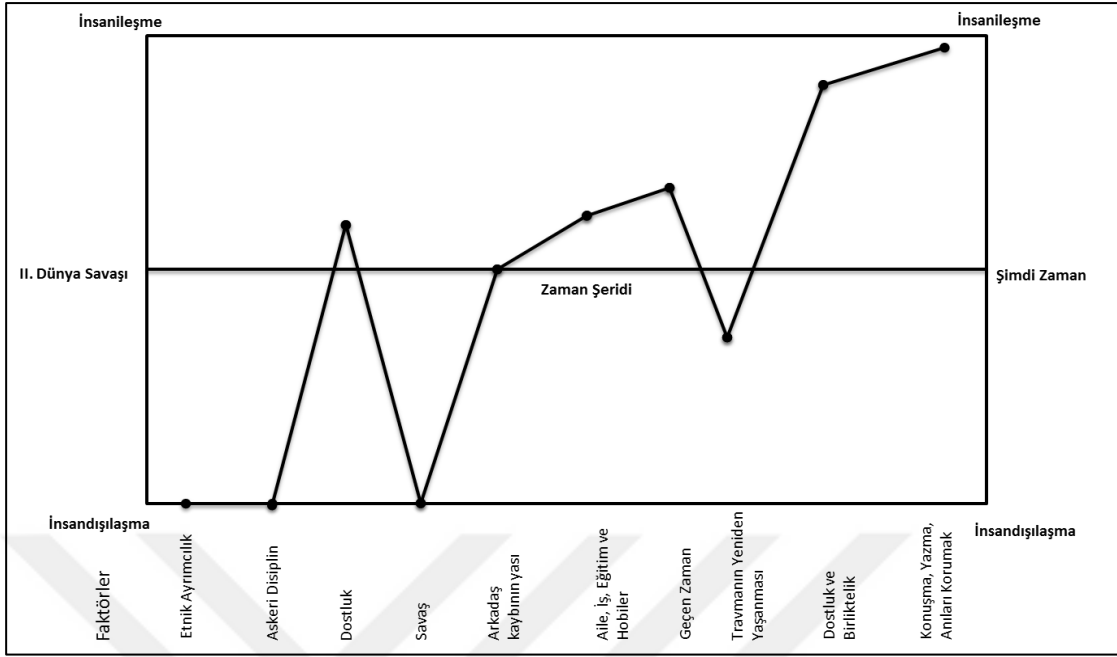
Liston'un (2003) II. Dünya Savaşına katılan 22 gaziyle gömülü desende yaptığı çalışmada savaş deneyimlerinin gazilerin savaş sonrası yaşam süreçlerine etkisi araştırılmış ve çalışma sonucunda insanileşme ve insandışılaşma süreçlerini etkileyen faktörlere ilişkin bir model (Şekil 2.4) ortaya konmuştur (s. 105).

Liston, bireyi kişiliksizleştiren ya da insanlıktan uzaklaştıran deneyimlere karşı insani duyguları yeniden sağlama girişimlerinin yaşam boyu devam ettiğini ileri sürmektedir. Liston'a göre II. Dünya Savaşından çalışmanın yapıldığı tarihe kadarki zaman aralığında gaziler etnik ayrımcılık, katı askeri disiplin ve savaş gibi insandışılaştırıcı faktörlerle karşılaşmaktadırlar. Bazı gaziler için askerlik ve savaş sürecinde karşılaştıkları ırkçı yaklaşımlar, savaş travmasına göre daha insandışılaştırıcı bulunmuştur. Askeri disiplin her ne kadar askerleri savaş şartlarına karşı daha dirençli ve hazır hale getirirse de insani duygu ve düşüncelerden uzaklaştıran ve bireyin kişiliğini katılaştırıcı olarak algılanmaktadır. İnsandışılaştırıcı diğer bir faktör olan savaş içinde

diğer insanları öldürme, düşman askerler tarafından yaralanma ya da diğer bir insanı yaralama, yok etme, ırksal eşitsizlik gibi faktörler insani değerlerin yitirilmesine neden olmaktadır. Savaşın bu insandışılaştırıcı yönü askerlerde kontrolsüzlük, öfke, korku, keder, kayıp ve gerileme gibi duygulara neden olmaktadır. Savaş koşullarının yıpratıcılığına katlanmayı sağlayan insanileştirici faktörler ise asker arkadaşlığı, maneviyat, aile ve mizah duygusudur.

Gaziler savaştan sonra eve döndüklerinde yakın asker arkadaşlarının ölümü nedeniyle derin üzüntü duymaktadırlar. Bu sürecin hem insanileştirici hem de insandışılaştırıcı yönü vardır. Kayıp ve keder güçlü bir insani duygudur, çünkü doğal bir iyileşme sürecinin yaşanmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte bu insani duygular yakın arkadaşlarının ölümü nedeniyle askerlerde şiddet gibi insandışılaştırıcı düşüncelere yol açmaktadır. Savaştan sonra çoğunlukla sivil yaşama dönen askerler yeni yaşamlarına odaklanmakta ve aile kurma, eğitime devam etme ve iş hayatına katılma gibi kontrol duygusu sağlayan insanileştirici aktivitelerle meşgul olmaktadır. Gaziler ilerleyen yıllarda savaş sonrası travma reaksiyonlarını yeniden yaşayabilirler, örneğin savaş anıları tekrar istemsiz bir şekilde hatırlanabilir. Travmayı tetikleyici değişkenler söz konusu olduğunda gaziler için diğer yakın gazi arkadaşları ve ailesi duygusal açıdan iyileştirici rol üstlenmektedir.

İlerleyen yıllarda gaziler, diğer gazilerle bir araya gelmeye, çeşitli gönüllü yardım çalışmalarına katılmaya başlamaktadırlar. Sevilen birinin veya yakın asker arkadaşın ölümü, sağlığın bozulması, yaşlılık, ölümün yaklaştığına yönelik düşüncelerle yüzleşen gaziler sonraki yaşamı için bir misyon geliştirmektedirler. Örneğin savaş deneyimleri konusunda diğer insanlarla konuşarak veya bu deneyimleri yazarak hem kendilerini duygusal açıdan iyileştirmekte hem de ölen arkadaşlarının ve kendi deneyimlerinin unutulmasını önleme misyonu edinmektedirler.

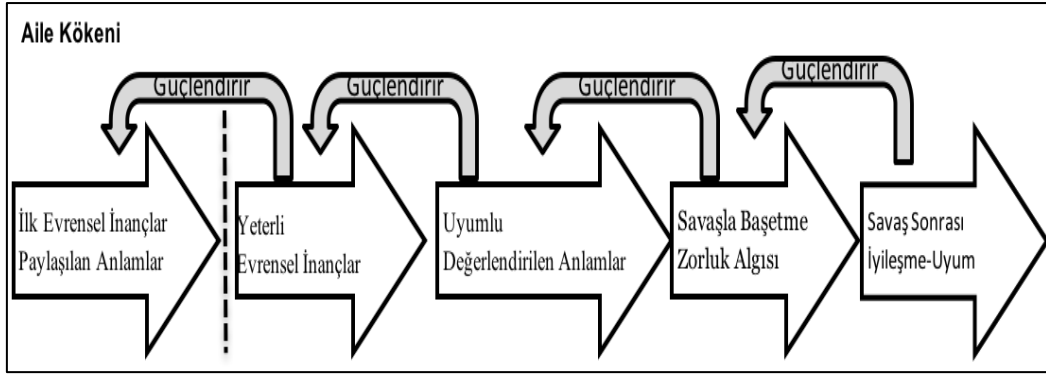

Şekil 2.4. İnsanileşme ve İnsandılaşma Süreçlerini Etkileyen Faktörler

2.4.3. Anlam Temelli Baş Etme Modeli

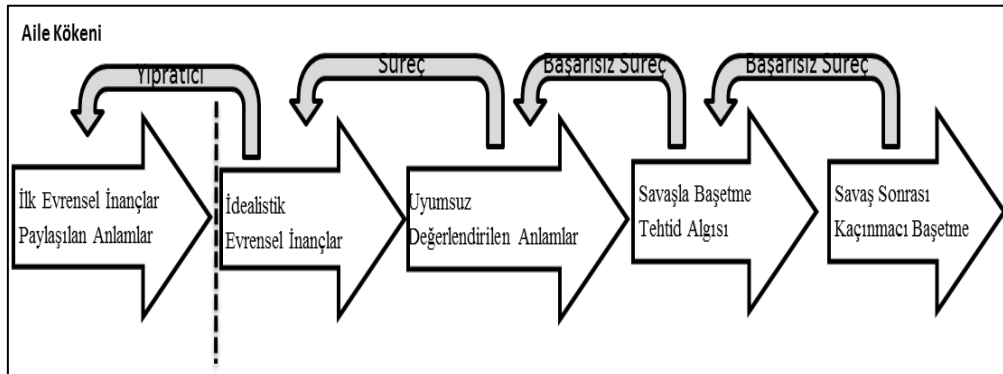
Larner'ın (2013), Vietnam, Afganistan ve Irak Savaş gazileriyle gerçekleştirdiği çalışmada TSSB, psikolojik sağlamlık ve travma sonrası büyüme ölçekleri aracılığıyla gazileri beşer kişilik üç gruba ayırmış ve gazilerin savaş sürecinde ve sonrasındaki anlam temelli baş etme süreçleri gömülü teori ile analiz etmiştir.

Psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan gazilerin anlam temelli baş etme sürecinin açıklandığı modelde (Larner, 2013, s. 147) (Şekil 2.5), gazilerin dünyaya ilişkin pozitif varsayımlara sahip oldukları, Allah'a olan inançlarının güçlü olduğu; askeri bağlamda hem savaşın anlamına hemde kendi savaş deneyimlerine ilişkin değerlendirmelerinin uyumlu olduğu, düşük düzeyde TSSB belirtileri gösterdikleri, savaş sürecindeki zorluklar karşısında pes etmek yerine mücadele ettikleri, savaş sonrasında bilinçli bir şekilde olumluya odaklandıkları, yaşadıkları kaybı veya olumsuz deneyimleri bağışladıkları ve anlamaya başladıkları; olumsuz baş etme biçimlerine başvurmadıkları, savaş sonrası ilişkiler açısından daha az ancak daha güçlü arkadaş ağı oluşturdukları, diğer gazilerle güçlü ve yakın duygusal bağ kurdukları ve aileyle olan ilişkilerinin sıcak olduğu açıklanmıştır.

Şekil 2.5. Psikolojik Olarak Sağlam Olan Gazilerde Anlam Temelli Baş Etme

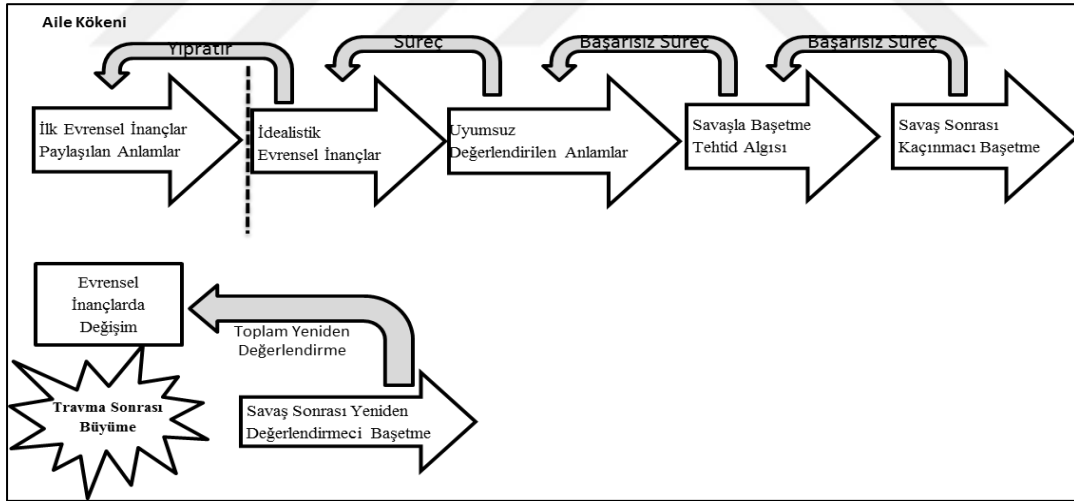
Aşırı travmatize olan gazilerin anlam temelli baş etme sürecinin açıklandığı modelde (Larner, 2013, s. 188) (Şekil 2.6), savaş deneyiminin gazilerin genel inançlarını tahrip ettiği, çünkü gerçek bir savaş deneyimine ilişkin değerlendirilen anlamların, gazilerin genel inançlarına ya da dünyaya ilişkin varsayımlarına uymadığı belirtilmektedir. Bu inançların tahrip olması, savaş sonrası kaçınarak baş etme biçimiyle sonuçlanan başarısız süreçlere yol açmaktadır. Savaş deneyimiyle anlamlı ve uyumlu bir şekilde baş edememek gazilerde tehdit algısına yol açmaktadır. Bu grup için tehdit algısı, yeni deneyimlere uyumu engelleyerek onların dikkatlerini bir şekilde hayatta kalmaya odaklamaktadır. Savaş sonrası dönemde ise bu gazilerin öz farkındalık düzeylerinin düşük olduğu, madde ya da ilacı kötüye kullandıkları, başarısız terapi deneyimleriyle birlikte intiharı düşündükleri, sosyal çözülme yaşadıkları, aileyle bağlarını kopardıkları, önceki arkadaş gruplarından uzaklaştıkları, ancak diğer gazilerle daha yakın arkadaşlık bağları kurdukları, yani sonuç olarak kaçınmacı baş etme stratejileri sergiledikleri açıklanmıştır.

Şekil 2.6. Aşırı Travmatize Olan Gazilerde Anlam Temelli Baş Etme

Aşırı travmatize olan gazi grubuyla benzer şekilde travma sonrası büyüme gösteren gazi grubunun (Larner, 2013, s. 248) (Şekil 2.7) da ilk baştaki dünyaya ilişkin genel varsayımları ya da inançlarının savaş travmasıyla karşılaştıklarında gerçekçi olmadığı ve savaş travmasını açıklamakta yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Ne yaşayacaklarına ilişkin inançları ile gerçekte yaşadıkları arasında büyük bir tutarsızlık söz konusudur. Bu inançlardaki tahripat ilk başlarda kaçınarak baş etmeye yol açarak anlam temelli baş etme süreçlerinde başarısızlığa neden olmaktadır. Olayları kendi genel inançlarına uydurarak, yani özümseyerek, savaş deneyimiyle baş edemeyen gaziler, savaş deneyimlerini zorlu olarak değil de tehditkar olarak değerlendirmektedirler.

Bu modelde, gazilerin dünyaya ilişkin genel inanç ya da varsayımlarının değişmeye başlamasıyla birlikte travma sonrası büyüme sürecinin de başladığı kabul edilmektedir. Yeniden değerlendirme sürecinin son safhasında gazilerin, savaş deneyimlerinin yanı sıra tüm hayatlarını da yeniden değerlendirdikleri ifade edilmektedir. Genel inançlarla birlikte tüm yaşamın yeniden değerlendirilmesi, anlam temelli büyüme süreçlerini desteklemektedir.

Şekil 2.7. Travma Sonrası Büyüme Gösteren Gazilerde Anlam Temelli Baş Etme

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, katılımcılar, verilerin toplanması ve çözümlenmesi, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği ve araştırmacının rolü ile konulara değinilmiştir.

3.1 Araştırmanın Modeli

Türkiye’de gazilerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, gazilik olgusunu ve gazilerin yaşantılarını ele alan çalışmaların sayısının çok az olduğu ve mevcut çalışmaların genellikle Batı toplumlarında geliştirilen kavramlarla ve ölçme araçlarıyla yürütüldüğü görülmüştür. Ancak bu kavram ve ölçme araçlarının çoğunlukla geliştirildiği toplumun kültürel değerlerini ve dünya görüşlerini yansıttığı söylenebilir. Türkiye’de gazilik olgusu ve gaziliğin deneyimlenme biçimi Batı toplumlarından farklı olacaktır. Dolayısıyla malül gazilerin uyum sorunlarını, bu sorunlarla nasıl baş ettiklerini, yaşadıkları deneyimi nasıl anlamlandırdıklarını, hangi psikososyal süreçlerden geçtiklerini kültüre özgü kavram, yapı ve süreçler çerçevesinde betimlemek, açıklamak ve yorumlamak için kuramsal bir modele ihtiyaç vardır. Bu nedenle araştırma sürecinde nitel bir yöntem olan gömülü teori deseninin (grounded theory design) kullanılması gerekli görülmüştür.

Araştırmada ele alınan olguyu yeterince açıklayacak bir kuramın olmadığı ya da araştırma olgusunun tam olarak anlaşılmadığı durumlarda kullanılması uygun olan gömülü teori, sistematik olarak toplanan ve analiz edilen verilerden hareketle bir teori ya da kuramsal bir model oluşturmak için kullanılan bir nitel araştırma desendir (Creswell, 2013a; Corbin ve Strauss, 2008).

Sosyal bilimlerde yaygın bir şekilde kullanılan gömülü teori, ham verilerde “gömülü” halde bulunan temel kategorileri keşfetme, davranışların nedenlerini açıklayarak araştırılan olgunun deneyimlenme sürecini ortaya koyma ve böylece verilerden hareketle teoriyi yapılandırma hedefinde olan araştırmacılar tarafından tercih edilen bir nitel araştırma desendir. Asıl amacın verilerden hareketle kuram oluşturmak olduğu bu desende, araştırma öncesinde herhangi bir kuramla araştırma sürecine başlanmaz ve sınanmak üzere hipotezler oluşturulmaz (Creswell, 2012; Punch, 2011). Gömülü teoride kavramsal kategoriler arasındaki ilişkiler gösterilerek bunların hangi kuramsal ilişkiler

çerçevesinde oluşturulduğunu ortaya koymak hedeflenir (Glesne, 2013).

Gömülü teori yaklaşımının temelleri, Glaser ve Strauss'un (1967) sağlık alanında yaptığı çalışmalarla atılmıştır. Daha sonra bu yazarlar arasında görüş ayrılıkları yaşanmış ve Glaser, Strauss'un gömülü teori yaklaşımına esnek olmadığı yönünde eleştiriler getirmiştir. Charmaz (2006) ise, araştırma sürecinde daha esnek bir yaklaşımın takip edilmesini, araştırılan olguyla ilgili olarak katılımcıların gerçekliklerini kabul ederek anlamlara odaklanılması gerektiğini öne sürmektedir. Alanyazında Strauss ve Corbin'in (1990; Corbin ve Strauss, 2008) sistematik deseni (systematic design), Glaser'in (1992) oluşan deseni (emerging design) ve Charmaz'ın (2006) yapısalcı yaklaşımı (constructivist design) olmak üzere üç farklı gömülü teori yaklaşımı olduğu görülmektedir. Bu üç yaklaşımın birbirinden ayrılan farklı yanları olmakla birlikte kuramsal örnekleme, süreç yaklaşımı, sürekli karşılaştırmalı analiz, kuramsal not yazımı ve araştırmanın sonucu olarak bir kuram oluşturma açısından ortak özellikleri de paylaştıkları belirtilmektedir (Creswell, 2012; Çelik ve Ekşi, 2015).

Gömülü teori yaklaşımını kullanan bir araştırmacı, inceleyeceği olgunun katılımcılar tarafından nasıl deneyimlendiğine ilişkin bir açıklama getirebilmek için süreçlere veya eylemlere odaklanır, araştırmanın ham verilerine ilişkin soyutlamalar yaparak kategoriler oluşturur (Creswell, 2012, 2013a; Punch, 2011). Gömülü desende gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcılar, incelenecek olguyu yakından deneyimleyen bireylerden amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilir ve elde edilen kategori ya da temalar doygunluğa ulaşıncaya kadar görüşmelere, verilerin toplanması ve analizine devam edilir. Bu süreç gömülü desende kuramsal örnekleme olarak ifade edilmektedir. Gömülü teoride genellikle derinlemesine görüşme tekniğiyle veriler toplanır ve ilk verilerin toplanmasıyla birlikte analiz süreci de başlamaktadır. Diğer araştırma yöntemlerinde genellikle önce veriler toplanır, tüm verilere ulaşıldıktan sonra ise analize başlanır. Ancak gömülü desende verilerin toplanması ve analizi birbiriyle yakından ilişkilidir. Araştırma sürecinde ilk verilerin toplanmasından hemen sonra bu veriler analiz edilir ve elde edilen sonuçlar sonraki veri toplama sürecine dahil edilir. Verilerin toplanması ve analizinin eş zamanlı olarak ilerlediği bu süreç, sürekli karşılaştırmalı analiz olarak ifade edilmektedir (Corbin ve Strauss, 2008). Araştırma sürecinde elde edilen ham veriler, ortaya çıkan kavram ve kategorilerle ilişkilendirilir ve kategoriler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler sürekli bir şekilde karşılaştırılır. Sürekli karşılaştırmalı analiz

sayesinde araştırmacı yeni verilere ulaşabilir, daha sonra hangi bireylerle görüşmesi gerektiğini ve bu görüşmelerde neyi sorması gerektiğini bilir ve daha önce ulaştığı kavram ve kategorileri yeniden sorgulama ve önyargılarını fark etme imkanı yakalar (Corbin ve Strauss, 2008; Merriam, 2013).

Gömülü desen yaklaşımı verilerin toplanması ve analizi sürecinde başlangıçta tümevarımsal, kategori ve temaların geliştirilip hipotezlere ve sonuçta kurama ulaşılması aşamasında ise tümdengelimseldir (Punch, 2011). Gömülü desende veriler açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlama ile analiz edilmektedir. Araştırmacı, her seferinde farklı bir kodlamayla verileri üç ayrı zamanda inceler. Bu kodlamalar çoğu zaman peş peşe yapılamaz, hiyerarşik bir analiz sırası yoktur, daha çok birbirleri ile örtüşürler. Açık kodlama sürecinde ham veriler detaylı bir şekilde kodlanarak kavramsallaştırılır, eksen kodlamada oluşturulan kategoriler birbirine bağlanır ve seçici kodlamada ise temel kategori ya da temalar belirlenir ve diğer tüm kategoriler temel kategoriye bağlanarak kuram geliştirilir (Neuman, 2013).

Gömülü desende önemli olan diğer bir nokta ise kuramsal not (memo) yazımıdır. Araştırmacı veri toplamaya başladığı andan araştırma sürecinin sonuna kadar alanda yaptığı görüşme ve gözlemlerle ilgili olarak ve veri analizi sürecinde oluşan kategoriler, bu kategorilerin bağlamı ve diğer kategorilerle ilişkisi açısından hatırlatıcı notlar alır. Kuramsal not yazımı veri toplama sürecini, verilerin analizini, kategorilerin birbirine bağlanmasını ve sonuçta kuram oluşturma sürecini kolaylaştırdığından son derece önemlidir (Corbin ve Strauss, 2008; Neuman, 2013).

Gömülü desen araştırmalarında temel amaç, yukarıda da ifade edildiği üzere, araştırılan olguyla ilgili olarak verilerden kuram üretmektir. Gömülü desen araştırmalarında, araştırmacının verilerden elde ettiği veya keşfettiği kuramı, kuramla ilgili olan kategorileri ve bu kategoriler arasındaki ilişkileri açıklayan bir şekil, diyagram, önerme, hikaye ya da tartışma ile sunması beklenmektedir (Corbin ve Strauss, 2008; Creswell, 2012, 2013a; Neuman, 2013).

3.2 Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları ülke sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamak görevi ile yurt içi ve yurt dışında terör örgütlerine karşı mücadele ederken yaralanarak organ

ve/veya işlev kaybına uğrayan ve resmi olarak malül gazi sayılan bireylerdir. Araştırma gurubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan “kartopu örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme genellikle ulaşılması güç ve kendisinden çok bilgi elde edilebilecek bireylere ve kritik durumlara ulaşmak için kullanılan bir örnekleme yöntemidir. Kartopu örneklemede bilgi açısından zengin ve araştırma için en iyi örnek olabilecek kişi veya durumlara ulaşılması amaçlanır. Kartopu örneklemede süreç çok basit bir soruyla başlar: “Bu konuda en çok kim ya da kimler bilgi sahibidir? Bu konuda kim veya kimlerle görüşmemi önerirsiniz?” Süreç ilerledikçe ulaşılan isimler ya da durumlar bir kartopu gibi büyür ve bir süre sonra belirli isimler öne çıkmaya başlar. Böylece araştırmada ulaşılması gereken katılımcı sayısı ya da ilgileneilmesi gereken durum sayısı azalmaya başlayacaktır (Patton, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın katılımcılarına ulaşmak için öncelikle Türkiye Harp Malülü Gaziler, Şehit, Dul ve Yetimleri Derneği İstanbul şubesiyle iletişime geçilmiş, araştırmanın konusu ve önemi hakkında bilgi verilmiş, daha sonra dernek aracılığıyla ilk katılımcılara ulaşılmıştır. Yapılan ön görüşmelerde katılımcıların kendi özel deneyimlerini paylaşma konusunda isteksiz olduğu görüldüğünden hemen veri toplama sürecine başlanmamıştır. Bu yüzden malül gazilerle yakın, sıcak ve güvene dayalı bir ilişki kurulmasına öncelik verilmiş, görüşmeler daha sonra gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı halen muvazzaf bir subay olan arkadaşı aracılığıyla kısa sürece malül gazilerle sıcak bir ilişki kurabilmiştir. Güvene dayalı bir ilişki kurulduktan sonra ilk görüşmeler yapılmış ve görüşülen her bir katılımcının önerileriyle diğer katılımcılara ulaşılmıştır.

Araştırmanın katılımcı sayısını belirlemek için ise “kuramsal örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Corbin ve Strauss (2008, s. 143), kuramsal örnekleme “Veriden türetilen kavramlara veya temalara dayanan bir veri toplama yöntemi” olarak tanımlamaktadır. Kuramsal örnekleme yönteminde, araştırma sorusunun cevabı olabilecek kavram veya süreçlerin tekrarlamaya başladığı, yani kategorilerin doyum noktasına ulaştığı aşamaya kadar veri toplanmasına devam edilmesi gerekmektedir. Araştırma sürecinin başında araştırmacı, çalışma grubunun kaç kişiden oluşacağı veya kaç kişiyle görüşmesi gerektiği hakkında bir bilgiye sahip değildir. Ancak kategoriler doygunluğa ulaştığında yeterli sayıda veri kaynağına ulaşıldığı kabul edilmektedir (Creswell, 2013a; Goulding,

2002; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada katılımcı sayısını, ortaya çıkan kavram ve süreçlerin tekrarlanması ve doygunluğa ulaşması belirlemiştir. Bu araştırmada çalışmaya katılmada gönüllü olan toplam 20 malül gazi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veri toplamaya başlamadan önce katılımcılarla ön görüşmeler yapılmış, görüşmenin içeriği ve amaçları hakkında bilgiler verilmiştir. Aşağıdaki Tablo 1’de katılımcılara ilişkin bilgilere yer verilmiş, ancak araştırma etiği açısından katılımcıların isimleri kodlanarak sunulmuştur.

Tablo 3.1. Katılımcıların Özellikleri

Kod	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Yaş	Eğitim Durumu	Yaralanma Anındaki Rütbesi	Malüliyet Derecesi	Kaç Yıllık Gazi	Zarar Gören Organ	Mevcut İş Durumu	İş Hakkını Kullanma Durumu
G1	Evli	2	32	Lise	Er	6	11	Dirsek parçalanması	Kamuda İşçi	Kullandı
G2	Evli	2	51	İlkokul	Er	5	30	Kalça ve kaval kemiği kırığı	Emekli	Kullandı
G3	Evli	2	41	Ortaokul	Er	6	22	Topuk parçalanması	Servis Şoförü	İş hakkı fesih oldu
G4	Evli	3	42	Lise	Erbaş	4	22	Kafa yaralanması	Kamuda işçi	Kullandı
G5	Evli	2	40	İlkokul	Er	4	20	Dizaltı amputasyon	Emekli-Dernekte Çalışıyor	Kullandı
G6	Evli	2	34	Önlisans	Er	1	10	İki gözü görmüyor	İşsiz	Devretti
G7	Evli	3	45	İlkokul	Er	6	24	El ve ayakta doku ve işlev kaybı	Servis Şoförü	Kullanmadı
G8	Evli	3	44	İlkokul	Er	1	23	Belden aşağısı felç	Kamuda İşçi	Kullandı
G9	Evli	3	37	İlkokul	Er	1	16	İki gözü görmüyor	SSK Emeklisi	Devretti
G10	Evli	2	30	İlkokul	Er	6	10	Diz kapağı parçalanması	Kamuda İşçi	Kullandı
G11	Boşanmış	2	45	Lise	Er	6	24	Kol ve ayakta işlev kaybı	İşsiz	İş hakkı fesih oldu
G12	Evli	3	31	İlkokul	Erbaş	1	11	İki gözü görmüyor ve ayakta işlev kaybı	İşsiz	Devretti
G13	Evli	3	41	İlkokul	Er	4	20	Dizaltı amputasyon	Emekli-Dernekte Çalışıyor	Kullandı
G14	Boşanmış	1	39	İlkokul	Er	4	20	Dizaltı amputasyon	Emekli-Dernekte Çalışıyor	Kullandı
G15	Evli	0	31	Yüksek Lisans	Astsubay	2	12	Dizüstü amputasyon ve işitme kaybı	Orduda Astsubay	Kullandı
G16	Evli	2	46	Lisans	Astsubay	1	23	İki gözü görmüyor ve dizaltı amputasyon	Kamuda İşçi-KPSS ile atandı	Devretti
G17	Boşanmış	3	42	Lise terk	Er	1	22	İki gözü görmüyor	Kamuda İşçi	Kullandı
G18	E	1	46	Lise	Astsubay	4	21	Dizaltı amputasyon	Emekli-Dernekte Çalışıyor	Kullandı
G19	E	2	35	Lise	Er	1	16	Belden aşağısı felç ve iki kolda işlev kaybı	İşsiz	Devretti
G20	E	2	39	Yüksek Lisans	Üsteğmen	6	10	Ayakta doku ve işlev kaybı	Kamuda İşçi	Kullandı

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere yaşları 30 ile 51 arasında değişen katılımcıların 17’si evli, 3’ü boşanmıştır. Katılımcılardan yalnızca biri (G8) yaralanmadan önce evlenmiş, diğerleri ise yaralandıktan sonra evlenmiştir. Yalnızca bir katılımcının çocuğu yokken, diğer katılımcıların çocuk sayısı 1 ile 3 arasında değişmektedir. Eğitim durumu açısından; katılımcıların 9’u ilkokul, 2’si ortaokul, 5’i lise, 1’i önlisans, 1’i lisans ve 2’si ise yüksek lisans mezunudur. Gazilik süresi 10 ile 30 yıl arasında değişen katılımcıların 7’si birinci derece, 1’i ikinci derece, 5’i dördüncü derece, 1’i beşinci derece ve 6’sı ise altıncı derece malül gazidir. Görüşme sırasındaki çalışma durumları açısından, katılımcıların 4’ü işsiz, 7’si kamuda işçi, 2’si servis şoförü, 6’sı emeklidir. Emekli olan katılımcıların 4’ü dernekte gönüllü olarak düzenli bir şekilde çalışmaktadır. Devletin kendilerine sağladığı iş hakkını kullanma durumları açısından, katılımcıların 12’si iş hakkını kullanmış, 5’i iş hakkını devretmiş, 1’i iş hakkını henüz kullanmamış, 2 katılımcının ise iş hakkı fesih olmuştur.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri malül gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynaklarını ortaya koymak amacıyla yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılan görüşme formunun hazırlanması sürecinde ilk önce dört katılımcıyla yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu ilk görüşmelerde araştırmacı, katılımcılara “Yaralandıktan sonra neler yaşadınız?” sorusuyla görüşme sürecine başlamış ve katılımcıların ifadelerinden hareketle ve daha detaylı bilgiler almak için onlara ek sorular yöneltmiştir. Daha sonra bu görüşmelerin analiz sonuçları, literatür ve uzman görüşlerinden yola çıkarak katılımcıların kendi deneyimleriyle oluşturduğu anlamları keşfetmeye yönelik açık uçlu sorular hazırlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorularının kapsam geçerliliği için görüşme formunda yer alan sorular beş uzman tarafından değerlendirilmiştir. Alınan geri bildirimlere göre yeniden düzenlenen sorular, araştırma kapsamına dahil edilmeyen üç malül gaziye uygulanmıştır. Pilot uygulama sonucunda anlaşılması güç olan sorular tekrar düzenlenmiş, anlaşılabilirliği arttırmak için yeni sorular eklenmiş ve işlemeyen sorular ise formdan çıkartılmıştır. Yapılan pilot çalışmanın ardından yeniden

düzenlenen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile bireysel yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve görüşmeler katılımcıların yazılı onayı (Ek 1) ile ses kayda alınmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların yaşı, medeni durumu, çocuk sayısı, eğitim durumu, mesleği, görüşme tarihi ve süresi gibi sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların yaralandıktan sonraki psikososyal süreçleri ve baş etme kaynaklarını ortaya koyacak sorular yer almaktadır (Ek 2).

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Görüşmenin amacı; bireylerin iç dünyalarına girerek onların bakış açılarını anlamak ve keşfetmektir (Patton, 2014). Katılımcıların kişisel duygu, düşünce, davranış ve deneyimlerini anlamada ve bireylerin dünyalarını nasıl düzenlediklerine dair araştırmacıya farkındalık kazandırmada etkili bir metot olarak görülen görüşme yöntemi, nitel araştırmalarda en sık tercih edilen veri toplama yöntemlerinden biridir (Creswell, 2013a; Neuman, 2013; Punch, 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Derinlemesine yapılan görüşmeler, araştırılan olguyla ilgili katılımcılara yöneltilen sorularla daha detaylı ve derinlemesine bilgiler alınmasına, sürecin nasıl deneyimlendiğinin anlaşılmasına ve süreç içerisindeki aşamaların keşfedilmesine imkan tanır (Creswell, 2012; Neuman, 2013).

Araştırmada yaşları 30 ile 51 arasında değişen 20 katılımcı ile, süreleri 26 dakika ile 148 dakika arasında değişen ve toplamda 1691 dakika süren derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler Mayıs – Kasım 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların izinleri (Ek 1) alındıktan sonra yapılan görüşmeler, tekrar dinleme ve doğrudan alıntılar yapabilmeye kolaylık sağladığı için ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Görüşmeler katılımcıların (özellikle bakıma muhtaç gazilerin) evlerinde, daha az gürültülü ve ses kaydı açısından sorun oluşturmayacak kafelerde ve gazi derneklerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürecinde araştırmacı ilk olarak katılımcılara kendini tanıtmış, görüşmenin içeriği ve amacı konusunda onlara bilgi vermiştir. Görüşmede elde edilen bilgilerin ve ses kayıtlarının yalnızca bu araştırma kapsamında kullanılacağı,

görüşmenin içeriği ve katılımcıların özel bilgilerinin gizli tutulacağı konularında onlara garanti (Ek 1) vermiştir. Görüşmelere ilk olarak daha genel sorularla başlanmış, süreç ilerledikçe katılımcılara daha hassas ve özel konularla ilişkili sorular yöneltilmiştir. Görüşme sırasında katılımcıların beden dili, ses tonu, jest ve mimiklerine dikkat edilmiş ve gerektiğinde notlar alınmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler, onayları alındıktan sonra ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Daha sonra ses kayıtları araştırmacı tarafından dinlenmiş ve kelimesi kelimesine birebir olarak deşifre edilerek yazıya aktarılmıştır. Deşifre edilen verilerin çözümlemesinde “MAXQDA 12” nitel veri analiz bilgisayar programından yararlanılmış ve gömülü teorinin veri çözümleme aşamaları takip edilmiştir.

Gömülü teori deseninde verilerin toplanması ve analiz edilmesi birbiriyle yakından ilişkilidir. Sabit karşılaştırmalı analiz olarak ifade edilen gömülü teorinin veri analiz süreci, ilk veri toplandıktan hemen sonra başlamaktadır. Analiz sonucunda ortaya çıkan olgu, kavram ve süreçler sonraki veri toplama süreçlerine dahil edilir. Bu yaklaşım araştırma süreci boyunca devam etmektedir. Bu sayede araştırmacı, hangi katılımcılarla görüşmesi ve onlara hangi soruları sorması gerektiğini daha kolay bilir. Eğer araştırmacı tüm verileri topladıktan sonra analiz sürecine başlarsa veri yığını içerisinde boğulabilir. Bu araştırmada verilerin çözümlemesinde sabit karşılaştırmalı analizden yararlanılmıştır. Verilerin çözümlemesi sürecine ilk veri toplandıktan hemen sonra başlanmış ve analizden elde edilen sonuçlar sonraki veri toplama aşamasına dahil edilmiş ve bu süreç araştırma boyunca devam etmiştir. Sabit karşılaştırmalı analiz, araştırmacıyı önyargılarından uzaklaşmasına ve analiz sürecinde ulaştığı kavramları elde ettiği yeni veriler aracılığıyla tekrar sorgulamasına imkan tanımaktadır (Creswell, 2012, 2013a; Neuman, 2013; Punch, 2011; Corbin ve Strauss, 2008).

Araştırmacı, ilk katılımcıyla yaptığı derinlemesine görüşmeden hemen sonra görüşmenin ses kaydını dinlemiş ve bu kaydı eksiksiz bir şekilde kelimesi kelimesine deşifre ederek yazıya geçirmiştir. Toplanan bu ilk veri setini analiz etmeden önce araştırmacı ses kaydını tekrar dinlerken eşzamanlı olarak da deşifre edilmiş metni okumuştur. Deşifre edilen metnin analiz öncesinde okunması ve görüşme kaydının

dinlenmesi araştırmacının kuramsal duyarlılığını arttırmıştır. Kuramsal duyarlılık, incelenen olguyla ilgili katılımcıların neyi, niçin ifade ettiklerine yönelik verilerdeki hassas noktaları ya da ima edilen anlamları kavrayabilmektir. Kuramsal duyarlılık sayesinde araştırmacı verileri anlamlandırabilir, birbiriyle ilişkili ve ilişkisiz verileri ayırt edebilir. Kuramsal duyarlılık zamanla ve verilerle uzun süre çalıřtıķça gelişmektedir (Corbin ve Strauss, 2008).

Gömülı teoride araştırmacının veri çözümlenme sürecinde kuramsal notlar (memo) yazması önerilmektedir. Kuramsal not yazımı, veri analizinin temelini oluşturmakta (Corbin ve Strauss, 2008; Neuman, 2013) ve aynı zamanda araştırmacıya yaratıcılık katmaktadır (Punch, 2011). Kuramsal not yazımı, aslında araştırmacının kendisi için yazdığı hatırlatıcı notlardır. Hatırlatma notunda araştırmacı, verilere ilişkin oluşturduğu kavram ve temalarla ilgili düşüncelerine yer vermektedir. Kuramsal not yazımı ile verilerin analizi, kategorilerin birbirine bağlanması ve sonuçta kuram oluşturma sürecinin kolaylaştığı belirtilmektedir (Corbin ve Strauss, 2008; Goulding, 2002; Neuman, 2013, Punch, 2011). Bu çalışmada araştırmacı, veri toplamaya başladığı andan araştırma sürecinin sonuna kadar hatırlatıcı notlar almaya özen göstermiştir. Araştırmacı her bir katılımcı ile yaptığı görüşmede, görüşmelerin hemen sonrasında ve veri analiz sürecinde oluşan kategoriler, bu kategorilerin bağlamı ve diğer kategorilerle ilişkisi açısından hatırlatıcı notlar almıştır. Hatırlatıcı not yazımı verilerin analizi, kategoriler arasında ilişkilerin kurulması ve temalara ulaşma sürecinde araştırmacının işini kolaylaştırmıştır.

Gömülı teoride katılımcılardan toplanan ham veriler, önceden tanımlanan kategorilere göre kodlanmak yerine veriden, yani katılımcıların ifadelerinden hareketle kodlanır ve böylece veride gömülı halde bulunan teori keşfedilmiş olur. Corbin ve Strauss'a (2008; Strauss ve Corbin, 1998) göre gömülı teoride verilerin çözümlenme süreci üç aşamada gerçekteşir: açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlama. Araştırmacı açık kodlama yaparak verilerdeki kavramsal kategorileri keşfeder; eksen kodlamada yaparak kategoriler arasındaki ilişkileri bulur; seçici kodlama yaparak ise kategoriler arasındaki ilişkileri kavramsallaştırarak açıklar (Punch, 2011). Bu sayede araştırmacı, her defasında farklı düzeyde bir kodlama yaparak verileri üç ayrı zamanda incelemiş olur. Gömülı teorisinin veri çözümlenme süreci katı olmaktan ziyade; esnek olmayı ve yaratıcılığı gerektirmektedir. Bu kodlamalar çoğu zaman peş peşe yapılamaz, daha çok

birbirleri ile örtüşürler, yani gömülü teoride hiyerarşik bir kodlama süreci söz konusu değildir (Corbin ve Strauss, 2008; Neuman, 2013). Araştırmacı açık kodlama yaparken zihninde eksen kodlar belirebilir, eksen kodlama yaparken de tekrar tekrar ham verilere dönerek açık kodlamaya devam edebilir. Ayrıca seçici kodlama sürecindeki araştırmacı için açık ve eksen kodlama süreci kesin olarak tamamlanmış sayılmaz, gerektiğinde açık ve eksen kodlamalara yeniden dönülebilir. Bu çalışmada araştırmacı Strauss ve Corbin'in (1998; Corbin ve Strauss, 2008) önerdiği gömülü teorinin veri analiz süreçlerini takip etmiştir.

Açık kodlama: Ham veriler üzerinde gerçekleştirilen çözümlemenin ilk aşaması olup verilerin kavramsallaştırıldığı ve bilgi kategorilerinin geliştirildiği süreçtir. Analiz sırasında önceden oluşturulmuş hiç bir kod ya da kavram şeması kullanılmaz, yani veriler önceden oluşturulmuş kavramlara uydurulmaz. Araştırmacı ham verileri inceleyerek anlamlı kısımlara ayırır ve her bölümün kavramsal açıdan hangi anlama işaret ettiğini kavramaya çalışır. Açık kodlamada amaç, soyutlamaya yoluyla verilerdeki kuramsal olasılıkları açığa çıkartmaktır (Creswell, 2013a, 2013b; Punch, 2011).

Açık kodlama sürecinde veriler farklı şekillerde kodlanabilir. Veriler kelime kelime, satır satır, paragraf paragraf veya katılımcıların kullandığı ifadenin aynen alınması şeklinde (in-vivo kod) kodlanabilir. Kodlar, verinin bir kısmı için özetleyici, dikkat çekici, anlamlı olan kelime ya da kısa ifadelerdir (Saldana, 2009). Açık kodlama sürecinde araştırmacı, verilerdeki benzer süreçleri, eylemleri, olayları ve etkileşimleri açısından karşılaştırır, kategoriler ve alt kategoriler şeklinde bir araya getirerek gruplandırır ve analiz sürecinde ortaya çıkan olgular hakkında “Bu veri parçası neyi temsil ediyor? Bu veri neyin örneğidir?” gibi sorular sorar (Creswell, 2013a; Corbin ve Strauss, 2008).

Bu çalışmada, araştırma açısından anlamlı ve önemli görülen kelimeler, satırlar, cümleler ve paragraflar kodlanmış ve kodlanan her bir veri etiketlenerek veriye ilişkin kavramlar oluşturulmuştur. Veriler satır satır incelenmiş, oluşturulan kavramlar, içerdikleri anlam ve özellikleri açısından sorgulanmış, benzer olgular birleştirilerek farklı olgular ise ayrıştırılarak yeniden etiketlenmiştir. Açık kodlama sürecinde 623 kavram kodlanmıştır. Daha sonra oluşturulan kavramlar özellikleri ve içerdikleri anlamları açısından daha soyut olan ilgili kategorilere eklenmiştir. Kategorilerin ve alt

kategorilerin birbirleriyle ilişkilendirilmesinin ardından kod sayısı 379'a inmiştir.

Eksen Kodlama: Eksen kodlama sürecinde açık kodlar düzenlenir, ilişkilendirilir ve temel analitik kategoriler keşfedilir. Açık kodlamada ham verilere odaklanılır; eksen kodlamada ise açık kodlama sürecinde oluşturulan kavramlar ve kategorilere odaklanılmaktadır (Neuman, 2013). Bu aşamada kodlar bir önerme kümesi oluşturacak şekilde birbirine bağlanır. Kodları birbirleriyle ilişkilendirilirken neden-sonuç, ortak bir kategorinin boyutları veya özellikleri ve sürecin aşamaları dikkate alınabilir (Punch, 2011).

Eksen kodlama sürecinde araştırmacının, tümevarımsal ve tümdengelimsel düşünebilmesi, kategoriler ve alt kategoriler arasındaki ilişkileri karşılaştırabilmesi ve bu ilişkileri açıklayabilmesi önemlidir. Bu süreçte kategoriler ve alt kategoriler birbirleriyle ilişkilendirilmekte ve bu ilişki geliştirilen hipotezlerle test edilmektedir. Bu sayede daha üst düzey soyut kodlamalar yapılmaktadır. Araştırmacı eksen kodlama sürecinde ulaştığı verilere ilişkin sürekli olarak “kim, nerede, ne zaman, nasıl, neden ve hangi şartlarda” gibi sorular yardımıyla karşılaştırma yaparak kategorileri netleştirmeye çalışır (Creswell, 2012; Corbin ve Strauss, 2008).

Bu çalışmada araştırmacı, açık kodlama sürecinde ortaya çıkan kategorileri ve alt kategorileri verilerle sürekli olarak karşılaştırmış, kategorileri özellik ve boyutları açısından alt kategorilerle ilişkilendirmiştir. Daha sonra kategoriler ve alt kategoriler arasındaki ilişkileri ve özellikleri gösterebilmek ve bu ilişkilere yönelik açıklama yapabilmek amacıyla diyagramlar çizmiştir. Eksen kodlama sürecinin sonunda toplam 14 kategoriye ve 49 alt kategoriye ulaşılmıştır.

Seçici kodlama: Veri çözümlemedeki son aşamadır. Çekirdek (merkezi) bir kategorinin seçildiği ve diğer kategorilerin sistematik bir şekilde bu kategoriyle ilişkilendirildiği ve bu ilişkilerin değerlendirildiği süreçtir (Corbin ve Strauss, 2008). Seçici kodlamada üst soyutlama düzeyindeki merkezi bir kategori seçilir ve ayrıntılandırılır. Çekirdek kategori belirlenirken “Tüm eylem ve etkileşimler neyle ilişkili görünmektedir?” sorusuna yanıt aranmaktadır (Neuman, 2013; Punch, 2011).

Seçici kodlama yapmadaki amaç, ortaya çıkan tüm kategori ve temaları bir araya getirerek bütünleştirmek ve gelişen kuramı bu kategori üzerine inşa etmektir (Creswell, 2012, 2013a; Goulding, 2002). Çekirdek kategori, veri çözümlemenin önceki

aşamalarında ortaya çıkan ve tanımlanan kategoriler arasından seçilebileceği gibi daha üst düzey bir soyutlamayla, incelenen temel olguya ilişkin kuramı en iyi açıklayabilecek yeni bir kavram da çekirdek kategori olarak seçilebilir. Seçici kodlama sürecinde tüm kategoriler, araştırmanın merkezindeki çekirdek kategoriyle ilişkilendirilirken, bu kategorinin oluşumundaki nedensel ve bağlamsal koşullar ve çekirdek kategorinin etkilediği sonuçlar dikkate alınır (Corbin ve Strauss, 2008; Neuman, 2013).

Bu çalışmada seçici kodlama sürecinde, sabit karşılaştırmalı analiz yolu ile kategoriler ve alt kategoriler benzerlikleri ve farklılıkları açısından karşılaştırılarak yeniden düzenlenmiştir. Çekirdek kategorinin seçilmesinde açık ve eksen kodlama sürecinde oluşturulan kategorilerden biri yerine; araştırmanın temel olgusunun hangi süreçlerde ve nasıl deneyimlendiğinin açıklanmasına ihtiyaç duyulduğu için daha soyut ve yeni bir kavram tercih edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, 20 malül gazi ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, çekirdek kategori olarak “Malül Gazilik Deneyimi” belirlenmiştir. Daha sonra ise tüm kategorilerin ve alt kategorilerin birbirleriyle ilişkilerini göstermek ve açıklamak amacıyla diyagram çizilmiş ve Şekil 8’de sunulmuştur.

3.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması aşamalarının sistematik ve tutarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Creswell, 2013a, Punch, 2011). Nitel araştırmalarda geçerlik, doğruluk anlamına gelmektedir, yani araştırmacının araştırdığı olguyu olabildiğince yansız bir şekilde aktarmasıdır. Lincoln ve Guba (1985), nicel araştırmalarda kullanılan iç geçerlik ve dış geçerlik kavramları yerine nitel araştırmalarda inandırıcılık ve aktarılabilirlik kavramlarının tercih edilmesini önermektedir. İnandırıcılık, verilerin çözümlenmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçların katılımcılardan toplanan verileri doğru bir şekilde betimleyip betimlemediği ile ilgilidir. İnandırıcılığın sağlanabilmesi için alanda uzun süreli gözlem (uzun süreli etkileşim), çeşitleme, derinlemesine veri toplama, uzman değerlendirmesi ve katılımcı teyidi gibi stratejiler önerilmektedir. Aktarılabilirlik ise araştırma sonuçlarının benzer bağlamlara, ortamlara ve gruplara ne düzeyde uygun olduğu ile ilgilidir. Aktarılabilirliğin sağlanabilmesi için toplanan verilerin detaylı bir şekilde

betimlenmesi, amaçlı örnekleme yapılması ve katılımcıların betimlenmesi gibi stratejiler önerilmektedir (Creswell, 2013b; Lincoln ve Guba, 1985).

Bu araştırmada inandırıcılığın sağlanabilmesi için araştırmacı alanda uzun süreli gözlemler yapmış, katılımcılarla yaptığı derinlemesine görüşmelerin dışında birkaç kez onları evlerinde ziyaret etmiş, onlarla farklı ortamlarda bir araya gelmiştir. Araştırmacı gazilerle ilgili dernek ve vakıflara sık sık ziyaretler gerçekleştirmiş, 19 Eylül 2016 ve 2017 yıllarında Taksim'deki gaziler günü kutlamalarına katılmış, gazilerle ilgili düzenlenen çeşitli toplantı ve organizasyonlara (gezi, piknik, düğün, yemek vb.) katılmış ve bu sayede hem katılımcılarla hem de çalışmanın kapsamı dışında olan diğeri gazilerle çeşitli ortamlarda bir araya gelerek gözlemler yapmıştır. Araştırmacı bu gözlemlerine ilişkin notlar tutmuş; ancak bu notları araştırmanın ham verileri olarak değerlendirmemiştir. Araştırmacı gözlem notlarını, verilerin açıklanması ve kategoriler arasında ilişki kurulması süreçlerinde değerlendirmiştir.

Araştırmacı katılımcılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiş, bazı katılımcılarla ise birden fazla görüşmeler yaparak derinlemesine veriler toplamıştır. Araştırmacı hem alanda uzun süreli gözlem yaparak hem de derinlemesine veri toplayarak katılımcıların araştırılan olguya ilişkin bakış açılarını kavrayabilmiştir. Araştırmacı topladığı verileri ve analizi süreçlerinde ulaştığı sonuçları sürekli olarak birbiriyle karşılaştırarak kavramsallaştırmış ve yorumlamıştır.

İnandırıcılığı sağlamanın diğeri bir yolu uzman incelemesidir. Bu araştırmada görüşme sorularının oluşturulması, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi, kategorilerin ve temaların oluşturulması, kategoriler arasında ilişki kurulması ve bulguların yorumlanması süreçlerinde daha önce gömülü teori deseninde araştırmalar yapmış ve öğretim üyesi olan iki uzmanın görüşlerinden yararlanılmıştır.

Bu araştırmada katılımcı teyidi ile de inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmacı ilk olarak katılımcılarla yaptığı görüşmelerin ses kaydını deşifre ederek yazıya aktarmış ve bu yazılı metinleri katılımcılara (9 katılımcıya) okumuştur. Daha sonra katılımcılardan eklemek veya çıkarmak istedikleri bir bilgi olup olmadığı, ifadelerin doğru anlaşılıp anlaşılmadığına ilişkin geri bildirim alınmıştır. Daha sonra araştırmacı verileri analiz edip bulguları yorumladıktan sonra tekrar katılımcı (5 katılımcı) teyidine başvurmuştur. Bu süreçte araştırmada ulaşılan sonuçlar ve araştırmacının verilere ilişkin

yorumları katılımcılarla paylaşılmış ve katılımcılardan bu sonuçların değerlendirilmesi istenmiştir.

Araştırmada aktarılabilirliği sağlamak için katılımcıların duygu ve düşünceleri doğrudan alıntılarla ayrıntılı bir şekilde betimlenmiş ve katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada katılımcıların nasıl belirlendiğine ve katılımcıların özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik, tüm araştırma süreçlerinin tutarlı bir şekilde yürütülmesi anlamına gelmektedir. Lincoln ve Guba (1985) iç güvenilirlik ve dış güvenilirlik kavramları yerine nitel araştırmalarda tutarlılık ve teyit edilebilirlik kavramlarının tercih edilmesini önermektedir.

Araştırmada tutarlılığı sağlamak için katılımcılardan toplanan veriler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, veriler tutarlı bir şekilde kodlanmış ve kodlama sonucu oluşan kavram ve kategorilerle ilişkilendirilmiştir. Araştırmada verilerin toplanması, çözümlenmesi, kavramsallaştırılması ve ortaya çıkan kategorilerin verilerle ilişkilendirilmesi süreçlerinde tutarlılığın sağlanıp sağlanmadığı hususunda üç uzmanın değerlendirmesine başvurulmuştur. Teyit edilebilirliği sağlayabilmek için ise araştırma sonucunda ulaşılan kavramlar, kategoriler, yorum ve öneriler iki uzman tarafından ham verilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Tutarlılık ve teyit edilebilirlik için görüşlerine başvuru alan uzmanların ikisi daha önce gömülü teori deseninde araştırmalar yapmış ve pdr alanında doktora yapmakta, üçü ise gömülü teori deseninde deneyimi olan öğretim görevlileridir.

3.7. Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacı incelediği olgudan, durumdan ya da olaylardan soyutlanmış değildir. Araştırmacı alanda gözlemler yapar, araştırmanın kapsamındaki bireylerle doğrudan görüşmeler yapar, alandaki gözlem ve deneyimlerini analiz sürecine dahil eder. Bu açıdan araştırmacı, doğrudan araştırma sürecinin bir parçasıdır. Ancak araştırmanın geçerliği açısından araştırmacının nesnel ve tarafsız olması gerektiği belirtilmekle birlikte nitel araştırmalarda araştırmacının nesnel ve tarafsızlığı tartışılan bir konudur. Bu nedenle araştırmacının, incelediği konu hakkındaki görüşlerini, önyargılarını ve araştırma sürecine ilişkin deneyimlerini ifade etmesi önerilmektedir.

Araştırmacı lisans eğitimini psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında, yüksek lisans eğitimini ise eğitim yönetimi alanında tamamlamış ve yaklaşık 14 yıldır psikolojik danışman ve rehber öğretmen olarak çeşitli kurumlarda mesleğini sürdürmektedir. Araştırmacı alanıyla ilgili olarak nicel yöntemde çeşitli araştırmalar yapmış, doktora eğitimi sürecinde ise nitel araştırmalar konusunda eğitim almış ve arkadaşlarıyla birlikte gömülü teori deseninde bir araştırma yürütmüştür.

Araştırmacı doktora tezinde hangi konuyu çalışacağı üzerinde uzun süre düşünmüş, bunun için çeşitli makale ve tezleri incelemiş, ancak içine sinen bir konuya karar vermesi uzun sürmüştür. 2015 yılı itibariyle Türkiye’de terör saldırıları artış göstermiş ve medyada sık sık şehit ve gazi haberleri yer almaya başlamıştır. Bu durum Türkiye’nin gündeminde yoğun bir şekilde yer almaya başlamış ve araştırmacının da dikkatini çekmiştir. *Genç ve sağlıklı bir birey iken vatani bir görev olarak kabul edilen askerlik hizmetini yapmak üzere orduya katılan bireylerin terörle mücadele sürecinde ciddi derecede yaralanmaları, uzuvlarını kaybetmeleri onların sonraki hayatını nasıl etkilemektedir? Eve döndüklerinde hangi güçlüklerle karşılaşmaktadırlar? Yaşadıkları terör/silahlı çatışma travması, uzuv ve işlev kayıpları sonucunda kendilerini nasıl konumlandırmaktadırlar? Sorunlarıyla baş edebiliyorlar mı, nasıl?* gibi sorular sormaya başlayan araştırmacı, aradığı yanıtları bulabilmek için tezinde malül gazileri çalışmaya karar vermiştir. Ayrıca, araştırmacının milli ve manevi değerleri açısından gazilik kavramı önem arz etmektedir. Dolayısıyla tez konusunun belirlenmesinde araştırmacının bu değerleri de etkili olmuştur. Ancak araştırmacı verilerin toplanması ve analizi aşamalarında bu değerlerinin araştırma sürecini etkilememesi amacıyla çeşitli önlemler almıştır. Bunun için ilk katılımcılarla yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirmiş, hazırlamış olduğu yarı yapılandırılmış görüşme formunun incelenmesi için beş uzmandan görüş istemiş, verilerin kodlanması, kavramsallaştırılması, kategorilerin oluşturulması ve yorumlanması süreçlerinde yine uzman görüşlerine başvurmuştur.

Araştırmacı katılımcılarla derinlemesine görüşmelere başlamadan önce gazilerle ilgili dernek ve vakıflara gitmiş, gazilerle tanışmış, onlarla yakın ve sıcak bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Ayrıca 19 Eylül Gaziler Günü kutlamalarına, gaziler için organize edilen yemek ve müzik programlarına katılmış, onlarla çeşitli piknik ve gezilerde bir araya gelmiştir. Bu sayede araştırmacı, malül gazileri çeşitli ortamlarda gözleme fırsatı

yakalamış, malül gazilik olgusunun nasıl deneyimlendiğine ilişkin bir anlayış kazanmıştır.

Araştırmacı veri toplama sürecinde ilk görüşmeleri malüliyet düzeyi düşük olan, yani daha hafif düzeyde işlev kaybı yaşayan malül gazilerle (5 ve 6. derece) yapmıştır. Bu ilk görüşmelerin hemen sonrasında araştırmacı görüşme sürecinde bunaldığını ve gerildiğini hissetmiştir. Bunda katılımcıların yaşadıkları sorunlar ve beklentilerinin karşılanmaması konusundaki tepkileri etkili olmuştur. Bu nedenle malüliyet düzeyi yüksek olan, yani daha ağır düzeyde yaralanmış gazilerle (1, 2 ve 4. derece) görüşmeye kaygılı gitmiştir. Ancak görüşmelerin genelinde malüliyet düzeyi yüksek olan gazilerin hayata daha olumlu baktıklarını, sorunlar karşısında daha mücadeleci olduklarını, topluma karşı daha az tepkili olduklarını, yeni yaşamlarına bir şekilde uyum sağladıklarını gören araştırmacı, baştaki yargılarının yanlış olduğunu ve görüşmeler sonucunda kendisini daha iyi hissettiğini fark etmiştir. Bu araştırma süreci, araştırmacının kendisine dair özeleştiri yapmasına imkan tanımıştır. Küçük ve önemsiz şeyleri dert ettiğini ve yaşamındaki olumlu özellikleri göremediğini dair farkındalık kazanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma araştırmacının hayata bakış açısını olumlu yönde etkilemiştir.

Araştırmacı, malül gazilik olgusunun hangi psikososyal süreçlerde deneyimlendiğinin ve baş etme sürecinde etkili olan kaynakların anlaşılmasının önleyici mesleki çalışmalara, psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Ayrıca araştırmacı, bu çalışmanın sonuçlarından hareketle geliştirilecek önleyici çalışmaların ve psikoeğitim uygulamalarının malül gazilerin psikolojik iyi oluşlarına katkı sağlayacağını düşünmekte ve bu bağlamda çalışmalar yapma konusunda kendisini sorumlu görmektedir.

BÖLÜM IV: BULGULAR

Bu bölümde malül gazilerin psikososyal süreçlerine ve bu süreçlerde yaşadıkları uyum sorunları ve baş etme kaynaklarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler ses kaydına alınarak yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen görüşme kayıtları tekrar tekrar okunarak açık kodlamaları yapılmış, daha sonra benzer özellikler içeren ve birbiriyle ilişkili görülen açık kodlar eksen kodlamayla bir araya getirilerek kategoriler ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Açık ve eksen kodlamayla oluşturulan kategoriler ve alt kategoriler tablo ve şekiller yardımıyla gösterilmiştir. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, doğrudan alıntılarla sunularak malül gazilik deneyimi anlaşılmasına ve deneyimin özüne ulaşmaya çalışılmıştır. Bulguların sunumunda etik ilkeler doğrultusunda katılımcıların kimlik bilgileri gizlenmiş, yalnızca katılımcıların kod, yaş ve malüliyet derecelerine ilişkin bilgilerine (G1/Y32/D6, G2/Y51/D6 gibi.) yer verilmiştir. Doğrudan alıntılarda yer alan isimler ise değiştirilerek sunulmuştur.

Araştırmada öncelikli olarak malül gazilerin, organ ve/veya işlev kaybına uğradıkları andan görüşmelerin yapıldığı zamana kadar hangi psikososyal süreçlerden geçtiklerine ve bu süreçlerde yaşadıkları uyum sorunları ve baş etme kaynaklarına odaklanılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin analizleri sonucunda malül gazilik deneyimi *O An – Ölümün Kıyısından Dönmek!*, *Tedavi Süreci*, *Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları*, *Kabullenme ve Hayata Tutunma* temaları çerçevesinde açıklanmıştır.

Malül gazilik deneyimine ilişkin temalar aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Ancak ayrıntıya girmeden önce bu çalışmanın daha kolay okunabilmesi ve anlaşılabilmesi için malül gazilik deneyimini ortaya koyan modelinin (Şekil 4.1) özet bir şekilde sunulmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.

Ülke sınırları içerisinde veya sınır ötesinde terör örgütüne karşı girişilen silahlı mücadelede silahla veya mayın ve bomba gibi tuzaklı patlayıcılar nedeniyle yaralanarak organ ve/veya işlev kaybına uğrayan ve asker arkadaşlarının şehit olması, yaralanması, can çekişmesi ve yanması gibi travmatik olaylara tanık olan malül gaziler, savaş travmasına yoğun bir şekilde maruz kalmışlardır. Bu travma esnasında şok-panik ve ölüm korkusu gibi duyguları yoğun bir şekilde deneyimleyen gazilerin kimileri Allah'a

sığınarak, kimileri de soğukkanlı yaklaşarak süreçle (*O an!*) baş etmeye çalıştıkları anlaşılmıştır.

Gazilerin silahlı çatışmada yaralanmasıyla birlikte hayatta kalma adına zamanla yarış süreçleri de başlamaktadır. Gazilerin *tedavi süreçleri* silahlı çatışma alanında yapılan ilk müdahaleyle başlamakta, daha sonra en yakın askeri hastanede ve gerekli görülürse Ankara GATA ve Bilkent Rehabilitasyon Merkezi'nde (BRM) devam etmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı için tedavi süreci yıpratıcı olarak deneyimlenmektedir. Çünkü silahlı çatışma sürecinde organ ve işlev kayıpları büyük olan malül gazilerin tedavi süreçleri uzun sürmekte, hatta taburcu olduktan sonra bile tedavileri uzun süre devam etmektedir. Bunun yanı sıra geçirilen ağır ameliyatlar ve bakıma muhtaç gaziler için uzun süre yatakta kalmak, yıpratıcı bir süreç olarak deneyimlenmektedir. Ayrıca tedavi sürecinde, yaşanan kayıp ve travmanın etkisiyle şok, kaygı, anlamsızlık ve yalnızlık gibi olumsuz duygular da yaşanmaktadır. Ancak gazilerin almış oldukları tedavi hizmetinden memnun kalmaları, asker arkadaşlarının ve komutanların desteği, psikolojik olarak güçlü ya da dayanıklı olmak ve diğer gazilerin etkisiyle hayata dair umudun artması gibi etkenler ise tedavi sürecine uyumu kolaylaştıran dinamikler olarak ortaya çıkmaktadır.

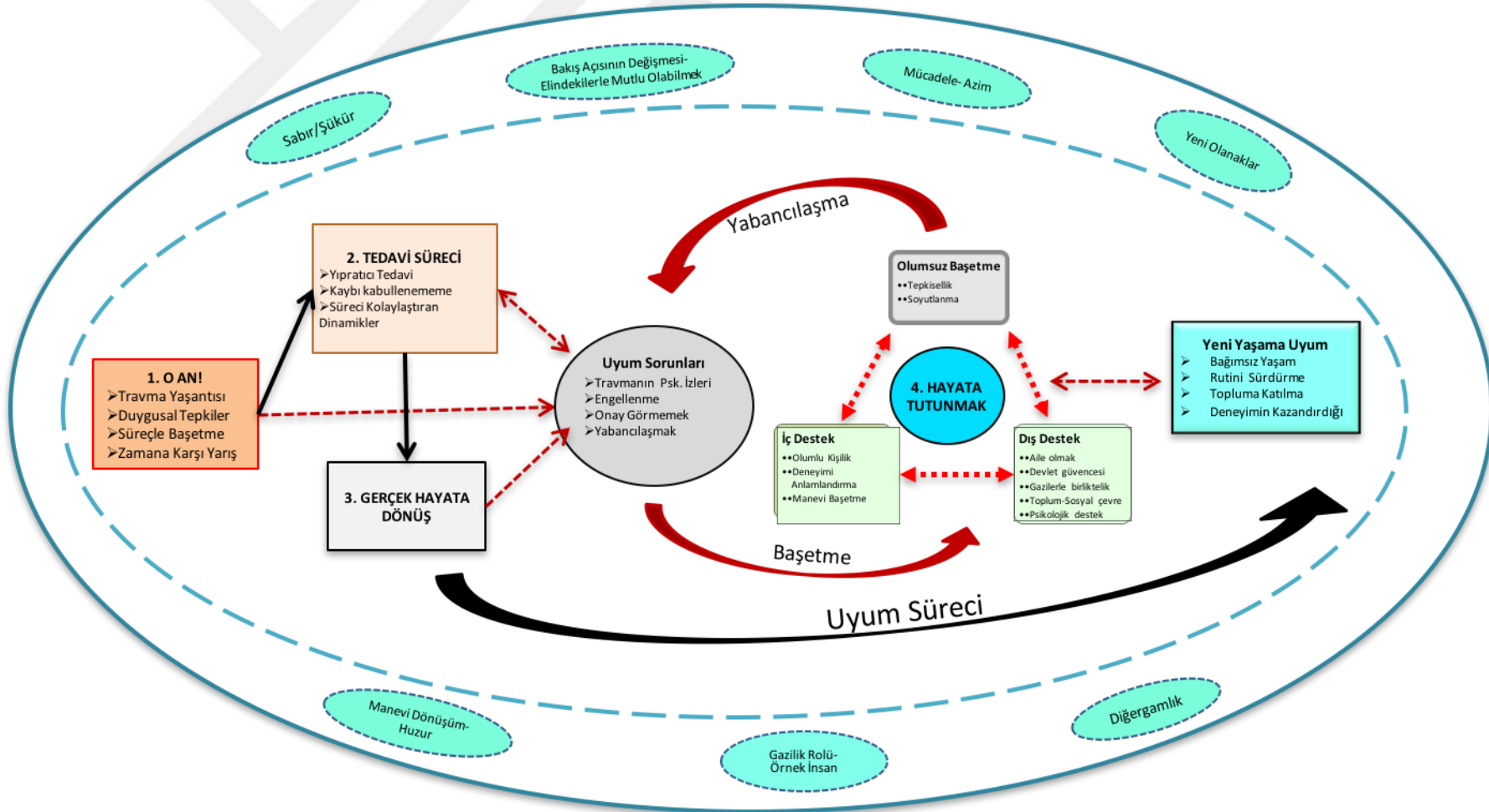
Hastaneden taburcu edildikten sonra sivil yaşama travma deneyimleri, organ/işlev kayıpları ve gazi kimliğiyle birlikte dönen malül gaziler, sivil hayattaki yeni yaşamlarında bir çok güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla sivil hayata geçiş süreci malül gaziler için *Gerçek Hayata Dönüş – Uyum Sorunları* olarak deneyimlenmektedir. Travmanın psikolojik izlerini uzun süre hisseden; yaşam alanının sınırlanması, yaşam rollerindeki yetersizlik, aşırı korunma, kariyerin engellenmesi ve ekonomik sorunlar nedeniyle psikososyal yaşama tam olarak katılımı engellenen; toplumda malül gazilere yönelik olumsuz algı, tutum ve yaklaşımlar nedeniyle hayal kırıklığı yaşayan ve bir gazi olarak toplumda onay görmediklerini düşünen malül gaziler, kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmakta ve dolayısıyla da sivil hayata uyum sağlayamamaktadırlar. Destek veya baş etme kaynaklarından yoksun olan ve olumsuz baş etme yollarına başvuran gaziler, uyum sorunlarıyla baş edemedikleri için yabancılaşmadan çıkamamaktadırlar.

Gerçek hayata dönüş sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaşan malül gaziler, destek

kaynakları sayesinde bu güçlüklerle daha kolay baş ederek yeni yaşamlarına uyum sağlamaktadırlar. Ayrıca sivil hayata döndükten sonra yaşadıkları uyum sorunları karşısında güçlü destek kaynakları olmadığı için yabancılaşan malül gaziler, daha sonra kazandıkları ya da edindikleri destek kaynakları sayesinde yabancılaşma sürecinden çıkarak hayata tutunmaktadırlar.

Olumlu kişilik özellikleri, deneyimi olumlu bir şekilde anlamlandırma ve manevi baş etme gibi iç destek kaynakları; aile desteği, devlet güvencesi, gazilerle birliktelik, toplum-sosyal çevre desteği ve profesyonel psikolojik destek gibi dış destek kaynakları sayesinde malül gaziler, uyum sorunlarının üstesinden gelebilmekte, yaşadıkları deneyimi kabullenerek hayata tutunmakta ve değişen koşullar karşısında yeni yaşamlarına uyum sağlayabilmektedirler. Malül gaziler açısından değişen koşullar karşısında yeni yaşama uyum sağlamanın en önemli göstergeleri; diğer insanlara ihtiyaç duymadan mümkün olduğunca bağımsız yaşayabilmek, rutin ve düzenli bir yaşam sürdürebilmek ve topluma katılarak sosyalleşmektir. Ayrıca, travma deneyimi, organ ve işlev kayıpları ve sivil hayata dönüşle birlikte karşılaşılan çeşitli uyum sorunları, malül gazilerin yaşamlarını, kendini algılama biçimlerini ve gelecek algılarını ilk zamanlarda olumsuz yönde etkilese de malül gazilik deneyiminin, gazilerin kişiliğine ve yaşamlarına kattığı olumlu yanları da vardır ki bu durum, *deneyimin kazandırdıkları* teması ile kavramsallaştırılmıştır. Yaşanan tüm bu süreçler sonucunda malül gazilerin bakış açılarının değiştiği ve bu sayede kendilerine, hayata ve geleceğe dair olumlu bakarak elindekilerle mutlu olabilmeyi öğrendikleri, sorunlar veya güçlükler karşısında daha sabırlı ve mücadeleci oldukları ve kazandıkları yeni olanaklar sayesinde yaşam kalitelerinin arttığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, bazı gazilerin manevi dönüşüm yaşadığı, bazılarının gazilik rolüne bürünerek topluma örnek bir insan olma yolunda motive olduğu, bazılarının ise diğergam davranışlara yöneldiği anlaşılmıştır.

Malül gazilerin yaralandıkları, organ ve/veya işlev kaybına uğradıkları andan deneyimi kabullenerek hayata yeniden tutundukları ve yeni yaşamlarına uyum sağladıkları zamana kadarki psikososyal süreçleri ve baş etme kaynaklarını açıklayan “Malül Gazilik Deneyimi” modeli Şekil 4.1’de gösterilmiştir.

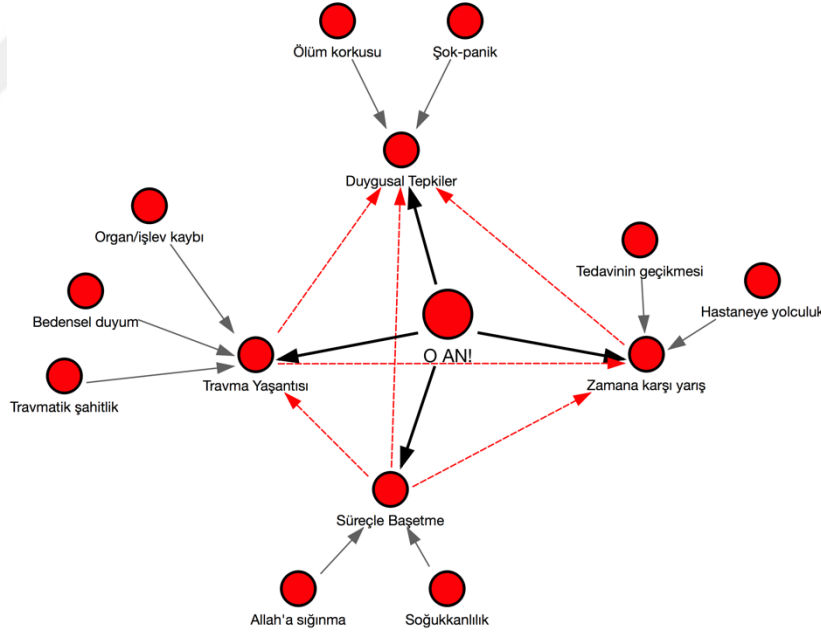

Şekil 4.1. Malül Gazilik Deneyimi

4.1. O An - Ölümün Kıyısından Dönmek!

Araştırmaya katılan malül gaziler ülkenin güvenliği için teröristlere karşı pek çok kez operasyona katılmış, silahlı çatışmalarda yer almış, adeta ölümlerle burun buruna gelmişlerdir. Katılımcılarla yapılan ilk görüşmelerde travmatik anları tetiklememek için gazilere yaralandıkları ana ilişkin sorular yerine tedavi sürecinde ve sivil hayatta neler yaşadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Ancak görüşülen tüm gazilerin yaralandıkları ana ilişkin yaşantılarını paylaştıkları görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada psikososyal süreçler açısından gazilerin yaralandığı, organ/işlev kaybına uğradıkları an, başlangıç noktası olarak alınmış ve “O An-Ölümün Kıyısından Dönmek!” ifadesiyle kavramsallaştırılmıştır.

O An-Ölümün Kıyısından Dönmek! teması, “travma yaşantısı”, “duygusal tepkiler”, “süreçle baş etme” ve “zamana karşı yarış” alt kategorilerinde sunulmuş ve Şekil 4.2’de gösterilmiştir.

Şekil 4.2. O An - Ölümün Kıyısından Dönmek!

4.1.1. Travma Yaşantısı

Askerler terörle mücadele sürecinde ülke sınırlarında veya sınır ötesinde pek çok kez silahlı çatışma, pusuya düşme, tuzaklı bombalama gibi olaylar nedeniyle savaş travmasını deneyimlemektedirler. Ancak bu çalışmada askerlerin, malül gazi olmalarına

neden olan organ/işlev kaybına uğradıkları travma yaşantıları dikkate alınmıştır. Bu çalışmada travma yaşantısı kategorisi, *organ/işlev kaybı*, *bedensel duyular* ve *travmatik şahitlik* alt kategorilerinde açıklanmıştır.

Terörle mücadele sürecinde silahla yaralanma, mayına basma veya bombalama gibi olaylar neticesinde askerlerin bazıları ayak, topuk, bacak ve/veya gözlerinden ciddi derecede yaralanarak organ kaybına; bazıları vücudunun çeşitli bölgelerinden aldıkları yaralar nedeniyle işlev kaybına; bazıları da hem organ hem de işlev kaybına uğrayarak malül gazi olmuşlardır. Gazilerin organ ve/ya işlev kayıp oranlarına göre malüliyet dereceleri farklılık göstermekte ve bu dereceler 1 ile 6 arasında değişmektedir. Birinci dereceden malüliyet ağır düzeyde yaralanarak bakıma muhtaç olan gazileri; altıncı dereceden malüliyet ise hafif bir şekilde yaralanan ve hayati fonksiyonları ciddi derecede etkilenmeyen gazileri tanımlamaktadır.

Malül gazilerin *organ/işlev kaybına* uğradıkları *travma yaşantılarına* ilişkin ifadeleri, malüliyet derecelerine göre aşağıda sunulmuştur:

“Bir akşam bir operasyona giderken gece bir çatışmaya girdik, üç tane kurşun aldım orda, iki tane boynumdan gırtlaktan bir tane omuzdan. Gırtlaktan giren kurşunlar boynumuzun arkasındaki omurgayı parçaladığı için belden aşağı felç yaptı bizi.” (G19/Y35/D1).

“Şimdi Osman’ım sol ön teker mayına basıyor, arka teker de basıyor, ben de sağ önde sırtımı vermiştim kabine, mayın patlayınca bizi havaya fırlatmış. ... Bende iğne deliği kadar bir yara yok, şarapnel parçası, kan bile yoktu bende. Ama kırık çoktu, benim kafa burdan buraya kadar yarılmış, göğüs kaburgalarım çatladı, ciğerlerde iç organlarda açılmalar falan olmuş, sağ kolum üç yerden kırıldı, zaten yamuktur görürsün- tam açamıyorum, iki ayağım paramparça kırıldı bilekten, zaten ikisinde platin var, en son omurilik kemiğim kırılmış – zaten o felç yapmış beni. Zaten omurilik kırılınca belden aşağısını felç etti.” (G8/Y44/D1).

“Mayına basma sonucu yaralandım. Sol bacağımda protez var. ... Mayına basma anında yere bakıyordum, o anda şarapnel parçaları da gözlere tesir etti.” (G16/Y46/D1).

“Erazi aramasında mayın patladı. Operasyona gitmiştik, erazide yürüyorduk mayın patladı... iki gözüm, göğsüm, sol bacağım. ... Göğsümde şarapnel parçası isabet etti, bacağımda yırtılma oldu.” (G9/Y37/D1).

“Tuzaklı mayına bastım, mayın 1,5 metre uzağında patladı... İki gözümü kaybettim, %90, alnımda halen şarapnelparçası var.” (G12/Y31/D1).

“Mayın silahın altında patladı, şarapnel gözüme geldi. ... Mayın patladığı andan itibaren dünyam oldu kıpkırmızı, gözlerim gitti.” (G6/Y34/D1).

“Uzaktan kumandalı bomba patlattılar, toprağın altına gömülü plastik patlayıcı, ... C3 veya C4 orayı yarar böyle paramparça eder. Patlama olduğunda benim bacak tuz buz oldu böyle, darmaduman oldu.” (G15/Y31/D2).

“Mayına bastım, protez var sol ayağımda, diz altı ampüte. ... İki adım attım üçüncü adımda bum! Kucağıma baktım, silahıma baktım, bi baktım arkam böyle delik...” (G13/Y41/D4).

“Siirt Eruh'ta çatışma bölgesine paraşütle atlama yaptık, rüzgar çıktı, hortum oldu, işte paraşütü kontrol edemedik, kayalara çarptık, sol kalça ve kaval kemiğim kırıldı.” (G2/Y51/D5).

“Şırnak Jandarma Özel Harekâta görevliydim, nokta operasyonunda el yapımı düzeneğe bastım, sol ayakla, sol ayak yaralanması ... sol ayakta 4 parmakta hareket yok ... Şöyle söyleyim, bizim attığımız ama patlamayan hava mühimmatını bize geri tuzaklamışlar, TNT ve fünye patladı eğer havan patlasaydı bizim orda parçamızı bulamazlardı, benim değil ordaki kimsenin parçasını bulamazlardı. Sonuç itibariyle ölümün kıyısından dönmüş insanlarız yani.” (G20/Y39/D6).

“Ben çatışmada mayına bastım, yine Allah korudu, öldürmeyen Allah öldürmüyor. ... Mayın taraması yaparak kanyonda ilerlerken kanyonun ortasında taciz ateşi açıldı, biz ortada çakılıp kaldık. Ateşe gerek yok aslında yukarıdan taş atsalar kafana geliyor, ateşin nerden geldiği belli değildi, siper alalım derken mayına bastık orda. Allah'tan sadece sol ayağım yaralandı, sağ ayağım öndeydi, ayaklarım yakın olsaydı ikisi de giderdi. Sol ayağımın bilek altı topuk dahil gitti, parçalandı. Beni böyle bayağı bir ileri fırlattı mayın. ... Neyse abi bizim ayak kabak çekirdeği gibi açılmıştı tabi diğer ayağımda, elimde, yüzümde barut yanığı da vardı ...” (G3/Y41/D6).

Çatışma anında ateşli silahlar veya mayın ve bomba gibi tuzaklı patlayıcılar nedeniyle yaralanan, organ ve/ya işlev kaybına uğran gaziler o ana ilişkin deneyimlerini anlatırken *bedensel duyumlarından* da bahsetmektedirler. Örneğin bazı gaziler mayın patlaması sonucu oluşan basınç nedeniyle kulaklarında şiddetli uğultu hissettiklerini, bazıları kan kayıplarının fazla olmasına bağlı olarak titreme hissettiklerini, bazıları da vücutlarındaki sıcaklık hislerini aşağıdaki ifadelerle dile getirmişlerdir:

“İlk bir iki dakika zaten mayın patlama vesilesiyle zaten kulaklar mulaklar böyle bir uğultu filan zaten, böyle bir şoklama oluyor” (G1/Y32/D6: 15 - 15).

“Osman'ım, şimdi orda mayına bastık, ... beynimizde bir tınlama oldu, sanki balyozu almışlar kafamıza vuruyorlar, o şekilde bir tınlama var, basınç yüzünden oluyordu” (G3/Y41/D6).

“O zaman işte ilk yaralandım beş on dakika sonra, kan kaybım çoktu, hissediyorum, titriyordum çünkü” (G1/Y32/D6).

“Bir buçuk saat sonra titreme oldu şoka girmeye başladım. (G13/Y41/D4)

Mayına bastın denilince ben dedim tamam, belden aşağıyı hiç hissetmiyordum, yanıyorum böyle çatır çatır” (G5/Y40/D4).

“İlk vuruldum o gece zaten bir sıcaklık hissettim, ama vurulduğumu bilmiyordum, bir sıcaklık hissettim bütün vücudumda” (G19/Y35/D1).

Yaralanan, organ/işlev kaybına uğrayan gaziler şahit oldukları travmatik olayları uzun süre unutamadıklarını ve bu anıların olumsuz etkilerini uzun süre yaşadıklarını dile

getirmişlerdir. Gaziler o an deneyimlerine ilişkin asker arkadaşlarının şehit olması, parçalanması, acı çekmesi, can çekişmesi, çatışma anındaki bağrıışmalar gibi şahit oldukları travmatik olayları şöyle dile getirmişlerdir:

“Yaralandıktan sonra, bilincim açıldı, kendimdeydim, sesleri duyuyordum, ... sağ solda bağırtilar vardı, ben de bağırıyordum ...” (G1/Y32/D6).

“Osman’ım, şimdi orda mayına bastık, aradan beş dakika geçmedi bir evlat daha bastı mayına, o bir bağırılmaya başladı bizim ortam koptu, yani hepten psikolojimiz altüst oldu. ... Ben iki buçuk saat can kardeşimin can çekişmesini seyrettim, helikopter gelmedi, inemedi, mahkum bölgedeyiz, iki buçuk saat yani ... babasına son sözlerini söyleyemedim, vade yetmedi, annesini yedi yıl sonra buldum... bana demişti “Abi sakın unutma babama söyle adam gibi adamdı, tam bir asker oldu şehit oldu hiç üzülmesin” ... ben bunları hiç unutmuyorum ki abi ...” (G3/Y41/D6).

“Şırnak’tan da Diyarbakır’a geldim ben, iki şehitle beraber uçtum, şehitler yanımda ... ben biyandan ağlıyorum, biyandan istifra ediyorum, ... çok acı yani! .... Diyarbakır’da da üç gün kaldım ordan da GATA’ya, -büyük ambulans askerler var içinde onsekiz yaralı asker var- sağıma dönüyorum bir gazi soluma dönüyorum bir gazi. Birinin bacaklar gitmiş, kollar gitmiş, birinin hırlayarak yanımda can çekişenler var, kafalarında böyle sargılar var. Hayatımda benim görmediğim şeyler bunlar. “ (G5/Y40/D4).

“Benim diğer yedi arkadaşım, - Allah gani gani rahmet etsin, Hz. Muhammed peygamberimizin sancağı altında toplansınlar-, hepsi de yana yana can verdi! ... Bir iki tanesini gördüm o anda kendime gelmiştim, onların kokuları et kokuları falan ...” (G15/Y44D1).

“Yanımda arkadaşım şehit oldu. PKK tepede, telsiz bende küfür ediyorlar sürekli tahrik ediyorlardı. Arkadaşım yeni çavuş olmuştu kırmızı pırpırını kamuflaja dikiyordu, dedim “dikme yarın operasyon var” dedim, “olsun şehit oluruz” dedi, çocuk yanıma geldi tam tepeye çıkacakken vuruldu “yandım anam” dedi kucağıma düştü, yanımda şehit oldu. Yani onun şeyleri var, yanımda bi arkadaşım daha şehit oldu, bi arkadaşım kendisini vurdu(bunalımdaydı, askeriyede kendini vurdu), ya bunları gördüm bire bir yaşadığım için ....” (G11/Y45/D6).

“Çatışma sürerken PKK karakolun içine kadar giriyor, komutan hakim bölgeyi kaptırmayalım diyor ben çatışırken komutan “G11 arkamdan gel” diyor, artık herkes hakim bölgeye çıktı. ... komutandan sonra ben de tam çıkarken teröristler içeri girdi, taraya taraya el bombaları atıyorlar. ... tüfeğim tutukluk yaptı, tam camdan atlarken kadın terörist beni taradı, ben uçurumdan aşağı atladım. Onlar içeri girdiler, daha sonra baktım aşağı doğru geliyorlar, ben yüzü koyun yattım yere. ... Kadın boynuma, enseme, sırtıma baktı “ölmüş komutanım!” dedi, üzerimde bi tane şarjör vardı onu alıp çekip gitti. Ölmediğimi anladı mı bilmiyorum, yüzümüze Allah baktı işte!” (G11/Y45/D6).

“Orda 12 kişinin beli kırıldı, 50-60 kişi öldü, çok kalabalık atlادık (paraşütle) biz oraya, 6 uçaktan atlama yapıldı. ... Tabi o anlar bunalıma giriyorsun, resmen savaşın ortasındaydık.” (G2/Y51/D5).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere yaralanma anına ilişkin travmatik olaylara şahit olan gaziler çoğunlukla dört, beş ve altıncı dereceden malül gazilerdir. Daha ağır düzeyde yaralanan birinci ve ikinci dereceden malül gazilerin ise yaralanma anına

ilişkin şahit oldukları travmatik anları pek yoktur, çünkü bu gaziler ağır bir şekilde yaralanmanın da etkisiyle bayıldıklarını ve o anda yaşananları pek hatırlamadıklarını dile getirmişlerdir.

“Valla patlamadan sonra zaten ben bayılmışım. Şırnak’a oradan da Diyarbakır GATA’ya götürmüşler beni, daha sonra oradan da Ankara GATA’ya götürmüşler. Ben 5 gün baygın kalmışım, orada uyandım.” (G12/Y31/D1).

“GATA’da yoğun bakıma alıyorlar beni, böyle cam fanusun içindeyim, ondan 8 gün sonra gözümü açıyorum ben. Hiç bişey hatırlamıyorum ben, tek hatırladığım patlamanın hemen öncesi ...” (G15/Y31/D2).

“Hatırlamıyorum, o anda filim kopuyor.” (G8/Y44/D1).

“Ben yaralandım hastaneye kaldırıldım, ilk bir ayımı hatırlamıyorum. İlk önce Şırnak’a gittim orda 3 gün yattım, oradan da Ankara GATA’ya götürmüşler orda bir ay yattım, o bir aydan hiç haberim yok benim” (G17/Y42/D1).

Katılımcılar arasında işlev kaybı en yüksek olan ve bakıma muhtaç bir gazi olan G19 ise yaralanma anına ilişkin tek hatırladığı anının uzman çavuşların kendisini uyanık tutma konusundaki çabasıdır:

“Tam bayılma aşamasına geldiğimde uzman çavuşlar devamlı yüzümüze su döküyordu, yüzümüze vuruyordu hani uyumamamız için. Diyarbakır’a kadar hatırlıyorum ama nasıl geldiğimi bilmiyorum sadece şamar atıyorlar yüzümüze, bir de su döküyorlar gözlerimizin içine.” (G19/Y35/D1).

4.1.2. Duygusal Tepkiler

Terör örgütüne karşı mücadele sürecinde yaralanarak organ ve/veya işlev kaybına uğrayan, arkadaşlarının şehit olması, yaralanması, can çekişmesi gibi travmatik olaylara şahit olan malül gaziler, bu travma karşısında *şok-panik duygusu* ve *ölüm korkusu* gibi duyguları yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Yaralanma anında girmiş olduğu *şok-panik* durumunu “... İlk bir iki dakika, zaten mayın patlaması vesilesiyle zaten kulaklar mulaklar böyle bir uğultu filan zaten, ... sağ solda bağırtılar vardı, ben de bağıırıyordum, gerçekten büyük bir şoku orda yaşadım.” şeklinde ifade eden G1 (Y32/D6), yaşadığı dehşeti “Belki o psikolojiyle kendime bakamıyordum bile ...” ifadesiyle ortaya koymuştur. Mayına basarak ayağından yaralanan G3 (Y41/D6) de çatışma anında yaralanan arkadaşının sesinden nasıl etkilendiğini “Aradan beş dakika geçmedi bir evlat daha bastı mayına, o bir bağırmaya başladı bizim ortam koptu, yani hepten psikolojimiz altüst oldu.” şeklinde dile getirmiştir.

Silahlı çatışmada yaralanan malül gazilerin o anda yaşadıkları en güçlü duygulardan birisi de ölüm korkusudur. O ana ilişkin yaşadığı duyguyu “Yaşamla ölümün sınırı gibi, çünkü o anda hissediyorsun, ölüm ağır basıyor” şeklinde tanımlayan G1, o ana kadarki yaşamının film şeridi gibi gözlerinin önünden nasıl geçtiğini şöyle ifade etmektedir:

“O zaman işte ilk yaralandım beş on dakika sonra, kan kaybım çoktu, hissediyorum, titriyordum çünkü, o anda gerçekten ölecekmiş şeyi geliyordu insana ve çocukluğumdan bu zamana kadar akrabaların, eşin dostun, yaşadığın şeyler film şeridi gibi böyle aklına geliyordu, üzülyordun, "Ben gideceğim, öleceğim, artık onlar yok, göremeyeceğim onları" filan diyerek böyle bir ayrı bir psikolojiye giriyordum.” (G1/Y32/D6).

G1’le benzer şekilde G4 ve G5 de yaralandıkları andan itibaren yaşadıkları ölüm korkusunu şöyle dile getirmişlerdir:

“Ben ilk vurduğumda öleceğimi sandım, şehit olacağımı sandım ... Kan kaybım bayağı vardı,” (G4/Y42/D4).

“Mayına basınca “ben öldüm” dedim! Çünkü bizim şehitlerimizin bir tanesi kanas yemişti bir tanesi de mayına basmıştı. Mayına bastın denilince ben dedim tamam, belden aşağıyı hiç hissetmiyordum, yanıyorum böyle çatır çatır ... kelime-i şahadet getiriyorum, ... diyorum ben ölüyorum artık ...ağlıyorum böyle hüngür hüngür,” (G5/Y40/D4).

Teröristlerle girmiş olduğu çatışmada yaralan ve ölü taklidi yaparak hayatta kalan G11 ise, o anda yaşadığı korkuyu şöyle ifade etmiştir:

“Çatışma sürerken PKK karakolun içine kadar giriyor, ... komutandan sonra ben de tam çıkarken teröristler içeri girdi, taraya taraya el bombaları atıyorlar. ... tüfeğim tutukluk yaptı, tam camdan atlarken kadın terörist beni taradı, ben uçurumdan aşağı atladım. Onlar içeri girdiler, daha sonra baktım aşağı doğru geliyorlar, ben yüzü koyun yattım yere. Kız geldi, ... kumandanım burada asker var dedi, “bak ölmüş mü, silahı var mı?” dedi komutanı. Kadın boynuma, enseme, sırtıma baktı “ölmüş komutanım!” dedi, üzerimde bi tane şarjör vardı onu alıp çekip gitti, yüzümüze Allah baktı işte.” (G11/Y45/D6).

4.1.3. Süreçle Baş Etme

Süreçle baş etme kategorisi *Allah’a sığınmak ve soğukkanlılık* kodlarından oluşmaktadır. Terörle mücadelede yaralanan, mayın ve tuzaklı bomba gibi patlayıcılarla ayağını, bacağını, gözlerini kaybeden, felç olan veya asker arkadaşlarının şehit olması, parçalanması, can çekişmesi gibi travmatik olaylara şahit olan gaziler şok-panik ve ölüm korkusu gibi duyguları yoğun bir şekilde hissetmektedirler. Gazilerin yaşadığı bu travma deneyimiyle o anda nasıl baş ettikleri ise dikkate değer bir konudur. Ancak, o andaki patlamanın şiddeti ve ağır derecede yaralanmanın etkisiyle bayılan malül gazilerden, travma anıyla nasıl baş ettiklerine ilişkin yeterli veri alınamamıştır.

Yaralanma anında bilinci yerinde olan gazilerin bazıları, travma anında dua ederek, Kelime’i Şehadet getirerek ve şükrederek *Allah’a sığındıkları*, bazı gazilerin ise psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü oldukları için o anda *soğukkanlı* davranarak süreçle baş ettikleri anlaşılmıştır.

Mayın patlaması sonucu iki gözünü de kaybeden G6 (Y34/D1), o anda yaşadıkları karşısında dua ile Allah’a sığındığını “*Mayın patladığı andan itibaren dünyam oldu kıpkırmızı. Gözlerim gitti, benim ilk söylediğim kelimeler ‘Ya Allah, Ya Allah, Ya Allah’ diyerek Allah’a ellerimi açtım, Allah’ıma yalvardım, gözlerimi kaybettikten sonra hep Allah’ıma sığındım, Allah’ıma güvendim, Allah’ıma dua ettim*” ifadeleriyle dile getirmiştir. G4 ve G5 ise yaralandıkları anda yaşadıkları ölüm korkusu karşısında Kelime’i Şehadet getirerek Allah’a sığındıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben ilk vurduğumda öleceğimi sandım, şehit olacağımı sandım. Ellerimi kaldırdım, kelime’i şehadet getirdim, ölmedim.” (G4/Y42/D4).

Mayına basınca “ben öldüm” dedim! Çünkü bizim şehitlerimizin bir tanesi kanas yemişti bir tanesi de mayına basmıştı. Mayına bastın denilince ben dedim tamam, belden aşağıyı hiç hissetmiyordum, yanyorum böyle çatır çatır ... kelime-i şehadet getiriyorum, ...” (G5/Y40/D4) .

G1 ise, yaşadığı şok duygusu karşısında ölmediği için şükrederek Allah’a sığındığını şöyle ifade etmektedir: “*Gerçekten büyük bir şoku orda yaşadım. yine binlerce şükrettim, hani yaşadığımız için çünkü karşıda ölen var, dünyadan göç eden var ve sen yaralanıp yaşadığına şükrediyorsun...*” (G1/Y32/D6).

Katılımcılarla yapılan görüşmeler analiz edildiğinde terörle mücadele sürecinde maruz kalınan savaş travması ve bu travmanın ortaya çıkardığı şok-panik duygusu ve ölüm korkusuyla baş etmede gazilerin psikolojik özelliklerinin de önemli bir destek kaynağı olduğu görülmüştür. Psikolojik olarak daha güçlü ve dayanıklı olan gaziler yaralanma, organ/işlev kaybına uğrama ve diğer askerlerin yaralanması, şehit olması gibi olaylara şahit olma durumlarında *soğukkanlı* yaklaşarak süreçle baş ettiklerini şöyle ifade etmektedirler:

“Sıhhiyeciyi kafayı sarınca ufaktan kan sızıyordu, hiç bayılma olmadı bende kesinlikle, zaten babam da hastane personeli olduğu için-ben de ona yardım felan etmiştim- ben de kandan mandan etkilenmem öyle ...” (G4/Y42/D4).

“Bazıları mesela bağıryor çağırıyor ama bende öyle bişey olmadı.” (G13/Y41/D4).

“Valla arkadaşlar bağıryorlardı o anda dedim ‘Sakin olun bağırmayın beni hastaneye yetiştirin!’ hatta geçen takdir ediyorlar beni, ne cesaret diye.” (G14/Y39/D4).

4.1.4. Zamana Karşı Yarış

Gazilerin silahlı çatışmada yaralanmasıyla birlikte hayatta kalma adına zamanla yarış süreçleri de başlamaktadır. Zamana karşı yarış kategorisi *tedavinin gecikmesi-helikopter beklemek ve hastaneye yolculuk* kodlarından oluşmaktadır.

Terör örgütüne karşı yürütülen operasyonda çeşitli yerlerinden yaralanan veya organ kaybı yaşayan gaziler için ilk müdahale, çatışma bölgesinde asker arkadaşları tarafından yapılmaktadır; ancak ağır düzeyde yaralanan veya kan kaybı büyük olan gaziler için bu ilk müdahale yetersiz kalmakta, acilen helikopterle hastaneye yetiştirilmeleri gerekmektedir. Ancak gerek arazi şartlarının elverişsiz olması, gerek operasyon bölgesinin en yakın tam teşekküllü hastaneye uzaklığı, gerekse silahlı çatışmanın devam etmesi nedeniyle yaralanan malül gazileri hastaneye ulaştıracak helikopterin olay yerine gelmesi gecikmektedir. Bu süreç gazilerde *tedavinin gecikmesi- helikopter beklemek* olarak yaşanmakta ve gaziler tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Olay yaklaşık sabahın beşine kadar sürdü, çatışma. Beşten sonra ortalık sakinleşince, ben duymadım ama, bizim alay komutanı devreye giriyor. Diyor ki bir askerimiz yaralı, kuzey Irak’taki şu bölgeye acilen helikopter gönderin, muhaberedeki kişi de diyor ki biz o saatte oraya helikopter gönderemeyiz havanın aydınlanması lazım şuurunun açık tutun!” (G5/Y40/D4).

“Çatışma akşam 8 de başladı sabah 4 te bitti. Bi Allah’ın kulu yardıma gelmedi, o zaman işte yardıma gelmiyorlardı. ... daha sonra komutan geldi tepeden koşa koşa, pansuman falan yaptılar gazlı bezle.” (G11/Y45/D6).

“Helikopterin Van’dan kalkıp Kuzey Irak’a gelmesi nerden baksan bir saati bulurdu ...” (G14/Y39/D4).

“... Ben iki buçuk saat can kardeşimin can çekişmesini seyrettim, helikopter gelmedi, inemedi, mahkum bölgedeyiz ... Operasyundayken mevzinin oraya mayın döşemişler haberimiz yok. Helikopter çok bekledim ayağım koştugu zaman, bir buçuk saat bekledim ... ” (G3/Y41/D6).

“Kan kaybım bayağı vardı, bana yakın bir sihiyecisi bir arkadaş vardı, pansumanı o yaptı ... Bir saate kadar bekledim öyle, daha sonra helikopter geldi.” (G4/Y42/D4).

“Yaralandıktan sonra, bilincim açıldı, kendimdeydim, sesleri duyuyordum ... sağ solda bağırtılar vardı, ben de bağıryordum. daha sonrasında belli bir süre zaman geçtikten sonra helikopter geldi.” (G1/Y32/D6).

Bazı gaziler de yaralandıktan hemen sonra hastaneye sevk edildiklerini ve o esnada havada helikopter olmasının şansları olduğunu şöyle ifade etmektedirler:

“Mayın bayağı büyük bir mayındı, anti-tank mayınıydı, benim sağ ayak gitti, ... Sonra beni oradan helikopterle aldılar, şansımıza havada helikopter varmış ...” (G18/Y46/D4).

“Benim sol bacağım parçalandı, bir uzman çavuşun çenesiyle dişleri kırıldı. Ondan sonra zaten helikopter havadaydı, özel kuvvetlerin helikopteri havadaydı beni havır (havada iken) durumunda iken aldı. ... Patlama olduktan sonra beni, çok tecrübeli bir pilot albay var o havadaydı, o geldi aldı beni ...” (G15/Y31/D2).

“Mayın patladığı andan itibaren dünyam oldu kıpkırmızı. Gözlerim gitti, ... O andan itibaren tabi komutanlarım hemen telaşlandı, arkadaşlarımız telaşlandı, komutanlarımız telsizle haber verdi, helikopter geldi beni aldı.” (G6/Y34/D1).

Yaralandıktan sonra bir araçla veya helikopterle operasyon bölgesinden alınıp en yakın hastaneye kadar süren yolculuklarında bazı gaziler çeşitli zorluklar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. *Hastaneye yolculuğun* gaziler açısından zorlu-sıkıntılı geçmesinin ilk sebebi helikopter yerine arazi aracıyla hastaneye yapılan yolculuğun uzun sürmesidir.

“Helikopterin Van’dan kalkıp Kuzey Irak’a gelmesi nerden baksan bir saati bulurdu, beni 45 dakika sırtında taşıdılar, ondan sonra arabaya bindirdiler ameliyat haneye götürdüler, Hakkari Çukurca’ya.” (G14/Y39/D4).

“... Komutan geldi tepeden koşu koşu, pansuman falan yaptılar gazlı bezle. Daha sonra jiple bir köye götürdüler, oradan Beyhan’a gittim, Beyhan’dan helikopterle Elazığ askeri hastaneye götürdüler.” (G11/Y45/D6)

“Ben dördü çeyrek geçe yaralandım, beni jiple Sarıkamış’a götürdüler, orda alikopteren Erzurum’a götürdüler ...” (G9/Y37/D1: 31 - 31)

Hastaneye yolculuğun gaziler açısından zorlu-sıkıntılı geçmesinin diğer bir sebebi ise şehitlerle ve ağır yaralı olan gazilerle birlikte yapılan yolculuktur. Şehit ve ağır yaralı olan gazi arkadaşlarıyla yaptıkları yolculuğun onları nasıl etkilediğini gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Bir saate kadar bekledim öyle, daha sonra helikopter, -Ulaş 1, silahsız helikopter-geldi, daha sonra iki tane şehidi yanıma getirdiler, onların suratına bakamadım mesela...” (G4/Y42/D4).

“Beni Şırnak’taki askeri hastaneye getirmişlerdi, ya şimdi öyle acı şeyler ki, anlatmak da zor ya. ... Ben oraya iki tane şehitle geldim, ... iki şehitle beraber uçtum, şehitler yanımda ... Ben biyandan ağlıyorum, biyandan istifra ediyorum, ... çok acı yani!” (G5/Y40/D4).

“Diyarbakır’da üç gün kaldım oradan da GATA’ya büyük ambulans uçakla, askerler var içinde on sekiz yaralı asker var. Sağıma dönüyorum bir gazi, soluma dönüyorum bir gazi, birinin bacaklar gitmiş, kollar gitmiş, ... hırlayarak yanımda can çekişenler var, kafalarında böyle sargılar var. Hayatımda benim görmediğim şeyler bunlar.” (G5/Y40/D4).

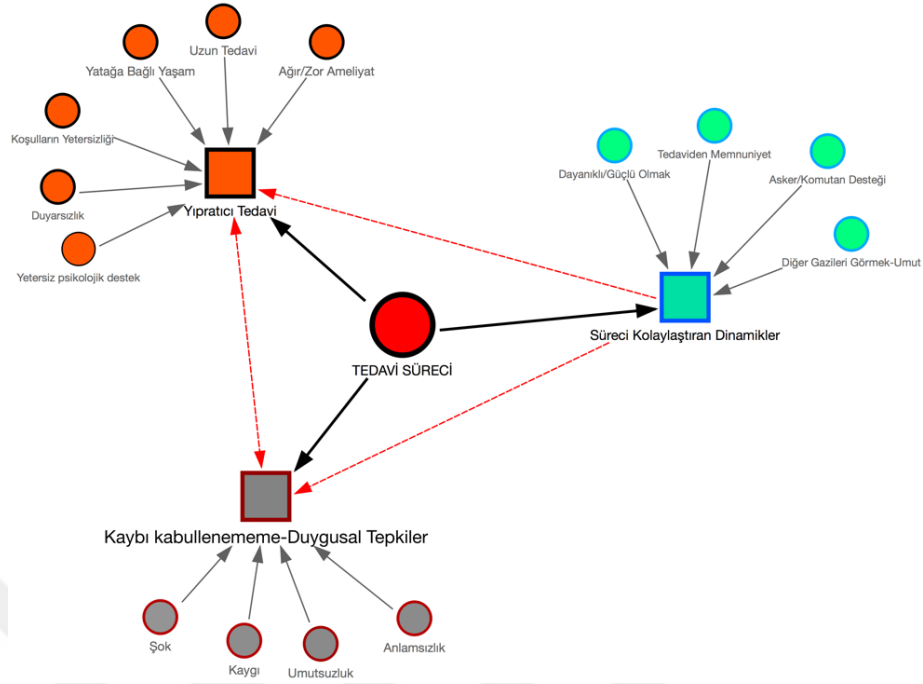
4.2. Tedavi Süreci

Malül gazilerin tedavi süreçleri operasyon bölgesinde yapılan ilk müdahaleyle başlamakta, daha sonra en yakın askeri hastanede ve gerekli görülürse Ankara GATA ve BRM'de devam etmektedir. Malül gazilerin tedavileri, genellikle hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun yıllar devam etmektedir. Ancak bu başlık altında yalnızca gazilerin taburcu olana kadar geçen süredeki tedavi deneyimleri ele alınmıştır.

Malül gazilerin tedavi süreci, zorlu ve uzun süren ameliyatlara, özellikle organ/işlev kaybının fazla olmasına bağlı olarak uzun süre yatakta kalma gibi nedenlerden dolayı yıpratıcı olmaktadır. Tedavi sürecinin yıpratıcı olmasındaki diğer bir neden ise tedavi hizmetine karşı duyulan memnuniyetsizliktir. Sağlık kurumlarındaki tedavi hizmetinden memnun olmayan malül gaziler, bu kurumlardaki fiziki koşulları ve psikolojik desteği yetersiz görmekte ve sağlık personelinin kendilerine yönelik yaklaşımlarını “duyarsızlık” olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca tedavi sürecinde yaşadıkları kaybı henüz kabullenemeyen malül gazilerin, organ/işlev kaybı, travmatik şahitlik ve yıpratıcı tedavi sürecinin de etkisiyle şok, kaygı, umutsuzluk ve anlamsızlık gibi duygusal tepkiler gösterdikleri anlaşılmıştır.

Psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü olmak, tedavi hizmetinden memnuniyet, asker arkadaşların ve komutanların desteği ve diğer malül gazilerin etkisiyle hayata dair umudun artması gibi etkenler ise malül gaziler için tedavi sürecine uyumu ve kabullenmeyi kolaylaştıran dinamikler olarak görülmüştür.

Tedavi Süreci kategorisi “*Yıpratıcı tedavi*” “*Kayıp kabullenememe/Duygusal Tepkiler*” ve “*Süreci/Kabullenmeyi kolaylaştıran dinamikler*” alt kategorilerinde toplanarak sunulmuş ve Şekil 4.3’de gösterilmiştir.

Şekil 4.3. Tedavi Süreci

4.2.1. Yıpratıcı Tedavi

Yıpratıcı tedavi kategorisi *ağır/zorlu ameliyat, uzun tedavi, yatağa bağlı yaşam, koşulların yetersizliği, duyarsızlık ve yetersiz psikolojik destek* kodlarından oluşmaktadır. Geçirilen ağır ameliyatlar, belli aralıklarla protezlerin yenilenmesi ve taburcu olduktan sonra da devam eden ameliyatlar nedeniyle tedavi sürecinin uzaması, özellikle organ/işlev kaybının fazla olmasına bağlı olarak uzun süre yatakta kalma gibi nedenlerden dolayı tedavi süreci malül gaziler için yıpratıcı olmaktadır. Bunlarla birlikte hastanelerdeki fiziki koşullarının yetersizliği, bazı sağlık personellerinin gazilere karşı duyarsız yaklaşımları ve sunulan psikolojik desteğin yetersiz kalması da tedavi sürecini gaziler için yıpratıcı hale sokmaktadır. Yıpratıcı bir tedavi sürecini deneyimleyen gaziler için, yaşadıkları travmaya bağlı fiziksel kaybı kabullenmeleri ve sonrasında sivil hayata uyumları güçleşmektedir.

Operasyon bölgesinde yaralanan gaziler ilk olarak en yakın askeri hastaneye götürüldüklerini, eğer hayati riskleri devam ediyorsa daha teşekküllü bir hastaneye veya Ankara GATA'ya nakledildiklerini belirtmişlerdir. Malül gaziler tedavi sürecinde bir hastaneden diğerine yaptıkları yolculukları ve geçirdikleri ağır ameliyatları şöyle dile getirmişlerdir:

“Beni Şırnak’taki askeri hastaneye getirmişlerdi, ... Şırnak’ta beni bir gece tuttular, bana çok acil müdahale edilmesi gereken şeyler vardı onları yaptılar, ... Şırnak’tan da Diyarbakır’a geldim ben, ... Diyarbakır’da da üç gün kaldım oradan da GATA’ya, ...” (G5/Y40/D4).

“O zaman terör çok fazlaydı, hastanelerde yer yoktu ... Bizi Tatvan Askeri Hastanesine götürdüler, orda bazı tedaviler gördük, orda bir ay yattık. Bir ay sonra yürüye yürüye çıkabilirsin dediler, ama yürüyemedik. Ondan sonra geldik askeriye, yani karakola geldik. Ondan sonra Muş’tan uçağa bindik İstanbul’a geldik. İstanbul’da deniz hastanesinde (Kasımpaşa Askeri Deniz Hastanesi) yattık, orda kulaktan ameliyatlar geçirdik, işitme kaybından.” (G7/45/D6).

“Jiple bir köye götürdüler, oradan Beyhan’a gittim, Beyhan’dan helikopterle Elazığ askeri hastaneye götürdüler, hemen ameliyat oldum işte. Öldü diye şeyaptılar beni, bayağı kan kaybettim çünkü. sekiz şişe serum yedim, üç gün hastanede yattım,” (G11/Y45/D6).

“Helikopterle beni Şırnak Askeri hastaneye götürdüler, ... orda ameliyat yaparlarken ... bi baktım beyaz örtünün altından ayak sargıda, ... tabi ayağım kopmuş! Ordan sonra Diyarbakır’a, orda on dört gün kaldım. Ama o iki gün yandım yani ... Direkt pansuman yapıyorlardı, ama acım çok vardı, felaket! Kemiği kestikleri için biraz da üstten böyle... Ordan uçakla Ankara GATA’ya, orda da hemen hemen altı ay kaldım.” (G13/Y41/D4).

“Yaralandıktan sonra birliğimdeki revirde acil müdahale yapıldı, bir gün sonra ise otobüsle, ... Diyarbakır askeri hastanesine gittim, orda bir gün sonra acil ameliyata alındım. On beş gün kaldım orada, zaten askerlik sürem de orada doldu, birkaç gün kalmıştı terhisime, oradan birliğime geldim birkaç gün sonra da terhis oldum. İstanbul’a geldikten üç ay sonra İstanbul GATA’ya gittim, daha ağır olan ikinci ameliyatı orada oldum.” (G4/Y42/D4).

“Hakkari’ye götürdüler, Hakkari’de ilk ameliyatı yapmışlar, ondan sonra Diyarbakır’a gittim orda bir gece kaldım, orada da ameliyat olmuşum, ondan sonra GATA’ya geldim ve GATA’da tedavim devam etti” (G18/Y46/D4).

“Çok büyük ameliyat geçirdim, altı buçuk saat sürdü ameliyat. 8 parça olmuştu kalça kemiğim, platin koydular. Yaklaşık üç ay yattım hastanede. Ağrıdan duramadım, ilk gün yatamadım, ilk gün ameliyat etmediler, o gün sanki burnumdan çıkıyordu canım! Bu kırık ağrısı çok fena bişey.” (G2/Y51/D5).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere gaziler tedavi süreçlerini en başından beri hatırlamakta ve bu süreçlerdeki yaşantılarını, geçirdikleri ağır ameliyatları dile getirmişlerdir. Ancak ağır bir şekilde yaralanan ve işlev kaybı fazla olan malül gazilerin bir kısmı yaralandıkları anda bayıldıkları ve hastaneye ulaştıktan belli bir süre sonra uyandıkları için tedavi süreçlerindeki ilk zamanları hatırlamadıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben yaralandım hastaneye kaldırıldım, ilk bir ayımı hatırlamıyorum. İlk önce Şırnak’a gittim orda üç gün yattım, oradan da Ankara GATA’ya götürmüşler orda bir ay yattım, o bir aydan hiç haberim yok benim.” (G17/Y42/D1).

“Diyarbakır askeri hastaneye geldiğimde ondan sonra on beş gün kendimi bilmiyorum, hiçbir şey hatırlamıyorum. Ondan sonra orada hayati tehlike nedeniyle uğraşıyorlar, orada biraz daha iyi olduktan sonra uçakla Ankara GATA’ya

getiriyorlar ..., orda acil ameliyata alıyorlar beni. ... Kımıldayamıyorum, hareket kabiliyetsizliğimden dolayı. Tabi ben bilmiyorum felç olduğumu, vücudumun birkaç yerinin şey yaptığını bilmiyorum, GATA'ya gittiğimizde aynı gün ameliyata alındık, yaklaşık herhalde 10-13 saat sürmüş ameliyat.” (G19/Y35/D1).

“Patlamadan sonra zaten ben bayılmışım. Şırnak'a oradan da Diyarbakır GATA'ya götürmüşler beni, daha sonra oradan da Ankara GATA'ya götürmüşler. Ben beş gün baygın kalmışım, orada uyandım. ... Hastanede yatarken abimin sesini duydum, nasıl hemen haber aldı diye merak ettim, oradaki hemşire söyledi bana beş gündür baygın olduğumu.” (G12/Y31/D1).

Terörler mücadelede yaralanarak organ-işlev kaybı yaşayan malül gazilerin tedavileri uzun sürmektedir. Bu süre işlev kaybının büyüklüğüne göre birkaç aydan birkaç yıla kadar uzamaktadır. Bazı gaziler için ise tedavi süreci hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun yıllar devam etmektedir:

“Altı ay Ankara GATA'da yoğun bakım vesaire kendimize gelene kadar kaldım, bu işlerinin sonunda altı ay sonra yani, Bilkent Rehabilitasyon Merkezi'ne naklediliyoruz, orada yaklaşık yedi- yedi buçuk ay rahat kaldım.” (G19/Y35/D1).

“Askerde yaralandıktan sonra uzun süre devam eden ameliyatlarım oldu, ... Ben devamlı Haydarpaşa GATA'da tedavi gördüm, 18 ameliyat oldum. Şimdi benim topuk kemiği olmadığı için kemikler çarpık şekilde sürekli uzuyor, bunlar tıraşlanıyor, ... idare etmek babında bir çok ameliyatlar geçirdim. İşte sürekli kemik tıraşlanıyor, kalçadan doku alınıp oraya nakil yapılıyor,” (G3/Y41/D6).

“Bu ayak var ya, bu ayak böyle paramparça anlatabildim mi? Ona parça koyuyolar, açık yarayı kapatmak için. gidiyorsun üç ay sonra bidaha geliyorsun burdan (kol, bacak) kas alıyorlar, o kası koydular ayağıma, 11 saatlik ağır bir ameliyattı bu. Bu süreçlerde ben bunaldım, ... iğne yemekten kollarım morarmış, zayıflamışım, altmış kiloya gelmişim.” (G5/Y40/D4).

“GATA'da tedavim devam etti, 1996'dan 2000 yılına kadar tedavim devam etti.” (G18/Y46/D4).

“Ben sadece sağ kolumu görmüştüm, sarılıydı ve platin takmışlardı dolayısıyla büyük ihtimalle iyileşir ben tekrar askerliğime devam ederim diye düşünürken uzun bir tedavi süreci oldu, hava değişimine gittim, üç-dört ay kolum sargılı bir şekilde gezdim.... Daha sonrasında orada (BRM) beş-altı ay filan kaldım. Fizik tedaviye girdim orada, çünkü o zaman orada kolumun yüzde 40, yüzde 50 açılıp kapanmama durumu vardı, dolayısıyla platin hala mevcuttu, fizik tedavi gördüm uzun süre, ondan sonra psikolojik tedavi gördüm.” (G1/Y32/D6).

“Ben baya bi sekiz aylık hastane tedavisinden sonra ayağa kalktım.” (G7/45/D6).

“İlerleyen zamanlarda gine baya bi GATA'ya gittim geldim, ... Banım bacağımda demir (platin) vardı, işte en son GATA'ya onu çıkartmaya gitmişim.” (G10/Y30/D6).

Tedavilerin uzun sürmesi ve özellikle birinci düzey bakıma muhtaç gazilerde işlev kaybının büyük olması nedeniyle uzun süre yatağa bağlı yaşamak zorunda kalmak, tedavi sürecini yıpratıcı hale sokmaktadır. Tedavi sürecinde uzun süre yatakta kalan ve ayağa kalkamayan malül gaziler, bu sürecin onları psikolojik olarak nasıl etkilediğini

şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben yorulduğum hastanede yatmaktan, terlik geymekten yorulduğum.” (G9/Y37/D1)

“Ben hastanede Ankara GATA’da bir iki sene yattım, bi sekiz ay falan Bursa’da kaplıca hastanesinde yattım ... “Hayat çekilir mi yattığımız yerde? Sıkıyım kafama gideyim!” Çünkü abi 22 ay hastanede yatmışız. Devamlı tavana bakıyorsun, felç olduğunı öğrenmişsin!” (G8/Y44/D1).

“İşte sandalyeyi karyolanın yanına getirince hasta bakıcılar vesaire beni kaldırdılar sandalyeye koydukları gibi bayıldım, çünkü en az sekiz aydır yatıyorum hiç kalkmadım devamlı yataktayım, sandalye nedir yürümek nedir hiç bilmiyorum.” (G19/Y35/D1).

Operasyonda mayına basarak ayağından yaralanan G5 ise, ayağa kalkamadığı için tuvalet ihtiyacını gideremediğini ve bu sürecin kendisini nasıl etkilediğini şöyle ifade etmiştir:

“En çok acı bana-etkileyen şey ne biliyor musun? Kendi ihtiyacımı (tuvalet) yapmak istediğimde yapamadım ya, o benim çok zoruma gitti! ... Yani o sürgüleri, o ördekleri getirirken, benim altına verirken o bir ay toparlayamadım ben.” (G5/Y40/D4).

Araştırmaya katılan gazilerin malül gazilik süreleri 11 ila 31 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde yaklaşık 15 yıl önceki tedavi koşullarının günümüz koşullarına kıyasla yetersiz olduğu, hastanelerin ihtiyaçları karşılayamadığı, gazilerin tedavi olmak için bir süre beklemek zorunda kaldıkları, GATA yerine devlet ya da özel hastaneleri kullanmak zorunda kaldıkları, ancak bu durumun zamanla düzeldiği ve koşulların iyileştiği anlaşılmaktadır. Malül gaziler, tedavi koşullarının yetersizliği nedeniyle karşılaştıkları güçlükleri şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben GATA’ya geldiğim zaman yatacak yer yoktu, koridorda insanlar o küçük yatakların üstünde yatmaya çalışıyordu, ya!!! Ben ortopedi hastasıyım beni vermişler beyin cerrahisine! Niye? Yer yok! Öyle kötü bir zamanlar geçirdik biz. Hastanenin yoğunluğundan dolayı üç ay hava değişimine gönderdiler. ... Ben eve ambulansla geldim, o zamanlar böyle bi teknoloji yok. Sosyal devletiz ama bize karşı böyle en üst derecede ilgi alaka yok.” (G5/Y40/D4).

“1992’den beri ayağımda şarapnel parçası vardı, damara dayanmış, damarda ufak bir kanama oluşmuş. O zaman ne yapıyor, ayak böyle davul gibi oluyor, baldırı şişiriyor kalp böyle küt küt atıyor. Yürümemi engelledi, böyle çocuk gibi yerlere yattım. Ameliyatı Haydarpaşa GATA yapmadı. Cuma günü gittim, hemen seni yatırıp ameliyat yapacağız dedi! Bak üç sene oldu hala yapmadı, haber bekliyorum. Ondan sonra Çapa’ya geldim, “yer yok” dediler, salladılar beni. Alman “Hastanesi’ne gittim, özel hastanelere gittim sonunda Cerrahpaşa’da bir doktor yaptı ameliyatı. ... Bizim zamanımızda 92’lerde terör çoktu, hastanelerde yer yoktu koridorlarda yatıyorduk, her gün şehit gazi geliyordu.” (G7/45/D6).

“İstanbul çok beter ya ! Yani hala doğru düzgün bir rehabilitasyon merkezi yok, bir Ankara’da var sadece o kadar... Ameliyatları genelde GATA’da oluyorsun, ancak

rehabilitasyonları GATA'ya bağı rehabilitasyon merkezinde oluyorsun, o da Ankara Bilkent'te sadece.” (G3/Y41/D6).

“Ben GATA'ya gittiğimde beş-altı aya randevu verdiler. Ben de beş-altı ay bekleyemem çoluk çocuğum var, ailem var. ... Önceden bu kadar devlet hastanesi özel hastane bu kadar meşhur değildi, bi randevu almak için sıraya giriyordun, şimdi düzeldi. Bi psikolojiye gitseydin sana altı ay bi seneye gün verirdi, şimdi on beş güne verebiliyor, şimdi çok güzel düzene girdi. Bunlar daha önce olmalıydı.” (G9/Y37/D1).

Tedavi sürecini gaziler açısından yıpratıcı kılan diğere bir neden ise, hastane personelinin yaklaşımlarının duyarsızlık olarak görülmesidir. Çünkü gaziler, vatan savunmasında yaralandıkları için toplumda ve çeşitli devlet kurumlarda, özellikle hastanelerde, değer ve saygıyı hak ettiklerini, ancak bu saygıyı göremediklerini dile getirmektedirler. Gazilerin ifadeleri incelendiğinde hastane personelinin yaklaşımlarının duyarsızlık olarak algılanmasında sağlık personelinin gazilere özensiz yaklaşımları, onlara tedavide öncelik ve kolaylık tanımamaları, özellikle devlet ve özel hastanelerde bu sorunların daha fazla yaşanması örnek gösterilebilir.

Araştırmaya katılan gazilerin büyük çoğunluğu, askeri hastanelerde ve BRM'deki sağlık personelinin kendilerine karşı yaklaşımlarından memnun olduklarını, orada anlaşıldıklarını, kendilerini değerli hissettiklerini ve kendilerine öncelik tanındığını belirtmişlerdir. Ancak G3 ve G20 bu konuda diğere gazilerden farklı görüş belirterek sağlık personelinin kendilerine karşı olumsuz tutumlarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Ankara GATA'da bir şehit gazi birimi vardır, askerler alır seni hangi doktora gideceksen yardımcı olur, gerekli öncelikleri sağlarlar sana, ... burada (İstanbul GATA) ise bırak önceliği, kapıdaki tabelada “gazi” yazıyor, komutan bile bakmıyor sana, git sıra al da gel diyor!” (G3/Y41/D6).

“Abi biz GATA'ya gideceğiz SSK'dan sevk alıyoruz, çünkü işçi statüsündeyiz, GATA'ya gittikten sonra orada komutan bulucan ‘Aman komutanım, aman paşam şu ameliyatımı yap, ... paşam’ diye diye yalvar yakar ameliyat oluyorsun. Ameliyat olduktan sonra ‘komutanım bir ambulans ver gözünü seveyim, yoksa işimden olacağım’ diyorsun ama ambulans da vermiyorlar...” (G3/Y41/D6).

TSK Rehabilitasyon Merkezine gönderildim. Oraya gittim oradaki yaklaşım sıfır, yani gazilere tamamen dıştan boyanmış içi boş bir yer orası. Ben oradaki çalışanların, hemşiresinden tutun doktoruna kadar, direk bakışlarından oradaki yaklaşımlarından anlayabiliyorsunuz onu, yani orda en alt düzey bir ere de yapılmaz bu, çünkü oradaki herkes gazi sonuçta, çok acayip bir yaklaşım farklılığı var. Hatta şöyle söyleyim, mesela ilacınız vardır getirmeleri gereken ama getirmezler, ararsın hemşireyi “neden koymadınız?” diye yüzünü asarak gelir. (G20/Y39/D6).

Yukarıda da ifade edildiği üzere malül gaziler askeri hastanelerde ve BRM'de almış oldukları sağlık hizmetlerinden ve sağlık personelinin kendilerine karşı

yaklaşımlarından memnuniyet duymaktadırlar. Ancak askeri hastaneler ve BRM'ye kıyasla devlet hastaneleri ve özel hastanelerde aynı yaklaşımı görmediklerini, anayasal hakları olmasına rağmen kendilerine öncelik tanınmadığı için sıra beklemek zorunda kaldıklarını, tedavilerinin geciktiğini ve bu hastanelerde kendilerine değer verilmediği için sağlık personelinin duyarsız yaklaşımlarıyla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Bu nedenle gaziler, 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrasında askeri hastanelerin ve BRM'nin sağlık bakanlığına bağlanmasına karşı çıkmaktadırlar (Bu konu, daha sonra “*Gerçek Hayata Dönüş- Uyum Sorunları*” başlığında ayrıca ele alınacaktır).

Terörle mücadelede organ ve/veya işlev kaybına uğrayan ve asker arkadaşlarının yaralanması, şehit olması gibi travmatik olaylara şahit olan malül gaziler, savaş travmasına yoğun bir şekilde maruz kaldıkları için psikososyal yaşamlarında bu travmanın olumsuz etkilerini uzun süre hissetmektedirler. Bu nedenle malül gaziler, yaralandıkları andan itibaren hem tedavi sürecinde hem de sivil yaşamda profesyonel bir psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla tedavi sürecini malül gaziler açısından yıpratıcı kılan diğer bir neden ise bu süreçte psikolojik destek ihtiyacının karşılanmaması ya da psikolojik desteğin yetersiz kalmasıdır.

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde GATA ve BRM'de malül gaziler için rutin bir psikolojik desteğin olmadığı, yani her gazinin bu destekten faydalanmadığı görülmektedir:

“Anlat derdini, yallah git diyorlar. Geldi iki tane bayan (dediler) sosyal hizmetlerdeniz, eee ‘derdini anlat!’ Neyi anlatayım, böyle güzel aklı başında bir doktor, bir psikolog, bir psikiyatrist gelse anlatırsın derdini. Sosyal güvenliğe (sosyal hizmet görevlilerine) ben neyi anlatayım, ne söyleyeyim. Ben bi sene yattık hiç bi psikolog tedavi görmedim.” (G9/Y37/D1).

“İşte ne o zaman hastanede psikolojik tedavi gördük, ne bir yardım aldık işte sosyal yardım, psikolojik yardım hiçbir şey yoktu yani bizim zamanımızda.” (G18/Y46/D4)

“Eşimin desteği oldu bu süreçte, daha çok aile desteği de oldu, onun dışında tabi psikolojik destek almadık açıkça söylemek gerekirse.” (G20/Y39/D6).

Tedavi sürecinde psikolojik destek almalarına rağmen bu destekten fayda görmediklerini ifade eden G1 ve G19, buna gerekçe olarak psikolojik destek sürecinde unutmaya çalıştıkları travma yaşantılarına tekrar geri döndüklerini ve dolayısıyla kendilerini kötü hissettiklerini, G13 ise almış olduğu psikolojik destekten zarar

görmediğini ancak fayda da görmediğini şöyle ifade etmiştir:

“Psikolojik tedavi aldım, psikolojik tedavi de çok uzun sürmedi zaten... İlk etapta zaten bize faydalı olacağını düşünerek aldık zaten, ama ne yazık ki yaşadığımız olayları tekrar aynı şekilde anlattıkları için, aynı noktaya vardıkları için bizi bu etkiliyordu açıkçası... Dolayısıyla o psikolojik dramı, üzüntüyü atlatmak için psikolojik tedavi alıyorsun ama bana çok faydası olmadı, hatta kısa kesmiştim. Demiştim ki " Aynı şeyi soruyorsunuz, olayın yine özüne gidiyorsunuz, ne yaşadınız, nasıl oldu, patlama esnasında işte ne hissettiniz?" bilmem ne işte. Bu aslında psikolojimizi iyileştireceğine daha çok derin yaptığı için, dolayısıyla tedaviyi reddettim.” (G1/Y32/D6).

“Bir hafta falan psikolojim bozuldu üzülüyordum, psikologlar falan geliyor ama ne derece faydası oluyor, hiç dinlemiyordum onları. Geliyorlardı ama hiçbir şekilde motive vermiyorlardı, tabii ki ben dinlemiyordum. ... İşte “Gececek, nasınsınız iyi misiniz?” veya “Askerlikten önce ne yapıyordun?” gibi sohbet ediyorlardı ama ben hiç ısınmıyordum psikologlara, hani “Onlar devamlı gelmesin!” diyordum ben doktorlara. Onlar gelince benim psikolojim daha çok bozuluyordu, çünkü detaylara iniyorlardı anladınız mı? “Neler yaşadık, askerden önce ne yapıyordun, şimdi ne yapıyorsun” vesaire gibi...” (G19/Y35/D1).

“Ankara’dayken ilginçtir ilk psikolog şeyine ben girmişimdir, millet diyordu “Biz deli miyiz ki girelim!” Gençler vardı, iki tane bayan, onlar dedi işte “konuşma için bir grup açacağız” ben katılıyorum dedim niye katılmayayım. ... Konuşuyorduk işte, böyle sana nasıl anlatıyorsam anlatıyordum, ... böyle ders gibi oldu. Ya valla benim öyle şeyim yok ya, konuş babam konuş rahatlamak, hayatım boyunca her şeyimde anlatayım da rahatlayayım olmadı bende.” (G13/Y41/D4).

Psikolojik destekten yeterli fayda görmediğini düşünen G1, G3 ve G10 ise bu süreçte kullandıkları ilaçların yalnızca kendilerini uyuşturduğunu şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben psikolojik tedaviyi pek tasvip etmiyorum! Neden tasvip etmiyorum? Daha böyle insanı sosyal anlamda iyileştireceklerine asosyal yapıyorlar, hap veriyorlar-psikolojik hapi, dinlendirici falan- daha doğrusu yaptıkları bir o işte, ondan sonra ben zaten hep reddettim.” (G1/Y32/D6).

“Psikiyatriye gidiyorsun da ne oluyor, öküz gibi oluyorsun veriyor hapi sakinleştiriyor, ha eroin içmişsin keş olmuşsun ha o hapları içmişsin, saf gibi oluyorsun, uyuşuyorsun.” (G3/Y41/D6).

“Verdikleri hapların zaten hiçbir etkisi olmadı, anca uyutuyor.” (G10/Y30/D6).

4.2.2. Kaybı Kabullememe- Duygusal Tepkiler

Tedavi sürecinde, yaşadıkları fiziksel kaybın büyüklüğünü ve bu kaybın hayatlarındaki muhtemel olumsuz etkilerini fark etmeye başlayan gazilerin, yaşadıkları kaybı kabul edemediklerinden çeşitli duygusal tepkiler gösterdikleri anlaşılmıştır. Kaybı kabullenememe-Duygusal tepkiler kategorisi *şok, kaygı, umutsuzluk ve anlamsızlık* kodlarından oluşmaktadır.

Silahlı çatışmada yaralanarak organ/işlev kaybı yaşayan gazilerin savaş travmasına karşı

gösterdikleri ilk duygusal tepki, şok duygusudur. Çünkü ölüm korkusunu yoğun bir şekilde yaşayan gazilerinin can güvenliği tehdit altındadır. Hastaneye sevkeldikten sonra hayati tehlikeyi atlatan gaziler, yaşadıkları kaybın ciddiyeti ve hayatlarına nasıl etki edeceği konusunda ilk başlarda bir belirsizlik yaşamakta ve “Bana ne olacak?” sorusu zihinlerini meşgul ettiğinden kaygı yaşamaktadırlar. Yaşadıkları kayıp ve bu kaybın hayatındaki muhtemel olumsuz etkilerini öğrendikten sonra ikinci bir şok duygusu yaşayan gaziler, yaşadıkları kaygı ve şokun ardından geleceğe ve hayata dair umutsuzluğa kapılmaktadırlar. İlk başlarda yaşadıkları kaybı kabullenemedikleri için hayata ve geleceğe dair umutsuz düşüncelere kapılan gaziler için yaşam, artık anlamsız gelmektedir.

Hastaneye sevk edilen gazilerde, ilk olarak belirsizliğin yarattığı bir kaygı duygusu hâkimdir. Çünkü başlarına tam olarak ne geldiği, yaşadıkları kaybın ciddiyeti ve bu kaybın hayatlarını nasıl etkileyeceği konusunda yaşadıkları kaygıyı gaziler şöyle ifade etmektedirler:

“İnsan ister istemez tedirgin oluyor. Görmüyorsun, görüntü getti, neyim var neyim yok farkında değilim. İnsan ister istemez meraklanıyor, tedirgin oluyor.” (G6/Y34/D1).

“Kimıldayamıyorum, hareket kabiliyetsizliğimden dolayı. Tabi ben bilmiyorum felç olduğumu, vücudumun birkaç yerinin şey yaptığını bilmiyorum, uçakta robot gibi bekliyorum bizi bağlamışlar. Uçaktan ambulansa, ambulanslar da bağıra bağıra bizi GATA’ya götürüyor, ama nereye gidiyoruz bilmiyorum tabii ki.” (G19/Y35/D1).

“Şöyle geriye dönüp baktığımızda, yürüyemediğimi bilmiyorum anladınız mı?! Şimdi arkadaşlar yanımıza gelip gidiyor, rütbeliler olsun askerler olsun vesaire ziyaret ediyorlar, biz yatağın içindeyiz yataktan çıkamıyorum ama ne olduğunu bilmiyorum.” (G19/Y35/D1).

“Ben kendime baktığım zaman ilk olarak şeyde merak ediyorum yani olay olduktan sonra kendimi çok merak ediyordum. Acaba ne oldu bana, nerem gitti diye.” (G1/Y32/D6).

“Gülhane tıpta yatarken iki tane Hoca vardı, ikisi de rütbeli askerde, dedim ‘İkiniz de gelin buraya! Bana bişey anlatın, göreceğim mi görmeyeceğim mi? Ben yorulduğum hastanede yatmaya, terlik geymekten yorulduğum. Ben halının üstüne uzanmak istiyorum, ben köy çocuğuyum koltukta uzanmayı bilmiyorum.’ ... Tomografimi çektiler ‘Ne konuşmamızı istiyorsun?’ dediler, ‘Bana net konuşun, şunu bunu demeyin, göreceğim mi görmeyeceğim mi?’ dedim.” (G9/Y37/D1).

Operasyon bölgesinde tuzaklanmış bombanın patlamasıyla bacağını kaybeden G15, bu durumun hayatını nasıl etkileyeceği konusunda yaşadığı belirsizliği, kaygıyı ve yaşadığı kaygı nedeniyle uyuyamadığını şöyle ifade etmiştir:

“Kafan hep şunu düşünüyor, “Napıcam? Bundan sonra n olacak? Yürüyebilecek miyim? Eskisi gibi olabilecek miyim?” bu düşüncelerde olduğun için uyuyamıyorsun. Hep bir belirsizlik var kafanın içinde “Nasıl olacak, acaba eski hayatıma dönebilecek miyim?” (G15/Y31/D2).

Yaralandıktan sonra olay mahallinden hastaneye sevk edilen gaziler bir süre sonra yaşadıkları kaybın ciddiyetini fark ettiklerinde ya da öğrendiklerinde şok duygusu yaşamaktadırlar. Bacağın ciddi derecede yaralanması, kopması, kesilmesi, ciddi derecede işlev kaybına neden olan felçlilik hali veya vücut imajındaki ciddi değişimler nedeniyle yaşanan şok hali, gazileri psikolojik olarak sarsmaktadır. Vücut imajlarındaki değişim karşısında yaşadıkları şok duygusu ve gösterdikleri tepkileri gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Üstümde sadece beyaz bir örtü var, her tarafımda elektrot takılı, kafamda bişey ‘dıt dıt dıt ...’ ötüyor, parmak ucumda bişey var, acayip de üstümde yorgunluk var, kolumu kaldıracak halim yok. İki gün sonra üstümdeki örtüye bakıyorum örtünün bir tarafı duruyor, ayağımın biri duruyor diğer taraf boş! Ben de şey sanıyorum, diyorum ‘Herhalde ayağımı yana açtılar veya alta koydular!’, öyle bişey var sanıyorum. Çarşafı kaldırdım bi baktım, bacağımın biri var, sargıda o da, öbürü yok! ... O zaman ben ağlamaya başladım, yanlış hatırlamıyorsam 3-4 gün boyunca ağladım.” (G15/Y31/D2).

“Bi baktım beyaz örtünün altından ayak sargıda, orda cız etti, üzüldüm tabi ayağım kopmuş!” (G13/Y41/D4).

“Şırnak’ta benim ilk müdahalem yapıldı, pansuman yapıldı, ben ayağı gördüm, pert olmuş, ben o an kendimi kaybettim. Ayağım paramparça olmuştu, içim gitti.” (G5/Y40/D4).

“GATA’ya sevk edildikten sonra asansöre bindim, aynaya bakma gibi bir fırsatım oldu, orda kendimi gördüğümde zaten apayrı bir ben vardım yani! Her tarafım şişmiş, halen kan mevcuttu, kendimi tanımamıştım” (G1/Y32/D6).

Operasyonda aldığı kurşun yaralarının etkisiyle belden aşağısının felç olduğunu öğrendiğinde yaşadığı şoku “*Başımдан kaynar sular döküldü!*” şeklinde ifade eden G19, o anı hiç unutamadığını ve daha sonra kendisine verilen özürlü raporu ile de yaşadığı ikinci şoku “*Dünyam yıkıldı!*” şeklinde ifade etmiştir:

“Şunu hiç unutmuyorum zaten, başhekim ‘Sayın komutanım! Bir inşaatı temelden yaparız biliyorsunuz, biz inşaatı temelden değil de çatı katından yapmaya başladık’ deyince başımдан kaynar sular döküldü benim. Şimdi düşünüyorum inşaatla çatı katıyla ne alakası var diye... Sonra general açıkla bunu bize dedi. Başhekim ‘şimdi sayın komutanım bu arkadaş gazi olarak gazi ama çatışmada kurşun yediği için belden aşağısı felç oldu, belden aşağısına hiçbir şekilde müdahale edemiyoruz; ama boynunu ve bilincini ve yaşamasını kurtardık, yani çatı katını kurtardık!’ dedi. Benim orda kaynar sular başımдан döküldü. ... Bir hafta falan psikolojim bozuldu,” (G19/Y35/D1).

“Birkaç gün sonra da engelli kağıdı geldi bana, özürlü kağıdı veriyorlar ya, onu görünce zaten hiçkırı hiçkırı ağladım. Onu bana verdiklerinde zaten dünyam yıkıldı, bi de öyle dünyam yıkıldı.” (G19/Y35/D1).

Yaşadıkları kayıp konusunda daha fazla bilgi sahibi olan gaziler, artık eski sağlığına kavuşamayacakları, yürüyemeyecekleri, ayağa kalkamayacakları konusunda veya sosyal ve ekonomik yaşamları konusunda umutsuzluğa kapılmaktadırlar. Bazı gaziler de yaşadıkları kaybın yalnızca kendi başlarına geldiği, dünyada kendileri gibi başka kimselerin olmadığı yönünde karamsar düşüncelerle umutsuzluğa kapılmaktadırlar.

Artık yürüyemeyeceğini veya ayağa kalmayacağını düşünen G5 ve G19, yaşadığı umutsuzluğu şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben ayağı gördüm, pert olmuş, ben o an kendimi kaybettim. Ayağım paramparça olmuştu, içim gitti. Dedim ben artık daha yürüyemem, çünkü bu gördüğün topuk böyle açılmış, paramparça olmuş. Benim şu botumun altı paramparça olmuş, şu üstü tutuyordu, ... ya şimdi öyle acı şeyler ki, anlatmak da zor ya!” (G5/Y40/D4).

“Devamlı yataktayım, birgün beni kaldıracaklar ve ben yürüyeceğim zannediyorum, böyle bir umudum vardı. Yürüyeceğimi zannediyordum tekerlekli sandalyeyi getirdiler karyolanın yanına tekrar psikolojim bozuldu.” (G19/Y35/D1).

Yaşadıkları kaybın etkisiyle artık sevilmeyeceği/evlenemeyeceği (G13) ve hareket kabiliyetinin sınırlanmasıyla artık işe yaramayacağı (G15) yönünde karamsar düşüncelere sahip olan ve gelecek yaşamı konusunda kaygılı (G19) olan gaziler, yaşadıkları umutsuzluk halini şöyle ifade dile getirmişlerdir:

“Bu şeyi sordum kendime, ‘Böyle olduğum zaman belki de kimse almaz beni’, sevgi ve evlenme olarak!” (G13/Y41/D4).

“Düşünsenize koşmayı o kadar çok seven bir adama bir anda değil koşmak, bir basamak dahi merdiven çıkamayacak duruma geliyor. O anda diyorsunuz ki “Ben bu saatten sonra hiçbir işe yaramam, ben bir işe yaramayacaksam bari organlarım bir işe yarasın, benim yapamadıklarımı yapacak insanlar bu imkana sahip olsun!” (G15/Y31/D2).

“Doktorlara diyorum ki, Doktor beyler hani durumumuz belli, 3 sene geçmiş artık, biz İstanbul’a gideceğiz ama evimiz yok barkımız yok, halimiz belli nereye gideceğiz tekerlekli sandalyeyle, engelli birinci derece insanız kim bizi çekebilir?” (G19/Y35/D1).

Dünyada yalnızca kendisinin engelli olduğu veya başına gelen olayın yalnızca kendisi tarafından yaşandığı yönündeki karamsar düşünceler de gazileri umutsuzluğa itmektedir:

“Bir olay başınıza geliyor ya, siz sanıyorsunuz ki o olay sadece benim başıma geliyor. Eliniz kesiliyor diyorsunuz ki, bu dünyada tek eli kesilen insan benim.” (G15/Y31/D2).

“Oraya (BRM) gelen gazi yürüyemiyorsa dünyada tek yürüyemeyen kişinin kendisi olduğunu, göremiyorsa sadece bu dünyada kendisinin göremediğini zannediyor. Çünkü bir çocuk yetiştirilirken ilkokuldan itibaren hiçbir körler okuluna, engelliler derneğine götürülmedik, bu insanlar nasıl yaşıyor bilmiyoruz. .... Hastaneye gelenlerin ana babası da biraz öyle, başına gelince bu bir tek ben varım zannediyorsun.” (G16/Y46/D1).

Hayata dair varoluşsal sorgulamalar yapan bireyler, bu girişimlerinin sonucunda tatmin edici cevaplar bulabilirse yaşam kendilerine anlamlı gelir. Ancak varoluşsal sorgulamalarına tatmin edici cevaplar bulamayan bireyler için ise, yaşam anlamını yitirmektedir. Yaşamın anlamını yitiren bireyler için hayat çekilmez hale gelir, daha önce keyif veren şeylerden artık keyif alınmaz, geleceğe dair umutsuz ve karamsar düşünceler hakim olur ki bu da bireyi bunalıma sokabilir. Dolayısıyla yaşamın anlamını yitiren ve hayatı çekilmez bulan bireyler için ölüm, bunalımdan bir çıkış yolu olarak görülebilir.

Uzun süren tedaviler nedeniyle bu süreci hastanede yatarak geçiren gazilerin yaşam aktiviteleri sınırlandığı ve yaşadıkları kaybı kabullenemedikleri için hayat anlamsız gelmekte, bu da onları bunalıma itmektir. Tedavi sürecinde girmiş oldukları bunalımdan bir çıkış olarak intihar etme ve ötenazi gibi seçenekleri düşünen G5, G8 ve G15 bu süreçte yaşadıkları anlamsızlığı şöyle ifade etmişlerdir:

“Ağır bir ameliyat geçirmem gerekiyordu, GATA’da ameliyatı beklerken travma geçirdim, kendimi intihar etmek istedim, ölmek istedim o an, yani böyle camdan kendimi atmak istedim bırakmadılar. Tuvalette ağlıyordum, ... tuvalete girmişim (kendimi) sağa vuruyorum sola vuruyorum, böyle isyan ediyorum yani, bunalıma girmişim. ... Bizim hoca geldi yanıma ‘Yunus bir sakin ol, sen niye böyle yapıyorsun, niye zarar veriyorsun!’ dedi. ‘Hocam dayanamıyorum, hayat bana artık anlamsız geliyor’ dedim, böyle düşünüyorum. Hayat anlamsız geliyordu yaaa! Yemek ye, yat, kalk başka bir şey yok! Aynı şeyler, ruhum sıkıldı bunaldım!” (G5/Y40/D4)

“Daha önce işte ‘Hayat çekilir mi yattığımız yerde? Sıkıyım kafama gideyim!’ (şeklinde düşünüyordum) Çünkü abi 22 ay hastanede yatmışız. Devamlı tavana bakıyorsun! Felç olduğunu öğrenmişsin!” (G8/Y44/D1).

“Hemşire geldi ‘Ben ötenazi hakkımı kullanmak istiyorum, ben bu şekilde yaşamak istemiyorum! Bütün organlarımı bağışlıyorum, hatta vücudumu da bağışlıyorum, vücudumu da tıp fakültesinde eğitimlerde kullansınlar, parçalasınlar ne yapıyorlarsa yapsınlar. Ben ötenazi hakkımı kullanmak istiyorum’ dedim. ... Ben bu saatten sonra hiçbir işe yaramam dedim.” (G15/Y31/D2).

4.2.3. Süreci/Kabullenmeyi Kolaylaştıran Dinamikler

Tedavi sürecinin ilk aşamalarında yaşadıkları kaybı kabul edemediklerinden şok, kaygı, umutsuzluk ve anlamsızlık-ölüm isteği gibi tepkiler geliştiren gazilerin daha sonra

tedavi sürecine uyum sağlamaya ve yaşadıkları kaybı kabullenmeye başladıkları anlaşılmıştır. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde *psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olmak, tedavi hizmetinden memnuniyet, asker arkadaş ve komutan desteği ve diğer gazileri görmek-umut* gibi faktörlerin tedavi sürecine uyumu ve yaşanan kaybı kabullenmeyi kolaylaştıran dinamikler olduğu görülmüştür.

Psikolojik yönden güçlü ve dayanıklı olan bireyler travmatik olaylara karşı daha dirençlidirler ve travma sonrası yaşama daha kolay uyum sağlayabilirler. Mayına bastığı için bacağını kaybeden G13, G14 ve kafasından yaralanan G4, yaşadıkları kayıptan fazla etkilenmediklerini ve tedavi sürecindeki soğukkanlı yaklaşımlarını şöyle dile getirmişlerdir:

“Diyarbakırlı bir gazi vardı, neydi adı unuttum şimdi, o beni biraz şey yapıyordu, tabi ben biraz güçlüydüm Allah’a şükür, işte ayağımız koptu hayatımız bitti, şöyle oldu böyle oldu bilmem ne, ben hiç şey yapmadım. ... Benim katır gibi şeyim var-deli miyim neyim- etkilenmedim. Mesela benim rüyalarım da bile kendimi hiç protezle görmemişim, hep böyle sağlam, ilginçtir ha.” (G13/Y41/D4).

“Valla arkadaşlar bağıryorlardı o anda dedim ‘sakin olun bağırmayın beni hastaneye yetiştirin!’ Hatta geçen takdir ediyorlar beni, ne cesaret diye. ... İşte ameliyata aldılar beni, hatta orda kalktım ayağa ‘Ameliyat bitti mi?’ dedim. Ondan sonra kafayı bi koydum uyanana kadar ayağı kesmişler zaten. ... Uyanınca şükrettim yani, ... şükrettik, hayattayız yani.” (G14/Y39/D4).

“Sıhhiyecı kafayı sarınca ufaktan kan sızıyordu, hiç bayılma olmadı bende kesinlikle, zaten babam da hastane personeli olduğu için kandan mandan etkilenmem öyle” (G4/Y42/D4).

Psikolojik dayanıklılığın yanı sıra tedavi hizmetinden memnuniyet duyma da tedavi sürecine uyumu ve kaybı kabullenmeyi kolaylaştıran önemli bir dinamiktir. Gazilerin tedavi hizmetinden memnun olmalarında sağlık personelinin onları iyileştirme çabası ve psikolojik desteği, hastane imkan ve koşullarının gaziler için seferber edilmesi ve tedaviler sonrasında gazilerin iyileşmeye başlaması etkili olmaktadır.

Sağlık personelinin iyileştirme çabaları ve psikolojik desteğini takdir ve minnetle anan gaziler, tedavi hizmetinden duydukları memnuniyeti şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben uyandığım da başımda bir hemşire vardı Allah ondan yer gök razı olsun! Sanki hemşire değil de başımda bir melekti. Elinde pamuklarla benim yaralarımı siliyordu, bana güzel bir şekilde hitap etti, güzel bir şekilde bana sorularımı cevaplandırdı. Yani öyle insanları Allah bu ülkenin başından eksik etmesin. Yaralarımı siliyordu, ağzıma gargara veriyordu. ... Ankara GATA’ya getirdiler, orda tedavi oldum. Orda da tedavi sürecim iyiydi, memnunun doktorlardan, hala görüştüğüm hocamız var, Allah razı olsun iyi bi insan.” (G6/Y34/D1).

“Ben ağlıyordum (doktor) ağlama diyordu, üzülme diyordu. Mesela ben Diyarbakır Askeri Hastanesinde yatarken ilk olarak acile getirdiler, bana sordular neren ağrıyor? Ben dedim karnım çok ağrıyor, idrarımı yapamıyordum! İdrarımı yapamadığım için sonda taktılar bana. Doktor bana demişti ‘Koçum hiç üzülme sen, moralini yüksek tut, sen gazisin, sen inşallah yürüyeceksin, senin uzvun gitmiş.’ Yani bacakları kopan var, benim bak bacaklarım yerinde duruyor. (G5/Y40/D4).

“Şırnak’ta askeri hastanede ilk ameliyata alınmamdan itibaren özellikle oradaki askeri doktorların çok ciddi iyi yaklaşımlarını gördüm, Şırnak Askeri Hastanesi çok iyi, onları duayla anarım. Yani hemşiresinden tutun doktorlarına kadar baştan sona hepsi psikolojik anlamda da gerçekten yanımızdaydı, gerek profesyonellik anlamda da çok iyilerdi çok memnundum.” (G20/Y39/D6).

“Orada (Haydarpaşa GATA) ilgi çok iyiydi, sen anlatıyorsun böyle böyle oldu diye, seni sedyeye taşıyorlardı askerler, çok memnunun oradan. ... Ya ‘moralini bozuk olduğu zaman gel’ diyorlardı, orada böyle konuşma yapıyorlardı, psikolojik destek gibi, bana çok iyi geliyordu. Mesela ‘Canın sıkıldı mı hiç çekinme gel’ diyorlardı, hastanenin başhekimi paşaydı, böyle kendi evladı gibi ilgi gösteriyordu.” (G2/Y51/D5).

“Rehabilitasyon merkezinde özel olduğu hissediyorlar, çünkü orada gazilerle ilgileniyorlar, onların sırtını sıvazlıyorlar”. (G16/Y46/D1).

Tedavi sürecinde gazilere sunulan çeşitli imkanlar ve özellikle BRM’nin gazilerin engel durumlarına göre tasarlanmış olması gazilerin tedavi hizmetinden memnun olmalarına ve dolayısıyla da tedavi sürecine daha kolay uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır:

“Hastane bizim yaşamamız için müsait, hastanenin bütün imkanları engellilere göre yapılmış. Tuvaletinden tut yürüme yerine kadar, rampasından tut araç park yerine kadar. Ben burada evimden daha mutluyum, evimde bu imkanlar yok, annem babam bile bana bu kadar bakmıyor.” (G15/Y31/D2).

“Kapıları bana kumandalı yaptılar, böyle ‘kapıyı aç -kapıyı kapat, televizyonu aç -televizyonu kapat’ böyle sesli komut veriyordum.” (G19/Y35/D1).

“Rehabilitasyon merkezinde özel olduğu hissediyorlar ... gazilere özel eğitimler veriliyor, refakatçiler veriliyor.” (G16/Y46/D1).

“Akşam yatarken bile sürekli meyvemiz geliyordu, her şeyimiz geliyordu. Normal hastaneden daha çok ilgileniyorlardı bizimle.” (G10/Y30/D6).

Sağlık personelinin çabaları, psikolojik desteği ve tedavi sürecinde kendilerine sunulan imkânlarla birlikte gazilerin sağlık durumlarındaki olumlu gelişmeler de tedavi sürecine uyumu ve kabullenmeyi kolaylaştırmaktadır:

“O zaman kolumuz kalkmıyor, yani şunu çekemiyorsun (engelli sandalyesini) güç yok kolumuzda, hala da yok gerçi de şuan o kadar değil Allah’a şükürler olsun. Ondan sonra fizik tedaviye gidip gele gidip gele kolumuzu yüzde kırk-kırkbeş güçlendirdik,” (G19/Y35/D1).

“Fizik tedaviye girdim orada, çünkü o zaman orada kolumun yüzde kırk, yüzde elli açılıp kapanmama durumu vardı, dolayısıyla platin hala mevcuttu, fizik tedavi gördüm uzun süre. ... O sürecin bize etkisi ne oldu? Tabiki fizik tedavinin, tedavi

yönünden iyi oldu gerçekten. ... Zaten fizik tedavi sonucunda kolumu biraz daha açabiliyordum.” (G1/Y32/D6).

“Böyle tedaviler gördükten sonra ayaklarımızdaki yaralar iyileşti, ... ondan sonra da hayatımıza döndük.” (G7/45/D6).

“Ankara GATA’ya getirdiler, orda tedavi oldum. Orda da iyiydi yani tedavi sürecim iyiydi.” (G6/Y34/D1).

Asker ve komutanların tedavi sürecindeki ziyaretleri ve psikolojik destekleri gazilerin morallerinin yükselmesine, yalnız olmadıklarını hissetmelerine ve dolayısıyla tedavi sürecindeki uyumlarına yardımcı olduğu görülmektedir:

“Komutanlarım ziyarete geldi takdir etti ‘Sen, soy ismin gibi yiğit bir adammışsın!’ dedi, çıkarttı bana 40 milyon lira para verdi o zaman. ... ‘Komutanım ayağım takılsın tekrar geleceğim!’ dediğim.” (G14/Y39/D4).

“Komutanlar ara ara gelip giderdi, takılırdı bize, bana çok takılırlardı işte ‘Ya arkadaşlarımızın birinin iki ayağı gitmiş, birinin tek ayağı gitmiş, sana ne oluyor!’, yani benim sadece sağ koldaydı.” (G1/Y32/D6).

“GATA’da bize yapılanlar beni çok memnun etti. İşte uçaktan ambulansla aldılar, yatırdılar, ameliyatımı yaptılar. Ondan sonra, orada sürekli bizi bir tek askeriye yalnız bırakmadı.” (G10/Y30/D6).

“Arkadaşlar yanımıza gelip gidiyor, rütbeliler olsun askerler olsun vesaire ziyaret ediyorlardı.” (G19/Y35/D1).

“Komutanlarım ziyarete geldi.” (G4/Y42/D4).

Tedavi sürecinde ilk başlarda yaşadığı kayıp nedeniyle geleceğe ve hayata dair umutlarını yitiren ve yaşamın anlamsız olduğunu düşünen gazilerin, kendisi gibi yahut daha ağır derecede yaralanmış ancak hayata tutunmuş diğer gazileri gördüklerinde bakış açıları değişmekte ve yaşam umutları artmaktadır. Yaşadığı kaybı, dünyada yalnızca kendi başına gelen bir felaket olarak değerlendiren gaziler, daha ağır derecede yaralanmış ancak yaşadığı kaybı kabullenmiş, uyum sağlamış ve moral seviyeleri yüksek olan gazileri gördüklerinde, yaşadıkları organ/işlev kaybı onlar için normalleşmeye başlamaktadır. Dolayısıyla diğer gazileri görmek, tedavi sürecini ve organ/işlev kaybını kabullenmeyi kolaylaştıran önemli bir dinamiktir. Tedavi sürecinde diğer gazileri görmenin kendileri üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu şöyle ifade etmişlerdir:

“Bir olay başımıza geliyor ya, siz sanıyorsunuz ki o olay sadece benim başıma geliyor. Eliniz kesiliyor diyorsunuz ki bu dünyada tek eli kesilen insan benim. Ama öyle bir yere gidiyorsunuz ki bir bakmışsınız ana! Benden kaç kat daha kötü durumda olanlar da var, adam hayata sıkı bağlanmış. Rehabilitasyon merkezine bir gittim, etrafıma bir baktım, adamın iki bacağı yok scooterla yarış yapıyorlar, ‘Hadi bakalım kim geçecek?’ diye. Adamın gözü yok espri yapıyor ‘Ben çok iyi kahve falına bakarım’ diye. Yani inanamıyorsunuz! Adamın kolu yok, adam diyor ki ‘Gel

ben seni göğsümle bile yıkarım, gel göğüs göğüse muharebe yapalım!’ diyor. Yani o insanları bi gördüm, anam dedim ya! Adam tekerlekli sandalyeye mahkum, yani belden aşağısı felç, ömür boyu yürüyemeyecek, bırak yürümeyi evinden dışarı çıkamayacak. Ama buna rağmen adamın evi var, arabası var, evlenmiş, işte çalışıyor işine gidiyor, günlük sporunu yapıyor, tekerlekli sandalye basket takımında oynuyor. Sonra bu insanları görünce bir an kendime dedim ki ‘Lan oğlum yazıklar olsun sana, şunlara bak, bir de kendine bak!’ Rehabilitasyon merkezine bi geldim baktım böyle tekerlekli sandalyeye mahkum insanlar normal yaşamlarına devam ediyor. ... İşte bunları görünce ben dedim ‘Ya sen ne kadar rezil bir adamsın!’ Sonra bi anda şeyim değişti, bakış açım değişti. O dönem işte benim rehabilitasyon bakım merkezinde tedavilerim devam ediyor, sonra baktım ben de onlar gibi sandalyeye binıyorum tekerlekli sandalyede geziyorum.” (G15/Y31/D2).

“Ya şimdi oraya gelen gazi yürüyemiyorsa dünyada tek yürüyemeyen kişinin kendisi olduğunu, göremiyorsa sadece bu dünyada kendisinin göremediğini zannediyor. ... Hastaneye gelenlerin ana babası da biraz öyle, başına gelince bu bir tek ben varım zannediyorsun. Ama rehabilitasyon merkezindeki gaziler birbirlerinin yanına gide gele, onları göre göre artık bu doğal gelmeye başlıyor insana, başına gelince farkına varıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Ya alışıyorsun orda senin ayağın kopuk onunkisi de kopuk.” (G13/Y41/D4).

“Dizinin hemen altından ayağı kopmuş arkadaşlar vardı, onlar seviniyordu, dizinin hemen altından, ayağı sallanıyordu, ama bu ayaklar top oynayacak diye seviniyordu, mutluydu.... Onları görünce “bende çok bir şey yok dedim yani, şükrettim.” (G4/Y42/D4).

“Sol tarafa baktığımda, bir arkadaşım vardı-yine aynı o gün direk mayına basma sonucunda iki ayağını kaybetmiş, sağ tarafımda yine o gün yani mayın patlaması sonucunda sağ ayağını kaybetmiş iki tane arkadaşımı gördüm, zaten ben kendimi unuttum yani. Hani dedim ‘Ya ben bunların yanında hiçbir şeyim.’ (G1/Y32/D6).

4.3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları

Terör örgütüyle çatışma sürecinde yaralanarak organ/işlev kaybı yaşayan malül gaziler hastaneye sevk edilmekte ve tedavileri bazı gaziler için taburcu olana kadar, bazı gaziler içinse tedavi süreci taburcu olduktan sonra da uzun yıllar devam etmektedir. Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil yaşama geri dönen gaziler için bu süreç *Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları* olarak anlam bulmaktadır. Çünkü sivil yaşama malül gazi kimliği ve yaşadığı fiziksel kayıp/engelle geri dönen gaziler, yeni yaşamlarında engellenme, travmanın psikolojik izleri, toplumsal onay görmeme ve yabancılaşma gibi daha önce deneyimlemedikleri çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar.

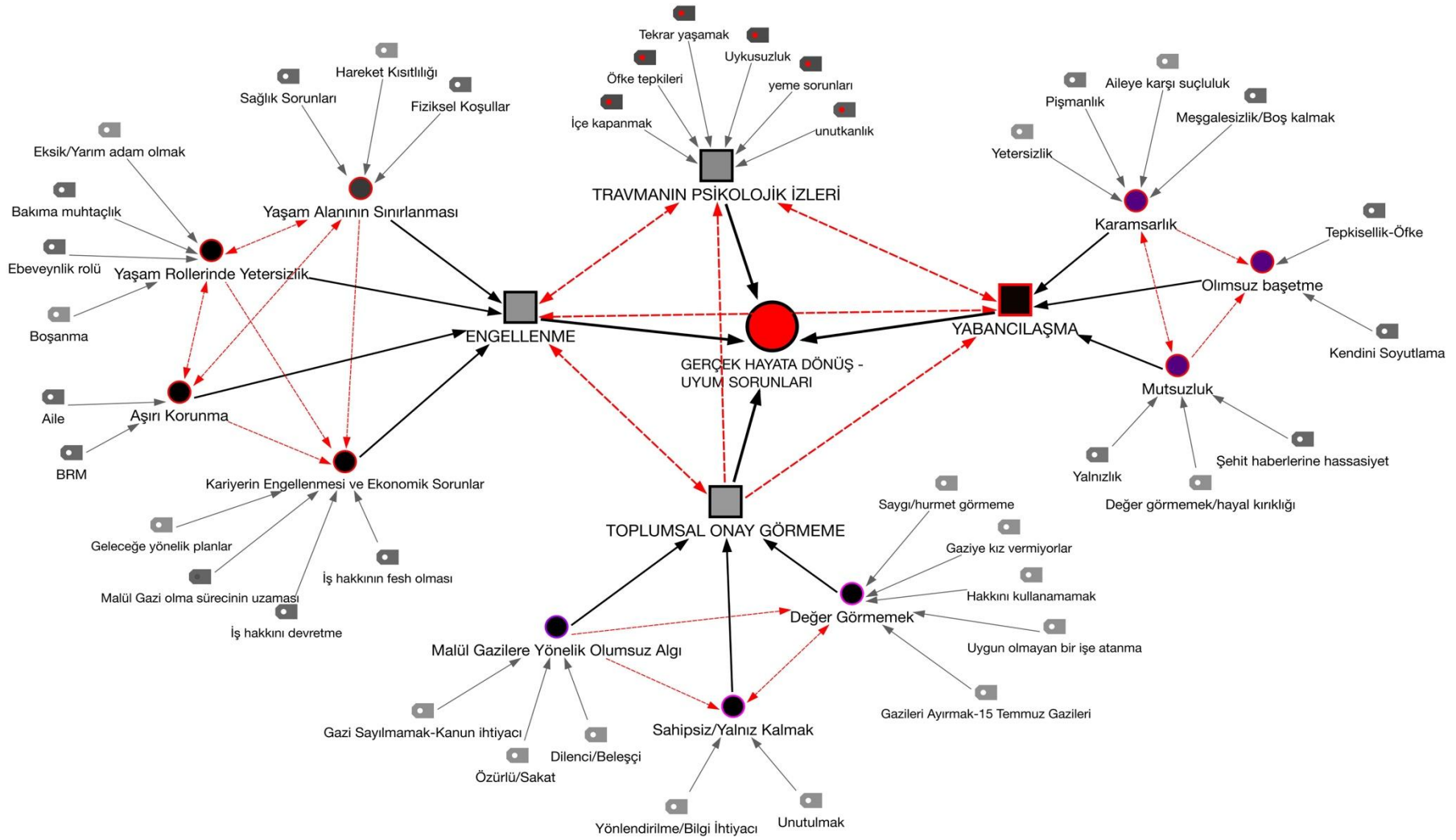
Malül gaziler sivil yaşama döndükten sonraki ilk yıllarda hala yaşadıkları travmanın (O An!) etkisinde oldukları için çeşitli psikolojik tepkiler göstermektedirler. Sivil yaşama döndükten sonra da travmanın psikolojik izlerini üzerinde taşıyan gaziler, aynı zamanda

çeşitli nedenlerle psikososyal yaşama tam olarak katılımında da engellenme yaşamaktadırlar. Gazilerin psikososyal yaşama tam olarak katılımları yaşam alanlarının sınırlandırılması, yaşam rollerinde yetersizlik göstermeleri, aşırı korunmaları, kariyerlerinin engellenmesi ve ekonomik sorunlar nedeniyle engellenmektedir.

Gerçek hayata dönüşle birlikte malül gazilerin yaşadığı uyum sorunlarının önemli nedenlerinden biri de toplumsal olarak onay görmemeleridir. Toplumda kendilerine yönelik olumsuz algının var olduğunu, sivil yaşamda sahipsiz/yalnız kaldıklarını ve toplum içinde bir değerlerinin olmadığını ifade eden malül gaziler, toplum tarafından bir gazi olarak onay görmedikleri için gazi kimliklerini toplumda tam olarak yaşayamadıklarını ifade etmektedirler. Toplum tarafından onay görmemek gazilerin hem psikososyal yaşama tam olarak katılımlarını engellemekte hem de uzun süre travmanın etkisinde kalmalarına neden olmaktadır.

Sivil yaşama dönüşle birlikte uzun süre travmanın etkisinde kalan, psikososyal yaşama tam olarak katılımları engellenen ve bir gazi olarak toplumdan onay görmediğini düşünen malül gaziler hem içinde yaşadığı topluma hem de kendilerine karşı yabancılaşmaktadırlar.

Gerçek Hayat Dönüş-Uyum Sorunları teması, “*Travmanın Psikolojik İzleri*” “*Engellenme*” “*Toplumsal Onay Görmeme*” ve “*Yabancılaşma*” kategorilerinde toplanarak sunulmuş ve Şekil 4.4’te gösterilmiştir.

Şekil 4.4. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları

4.3.1. Travmanın Psikolojik İzleri

Travmanın psikolojik izleri kategorisi *içe kapanmak, öfke tepkileri, travmayı tekrar yaşamak, uyku sorunları, yeme sorunları ve unutkanlık* kodlarından oluşmaktadır. Silahlı çatışmada ateşli silah, mayın veya tuzaklı bomba gibi patlayıcılar yüzünden yaralanarak organ/işlev kaybı yaşayan ve silah arkadaşlarının yaralanması ve şehit olması gibi travmatik olaylara şahit olan malül gazilerin, gerçek hayata döndüklerinde *içe kapanma, ani öfke patlamaları, travmayı tekrar yaşama, uyku güçlükleri, yeme sorunları ve unutkanlık* gibi çeşitli belirtiler gösterdikleri anlaşılmıştır.

Malül gaziler sivil yaşama döndükleri ilk yıllarda toplumdan uzaklaşarak *içe kapandıklarını* şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben (eve) ilk geldiğim zaman psikolojim daha bozuktu, insanlardan çok uzaklaştım. ... Hele ilk beş yıl yani hiçbir şeyi umursamazdım ben. Arkadaşlarla konuşmayı istemezdim, hiçbir yere gitmeyi istemezdim.” (G10/Y30/D6).

“Toplumdan uzaklaştıkça uzaklaştım, ... Ben daha çocuklarımla birlikte oturmuş değilim, o da psikolojik şeydir, hayatta çocuklarımla benim odamda oturup da muhabbet etmiş değilim yani... Benim odam ayrı bir Cumhuriyettir, çocuklarımla eşimin yaşadığı alan (ise) ayrı bir cumhuriyettir.” (G3/Y41/D6).

“Hastaneden evine gittiğinde çevrende senin gibi bir insan bulamıyorsun. Bu sefer bu süreç daha uzuyor daha çok içine kapanıyorsun.” (G16/Y46/D1).

Yaşadıkları travmanın etkisiyle gösterdikleri *öfke tepkilerini* gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Gecesi gündüzü belli olmayan, anı anını tutmayan, yeri geldiğimde anasını babasını tanımayan birisi hale geldiğimiz de oldu.” (G3/Y41/D6).

“Önceden ben çok sakin bir adamdım, babamın sözünden çıkmayan, annemize babamıza böyle sesini yükseltmeyen bir gençtik. Yaralanmamızdan sonra baya bir depresyon geçirmemizden dolayı bazen çok sert çıkışlar yapardım, o ruh halimizle onları kırmamız üzmemiz oldu.” (G5/Y40/D4).

“Arkadaşlarımla sürekli tartışırdım. ... Evlendikten sonra bazı geceler eşimi ben boğmaya kalktım! Yani ben hiçbir şey hatırlamıyorum eşim bana ‘Beni boğmaya kalktın!’ dedi. ... Ben bununla hiç bir zaman baş edemedim, bu da şuna yansıyor: Sürekli sinirliyim, sinirlenmemeyi baş edemedim.” (G10/Y30/D6).

“Şehit haberi geldiği zaman ben eşimle çok tartışırım yok yere. İşte ne bileyim, çocuklarımı dövmek istemem, sinirlenirim sinirimin önüne geçemiyorum, telefonumu çok kırdım, televizyonu kırdım. Yani önüme ne gelirse eşime çocuğuma vurmamak için bişeyler kırıyorum. İşte o şekilde oluyor sürekli.” (G10/Y30/D6).

“Ani patlamalar, ani sinirlenmeler, ani şeyler, ... falan bu tarz şeyler oluyordu.” (G20/Y39/D6).

Malül gaziler “O An!” (travma) deneyimlerini sivil yaşama döndüklerinde de

unutamadıklarını, tetikleyici olaylar ve uykuda kabus görme ile travmayı tekrar tekrar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. “O An!” deneyimlerinin akıllarından hiç çıkmadığını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Acı ama gerçek o kadar şey yaşadık ki, unutulmuyor abi... inan bana unutulmuyor, unutulacak gibi de değil ki! Yirmi sene geçti, unuttun mu dersen, hala unutmadım abi. ... Ben iki buçuk saat can kardeşimin can çekişmesini seyrettim, ... ben bunları hiç unutmuyorum ki abi!” (G3/Y41/D6).

“İlk zamanlar çatışma anını hatırladığım oluyordu, ilk zamanlar oldu, ondan sonra mesela aklıma geliyor, arkadaşlarım aklıma geliyor biri Karslı’ydı, birisi Konyalı’ydı.” (G7/45/D6).

“İki buçuk sene uyku sorunu yaşadım, uyuyamadım. Tavana bakıyordum, yani gözümü kapattığımda benim diğer yedi arkadaşım, - Allah gani gani rahmet etsin, Hz. Muhammed peygamberimizin sancağı altında toplansınlar-, hepsi de yana yana can verdi! ... Hatta bir iki tanesini gördüm o anda kendime gelmişim, onların et kokuları falan yani. Onu İki buçuk sene atamadım kendimden! (duygulu bir sestonu ile anlatıyor). Gözümü kapatınca o an gözüme geliyor.” (G8/Y44/D1).

“Yani bizim kafamızda kalan işte orda arkadaşlarımız gözümüzün önünde parçalandı mayına bastı, onların etkisi oluyo. İşte çatışmanın boyutları, yaralanan arkadaşlarımızı biz ölünceye kadar unutamayız. Yani bizde bu sıkıntı sürekli olur.” (G10/Y30/D6).

“Yanımda arkadaşım şehit oldu. PKK tepede, telsiz bende, küfür ediyorlar sürekli tahrik ediyorlardı. Arkadaşım yeni çavuş olmuştu kırmızı pırpırını kamufleje dikiyordu dedim “dikme yarın operasyon var” dedim, “olsun şehit oluruz” dedi, çocuk yanıma geldi tam tepeye çıkacakken vuruldu “yandım anam” dedi kucağıma düştü, yanımda şehit oldu. Yani onun şeyleri var, yanımda bi arkadaşım daha şehit oldu, bi arkadaşım kendisini vurdu(bunalımdaydı, askeriyede kendini vurdu), ya bunları gördüm bire bir yaşadığım için ...” (G11/Y45/D6).

“Yani aklıma hep o gece geliyor, çıkmıyor yani aklımdan anladınız mı vurulduğum yer vurulduğum an? ... Devamlı aklımda bir şeyler var, ya askerliği düşünüyorum ya bişey düşünüyorum o olay aklıma geliyor ...” (G19/Y35/D1).

“Mesela arkadaşlarımız gazi oldu, onlar aklıma geldi, ...” (G7/45/D6).

Ani sesler, balon ve benzeri şeylerin patlaması, yabancı biriyle karşılaşma, et ve kan kokusu gibi tetikleyici durumlar nedeniyle “O An!” deneyimini tekrar hatırladıklarını ve sürekli tetikte yaşadıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Normal yaşamda çok etkileniyorsun, mesela yanında ufak bir balon patlarsa bile sanki böyle bomba patlamış gibi filan ... dolayısıyla etki bırakıyor insanda, zamanla yok oluyor ama ilk etaplarda çok fazla.” (G1/Y32/D6).

“(Görüşme esnasında yakındaki bir masada oturan çocukların elindeki balonun patlamasıyla G5 yerinden sıçradı.) İrkilme, patlama sesine irkilme var. Ayağımın altında mayın patladığı için ufak patlamalarda bile bomba patlamış gibi irkiliyorum.” (G5/Y40/D4).

“Yüksek seste irkilmeler falan, bu tarz şeyler oluyordu.” (G20/Y39/D6).

“İlk başlarda kahveye geldiğim zamanlar sırtımı yola dönük olarak oturamıyordum, hep duvara yaslanmam gerekiyordu, hani pozisyonunu görmen gerekiyordu, öyle hissediyordum. ... Dağdaki o terör olaylarından dolayı kendimi hep güvenceye almaya çalışıyordum. Sırtını hep böyle cama değil de duvara veriyorsun, bir yabancı geldiğinde tedirgin oluyorsun. Şeylikler oluyor yani, korku tedirginlikler oluyor bişey olacak diye. Yolda bir yabancı görse tedirgin oluyorsun, hep kafanı çevirip bakıyorsun beni mi takip ediyor diye, yani, çok sıkıntı çektik. Bi seneden fazla sürdü bende. Ya iki sene felan sıkıntı çektim ben işte. Ondan sonra normal hayata döndüm.” (G2/Y51/D5).

“Mesela ben kahveye giderim oturduğumda kapıyı görücem, arkamı dönüp oturmam yani. Mesela bir adam gürlütu yapıyor insan irkiliyor o zaman.” (G11/Y45/D6).

“İnan bana ben hala tırnaklarımın arasındaki kan kokusunu hala hissederim, bu psikoloji kaldı bizlerde.” (G3/Y41/D6).

G7 ise sivil yaşama döndükten sonra kendisini ziyarete gelen kişilerin sorularının travma yaşantısını tekrar hatırlattığı için psikolojisinin bozulduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Ben birkaç gün evde yattım ondan sonra dedim ki ‘Ben artık hastaneye gideyim!’ Niye? Çünkü her gelene aynı olayları anlatmaktan psikolojim şey oldu, çünkü ev doluyo boşalıyo, doluyo boşalıyo. Yeter artık ben gideyim bir yere bir odaya gireyim de kafa dinleyeyim, aynı şeyleri devamlı tekrarlıyorsun.” (G7/45/D6).

Gerçek hayata döndükten sonra ilk başlarda şehit olan arkadaşlarını ve yaralandıkları “O An!” deneyimlerini rüyalarında çok sık gördüklerini ve yataktan sıçrayarak uyandıklarını ancak zamanla rüyada kabus görme sıklığının azaldığını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Uyku halinde kalkıp sanki patlama olmuş gibi yataktan sıçramalar oluyordu, irkiliyordum. Rüyamda bol bol o durumu yaşadım, aynı anları yaşadım, ben çok gördüm, aynı anları rüyamda çok yaşadım gördüm.” (G1/Y32/D6).

“İlk başlarda rüyamda sürekli çatışmayı görüyordum, mermi çarpıyor bişeyler oluyordu, bir kalkıyordum sıçrayarak “ oh yataktayım” diyordum. “Yarabbi şükürler olsun!” diyordum.” (G2/Y51/D5).

“Uyuduğumda ise rüyamdan sıçrayarak kalkıyordum. Rüyamda eşimi boğduğum zamanlar oldu, ... rüyamda şehit arkadaşlarımı gördüm.” (G3/Y41/D6).

“O dönemde ben yataktan kaçmalar, bağırılmalar (rüyada) çatışmaya girmeler, yataкта çırpınmaları eşim ilk gece öğreniyor zaten. O gün böyle bir çılgınlıkla yataktan fırlayınca zaten eşim ne oluyor ne oluyor diye kadıncağız yataktan kaçıyor.” (G5/Y40/D4).

“Rüyalarım da hala devam ediyor mesela, ilk zamanlar daha fazlaydı, hala gece çatışmalara girersin o anı, o şeyleri tekrar tekrar yaşıyorsun, şuanda da devam ediyor mesela rüyalarım ama eskisi gibi değil, mesela gece yatıyorsun sıçrayıp kalkıyorsun, kabuslar görüyorsun, çatışmaya giriyorsun, eski arkadaşlarını görüyorsun.” (G18/Y46/D4).

“Sürekli yatakta uyurken çırpınıyorum, bacağımy yok hissediyom. Şunu da söyleyim, 7-8 seneye gelesiyeye kadar sürekli rüyamda çatışma görüyodum. ... Sürekli ayda 3-4 defa rüyalar görüyorum, çatışmalar, arkadaşlarımın olmadığını görüyorum, bacaklarımın olmadığını görüyordum.” (G10/Y30/D6).

“Rüyalarımnda halan görüyorum, kolay değil, daha önceden daha sıklıkla görüyordum ama şuan üç-beş ayda bir operasyonlara gidiyorum, pusuya düşüyoruz, pusu atıyoruz, silahım tutukluk yapıyor, ateş ediyorum, bunları görüyorum arada bir. ... Valla rüyada bayağı bi tedirgin oluyosun, o anı yaşıyorsun birebir. Uyandığım zaman da biliyorum yani, Allah’ım sen onlara askerlerimize yardım et diye dua ediyorum.” (G6/Y34/D1).

Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil yaşama dönen gaziler ilk zamanlarda uyuyamadıklarını, bunda yaşadıkları “O An!” deneyimlerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bazı gaziler uyku düzenlerinin zamanla normale döndüğünü belirtirken bazıları ise hala geceleri uyumada sorun yaşadıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“İlk zamanlarda beş, altı ay bir sene böyle uykusuzluk oldu” (G1/Y32/D6).

“İki buçuk sene uyku sorunu yaşadım, uyuyamadım. Tavana bakıyordum, yani gözümü kapattığımda benim diğer yedi arkadaşım, - Allah gani gani rahmet etsin, Hz. Muhammed peygamberimizin sancağı altında toplansınlar-, hepsi de yana yana can verdi!” (G8/Y44/D1).

“Şunu söyleyim, ben gazi olduktan sonra köye geldim. Bir yıl benim günlük uyku uyduğum süre bir saatti.” (G10/Y30/D6).

“İlk başta uyuyamıyorsun, kafan hep şunu düşünüyor “Napıcam? Bundan sonra nolaacak? Yürüyebilecek miyim? Eskisi gibi olabilecek miyim?” bu düşüncelerde olduğun için uyuyamıyorsun. Hep bir belirsizlik var ya kafanın içinde “nasıl olacak, acaba eski hayatıma dönebilecek miyim?” diye, bu belirsizlik uyumayı engelliyor.” (G15/Y31/D2).

“İlk altı- yedi ay elimde silahla gece sabaha kadar evde geziyordum mesela. sanki halen operasyondaydım yani, o tarz şeyleri çok yaşadım.” (G20/Y39/D6).

“Beş yıl bayağı sıkıntılar çektim, işte gece uykusuzluk ...” (G18/Y46/D4).

“Uyku düzenim bozuldu, uyuyamıyordum. Ara sıra oluyordu, bazen yine uyumada zorlanıyorum.” (G17/Y42/D1).

“Ben kafayı vurduğum mu yatağa 4’e 5’e kadar yatamıyorum. ... Ezan okunana kadar otururum yatakta, yatamıyorum. ... Camın önüne oturuyorsun, sigarayı içiyorsun sabaha kadar. Çok düşünceli bir insanım, çatışma olmasaydı şu olmasaydı, bu olmasaydı, ... yani bizzürü şeyler geliyor aklıma.” (G11/Y45/D6).

“Zaten geceleri yatamıyorum, devamlı aklımda bir şeyler var ya askerliği düşünüyorum ya bişey düşünüyorum o olay aklıma geliyor, bir şekilde psikoloji bozuk o konuda. ... Bu gün hala devam ediyor. Mesela bakın ben gece saat on iki, birde de yatsam sabah altıda ben ayaktayım. Yatağa girince en az bi saat uyuyamıyorum, bu da büyük bir sıkıntı, uykusuz kalınca da vücut yoruluyor halsiz düştüğün için de ister istemez birtakım hastalıklar geçiriyoruz.” (G19/Y35/D1).

Katılımcılardan G7 ve G19, sivil yaşama döndükten sonra yaşadıkları travmanın bir etkisi olarak ilk zamanlar yeme düzenlerinin bozulduğunu şöyle ifade etmişlerdir:

“Kesinlikle bir şey yiyemiyorduk edemiyorduk,” (G19/Y35/D1).

“Biraz yemek sıkıntıları şeyaptı,” (G7/45/D6).

Travmatik yaşantıların bir sonucu olarak bireylerde unutkanlık belirtileri görülebilmektedir. Savaş travmasına maruz kalan G3 ve G18 sivil hayata döndükten sonra hafızalarının zayıfladığını ve dolayısıyla olay, durum ve tarihleri hatırlamakta zorlandıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Askerlikten sonraki hayatı, önemli tarihleri, mesela çocuğumun doğum tarihini sor bana inan sayamam” (G3/Y41/D6).

“Eskiden olaydan önce hafızam çok iyiydi, şuanda iyi değil, mesela dün ne yaptın desen belki yarısını anlatamam sana, hafızam o kadar gidik yani. Mesela eşim diyor ki “şunu şunu yapmıştık” diyor ben hatırlamıyorum, şunu demiştin diyor ben hatırlamıyorum. Yani hafıza gitti, bazı şeyler silindi. Mesela lise arkadaşımı görsen hatırlayamıyorum.” (G18/Y46/D4).

Psikososyal yaşama tam olarak katılım gösteremeyen, toplumsal onay görmeyen ve iç ve dış destek kaynakları zayıf olan gaziler, travmanın psikolojik izlerini/etkilerini uzun süre yaşadıkları için psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu konudaki yaşantılarını gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Yaralandığım dönemlerde her yattığımda, her sabah gözümü açmadan hayal olduğunu düşünüyordum ben bu yaşadıklarımı yemin ediyorum. Gözümü açarken diyorum “Allah’ım inşallah hayaldir!” ama kalkıp bakıyordum yine alçıda ayağım. Her gün ağlıyordum çocuk gibi, gel bi de anemi dinle annem sana anlatsın!... 26 yaşına kadar büyük travma geçirdim. Ara ara ağlamalar, ruh sağlığında bozulmalar... Kasımpaşa’ya psikiyatri tedavi görmeye, Ankara GATA psikiyatride hap kullanmalar, ilaç kullanmalar ...” (G5/Y40/D4).

“Yaşadığımız olayın stresini hala atmış değiliz, üzerimizde izleri var. ... Bizim gazilerdeki sorun bu zaten. İşte bazı sıkıntılar yaşıyorsun, ister istemez denge bozuluyor, ... Ben mesela bir sürü çatışmaya girdik çıktık, bir sürü pusuya düşürdüler bizi, çok şey yaşadık yani. Onların psikolojisini üzerinden atması insanın çok zor.” (G18/Y46/D4).

“Ben askerden geldikten sonra benim psikolojim baya bi bozuktu. Ben iki- üç yıl önce 3 ay GATA’da gene yattım, psikolojik olarak. Bizim yani her gazinin psikolojisi yüzde yüz bozuluyo. Yani bizim kafamızda kalan- işte orda arkadaşlarımız gözümüzün önünde parçalandı mayına bastı, onların etkisi oluyo. İşte çatışmanın boyutları, yaralanan arkadaşlarımızı biz ölünceye kadar unutamayız. Yani bizde bu sıkıntı sürekli olur. ... Sivil yaşamda ben baya bi zorlandım, dedim ya bunların hepsi psikolojiye bağlı. Kimse ilk zamanlar gazinin nasıl bişey olduğunu anlamıyo, biz ilk vurulduktan sonra zaten kafamız beynimiz sürekli dağılık oluyo. Hele ilk beş yıl yani hiçbir şeyi umursamazdım ben. Arkadaşlarla konuşmayı istemezdim, hiçbir yere gitmeyi istemezdim.” (G10/Y30/D6).

“Psikolojik destek almadık açıkça söylemek gerekirse. Tabi şu var, travma sonrası stres bozukluğu yaşadım mı? Yaşamışım ben bilmiyorum, gitmedim de ben psikoloğa da gözükmeydim açıkçası. İşte iki üç sene sonra bir gideyim dedim gittim, kadın travma sonrası stres bozukluğu tanısı koydu, dedi “Niye bu zamana kadar

kendine eziyet etmişsin?” falan dedi. Çünkü ani patlamalar, ani sinirlenmeler, ani şeyler, yüksek seste irkilmeler falan bu tarz şeyler oluyordu. ... Bazen böyle o en sıkıntılı zamanlarınızda o zaman gerçekten psikolojik desteğe ihtiyaç duyuyorsunuz ama onu nerden alacaksınız, kimden alacaksınız, nasıl alacaksınız yani? Orda da bir sıkıntı var.” (G20/Y39/D6).

Zamanla ve destek kaynakları sayesinde travmanın etkisinden kurtulan malül gaziler, hayata tutunmakta diğer bir ifadeyle yeni yaşamlarına uyum sağlamaktadırlar. Ancak savaş travmasına yoğun bir şekilde maruz kalan, destek kaynaklarından yoksun olan, olumsuz baş etme stratejilerine başvuran, psikososyal yaşama tam olarak katılım gösteremeyen ve toplumda bir gazi olarak onay görmeyen malül gaziler, travmanın psikolojik izlerini uzun süre yaşamaktadırlar.

4.3.2. Engellenme

Engellenme kategorisi *yaşam alanının sınırlanması, yaşam rollerinde yetersizlik, aşırı korunma/bağımlılık, kariyerin engellenmesi ve ekonomik sorunlar* alt kategorilerinden oluşmaktadır. Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil hayata yaşadığı kayıp/engel, travmanın izleri ve malül gazilik kimliğiyle dönen askerler yeni hayatlarında psikososyal yaşama tam olarak katılımında engellenme yaşamaktadırlar. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde onların psikososyal yaşama tam olarak katılımlarının engellenmesinde yaşam alanlarının sınırlanması, yaşam rollerinde yetersizlik, rehabilitasyon merkezi ve aile üyeleri tarafından aşırı korunma, gelecek planlarının/ kariyerinin engellenmesi ve ekonomik sorunlar gibi değişkenlerin etkili olduğu görülmüştür.

4.3.2.1 Yaşam Alanının Sınırlanması

Yaşam alanının sınırlanması kategorisi *sağlık sorunları, hareket kabiliyetinde sınırlılık ve yaşamı zorlaştıran fiziksel koşullar* kodlarından oluşmaktadır. Hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun süren sağlık sorunları, yaşanan fiziksel kayıp nedeniyle hareket kabiliyetinde kısıtlılık ve engel durumuna uygun olmayan ve yaşamı zorlaştıran fiziksel koşullar nedeniyle malül gazilerin yaşam alanları sınırlanmaktadır. Ayrıca yaşam alanlarının sınırlanması malül gazilerin yaşam rollerinde yetersizlik yaşamalarına, aileleri tarafından aşırı korunmalarına ve kariyerleri engellendiği için ekonomik sorunlar da yaşamalarına neden olmaktadır.

Sağlık sorunlarının devam etmesi malül gazilerin yaşam alanlarını sınırlamaktadır. Bunda silahlı çatışma sürecinde aldıkları yaralar nedeniyle uzun süren tedaviler ve yaşadıkları ağrılar etkili olmaktadır. Tedavilerinin uzun sürmesi nedeniyle yaşam alanlarının sınırlandığını gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Askerde yaralandıktan sonra uzun süre devam eden ameliyatlarım oldu, işime dönemedim, çünkü kendimizi toparlamamız icap ediyordu, aile olsun, şey olsun, dışarı çıkmadık.” (G3/Y41/D6).

“Ben devamlı Haydarpaşa GATA’da tedavi gördüm, 18 ameliyat oldum. Şimdi benim topuk kemiği olmadığı için kemikler çarpık şekilde sürekli uzuyor, bunlar tıraşlanıyor, bilek donmasının tekrarlanması oluyor ister istemez... idare etmek babında bir çok ameliyatlar geçirdim. ... Baruttan dolayı hücrelerimiz ölüyor, iyileşme süreçlerimiz hep sıkıntılı, her bir ameliyat bizi beş sene geriye atıyor, onca ameliyat sonrasında vücut kolay kolay toparlayamıyor, yara iyileşmiyor ... Tedaviler devam etti uzun süre, evden çıkmadım, kendi psikolojim bir taraftan, ilişkiler koptu.” (G3/Y41/D6).

“GATA’da üç aylık sürede tedavim bittikten sonra ordan verilen ambulansla memleketim Konya’ya getirildim, köyüme. Evde baya bi yattım, ... sürekli gözetim altındaydım. İlerleyen zamanlarda gine baya bi GATA’ya gittim geldim, ... sürekli gittim geldim.” (G10/Y30/D6).

“Terhis olduk, ondan sonra burada Haydarpaşa GATA’ya gidiyordum, tedavilere devam ediyordum.” (G2/Y51/D5).

Terör örgütüne karşı mücadelede almış oldukları yaralar nedeniyle organ/işlev kaybı yaşayan malül gaziler, yaşam alanlarının sınırlandırılmasında yaşadıkları ağrıların onları nasıl etkilediğini şöyle ifade etmişlerdir:

“Sol kalça ve sol kaval kemiği kırıldı. Platin takıldı. Soğuk ve sıcak havalarda halen sızlama yapıyor, ağrı yapıyor, yürürken sekiyorum.” (G2/Y51/D5).

“O zaman aslında diz altı kesilmesi lazımdı, kestirmedik, şuan ise ayak taşıyamıyor beni. Çok ağrı yapıyor, ayakta kaldığımda, adım atamıyorsun, yürüyemiyorsun. ... Şimdi kestirmedeğim için ağrıdan yürüyemiyorsun, ne gecen var ne gündüzün var. Yani gündüz yaşamla geçiyor gece de tek başına geçiyor.” (G3/Y41/D6).

“Mayına bastığımda benim ayak topuğum parçalandı, 16 sene boyunca ben o topukla yürüdüm, benim topuğum paramparça olmuştu, böyle top şeklinde olmuştu. ... rahat yürüyemiyordum, ikincisi ayakkabı giyemiyordum, mesela kışın yazın hep büyük botlar giymek zorunda kalıyordum. ... Ayağımın altında yaralar vardı, durmadan pansuman pansuman, sosyal hayatımı çok etkilemişti. ... Şimdi şuradaki ağacın oraya kadar giderken çok acı çekiyordum. ... Kendi çabalarımızla hep bir şey yapmak istiyordum ama şu ayağımız hep bize engel oluyordu.” (G5/Y40/D4).

“Mesela kışın ağrı yapar, soğuk havalarda. Mesela bir yere tam oturamazsın, sırtını dayadığımda iğne gibi batar. Ben de vardı bir tane geçen sene ameliyat oldum. 1992’den beri ayağımda şarapnel parçası vardı, damara dayanmış, damarda ufak bir kanama oluşmuş. O zaman ne yapıyor, ayak böyle davul gibi oluyor, baldırı şişiriyor kalp böyle küt küt atıyor. Yürümemi engelledi, böyle çocuk gibi yerlere yattım.” (G7/45/D6).

“Bacağımda yırtılma oldu. Hala üstünde sakat geziyorum. ... Ya içinde bi yumurta kadar yara olmuş, yürüyünce sıkıntı yapıyor, güçsüz oluyorum, ağrı yapıyor bazen, hızlı yürüdüğün zaman incitiyor.” (G9/Y37/D1).

“Dedim ya ben günlük bir saat uyku uyuyorum diye. Demirler bacağımanın bi tarafından girip bi tarafından çıkıyordu. Bacağıma uzattığım zaman az kımıldattın mı sürekli demirler ete girip girip çıkıyordu. Sürekli acıyordu, acıdan uyuyamıyordum, geceleri çok ağladığım oldu acıdan sıkıntıda, ayağa fazla kalkamazdım, yürüyemezdim. İlk bir yıl yani hiç yaşamadım desem daha doğru olur.” (G10/Y30/D6).

Mayın ve tuzaklı bomba gibi patlayıcılar ve ateşli silahlar nedeniyle uzuvlarını kaybeden veya felç olmaları nedeniyle ciddi derecede işlev kaybı yaşayan malül gaziler, olmayan uzuvlarının ağrısını hissettiklerini (fantom ağrısı) ve fantom ağrısının onları nasıl etkilediğini şöyle ifade etmektedirler:

“Altı ay çok acı çektim, dayanılmaz acılar çektim. Fantom ağrısı, yani olmayan uzvun ağrması.” (G13/Y41/D4).

“Hissetmediğin ağrıyı hissetmek! Arkadaşımın iki ayağı yoktur, dizden yukarı, parmağı kaşınır! ... Ben mesela kalçamı hissetmiyorum, ama kalçam ağrıyor! Bileğim ağrıyor! Benim burdan aşağıda (göğsünden aşağısını gösteriyor) his yok, sıcaklığı soğukluğu hissetmem. ... İçerden gelen, veya olmayan bir ağrıyı hissediyorsun. Şimdi sinirin ucu yukarıda olduğu için o sinir ağrısını kesemiyorlar. ... Omurilik yaralanmalarında bazen durduk yere bir ağrı girer, o ağrı seni birden bire kitler.” (G8/Y44/D1).

“Olayı atlatana kadar zaten fantom ağrısı diye bir ağrı var o oluyordu, olmayan yerini hala varmış gibi hissediyorsun, elektriklenme ağrı sızı oluyor sinir uçları kesildiği için.” (G15/Y31/D2).

“Böyle bir sıkıntı daha var bizde, mesela ayağım yok ama ayağımı var hissediyorum. ... Şimdi ayağım yok ya ama varmış gibi, sinirler olduğu için öyle, ayağım, parmağım yok ama kaşındığını hissediyorum ama kaşıyamıyorum, bu bana acı veriyor.” (G5/Y40/D4).

Mayın veya tuzaklı patlayıcılar nedeniyle bacağına kaybeden gaziler ve birinci dereceden bakıma muhtaç gaziler bağımsız hareket edemedikleri için hareket kabiliyetinde daha fazla sınırlılık yaşamakta ve dolayısıyla yaşam alanları sınırlanmaktadır. Bacağına kaybeden malül gaziler proteze uyum süreçlerinin uzun sürdüğünü ve sıkıntılı geçtiğini, çünkü protezin bacaklarında kaşıntı, terleme ve alerjiye neden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ilk zamanlarda uzun süre yürüyemediklerini, düşse kalka yürüdüklerini, adeta yürümeyi yeniden öğrendiklerini, merdiven çıkmada zorlandıkları ve engebeli zeminde zor yürüdüklerini ve dolayısıyla bu süreçte hareket kabiliyetlerinde sınırlılık yaşadıkları için yaşam alanlarının sınırlandığını şöyle ifade etmişlerdir:

“Protezin yapılması üç ay falan sürüyor öyle hemen olmuyor. Önce bacağın bi kendisini toplaması lazım, ondan sonra protez malzemesi geliyor ona uyum sağlamak... yani yeniden yürümeyi öğreniyorsunuz. Bir de böyle yapay bir şeyle yürümek biraz daha zor, hani araba kullanmak gibi değil yani. Araba kullanmayı bi şekilde öğrenirsin ama yürümeyi üç ayda zor öğreniyorsun. Bi de protezle yürüdüğünde düşüyorsun pat diye. Çünkü kontrol sizde değil, kontrol onda, ona göre ayakta duruyorsunuz.” (G15/Y31/D2).

“Benim sağ ayak protez diz altı, ama sol ayak da hasarlı düzgün kullanamıyorum, o yüzden mesela uzun mesafe yürüyemiyorum. Mesela buradan eve yürüyüp gidip gelemem. Dinlenmem lazım, hele yazın sıcakta daha çok rahatsız ediyor, silikon var ayakta o terletiyor. O şekilde yürümeye devam ettiğin zaman vücut tahriş oluyor bu sefer protezi giyemiyorsunuz. ... Beş yıl zarfında doğru dürüst yürüyemiyordum, yürümeyi yeniden öğrendim, evden fazla çıkamadım, evde sıkıntılar yaşadım. Zaten yaşadığımız olayın stresini hala atmış değil üzerimizde izleri var. ... Ben mesela dışardan bakılınca bir şeyim yok, ama ben rahat yürüyemiyorum, merdivenleri rahat bir şekilde inip çıkamıyorum böyle sıkıntılarım var.” (G18/Y46/D4).

“Sol bacağımda protez var. Tabi ki protezle de hayatımızı sürdürmek kolay gibi gözüküyor ama ister istemez problemlerimiz artıyor. Örnek vereyim dün mesela çocuklarımı hastaneye getirdim, vallahi saat 12 de girdim akşam saat 6 da çıktım, o kadar acı çektim ki! Yeni yaptırdığım protezim olmadı mesela, yani ona alışmak için ... mesela bunu (protezi) çıkarıyorsun yeni bir proteze ayağını koyuyorsun, ona uyum sağlamak .. benim vücudum çok zor kabul ediyor bunu. Zor kabul ettiği için de sıkıntılar yaşıyorum, bir gün değil, iki gün değil .. kardeşim aylardan beri böyle problemler yaşıyorum. ... Benim vücudum kabul etmiyor, protezin üst kısmında silikon var, ayağımı oraya geçiriyorum, o (silikon) benim alerjimi arttırıyor. Yeni yapılan proteze benim ayak direkt randıman vermiyor, biraz zaman lazım; ama bu bir ay, iki ay üç böyle sürüyo. ... Bak şuan buna alışmışım ama yeni yaptırmam lazım, neden? Çünkü şu anki silikonum artık yırtılmış yeni yaptırmam lazım, yapılan kadar, alışana kadar canım çıkıyor... Şimdi bu ayağımın proteze alışma süreci var. Bu süreç de nerden baksan bir yıl!” (G5/Y40/D4).

“Protez takıldı, ilkten yapılan protezler biraz şeydi, eeee rahatsız ediyordu ya da yapamadılar, biraz zorluk çektik. İlkten protezler biraz ayarsız oluyor, alışma süreci var, şu soket içine oturması lazım, sorunlar oluyor.” (G14/Y39/D4).

“(Protez) Ölçümde biraz şey oluyo, gidip geliyorsun devamlı, tam tutturana kadar, kaşıntı oluyor.” (G13/Y41/D4).

Bacağına şarapnel parçası isabet eden G9 ve paraşütle atlama esnasında bacağı kırılan G2 ise işlev kaybı nedeniyle hareket kabiliyetlerinin sınırlandığını şöyle ifade etmişlerdir:

“Mesela hala koşmak içimde bir uhtedir. Ah keşke bir gün şurdan aşağıya doğru koşabilsem diye içimden çok geçiririm. ... koşmaya kalkıyorum, kilitlenip kalıyorum, koşamıyorum. Eski günler geliyor aklıma...top oynuyorduk, artık oynayamıyorum mesela.” (G2/Y51/D5).

“Bacağımda yırtılma oldu. Hala üstünde sakat geziyorum. (G9/Y37/D1).

Silahlı çatışma sonucunda gözlerini kaybeden veya vücudunun önemli bir kısmında işlev kaybı yaşadığı için tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan birinci dereceden

bakıma muhtaç gaziler, bağımsız hareket edebilmede güçlük yaşadıkları için bir refakatçiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bağımsız yaşamda başkasına muhtaç olan malül gazilerin yaşam alanları sınırlandırıldığı için psikososyal yaşama katılımları da engellenmektedir. Bu konuda yaşadıkları sınırlanmayı, gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Bilkent’ten hava değişimine gelmişim ya, bir buçuk sene ben evden çıkmadım, bir buçuk sene. Psikolojim bozuldu anladınız mı? ... Ben çıkmak istemiyordum, durumumdan dolayı. Beni kaldıracak bitanesi, aşağı indirecek, sandalyeye bindirecek gezdirecek, sonra da bitanesi beni kaldırsın yukarı çıkartsın. ... Araban varsa şayet! Tekerlekli sandalyemi bagajdan kim indirecek, ben nasıl inicem, ben nasıl gidicem, çocuklarım ne olacak, karım beni taşıyabilecek mi? Ya bunları düşünüyorum ben.” (G19/Y35/D1).

“Omurlilik zarar gördüğü için hem bizi felç yaptı hem de hareket kısıtlılığı yaptı. ... Ya bişey yapmak istiyorum ama sağlık koşullarım elvermiyor. En basiti çıkmam gelmem için yanıma birini almam lazım. ... Vurulduktan sonra hayatımız değişti, yüzde doksan değil yüzde yüz değişti. Arkadaş ortamından geri kaldım, aile ortamından geri kaldım sağlık koşullarımdan dolayı. ... Kendi ihtiyaçlarımı kendim yapabilirsem diyorum, bir yere gitmek için peşime birini takmasam diyorum. ... Demin gördün, şurda iki tane merdiven olsa ben nasıl çıkacağım abi orayı? En basiti, annem babam aşağıda oturuyor kalp krizi geçirdiler inemiyorum aşağıya abi.” (G19/Y35/D1).

“Ayak olmayınca üç dört ay evde oturdum, yani bastonla hareket etmek zorundasın görmeden. ... Engelli bir insanın sıkıntısı bir zorluk-engelle karşılaşınca çıkıyor, mesela burada otururken engelini hissetmiyorsun, ama ne zaman kalkıp sokağa çıkıp biyere gitme ihtiyacın olduğunda o zaman hissediyorsun. ... Şimdi ben maça gitmek istediğim zaman gidemem, gece tek başına evine dönemezsin, bir arkadaşını bulmak zorundasın böyle bissürü şeyi bir araya getirmek zorundasın.” (G16/Y46/D1).

“Hep evdesin, anca kapının önüne çıkabilirsin! O an insanın psikolojisi çok zor durumda düşüyor ha, çok zor! Bi de insan düşünce ...” (G9/Y37/D1).

“Gözlerim görmediği için ister istemez yaşadığımız alan eskiye oranla daha sınırlı oluyor, ona göre hayatınızı yaşıyorsunuz. ... Sonradan gözlemi kaybettiğim için, kendi başına bir yere gidemiyorsun, dışarı çıkamıyorsun illa birine bir refakatçiye ihtiyaç hissediyorsun, yani birine bağılsın, bağımsız olamıyorsun, kendi başına bişey yapamıyorsun.” (G12/Y31/D1).

“Taburcu olduktan sonra iki ay evden çıkamadım.” (G17/Y42/D1)

Malül gazilerin engel durumlarına uygun çevre şartlarında yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir. Çünkü asansörsüz ve rampasız binalar, düz ayak olmayan ve eğimin fazla olduğu yerlerdeki fiziksel koşullar, malül gazilerin hareket kabiliyetini kısıtladığından yaşam alanlarını da sınırlamaktadır.

Tuzaklı bombanın patlaması sonucu bir bacağını kaybeden G15 ve iki gözünü ve bir bacağını kaybeden G16, malül gazilerin engel durumlarına uygun çevre koşullarında yaşamları gerektiğini, çünkü çeşitli fiziksel koşullar nedeniyle yaşam alanlarının

sınırlandığını şöyle ifade etmişlerdir:

“Karadeniz’in köyünde, dağında yaşama! Senin yaşayabileceğin yer düz ve teknolojik olarak gelişmiş olmak zorunda, hastaneye yakın olmak zorunda, apartmandaysam asansörlü olmak zorunda.” (G15/Y31/D2).

“Şimdi yaşadığı yer uygun mu? Mesela adamın evi üçüncü katta! Bu adam nasıl çıkacak yukarı? Şimdi sen hastanede bu adama ne kadar psikolojik destek versen de adam evinin kapısına gittiğinde her şey çöker, hiçbir faydası olmaz o psikolojik desteğin.” (G16/Y46/D1).

Araştırmacı, G19 (Vücuduna aldığı üç kurşun yarası nedeniyle belden aşağısı felç olan ve iki kolunu da tam olarak kullanamayan) ile bu çalışma için park veya kafe gibi bir yerde görüşme yapmak istemesine rağmen G19, görüşmenin kendi evinde olması için ısrarcı olmuştur. Araştırmacıyı evinin kapısında (giriş kat) karşılayan G19 tekerlekli sandalyesini ve evi ile sokak arasındaki dik rampayı göstererek “Neden evde görüşmek istediğimi şimdi anladın değil mi?” diyerek fiziksel koşullar nedeniyle yaşam alanının nasıl sınırlandığını araştırmacıya göstermiştir. Fiziksel koşullar nedeniyle yaşam alanı sınırlandığı için psikososyal yaşama katılımı engellenen G19 bu konuda yaşadığı güçlükleri şöyle ifade etmiştir:

“Hastaneden bir şekilde üç ay hava değişimi aldık, İstanbul’a evimize geldik, ama nasıl geldik? Evimiz o zamanlar gecekodu, giremiyoruz evimize, dayımın dördüncü katta çatı katı vardı, dördüncü katında kaldık. ... Gecekoduya giremiyoruz düzayak bir ev lazım. ... Ankara’ya Rehabilitasyona gidince mutlu oluyordum ama. Ortam bana göre, her şeyi yapıyordum orada, düzayak olduğu için. Berberine gidiyordum, kafesine gidiyorum, istediğim gibi yatıp istediğim gibi kalkıyordum, tabi birisinin nezdinde(refakatinde). İstanbul öyle değil, İstanbul beni daraltmaya başladı. ... Demin gördün, şurda iki tane merdiven olsa ben nasıl çıkacağım abi orayı? En basiti, annem babam aşağıda oturuyor kalp krizi geçirdiler inemiyorum aşağıya.” (G19/Y35/D1).

“Dernek (Gaziler Derneği) Mecidiyeköy’de oraya gideyim diyorum ama arabayı nereye bırakıcam, benim yanımda biri olacak, zaten derneği gördünüz girişi cadde üzerinde arabalar geçiyor, asansörü görmüşsünüzdür dardır. Bana derneğe gelin diyorlar da ben ne yapacam abi derneğe gidip? Nasıl gideceğim hangi şartlarda ben oraya gideceğim bana bi söyler misin abi? Bırak derneğe gitmeyi, ben oraya gitmenin şartlarını düşünüyorum şimdi.” (G19/Y35/D1).

Belden aşağısı felç olduğu için tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan G8 ve bacağına kaybettiği için protez kullanmak zorunda kalan G18 ise fiziksel koşullar nedeniyle yaşam alanlarının sınırlanmasını şöyle ifade etmişlerdir:

“İllaki yapamadığımız şeyler oluyor, mesela şuradaki rampadan ben çıkamam.” (G8/Y44/D1).

“Ben mesela dışardan bakılınca bir şeyim yok, ama ben rahat yürüyemiyorum, merdivenleri rahat bir şekilde inip çıkamıyorum, böyle sıkıntılarım var.” (G18/Y46/D4).

4.3.2.2 Yaşam Rollerinde Yetersizlik

Yaşam rollerinde yetersizlik kategorisi *eksik/yarım adam olmak, bakıma muhtaç olmak, ebeveynlik rolü, boşanma/evliliği sürdürememe ve kariyerin engellenmesi* kodlarından oluşmaktadır. Organ/işlev kayıpları nedeniyle yaşam alanları sınırlanan malül gaziler aynı zamanda yaşam rollerinde de yetersizlik yaşamaktadırlar. Gazilerin yaşam rollerinde yetersizlik yaşamasında yaşam alanlarının sınırlanması, psikolojik sorunlar ve aile tarafından aşırı koruyucu tutumun etkili olduğu düşünülmektedir.

Olumsuz benlik algısına sahip olan malül gaziler artık bir işe yaramayacaklarını, eksik veya yarım adam olduklarını düşündükleri için yaşam rollerini yerine getirmede yetersiz olmalarına dair umutsuzluğa kapılmaktadırlar. Dolayısıyla yaşadıkları bu yetersizlik nedeniyle gazi oldukları için devletin kendilerine vermiş olduğu iş hakkını kullanmak yerine yakınlarına devretmektedirler. Artık bir işe yaramayacaklarına dair olumsuz düşüncelerinin kendilerini nasıl etkilediğini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Çalışamıyorsun, evliysen aileni geçindiremiyorsun! ... Çünkü insan artık yarım insan oluyor, yarım bir insan oluyorsun, çalışsan da artık verimli çalışamıyorsun, bir yandan psikolojik sorunlar ne kadar da bitti denilse de bitmiyor yani.” (G1/Y32/D6).

“Hani benim kötü dönemlerimde, hani umutsuzluğa kapıldığım, hiç bi şey yapamayacağımı düşündüğüm dönemlerde, ... kendi çabalarımızla hep bir şey yapmak istiyordum ama şu ayağımız hep bize engel oluyordu.” (G5/Y40/D4).

“19 yaşımıdayım, hayatımın baharındayım, hayallerim var, umutlarım var, geleceğe yönelik planlarım var. Şimdi o an kendimi işe yaramaz, artık bu saatten sonra insanların acıyacağı, baktığı zaman vah vah vah diyeceği bir insan olarak gördüm.” (G15/Y31/D2).

“İş hakkı vardı, biz yeni yaralanmıştık, ... ‘Al iş hakkını sana vereyim ben daha bişey yapamam!’ diyorsun. ... İş hakkım bitti, tuttum abime verdim, abim GATA’da benle ilgilendi yanımda kaldı diye. Ben de ‘Görmüyorum, bundan sonra nasıl çalışacağım?’ dedim!” (G9/Y37/D1).

“Ben 1996 yılında çalışabileceğimi çok da düşünmedim bu yüzden de iş hakkımı kız kardeşime verdim zaten.” (G16/Y46/D1).

“Ben onu benim işlerimle uğraşan, refakatçi olarak kalan abime devrettim ... tabi o zaman şuan ki gibi düşünmüyorsunuz.” (G12/Y31/D1).

Yaşadıkları organ ve işlev kaybı nedeniyle kendi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz oldukları için başkasına ihtiyaç duyduklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Sana bir yardımcı gerekiyor, bazen yapman gereken şeyleri kendi başına yapamıyorsun.” (G1/Y32/D6).

“Kardeşim ben de koşuyordum, yürüyordum, ediyorum, şimdi ise bakıma muhtacım! Hani kıcıımı bezleyen bir eşim var Elhamdülillah, onda şeyim yok; ya olmayan arkadaşlar ne yapsın?!” (G3/Y41/D6).

“İstanbul’da gecekonduda oturuyordum, tek başına yaşadım. Eyağımı yaktım olmadı, elimi yaktım olmadı! ... Bi Allah’a sor bi bana sor! İşte gardaşlarım vardı bana yakın, işte telefon açardım ekmek alırdılar sigara alırdılar, bazen gelip benim evimi temizlerdiler. Sonra bakıcı tuttum, dert çok zor Allah kimsenin başına vermesin! ... Gözün gitmesi çok zor bişey! Eyak da gitse rahat edersin, kol da gitse rahat edersin, ama göz gitti mi rahat edemezsin. Hayatta görmek, duymak ve tat almak, bu içi gittiyse hayat biter insanın!” (G9/Y37/D1).

Silahlı çatışmada vücuduna aldığı 3 kurşun nedeniyle belden aşağısı felç olan G19, bakıma muhtaç olduğu ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığı için İngilizce öğretmeni olan eşinin işten ayrılmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Tekerlekli sandalyesini kendi başına hareket ettiremeyen, çay bardağındaki şekeri karıştırmak için bile başkasına ihtiyaç duyan G19 yaşadığı yetersizliği şöyle ifade etmiştir:

“Gazi olmak çok ağır be abi, ben sana onu söyleyim! Çok ağır şartlarda yetişiyoruz, çok ağır şartlarda ayakta kalmaya çalışıyoruz. Hele birinci derece bakıma muhtaç bir gaziysen çok çok zor! ... O zaman (ilk yıllarda) kolumuz kalkmıyor, yani şunu çekemiyorsun (engelli sandalyesini), güç yok kolumuzda, hala da yok gerçi de şuan o kadar değil. ... Şimdi mesela bana parmaklarını sık!’ de, ben sıkamam., kurşun yerleri çünkü beni mahvettiği için. İşte bu omurilikten kaynaklanıyor, omurilik zarar gördüğü için hem bizi felç yaptı hem de hareket kısıtlılığı yaptı.” (G19/Y35/D1).

Mesela eşimin anne babası gece kaza yaptı Amasya’da, eşim beni bırakıp gidemedi abi. Sağlık koşullarımızdan dolayı. İhtiyaçlarım var, tuvaletim var bilmem neyim var bunlar söylenecek laflar değil ama söylenmesi gerekiyor bunlar. Beni bırakıp gidemedi abi, kız kardeşinin, ana-babasının yanına gidemedi sağlık koşullarımı düşündü. Buradan yatağa nasıl geçeceğim, üstümü kim açacak, çoraplarımı kim çıkartacak, kim yapacak abi bunları anladınız mı? Kendi ihtiyaçlarımı kendim yapabilirsem diyorum, bir yere gitmek için peşime birini takmasam diyorum? (G19/Y35/D1).

Travmanın etkilerinin devam etmesi ve işlev kayıpları nedeniyle malül gaziler ebeveynlik rolünde de kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Yaşadıkları travmanın etkisiyle çocuklarıyla yeterince ilgilenemedikleri ve onlara örnek olmadıkları için ebeveynlik rolünde yetersiz olduklarını G3 ve G11 şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben daha çocuklarımla birlikte oturmuş değilim, o da psikolojik şeydir, hayatta çocuklarımla benim odamda oturup da muhabbet etmiş değilim yani... Benim odam ayrı bir Cumhuriyettir, çocuklarımla eşimin yaşadığı alan ayrı bir cumhuriyettir. ... Ben şimdi kendi ailemde bile istişare yapamaz haldeyim, ... Bizde merhamet mi kalmadı, Allah esirgesin, yahu ben gülemiyorum kardeşim ya, çocuklarıma dokunsam belki soğuk bir dokunuşum olur, yani sevgimi onlara yansıtamadım, yansıtamıyorum ... Şimdi ben psikolojikmen kendimi kapatırım ki onlara zarar vermemek için. ... İyi bir baba olmadım o kesin.” (G3/Y41/D6).

“Çocuklarım büyüyor, bazı şeyleri görüyor. Artık bazı şeylerden uzak durmak istiyorum. Bazı şeyleri yaşadıkça öğreniyorsun, çocuklar büyüdü yük de ağırlaştı. Alkollü eve gidiyorsun kız çocuğu var diyor “baba şunu yapma !” artık zoruma gidiyor, yapmak istemiyorum.” (G11/Y45/D6).

İşlev kayıpları nedeniyle yaşam alanı sınırlanan ve bağımsız hareket etmede güçlük yaşayan malül, gaziler çocuklarına zaman ayıramadıklarını, okul ve dersleriyle ilgilenemediklerini, onların gezme ve oynama gibi ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını dile getirmektedirler. Çocuklarıyla yeterince ilgilenemedikleri için ebeveynlik rollerinde yaşadıkları yetersizliği malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Şimdi çocuğun geliyor elini tutuyor ‘Baba hadi top oynayalım, herkesin babası geliyor top oynuyor sen niye oynamıyorsun?’ Bi süre onu anlatacan, mesela ‘Herkesin babası araba sürüyor sen niye sürmüyorsun?’ Gel iki üç sene bunu anlat! Mesela işte diyor ‘Herkesin babası okula geliyor çocuğunu almaya sen niye gelmiyorsun?’ İki üç sene de buna uğraşıyorsun, ... duygulanıyorsun, üzülüyorsun, içinden ağlıyorsun. Ya bir köşeye çekilip içinden ağlayacan açılacan, bişeyler yapmaya çalışacan. Kızlarım büyük anlıyorlar ama oğlum küçüktür anlamıyor. Mesela gece 10 da tutmuş elimden “kalk bakkala gidelim!”, ya dört yaşındaki çocuğa nasıl anlatabilirsin?” (G9/Y37/D1).

“Ben şimdi çocuğumu alıp da parka götürüp oynayabiliyor musun, onunla bir top oynayabiliyor musun? Hayır. Onun eğitimine ne kadar katkıda bulunabiliyorsun, dersine ne kadar yardım edebiliyorsun? (G16/Y46/D1).

“Ayağımın altında yaralar vardı, durmadan pansuman pansuman, sosyal hayatımı çok etkilemişti. Benim çocuğum büyüyünce artık benim elimi tutup gezmek istiyor benle ben gezemiyorum onunla ... Şimdi şuradaki ağacın oraya kadar giderken çok acı çekiyordum ben.” (G5/Y40/D4)

“Kucağımıza çocuğunuzu alıp gezdiremiyorsunuz falan, ister istemez etkiliyor eski hareketlerinizi yapamıyorsunuz.” (G20/Y39/D6).

Malül gazilerin bazılarının, bir yaşam rolü olan evlilik ilişkisini devam ettirmede yaşadıkları çeşitli sorunlar nedeniyle eşlerinden boşandığı anlaşılmıştır. Eşiyile boşanan malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde işsizlik nedeniyle yaşanan ekonomik sorunlar, alkol kullanımı ve eşle geçimsizlik gibi etkenlerin boşanmada etkili olduğu görülmüştür.

“Eşimden ayrım ben, işten ayrıldıktan sonra eşimden de ayrıldım. İşsizlik oldu, sorunlar oldu, geçimsizlik oldu, yani hayatım bitti! ... Evlenmeden önce çok iyiydim, alkol falan kullanmıyordum, işte o askeriye (işçi olarak) girdim, evlendikten sonra birazcık psikolojim (bozuldu). ... İşte askeriyede komutan bunalıma soktu, eve geliyordum evde sorun yaşıyordum işi bıraktım, eşimle sorunlar yaşadım, alkole verdim kendimi işte. Sonra ailevi sorunlar oldu, annemle geçinemedi, benle geçinemedi. Ne bileyim işte, iki tane çocuklarım vardı o zamanlar çocuklar ufaktı, ayrıldım yani, hemen hemen 5 senedir ayrım.” (G11/Y45/D6).

“Ben evliydim boşandım, 98’de evlendim üç yıl önce de boşandım. ... Eşimin desteği bana oldu onu inkar edemem ama hatalar tek tarafı değil, benim de hatalarım kusurlarım oldu. Bana göre benim hatalarım kusurlarım daha ağır basıyor, ben öyle hissediyorum yani. Boşanma devresinde benim hatalarım daha çoktu. ... Arada küslükler oluyordu mesela annesinin evine gidiyordu. ... Bazı ayrılıklar olduğunda aracılarla tekrar birleşiyorduk. Yani parasal mevzular, iyi geçinememek ve biraz da ilgisizlik nedeniyle boşandık işte. ... Biliyorsun boşandığım için kendimi yalnız hissediyorum. Yani bir eş olarak beni anlayan birisi olmadığı için.” (G17/Y42/D1).

“Evliydim boşandım. Eşimle aram çok iyiydi, ben merhametliydim biraz ... biraz da kendi hatalarım oldu, yani şey yapamadık!” (G14/Y39/D4).

4.3.2.3 Aşırı Korunma/Bağımlılık

Aşırı korunma kategorisi rehabilitasyon merkezi tarafından aşırı korunma ve aile tarafından aşırı korunma kodlarından oluşmaktadır. Yaşadıkları kayıplar nedeniyle gerek tedavi sürecinde (BRM) sağlık personeli tarafından, gerekse gerçek hayata döndüklerinde aileleri tarafından aşırı korunan malül gaziler, psikososyal yaşama katılımda engellenmektedirler. Çünkü her türlü ihtiyaçları başkaları tarafından karşılanan gaziler, neleri yapabilecekleri konusunda sınırlarını göremedikleri için kendi ihtiyaçlarını karşılamada başkalarına ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca aşırı korunmak, malül gazilerin kendilerini yaşam rollerinde yetersiz hissetmelerine, yaşam alanlarının sınırlandırılmasına ve çalışma hayatından geri kaldıkları için ekonomik sorunlar da yaşamalarına neden olmaktadır.

GATA’da tedavileri tamamlanan malül gaziler ihtiyaç duyulduğu takdirde fizik tedavi için Ankara GATA’ya bağlı BRM’ye sevk edilmektedirler. BRM, gaziler tarafından adeta bir cennet gibi görülmektedir, çünkü gaziler orada kendilerini değerli ve huzurlu hissettiklerini, orada daha bağımsız olduklarını, yani engellerini hissetmediklerini, her türlü ihtiyaçlarının orada karşılandığını ifade etmektedirler.

Ancak bazı gaziler ise BRM’nin gaziler için çok önemli bir yer olduğunu belirtmekle birlikte gazilerin başarıma duygusunu ellerinden aldığını, çünkü burada her şeyin gazilere hazır geldiğini, bir dediklerinin iki edilmediğini, dışarıda nasıl yaşayacakları, sosyal hayata nasıl adapte olabilecekleri konusunda bir eğitimin verilmediğini ve bu nedenle de gazilerin rehabilitasyon merkezinden ayrılmak istemediğini belirtmişlerdir. Bu konuda gazilerin ifadeleri şöyledir:

“Bizim rehabilitasyon merkezinde bakım evi var oradaki gazilere devlet her türlü imkanı sunuyor. ... Hiçbir ücret talep etmiyor, istiyorsa refakatçi asker veriyor,

istiyorsa araç tahsis ediyor. Hani işi varsa gazinin, asker veriyor araçla götürüyor işini halledip getiriyor. Sonra onların psikolojisini düzeltmek için sosyal faaliyet düzenliyor, işte tiyatroya sinemaya götürüyor, maçlara götürüyor, konserler veriliyor, ... falan. Böyle olunca bakım evindeki gaziler dışarı çıkmak istemiyorlar, ‘Ya biz burada kalalım, ekmeğelden su gölden yaşayalım, biz burada mutluyuz, niye? Hastane bizim yaşamamız için müsait, hastanenin bütün imkanları engellilere göre yapılmış. Tuvaletinden tut yürüme yerine kadar, rampasından tut araç park yerine kadar. ... Mesela bizim burada-rehabilitasyon merkezinde adamın canı çarşıya çıkmak istiyor hemen arıyor ‘Ben dışarı çıkacağım araç var mı?’ hemen asker geliyor araçla alıyor gaziyi götürüyor, işini yaptırıyor gezdiriyor geri getiriyor ve kimse ‘oh puh, ya niye bu böyle, off bıktık!’ falan demiyor. Orada çalışan personel kendi çocuğuna göstermediği şefkati oradaki gazilere gösteriyor. Öyle olunca tabii ki oradaki adam gitmek istemez. Toplumsal yaşama katılmıyor, niye? Toplumsal yaşamda mutlu olamıyor.’ (G15/Y31/D2).

“Rehabilitasyon merkezinin artık gazilere faydadan çok zarar verdiğine inanıyorum. Neden? Gaziyi o dört duvar arasında yaşamaya mahkum eden bir tesis haline geldi, dışarı çıkartmıyor. Gazilerin, engellilerin başarı duygusunu ellerinden alan bir tesis haline geldi. ... Gazilerin toplumsal yaşama katılmasını tamamen engelliyor. ... Ben de rehabilitasyon merkezini bu yüzden yapıyorum (eleştiriyorum), çünkü aynı anne-baba gibi davranıyorlar, aman biz yapalım, aman biz getirelim, sen hiç yerinden bile kalkma biz seni sandalyeyle kaldırım hop oraya götürelim!” (G15/Y31/D2).

“Orda (BRM) bir elin yağda bir elin bağda olmayacak, o şekilde olmamalı, gazinin kendisini hayata adapte etmesi için her işini kendisi görmesi lazım.” (G17/Y42/D1).

“Doktorlar, fizyoterapistler bize şöyle bir şey söylediler ‘Hastaneden çıkacağımız zaman dışarıda hayat daha bir farkı olacak!’ dedi. Çünkü biz bilmiyoruz, hep oradayız. Orada (Rehabilitasyon merkezinde) berber elimizin altında, kantin elimizin altında, kafeterya elimizin altında yani bütün ortam bize göre ayarlanmış, engelli tuvaletleri bile. Doktorlar böyle bir şey deyince ‘Acaba ne oldu?’ diyoruz.” (G19/Y35/D1).

Organ/işlev kayıpları ve travmanın izleri ile sivil hayata dönen malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenmeleri ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında aile desteği son derece önemlidir. Ancak aileleri tarafından aşırı korunan malül gazilerin, aslında desteklenmek yerine aileye bağımlılıkları arttığı için psikososyal yaşama katılımları engellenmektedir. Aşırı koruyucu yaklaşım sergileyen aileleri tarafından nasıl engellendiklerini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Bizim Türk milletindeki en büyük sorunumuz ebeveynlerimiz, bizim durumumuzdakiler için! Niye? ... Bizdekiler çok seviyorlar, ‘sevgi’, bilmiyorlar ki- seni öldürüyor! Onların (ebeveynlerin) amacı ne? Çocuğum gözümün önünde olsun, nefes alsın ben ona ölene kadar bakarım. Böyle bişey yok, sen bugün varsın akşam yattın sabah öldün, ben ne yapacağım? ... Ben eşofmanlarımı giyip onların gözünün önünde olayım, arabaya binmeyim, kaza yapmayım, sokağa çıkmayım, düşmeyim! diye üstüme titrediler. Baktım bu iş kötüye gidiyor, yani sahiplenme duygusundan vazgeçmiyorlar her şeyde engelliyorlar, ‘Aman oğlum başına bişey gelmesin!’ diye. ... Hakkaten bizim gibi insanlar tek başına yaşaması lazım

(ebeveynden bağımsız-uzak), aile bizi köreltiyor, engelliyor bizi çünkü. ... Sağlık bakanlığımız biz engellilerden ziyade ilk önce engellilerin anne babalarını eğitmeleri lazım. Onlara gerekli kursları, eğitimleri verecekler ki çocuğuna bir engelli olarak değil, bir vatandaş olarak (yaklaşımlar).” (G8/Y44/D1).

“Ben kalkacağım zaman ya da bişey alacağım zaman babam hemen ‘Dur oğlum ben alırım’, annem ‘Dur ben kaldırayım’ diyorlardı. Annem ‘Oğlum ayağın şey ise sen şeyapma, bekle evde yorulma! Oğlum sen benim gözümde hala beş yaşındasın!’ diyor, ben dedim ki ‘Anne artık büyüdüm!’ annem de ‘Aman oğlum bişey olur, bu acıyı yaşadık bir daha yaşamayalım!’ diyordu. Onların düşüncesi beni rahat ettirmek. Beni rahat ettirmek için bana hiçbir şey yaptırmıyorlar, aslında farkında olmadan hep engel oluyorlar.” (G15/Y31/D2).

“Gazinin ilk başta temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi lazım. İşte yemesi, içmesi, tuvalete gidebilmesini öğrenmesi lazım, ondan sonra evinden çıkıp bir yerlere gidebilmesi lazım. Ancak ana-babanın aşırı sevgisi seni engelliyor. ... Şimdi ailenin aşırı koruması, ilgisi olunca yapabileceklerinin sınırlarını göremiyorsun. Yani ‘Ben ne yapabilirim ne yapamam?’ onu öğrenmen gerekiyor. Bu sefer yapabildiğini yapacaksın, deneyeceksin en azından; yapamadığın zaman yardım isteyeceksin. Bunu ne kadar geç öğrenirsen hayatında o kadar kısıtlılık olur yani.” (G16/Y46/D1).

4.3.2.4 Kariyerin Engellenmesi ve Ekonomik Sorunlar

Kariyerin engellenmesi ve ekonomik sorunlar kategorisi *gelecek planlarını gerçekleştirilememe, malül gazi olma süresinin uzaması, iş hakkını devretme ve iş hakkının fesih olması* kodlarından oluşmaktadır. Kariyerin engellenmesi ve ekonomik sorunlar kategorisinin yaşam alanının sınırlanması, yaşam rollerinde yetersizlik ve aşırı korunma kategorileriyle de ilişkili olduğu ve bu kategorilerden etkilendiği düşünülmektedir.

Organ ve işlev kayıpları nedeniyle geleceğe yönelik iş ve eğitim planlarını gerçekleştirilemeyen, resmi olarak malül gazi olma süreci uzun süren, olumsuz benlik algıları nedeniyle kendilerini eksik ve yetersiz gördükleri için iş haklarını devreden ve çeşitli nedenlerle iş hakları fesih olan malül gazilerin kariyerleri engellenmekte ve buna bağlı olarak ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Yaralandıkları için yaşadıkları işlev kaybının iş ve eğitim alanlarında geleceğe yönelik kariyer planlarını nasıl engellediğini gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“O an hayat bir şekilde değişiyor, nasıl bir şekilde değişiyor? Maddi-manevi olarak. Ben yaralanmadan önce, yani askere gitmeden önce ticaretle uğraşıyordum, dolayısıyla insanlar her zaman düşünür ya hani ilerde ne yapacağız, ne edeceğiz askerlikten sonra... benim planımda neydi? Bi ticaret yaparım, bi dükkan açarım bi şekilde hayatıma devam ederim diye düşünüyordum. Ama bu olay yaşandıktan sonra ne kadar da ağır bir olay olsa bile yaşamaya devam ediyorsunuz, maddi ve manevi olarak bir şekilde hayatınız değişiyor. Yüzde seksen, yüzde doksan

değişiyor yani. ... Çalışmıyorsun, evliysen aileni geçindiremiyorsun!.. Çünkü insan artık yarım insan oluyor, yarım bir insan oluyorsun, çalışsan da artık verimli çalışmıyorsun, bir yandan psikolojik sorunlar ne kadar da bitti denilse de bitmiyor yani.” (G1/Y32/D6).

“Hayallerimiz vardı... O zaman diyordum ki kendime göre birini bulurum, askerden gelirim işimi kurarım, grafikerdim, yani grafikerlik güzel bir meslek, kendi işimizi kurardık gerektiği kadar çalışırdık, gerektiği kadar yerdik. Ben böyle bir şey düşünüyordum ama bunların hiçbiri olmadı, hem de hiçbiri, kesinlikle.” (G19/Y35/D1).

“19 yaşımıdayım, hayatımın baharındayım, hayallerim var, umutlarım var, geleceğe yönelik planlarım var. ... Gazi olmadan önce iyi bir asker olayım, atlayım zıplayım, hatta benim amacım komando birliğinde görev yaparken özel kuvvetlere gireyim orda çakı gibi parmakla gösterilen bir asker olayım, işimde en iyisi olayım her şeyi yapayım, hatta bunların eğitmeni olayım (Paraşüt atlama eğitmeni, balık adam eğitmeni gibi.), hatta yapabilirsem cumhurbaşkanı, başbakan, genelkurmay başkanının korumalarından biri ben olayım diye düşüncelerim vardı.” (G15/Y31/D2).

“Yeditepe Üniversitesi felsefe bölümünü kazanmıştım, eğitim tamamen İngilizce olunca, bir sene hazırlık okuyorsun o hazırlığı geçmeyi göze alamadım çünkü bize özel bir İngilizce öğretmiyorlar, normal görenlere nasıl ders yapılıyorsa biz de öyle ders yapılıyordu. Çok sıkıntılıydı o zamanlar teknolojiyi de kullanamıyoruz, ben de girmedim (Felsefe bölümüne)” (G16/Y46/D1).

“Bu ticaret de olabilirdi iş olarak ama güvenebilecek birlerinin olması lazım. Görme engelliler genelde güven konusunda biraz daha şüpheli insanlardır görmedikleri için. Şimdi karanlık bir odada farklı, aydınlık bir odada farklı hissedersin. Karanlık bir odaya girince hemen ışığı açmak istersin çünkü o senin emniyet tedbiridir. Görme engelli olunca hep bi tedbirli olmak durumundasın yani, şüpheli olmak durumundasın ... bu ticaret işini biz de biraz daha etkiliyor.” (G16/Y46/D1).

“Ben bu mesleğimi devam ettirmek isterdim, dükkan açmak isterdim yapamadım. Şimdi servisçiliğe atıldık çünkü onu kolay bir iş gördük, o iş de artık bitmek üzere. Esnaflık çok güzel bir şey, açarsın bir dükkan önünde oturursun. Bişeyler oturduğu zaman arkası habire gelir. ... Ama ben bu hayallerimi gerçekleştiremedim.” (G7/45/D6).

“Askerden önce denizcilik şirketinde çalışıyordum, askerde yaralandıktan sonra uzun süre devam eden ameliyatlarım oldu, işime dönemedim, çünkü kendimizi toparlamamız icap ediyordu, aile olsun, şey olsun, dışarı çıkmadık. O nedenle de eski iş yerimizden kopar olduk yani. (G3/Y41/D6).

Yaralandıkları için işlev/organ kaybına uğrayan malül gaziler, gazi olmadan önceki mesleklerini devam ettiremedikleri için kariyerleri engellenmektedir. Ancak gazi olmadan önceki işlerine/mesleklerine dönemeseler de gazi olmaları nedeniyle kanunen kendilerine sağlanan malül gazilik maaşı ve kamu kurumlarında işçi olarak çalışma hakları bulunan ve bu haklardan faydalanan gaziler ekonomik anlamda rahat etmektedirler. Buna karşın, resmi olarak malül gazi olma süreci uzayan, iş hakkını devreden ve iş hakkı fesih olan malül gaziler ekonomik anlamda sorunlar

yaşamaktadırlar.

Resmi olarak malül gazi olmak, işlev kaybı yaşayan askerlerin toplumda saygın bir statülerinin olmasına, yaşadıkları kaybı olumlu bir şekilde anlamlandırmalarına, maaş, iş ve ücretsiz tedavi gibi çeşitli haklar nedeniyle ekonomik olarak rahat etmelerine ve dolayısıyla da psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak askeri görevini yaparken yaralandığı için organ/işlev kaybına uğrayan her asker malül gazi sayılmamaktadır. Yaralanan bir askerin kanunen malül gazi sayılması için terör örgütüyle çatışma sürecinde yaralandığını ispatlayan askeri belgelerin ve askeri hastaneden alınacak iş göremezlik raporunun olması gerekmektedir. Bazı gazilerin resmi olarak malül gazilik süreci çok kısa sürede tamamlanırken bu süreç bazı gazilerde uzamakta ve dolayısıyla ekonomik sorunlara neden olmaktadır.

Resmi süreç hakkında bilgisiz oldukları, yönlendirilmedikleri, kendi bireysel çabaları ve araçlar sayesinde malül gazi oldukları için sürecin uzadığını ve dolayısıyla da yaşadıkları ekonomik sorunları malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Sivil yaşama döndükten sonra, ilk önce gazilik nedir haberim yoktu. Ondan sonra bizim köyden bir milletvekili vardı, ANAP milletvekili, o beni gördü işte bastonlarla yürürken, ‘Hayırdır ne oldu?’ dedi, işte ‘Askerde oldu, yaralandım’ dedim, ‘Sen gazi oldun mu?’ dedi, yok dedim, ondan sonra Ankara’ya gitti, uğraştı ve ben sonra Gazi oldum.” (G2/Y51/D5).

“Eskiden bayağı bir uzun sürüyordu, şimdi daha kolay. Benim gazi olmam dokuz ayı buldu, dokuz ay boyunca gazi olmak için uğraştım, geldim gittim... yani benim maaş alabilirlik durumum dokuz ay sürdü be abi.” (G3/Y41/D6).

“Jandarmanın genel komutanlığında bu konuyla alakalı birime gittim ben. İyi ki gitmişim, orda Mehmet Yüzbaşı vardı o ‘Şu şu şu belgelerin olması gerekiyor, heyet raporunu aldıktan sonra olaya ilişkin belgelerin gelmesi gerekiyor. Yaralanma hadisesinin vazifeden kaynaklı olduğunu ispatlayıcı belgelerin gelmesi gerekiyor’ dedi, tamam dedim. İşte ondan sonra bu belgeleri birliğimizde hazırladık ve iadeli taahhütlü olarak genel komutanlığa göndermişim. ... Eksik evrak olursa SGK tekrar kuruma soruyor, kurumlar arası yazışmalar oluyor falan filan, altı ayda olacak işlem bir buçuk iki sene de sürdüğü olabiliyor. Tabi maaş bağlanana kadar da mağduriyet yaşanıyor.” (G20/Y39/D6).

Devlet kendiliğinden (malül gazi) yapmadı. Bizim burada askerlik şube başkanı yardımcı oldu bana, bir görevi, yetkisi de yoktu. Ben şunu biliyorum, çoğu gazi arkadaşımız bu şekilde gazi olamadı. Bi gazi yaralanıp geldikten sonra Sosyal Güvenlik Kurumu’na başvurmazsa gazilik için, maaş için, devlet hiç bi hakkını vermiyor. Beş yıl zaman aşımı süresi var, beş yılı geçtikten sonra zaten (gazi) olamıyon. Tazminatı da kendim dilekçe yazarak aldım, Mehmetçik Vakfı’na olsun Genelkurmay Başkanlığı’na bi de Sosyal Güvenlik Kurumu’na. Maaşım da kendim dilekçe yazarak bağlandı. Normalde biz GATA’dan çıkmadan önce bunların hepsinin halledilmesi gerekiyor. Ama bu şekilde bize hiç destek çıkan olmadı. (G10/Y30/D6).

“2001’in onuncu ayında vuruldum, 2004’ün başında emekli oldum. Doktorlara diyorum ki “Doktor beyler hani durumumuz belli, üç sene geçmiş artık, biz İstanbul’a gideceğiz ama evimiz yok barkımız yok, halimiz belli nereye gideceğiz tekerlekli sandalyeyle, engelli birinci derece insanız kim bizi çekebilir? Bizi bir an önce emekli yapmanız lazım.” Doktorlar bir buçuk iki sene bekleyeceksin emekli olmak için diyorlar, böyle bir kanun varmış. Ben de oradaki hastabakıcılarla konuştum bir takım bilgi aldım, tabi bizim hastanenin komutanı tuğgeneral olduğu için izin vermiyordu ben de GATA komutanına, korgenerale gittim. ... Ben “Sayın komutanım bir maruzatım var! ...Emekli olmak istiyorum bir buçuk iki seneden önce olmuyormuş bana öyle dediler, zaten anamız babamız çalışmıyor perişanız İstanbul’da” dedim, “Kim çıkarıyor bunu?” dedi, ... hiç beni konuşturmadan direk hastanenin komutanını aradı. ... Ben bi gittim hastanenin kapısında komutan, başhekim, başhekim yardımcısı hepsi beni bekliyor, ... Bana “Yarın Cuma akşamı emekli oluyorsun!” dediler ve Cuma akşamı H. Paşanın sayesinde, Allah razı olsun, emekli oldum.” (G19/Y35/D1).

“(Resmi olarak malül gazi olmak için) Uğraştım, mesela benden rapor istediler, ben de gittim askeri hastanede kurula girdim. Bir de emekli sandığı kara kuvvetlerinden çatışma yerinin krokisini istedi. Sonra yazışmaları yaptık emekli sandığıyla. Ondan sonra da beni maaşa bağladı. Benim başvurduğum tarih 1992, maaşa bağlandığım tarih de 1994.” (G7/45/D6).

“1996 yılında ben yaralandıktan sonra GATA’da bu konuyla ilgili bir tane birim kurmuşlardı, gazilerle ilgilenen bir birim; ama burada çalışan personel de bilgisizdi yani haklarımızı anlatamıyordu bilmiyordu, daha yeni yeni kuruluyordu.” (G18/Y46/D4).

Yaralandıkları için organ/işlev kaybına uğrayan malül gaziler, kendilerini eksik hissettikleri, yarım adam oldukları ve artık bir işe yaramayacaklarına yönelik olumsuz düşünceleri nedeniyle kanunen kendilerine verilen iş haklarını yakınlarına devretmektedirler. Gazi olmadan önceki mesleklerini, işlev kayıpları nedeniyle yapamayan ve kanunen kendisine sağlanan iş haklarını da yakınlarına devreden gaziler, işsiz kaldıkları ve malül gazilik maaşı da yetmediği için ekonomik sorunlar yaşamaktadırlar. Malül gaziler bu konuda yaşadıkları sorunları şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben 1996 yılında çalışabileceğimi çok da düşünmedim bu yüzden de iş hakkımı kız kardeşime verdim zaten. ... Gaziler için maddiyat da çok önemli, çünkü hem engelli hem de maddi sorunlar olunca altından kalkmak daha da zor oluyor.” (G16/Y46/D1).

“İş hakkımı kardeşime verdim. ... Açıkça söylüyorum maddiyat her şeyin başı oluyor, ama bunu herkese dile getiremiyoruz ve gazi olduktan sonra daha bir ayrı. ... Türkiye’deki şartları biliyorsunuz zaten, normal insanların bırak geçinmesini engelli insanın iki-üç kat daha fazla düşünmesi lazım. Engelli insanın bir yere gidebilmesi için- bunu büyük üzüntüyle söylüyorum, maddiyat lazım. Bir gün dayını çağırıyorsun, bir gün amcanı çağırıyorsun ama bunlar bir yere kadar, çünkü bunlar maddiyata bağlı. ... Mesela şu tekerlekli sandalyeyi alana kadar neler çektik, Almanya’dan geliyor, yani yok Türkiye’de, 12 milyar gibi bir fiyatı var şunun.” (G19/Y35/D1).

“Ben iş hakkımı kullanmadım bir işim vardı zaten, çocuklarım için kullanmadım iş hakkımı onlara devredeceğim. ... Ekonomik yaşamım baya etkilendi, çünkü o zamanlar tam verimli çağındasın, çünkü biliyorsun, önceden askerliğini yapmamış bir adam için her zaman askerlik önünde engeldir, bir yer açamıyorsun tam açacaksın askerlik çıkıyor, o süre içinde bütün işlerin bozuluyor.” (G7/45/D6).

“İş hakkı vardı, biz yeni yaralanmıştık, kimse o zaman gaziyi anlatamıyor. Gazi de o zaman “Al iş hakkını sana vereyim ben daha bişey yapamam!” diyorsun. ... İş hakkım bitti, tuttum abime verdim, abim GATA’da benle ilgilendi yanımda kaldı diye. Ben de “ Görmüyorum bundan sonra nasıl çalışacağım!?” dedim. Sonra evleniyorsun çoluk çocuk oluyor, o zaman iş işten geçiyor. Yani kimse bunu anlatamıyor gazilere. ... Kendim çalışsam çocuğumu işe koyardım yani bi evladımın hayatını garantiye alırdım.” (G9/Y37/D1).

“Ben GATA’ya gittiğimde 5-6 aya randevu verdiler. Ben de 5-6 ay bekleyemem çoluk çocuğum var ailem var. Eee bir ay gelip kimseyi (refakatçi olarak) bulamıyorsun, ya da adam bulunca randevu bulamıyorsun, işte bunlar sıkıntı oluyor. Biliyorsun görmeyince bir kişiyle (hastaneye) gitmek zorundasın, onun aylığı yemesi içmesi hep senin sırtında. 3-4 kere Ankara’ya gitmeye o mayış kalmıyor. ... Gazi olduktan sonra, gazi mayışına (çocukları) okutuyoruz. Bir buçuk sene öncesine kadar çalışıyordum bi arkadaşımın yanında, sonra emekli oldum.” (G9/Y37/D1).

Malül gazi olduğu resmi olarak onaylanan gaziler, bir kamu kurumunda işçi statüsünde çalışma hakkı kazanmaktadırlar. Ancak bazı gaziler iş yerlerinde yaşadıkları çeşitli sorunlar nedeniyle bazen işveren tarafından (G3) bazen de gazinin istifa etmesiyle (G11) iş hakları fesih olmaktadır. İş hakları fesih olan malül gaziler işsiz kaldıkları için ekonomik anlamda sorunlar yaşamakta, geçim sıkıntısı çekmektedirler. İş haklarının fesih olmasıyla yaşadıkları ekonomik sorunları gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Eski komutanlarımdan birisi GATA’ya komutan oldu, illa dedi ki gel buraya göreceğim seni dedi. Biz de gittik, ama bunu fabrika müdürü hariç herkes biliyor... Komutan severdi beni, gittik abi orda komutan doktorları çağırdı bakın bakalım bu askerime yıllar oldu dedi. Bizi bir heyete verdiler, incelediler, test yaptılar. ... Daha sora bir telefon geldi “hemen gelmezsen iş hakkın fesih olacak” diye ben hemen komutana söyleyip apar topar İstanbul’a geldim. Bir baktım müdür benim iş aktimi fesih etmiş. Bir girdim müdür bağırmağa başladı, azarladı, sen kimden izin istedin dedi. Ben de ona giydirdim, sonra birbirimize girdik ve bizim çıkışımızı verdiler ve oradan ayrıldık abi.” (G3/Y41/D6).

“Bizim gibi insanlar maddiyat olmadan hayatını idame ettirebilmesi çok zor, çünkü toplumdan dışlandığın gibi yaşamımız da sıkıntı. ... Yaşamak zorundayız, maddi sıkıntılar var, evlendik bu arada, zorla da olsa kayınpeder maddi destek verdi, hani vermeyebilirdi de Allah Razi olsun.” (G3/Y41/D6).

“Vardiyalı çalışıyoruz ben gece geliyorsam arkadaşım gündüz geliyordu bazen denk geliyorduk. Her neyse gazi arkadaşım bir şiir yazıyordu içeriye yüzbaşıyla teğmen girdi. ‘Ayağa kalkın lan! Niye kalkmıyorsunuz ben geldim içeriye!’ komutan diyordu bunu! Bize ‘hazır olda duracaksınız, tekmil vereceksiniz!’ diyordu, çocuğun ayağı protez benim ayağım sakat, her neyse arkadaşım ağlamaya başladı, zoruna gitti. Daha sonra asker gönderdi bizi çağırdı içeriye,- aynen şöyle mazgallar var boydan boya,- levye, kazma, küreği önümüze attı ‘burayı

temizleyeceksiniz, bu mazgalları sökeceksiniz' dedi. Ben elimi attım, arkadaşım ben yapamam dedi. Doğru yani ben elimden sakatım, elimden ve koltuk altımdan kurşun girdi, bir de ayakta şarapnel var, arkadaşımın da bir ayağı protez. Komutanım dedim biz bunu yapamayız, 'yapacaksınız, çift maaş alıyorsunuz!' dedi. Her neyse ben yapamam dedim, arkadaşım gene ağlamaya başladı ben çıktım. Beni gene yazaneye çağırdı ben gittim yanına, bana vurmaya kalktı, bana vurdu da yani. Teğmen yanında o tuttu, vurdu da yani. Ben bişeyler söyledim çıktım gittim, çıkış o çıkış yani! Ben orda işten çıktım, bıraktım. ... İş hayatımda albay beni mahfetti ..." (G11/Y45/D6).

"Ben kendim çıktım (işten), istifa ettiğim için olmadı, yani giremedim. Pişman oldum tabii, keşke çıkmasaydım. Bir anlık öfkeyle çıktım işten. ... Hiçbir şey yapmadım, ben 2005'te ayrıldım on bir senedir boşum, şimdi on senedir emekliyim. ... Üç aydan üç aya maaşım var işte (gazilik maaşı). Yetmiyor iki tane çocuğum var, birisi dokuza geçti ötekisi yediye geçti. Eşimden ayrırım ben, işten ayrıldıktan sonra eşimden ayrıldım. İşsizlik oldu, sorunlar oldu, geçimsizlik oldu yani hayatım bitti! ... Annem, babam vefat ettiği için ondan bir maaş alıyor 700-800 lira mı ne, onla geçiniyoruz." G11/Y45/D6).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere bir anlık öfkeyle işinden istifa eden ve artık işe yaramayacaklarını düşündükleri için iş haklarını devreden malül gaziler, pişmanlık yaşamaktadırlar. Çünkü işsiz kaldıkları için ekonomik sorunlar ve geçim sıkıntısı çekmektedirler. Ayrıca gerçek hayata döndüklerinde ilk zamanlar artık bir işe yaramayacaklarını ve dolayısıyla da çalışamayacaklarını düşünen gaziler, zamanla yaşadıkları kaybı kabullendikten ve yeni yaşamlarına uyum sağladıktan sonra eksik ve işe yaramaz olduklarına dair olumsuz benlik algısından kurtuldukları için kendilerinde bir işte çalışabilme yeterliliği görmektedirler. Ancak iş haklarını devrettikleri için pişmanlık yaşayan gaziler, kendilerine uygun yeni bir iş bulmada güçlük yaşamaktadırlar. Ayrıca iş haklarını kendileri için kullanmasalar da çocuklarına bir gelecek (iş garantisi) sunma fırsatından da oldukları için pişmanlık yaşadıklarını belirtmişlerdir.

4.3.3. Toplumsal Onay Görmemek-Hayal Kırıklığı

Malül gazilerin sivil hayatta karşılaştıkları önemli güçlüklerden birisi de toplumsal onayın yokluğudur. Toplumdan sosyal destek görmeyen ve beklentilerinin karşılanmamasına bağlı olarak toplum tarafından onaylanmadıklarını düşünen malül gaziler, travmanın psikolojik etkilerini uzun süre hissetmekte ve psikososyal yaşama katılımında da engellenme yaşamaktadırlar.

Toplum tarafından onay görmeme kategorisi *malül gazilere yönelik olumsuz algı, sahipsiz/yalnız kalmak* ve *değer/saygı görmemek* alt kategorilerinden oluşmaktadır.

Toplumda kendilerine yönelik olumsuz algının varolması, toplum tarafından sahipsiz/yalnız bırakılmaları ve değer/saygı görmemeleri nedeniyle bir gazi olarak toplum tarafından onaylanmadıklarını düşünen katılımcılar, toplumda gazi olmanın vermiş olduğu onur ve gururu yaşayamadıklarını dile getirmektedirler.

4.3.3.1 Malül Gazilere Yönelik Olumsuz Algı

Malül gazilere yönelik olumsuz algı kategorisi *gazi sayılmamak/kanun ihtiyacı, özürlü/sakat görülmek ve dilenci görülmek* kodlarından oluşmaktadır. Malül gaziler, toplumda kendilerine yönelik olumsuz bir bakış açısının var olduğunu, çünkü Kore ve Kıbrıs gazileri gibi kanunen tam olarak gazi sayılmadıklarını, malül sayıldıkları için engelli haklarından faydalandıklarını, dolayısıyla engellilerle bir tutulduklarını, ayrıca toplumda özürlü/sakat ve dilenci olarak görüldüklerini ifade etmişlerdir.

Kore ve Kıbrıs gazileri gibi tam olarak gazi sayılmadıklarını, engellilerle bir tutuldukları için engelli haklarından faydalandıklarını dolayısıyla kanunen tam olarak gazi kabul edilmediklerini malül gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Biz gazi değiliz şimdi, işin ayıbı, bizi gazi bile saymıyorlar, biz malül gaziyiz, aslı Kore, Kıbrıs savaşlarına katılanları gazi sayıyorlar, o da ayrı bir sıkıntı abi.” (G3/Y41/D6).

“Gazilik denilince insanın aklına çoğunlukla Kore Gazisi, Kıbrıs Gazisi (gelir), eskilere gider. Şuan terör sonucu yaralanmış gazileri insanlar bilmiyor. ... Mesela tanıtım kartımız var bir yere gidiyoruz diyorlar ki “falanca madde gereği sen bundan faydalanamazsın!” diyorlar ve takılı kalıyorsun, başka bir yere gidiyorsun yine aynı şekilde takılı kalıyorsun. Bu nedenle bizim, gazilerin ayrı bir kanunu maddesi olması lazım.” (G1/Y32/D6).

“Diyorlar ki ‘Siz malülsünüz!’, yani bizim resmi olarak gazi ünvanımız yok, malülüz biz! Sıkıntı bu zaten, sadece Kıbrıs, Kore gazileri deniyor.” (G18/Y46/D4).

“Biz halk arasında gazi olarak biliniyoruz; fakat kanunen gazi değiliz malülüz. Yani malül demek, “herhangi bir yeri sakatlanmış personel” demek. Bizim kanun nezdinde gazilik sıfatımız yok, ilk önce bunun verilmesi lazım. ... Gazi sadece Türk anayasasına göre sınır dışında, yurt dışında savaşa katılmış herhangi birisi gazilik statüsündedir. Biz şuanda iç güvenlik hareketi yapıldığı için bize gazilik şeyini vermiyorlar, kanuni hakkımız yok. ... Bizim beklediğimiz sadece bize saygı gösterilmesi başka da bir şey istediğimiz yok, zaten sosyal haklarımız bize veriliyor, sosyal haklarımızın dışında artık bir isteğimiz de yok zaten. Yani sadece sıkıntılarımız biz gazi olarak tanınmıyoruz, saygı-itibar görmüyoruz.” (G18/Y46/D4).

“Devlet direkt olarak bana gazi demeli, onare edilmeliyim, devletin bana verdiği kart bile bana gazi değilsin diyor!!! Devlet tarafından bize verilen karta baktığımda

bizim ne olduğumuz belli değil, gazi miyiz, şehit yakını mıyız, belli değil, orada Gazi olduğumuz yazmıyor!” (G4/Y42/D4).

“Ben engelliyim ama gaziyim, ben engelli haklarından faydalanabiliyorum. Mesela ÖTV indirimi var, bu mesela evinde çamaşır makinasını tamir ederken sakat kalan bir adama da aynı indirim var, Güneydoğu’da terörle mücadele yaparken sakat kalan adama da aynı indirim var. ... Engelli ve gaziye aynı haklar verilmemeli, bir farkı olmalı. Birinde saldırıya uğrayacağımı, öleceğimi bile bile bu işe gidiyorum birinde ise adamın ayağı kayıyor merdivenden düşüyor veya kendi hatasından başına bir şey geliyor ona da bu haklar veriliyor. Ben buna karşıyım yani.” (G15/Y31/D2).

“Adam malül olmuş, kendi kendini vurmuş, düşmüş, arkadaşı kazara vurmuş. Şimdi benle onu aynı kefeye nasıl koyarsın! ... Bana verdiği onuru ona vermeyecek! Ona üç milyar veriyorsa bana altı milyar verecek! Çünkü ben de bileyim ki ben onurumla oldum. ... Bizim daha refah daha ferah, çoluğumuza çocuğumuza bir gelecek bırakabilmek için, ileriki zamanlarda daha rahat yaşayabilmemiz için kanuna ihtiyacımız var. Mesela bizim bindiğimiz arabanın daha önceden yıl sorunu yoktu, engelliler yüzünden beş yıla çıkarttılar.. Biz şuan gaziler olarak engelliler hakkından yararlanıyoruz.” (G8/Y44/D1).

Toplumda bir gazi olarak değil de sakat, özürlü veya engelli olarak görülme, malül gazileri hayal kırıklığına uğratmaktadır. Her ne kadar engelli olsalar da kendilerini diğer engelli popülasyonundan ayırarak toplumda bir gazi olarak kabul görmek istediklerini, çünkü doğuştan ya da kaza ile engelli olmadıklarını, vatan ve bayrak uğruna gazi olduklarını ifade etmektedirler. Toplumda bir gazi olarak değil de özürlü, sakat veya engelli olarak görüldüklerini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Abi otobüse binecen şoför engelli kartı istiyor, arabayı park edecen polis ‘Özürlü kartın var mı?’ diyor, maça gidecen görevli ‘Özürlü kartın var mı?’ diyor, gazi kartını kabul etmiyor abi ya. Gaziyim ben ya, arkadaş bak ben engelli değilim ya!” (G3/Y41/D6).

“Beni gazi olarak değil engelli olarak görüyor, ne yazık ki Türk toplumu böyle.” (G19/Y35/D1).

“Bekarken mesela ben burada oturuyorum, şurda bir kız var kızı beğenmişim onu ayarlıyorum, ayağa kalkıyorum iki adım atıyorum, diyor (kız) ‘Ya sen sakat mısın?!’ vallahi yüzüme karşı söyledi bunu.” (G5/Y40/D4).

“İnsanlar da bize aslında normal insan gibi davranmalı. Yani sakatmış, hiç bişey yapamazmış gibi davranmamalı. ... Sakatmış gibi bakıyorlar sana.” (G12/Y31/D1).

Malül gaziler, bir gazi olarak değil de özürlü ve sakat olarak görüldükleri için toplumun kendilerine acıyarak baktığını ve bu durumdan duydukları rahatsızlığı şöyle ifade etmişlerdir:

“Toplum acıyarak bakıyor, özürlüyüz gibi yaklaşıyor toplum bize. Biz özürlü değiliz arkadaşım, bacak verdik kol verdik bu vatan için, verdiğimiz bu bacaklar için onur ve şeref duyuyoruz, bu kadar net diyorum ya. Ama biz gaziyiz, özürlü değiliz. Biz kendimize gaziyiz diyoruz ama toplumumuz bize gazi diyemiyor! Bu bize koyuyor! En büyük acı bize bu geliyor.” (G3/Y41/D6).

“Beni dışarıda görenler yanıma gelenler, gelenler de sen gazi oldun diye gelmiyorlar yanıma anladınız mı? Hani bilirsiniz buradaki halkı, yüksek sosyete de bir insan değiliz biz, halk ‘Aaa baksana zavallı, engelli olmuş daha ne olacak!’ falan, böyle şeyler duyunca daha çok psikolojim bozuluyordu. Neler neler, bunlar sadece birkaç tanesi, işte ‘Çocuğun hayatı bitti!’ bunları direk söylemiyorlar anladınız mı, ama görüyoruz anlıyoruz. Psikolojimiz bozuluyor dışarı çıkma konusunda dışarı çıkayım mı çıkmayayım mı diye. ... Benim yanımdaki insanlar bana acıyormuş gibi bakıyorlardı.” (G19/Y35/D1).

“Şimdi bizim Türkiye’de engelli insanlara çok farklı gözle bakılıyor, ‘Acaba ne oldu?’, ‘Vah vah, gencecik görmüyor, kördür!’ diyor.” (G9/Y37/D1).

“Babamın dediği şeydu ‘Sen böyle olmasaydın biz holding olurduk!’ Ya dedim ‘Benim ayaklarım sakat oldu, kafam sakat olmadı ki!’ Ama baktıklarında kafamın yerine ayaklarımı gördüler. ... Yani ‘Vah vah tüh tüh ne hale geldi! Bu çocuk ne yapacak?’ (dediler.)” (G8/Y44/D1).

İnsanlar bize aslında normal insan gibi davranmalı. Yani sakatmış, hiç bişey yapamazmış gibi davranmamalı, ... ‘Vah vah bu yaşta kör olmuş, keşke böyle olacağına ölseymiş, hiç bişey yapamaz artık!’ gibi sözleri duyuyoruz yakın çevremde. ... (O zaman) üzülüyorsun sen tabi.” (G12/Y31/D1).

“Engelli bir insana baktığı zaman direk acır, eskiden hani her yere beraber giderdik babamla, böyle ‘Oğlum şu bu’ diye (gururlanırdı), şimdi ise ‘Oğlum ayağın şey ise sen şeyapma, bekle evde yorulma!’ falan diyor.” (G15/Y31/D2).

Bir gazi olarak onaylanmadıklarını çünkü devlet tarafından kendilerine verilen özlük hakları nedeniyle toplum tarafından “sırtını devlete dayamış”, “dilenci” veya “beleşçi” olarak görüldüklerini dile getiren malül gaziler, bu bakış açısı nedeniyle de toplumda hak ettikleri onuru yaşayamadıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Bazen insanlar seni dilenci yerine koyuyor, bazen seni aşağılıyorlar.”(G9/Y37/D1).

“Sanki hani gazi olunca hayatın kurtuldu, devleti arkana aldın bir şekilde hayatın kurtuldu anlamında bakıyorlar. Çevren de sana o şekilde yansıtıyor, onu hissediyorsun. İnsan hani bir gururlanırdı, gazi oldun vatan için, milletin için yaralandın gazi oldun bunu yaşamak istersin dimi çevrende, ailede, akrabanda, arkadaşlarında bu gururu yaşamak istersin. ... ‘Sırtını dayamış devlete geçiniyor.’ bilmem ne gibi böyle değişik değişik sebepler, dedikodular veya rahatsız edici şeyler oluyor... Gazilik bir dilencilik, ne bileyim başka bir şey değildir.” (G1/Y32/D6).

“Babadan aileden bir şey kalmamış aldığımız tazminatla ev yaptık. ... Şimdi onların (kardeşlerimin) gözünde ben gazi değilim, engelli değilim de benim ihtiyaçlarım yok da, onların kafası benim her ay aldığım üç, üç buçuk milyarlık maaşımda.” (G19/Y35/D1).

“Bi kere toplumumuzun gazilere bakış açısını düzeltemedik. Mesela şöyle oluyor, ‘Kardeşim hoş geldin, gazi misin? Geçmiş olsun, ne kadar maaş alıyorsun?’ Şimdi burada bizim eksikliğimiz çıkıyor, yani sabırsızlığımız buradan çıkıyor. Yahu kardeşim dakika bir gol bir, sen maaşı ne yapacan yahu, beni onurlandıracağın yerde! ... Bak gazi olmayanlarla bi araya geldiğinde hep maddiyat var. Onlar yaşantın içinde senin arabanı eleştiriyor, evini eleştiriyor, aaa bunu da mı aldın? Hayırlı olsun, ulan devlete sırtınızı dayamışsınız?” (G5/Y40/D4)

“Şimdi halk otobüs şoförleri, bazen ‘Yine mi beleşçi geldi?’ diyorlardı.” (G7/45/D6).

“Bazen bir yere gidiyorsun, soruyorlar ‘Gazi misin? Kaç para mayış alıyorsun?’ Adam direk mayışını soruyor, nasıl yaşadığımı, nasıl hayatıma devam ettiğimi sormuyor! ... Kimse senin nasıl yaşadığınızı sormuyor cebine giren parayı soruyor.” (G9/Y37/D1).

“Türkiye’de bi algı oluşturuldu: Gazileri paragöz gibi görüyorlardı, biz bunu gazi arkadaşlarımızla çok tartışırız. ... ‘Bize mi gazi oldunuz? Siz maaşınızı almıyor musunuz? Size şu şu hakları veriyorlar (gibi)’ Yani gaziyi paragöz gibi, yani para için gazi olmuşuz gibi görüyorlar.” (G10/Y30/D6).

“Şimdi sivilde gazilere eskisi gibi bakmıyorlar, daha önceden mesela ‘Allah razı olsun, sayende burada yatıyoruz, bu gazimiz!’ diyorlardı, gurur duyuyorlardı, şimdi öyle değil. Şimdi ne diyorlar? ‘Sırtını devlete dayadın yatıyorsun akşama kadar, beleşçi!’ diyorlar. ... Ben tramvaya biniyordum, daha önce bu belediyenin kartı (akbil-paso) yoktu, bu kartla geçiyordum. Babam vefat etti de onun raporunu almak için Aksaray’a hastaneye gittim. Metroya bindim, ‘Beleşçiler geldi yine!’ diyor güvenlik, aynen böyle.” (G11/Y45/D6).

“Çalıştığım kurumdaki temizlikçi bile-küçük görmek için söylemiyorum- bana şunu söyledi ‘Sen şimdi gazilik maaşı alıyor musun?’ dedi, böyle işte, o kurşunu sen ye, bir parmağını ver bakalım!” (G4/Y42/D4).

“Bazen iyi bakmayan da oluyor, çekemeyen de oluyor. ... Bu yakınında da oluyo, çekemeyen oluyo, mesela bi komşumuz var, abimiz ‘Ben de bi ayağımı kaybedecem devletten maaş alacam!’ dedi.” (G14/Y39/D4)

“Bu insan vatan için kolunu bacağını vermiş, gözünü uzvunu vermiş denilmiyor, eee ne diyorlar? İşte sen devlette maaşlı çalışıyordun (deniliyor).” (G20/Y39/D6).

4.3.3.2 Sahipsiz/Yalnız Kalmak

Sahipsiz/yalnız kalmak kategorisi *yönlendirilmemek/bilgi ihtiyacı ve unutulmak* kodlarından oluşmaktadır. Gerçek hayata döndükten sonra resmi olarak malül gazi olma süreçlerinde ve sonrasında kendilerine tanınan özlük haklarını elde etme süreçlerinde bilgi ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymalarına rağmen yetkililer tarafından yönlendirilmedikleri için bu süreçlerde sahipsiz/yalnız kaldıklarını, ancak kendi çabalarıyla veya araçlar sayesinde özlük haklarını elde edebildiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Bir gazi yaralanıp geldikten sonra Sosyal Güvenlik Kurumu’na başvurmazsa gazilik için, maaş için, devlet hiç bi hakkını vermiyor. Beş yıl zaman aşımı süresi var, beş yılı geçtikten sonra zaten (gazi) olamıyon. Tazminatı da kendim dilekçe yazarak aldım, Mehmetçik Vakfı’na olsun Genelkurmay Başkanlığı’na bi de Sosyal Güvenlik Kurumu’na. Maaşım da kendim dilekçe yazarak bağlandı. Normalde biz GATA’dan çıkmadan önce bunların hepsinin halledilmesi gerekiyor, ama bu şekilde bize hiç destek çıkan olmadı. Gazi olmak için bana hiç kimse şu şekilde yapacaksın diye yol gösteren olmadı.” (G10/Y30/D6).

“Sivil yaşama döndükten sonra, ilk önce gazilik nedir haberim yoktu. Ondan sonra bizim köyden bir milletvekili vardı, ... o beni gördü işte bastonlarla yürürken, dedi ‘Hayırdır ne oldu?’ , işte ‘Askerde oldu, yaralandım.’ dedim, ‘Sen gazi oldun mu?’ dedi, yok dedim, ondan sonra Ankara’ya gitti, uğraştı ve ben sonra Gazi oldum.” (G2/Y51/D5).

“En çok bilgiye ihtiyaç duydum ve kendim tırmalaya tırmalaya, ona buna sora sora öğrendim. Yani yanınızda size rehberlik edecek işten anlayan kimse yok. ... Yani şunu diyeceğim, burda ciddi olarak bilgiye ihtiyaç duydum.” (G20/Y39/D6).

“Bize yol gösterecek kimse yok... Şimdi ben ordan (işten) çıktıktan sonra bana ne akıl verebilecek bir kişi ne de bir dernek gibi bir şey vardı. Yani yasal olarak haklarım nedir, ne yapabilirim, nereye gidebilirim diye yani... Anlayacağın biz hep sahipsiz kaldık.” (G3/Y41/D6).

“Tabi biz de bilmiyoruz haklarımızı, böyle bir broşür falan bir şey yok, bilgilendirici hiçbir şey yok, hiçbir şey söylenmiyor, böyle birilerinden duyunca tekrar gittim.” (G4/Y42/D4).

“Hani gazi oldum ama devlet bana bu hakkı şu hakkı verecek diye kimse bana bişey söylemedi. Sadece söyledikleri şu: ‘Sizler artık gazi oldunuz emekli oldunuz, emekli maaşı bağlanacak’ başka bişey yok.” (G5/Y40/D4).

“İş hakkı vardı, biz yeni yaralanmıştık, kimse o zaman gaziyi anlatamıyor. Gazi de o zaman bakıyor ailesinden bir kardeşi fakir olabilir, eli sakat olabilir, gazi de o zaman ‘Al iş hakkını sana vereyim ben daha bişey yapamam!’ diyorsun. Sonra evleniyorsun çoluk çocuk oluyor, o zaman iş işten geçiyor. Yani kimse bunu anlatamıyor gazilere.” (G9/Y37/D1).

Malül gazilerin sivil hayatta kendilerini sahipsiz/yalnız hissetmelerinin diğer bir nedeni ise unutulmaktır. Gerek devlet yetkililerinin ve gerekse toplumun kendilerini ziyaret etmediği ve kapılarını çalmadığı için unutulduklarını, dolayısıyla da sahipsiz/yalnız kaldıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Daha kapımı çalıp da bir komşum, bir öğretmen, bir mülki amir kalkıp da kapımı çalmış değil. ... Bizim şuan hayatta olan ne şehit ailelerinin ne de gazilerin kapısı çalınıyor! Devletimiz o gün yoktu ki yanımızda kusura bakma abi, devlet derken bir kaymakam gelebilirdi, niye benim yok mu şerecem onlarda?” (G3/Y41/D6).

“Ailemizden başka kimse yanımızda olmadı, yani devlet yetkilileri olsun hiç arayıp sormadı, hiç yanımızda olmadı, ziyaret eden olmadı.” (G10/Y30/D6).

“Ben gaziler gününde Taksim’e yıllardır gitmem yani. Bilinçli olarak gitmiyorum, çünkü bugüne kadar beni bu törenleri düzenleyenler bana bir davetiye göndermediler. ... Gaziler günüyse sen valilik olarak ya da sosyal hizmetler olarak bütün gazilerini bir yere toplarsın orda bi tören bişey yaparsın, ya da davet edersin. Devletin arabası mı yok? En azından kendim de gidebilsem, ne bileyim bir davetiye gönder yani.” (G16/Y46/D1).

“Şuandaki belediye başkanı dört buçuk senedir görevde bir defa yanıma gelmiş insan değildir. Aynı yerde oturuyoruz, demin evinin yanından geçtin, aynı mahallede oturuyoruz eşini tanıyorum, en küçük çocuğuyla beraber biz işe gidiyorduk, kendisi bir defa yanımıza gelmiş insan değildir. ... Biz senden ev istemiyoruz, araba istemiyoruz.” (G19/Y35/D1).

“Bir sıkıntımız vardı, evimizin bayırını gördün değil mi? ... Gördün, oraya sadece bir asfalt atılmasını istiyoruz, bunu vatandaş olarak yapamaz mı bir insan? Asfalt istedik, tekerlekli sandalyeyle çıkması zor oluyor anladınız mı tek isteğimiz bu. ‘Tek isteğimiz bu, tekerlekli sandalyeyle çıkmamız zor oluyor sayın başkanım! Yani bize yardımcı olur musunuz bu konuda?’ dedik, yüzümüze bakmadı.” (G19/Y35/D1).

“Tedavim bitti sonra dışarı attılar beni, ‘Git ne halin varsa gör, biz senin tedavini yaptık!’ dediler. Ben dışarıda topluma kendimi anlatamadım, alışamadım.” (G5/Y40/D4).

“Valla sıkıntıya düştük tabi, orda düştüğümde hastanede o kadar yattık, ne komutanım geldi, ne astsubay geldi! Hiç kimse ilgilenmedi bizle! Bi attılar hastaneye bi de çıktık işte.” (G2/Y51/D5).

4.3.3.3 Değer Görmemek

Değer görmemek kategorisi saygı/hürmet görmemek, gaziye kız vermiyorlar, hakkını kullanamamak, uygun olmayan bir işe atanmak ve gazileri ayırmak-15 Temmuz Gazileri kodlarından oluşmaktadır. Malül gaziler, içinde yaşadıkları toplumda bir değerlerinin olmadığını, çünkü toplumdaki duyarsızlık nedeniyle bir gazi olarak hak ettikleri saygıyı/hürmeti görmediklerini, özürli olarak görüldükleri için evlenme süreçlerinde zorluk yaşadıklarını, sağlık koşullarına uygun olmayan bir işe atandıklarını, şehit gazi haberlerinin toplum nezdinde sıradanlaştığını ve toplumda gazilere yönelik ayrımcı yaklaşımların olduğunu ifade etmektedirler.

Vatanı ve milleti için gazi olduklarını ifade eden malül gaziler, hak ettikleri saygı ve hürmeti görmedikleri için toplum nezdinde bir değerlerinin olmadığını şöyle ifade etmişlerdir:

“Bir sıkıntın olsa gitsen belediye başkanına görüşemezsin, randevu alamazsın, vali desen öyle, diğer müdür-amirler desen öyle. Ama lafa geldiği zaman ‘Siz kahramansınız, siz vatanı şöyle kurtardınız!’ ama uygulamaya geldiği zaman, gidiyorsun adam randevu vermiyor sana, derdini anlattığın zaman ‘Tamam hallederiz!’ diyor kafasını sallayıp geçip gidiyor. ... Zaten hak ettiğin değer için karşılığını göremiyorsun ki.” (G18/Y46/D4).

“Bizim tek isteğimiz de sadece saygı görmektir.” (G6/Y34/D1).

“Çoğu kişi ‘Gazi olduysan bize mi gazi oldun?’ ben bunu çoğu kişiden duydum. Yani toplum olarak baktığın zaman, ben gördüklerimi söylüyorum, ne şehit ailesine saygısı var, ne gaziye. ... Biz çünkü gazi arkadaşlarla sürekli sohbet ederiz, gezeriz, işte biyerlere gideriz ama bu saygıyı biz hiçbi yerde görmedik. ... Bizler bu sıkıntıların üstesinden gelemiyoruz! Dedik ya biz bunları (toplumun tavrını-saygı göstermemesini) gördükten sonra psikolojimiz daha fazla bozulmaya başladı.” (G10/Y30/D6).

“Engelli oldun mu kimse seni insan yerine koymaz, böyle anlatayım sana daha iyi olur! Kardeşlerin, eşin ailen hariç kimse seni adam yerine koymaz. ... 2005’te

Haseki Hastanesi'ne gittim, akşam çok kötüydüm abim geldi hastaneye götürdü. Sıra bekliyorum hemşire 'Görmüyor musun?' dedi, 'Görmüyorum!' dedim. 'Niye görmüyorsun?' dedi 'Gaziyim!' dedim, 'Ay bu da gazi olmuş!' dedi, ... doktor da kapıda bana bakıyordu, zaten doktor adam olsaydı onlara cevap verirdi." (G9/Y37/D1).

"Almış olduğun o gazilik ünvanını ne yazı ki ülkende yaşayamıyorsun. Çünkü bin bir çeşit zorluklarla karşılaşıyorsun. ... Çevrendeki ilgi ve alakaya, insanların bakış açısı, yaklaşımları o kadar düşük ki, hani çatışmada bir mermi gelir vücuduna girer canını acıtır ya, işte o misal yani. ... 19 Eylül Gaziler Günü bizim günümüz, onu bile böyle tam anlamıyla buruk şekilde anıyoruz. Taksim'de toplanıyoruz, o günü anıyoruz arkadaşlarla filan, bakıyorsun o manevi gücü yakalayamıyorsun. Düşünün şehitler haftasında bile Edirnekapı'da, orda burda halk o kadar duyarsız ki, esas sıkıntı bu! ... Yaşadığımız toplumda varız ama aslında yok gibiyiz! İnsanların bakış açısında yokuz, duyarlılık az." (G1/Y32/D6).

Malül gaziler, toplum tarafından özürlü ya da sakat olarak görüldükleri için evlenme süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Örneğin G19, G7, G17 ve G9 engelli (malül) oldukları için evlenme süreçlerinde ailelerin günlük çıkardığını; G15 ve G5 ise eş bulmada zorlandıklarını şöyle dile getirmişlerdir:

"Bir buçuk iki sene görüştükten sonra evlenmeye karar verdik, evlenme noktasına geldiğimizde tabi ki aileler bu konuda zıt oldu. Şimdi hernekadar gazi olsan da karşı tarafın gözünde engelli bir insansın doğru mu? 'Sen okumuşsun etmişsin, senin ne işin var engelli bir insanın yanında?' diye baktılar eşimin ailesi. ... Şimdi sana şöyle bir şey söyleyim abi, bizim durumumuzdaki insanların kolay mı sence evlenmesi, bir vatandaş olarak soruyorum? Karşı tarafa ne anlatacaksın abi bana bunu söyler misin? Bizim durumda olanların evlenmesi çok zor abi. Eşimin ailesi izin verdi mi sence? Vermedi tabi ki. Benim eşim ailesiyle iki üç ay kavga etti, yani devamlı tartıştı, işte ona 'Senin ne işin var orda?' diye söylendi. Kolay değil abi, kolay değil." (G19/Y35/D1).

"Önce kendi insanıma (kendi memleketinden bir kadınla evlenmek istemiş) gittim, kendi insanım dedi 'Ya sakattır, köstektir, ayağı yok, kolu sakat, beli sakat!' kız vermediler." (G7/45/D6).

"(Eşimin) Ailesinden birkaç kişinin beni istemediği oldu." (G17/Y42/D1).

"Eşim ailesinin istemeyeceğini söyledi, görmüyorsun bekle ki gözlerin açılınsın!" (G9/Y37/D1).

"Düşünsene 20 yaşındasın, daha hayatının baharındasın, delikanlısın, daha o zaman da bekarsın, hani insanlarda bir beğenilme duygusu vardır- özellikle karşı cins için. Bir arkadaş ortamına gidiyorsun ve bir bayan arkadaşla tanışıyorsun, muhabbet çok güzel gidiyor, ne zaman senin ayağında protez olduğunu anladığı zaman, ne zaman ki senin engelli olduğunu anladığı zaman bir anda muhabbet değişiyor. Artık ondan sonra seninle arasına mesafe koyuyor hatta görüşmemeye başlıyor, bir soğukluk oluyor. Anlıyorsun ister istemez cümlelerinden, esprilerinden. O zaman diyorsun ki ya bu ayağımdaki şey problem." (G15/Y31/D2).

"Bekarken mesela ben burada oturuyorum, şurda bir kız var kızı beğenmişim onu ayarlıyorum, ayağa kalkıyorum iki adım atıyorum, diyor (kız) 'Ya sen sakat mısın?!', vallahi yüzüme karşı söyledi bunu." (G5/Y40/D4).

Malül gazi olduktan sonra kamu kurumlarında işçi statüsünde çalışmaya başlayan bazı

gaziler iş hayatlarında da saygı/hürmet görmediklerini, 19 Eylül Gaziler Günü'nde bile hatırlanmadıklarını ve bu nedenle de gaziler gününü buruk yaşadıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Şuan çalıştığım kuruma girmek için başvuru yaptık ve girdik ama orada da ezildik. Sen gazi misin belli değil, oradaki bir müdür –dangalak mı nedir!- bana şöyle bir tabirle ‘Söye bakalım sen ne yaptın da gazi oldun!’ direk böyle bir kelime konuştu. ... Çalıştığım kurumda tek gazi var o da benim, 19 Eylül Gaziler Günü'nde bir tanesi gaziler günümü kutlamış değildir, benim gazi olduğum belli, evrakım var.” (G4/Y42/D4).

“Kamu kurumunda çalışıyorsun senin gazi olduğunu herkes, müdürün biliyor, insan bir gelir halini hatırlar sorar, gaziler gününde gel bi kutla. Onu da geçtin sen de bir insansın bi gel hal hatırlar sor ‘Evladım nasılsın, iyi misin, var mı bir sıkıntın?’ diye ya!” (G1/Y32/D6).

“Müdürümle aramda şöyle bişey oldu, ... benimle resmen pazarlık etti desem yeridir. İşe ilk gittiğimde bana dedi ki ‘Buraya geldin ama her ihtiyacını kendin göreceksin, kimseden yardım istemeyeceksin, her yere kendin gidip geleceksin!’ aynı böyle şeyler söyledi bana”. (G17/Y42/D1).

Anayasanın 61. maddesinde kendilerine pozitif ayrımcılık hakkı tanınmasına rağmen bu hakkı kullanamadıklarını, kullanmak istediklerinde ise ‘Benim için mi gazi oldun?’ gibi söylemlerle karşılaştıklarını ifade eden malül gaziler, gazi olmanın vermiş olduğu gururu yaşayamadıklarını dile getirmişlerdir. Kamu ve özel kurumlarda öncelik hakkı olmalarına rağmen sıra beklemek zorunda kaldıklarını, ücretsiz seyahat, elektrik ve su faturalarında indirim ve çocuğunu kolejde ücretsiz okutabilme gibi çeşitli kanuni hakları olmalarına rağmen bu hakkı kullanmak istediklerinde çeşitli zorluk ve tepkilerle karşılaştıkları için toplum nezdinde bir değerlerinin olmadığını dolayısıyla da bir gazi olarak toplumda onay görmediklerini düşünmektedirler.

Ücretsiz seyahat hakları olmalarına rağmen gazi kartıyla ücretsiz seyahat edemediklerini, kendilerinden özürlü kartı istendiğini ve engelli olmalarına rağmen otobüste oturacak yer bulamadıkları için ayakta seyahat etmek zorunda kaldıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben gazilik onurumu şu kimliğimi toplum içinde kullanabilecek o şerefe nail olmuş birisi değilim! Bir çok gazi de böyledir. Yani ben bu ülkede gazi olmanın bir önceliğini, bir ayrıcalığını görmüş insan değilim. ... Abi otobüse binicen şoför engelli kartı istiyor, arabayı park edecen polis özürlü kartın var mı diyor.” (G3/Y41/D6).

“Ücretsiz seyahat kartıyla otobüse binerken adam sana ters ters bakıp sanki ‘Bana mı gazi oldun!’ der gibi tavırları da gördük.” (G20/Y39/D6).

“Önceden (turnike kartları çıkmadan önce) böyle şoföre gösterip geçiyorduk. Adam (Şoför) dedi ki ‘Yahu senin neyin var ki sana bunu vermişler?’ Yahu sana ne, devlet vermiş sana ne?!” (G5/Y40/D4).

“Devlet bize bu hakkı vermiş ve anayasanın 61. Maddesinde pozitif ayrımcılık yapılsın diye anayasaya sunmuş. ... Kamu kurumunda, sivil hayatta bize tanınmış gazilik ünvanını yaşayamıyorsun, yaşatmıyorlar ki! Çünkü yaşadığın vakit o hakkı kullandığın vakit saçma sapan söylemlerle karşılaşıyorsun!. Yani “Benim için mi gazi oldun!” demesi zaten insanın zoruna gidiyor. ... Bize devlet övünç madalyası veriliyor ve artık gazi olarak normal yaşamımızda bunu, bu hazzı, bu hissi yaşayamıyoruz. ... Mesela otobüse biniyorsun, belediye otobüslerine, halk otobüslerine biniyorsun –ben de yaşadım, yaşayan başka arkadaşlar da var-tanıtım kartımızı gösteriyoruz, adam şöyle bir yukarıdan aşağıya süzüyor, bakıyor sana nesin, ne tipsin, ne ayaksın gibi böyle. Sanki bu gaziliği o vermiş gibi!” (G1/Y32/D6).

“Ben kolu olmayan, bacağı olmayan gazi arkadaşım da otobüse biniyorum, adamın bacağı yok, bacağı protez aksayarak yürüyor yani bu kişiye bile yer vermiyorlar. İşte toplumda biz bu saygıyı hiçbir yerde göremiyoruz.” (G10/Y30/D6).

“Valla otobüslerde hiç değerimiz yok!” (G13/Y41/D4).

“Şimdi biniyorsun arabaya, 15 yaşında çocuk gözünün içine bakıyor, yer vermiyor sana, yani böyle sıkıntılar var.” (G18/Y46/D4).

“Ben otobüse bindiğimde ayakta duramıyorum ayağım ağrıyor, yer istiyorum yer vermiyorlar, ... O zamanlar tabi arabamız yok, otobüste yolculuk felan yapıyorum, değnek kullanıyorum-tek değnek var elimde. Otobüste geldim ‘Kardeş ben gaziyim yer verebilir misin?’ dedim. ‘Veremem!’ dedi.” (G5/Y40/D4).

Malül gaziler çocuklarını kolejde ücretsiz okutma haklarının olduğunu, ancak bu hakkı kullanmak istediklerinde de çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını şöyle dile getirmişlerdir:

“Benim kanuni hakkım var, çocuğumun özel okulda okumasını istiyorum, özel okula yerleştiremiyorum böyle bir saçmalık var mı ya! Okul ayrı bir dert, milli eğitim ayrı bir dert yani böyle çok rezillikler var. ... Yani kanunen verilmiş hakkın dışında biz hiçbir şey istemiyoruz, ama kendi hakkımızı alamıyoruz.” (G18/Y46/D4).

“Biz ilk başta kızım için ... kolejine gittik, eşim bizzat gitti yetkililerle görüştü, bakın kapıdan içeri dahi almamışlar, kontejyanı farklı kişilere ayırmışlar.” (G19/Y35/D1).

“Ben milli eğitime gidip sayın hocam ben bir gaziyim, çocuğumu koleje yazdırmak istiyorum dediğimde ‘Yüzde üç kontejyan var, o yüzden bize yazı geldi senin çocuğunu oraya veremeyeceğiz’ diyor.” (G5/Y40/D4).

“Çocuklarımı kreşe verecektim 4 sene önce, abi milli eğitim müdürünün yanına çıktım, ... dilekçemi verdim bana ‘Seni arayacağız!’ dedi. ... Gene gittim milli eğitime bana ‘Bakıyoruz, araştırıyoruz!’ dediler, üçüncüye gittim ‘Şu benim dilekçemi çıkarın!’ dedim, bulamadılar adam çöpe atmış dilekçemi.” (G8/Y44/D1).

Hastane ve belediye gibi çeşitli kamu kurumlarında öncelik hakları olmasına rağmen sıra beklemek zorunda kaldıklarını, bu haklarını kullanmak istediklerinde ise tepkiyle karşılaştıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Bizim ne gazilere ne engellilere herhangi bir ayrıcalığımız yok diyen kurumlarıyla da karşılaştık. ... Şurda İSKİ var, İSKİ’ye abonelik başvurusu için gittim ‘Var mı engellilerle, gazilerle ilgili bir uygulamanız?’ dedim, yok dediler. Müdüre gittim o da ‘Yok, sıra bekleyeceksin, numara alacaksın!’ dedi. Yani şunu bilmiyorlar herhalde, benim oraya gitmem için eşimin benimle oraya gelmesi gerekiyor, şimdi engelli olmayan birisi kendisi oraya gider eşi evde çocuklarıyla kalabilir, şimdi sen benim orda iki saat protezli ayağımla nasıl bekleyeceğimi bilemezsin yani.” (G16/Y46/D1).

“Ben mesela TEDAŞ’a elektrik indirimimi yaptırmaya gittim, olmadı telefon ettim gidemedim, dedim ‘Abla ben ya gaziyim’, dedi ‘Ya sen benim için mi gazi oldun?!’ Üzüyo yani! Bana değil, o ülkenin ekmeğini yiyor, bu ülkeye yanlış yapıyor, o benim canımı sıkıyor!” (G6/Y34/D1).

“Bana bir memur, resmi dairede şunu dedi, ‘Sanki askerde gözünü benim için kaybettin!’ diyen de oldu yani.” (G17/Y42/D1).

“Benim kira yardımı olayım vardı, kira yardımı olayında bir evrak istiyorlar belediyeden, işte oturduğu semtin raîş bedelini istiyor prosedür olarak. Gittim belediyeye, emlak işlerine bakan bir müdür var gittim dilekçeyi verdim dedim böyle böyle bir durum var ... Belediye başkan yardımcısı, hiç unutmuyorum, aynen şunu söyledi bana ‘Benim için mi gazi oldun, bana ne!?’ dedi, bu benim o kadar zoruma gitti ki.” (G18/Y46/D4).

“Bir gün Üsküdar’da bir yerde oturuyorum, üç tane arkadaşımla gittim, iniyoruz orda sahilde dolaşıyoruz, asansöre basıyorum millet aşağı iniyor, basıyorum millet aşağı iniyor. Yahu arkadaş soğuk üşüdüm, asansöre benden önce dalıyorlar ben giremiyorum, kapıda kalıyorum. Bir daha bastım bu sefer de arkadaşlarım önümü kapattı ‘Herkes beklesin arkadaşımız girecek’ dedi arkadaşlarım. ‘Yahu nedir bu engellilerden çektiğimiz, sizin yüzünüzden soğukta donuyoruz, bırakın halk binsin ya!’ dedi kadın. Arkadaşım da ‘Ne diyorsunuz siz hanımefendi, arkadaşımız gazi ya!’ dedi o da ‘Gaziyse gazi, burda bizi üşütmeye kimin hakkı var ya’ dedi.” (G19/Y35/D1).

“Belediyeye gidiyorsun, başka kamu kurumuna gidiyorsun, -bir işin çıkıyor doğal olarak, senin gazi olarak bazı hakların oluyor, devlet hastanelerinde, kamu kurumların tümünde öncelik hakkın vardır, bu senin hakkındır yani, devlet tarafından verilmiş bir hak. ... Mesela kartını gösterdiğin vakit ‘Olabilir, benim için mi gazi oldun! Gazi olmuşsun ama sen sağlamsın, ne alaka öne geçmen, bak burada yaşlılar var’ gibi şeyler söyleyip böyle saçma sapan mazeretlerle senin o doğal olan hakkını gasp etmiş olabiliyorlar, yok sayabiliyorlar.” (G1/Y32/D6).

“Belediyenin bir vakfı var KOMEK, orada 50-60 kişilik sıra vardı, orda güvenlik vardı, dedik ‘Biz gaziyiz öncelik hakkımız var, önden girebilir miyiz?’ dedik ‘Yok herkes sırada bekliyor sıraya geçin, sırayla girin!’ dedi, tamam dedik sıya girdik, o bize çok büyük bi sıkıntı oldu.” (G10/Y30/D6).

“Devlet hastanesinde öncelik hakkınız var, doktora gazi olduğumu söylediğimde doktor bana ‘Yapacak bişey yok bekleyeceksin’ diyor!” (G12/Y31/D1).

Askeri hastanelerde ve BRM’de kendilerine değer verildiğini, öncelik sağlandığını belirten gaziler, 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrasında askeri hastanelerin ve BRM’nin sağlık bakanlığına bağlanmasına karşı çıkmaktadırlar. Çünkü askeri hastanelerin ve BRM’nin devlet hastanelerine benzeyeceğini ve dolayısıyla bu

hastanelerde artık eski saygınlıklarının kalmayacağını, kendilerine öncelik tanınmayacağını düşünen gaziler bu konudaki tepkilerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Ya inşallah bu askeri hastaneleri de kapatmazlar yani, şuanki gidişat benim fikrimi sorarsan iyi değil yani, oradaki askerler gibi olmaz, Kızılay mı bakacak? Askeri hastane gibi olmaz! Ben şimdi devlet hastanesine gittiğim zaman “ben gaziyim diyorum”, benim yüzüme bakmıyorlar! ... Doktora diyorum “rapor çıkartacağım çok kalabalık hocam” diyorum, yani “ben bekleyemiyorum, çok kalabalık ruhum sıkılıyor” diyorum, adam diyor “bekleyeceksin!” ... Öyle şey mi olur?” (G5/Y40/D4).

“Yahu kardeşim vatan millet Sakarya, gazimiz başımızın tacı diyorsan beni özelleştir, Ankara’daki rehabilitasyon merkezini aldılar elimizden, sağlık bakanlığına geçti yani, orası şimdi gidecek eskisi gibi rahat olmayacak. Orayı benim elimden niye alıyorsun!” (G8/Y44/D1).

“Şimdi GATA’lar sivile devredildi, artık cılkı çıktı. Bu kemik hastanesi vardı, bi senedir bekliyorum, bana haber edecekti! Dokuz aydır bekliyorum, bana dönecekler!” (G9/Y37/D1).

“Gerçi askeri hastaneler de kalkıyor artık, sağlık bakanlığına bağlanıyor. ... Geçenlerde Haydarpaşa GATA’ya bikere gittim, sorun demeyim de, orda bana karşı bir ilgisizlik oldu yani.” (G17/Y42/D1).

“Şimdi rehabilitasyon merkezine gidenler özel olduklarını hissetmek istiyorlar. Burdaki devlet hastanelerinde ya da başka bir yerde bunu (özel olduğunu) hissedemiyorlar.” (G16/Y46/D1).

“2005’te Haseki Hastanesi’ne gittim akşam çok kötüydüm abim geldi hastaneye götürdü. Sıra bekliyorum hemşire “Görmüyor musun?” dedi, “Görmüyorum!” dedim. “Niye görmüyorsun?” dedi “Gaziyim!” dedim, “Ay bu da gazi olmuş!” dedi, ben de sinirlendim, ... zaten doktor da kapıda bana bakıyordu, zaten doktor adam olsaydı onlara cevap verirdi.” (G9/Y37/D1).

Malül gazi olduktan sonra iş hakkını kullanan gazilerden bazıları, toplumda bir değerlerinin olmadığı için sağlık koşullarına uygun olmayan bir işe atandıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“İşimle ilgili sorunlar var, iş yerim uzak evime, ta Gebze’ye gidiyorum. ... Servis var ama çok uzak, akşamları bir buçuk iki saat sürüyor. En büyük sorun o benim için.” (G17/Y42/D1)

Şuan çalıştığım kuruma girmek için başvuru yaptık ve girdik ama orada da ezildik. Sen gazi misin belli değil, ... kaldırım tamirat vb. işlere verdiler, ilk gün kepçenin altında kalıyordum. ... Çalıştığım kurumda tahsilime göre yapabileceğim bir çok iş var, ilkokul mezunu şeflerim var düşün mesela, böyle bir iş verilebilirdi, temizlik süpürge aracına vermeye kalktılar beni.” (G4/Y42/D4).

“(İşçi olarak çalıştığı askeri birlikteki komutan) Bizi çağırıldı içeriye,- aynen şöyle mazgallar var boydan boya,- levye, kazma, küreği önümüze attı ‘Burayı temizleyeceksiniz, bu mazgalları sökeceksiniz’ dedi. Ben elimi attım, arkadaşım ben yapamam dedi. Doğru yani ben elimden sakatım, elimden ve koltuk altımdan kurşun girdi bir de ayakta şarapnel var, arkadaşımın da bir ayağı protez. ... Gazilerin çoğu tamir-tahliye olarak işe alınıyor. Tamir-tahliye, yani her türlü işi

yaptırabilirler sana, yani resmen çocuklara eziyet çektiriyorlar, gazi mazi afedersin kimse tınlamıyor seni!” (G11/Y45/D6).

“Ben askerden geldim, yaralandık, devlet bi işe atadı bizi eyvallah, ameliyatlı ameliyatlı işe girdik. İşe girdik, ilkin Diyarbakır’da Tekel gibi bir yere atadılar beni, oraya gideceksin dediler. Dedim ki, ‘Ben zaten oradan geldim, ben İstanbul’da oturuyorum, ben gitmiyorum dedim!’ Lafa geldiğinde devlet iş veriyor, Diyarbakır’da ne işim var benim, tedavilerim devam ediyor burda, ben hastaneye gidip geliyorum, ben burda yaşıyorum kardeşim.... Neyse allem ettik kallem ettik bir altı ay sonra İstanbul Paşabahçe rakı fabrikasına atadılar beni. ... Biz girdik müdürün odasına, ... bizim için ‘Bunları alın şişe atmaya götürün’ dedi. Gittik aşağıda taşeronların çalıştığı yerde rakı şişelerini paletlere attık. Ulan arkadaş ayak bir yandan kabak gibi akıntı yapıyor, ayakta fazla duramıyorsun.” (G3/Y41/D6).

Malül gaziler, gazilere yönelik ayrımcı yaklaşımlar nedeniyle de yaşadıkları toplumda bir değerlerinin olmadığını düşünmektedirler. 15 Temmuz darbe girişimine karşı duran ve bu süreçte yaralanan kişiler, devlet yetkililerince gazi statüsüne alınmış ve onlara çeşitli sosyal ve ekonomik haklar vadedilmiştir. Özellikle devlet yetkililerince “15 Temmuz’da tırnağı kırılanın dahi gazi sayılacağı” yönündeki söylemi, malül gazilerin zihnini fazlaca meşgul etmekte ve onlarda tepkiye ve küskünlüğe neden olmaktadır. Bu ve buna benzer söylemler nedeniyle devletin 15 Temmuz gazilerine daha fazla değer verdiğini/vereceğini ve dolayısıyla onlara daha fazla haklar tanıyacağını ifade eden malül gaziler, devlet ve dolayısıyla toplum nezdinde değerli olmadıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Bu 15 Temmuz’da biraz şey oldu, kırıldım yani, onlar daha değerli oldu. Mesela şimdi okudum haberde, adam diyor ki ‘Orda en ufak bir şekilde tırnağı bile kırılma gazi sayılsın’ diyor. Yani ben de gaziyim o da gazi! Ben daha iyi, ben beş ay dağdaydım o bir gecede şey oldu. Aynı haklar var ama maaşları daha fazla mesela.” (G13/Y41/D4).

“15 Temmuz gazilerine 3,500 lira maaş verecekler! Eee kardeşim ben de gaziyim, bana niye vermiyon, ben 2600 lira alıyorum! Yaaa burda bir düzensizlik var.” (G5/Y40/D4).

“15 Temmuz olayları var biliyorsun, onlara da şehit gazi dediler. Şimdi bize verilen haklarla onlara verilen haklar bir değil. Onların aldığı ücretler bizden daha yüksek mesela.” (G17/Y42/D1).

“Başbakanın konuşması var bizim içimizi acıtan, geçenlerde yayınlandı, ‘15 Temmuz’da tırnağı kırılanı bile biz gazi sayacağız’ diye. ... Şu an on bine yakın üzerinde mermi olan, mayın yüzünden parmağı kopmuş malül sayılmayan gazi var, sen nasıl olur da tırnağı kırılanı gazi sayıyorsun! Bu bize bir hakarettir yani, bilgi eksikliği var! ... 19 Eylül Gaziler Gününde bir tanesi (iş yerinde) gaziler günümü kutlamış değildir, benim gazi olduğum belli, evrakım var; ama 15 Temmuz Gazileri için diyecekler. Sanki tek gazi onlar. Ben onlara değer verilmesin demiyorum, yanlış anlaşılmasın, ama ayırım yapılıyor mesela maaşı benden fazla olacak, onların anne-babasını hacca götürülecek! Bizim şehit ailelerini de götürsün devlet. (G4/Y42/D4).

Mayına bastığı için malül gazi olan yüzbaşı G20 ise toplumda zorunlu/profesyonel asker gazilere yönelik ayrımcı yaklaşımlar olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“İnsanlarımızda ciddi bir duyarsızlık var, yani bu insan vatan için kolunu bacağına vermiş, gözünü uzvunu vermiş denilmiyor. Orda şöyle bir ayrıntı var, eee ne diyorlar? İşte ‘Sen devlette maaşlı çalışıyordun, gönüllüydün, öbürü zorunlu!’ falan bu tip abuk sabuk nedenlere gidenler oluyor yani.” (G20/Y39/D6).

4.3.4. Yabancılaşma

Yabancılaşma kategorisi *karamsarlık*, *mutsuzluk* ve *olumsuz baş etme* alt kategorilerinden oluşmaktadır. Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil yaşama travma deneyimleri, organ/işlev kayıpları ve malül gazi kimlikleriyle dönen gaziler, yeni yaşamlarında çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. Sivil yaşama döndükten sonra travmanın psikolojik izlerini uzun süre hissedilen; yaşam alanı sınırlandığı, yaşam rollerinde yetersizlik gösterdiği, aşırı korunduğu, kariyeri engellendiği ve ekonomik sorunlar yaşadığı için psikososyal yaşama katılımı engellenen malül gaziler karamsarlığa ve umutsuzluğa düşmektedirler.

Vatanı, milleti ve bayrağı için yaralandığını ve uzuvlarını kaybettiklerini ifade eden malül gaziler, eve döndüklerinde toplumdan değer, saygı, hürmet ve onurlandırılma beklemektedirler. Ancak beklentileri karşılanmayan ve bir gazi olarak toplumdan onay ya da kabul görmeyen malül gaziler, hayal kırıklığı yaşamakta ve mutsuz olmaktadır. Kendilerine ve geleceğe dair karamsarlığa ve umutsuzluğa kapılan ve mutsuz olan malül gaziler, öfke/tepkisellik ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurarak kendilerine ve özellikle de içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmaktadırlar.

4.3.4.1 Karamsarlık

Karamsarlık kategorisi *yetersizlik*, *aileye karşı suçluluk*, *pişmanlık* ve *meşgalesizlik/boş kalmak* kodlarından oluşmaktadır. Yaşam alanının sınırlandırılması, yaşam rollerinde yetersizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle psikososyal yaşama katılımının engellenmesi ve travmanın psikolojik izlerinin uzun süre hissedilmesi malül gazileri karamsarlığa ve umutsuzluğa itmekte ve kendilerine karşı yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Çünkü organ/işlev kaybı nedeniyle bağımsız hareket edebilme ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmede başkasına ihtiyaç duydukları için yetersizlik yaşamakta ve benlik

algıları olumsuz etkilenmekte, kendi yetersizlikleri ve psikolojik sorunlarından ailenin de olumsuz etkilenmesi sonucu ailesine karşı suçluluk duymakta, iş yaşamına dair aldığı kararlar yüzünden pişmanlık yaşamakta ve yapacakları düzenli bir işleri olmaması nedeniyle meşgalesiz/boş kaldıkları için bunalıma girmektedirler.

Organ veya işlev kayıpları nedeniyle psikososyal hayatta yaşanan yetersizlik, malül gazilerin benlik algısını olumsuz etkilediği için karamsarlığa neden olmaktadır. Bağımsız hareket edebilme ve kendi ihtiyaçlarını karşılamada güçlük yaşadığı için başkasına ihtiyaç duyan malül gaziler, yaşadıkları umutsuzluğu ve karamsarlığı şöyle ifade etmişlerdir:

“Gazi olmak çok ağır be abi! Ben sana onu söyleyim, çok ağır şartlarda yetişiyoruz, çok ağır şartlarda ayakta kalmaya çalışıyoruz. Hele birinci derece bakıma muhtaç bir gaziysen çok çok zor. ... Vurulduktan sonra hayatımız değişti, yüzde doksan değil yüzde yüz değişti. Arkadaş ortamından geri kaldım, aile ortamından geri kaldım. ... Araban varsa şayet, Tekerlekli sandalyemi bagajdan kim indirecek, ben nasıl inicem, ben nasıl gidicem, çocuklarım ne olacak, karım beni taşıyabilecek mi? Ya bunları düşünüyorum ben.” (G19/Y35/D1).

“Hep evde, anca kapının önüne çıkabilirsin! O an insan çok psikolojisi zor durumda düşüyor ha, çok zor, bi de insan düşünce! ... Bi Allah’a sor bi bana sor! İşte gardaşlarım vardı bana yakın, işte telefon açardım ekmek alırdılar sigara alırdılar, bazen gelip benim evimi temizlediler. Sonra bakıcı tuttum, dert çok zor Allah kimsenin başına vermesin! ... Gözün gitmesi çok zor bişey! Eyak da gitse rahat edersin, kol da gitse rahat edersin, ama göz gitti mi rahat edemezsin. Hayatta görmek, duymak ve tat almak, bu içi gittiye hayat biter insanın!” (G9/Y37/D1).

“Sonradan gözlemi kaybettiğim için, kendi başına bir yere gidemiyorsun, dışarı çıkamıyorsun illa birine bir refakatçiye ihtiyaç hissediyorsun, yani birine bağılsın, bağımsız olamıyorsun. Kendi başına bişey yapamıyorsun.” (G12/Y31/D1).

“Şimdi ben maça gitmek istediğim zaman gidemem, gece tek başına evine dönemezsin, bir arkadaşını bulmak zorundasın, böyle bissürü şeyi bir araya getirmek zorundasın.” (G16/Y46/D1).

Bakıma muhtaç olmasalar da devam eden sağlık sorunları ve işlev kayıpları nedeniyle hareket kabiliyetleri sınırlanan malül gaziler, yetersizlik sonucu yaşadıkları karamsarlığı şöyle ifade etmişlerdir:

“Hala koşmak içimde bir uhtedir. Ah keşke bir gün şurdan aşağıya doğru koşabilsem diye içimden çok geçiririm. Biri koşarken imrenirim ona. O uhde var içimde, koşmaya kalkıyorum, kilitlenip kalıyorum, koşamıyorum, eski günler geliyor aklıma, top oynuyorduk, artık oynayamıyorum mesela” (G2/Y51/D5).

“Şuan ayak taşıyamıyor beni, çok ağrı yapıyor, ayakta kaldığımda, adım atamıyorsun, yürüyemiyorsun. Diz altından kesilseydi, protez takılıydı, o zaman yarım adam oluyorsun ama ayak ağrı yapmıyor. Şimdi kestirmedim için ağrıdan yürüyemiyorsun, ne gecen var ne gündüzün var. Yani gündüz yaşamla geçiyor

gece de tek başına geçiyor. ... Zamanla bu acıyı anlatamıyorsun, rutinleşiyor bu herkes için, ama senin acı hala devam ediyor.” (G3/Y41/D6).

“Birkere rahat yürüyemiyordum, ikincisi ayakkabı giyemiyordum, mesela kışın yazın hep büyük botlar giymek zorunda kalıyordum. Botu giyiyordum ruh sağlığım bozuluyordu. Dışarı çıkıyordum (bana) diyorlardı ‘Sen bu temmuz ağustos ayıda nasıl böyle bot giyiyorsun?’ diyorlardı ben bunalıma giriyordum. Ayağımın altında yaralar vardı, durmadan pansuman pansuman, sosyal hayatımı çok etkilemişti.” (G5/Y40/D4).

“Beş yıl zarfında doğru dürüst yürüyemiyordum, yürümeyi yeniden öğrendim, evden fazla çıkamadım, evde sıkıntılar yaşadım. Zaten yaşadığımız olayın stresini hala atmış değiliz, üzerimizde izleri var.” (G18/Y46/D4).

Organ/işlev kayıpları nedeniyle ebeveynlik rolünde de yetersiz olan malül gaziler, çocuklarıyla yeterince ilgilenememeleri sonucu yaşadıkları karamsarlığı şöyle ifade etmişlerdir:

“Şimdi çocuğun geliyor elini tutuyor ‘Baba hadi top oynayalım, herkesin babası geliyor top oynuyor sen niye oynamıyorsun!’ Bi süre onu anlatacan, mesela ‘Herkesin babası araba sürüyor sen niye sürmüyorsun?’ , gel iki üç sene bunu anlat! Mesela işte diyor, ‘Herkesin babası okula geliyor çocuğunu almaya sen niye gelmiyorsun?’, iki üç sene de buna uğraşıyorsun. ... Duygulanıyorsun, üzülüyorsun, içinden ağlıyorsun.” (G9/Y37/D1).

“Şimdi çocuğunu alıp da parka götürüp oynayabiliyor musun, onunla bir top oynayabiliyor musun? Hayır. Onun eğitimine ne kadar katkıda bulunabiliyorsun, dersine ne kadar yardım edebiliyorsun?” (G16/Y46/D1).

“Benim çocuğum büyüyünce artık benim elimi tutup gezmek istiyor benle, ben gezemiyorum onunla. Şimdi şurdaki ağacın oraya kadar giderken çok acı çekiyordum ben.” (G5/Y40/D4).

“Kucağınıza çocuğunuzu alıp gezdiremiyorsunuz falan, ister istemez etkiliyor.” (G20/Y39/D6).

Malül gazilerde karamsarlığa neden olan diğer bir etken ise, ailelerine karşı duydukları suçluluktur. Çünkü yetersizliklerinden, sağlık ve psikolojik sorunlarından ailelerinin de olumsuz etkilendiğini ifade etmektedirler. Yaşadığı psikolojik sorunları yüzünden G5 annesinin hasta olduğunu, G18 eşinin ve çocuğunun sıkıntı çektiğini, G3 çocuklarıyla sıcak bir ilişki kuramadığını, G11 ve G17 eşlerinden boşandığını ve çocuklarıyla sağlıklı ilişki kuramadıklarını; G19 ise bakıma muhtaç olduğu için eşinin mesleğini bırakmak zorunda kaldığını şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben çok sıkılıyordum, ‘Anne ruhum sıkılıyor artık dayanamıyorum!’ derdim o anda annem çok ağladı. Benim annem şuan rahatsız, gözlerinden, vücudundan rahatsız. Hep bunların başlıca nedeni hep ben!! Ben ağlarken annem benim yanımda ağlamazdı arkamda ağlıyordu. Aslında ben kendimi mutsuz yaparken onları da mutsuz ediyordum. Benim annem strese girmiş durumda, daha hala toparlanamamış. Vallahi Billahi -Allah yukarda şahit- elli tane rahatsızlık var, hep bu üzüntüden ağlamaktan.” (G5/Y40/D4).

“Benim eşim İngilizce öğretmeni ve mesleğini yapamıyor. Ben gazi oldum sağlık sorunlarımdan dolayı, iki tane de küçük çocuğum var o yüzden mesleğini bırakmayı düşünüyor anladınız mı? Şuan da zaten öğretmenlik yapmıyor. Yani bu çok acı bir şey.” (G19/Y35/D1).

“Çocuk daha o zaman bir buçuk yaşında falandı. Ufaktı, o da benimle beraber Şemdinli'deydi daha neyin ne olduğunu daha bilmiyordu, ama sonradan biraz daha büyünce benim sıkıntılarımdan o da etkilendi, o da sıkıntı çekti. Ama en büyük sıkıntıyı eşim çekti hem psikolojik yönden hem de fiziki yönden.” (G18/Y46/D4).

“Bizde merhamet mi kalmadı, Allah esirgesin, yahu ben gülemiyorum kardeşim ya, çocuklarıma dokunsam belki soğuk bir dokunuşum olur, yani sevgimi onlara yansıtamadım, yansıtamıyorum. ... Ben daha çocuklarımla birlikte oturmuş değilim, o da psikolojik şeydir, hayatta çocuklarımla benim odamda oturup da muhabbet etmiş değilim yani. ... İyi bir baba olamadım o kesin. ... Bu saatten sonra ya ben sana şunu söyleyim Osman ım benim çocuğum geldi 18-19 una girecek. Ben 19 yaşından sonra o çocuğumu nasıl seveyim ya. İnan bana nasıl seveyim? Kırılan gırılmıştır çocuğum yetişmiştir. Alabildiğini almıştır alamadığını alamamıştır” (G3/Y41/D6).

“Çocuklarım büyüyor, bazı şeyleri görüyor. Artık bazı şeylerden uzak durmak istiyorum. Bazı şeyleri yaşadıkça öğreniyorsun, çocuklar büyüdü yük de ağırlaştı. Alkollü eve gidiyorsun kız çocuğu var diyor ‘Baba şunu yapma!’ artık zoruma gidiyor, yapmak istemiyorum.” (G11/Y45/D6).

“Parasal mevzular, iyi geçinememek ve biraz da ilgisizlik nedeniyle boşandık işte. ... Bana göre benim hatalarım kusurlarım daha ağır basıyor, ben öyle hissediyorum yani. Boşanma devresinde benim hatalarım daha çoktu ... Büyük çocuğumla pek aram yok, onun psikolojisi biraz bozulmuş gibi. Yaşı da biraz ilerlediği için her şeyi anıyor, 16 yaşında olduğu için.” (G17/Y42/D1).

Çalışmak hem ekonomik refah açısından hem de meşgul olabilecekleri bir iş olması açısından malül gaziler için son derece önemlidir. Ancak gazi olmaları sebebiyle kanunen kendilerine sağlanan iş hakkını devreden veya istifa ettiği için iş hakkı fesih olan malül gaziler daha sonra bu kararları nedeniyle pişmanlık yaşamaktadırlar.

Sivil hayata döndükten sonraki ilk zamanlarda artık işe yaramayacaklarını, yarım adam olduklarını düşündükleri, tedavi sürecinde refakatçi kalan yakınlarına karşı minnet duydukları veya ailelerinin isteğiyle iş haklarını yakınlarına devrettikleri için duydukları pişmanlığı malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir.

“İş hakkım bitti, tuttum abime verdim, abim GATA'da benle ilgilendi diye. Ben de görmüyorum bundan sonra nasıl çalışacağım dedim, onu işe koydum. Ondan sonra evlendim, bi süre sonra çoluk çocuk, hayata alıştım iş işten geçti. ... Kendim çalışsam çocuğumu işe koyardım yani bi evladımın hayatını garantiye alırdım.” (G9/Y37/D1).

“Ben onu (iş hakkımı) benim işlerimle uğraşan, refakatçi olarak kalan abime devrettim. ... Tabi o zaman şuan ki gibi düşünmüyorsunuz, belki çocuklarıma devrederdim.” (G12/Y31/D1).

“Kardeşime verdim iş hakkımı, sağlık durumum elvermediği için tabiki o zamanlar anne baba tarafından böyle bir şey söyleniyordu, ‘Kardeşine vereceksin iş hakkımı, diğer kardeşin de askere gitmeyecek!’ Böyle bir şey var ve biz bunu bizzat da uyguladık. ... Bir tanesi, iş hakkımı aldı kendini kurtardı ‘Sen ne yaptın ki?!’ dedi bize anladın mı? Diğeri askerlik yapmadı, o da ‘Sen bize ne yaptın ki?’ dedi. ... Çok çok çok rahatsızım ister istemez. Mesela bugün benim eşim İngilizce öğretmeni ve mesleğini yapamıyor. Ben gazi oldum sağlık sorunlarımdan dolayı, iki tane de küçük çocuğum var o yüzden mesleğini bırakmayı düşünüyor anladınız mı? Açıkça söylüyorum maddiyat her şeyin başı oluyor, ama bunu herkese dile getiremiyoruz ve gazi olduktan sonra daha bir ayrı.” (G19/Y35/D1).

İş yerinde sorunlar yaşadığı için bir anlık öfkeyle işinden istifa eden ve istifa ettiği için de iş hakkı fesih olan G11, istifa ettiği için yaşadığı pişmanlığı şöyle dile getirmiştir:

“Ben kendim çıktım istifa ettim (için) olmadı yani giremedim. Pişman oldum tabi, keşke çıkmasaydım, bir anlık öfkeyle çıktım işten.” (G11/Y45/D6).

Meşgalesizlik veya boş kalmak da malül gazilerde karamsarlığa neden olmaktadır. Çünkü yaşadığı yetersizlik ve psikolojik sorunlar nedeniyle gazi olmadan önceki iş hayatına dönemediği, iş hakkını devrettiği veya iş hakkı fesih olduğu için işsiz kalan malül gaziler, meşgalesiz olduklarında ya da boş kaldıklarında bunalıma girdiklerini dile getirmişlerdir. Çünkü kendilerini meşgul eden bir iş veya odaklanabilecekleri bir faaliyet olmadığında zihinlerini olumsuz düşünceler, yaşadıkları yetersizlikler ve geleceğe yönelik kaygılar meşgul etmektedir. Meşgalesizliğin ya da boş kalmannın kendilerini nasıl etkilediğini malül gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Bir an boş kalsam iki üç gün hemen bunalıma giriyordum. ... Ne bileyim hafta içi herkes çalışıyor, benim gibi değiller ki kardeşim, ara ara o boşluklarda biz de bunalıma giriyorduk. Kendi çabalarımızla hep bir şey yapmak istiyordum ama şu ayağımız hep bize engel oluyordu.” (G5/Y40/D4).

“Sürekli bir insan boş kaldığı zaman daha çok psikolojisi bozulur. Ama gazi olduktan sonra bizim bi işle uğraşmamız gerekiyor, yani kafamızı bişeye odaklamamız lazım.” (G10/Y30/D6).

“2001’de battık (iflas ettik), iki ay boş kaldım, ev batıyor bana- afedersin. ... Ondan sonra kafa boş kalınca kafayı takmaya başladım, işte “Gencim, karı genç ben gencim, bu işin sonu ne olacak?” (G8/Y44/D1).

“Şimdi rütbeli personel olduğumuz için aktif bir hayattan pasif bir hayata geçtik. Yani ben emekliye ayrıldım ondan sonra yaklaşık beş yıl boş gezdim, bu beş yıl zarfında ... evden fazla çıkamadım, evde sıkıntılar yaşadım.” (G18/Y46/D4).

“Boş kalsak bunalıma girerdik, boşluğa düşerdik, o zamanlar farklı durumlar olurdu.” (G2/Y51/D5).

4.3.4.2 Mutsuzluk

Mutsuzluk kategorisi *değer görmemek/hayal kırıklığı, yalnızlık ve şehit/gazi*

haberlerine hassasiyet kodlarından oluşmaktadır. travmanın psikolojik izlerinin uzun süre hissedilmesinin ve organ/işlev kayıpları nedeniyle psikososyal yaşama katılımında engellenmenin malül gazilerde karamsarlığa neden olduğuna yukarıda değinilmişti. Yaşadıkları karamsarlıkla birlikte bir gazi olarak toplumdan da onay görmeyen malül gaziler, mutsuz olmakta ve içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşmaktadırlar.

Vatanı ve milleti için gazi olmuş biri olarak toplumdan hak ettikleri değeri görmediklerini ifade eden malül gaziler, saygı ve hürmet görme beklentileri karşılanmadığı için hayal kırıklığı yaşamakta ve mutsuz olmaktadır.

“Sanki hani gazi olunca hayatın kurtuldu, devleti arkana aldın bir şekilde hayatın kurtuldu anlamında bakıyorlar. Çevren de sana o şekilde yansıtıyor, onu hissediyorsun. İnsan hani bir gururlanır dimi, gazi oldun vatan için, milletin için yaralandın gazi oldun bunu yaşamak istersin dimi çevrende, ailende, akrabanda, arkadaşlarında bu gururu yaşamak istersin! ... Yaşadığımız toplumda varız ama, aslında yok gibiyiz! İnsanların bakış açısında yokuz, duyarlılık az. ... Karşı taraf duyarsız davranınca mutsuz oluyorsun.” (G1/Y32/D6).

“Biz bunları (toplumun tavrını-saygı göstermemesini) gördükten sonra psikolojimiz daha fazla bozulmaya başladı ve kendi kendimize düşünüyoruz, kimin için gazi olduk? Şehit olan insanlar kimin için şehit oldu?” (G10/Y30/D6).

“Bazen hayata küsüyorsun işte olayları gördükçe (şehit haberleri, toplumsal tavır), çok zoruna gidiyor.” (G11/Y45/D6).

“Bir sıkıntın olsa gitsen belediye başkanına görüşemezsin, randevu alamazsın, vali desen öyle, diğer müdür-amirler desen öyle. Ama lafa geldiği zaman siz kahramansınız, ‘Siz vatanı şöyle kurtardınız!’ ama uygulamaya geldiği zaman, gidiyorsun adam randevu vermiyor sana, derdini anlattığın zaman tamam hallederiz diyor, kafasını sallayıp geçip gidiyor. Böyle bir sıkıntılar var bunlar da insanın canını sıkıyor, bazen de ya lanet olsun, böyle bir şey olabilir mi diyorsun. ... Zaten hak ettiğin değerin karşılığını göremiyorsun ki.” (G18/Y46/D4).

“Beni dışarıda görenler yanıma gelenler, ‘Aaa baksana zavallı, engelli olmuş daha ne olacak! Çocuğun hayatı bitti!’ falan, böyle şeyler duyunca daha çok psikolojim bozuluyordu.” (G19/Y35/D1).

“Gazilik onuru dediğin zaman, ben gazilik onurumu şu kimliğimi toplum içinde kullanabilecek o şerefe nail olmuş birisi değilim! Yani ben bu ülkede gazi olmanın bir önceliğini, bir ayrıcalığını görmüş insan değilim. ... Toplum acıyarak bakıyor, özürlüyüz gibi yaklaşıyor toplum bize. Biz özürlü değiliz arkadaşım, bacak verdik kol verdik bu vatan için, ... Ama biz gaziyiz, özürlü değiliz. Biz kendimize gaziyiz diyoruz ama toplumumuz bize gazi diyemiyor! Bu bize koyuyor! En büyük acı bize bu geliyor.” (G3/Y41/D6).

Vatanı ve milleti için yaralandıklarını ve sıkıntı çektiklerini ifade eden malül gaziler, sivil hayata döndükten sonra toplumdan ve devletten ilgi, alaka ve hürmet beklemekte, ancak bu beklentilerinin karşılanmaması onları mutsuz etmekte ve toplumda kendilerini yabancı gibi hissetmelerine neden olmaktadır. Gerçek hayata döndükten sonra toplum

tarafından özellikle de devlet yetkilileri tarafından hatırlanmadıkları ve unutuldukları diğer bir ifadeyle yalnız kaldıkları için topluma yabancılaşan gaziler yaşadıkları mutsuzluğu şöyle ifade etmişlerdir:

“Abi düşünsene bayrağını bilen vatanını bilen şehit aileleri, gaziler var, daha kapımı çalıp da bir komşum, bir öğretmen, bir mülki amir kalkıp da kapımı çalmış değil. Düşün Anzaklılar yüzyıl önceki dedelerinin yaşadığını yaşamak için buraya gelip on beş gün kalıyorlar, onları yadediyorlar. Bizim şuan hayatta olan ne şehit ailelerinin ne de gazilerin kapısı çalınıyor! ... Devletimiz o gün yoktu ki yanımızda kusura bakma abi. Devlet derken bir kaymakam gelebilirdi, niye benim yok mu şerecem onlarda?” (G3/Y41/D6).

“Bi gerçek arkadaş var bi sahte arkadaş var, eski arkadaşların çoğu kalmadı haa, çünkü işine yaramıyorsun. ... Görmüyorsan işine yaramıyorsun. Çünkü işi düşer sana; görmüyorsun elin tutmuyor kolun tutmuyor, seninle ne yapacak? Yani o kadar (çok) arkadaşım vardı, yüzde beşi zor kaldı.” (G9/Y37/D1).

“Kişi gazi olduktan sonra kendi başına bırakılıyor ne soruluyor ne aranıyor! Halini, maddi manevi durumunu ne soran var ne eden var! En büyük eksiklik bu, hani sen vatan için yaralanıyorsun, kolunu bacağını veriyorsun, gazilik ünvanını alıyorsun ve bi bakıyorsun unutuluyorsun! En büyük eksiklik bu: unutulmak. ... Yani anlayacağınız terkedilmiş gibi, yalnız bırakılmış gibi görüyorum. ... Yaşadığımız bu ülkede gazi olmanın zor olduğunu düşünüyorum.” (G1/Y32/D6).

“Ailemizden başka kimse yanımızda olmadı, yani devlet yetkilileri olsun hiç arayıp sormadı, hiç yanımızda olmadı, ziyaret eden olmadı. ... Siyasi yani hükümet olsun, devlet olsun hiç kimse gelmedi.” (G10/Y30/D6).

“Ben gaziler gününe Taksim’e yıllardır gitmem yani. Bilinçli olarak gitmiyorum, çünkü bugüne kadar bu törenleri düzenleyenler bana bir davetiye göndermediler. Ben oraya simitçi gibi gidip “gaziler günü hadi ben de geldim çelenk koyacağım” nasıl diyeceğim yani? Bu mantıksız değil mi? Gaziler günüyse sen valilik olarak ya da sosyal hizmetler olarak bütün gazilerini bir yere toplarsın orda bi tören bişey yaparsın, ya da davet edersin. Devletin arabası mı yok? En azından kendim de gidebilsem, ne bileyim bir davetiye gönder yani.” (G16/Y46/D1).”

Son yıllarda artan terör olayları ve buna bağlı olarak da şehit ve gazi sayısında yaşanan artış, malül gazileri mutsuz etmektedir. Malül gaziler kendi özel deneyimlerinin de etkisiyle şehit/gazi haberlerine hassasiyet kazandıkları için bu haberlerden çok etkilenmektedirler. Duydukları her şehit haberinde gözlerinden yaşlar aktığını ve bu duruma çok üzüldüklerini ifade etmişlerdir. Ancak kendileri için travmatik olan şehit ve gazi haberleri karşısında toplumun duyarsızlaşması, tepkisizliği, diğer bir ifadeyle bu haberlerin toplum için sıradan bir haber haline gelmesi ve medyada yeterince yer bulmaması, malül gazilerin mutsuzluğunu arttırırken aynı zamanda içinde yaşadığı topluma da yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Şehit/gazi haberleri karşısında toplumun duyarsızlığını nedeniyle yaşadıkları mutsuzluğu malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben hala duramıyorum, televizyonda hala haberleri izleyemiyorum, ben şehit haberlerini gördükçe hüngür hüngür ağlıyorum. Ben o kadar duygusal biriyim, zoruma gidiyor yani. Bazen hayata küsüyorsun işte olayları gördükçe (şehit haberleri, toplumsal tavrı), çok zoruna gidiyor.” (G11/Y45/D6).

“Her gün bir tane, iki tane şehit haberi, yani inan ki akşamları haberleri izlediğim zaman gözümden yaşlar akıyor. ... Yani şimdi bunlara fırsat verenler de aynı kişiler, mücadele edenler de aynı kişiler. Bunlara fırsat verilmeyecek, yazık günah ya. Yani ben her gün üzülüyorum kahroluyorm, geri kalan gündem beni hiç ilgilendirmiyor... Çok duygusallaştım bu olaylardan dolayı, mesela en ufak bir şeyde gözümden yaşlar akıyor.” (G18/Y46/D4).

“Şu anda olan terör olayları, gelen şehit haberleri, yaralı haberleri, yani bizi en çok etkileyen bunlar. Canımdan bi parça kopmuş gibi oluyor, şehit haberi geldiğinde çoğu zaman ağlarım ben. ... Ben gazi olduktan sonra hiç mutlu olamadım, bak harbi söylüyorum! Çünkü sürekli şehit haberleri geliyor. Bizim gaziler olarak sürekli kafamız şehit, gazi haberlerinde, o bizi sürekli mutsuz ediyor. ... Bugün nerden baksan bir yıl içinde beş bin, altı bin gazimiz olmuştur, sekiz yüz küsur tane şehit oldu. Biz de gazi olduysak bunu anlayan bir millet istiyoruz, millettten bu saygıyı hiçbi şekilde göremedik, bizi en çok üzen de bu!” (G10/Y30/D6).

“Her gün şehit haberleri oluyor, kimse gık demiyor. Bak geçen burada Vezneciler’de polislerimiz şehit oldu biliyorsun, o şehitlerimizin cenazesine katıldım ben, orada bile siyasi çekişmeler, siyasi emeller mevzusu oldu. Yazık abi, o cenaze namazına kimse akmamış ki, katılanların yüzde ellisi protokoldü. İki tane şehit kalktı abi düşün, İstanbul neredesin? Herkes keyfinde! ... Şimdi televizyonda şehit haberleri oluyor, bir şehit değil elli şehit de olsa millet için bu normal hale geldi.” (G3/Y41/D6).

“Tepkisizleşmiş toplum sendromu diye bir şey var. Eskiden ben hatırlıyorum, 2000’li yıllarda, aynı anda dört tane şehit verildiği zaman İstanbul’da Taksim’de eyleme çıktı insanlar, Kızılay’da öğrenciler, STK’lar eylem yapıyordu. ... Şimdi öyle bir hale geldik ki, mesela bugün haberlerde şehit yoksa şaşırıyorum anaa! Bugün niye şehit verilmemiş diye şaşırır duruma geldik. Artık toplum için sıradanlaştı, şuan inan var ya şurda bir bomba patlasın kimse yadırgamaz, niye? Çünkü İstanbul’da patlamış, Kızılay’da patlamış, ... normal diyorlar artık.” (G15/Y31/D2).

“Toplumun tavrı, son zamanlarda mesela, gezi olayları oldu insanlar sokağa çıktı, ortalığı yıktılar, yaktılar, döktüler yani ne için? Ne içindi o? ... Tamam, ağaç için canlı o. Şimdi yav bir ağaç için sen ortalığı yıkıyorsun günlük on tane şehit gelir hiç bi tepki vermiyorsun yani. İnsanlar şehit vermeye gazi vermeye alışmış, Allah hiçbir toplumu alıştırmamış, işte o sıkıntı.” (G6/Y34/D1).

“Bir kere medyada şehit gazi haberleri artmıyor! Şu anda eskisi gibi duyarlılık yok zaten. Saat 8’de bütün TV kanallarını gezsene! Şehitlerimizle ilgi ne konuşuluyor? Hiçbir şey yok, eski şeyimizi maalesef kaybettik.” (G20/Y39/D6).

4.3.4.3 Olumsuz Baş Etme

Olumsuz baş etme kategorisi *öfke/tepkisellik* ve *kendini soyutlama* kodlarından oluşmaktadır. Psikososyal yaşama katılımında engellenme yaşayan ve toplumda bir gazi olarak onay görmeyen malül gaziler, yaşadıkları karamsarlık ve mutsuzlukla baş etmek

için tepkisellik/öfke ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurmaktadırlar. Karşılaştıkları sorunlar karşısında öfkelenerek tepkisel davranan ve kendini toplumdan soyutlayan malül gaziler, yeni yaşamlarına uyum sağlamak yerine kendi içlerine çekilerek toplumdan iyice uzaklaşmakta, kendilerine ve topluma yabancılaşmaktadırlar.

Malül gazilerin beleşçi/sırtını devlete dayamış ve özürlü/sakat olduklarına dair toplumdaki olumsuz algı, kanunen kendilerine tanınmış haklarını kullanmak istediklerinde engellenmeleri veya “Benim için mi gazi oldun?!” gibi söylemler karşısında çok çabuk sinirlenen malül gaziler, toplumsal duyarsızlık karşısında gösterdikleri tepkiyi şöyle ifade etmişlerdir:

“Belediye başkan yardımcısı, hiç unutmuyorum, aynen şunu söyledi bana “Benim için mi gazi oldun, bana ne!?” dedi, bu benim o kadar zoruma gitti ki, yani ben Allah’tan o gün üzerimde silahımı taşı mıyordum, eğer o silah benim yanımda olsaydı orda bütün şarjörü o adamın kafasına boşaltırdım o laf yüzünden! O duyarsızlık, o ilgisiz alakasız insanlarla hala karşılaşıyoruz hala yaşıyoruz, ben Allah’tan silahımı yanıma almamışım yani! ... Yani bu vurdum duymaz insanlar, ilgisiz alakasız insanlar hala piyasada çok, bunlarla karşılaştığım zaman insanın gerçekten ayarları bozuluyor. İlgisiz müdür, amir, memur böyle insanlarla karşılaştığım zaman insanın alaşağı edesi geliyor yani açıkçası.” (G18/Y46/D4).

“Ben otobüse bindiğimde ayakta duramıyorum ayağım ağrıyor, yer istiyorum yer vermiyorlar, adam diyor ki ben şeker hastasıyım, öbür adama diyorum ben veremem diyor. Bu sefer ne yapıyorum, bir reflekse gırtlığına yapıyorum, ‘Kalk lan ayağa!’ diyorum. ... Mesela bi dönem bayrak taşıdığım için -benim akrabalar içinde-, bayrağıma böyle parmağımı sokup da ‘Ne lan bu, sen Kürtsün lan, niye her tarafını bayrak yapmışsın?’ (diyorlardı.) ... Şimdi böyle insanlarla zaten ben yan yana gelmediğim için, yan yana geldiğimde de hemen etkilendiğim için, zarar veriyorum kendime, karşı tarafa da şiddete meyilliyorum yani.” (G5/Y40/D4).

“Babam vefat etti onun raporunu almak için Aksaray’a hastaneye gittim, metroya bindim, ‘Beleşçiler geldi yine!’ diyor güvenlik, aynen böyle. Sen ne diyorsun dedim ya, benim o zaman elim alçılıydı. Bu sefer güvenlik bana diklenmeye başladı, ... bu sefer ben bunu çektim bitane vurdum merdivenlerden yuvarlandı.” (G11/Y45/D6).

“İnsanlarımız arasında, afedersin, kalasımız da var odun da var böyle. Kavga ettiğimiz oldu iş yerinde, sinirlendiklerimiz oldu, ufak tefek sorunlar oluyordu. Zaten gazilerin hepsi sinirlidir! İş yerlerinde kavga etmişlerdir, çok ben gördüm bunları. Gazi olarak biz girdik mi o işe, masaya vuruyorduk böyle kimse karışmasın diye.” (G14/Y39/D4).

“Kamu kurumunda, sivil hayatta bize tanınmış gazilik ünvanını yaşayamıyorsun, yaşatmıyorlar ki! Çünkü yaşadığın vakit o hakkı kullandığın vakit saçma sapan söylemlerle karşılaşıyorsun. Yani “Benim için mi gazi oldun!” demesi zaten insanın zoruna gidiyor. Hani orda bir anda katil olabilirsin yani, psikolojin bir anda yıkılabilir.” (G1/Y32/D6).

Bazı gaziler de yaşadıkları güçlükler ve sorunlar nedeniyle artık daha sinirli ve öfkeli

bir yapıya sahip olduklarını, dolayısıyla çok çabuk tepki gösterdiklerini belirterek bu durumun diğer gazilerde de benzer olduğunu şöyle ifade etmişlerdir:

“Bizde merhamet mi kalmadı, Allah esirgesin, yahu ben gülemiyorum kardeşim ya ... Bizler yaşayan birer canlı bombayız aslında, inan bu kadar net söylüyorum, çoğu arkadaş da (böyledir). Yani zaten düşünsene bu vatana vermiş vereceğini ama, ... yani ‘Bana ne lan, benim için mi gazi oldun, benim için mi gözünü verdin!’ diyen insanlar var. Biz toplumdaki çok dışlanıyoruz abi.” (G3/Y41/D6).

“Bunu diyen savcı binbaşı ... ‘Ooo sen benden fazla bile maaş alıyorsun, sen şimdi çalışıyor musun?’ dedi, evet dedim. ‘Ordan da maaş alıyorsun, ikisini birleştirince sen benden fazla maaş alıyorsun gazi’ dedi, böyle alaycı bir şekilde. Şimdi benim burada ikinci Koray çıkıyor devreye, işte bu gaziler içinde çok yaygın bir tepkidir, merdivende biz ağız dalaşına girdik. Sen biliyor musun benim ne kadar acı çektiğimi dedim, o zaman böyle ellerim titremeye başladı, kafamın arkası ampül gibi yanmaya başladı. Neyse bak işte böyle şeyler bizi etkiliyor anlatabiliyor muyum?” (G5/Y40/D4).

“Önceden (turnike kartları çıkmadan önce) böyle (gazi kartını) şoföre gösterip geçiyorduk. Adam (Şoför) dedi ki ‘Yahu senin neyin var ki sana bunu vermişler?!’ Yahu sana ne, devlet vermiş sanane, ulan görmüyor musun? Ben böyle konuşurken bir başka gazimiz adama saldırıyor, benden daha delileri de var.” (G5/Y40/D4).

Malül gazilerin başvurduğu olumsuz baş etme yollarından birisi de kendini toplumdaki soyutlamadır. Psikososyal yaşama katılımı engellendiği ve uzun süre travmanın etkisinde kaldığı için hayata ve geleceğe dair karamsar olan ve bununla birlikte bir gazi olarak toplumdaki onay görmediği için hayal kırıklığı yaşayan ve mutsuz olan malül gaziler, yaşadıkları mutsuzluk ve karamsarlıkla baş etmek için kendi içine çekilerek toplumdaki uzaklaşmaktadırlar. Ancak kendini soyutlamak, malül gazilerin karamsarlık ve mutsuzluk sorunlarını çözmek yerine hem kendilerine hem de topluma iyice yabancılaşmasına neden olmaktadır.

İş yerinde yaşadığı sorunlar yüzünden bir anlık öfkeyle işinden istifa ettiği için iş hakkı fesih olan ve eşinden de boşanan G11, kendini boşlukta hissettiğini, yaşadığı sorunları unutmak için her gün alkol kullandığını, asker ve gazi arkadaşlarıyla görüşmediğini ve onlardan kaçtığını, G3 ise gazi olduktan sonra daha agresif olduğunu ve sevgisini ailesine yansıtamadığını ve onlara zarar vermemek için yalnız kaldığını, kendi odasını (cumhuriyetini), eşi ve çocuklarının odasından ayırdığını şöyle ifade etmişlerdir:

“İşte askeriyede komutan bunalıma soktu, eve geliyordum evde sorun yaşıyordum işi bıraktım eşimle sorunlar yaşadım, alkole verdim kendimi işte.” (G11/Y45/D6).

“Ben gazilere takılmıyorum, görüşmüyorum. ... Beni çağırıyorlar derneğe, gitmedim üye de olmadım, hatta yönetime girmemi de söylediler ben gitmiyorum, yemeğe de gitmiyorum. ... Asker arkadaşım arıyor beni, ben telefona bakmıyorum. Ben alkolik olmuşum ben her gün bitane, yalan söyleyemim, her gün bitane 35’lik

50'lik içiyorum her gün. Unutuyorum işte, kafayı dağıtıyorum aslında yapmamam lazım, ben de boşluktayım.” (G11/Y45/D6).

“İnan Osmanım ben daha çocuklarımla birlikte oturmuş değilim, o da psikolojik şeydir, hayatta çocuklarımla benim odamda oturup da muhabbet etmiş değilim yani... Benim odam ayrı bir cumhuriyettir, çocuklarımla eşimin yaşadığı alan ayrı bir cumhuriyettir. ...Ben şimdi kendi ailemde bile istişare yapamaz haldeyim, bir çok kardeşim öyle. ... Allah esirgesin, yahu ben gülemiyorum kardeşim ya, çocuklarıma dokunsam belki soğuk bir dokunuşum olur, yani sevgimi onlara yansıtamadım, yansıtamıyorum. Şimdi ben psikolojikmen kendimi kapatırım ki onlara zarar vermemek için, etrafımı bunaltmamak için susarım.” (G3/Y41/D6).

Toplumda değer, saygı görmedikleri, bir gazi olarak değil de özürlü, acınacak birisi olarak görüldükleri ve anlaşılmadıkları için ve yaşadıkları organ/işlev kayıpları sonucu psikososyal yaşamda engellenmeleri sebebiyle içe kapandıklarını, pek dışarı çıkmadıklarını ve gazi olmadan önceki çevrelerinden ve arkadaş ortamlarından uzaklaşarak kendilerini soyutladıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Beni dışarıda görenler yanıma gelenler, gelenler de sen gazi oldun diye gelmiyorlar yanıma anladınız mı? ... Halk ‘Aaa baksana zavallı, engelli olmuş daha ne olacak!’ falan, ... işte ‘Çocuğun hayatı bitti’ bunları direk söylemiyorlar anladınız mı, ama görüyoruz anlıyoruz. Psikolojimiz bozuluyor dışarı çıkma konusunda dışarı çıkayım mı çıkmayayım mı diye neyse iki buçuk sene sonra kendime geldim.” (G19/Y35/D1).

“Özellikle evlenmeden önce sordukları soru şu, ‘Eee ne olacak? Oğlan evlenebilecek mi?’ komşuların akrabaların soruları bunlar. Onları (ailesini) bu duruma düşürmemek için ben çok fazla çıkmıyordum dışarı. ... Şimdi yaralanmadan önce ‘Oğlum asker olmuş!’ diye gurur duyarlardı (ailesi), gittiği her yere Oğlum sen de gel’ derlerdi, işte düğüne nişana gidersin orda ‘Oğlum astsubay, şurda görev yapıyor’ diyorlardı. Yaralandıktan sonra, -bu biraz da toplumun eğitim seviyesiyle alakalı, ..., şimdi ise ‘Oğlum ayağın şey ise sen şeyapma, bekle evde yorulma!’ falan diyorlar. Ben artık onların durumunu anladığım için çok şeyapmıyorum, hatta ben ‘Yorgunum gelmek istemiyorum’ diye, halbuki dışarı çıkmak, onlarla oraya gitmek istiyorum ama,” (G15/Y31/D2).

“Biz gazi olduktan sonra her arkadaşımız gazinin şeyini anlamıyo! Ben ilk geldiğim zaman psikolojim daha bozuktu, insanlardan çok uzaklaştım. Yani arkadaşlarımla sürekli tartışırdım. Arkadaşlık ortamını ben sil baştan yeniledim. Yani şu anda önceki arkadaşlarımdan fazla bir arkadaşım yok kalmadı, hepsi yeni arkadaşlarım. ... Gaziler çoğu zaman sürekli birbirleriyle olur. Çünkü, dedik ya bu millet bizi anlamıyor diye.” (G10/Y30/D6).

“Gözlerim görmediği andan önceki arkadaşlarımla pek muhatap olmuyorum, onları unuttum gibi desem yeridir yani.” (G17/Y42/D1).

“Sen de şimdi ilk etapta hissedersin, tepkilerle ya da hani sevgiyle hissedersin, bu zaman içinde alışa gelir. Herkez alışır çocuğun alışır, Zamanla bu acıyı anlatamıyorsun, rutinleşiyor bu herkes için, ama senin acı hala devam ediyor. Dolayısıyla gaziler hanımının, ailesinin yanında alamadığı şeyi kendi gazi kardeşinin yanında alıyor, çünkü onu anlıyor gazi kardeşi. ... Ben çoğu zaman kendi içimde yaşamışımıdır her şeyi, çoğu gazi de böyledir, bizler topluma kolay kolay giremeyiz, adapte olmamız zor abi... Benim çocukluk arkadaşım yok

Osman'im! Askerden önce ve askerden sonra var hayatımda. İnan bana benim şu an bir tane çocukluk arkadaşım yok." (G3/Y41/D6).

"Biz biraz toplumdaki geride duruyoruz, daha girişken olmak lazım. Bunda tabii toplumun tavrı etkili... ben genelde evdeyim, çocuklarımla oynuyorum onlarla ilgileniyorum, ailemle beraberim." (G12/Y31/D1).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere eski arkadaş çevresinden uzaklaşan ve kendini soyutlayan malül gaziler, zamanla kendileri gibi gazi ve/veya engelli kişilerden oluşan bir çevreye dahil olmaktadır. Gazilerle birliktelik aslında malül gazilerin kayıplarını kabullenmesi ve yeni yaşamlarına uyum sağlaması açısından çok önemli ve işlevsel bir destek kaynağıdır. Çünkü gaziler, kendisi gibi malül olan gazilerle birlikte iken anlaşıldıklarını, rahatladıklarını, mutlu olduklarını, kendilerini önemli ve değerli hissettiklerini belirtmektedirler. Ayrıca kendi özlük haklarıyla ilgili bilgileri ve karşılaştığı güçlüklerin üstesinden nasıl geleceğine dair çözüm yollarını da diğer gazilerden öğrenmektedirler. Ancak gazilerle birliktelik her zaman bir destek kaynağı olmak yerine, bazen toplumdaki iyice soyutlanma ve uzaklaşmaya da neden olmaktadır. Çünkü yakın çevresiyle veya toplumun diğer bireyleriyle birlikte iken anlaşılmadığı, değer ve saygı görmediği için mutsuz olan ve toplumda kendisini bir yabancı gibi hisseden malül gaziler, zamanlarının büyük çoğunluğunu kendisi gibi gazilerden oluşan bir çevre içerisinde geçirmekte, mecbur olmadıkça topluma girmemekte ve gittikçe toplumdaki uzaklaşmaktadır. Yaklaşık yirmi yıl önce gazi olmuş G3'ün (Y41/D6) yeni gazi olanlara "Yanımıza gel derim, gazilerle daha içli dışlı ol derim, topluma gir demem, bizim aramıza gel derim. Çünkü o da gitmez, gitse de abi olmuyor, inan bana olmuyor." şeklindeki önerisi bu durumu açıklamaktadır.

Malül gazilerde kendini soyutlamanın diğer bir yolu da gazi kimliğini ve engelini toplumdaki saklamaktır. Toplumda bir gazi olarak değer görmemeleri nedeniyle gazi kimliklerini gururla yaşayamadıkları için, gazi olmaları nedeniyle açık hedef oldukları için güvenlik kaygısıyla ve engelinden utandıkları için gazi kimliklerini ve engellerini gizlemektedirler:

"Ben ne zaman bir yere gitsem ayağımı saklıyordum böyle, yürürken protezimi belli olmasın diye dik yürümeye çalışıyordum, dikkat ediyordum. Biri beni anlamasın, biri bana böyle acıyan gözle bakmasın diye, hatta mümkün merteye yürümüyordum, hep böyle masalı yerlerde otururdum ayağım gözükmessin diye. ... Yani bacağımın olmadığını kimsenin anlamamasını istedim, yani yürüyüşüm o kadar iyi olsun ki bana bakan bacağımda birşey olduğunu anlamasın yani. Hani insanlar benim gazi olduğumu anlamasın yani. ... Ben o zaman arabama bile engelli plakası taktırmıyordum. Mümkün merteye benim engelli olduğumu,

ayağımda protez olduğu anlamasınlar diye bol kıyafetler giyiyordum, çok fazla dışarı çıkmıyordum evdeydim falan.” (G15/Y31/D2).

“Gazi kartını göstermemenin, kullanmamanın daha faydalı olduğunu düşünüyorum. Çünkü o söylemlerle (Benim için mi gazi oldun?), o şeylerle karşı karşıya gelmiyorsun, normal bir vatandaş gibi yaşıyorsun yani.” (G1/Y32/D6).

“Bak şimdi sen beni dinledin, insanlara anlatmam gerekenleri sana anlattım, bu da beni bir parça sıkıştırırsa da daha çok rahatlattı! Keşke sana gaziliği öyle anlatabilseydim. Bi kere devlet benim güvenliğimi sağlamak zorunda. Ben gaziyim (kısık sesle), buralar Sultangazi, buralar tehlikeli. Bakma sen, burda ne olduğu belli değil, burda adam da öldürebilirler! Ben bunları rahatlıkla söyleyemiyorum. Söyleyemediğim için neyine gururlanacam. ... Şu an yeryüzündeki insanlara gururlanacak bişey anlatamıyorum.” (G5/Y40/D4).

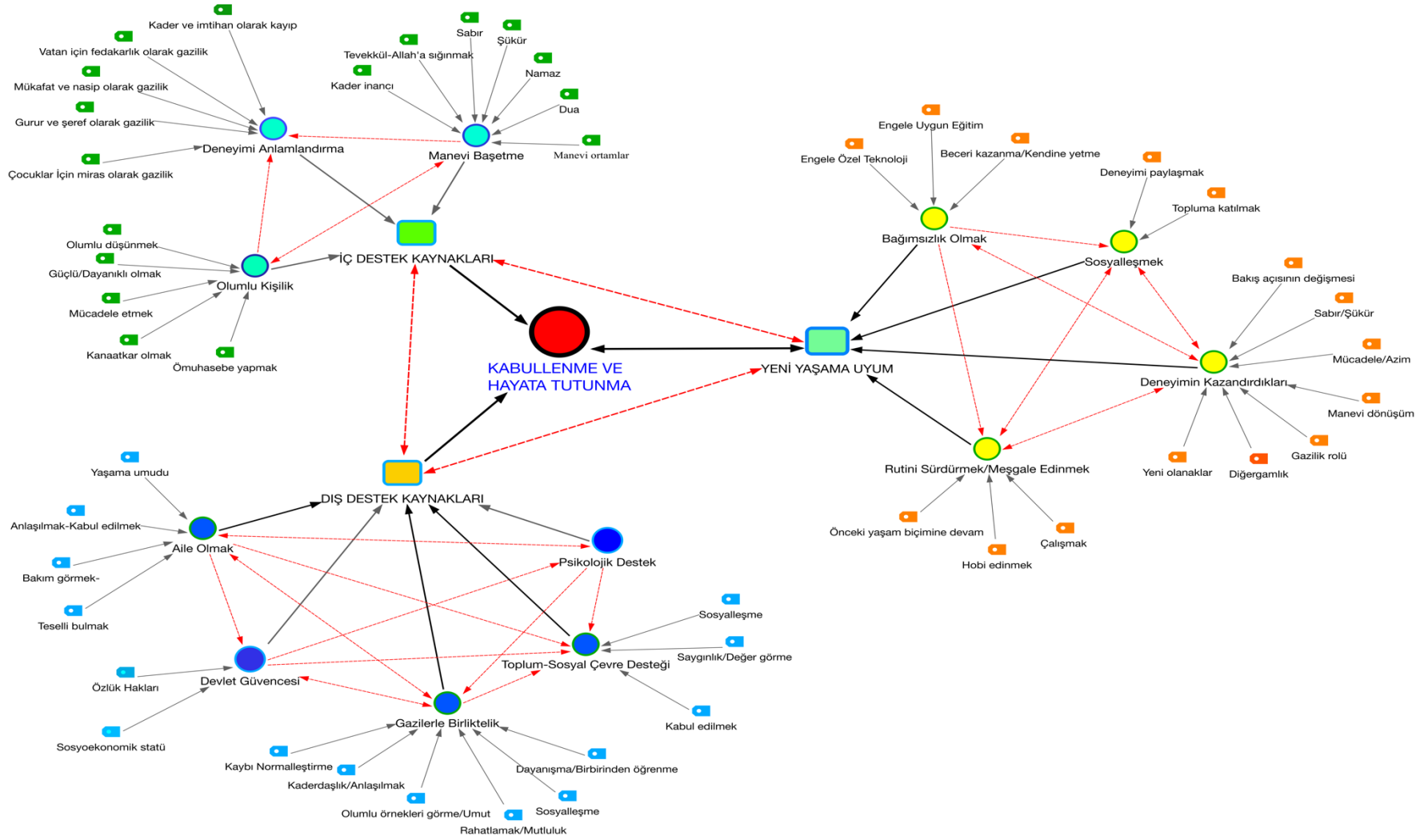
“Daha önce bir PKK’lı oturduğu kafede ben PKK’lıym diye şey yapamıyordum veyahut da sokaklara çıkıp da bayrak açamıyordu ya da bir (PKK’lı) memur kendini saklamak için kırk takla atıyordu. Şu anda hastaneye gidiyorsun, milli eğitime gidiyorsun, bankaya gidiyorsun, valiliğe gidiyorsun her tarafa yerleştiler ve kadrolaştılar. Şimdi ilçede PKK sempatisini olan insana “Ben gaziyim, bana yardımcı ol!” dediğimde sana nasıl bir özveride bulunacak? ... Abi dediğim gibi kimin ne olduğu belli değil artık, yani işim olacaksa bile olmayabilir. Bak şimdi bugün milli eğitimde 22 bin öğretmen varmış, PKK’lı olarak görev yapan. Şimdi böyle ortalıkta ben nasıl gaziyim deyim? ... Şimdi haberlerde çıkıyor, Doğu’da görev yapan doktorlar, hemşireler yaralı gelen gazileri ölüme terketmişler! ... Onun için ben- yalan yok- çoğu yerde gaziyim demiyorum, diyemiyorum!” (G8/Y44/D1).

4.4. Kabullenme ve Hayata Tutunma

Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil yaşama dönen malül gaziler travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımında engellenme ve bir gazi olarak toplumdan onay görmeme gibi çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. Yaşadıkları uyum sorunları karşısında destek kaynakları yetersiz olan malül gaziler, öfke/tepkisellik ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurdukları için kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmaktadırlar. Ancak sivil hayatta karşılaştıkları çeşitli uyum sorunlarına rağmen destek kaynakları güçlü olan malül gaziler, travma deneyimlerini ve yaşadıkları fiziksel kaybı daha kolay kabullendikleri ve sivil hayatta yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelerek hayata tutundukları için yeni yaşamlarına daha kolay uyum sağlamaktadırlar. Ayrıca güçlü destek kaynaklarına sahip olmadıkları için uyum sorunlarıyla etkili bir şekilde baş edemeyen ve sonuçta topluma ve kendilerine karşı yabancılaşan malül gaziler, daha sonra destek kaynaklarının zenginleşmesi ve güçlenmesiyle yabancılaşmadan çıkmakta, yaşadıkları deneyimi kabullenerek hayata tutunmaktadırlar.

Kabullenme ve Hayata Tutunma teması, “İç Destek Kaynakları”, “Dış Destek Kaynakları” ve “Yeni Yaşama Uyum ” kategorilerinde toplanarak sunulmuş ve Şekil 4.5’te gösterilmiştir. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde iç ve dış destek kaynakları güçlü olan ve uyum sorunlarıyla baş etmek için destek kaynaklarına başvuran malül gazilerin kabullenme ve uyum süreçleri daha kolay olmaktadır. Çünkü destek kaynakları sayesinde bağımsız yaşam becerileri kazanmakta, rutin bir yaşam sürdürebilmekte ve topluma katılarak sosyalleşmektedirler.

Şekil 4.5. Kabullenme ve Hayata Tutunma

4.4.1. İç Destek Kaynakları

İç destek kaynakları kategorisi *olumlu kişilik, manevi baş etme ve deneyimi anlamlandırma* alt kategorilerinden oluşmaktadır. İç destek kaynakları, malül gazilerin uyum sorunlarıyla daha etkili ve yapıcı bir şekilde baş etmelerini, yaşadıkları kaybı kabullenmelerini ve dolayısıyla da yeni yaşamlarına daha sağlıklı uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmaktadır. İç destek kaynaklarının güçlü olması, uyum sorunları karşısında malül gazilerin dış destek kaynaklarına başvurmalarını da kolaylaştırmakta; yine aynı şekilde dış destek kaynakları da malül gazilerin iç destek kaynaklarını desteklemektedir.

Malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme biçimleri incelendiğinde, olumlu kişilik özellikleri ve manevi baş etmenin birbirini etkilediği, yani olumlu kişilik özelliklerinin manevi baş etmeyi; manevi baş etmenin de olumlu kişilik özelliklerini desteklediği görülmüştür. Ayrıca travma ve kayıp deneyimleriyle baş etmede etkili bir yol olan deneyimi olumlu ve yapıcı bir şekilde anlamlandırmanın, olumlu kişilik özellikleri ve manevi baş etmeden etkilendiği görülmüştür.

4.4.1.1 Olumlu Kişilik Özellikleri

Malül gaziler için güçlü bir iç destek kaynağı olan olumlu kişilik özellikleri kategorisi *olumlu düşünmek, güçlü/dayanıklı olmak, mücadele etmek, kanaatkâr olmak ve özmuhasabe yapmak* kodlarından oluşmaktadır. Yaşadıkları savaş travması ve organ/işlev kaybı nedeniyle sivil yaşamda çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşan malül gazilerin hayata ve geleceğe dair olumlu düşüncelere sahip olmaları, psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü olmaları, yaşadıkları sorunlar karşısında pes etmeyip azim ve kararlılıkla mücadele etmeleri, kanaatkar oldukları için sahip olduklarıyla mutlu olabilmeleri, kendileriyle başbaşa kalarak özmuhasabe yapmaları ve bu sayede karşılaştıkları sorunlar karşısında bir çıkış yolu aramalarının, yaşadıkları fiziksel kaybı kabullenmelerine ve hayata tutunmalarına yardımcı olduğu anlaşılmıştır.

Olumlu düşünmek yaşanan kaybı kabullenmeyi ve bir şekilde hayata tutunarak yeni yaşama uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Çünkü olumlu düşünmek geçmiş sorunlara takılmama, hayatta varolan olumlu yanları görme, geleceğe umutla bakma, diğer bir ifadeyle sorunları arkada bırakıp önüne bakma ve yaşama devam etme

anlamına gelmektedir. Olumlu düşündükleri için yaşadıkları kayıp ve sorunları kabullendiklerini ve böylece hayata tutunduklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Benim imkan kabiliyetim ne? Yapabileceğim şeyler bunlar, o zaman yapabileceğim şeylerde en iyisi olayım, yani fiziksel olarak yapamayacaksam mental olarak yapabileceklerimde en iyi olayım. Nedir bu? Okulumu okuyayım, dilimi geliştireyim ikinci bir dil öğreneyim, akademik olarak kendimi geliştireyim. Yani kişisel olarak imkan kabiliyetlerim çerçevesinde geliştireyim. Artık benim amacım bu zaten. Futbol oynayamıyorsam basketbol oynayım, onu oynayamıyorsam atıcılık yapayım. Yani fiziksel şartlarım neye elveriyorsa onda en iyi olayım.” (G15/Y31/D2).

“Ne kadar da kısıtlanma olsa bile Allah'tan ellerimi kullanabiliyordum, sinir kaybı azdı, parmaklarımı kullanabiliyordum. ... Hayatta yaşadığım büyük bir travma oluyor, ... yaşam devam ettiği için bir şekilde o travmadan kurtulman lazım. Hayat nefes aldıkça devam ediyor çünkü. Ne kadar da bir uzun olmasa da beyin çalışıyor ve beyin çalıştığı sürece hayatın devam ettiği anlamına geliyor. Bu nedenle yapabildiğimiz ölçüde bir yerden tutunmak gerekiyor. Ben biraz hayat dolu olduğum için, böyle güler yüzlüyümdür, kafaya takmam, olumlu bakarım. ...Hayata tutunmak insanın elinde tabiki, hayata pozitif bakmak, yaşadığın olayları biraz geriye bırakıp bundan sonra yaşayacağın olaylara adapte olabilmek.” (G1/Y32/D6).

“İnsanın ben artık gazi oldum, bittim, tükendim ben daha bundan sonra bişey yapamam, edemem gibi düşüncelere kapılmaması lazım. Daha çok elindeki imkanları, düşünceleri dışarı yansıtabilme, yapabiliyorsan kurtulmuşsun demektir, yapamıyorsan ne olursan ol daha çok psikolojik bunalıma girme riskin var demektir. Yani insanın, gazinin kendisini geliştirmesi, hayata pozitif bakması lazım.” (G1/Y32/D6).

“Ben gençken, askerden önce de hayata böyle pozitif bakan, hiçbir şeyden pes etmeyen şekilde bir mücadele içindeydim. Hiçbir zaman şey yapmadım, ‘Ben engelliyim, artık hayat bitti, ben bunu yapamam’ mantığını kendime düşünmedim. Hatta kızıma da aynısını öğütüyorum ‘İnsan oğlunun isteyince yapamayacağı şey yok’ diyorum.” (G8/Y44/D1).

“Şimdi başına geleni kabul ediyorsun, kabul ettikten sonra şey yapabilirsin. Zaten kabul etmiyorsan, ‘Neden ben?’ diye sorarsan o zaman olduğun yerde kalıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Geri dönüş iyi değildir, dün bitti, bugünün kıymetini bil, yarınımı düşün! Ne olacağımı düşün!” (G9/Y37/D1).

Güçlü ve dayanıklı olmak travma, kayıp, acı/ağrı gibi zorlu yaşam olayları karşısında kişinin dirençli olması, duygusal olarak çok fazla etkilenmememesi, riske hazırlıklı olması gibi anlamları ifade eden ve zorlu yaşam olayları sonucunda bireylerin kabullenme ve uyum süreçlerini kolaylaştıran olumlu bir kişilik özelliğidir. Psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü oldukları için yaşadıkları güçlüklerle daha kolay beşsettiklerini, travma ve kayıp deneyimlerini kabullendiklerini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben biraz güçlüydüm Allah’a şükür, işte ayağımız koptu hayatımız bitti, şöyle oldu böyle oldu bilmem ne, ben hiç şey yapmadım. ... Benim katır gibi şeyim var, deli miyim neyim etkilenmedim. Mesela benim rüyalarım da bile kendimi hiç protezle görmemişim, hep böyle sağlam, ilginçtir ha. Bişeye ihtiyaç hissetmedim işte yürüyüm koşayım, portezim şöyle olsun falan, güçlü müyüm neyim!” (G13/Y41/D4).

“Ben GATA’da şarkı söylüyordum, bir hocamız vardı gelip yanıma oturuyordu, diyordu: ‘Ya helal olsun sana, senin durumunda olup da intihar edenler oldu’ dedi. Şükürler olsun ben hiç bi zaman şey yapmadım, elimden geleni yaparım.” (G6/Y34/D1).

“Ben rütbeli olduğum için Türk Silahlı Kuvvetleri’ne kendi isteğimle girdim ve girerken bana şunu dediler ‘Arkadaş bu orduya giriyorsun şehit de olursun, gazi de olursun, çocuğun doğduğu zaman göremeyebilirsin, annen-baban öldüğü zaman gömemeyebilirsin kabul ediyor musun? Ediyorsan at imzanı, etmiyorsan kapı orda çıkabilirsin!’ dediler. Ben kabul ederek girdiğim için bu olayı kabul etmem daha kolay oldu. Rütbeli gaziler daha kolay kabul eder olayı, topluma daha kolay adapte olurlar.” (G15/Y31/D2).

“Meslekten dolayı biraz, işte karakol komutanlığı yaptım, trafik timine baktım, sonra Siirt’te tim komutanlığı yaptım, bu tür olaylarla karşılaşıyordum. Gazilik aslında gönüllü yapılıyor ama, bu işi yaparken ya da askerliğe ya da polisliğe girerken başına geleceğinin biliyorsun, bunu kabul ediyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Hani zaman zaman bu ayağımın problemler yaşatması o anki ruh halimle (ilgili) ama, birkaç gün sonra o ruh halinden hemen çabuk çıkabilen bir adam olduğum için, sanki kendi ayağımış gibi (protez) ben öyle ayağı kafaya takan bir adam değilim.” (G5/Y40/D4).

“Olayın psikolojisinden kurtulamayanlar sürekli o anları yaşar ama ben yapı gereği, babam da zaten hastane personeli olduğu için ben kana, yaralanmaya alışkındım, kafası yaralananlara bile pansuman yapardım mahallede, hani psikolojik olarak dayanıklıyız o tür olaylara ...” (G4/Y42/D4).

Mücadeleci olmak zorluklar karşısında pes etmemeyi, karamsar olmak yerine geleceğe umutla bakmayı ve olumlu düşünmeyi, hayata tutunmak için çabalamayı, azimli olmayı ve mücadele etmeyi gerektirmektedir. Malül gaziler hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında pes etmediklerini, aksine mücadele ederek hayata kaldıkları yerden devam ettiklerini ve böylece yeni yaşamlarını daha kolay kabul ettiklerini ve hayata tutunduklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“İllaki yapamadığımız şeyler oluyor, mesela şurdaki rampadan ben çıkamam, ama ben mesela arabama biniyorum çocuklarımı alıp memlekete gidiyorum. Çıkamadığım yerde yolda birini çeviriyorum ondan yardım istiyorum. Yapamıyorum yok! Onun için insanoğlu, ben şunu öğrendim, insanoğlu pes etmediği sürece beynin çözemeyeceği iş yok. ... Ben yaralandım hayatım bitti diye bişey yok! Senin hayatındaki yolda çukur açıldı, sen buna yama yapacaksın. Yolu kesip atma şansın var mı? Yok! Gittiğin yolda çukur açıldı bu çukura iyi kötü bir yama yapacaksın!” (G8/Y44/D1).

“(Hastaneden taburcu olduktan sonra) Hemen işe başladım, akülü arabamla işe gidiyordum, hafta sonu hastaneden eve geldim, pazartesi işe başladım, evde

kalmaktansa. ... Baktım, daha iyi hissediyorum ya, sabahları 7' de kalkıp 8' de iş yerinde oluyordum. ... Annem babam camda 'Oğlum belki ayağa kalkarsın, hadi biraz çabala, bırak işi, egzersiz yap spor yap.' falan öyle diyince, dedim 'Arkadaşlar ben bu şekilde yaşamaya alışacağım, ben bunu kabullendim. Ben bu şekilde hayatımı en iyi şekilde bağımsız nasıl idare ederim buna bakacam.' Sonra dedim "Benim ne yapmam lazım? Hemen bi araba almam lazım" dedim de, arabayı nasıl sürece bilmiyorum. 1996'da araba aldım. ... Sonra abi arabanın içinde savaş yapıyorum bi görersen, sonra alıştım onu sürdürdüm bayağı. ... Öyle hayatla mücadele ettik işte, bugünlere geldik." (G8/Y44/D1).

"Hep kendim yaptım, uğraştım. Neler yaptım? Görmüyorum, hayata alışmam lazım! Böyle kendimi kabullendirmem lazım! Adam geliyor işte 'Vah vah gencecik görmüyor!' Kendimi onlara alıştırmaya, biri gelir diyor 'Kördür!' kendimi onlara alıştırmaya çalıştım. ... Kendini üzmemeyen, kimseye muhtaç olmayacan çalışacan kazanacan; kimseye muhtaç olmuyorsun dik duruyorsun da!" (G9/Y37/D1).

"Ben ilk gün GATA'da protezle yürüdüm, hani bu filmlerde olur ya ter kan içinde yürürler ya, işte ben ilk gün yürüdüm dedim artık yeter. ... Mesela Çapada bir gazi vardı evinin bahçesinde oturuyorduk, ah işte 'Öldük bittik' diyordu 'Ulan ne oluyor size, ne bitçek be!' dedim, ama ben hayata hemen atıldım, altı sene sonra evlendim." (G13/Y41/D4).

"Ben askerden geldikten sonra onbeş-yirmi gün dinlendim sonra iki bastonla işe gidiyordum, ayağım sakattı yine, çalıştım yani ben hayata küsmedim." (G2/Y51/D5).

"Kosova'da da görev yaptım sekiz ay, Alman tugayın içersinde, benim gazi olduğuma Amerikalı askerler inanmadı, taki bacağımı açıp dokunana kadar. İnanmadılar, yürüşümde bir aksaklık olduğunu anladılar sonuçta protez var, çünkü ayağınızın esneme hareketi yok, ama Amerikalı asker 'Ben inanmıyorum sen gazi olamazsın, bi kere gazi asker mi olur?' dedi. Gel bak dedim, geldi baktı, protezime dokundu inanmadı. Elimi sıktı, teşekkür etti, 'Bayrağını değişelim mi? Ben sana bayrağımı vereceğim, sen çünkü bunu haklıyorsun' dedi." (G15/Y31/D2).

"Yaşam devam ettiği için bir şekilde o travmadan kurtulman lazım. Bunun için de bir çare bulacaksın, kendi kendine bulman lazım. Devam etmek zorundasın tabi dediğim gibi, ne kadar da yaralansan da kolunda olmasa da, ayağın da olmasa da bi şekilde hayata devam etmek zorundasın. İnsanın pes etmemesi lazım." (G1/Y32/D6).

"(Yeni gazi olan kişilere bir tavsiye olarak)Hiçbir zaman zorluklara yenilmemesi gerekiyor, mücadele etmesi gerekiyor alışması için, çünkü bu sakatlık devam edeceği için hayatında alışması gerekiyor." (G17/Y42/D1).

Olumlu bir kişilik özelliği olan kanaatkarlık, malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenme ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında önemli bir işleve sahiptir. Kanaatkarlık, sahip olduklarına razı olma, sahip olamayacaklarını arzulamaktan kaçınma, elinde olanlarla yetinerek daha gerçekçi beklentilere sahip olma ve bu gerçekçi beklentiler doğrultusunda adım atma ve sonuçta sahip olduklarıyla mutlu olabilme anlamına gelmektedir.

Organ ve işlev kayıpları olan malül gaziler artık gazi olmadan önceki yaşam

yeterliliklerine ve hareket kabiliyetlerine eskisi gibi sahip değillerdir. Ancak yeni hayatlarında sahip oldukları yaşam yeterliliklerine, hareket kabiliyetlerine ve yeni ekonomik koşullarına kanaat ettikleri için, diğer bir ifadeyle ellerinde olanlarla yetindikleri için daha gerçekçi beklentilere sahip olan malül gaziler, bu gerçekçi beklentiler doğrultusunda adım atmakta, yaşadıkları fiizksel kayıp ve yetersizlikleri daha kolay kabullenmekte ve sahip olduklarıyla mutlu olabildikleri için hayata tutunmaktadırlar. Elinde olanlara kanaat ettikleri için yaşadıklarını kabullendiklerini ve bir şekilde hayata tutunduklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Şimdi sen anlamsız bir beklentide olursan karşılanmayınca da mutsuz olursun yani, bu sefer hayattan şikayetçi olursun. Ya şimdi ben burdan çıkıp da sahilde bir çay içtiğimde mutlu oluyorum. Şimdi birinci dereceler (bakıma muhtaç gaziler) sağlık sorunlarıyla, eş ve çocuklarıyla mücadele etmek durumundayız, o yüzden başka şeylere çok da fırsatımız olmuyor yani. Ben statlara gidip Beşiktaş’ı destekleyen adamdım yani, artık gidemeyiz, belli yani bu. Ama onun yerine bana en güzel şeyi ne yaratıyor, radyodan maç dinlemek yaratıyor ben ondan mutluyum yani. Onun dışında sahada kendim goalball oynuyorum işte o mutlu ediyor. Yani elinde çok fazla şey yok, en azından elinde olanlarla mutlu olmaya çalışıyorsun. ... Başına geleni kabul ediyorsun, kabul ettikten sonra şey yapabilirsin. Zaten kabul etmiyorsan, ‘Neden ben?’ diye sorarsan o zaman olduğun yerde kalıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Kişisel olarak imkan kabiliyetlerim çerçevesinde (kendimi) geliştireyim, artık benim amacım bu zaten. Futbol oynayamıyorsam basketbol oynayım, onu oynayamıyorsam atıcılık yapayım. Yani fiziksel şartlarım neye elveriyorsa onda en iyi olayım, o yüzden atış takımındayım zaten. ... Artık bu durumdan kaçış yok, önce kendiniz kabullenin ki etrafınızdakiler de kabullensin. Zaten kabullenince normal hayatına da devam ediyorsun. ...” (G15/Y31/D2).

“Üç dört ay içerisinde emekli oldum, maaşa bağlandım, tazminatımı verdi, çocuğum oldu çocuğumun eşimin kendimin sağlık sigortası oldu. Yani yanlış bişeynen zorlayıcı bişeynen karşılaşmadım. Hamdolsun şükürler olsun Rabbimize, Cenabı Allah’ım devletimize milletimize zeval vermesin. Elimde olanla yetinmeye çalışıyorum budur yani.” (G6/Y34/D1).

“Şu anda devletin bana sağladığı imkanlar Allah’a şükür yetiyor, idare ediyor, daha fazlasını istemiyoruz.” (G18/Y46/D4).

“Valla ben gayet memnunum yani, öyle memnunsuzluk yok. Devlet maaşımı veriyor, çoluğum-çocuğum huzurlu, şu an huzurluyum Allah’a şükürler olsun.” (G2/Y51/D5).

“Allah devletimize de zeval vermesin, çünkü güçlü ve sosyal bir devlet olmasa biz bu maaşları alamayız, bu imkanlar bize verilmez. Bu konuda eksiklikler var mı? Var, ancak bize verilenle mutluyuz.” (G5/Y40/D4).

Olumlu kişilik özelliklerinden birisi de kişinin kendi kendisiyle başbaşa kalarak içinde bulunduğu durumla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını değerlendirmesi, özeleştiri yapması, diğer bir ifadeyle özmuhasabe yapmasıdır. Malül gazilerin ifadeleri

incelendiğinde özmuhasabe yaparak yaşadıkları durumlarla ilgili duygu ve düşüncelerini yansıttıkları, bir anlamda kendilerini açtıkları (self disclosure) ve yaşadıkları travmayla daha kolay baş ettikleri görülmektedir. Ayrıca kendi kendileriyle muhasabe yaparak bir anlamda özeleştirici de yaptıkları için yaşadıkları sorunların olumsuz sonuçlarından ailelerini de korudukları anlaşılmıştır.

Terörle mücadele sürecinde bindiği aracın mayına basması sonucu belden aşağısı felç olduğu için tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan ve bakıma muhtaç olan G8, kendi deneyimlerinden hareketle yeni gazi olanlara, sorunlarıyla etkili bir şekilde baş edebilmeleri ve hayata tutunabilmeleri için kendileriyle muhasabe yapmaları gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

“Mesela şunu yapmaları lazım: Ben çoğu zaman aynanın karşısına geçip kendimle tartışıyordum, iyi mi yaptım kötü mü yaptım diye. Yani yaptığım şeyi kendimde sorguluyordum, kendimi hesaba çekiyordum. Çocuğuma kızdım, acaba yapmasa mıydım diye. Kendini eleştiren insan daha az hata yapar, yapsa bile telafisi çok basit hatalar yapar.” (G8/Y44/D1).

Mayına bastığı için topuğu parçalan G3, kendi içinde ikinci bir kişiyle konuşur gibi kendi kendisiyle muhasabe yaparak yaşadığı sorunları atlattığını, kendi özeleştirisini yaptığını ve yaşadığı olumsuzluklardan ailesini koruduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Kendi içimizde ikinci bir kişiyle konuşuyoruz, çünkü o şekilde olmasa biz atlatamayız. Ben bugün burda normal şartlarda gece mesela oturur kendi kendime karşılıklı biriyle konuşur gibi konuşurum. Bugün birikmişleri ben orda akşam özetlerim. Sanki orda bir yakın arkadaşım, can dostum var, karşıma oturtuyorum onu, yani iyi mi kötü mü? Bana göre iyi olur, Daha rahat analiz edebiliyorsun, daha rahat konuşabiliyorsun, daha böyle yaptığım hataları görüyorsun. ... Yarar elde ettim yani, kendi mi bulduğum ailemi hiç yoktan fazla bir uçuruma da götürmedim.” (G3/Y41/D6).

Vücuduna aldığı üç kurşun sonucu belden aşağısı felç olan ve tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan G19 ise, BRM’de kendisi için özel olan bir yerde, her sene aynı yer, aynı gün ve aynı saatte kendisiyle başbaşa kaldığını, içinde bulunduğu durumu değerlendirdiğini, başına gelenleri düşünerek ağladığını, bir anlamda kendini açarak rahatladığını şöyle ifade etmektedir:

“Ankara Rehabilitasyonda bir yer var, ben tek başıma gider orda ağlardım. Tek başıma, bundan kimsenin de haberi yok. O gece ister soğuk, ister kar, ister kıyamet kopsun, o gece ben oraya giderdim- açık bir yer- o gece orda hıçkırma hıçkırma ağlardım, ‘Neydim, ne oldum?’ ... Vurulduğum an aklımdan çıkmıyor yani, “Ben neydim, ne oldum, nasıl oldum, nasıl yapacağım?” Ben oraya hala her sene gider, o gün, o gece, o saatte, orada ağlarım.” (G19/Y35/D1).

4.4.1.2 Manevi Baş Etme

Manevi baş etme kategorisi *kader inancı, tevekkül-Allah'a sığınmak, dua, namaz, sabır, şükür ve manevi ortamlarda bulunmak* kodlarından oluşmaktadır. Eğitim ve kültürle kazanılan manevi destek mekanizmaları, malül gazilerin yaşadıkları travmayı ve uyum sürecinde karşılaştıkları güçlükleri aşmada önemli bir destek ve baş etme kaynağıdır. Manevi inanç ve baş etme biçimleri, malül gazilerin olumlu kişilik özelliklerini desteklemekte ve yaşadıkları kayıp ve travma deneyimlerini olumlu bir şekilde anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır.

Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde her şeyin Allah'tan geldiğine dair kader inançları nedeniye Allah'a sığındıklarını ve güvendiklerini ve dolayısıyla bu inancın onların kabullenme ve uyum süreçlerinde etkili bir dinamik olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kadere inandıkları ve Allah'a sığındıkları için dua ederek, namaz kılarak, sabır ve şükür göstererek ve manevi ortamlarda bulunarak yaşadıkları travma ve uyum güçlükleriyle baş ettiklerini ifade eden malül gaziler, manevi baş etmenin kabullenme ve uyum süreçlerinde kendileri için önemli bir destek kaynağı olduğunu ortaya koymuşlardır.

İnsanların manevi/dini inançları dünyayı, geleceği ve başına gelen olayları anlamlandırma biçimini ve kabullenmeyi etkilemektedir. Organ ve işlev kayıplarını ve yaşadıkları çeşitli güçlükleri, Allah'tan gelen ve Allah'ın kendileri için yazdığı kader olarak kabul eden malül gaziler, kabullenme ve uyum süreçlerinde kadere olan inançlarının etkisini şöyle ifade etmişlerdir:

“Valla ben durumu hemen kabullendim, şimdi bile şaşırıyorum o halime, kaderdir, Allah'tan gelen bişey sonuçta, yani ben o süreçte bi sıkıntı yaşamadım. Aradan bikaç ay sonra ben tam olarak anladım, biraz üzülüm ama kaderimizde bu varmış, hiç isyan etmedim neden benim başıma geldi diye, kabullendim. Benim inancımın etkisi büyük, yani ben askerden öncede dinime bağlı bir insandım, namazlarımı kılan bir insandım.” (G12/Y31/D1).

“Her şey inananlar içindir, çünkü sonuç ortada, inanıyorsak eğer cennet cehenneme, Kur'an-a, peygamberimize, yüce Allah'a inanıyorsak bitti, hayatımızı ona göre yönlendirmemiz gerekir. Sonuç itibariyle nereye gideceğimiz belli, dünya fani, geçici. Kazanın belanın Allah'tan geldiğine inanınız değil mi? Dolayısıyla ona inandığımız için hastalığın, iyiliğin, kötülüğün her anlamda. Biz bir kuluz, bunlar bizim için bir sınavdır, ben hep ona yorardım. Belki bu olay benim için bir hayırdır diye düşünürüm. Böyle düşündüğüm için sabır etmişimdir, buna göre hayatımı yönlendirdim o şekilde düşündüğüm için.” (G1/Y32/D6).

“Cenabı Allah'tan geldiğini benimsediğim için sorun yapmadım bunu. Yani başıma gelene, kaderimde bu varmış dedim. En büyük desteğim o oldu benim, alışmak için. Bu olayların hepsinin dini olarak Cenabı Allah'ın takdirinde olduğuna

dair inanç olması lazım insanda. ... (Yeni gazi olan askerlere bir öğüt olarak) Bu duruma gelmesinin sebebini Cenabı Allah'ın takdiri olduğunu söyledim, buna inanmasını ve katlanmasını, bunun kader olduğunu inandırmaya çalışırım.” (G17/Y42/D1).

“Başına bir musibet geldiğinde şükredeceksin, dua edeceksin Allah Taala'dan bunlar. ... Biz doğuda askerlik yaptık ama beni sarsmıyor, çünkü inancım varya! Çok kötü, çünkü adam içkiye verdi kendini, bu tür şeyler de oluyor. Ama inancın sağlam olursa kainata bile meydan okuyabilirsin. Bizi ayakta tutan inancımız! Biz isyan edersek Allah Taala kızar, Allah muhafaza. GATA'da da isyan edenler vardı, çıkıyor araba çarpıyor, isyan iyi değil.” (G14/Y39/D4).

“Ne geldiye Haktan'dır, hayır da şer de Haktan'dır abi.” (G3/Y41/D6).

“İnançlı olduğumuzdan dolayı her şey Allah'tan gelir yani, ölümden korkmuyorum olacak olan olur.” (G4/Y42/D4).

“Bizim dinimiz kadar kuvvetli bir şey yoktur, iman gücümüz çok. ... Allah vermiş kul veremez. Allah bizi yaratmış Allah alır, başkası alamaz. Ne yazıldıysa onu göreceğiz ha. ... İnsan insanın kaderini yazmaz. Allah yazıyor, Allah sana bunu uygun görmüş. Bugün bu çaydan nasibimiz vardı ikimiz geldik bu çaydan içtik, nasibimiz olmasaydı içemezdik.” (G9/Y37/D1).

Yaşadıkları kayıp ve çeşitli güçlükleri, başlarına gelen büyük bir felaket ve hayatın sonu olarak değil de Allah'ın kendileri için yazdığı bir kader ve bu dünyadaki imtihanları olarak değerlendiren ve buna inanan gaziler, yaşadıkları güçlükler karşısında Allah'a sığınarak, diğer bir ifadeyle Allah'a tevekkül ederek baş etmektedirler. Ayrıca Allah'a sığınmak gazilerde bir güven ve rahatlama duygusu yaratmaktadır, çünkü bu dünyada yaşadıkları sıkıntı ve güçlükler karşısında Allah'tan bir mükafat alacaklarına da inanmaktadırlar:

“Gözlerimi kaybettikten sonra hep Allah'ıma sığındım, Allah'ıma güvendim, Allah'ıma dua ettim. Onun karşılığını da aldım Hamdolsun, mutlu bir yuvam var, çocuklarım var. Demin dedik ya ahiret için, onun için yaşıyorum ben. ... İnşallah, gazi olduğum için Allah karşılığını ahirette verecektir, bizi ayakta tutan da o dur zaten. Ben Allah'ıma sığındım o beni hiç darda koymadı. ... Çocuğun oluyor bambaşka bir duygularla karşılaşıyorsun, niye? Ya insanın aklına geliyor, diyor 'Yaa bir yüzünü görsem, yani bir dakkalık olsa' iki tane var benim –ellerinden öper-, bir yüzünü görsem onu çok istiyorum. Ben her zaman, Allah'ıma hamdolsun inançlıyım, ahirette onların yüzünü güzel bişekilde göreceğimi düşünüyorum, buna inanıyorum yani.” (G6/Y34/D1).

“Her şeyi Cenab-ı Allah'tan bekliyorum, ona göre dua ediyorum. ... Cenabı Allah'ın bir vaadi var bizim için, Cenabı Allah'ın görme engellilere muamelesi ahirette daha farklı olacakmış, Cenabı Allah'a karşı görevlerimizi tam olarak yerine getirirsek ordaki muamele de farklı olacakmış. Cenabı Allah diyormuş ki 'Sana bir köşk verdim; ama istemiyorsan, beğenmediysen sana başka bir köşk daha vereyim!' gibilerinden imkanlar veriyormuş Allah.” (G17/Y42/D1).

“Rabbime sığınmıyoruz ya... Her şey elbet bu hakların bedelleri, hakkın sahibi yeri geldiğinde bunun hesabını soracaktır. ... Hep tevekkül abi, Hep tevekkül... Yani rabbimize hep tevekkülümüzü bırakmadık, o inancımız bizi tutan.” (G3/Y41/D6).

“Öncelikle (sorunların üstesinden gelebilmek için) Allah’a sığınmalı, dinine daha sıkı bağlanmalı, ... Allah diyor ki ‘Bir kimse dünyada iken gözlerini kaybetmişse ve o müslümansa ben onu cennetime koyacağım.’ Üstelik ben hem gaziyim hem de gözlerimi kaybetmişim, aynı zamanda Allah’ın bana yazdığı kader. Dolayısıyla benim için gurur verici bi şey, bu yüzden ben Allah’tan bekliyorum.” (G12/Y31/D1).

“Allah bir kapıyı kapatırsa sana bin kapı açar, inancın üzerinden gidersen Allah da seni koruyor!” (G5/Y40/D4).

Malül gazilerin manevi baş etme yollarından birisi de duadır. Başına gelen her şeyin Allah’tan olduğuna inan ve bu inançla Allah’a sığınan malül gaziler, yaşadığı güçlüklerin üstesinden gelmek için dua ettiklerini ve dua etmenin kendileri üzerindeki etkisini şöyle ifade etmişlerdir:

“Hep dua ederiz, duamı ederim zaten bizi ayakta tutan inancımız! ... Başına bir musibet geldiğinde dua edeceksin.” (G14/Y39/D4).

“Her şeyi Cenab-ı Allah’tan bekliyorum, ona göre dua ediyorum. Dua etmekten hiç çekinmem yani devam ederim duama.” (G17/Y42/D1).

“Ben o Kabe’nin duvarına yapıştığım zaman hüngür hüngür ağlardım. ... Ben çok şanslıyım buraya geldim, burda yapılan dualar geri çevrilmez. ‘Ya Rabbim, şu Kabe’ye geldim, Allah’ım burda geçireceğim vakitleri, yapacağım ibadetleri, yapıcım duaları yüzüsuyu hürmetine Allahım sen kabul et!’ Yedi gün boyunca orda yaptığım duaları Allah’ım geri çevirmiyor kardeşim.” (G5/Y40/D4).

“Gözlerimi kaybettikten sonra hep Allah’ıma sığındım, Allah’ıma güvendim, Allah’ıma dua ettim. ‘Dosta düşmana muhtaç etme ya Rabbi, namerde muhtaç etme ya Rabbi!’ Dua et, kalbini ferah tut. (G6/Y34/D1).

“Allah’tan sabır istiyorsun. Allah vermiş kul veremez. (G9/Y37/D1).

Bir ibadet biçimi olan namazın aynı zamanda bazı gaziler için önemli bir baş etme kaynağı olduğu, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Namaz kılarak yaşama gücü bulduklarını (G1, G14, G12), hayatlarının olumlu yönde değiştiğini ve düzene girdiğini (G11, G5) malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Hayatım manevi olarak çok değişti, çok etki yaptı, tam anlamıyla namazıma başladım, zaten namaz apayrı bişey, bütün şeyleri, gücü onda buluyorsun.” (G1/Y32/D6).

“26 yaşına kadar ki kötü süreç diyorum ben, böyle bunaltıcı sıkıntılı, stresli bir hayat! ... Ben namaz kılmaya başladıktan sonra hayatım daha da değişmeye başladı benim. Yani inancın üzerinden gidersen Allah da seni koruyor!” (G5/Y40/D4).

“Namazımı kılarım, duamı ederim zaten bizi ayakta tutan inancımız!” (G14/Y39/D4).

Askerden önce de dinime bağlı bir insandım, namazlarımı kılan bir insandım. (Yeni gazi olan askerlere bir öğüt olarak) Öncelikle Allah’a sığınmalı, dinine daha sıkı bağlanmalı, namazını kılmalı. (G12/Y31/D1).

“Ben bi ara, ben namaza başladım, tövbe ettim, Konya’ya gittim Mevlana Hazretleri’ne gittim tövbe ettim geldim, bi altı- yedi ay içmedim. Kendimi ferah daha hafif, huzurlu (hissettim), evine gidiyorsun, çoluğun çocuğunla ilgileniyorsun, işine gidiyorsun. ... Yapmamız gereken şeyler zaten namaz. Ben çok istiyorum yani, evime bağlı, namazımı kılmak huzurlu bir yaşam istiyorum.” (G11/Y45/D6).

Hayatta karşılaşılan güçlükler karşısında sabır göstermek, manevi bir baş etme biçimi olmasının yanı sıra aynı zaman da güçlü bir olumlu kişilik özelliğidir. Sabırlı olmak yaşanan güçlükler karşısında malül gazilerin dayanıklılığını arttırarak sorunlarla baş etmelerine, deneyimi kabullenmelerine ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde, her şeyin Allah’tan geliğine dair kadercı inancın, yaşanan güçlükler karşısında sabretmede etkili olduğu anlaşılmaktadır:

“Kazanın belanın Allah’tan geldiğine inanırız değil mi? Dolayısıyla ona inandığımız için hastalığın, iyiliğin, kötülüğün her anlamda... Belki bu olay benim için bir hayırdır diye düşünürüm. Böyle düşündüğüm için sabır etmişimdir, buna göre hayatımı yönlendirdim.” (G1/Y32/D6).

“Sabrettim, canı Allah verir Allah alır, ondan gelen bişey. Öncelikle Allah a sığınmalı, ... sabretmeli, sabır çok önemli bence.” (G12/Y31/D1).

“Sabrediyorsun, Allah’tan sabır istiyorsun. Allah vermiş kul veremez. Bazen eşimle gidiyorum adam diyor “Vah vah görmüyor!” insan duyuyor, ama bazen susmak her şeyi anlatmaktan beterdir mecbur susuyorsun. Sabretmekten başka çare yok! Allah bizi yaratmış Allah alır, başkası alamaz, ne yazıldıysa onu göreceğiz.” (G9/Y37/D1).

“O zamandan bu zamana, Allah korusun, isyan etmedim.” (G6/Y34/D1).

“Çok sabrediyorum, halen daha sabrediyorum.” (G5/Y40/D4).

Manevi bir baş etme biçimi olan şükür, yaşanan güçlükler karşısında hem bir destek ve baş etme mekanizması olarak, hem de içinde bulunulan sosyal psikolojik ve fiziksel koşullara razı olma ve kanaat etmeyi ve sonuçta kabullenmeyi sağlayan bir destek mekanizması olarak işlev görmektedir. Malül gazilerin ifadelerinde şükür kelimesinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Yaşadıkları güçlükler karşısında şükrettiklerini malül gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Şükrettikçe insanın kalbi genişliyor, kalbi pancar gibi açıyor yani. Şükür edebilen kazanır abi. Halime şükrettim.” (G6/Y34/D1).

“Başına bir musibet geldiğinde şükredeceksin.” (G14/Y39/D4).

“Her lafımın başında ben ne diyorum? Allah’a şükür.” (G19/Y35/D1).

“İlk başlarda rüyamda sürekli çatışmayı görüyordum, mermi çarpıyor bişeyler oluyordu, bir kalıkoyordum sıçrayarak ‘Oh yataktayım, Ya Rabbi şükürler olsun!’ diyordum.” (G2/Y51/D5).

Daha kötü koşullarda olmadığı için haline şükreden kişinin yaşadıklarını kabullenmesi

daha kolaydır. Gaziler, kendilerini daha zor koşullarda olanlarla kıyaslayarak hallerine şükrettiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Çatışmada şehit olabilirsin, mayın patladığında paramparça olabilirsin. Yani şükrettik, hayattayız yani.” (G14/Y39/D4).

“Çok şükür ben gene iyiyim benden daha kötü olan arkadaşlarım vardı.” (G11/Y45/D6).

“Ama hamdolsun, Rabbimize hamdolsun, bunu atlatamayanlar da var.” (G3/Y41/D6).

“Gazi olmaktan dolayı bir sıkıntımız yok Allah’a şükür. Yani o anlamda, doğuştan görme engelli mi olmak isterdim yoksa gazi mi? Tabi ki gazi olmak isterdim.” (G16/Y46/D1).

“Allah hiç kimseyi de dalsız budaksız etmesin, ailesiz etmesin. Yani GATA’da çok gazi vardı arkadaşımız vardı, her yerden vardı. İnsanların bazısının ailesi yoktu, zor durumda olanlar da vardı. Onun için şükürler olsun, Allah kimseyi de ailesiz etmesin.” (G6/Y34/D1).

Malül gaziler, yaşamlarındaki olumlu gelişmeler karşısında da şükür ifadelerini dile getirmişlerdir. Gözlerini kaybettiği için ilk zamanlarda bağımsız hareket etmede güçlük yaşayan G12 ve ayağını kaybettiği için protez kullanmak zorunda kalan G14, zamanla bağımsız hareket kabiliyetini kazandıkları için hallerine şükretmektedirler:

“Sonradan gözlemi kaybettiğim için, kendi başına bir yere gidemiyorsun, dışarı çıkamıyorsun illa birine bir refakatçiye ihtiyaç hissediyorsun, yani birine bağılısın, bağımsız olamıyorsun. Kendi başına bir şey yapamıyorsun. Ama Allah a şükür onada alıştım.” (G12/Y31/D1).

“Protez takıldı işte zamanla, iki değnekten bir değneğe düştüm, çok şükür” (G14/Y39/D4).

Dini ortamlarda bulunmak da manevi bir baş etme biçimidir. Cami ve Kâbe gibi manevi ortamlarda buldukları için rahatladıklarını ve huzur buldukları G5, G6 ve G14 şöyle ifade etmişlerdir:

“Allah’ın bizden hoşnut olacağı yerlerde bulunmayı daha çok seviyorum. Mesela türbeleri ziyaret ederim. Mesela bissürü dergahlar var, bunların hepsini bilirim, camiye giden gruplarla da takılırım. ... Çok rahatlıyorum acayip! Mesela bak, umreye gittim geldim gazi arkadaşlarımla. Yemin ederim Kabe’yi gördüğümüz zaman hüngür hüngür ağlamaya başlıyorsun. Ya onu da gördüm Allah bana nasip etti. .... Orda biz yedi gün kaldık, inanır mısın o kadar feyiz aldım ki.” (G5/Y40/D4).

“Umreye gittim geldim, çok güzel bir şey, Allahım herkese nasip etsin. Orası bambaşka, yaşamadan bilinmez. İnsan orada çok huzurlu oluyor, rahatlıyor.” (G6/Y34/D1).

“Kendimi hep sohbetlerde yetiştirdim, İslamiyet üzerine. Sohbetler insanları çok rahatlatır, çünkü nerde sohbet olursa oraya bela inmez. Sık sık sohbetlere gittim.” (G14/Y39/D4).

4.4.1.3 Deneyimi Anlamlandırma

Deneyimi anlamlandırma kategorisi kader ve imtihan olarak kayıp, vatan için fedakârlık olarak gazilik, gurur ve şeref olarak gazilik, mükafat ve nasip olarak gazilik ve çocuklar için miras olarak gazilik kodlarından oluşmaktadır. İnsanların yaşadıkları ya da başına gelen olayları anlamlandırma biçimleri, o olaylardan nasıl etkilendiklerini de belirlemektedir. Özellikle savaş, terör veya silahlı çatışma gibi travmatik olaylar sonrasında travma deneyiminin nasıl anlamlandırıldığı, kişinin travma deneyimiyle baş etme, kabullenme ve uyum sürecinde çok daha belirleyici olmaktadır.

Terör örgütleriyle mücadele sürecinde sıklıkla silahlı çatışmalara giren ve bu süreçte ateşli silah, mayın ve bomba gibi patlayıcılar nedeniyle organ ve işlev kayıpları olan malül gazilerin, yaşadıkları travma ve kayıp deneyimlerini olumlu bir şekilde anlamlandırarak süreçle baş ettikleri görülmüştür. Malül gazilerin deneyimi anlamlandırma biçimlerinde, olumlu kişilik özellikleri ve manevi/dini inançları etkili olmaktadır. Kayıp ve travma deneyimlerini ve sonuçta aldıkları gazilik ünvanını kader/imtihan, vatan için fedakârlık, gurur/şeref, mükafat/nasip ve çocuklarına bırakabilecekleri miras olarak anlamlandırmak malül gazilerin kabullenme ve uyum süreçleri kolaylaştırmaktadır. Çünkü bu anlamlandırma biçimi malül gazilerin sabır ve dayanma gücünü arttırmakta, kendilerini değerli ve gururlu hissetmelerine ve vatan, bayrak, din uğruna fedakârlık yaparak gazi oldukları için yaptıklarının karşılıksız kalmayacağı ve cennetle ödüllendirileceklerine dair umut içerisinde olmalarına neden olmaktadır.

Malül gaziler, organ ve işlev kayıplarını ve kayba bağlı olarak yaşadıkları güçlükleri kader/imtihan olarak anlamlandırmaktadırlar. Yaşanılan kayıp ve güçlükleri Allah'ın kendileri için yazdığı bir kader ve bu dünyadaki sınavları olarak anlamlandırmanın gazilerin kabullenme ve hayata tutunma süreçlerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü kader ve imtihan algısı gazilerin yaşadıkları güçlükler karşısında sabır ve dayanma gücünü arttırmaktadır. Yaşadıkları kayıp ve güçlüklerin Allah'tan gelen bir kader ve bu dünyadaki sınavları olduğunu malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Biz bir kuluz, bunlar bizim için bir sınavdır, ben hep ona yorırım. Belki bu olay benim için bir hayırdır diye düşünürüm. Böyle düşündüğüm için sabır etmişimdir, buna göre hayatımı yönlendirdim o şekilde düşündüğüm için. Allah sevdiği insana dert tasa vermiş, bir şeyi mahna-sebep edermiş, bir hastalık bir kaza verir anlayabiliyorsan! Dolayısıyla ben de bunu öyle değerlendirdim.” (G1/Y32/D6).

“Allahtan gelen bişey sonuçta, yani ben o süreçte bi sıkıntı yaşamadım. Aradan bikaç ay sonra ben tam olarak anladım, biraz üzıldüm ama kaderimizde bu varmış, hiç isyan etmedim neden benim başıma geldi diye, kabullendim. Canı Allah verir Allah alır, ondan gelen bişey, bizim sınavımız da bu.” (G12/Y31/D1).

“Allah Taala’dan bunlar, kaderden kaçış yok, alnımızda yazıldıysa ölüm, her yerde olur. Kaderde ölüm varsa askerde de olur, burda da olur bitti.” (G14/Y39/D4).

“Cenabı Allah’tan geldiğini benimsediğim için sorun yapmadım bunu. Yani başıma gelene, kaderimde bu varmış dedim, en büyük desteğim o oldu benim, alışmak için ...” (G17/Y42/D1).

“İnsan, insanın kaderini yazmaz, Allah yazıyor, Allah sana bunu uygun görmüş. Bugün bu çaydan nasibimiz vardı ikimiz geldik bu çaydan içtik, nasibimiz olmasaydı içemezdik.” (G9/Y37/D1).

“Allah Taala’dan bunlar, kaderden kaçış yok, alnımızda yazıldıysa ölüm, her yerde olur. Kaderde ölüm varsa askerde de olur, burda da olur, bitti!” (G14/Y39/D4).

“Vatanımızın, milletimizin bölünmemesi için, dedik bu PKK’lıları inşallah öldüreceğiz, vatanımızı koruyacağız dedik. İşte başımıza Allah’tan böyle bir şey geldi, kurşun yedik bir çatışmada.” (G19/Y35/D1).

Malül gaziler terör örgütüne karşı yaptıkları mücadeleyi ve bu mücadele sürecinde aldıkları yara ve kayıplarını vatan, millet, bayrak ve din için fedakârlık yapmak olarak anlamlandırmaktadırlar. Vatan için fedakârlık yapmayı vatan, millet ve bayrak sevgisiyle açıklayan gaziler, bu fedakarlıkları nedeniyle de kendilerini değerli ve önemli hissetmektedirler. Yaşadıkları güçlükleri ve kayıplarını, ‘vatan için fedakârlık yapmak’ olarak anlamlandıran gazilerin ifadeleri şöyledir:

“Bana göre (gazilik) karşılık beklemezsiniz bu ülkenin vatanın bekası için fedakarlıkta bulunmaktır bence. Ben tabi kendimle gurur duyuyorum, ülke için yapılması gereken ne varsa yaptım, feda edebileceğim neyim varsa ettim yani. ... Yani ben ülkem için yapmam gerekeni yaptım, üstüme düşeni yaptım. Ben hep şunu düşündüm, Çanakkale savaşında şehit olan insanların hiçbir beklentisi yoktu, o adamlar hayatını vermiş ben bir bacağıma vermişim çok mu? Ben bu işe isteyerek girdim, sonucunu bilerek girdim. O yüzden ben kendimi fedakâr, ülkesi için yapması gerekeni yapmış bir asker olarak görüyorum.” (G15/Y31/D2).

“Şu anda mesela beni çağırırsalar Çukurca’ya giderim, çünkü bizi Allah’tan başka kimse durduramaz. ... Ülkemiz için savaştık, Doğu’da zor şartlarda mücadele ettik, çünkü onu herkes yapamaz.” G14/Y39/D4).

“Vatan, bayrak için, vatan savunmasında canımızı ortaya koyarak gazi olduk, şehit de olabilirdik, kurban olduğum Allah bizi buna layık gördü.” (G20/Y39/D6).

“Ya bu devlet bizimdir bu millet bizimdir, bu toprak bizim, bu toprak için her şey yapılır!” (G9/Y37/D1).

“Biz niye verdik bu kolumuzu bacağımızı? Vatan için millet için, hiç bişey beklemeden! Biz vatanımız, milletimiz toprağımız için gazi olduk, hiç bişey beklemeden.” (G10/Y30/D6).

“Vatan için bir şeyler yapmışım, ben kendimle gurur duyuyorum.” (G11/Y45/D6).

“İnan var ya ben hala diyorum ‘Komutanım ben gideyim beni alın!’ inan var ya Osman’ım hala vatanımız için şu çarpan kalbimizi vermeye hazırız, çünkü o günleri ben hiçbir şeye değişmem, bu vatana ayağını vermiş bir evladiyım.” (G3/Y41/D6).

“Biz vatan için, din için, bayrak için, millet için bir uzvumuzu verdik, kanımızı döktük.” (G1/Y32/D6).

“Devletin için canını hiçe sayıp böyle bir çatışmaya girmişsin, vatanını kurtarmak için. Biz devletimiz, vatanımız, milletimiz için canımızı hiçe sayarak bu yola çıktık. Devletin bekası için bu hale gelmiş insanız, bölünmez bütünlüğü için bu hale gelmiş insanız.” (G19/Y35/D1).

“Tabi ki ben bu devlet için bir şeyler yapmışım, bir yerlerde görev yapmışım, başıma bu iş gelmiş!” (G18/Y46/D4”).

“Yav vatan için savaştım, yaralandım, savunma yaptım, niye çünkü vatanım, milletim, namusum şerefim üstüne yemin ediyorsun orada, orası oyun yeri değil ki! Bu uğurda vatanım için hizmet verdim.” (G2/Y51/D5).

“Gazi olmaktan dolayı bir sıkıntımız yok Allah’a şükür. Yani o anlamda “Doğuştan görme engelli mi olmak isterdin yoksa gazi mi?” Tabi ki gazi olmak isterdim. İnsanlarla sohbet ederken gaziyim demek bir şeyin uğruna gazi olmuşsun ya da bir nedeni var.” (G16/Y46/D1).

Vatan uğruna fedakârlık yaptıkları için gazi olduklarını, vücutlarındaki yaraların ve almış oldukları gazilik ünvanının kendileri için gurur ve şeref anlamı taşıdığını ve bu nedenle de kendileriyle gurur duyduklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Gazi olduğum için gayet iyi hissediyorum kendimi, hem de 10 numara gururlu hissediyorum kendimi. Bu uğurda vatanım için hizmet verdim, ondan yani gururluyum. Manevi bir haz veriyor insana, bu askerlik peygamber ocağı, manevi hazzı vardır dini yönden yani.” (G2/Y51/D5).

“Gazi oluyorsun madalyan var, bir şeref taşıyorsun. Bence şereftir ya, ben gurur duyuyorum, başka bir şey yok.” (G13/Y41/D4).

“Gazilik çok onurlu duygusal bir şey. Büyük bir onurla geziyorsun, bir yere gittiğin zaman “bu gazi” diyorlar. Onurlu, saygı duyulacak bir makam. (G18/Y46/D4).

“Bir gazi olarak kendi içime baktığımda bunun verdiği onur, gurur, vatanım için bişey yapmam, bişeyleri feda etmem benim için büyük bir onur.” (G8/Y44/D1).

“Ya güzel bir duygu, gurur verici bir şey! Vatan için bir şeyler yapmışsın ben kendimle gurur duyuyorum.” (G11/Y45/D6).

“Bu bizim için çok büyük bi şey, yani bu gaziliğin verdiği onuru şerefi hiç bişey yaşatamaz! Yani ben gazi olduğum için çok onurluyum.” (G10/Y30/D6).

“O (aldığım yaralar) benim onurum şerefim, ben hiçbir zaman niçin, neden demedim! Yani bu şekilde bizler almış olduğumuz o nişanelerle onur ve gurur duyuyoruz. ... Abi ben o onuru hep taşıyım, bu vatan için kan verdim can da veririm.” (G3/Y41/D6).

“Gazi olmak çok mükemmel, mütevazi bir şey.” (G19/Y35/D1).

“Bir şeref olarak görüyorum ben bunu (gazi olmayı).” (G17/Y42/D1).

Gaziliği, Allah tarafından verilen bir mükafat olarak anlamlandırmak da malül gazilere

kendilerini değerli, özel ve şanslı hissettirmekte ve yaşadıkları kaybı kabullenmelerini kolaylaştırmaktadır. Çünkü gaziliğin bir nasip meselesi olduğunu ve herkese nasip olmayacağını, Allah'ın onlara bu dünyada bahsettiği bir makam ve mertebe olduğunu, bu makamın şehitlikten sonraki Allah'a en yakın makam olduğunu ifade eden malül gaziler, gazi olmalarının karşılığını ahirette de bir mükafat olarak alacaklarını dile getirmişlerdir.

“Gaziliğin dini bir yönü var, Allah katında değerli bişey. Toplumun tavrından çok benim için gaziliğin dini yönü çok daha kuvvetli. Allah'ın bahsettiği bir makam, hem kudsi hadisi şerif var, Allah'tan gelen bir hadis, Allah diyor ki ‘Bir kimse dünyada iken gözlerini kaybetmişse ve müslümansa ben onu cennetime koyacağım’ diye, üstelik ben hem gaziyim hem de gözlerimi kaybetmişim.” (G12/Y31/D1).

“Ayağımın olmaması nedeniyle kendimi sakat olarak görmüyorum; kendimi çok şanslı hissettiğim için. Yeryüzünde bir insana verilecek en büyük mükafat birincisi şehitlik, ikincisi de gaziliktir, ben de bunun idrakindeyim. ... Dünyanın en şanslı insanı benim, Allahü teala bu dünyada bana verilebilecek en güzel şeyleri nasip etmiş.” (G5/Y40/D4).

“Cenabı Allah'ın bize mükafatı varmış yani gazi olarak, öyle ayetlerin olduğu duydum bizler için, bize verilmiş bir mertebe olarak biliyorum. cenabı Allah'ın bir vaadi var bizim için, Cenab-ı Allah'ın görme engellilere muamelesi ahirette daha farklı olacakmış, Cenab-ı Allah'a karşı görevlerimizi tam olarak yerine getirirsek ordaki muamele de farklı olacakmış. Cenab-ı Allah diyormuş ki ‘Sana bir köşk verdim; ama istemiyorsan, beğenmediysen sana başka bir köşk daha vereyim!’ gibilerinden imkanlar veriyormuş Allah.” (G17/Y42/D1).

“Onurumla yaşadım, gaziliğimin kıymetini bildim. Yani hiçbir şey ile karşılaştırılmayacak derecede olduğunu yani onun farkındalığıyla onuruyla yaşıyorum şuan bile. İnşallah, gazi olduğum için Allah karşılığını ahirette verecektir, bizi ayakta tutan da o dur zaten.” (G6/Y34/D1).

“Terörle teröristlerle mücadelede yaralanıyorsun, gazi oluyorsun veya şehit oluyorsun, yani büyük bir mertebe... Manevi olarak Allah katında değerli, önemli bir yerim olduğunu düşünüyorum şükürler olsun. ... Gaziliğin bana Allah tarafından verilmiş manevi olarak bir değer olduğunu düşünüyorum, zaten kitabımızda da yazıyor, şehitlik ve gazilik. (G1/Y32/D6).

“Ben askere gazi olmak için gitmedim, ama bana nasip oldu, şehitlikten sonraki en yüce makam.” (G4/Y42/D4).

“Gazilik güzel bişey kıymetini bilirsen! Allah sana güzel bi şeref vermiş o şerefi taşıman lazım.” (G9/Y37/D1).

“Gazilik herkese nasip olmaz, bazen vatani koruduğun için gurur duyuyorsun.” (G7/45/D6).

Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde gaziliğin, çocuklara bırakılabilecek bir miras olarak da anlamlandırıldığı görülmektedir. Gaziliğin bir miras olarak anlamlandırılmasında vatan uğruna fedakarlık yaptıkları için gazi olduklarına dair inançlarının ve bu nedenle duydukları gururun etkili olduğu düşünülmektedir. Gazi

oldukları için kendileriyle gurur duyan katılımcılar, çocuklarına bir miras olarak gaziliği bırakacaklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Gazilik güzel bişey yani. O anlamda çocuklarına bırakacağın bir miras gibi bir şey bu.” (G16/Y46/D1).

“Madalya töreni oldu, bize madalya verdiler, bu da gurur verici bir şey. ... Gazilik tabi güzel bir makam, ölene kadar gaziyim, benden sonra da oğluma kalacak.” (G4/Y42/D4).

“Çocuklarıma bırakabileceğim en büyük mirasımın devlet övünç madalyası olduğunu düşünüyorum.” (G20/Y39/D6).

4.4.2. Dış Destek Kaynakları

Dış destek kaynakları kategorisi *aile olmak*, *devlet güvencesi*, *gazilerle birliktelik*, *sosyal çevre desteği* ve *profesyonel psikolojik destek* alt kategorilerinden oluşmaktadır. İç destek kaynakları gibi dış destek kaynakları da malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme, yaşadıkları kaybı kabullenme ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında önemli bir işleve sahiptir.

Dış destek kaynakları malül gazilerin olumlu düşünme, mücadele, kanaatkarlık gibi olumlu kişilik özelliklerini; şükür, sabır, dua ve namaz gibi manevi baş etme biçimlerini; kader-imtihan, fedakârlık, gurur-şeref ve mükafat gibi deneyimi anlamlandırma biçimlerini ifade eden iç destek kaynaklarını desteklemektedir. Aynı şekilde iç destek kaynakları da malül gazilerin dış destek kaynaklarının zenginleşmesine ve bu kaynakların baş etme ve uyum sürecinde kullanılmasına olanak tanımaktadır.

Gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme süreçleri incelendiğinde, dış destek kaynaklarının da birbirinden etkilendiği görülmüştür. Örneğin devlet güvencesinden gazilerin daha fazla istifade etmesinde, aile desteği ve gazilerle birlikteliğin etkili olduğu görülmüştür. Yine benzer şekilde, aile desteğinden daha fazla yarar görmeye psikolojik destek ve gazilerle birliktelik; sosyal çevre desteğinden daha fazla yarar görmeye devlet güvencesi, aile desteği ve gazilerle birliktelik; profesyonel psikolojik destekten yarar görmeye ise devlet güvencesi ve aile desteği etkili olmaktadır.

4.4.2.1 Aile Olmak

Aile olmak kategorisi *yaşam umudu bulmak*, *anlaşılma-kabul edilmek*, *bakım görmek-kullanılmak* ve *teselli bulmak* kodlarından oluşmaktadır. Malül gaziler, ana-baba ve

kardeş desteği, evlilik-eş desteği ve bir çocuk sahibi olmakla aile olmayı deneyimlemekte ve bu sayede hayata tutunmaktadırlar.

Gazilerin ailelerinden aldıkları desteğe ilişkin ifadeleri incelendiğinde evlilik ve eş desteğinin yeri ve öneminin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü evlilik ve eş desteği konusunda G10 (Y30/D6) “Eşimizin desteği olmazsa biz hayatta yaşayamayız!”, G19 (Y35/D1) “Buraya (aşamaya) kadar gelmemde eşimin çok büyük, hatta yüzde yüz katkısı var”, G5 (Y40/D4), “Ne zaman ki evlendim, bütün hayatım değişti!” ve G6 (Y34/D1) ise “Allah’ım her iki dünyada eşimin yüzünü güldürsün. O öyle bir insan ki, bir kanatlı melek!” gibi ifadeleriyle eş desteğinin kendileri için hayati önemini vurgulamışlardır.

Sivil hayata geldikten sonra ana-baba ve kardeşlerinden ve özellikle de eşlerinden büyük destek gören gaziler, aile ve eşlerine karşı minnettarlık duymakta ve bu minnettarlığı güçlü bir şekilde ifade etmektedirler. Çünkü aile desteği sayesinde yaşama dair umutları arttığı, anlaşıldıkları, kabul edildikleri, önemsendikleri ve teselli buldukları için yaşadıkları kayıp ve uyum sorunlarıyla baş etmeleri, kabullenme ve uyum süreçleri daha hızlı olmaktadır.

Aile desteği, malül gazilerin hayata tutunmada yaşama dair umut ve motivasyonların artmasına yardımcı olmaktadır. Yaşam umudu ve motivasyonun artmasında özellikle eş desteği ve çocuk faktörünün rolü büyüktür. Çünkü evlenmek ve çocuk sahibi olmak, malül gazilerde sorumluluk duygusunu, anlaşıldıkları ve kabul edildikleri düşüncesini, sevdikleri, değerli oldukları ve yalnız olmadıkları hissini geliştirmektedir. Malül gaziler, evlilikle beraber yaşama dair umut ve motivasyonlarının arttığını ve bu sayede hayata tutunduklarını şöyle dile getirmişlerdir:

“Ne zaman ki evlendim, bütün hayatım değişti! Evlendim hayatım komple değişti. Bekarken yapmak istediğim şeyleri yapamadıklarımı eşimle beraber yapmaya, yaşamaya başladım, hayata çok tutundum.” (G5/Y40/D4).

“Evli gazi topluma çok kolay adapte olur, çünkü eşi var, çocuğu var, artık gelecek derdi yok, onun tek derdi ailesiyle yaşamak mutlu olmak. Evlendikten sonra artık sorumluluğun altında başka insanlar var onları da düşünmen lazım. ... Evlendikten sonra özgüvenim daha da arttı.” (G15/Y31/D2).

“Heleki evliysek, heleki bir sorumluluğumuz varsa daha çok hayata bağlı olmamız gerekiyor. Bu bilinç insanda varsa insanı bağlıyor ve bir şekilde yaşadığı travmayı atlatabiliyor.” (G1/Y32/D6).

“Evlendim, çocuğum olacak, artık hayatımı ben böyle alıştırmam lazım, böyle yürümem lazım yani.” (G6/Y34/D1).

“Aile önemli, sonra bebek yaptık çocuğumuz oldu. Sevildiğini, yalnız olmadığını hissettiğinde sen de karşılığını vermek durumundasın. Bu şekilde yaşamımıza devam ettik.” (G16/Y46/D1).

“Evlenmem benim kabullenmemi kolaylaştırdı diyebilirim, daha kolay uyum sağladım, kabullendim.” (G12/Y31/D1).

“Beni kurtaran şu oldu, gazi olduktan sonra evlendim. Ben evlenmeyi kendim istedim, aileme baya bi yalvardım biran önce evleneyim diye, çünkü evlenmezsen çok farklı boyutlara gidiyordu, hayattan uzaklaşıyodum, ben çoğu zaman intiharın eşiğine geldim. Evlendikten sonra baya düzeldim.” (G10/Y30/D6).

“Çocuklarım karım eşim, bunları görmesem psikolojim bozulur... Buraya kadar gelmemde eşimin çok büyük, hatta yüzde yüz katkısı var.” (G19/Y35/D1).

Malül gazilerin yaşama dair umutlarının artmasında çocuk sahibi olmanın da önemli işlevi bulunmaktadır. Çünkü baba olmak, gazilere sorumluluk yüklemekte, kendilerini adayacakları bir amaç sunmakta ve kendilerini normal bir insan olarak görmelerini sağlamaktadır. Çocukları olduğu için yaşam umudu ve motivasyonlarının arttığını gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Kızım doğdu, 1994’ün mayıs ayında. Çocuk geldi kucağıma aldım ilk önce şaka gibi geldi, hemen orda bende şu şarz etti, yani bir film sahnesi gibi, ben yataktayım, çocuğum kucağımda eşim yanımda daha 19 yaşında, maaş yok -o zamanlar şimdiki gibi değildi yani- ‘Napcam ben şimdi? Ben herhalde bir aile babası oldum!’ dedim kendi kendime. ... Ondan sonra çocuğu kucağıma alınca bir ona baktım, bir hanımına baktım hepsi gözümün içine bakıyordu. Dedim ki anlaşıldı ya bu deveyi güdeceğiz ya bu diyardan gideceğiz. Diyardan gitme şansımız olmadığına göre! ... Beni daha da kamçıladi, çocuk olduktan sonra gittim hocaya “Beni taburcu et, yeter ben bırakıp gideceğim!” ben doktorumu buldum dedim.” (G8/Y44/D1).

“Çok güzel bişey (çocuğumun olması), Allah a şükürler olsun. Zaten onlar olduktan sonra hayat bi başka oluyor, onlara kendini adyorsun, daha çok bağlanıyorsun, mücadele diyorsun” (G12/Y31/D1).

“Artık yapacak bir şeyim yoktu anladınız mı? Olmuyor yani, sonuçta hayat şartları böyle bir şeyi gerektiriyor, çoluğum var çocuğum var. Eşim, iki tane kızlarım var onlar beni hayata daha çok bağladı. Bunlar abi, sadece bunlara sımsıkı sarılıp onlar için hayatta kalıyorum.” (G19/Y35/D1).

“O an tabi ki başka bişey oluyorsun, o an işte hayat o zaman başlıyor. ... Şimdi kendimi çocuklarıma adamışım, onlar için elimden geleni yapayım da, vatanımız milletimiz için gelecekleri hayra dönsün, bir iş sahibi bir birey yetiştirmek maksadındayım, tek hedefim o yani.” (G6/Y34/D1).

“Evlendikten 15 gün sonra duydum ki ilk ağacımız meyva vermiş, duydum o beni hayata tuttu. Dedim aaaa ben baba olucam, derken hazırlıklar başladı, cinsiyetini öğrendik falan derken hayat böyle geldi geçti be kardeşim ya, böyle mutlu olduk yani anlatabildim mi!” (G5/Y40/D4).

“İki tane çocuğumuz oldu, onlar olduktan sonra ayrı bir hayat, ayrı bir mutluluk, ayrı bir güven, ayrı bir sorumluluk ... yani ondan sonra yaşadığınız olaylar kaybolup gidiyor, hayata zaten tutunuyorsunuz.” (G1/Y32/D6).

“Alkollü eve gidiyorsun kız çocuğu var diyor “baba şunu yapma!” artık zoruma gidiyor, yapmak istemiyorum. Şu an ben 10 gündür alkölü bırakmışım.” (G11/Y45/D6).

“(Çocuğunun olması) İnsan çok mutlu oluyor, çok mutluluk verici bişey. Sen de kendini o an bir insan yerine koyabiliyorsun.” (G9/Y37/D1).

Diğer insanlar tarafından kabul edilmek ve anlaşılmaq, malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etmelerinde, organ/işlev kayıplarını kabullenme ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında etkili olmaktadır. Malül gaziler açısından kabul edilmek, normal bir insan gibi görülmek, normal insana davranıldığı gibi davranılmak, engelli ya da özürlü olduğunun hissettirilmemesi, olduğun gibi kabul edilerek güçlü olan özelliklerinin görülmesi ve desteklenmesi anlamına gelmektedir. Anlaşılmaq ise malül gaziler açısından kabul edilmekle beraber kişinin fiziksel yeterliliklerine, sınırlılıklarına ve içinde buldukları ruh haline uygun davranılması anlamına gelmektedir.

Eşleri tarafından kabul edildiklerini ifade eden malül gaziler, kabul edilmenin kendileri için anlamını şöyle dile getirmişlerdir:

“Düşünsenize yanınızda sizi o şekilde kabul etmiş bir eşiniz var, çocuk var ve daha çok hayata bağlı hale geliyorsunuz, çok etkisi var yani. Misal ben yani, sağolsun eşim- ben olaydan sonra bir yıl içerisinde evlendim- sanki ben hiç yaralanmamışım gibi davrandı, o hissi bana tattırdı, sorun bile yaratmadı yani hiç görmemezlikten geldi, daha çok destek verdi.” (G1/Y32/D6).

“Eşimle tanıştığımda başta ben dedim ki ‘Adım bu, ayağım böyle, adım atacaksak buna göre adım atalım’ dedim. O da ‘Ben senin kim olduğuna, nasıl olduğuna değil; kafa yapına, bana yaklaşımına, saygı göstermene, benim için önemli olan senin insanlığın’ dedi. ... Merdivenden inerken eşim elimden tutar benim, başkalarının yanında hep koluma girer. Pazara gidiyoruz eşim diyor ki ‘Al şu poşetleri taşı!’ diyor, bazen evde bu sefer kahveyi sen yap diyor, bana hiç ya sen otur ben yaparım!’ demiyor. Yani normal insan gibi davranıyor.” (G15/Y31/D2).

“Eşim her zaman arkamda durdu, ‘Sen yaparsın!’ dedi, doğru da olsa yanlış da olsa aldığım kararlarda, hep motive etti. Ben ilk yaralandığımda hanıma ‘Çoraplarımı giydir!’ dedim, kaldırdı attı bana çorapları, ‘Ben bugün varım, yarın yokum, kim giydirecek sana çorapları?’ dedi. Ondan sonra yataktan arabaya (tekerlekli sandalye) geçerken ‘Tut beni!’ diyordum, o da ‘Kendin geçmeye çalış!’ diyordu. Bişeyleri yaptıkça, yapabileceğim hissine de kapıldım o zaman. ‘Bunu yaparsam, onu da yaparım demeye başladım.’ (G8/Y44/D1).

“Eşim hayata tutunmama neden oldu. Hani bakıyorum ama benim yanımdaki insanlar bana acıyormuş gibi bakıyorlardı ya da ben öyle hissediyordum, ama onun yanına geldiğimde hiç öyle bir şey hissetmiyordum. ... Sağlıklı bir insan için hele engelli bir insan için karşı taraftaki kendisini engelliymiş gibi görmediği takdirde zaten o insan başka biri oluyor, onu ben bizzat yaşadığım için konuşuyorum. Şimdi ben eşimin yanına geldiğimde gerçekten dünyam değişti, onunla beraber gezmek istiyorum, dışarı çıkmak istiyorum, dolaşmak istiyorum bakar mısın sağlıklı bir insan gibi! Onu gördüğüm zaman, dediğim gibi, hani hiçbir engelim yokmuş gibi

davranıyor bana. ... Benimle evlenmek için bile ailesinin karşısında dimdik durdu.” (G19/Y35/D1).

“Durumumu ona anlattığımda sadece bana söylediği şey, ‘Senin elin elimde olsun, gerisi önemli değil!’ dedi, sonra da evlendik. ... Allahım her iki dünyada eşimin yüzünü güldürsün. O öyle bir insan ki, bir kanatlı melek! Yani bu dünyada ne kadar iyi şey varsa ona söylesem azdır. Neden? Ben asa kullanmayı istedim, ama o izin vermedi. Dedi ‘Ben ne zaman bu dünyadan göçer giderim, o zaman o asayı eline alırsın, ben sana kullandırmam’ dedi. Her işime beraber gideriz, çocukların okuluna gideriz, evimizin ihtiyacını beraber gider karşılarız.” (G6/Y34/D1).

“(Eşim beni) Böyle kabul etti, Normal bir insan gibi davranır bana, normal bir evlilik nasılsa bizimkisi de öyle. İşte çalışmış SSK’ dan emekli olmuş bir insan gibi görüyor beni, öyle sakat olarak görmüyor.” (G7/45/D6).

Fiziksel yeterlilikleri ve sınırlılıklarının ve içinde buldukları ruh hallerinin bilindiği ve buna uygun davranıldığı için eşleri ve aileleri tarafından anlaşıldıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Sana bir yardımcı gerekiyor, bazen yapman gereken şeyleri kendi başına yapamıyorsun dolayısıyla yanında seni anlayan bir eş olması çok farklı bir şey.” (G1/Y32/D6).

“Şu anda biz çay içiyoruz di mi? Eşim çayımın şekerini atmış, karıştırmış ve çay yanıma geldi, ben sadece alıp içiyorum çayımı. ... Mesela ben burdan arabaya gideceğim, arabama sandalyemi nasıl yanaştırdığımı, arabaya nasıl bineceğimi eşim çok iyi bilir.” (G19/Y35/D1).

“Allah kimi maddiyatla, kimini aileyle sınar, Elhamdülillah benim bu hayattaki en büyük destekçim eşim olmuştur. Eşim beni yönlendirdi, destekledi, benim kahrımı çekti, şimdi bir insanı çekersin ama kafadan kırık adamı ne kadar çekersin abi. Gecesi gündüzü belli olmayan, anı anını tutmayan, yeri geldiğimde anasını babasını tanımayan birisi hale geldiğimiz de oldu yaşadık bunu geçmişte.” (G3/Y41/D6).

“Sinirlendiğim zaman sabrediyor, bardak kırdığım zaman sabrediyor, bağırdığım çağırduğum zaman sabrediyor. Bunlara karşılık verirse? ... Kızıyorsun sabrediyor, bişeye kıızıyorsun geliyor seni destekliyor.” (G9/Y37/D1).

“Ben biraz askerden önce deli doluydum, askerden sonra (ana-babası) ‘Yahu bu adam böyle, düzeldi’ dediler, ben şunu yapmayacaksınız dediğimde yapmıyorlardı, benim davranışlarımı olumlu karşılıyorlardı, mesela bir yanlışlık yaptım o zaman olumlu, anlayışlı karşılıyorlardı.” (G7/45/D6).

“Eşim evde benim hoşlanmadığım hiçbir şey yapmaz, eğer ben böyle güzel giyinebiliyorsam eşim sayesinde, eğer eşim bana değer vermezse ben ne hale gelirim biliyor musun? Bir anda çöküntü yaşarım. .... Benim bazen eksikliklerim oluyor, hanımın beni tanıdığı için ses etmiyor, iki dakika sinirleniyorum üçüncü dakika geçiyor. (G5/Y40/D4).

“Eve gittiğimizde bir buruk olduk ister istemez ama onlar (ana-babası) bana hiç bir şey yansıtmamaya çalıştılar, destek olmaya çalıştılar, Allah razı olsun hepsinden yani. Allah hiç kimseyi de dalsız budaksız etmesin, ailesiz etmesin.” (G6/Y34/D1).

Gazilerin ailelerinden aldığı önemli desteklerinden bir tanesi de bakım görmektir. Bakım görmek, onlara önemsendiklerini ve yalnız olmadıklarını hissettirmekte,

yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelmede destek olmaktadır. Gaziler, aileleri tarafından her türlü ihtiyaçlarının karşılandığını, korunup kollandıklarını, ilgi ve alaka gördüklerini şöyle dile getirmişlerdir:

“İşte gardaşlarım vardı bana yakın, işte telefon açardım ekmek alırdılar, sigara alırdılar, bazen gelip benim evimi temizlerdiler.” (G9/Y37/D1).

“Gazi olduktan sonra ailemiz bize sürekli bebek gibi baktı, nasıl bebeğe bakıyorsan o şekilde.” (G10/Y30/D6).

“Aynı anne-baba gibi, yani çocuğu düşer de burnu kanar ya öyle davrandılar bana.” (G7/45/D6).

“Ailem daha fazla ilgi alaka gösterdi, daha fazla koruyup kolladılar.” (G12/Y31/D1).

“Annem çok destek oldu Allah razı olsun, her türlü yardım etti, maaşımı almakta, ev almakta, hizmetinde her şeyde.” (G14/Y39/D4).

“Ayağım ağrıdığında annemi çağırımıyordum, mesela benim eşim vallahi billahi diyorum ayağıma masaj yapa yapa, -parmaklarım şöyleydi benim (içe doğru kasılmış), yürürken parmaklarım yaralanırdı, bunlar hep bana acı verirdi- ben bi bakardım eşim ayağımın yanında uyuya kalırdı. Onun bana göstermiş olduğu ayrı bir meşakkattir yani. ... Pırlanta gibi bir eşim var, Allah ondan razı olsun. Allah razı olsun onun annesinden de babasından da. Yani bir eşin yapması gereken her şeyi yapıyor.” (G5/Y40/D4).

“Buraya kadar gelmemde eşimin çok büyük katkısı var. Çok büyük değil hatta yüzde yüz katkısı var yani, ben bunu açık ve net konuşayım.” (G19/Y35/D1).

Ailelerinin yaptığı nasihat ve cesaretlendirme sonucu teselli bulan malül gazilerin, yaşadıkları sorunlar karşısında sabır ve dayanma güçleri artmakta ve bu sayede kabullenme ve uyum süreçleri kolaylaşmaktadır. Ailelerinin nasihat ve cesaretlendirmesi sonucu teselli bulan malül gaziler, bu desteğin kabullenme ve uyum süreçlerindeki rolünü şöyle ifade etmişlerdir:

“Eşim bana ‘İşte ayağım protez falan diye kendini bastırma, kendini sınırlama, kendini işe yaramaz bir insan gibi görme! Bir kere kendi özgüvenini kaybetme.’ diyor. O çok etkili oldu, hani böyle. Bir de şunu yap dedi eşim, ‘Başka insanların ne dediğinden ziyade sen kendin ne hissediyorsan ona bak, yahu şu elalem ne der elalem ne düşürü kafandan sil! Sen nasıl mutluyusan öyle yaşa!’ dedi, Bunun olumlu etkisi oldu, çok oldu hatta, özgüvenim daha da arttı.” (G15/Y31/D2).

“Her türlü güzel konuşuyorlardı benlen, moralimi yüksek tutmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. ... Yaaa dünyanın en büyük duygusu, insan zengin hissediyor kendini, yani manevi yönden. O duygu anlatılmaz yani, Allah kimseyi sahipsiz etmesin. Onların desteği çok önemli yani, onların desteği anlatılmaz.” (G6/Y34/D1).

“(Eşim) Güzel şeyler anlatıyordu bana, mesela ‘Sabret, kader işte hayata alışman lazım, buna sabretmen lazım.’ Bişeye kıızıyorsun seni motive ediyor eee bi süre sonra sen de sinirden vazgeçebilirsin.” (G9/Y37/D1).

(Vücudunda kırıklar olması ve bir ayağının aksıyor olması karşısında ailesi) Hiç sıkıntı yaratmadılar, Allah'ın ilahi takdiri dediler yani, on numara ilgi gösterdiler bana. (G2/Y51/D5).

“Hani benim kötü dönemlerimde, hani umutsuzluğa kapıldığım, hiç bi şey yapamayacağımı düşündüğüm dönemlerde, dedemin hiç unutamadığım şu cümlesi var, demişti ki ‘Oğlum Ağlama! Sen bir gazisin, sen şehitlerden sonra gelen en büyük mertebesin. Ağlamayacaksın, onurlu gururlu olacaksın, dimdik ayakta duracaksın. Senin ayağın yok, böyle sıkıntı yaşıyorsun oğlum her şey Allah’tan. Şükretmesini bileceksin, isyan etmeyeceksin. Hayata dört elle sınıksarı sarılacaksın.’ Eğer o dedem bana bunu söylemese; ben ağlasam da isyan etsem de kendime yapıyorum. ... Dedem hep bana derdi ki ‘Oğlum sabret, ağlama, isyan etme, şükret, namaz kıl!’ Hep böyle uyarırdı beni. Namaz kılmaya başladıktan sonra hayatım daha da değişmeye başladı benim.” (G5/Y40/D4).

Özetle ailelerinden almış oldukları destekle teselli bulan, bakım gördükleri için önemsendiklerini, kabul edildiklerini ve anlaşıldıklarını hisseden ve yaşama dair umutları artan malül gaziler, yaşadıkları kayıpla baş etmede önemli bir güç elde etmektedirler.

4.4.2.2 Devlet Güvencesi

Devlet güvencesi kategorisi *özlük hakları* ve *sosyo-ekonomik statü* kodlarından oluşmaktadır. Terör örgütüyle mücadelede yaralanarak organ ve işlev kaybına uğrayan askerlerin resmi olarak malül gazi olabilmeleri ve böylece devlet güvencesinden faydalanabilmeleri için öncelikle terörle mücadele sürecinde yaralandıklarını ispatlayan olay yeri raporu ve GATA’dan alacağı iş göremezlik raporu gerekli olmaktadır. Aldıkları raporlarla resmi olarak malül gazilikleri onaylanan askerler artık devlet güvencesi altına girmektedirler. Çünkü gazi oldukları için kendilerine tanınan tazminat, gazilik maaşı, iş hakkı, devlet hastanelerinde ücretsiz tedavi, araç alımında ÖTV indirim, ücretsiz seyahat hakkı, çocuklarına eğitim bursu ve ücretsiz yurt hakkı gibi çeşitli özlük haklarına sahip olmakta ve bu haklar sayesinde sosyo-ekonomik statüleri iyileşmektedir.

Gaziler için devlet güvencesi altında olmak, kendilerini değerli hissetmelerine, yaşadıkları kaybı olumlu bir şekilde anlamlandırma ve kabullenmelerine yardımcı olduğu için güçlü bir destek kaynağıdır. Gaziler kendilerine tanınan çeşitli özlük haklarından faydalanabilmeleri için öncelikle resmi olarak malül gazi olduklarının onaylanması gerekmektedir. Resmi olarak malül gaziliğin onaylanması, bazı gaziler için tedavi sürecinde tamamlanırken bazı gaziler içinse sivil hayata döndükten sonra

tamamlanmaktadır. Askeri birimlerden alınan olay yeri tespit raporu ve askeri hastanelerden alınan işgöremezlik raporu ile resmi olarak gaziliklerinin onaylandığını ve bu sayede özlük haklarından faydalanmaya başladıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Heyet raporunu aldıktan sonra olaya ilişkin belgelerin gelmesi gerekiyor. Yaralanma hadisesinin vazifeden kaynaklı olduğunu ispatlayıcı belgelerin gelmesi gerekiyor. Bu belgeleri birliğimizde hazırladık ve iadeli taahhütlü olarak genel komutanlığa göndermişim. ... Şimdi ben muharip sınıfta olduğum için mevcut yaralanmamdan dolayı artık muharip sınıfta görev yapamayacağım, sınıfı görevini yapamaz kararı verildi TSK sağlık yönetmeliğine göre. GATA’da heyet raporu aldık ondan sonra da emekliye ayrıldım.” (G20/Y39/D6).

“Benden rapor istediler, ben de gittim askeri hastanede kurula girdim, zaten benim bilgilerim de hastanede vardı. Bir de emekli sandığı kara kuvvetlerinden çatışma yerinin krokisini istedi. Sonra yazışmaları yaptık emekli sandığıyla. Ondan sonra da beni maaşa bağladı.” (G7/45/D6).

“Ben 2000’de yaralandım, 2001 Mart ayında hastaneden çıkış yaptım hazıranda da maaşım bağlanmış, bak üç ay sonra. Ben hiç bişey yapmadım, kendi her şey oldu. Gelen tutanak gelen rapor adli tıbbın verdiği rapor, bunlar yani önemlidir. Çünkü operasyon sırasında tabur komutanı bölük komutanı, mesela bunların verdiği rapor çok önemli. Arkadaşım gitmiş mesela fūnye patlamış, barmakları tutmuyor, iki gözü %10 görüyor emekli olamadı.” (G9/Y37/D1).

“Tedavi süreci bittikten sonra senin askere devam edip etmeyeceğim belli oluyor doktorlar tarafından. GATA kararı veriyor yani elverişli mi elverişli değil mi diye. Elverişli değildir diye rapor aldıktan sonra zaten, gaziliğe sevk ediliyorsun. (G1/Y32/D6).

“Bir buçuk iki sene sürdü, bana şu evrakları hazırla dediler. Ankara’ya gittim, Ankara’da bütün evrakları hazırladım, ondan sonra emekli oldum. Emekli kartı verdiler, maaş bağladılar, toplu para verdiler.” (G11/Y45/D6).

“Hocalarım saolsun, işlemlerimi hallettiler. İşlemlerimi emekli sandığına gönderdim, üç dört ay içerisinde emekli oldum, maaşa bağlandım, tazminatımı verdi, çocuğum oldu çocuğumun eşimin kendimin sağlık sigortası oldu. Hamdolsun şükürler olsun Rabbimize, Cenabı Allah’ım devletimize milletimize zeval vermesin.” (G6/Y34/D1).

“İşte heyete saktular Ankara GATA’da, yüzde doksan beş iş göremezlik raporu verdiler, birinci dereceden bakıma muhtaç olarak. Bana rapor verdiler, o raporla beraber devletin öngördüğü şekilde gazilik maaşımız bağlandı, Mehmetçik Vakfı’nın maaşı, tazminatı ödendi.” (G8/Y44/D1).

Malül gazi oldukları resmi olarak onaylanan gaziler, özlük hakları sayesinde kendilerini devlet güvencesi altında hissettikleri için uyum sorunlarıyla baş etmede kendine olan güvenleri de artmaktadır. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde de kendilerine tanınan özlük haklarının uyum sorunlarıyla baş etmede son derece önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu hakların neler olduğu konusunda gazilerin ifadelerine başvurmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Malül gaziler, tazminat ve gazilik (malüliyet) maaşı aldıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Biz gazi olduğumuz zaman devletimiz bize maaş bağlıyor.” (G10/Y30/D6).

“Askerden sonra bana gazilik maaşı bağlandı, tazminat aldım, Allah Devletimize zeval vermesin.” (G12/Y31/D1).

“Gazilik maaşı alabiliyorsun artı Mehmetçik Vakfı’ndan da maaş alabiliyorsun.” (G19/Y35/D1).

“Allah devletimize de zeval vermesin, çünkü güçlü ve sosyal bir devlet olmasa biz bu maaşları alamayız, bu imkanlar bize verilmez.” (G5/Y40/D4).

“Devletten gazilik maaşı alıyorum, şeref aylığı alıyorum, o şeref aylığının ne kadar kıymetli olduğunun bilincinde yürüyerek en ufak zerre kadar haram bîşeye yeltenmedim.” (G6/Y34/D1).

Devlet ve askeri hastanelerden almış oldukları tedavi desteğini şöyle dile getirmişlerdir:

“Hastanelerden ücretsiz tedavi olabiliyorsun,” (G1/Y32/D6).

“Askeri hastanelerinde ücretsiz tedavi olma hakkı,” (G17/Y42/D1).

“Malzeme açısından devlet bize en iyisini veriyor, Allah için yani şimdi yiğidi öldür hakkı yeme demişler, devlet en iyi protezi en iyi silikonu veriyor.” (G5/Y40/D4).

“Çocuğumun, eşimin, kendimin sağlık sigortası oldu.” (G6/Y34/D1).

Gazi oldukları için devlet kurumlarında işçi statüsünde çalışma hakları olduğunu şöyle dile getirmişlerdir:

“2001’de silahlı kuvvetlerden emekli oldum (malül gazi emekliliği)... Özel idarede çalışmaya başladım beş yıl sonra, atamamızı yaptılar bizim-iş hakkımızı verdiler... İş yerinden de daha bu sene 2016 yılında emekli oldum, on yılı özel idarede çalıştım.” (G18/Y46/D4)

“Bizim özlük haklarımız var, devlet tarafından desteklendiğin için, iş imkanının olduğu için, maddiyat anlamında emekli oluyorsun, maaşa bağlanıyorsun,” (G1/Y32/D6).

“Devlet sana bir iş hakkı da veriyor kendin gidip kullanabiliyorsun.” (G19/Y35/D1).

“Ben en sonunda iş için müracaat yaptım, devlet bana iş verdi... Ben hem gazilik maaşı alıyorum hem de çalışıp emekli olduğum için (iş hakkı ile) oradan da maaş alıyorum, devlet de destek oluyor, ben rahatım, geçinebiliyorum.” (G5/Y40/D4).

Ev almak istediklerinde faizsiz konut kredisi hakları olduğunu ve araç almak istediklerinde ise ÖTV indiriminden yararlanabileceklerini şöyle dile getirmişlerdir:

“TOKİ’den ev aldım, Toki de gazilere öncelik tanıyorlar ev alırken.” (G12/Y31/D1).

“Ev hakkını kullandım, araba almadım. Çoğu hakkımız var, ben gerek duyduğumda kullanıyorum.” (G11/Y45/D6).

“Ev aldım faizsiz konut kredisiyle, ÖTV indirimiyle araç aldım.” (G17/Y42/D1).

“Üçbeş kuruş paran varsa (ÖTV indirimi ile) araba alabiliyorsun.” (G19/Y35/D1).

“Araba aldım hanıma, Cenabı Allah’ım devletimize milletimize zeval vermesin, hanım ehliyet aldı, arabamızla gidiyoruz geliyoruz, yazları tatile gidip geziyoruz, dolaşıyoruz.” (G6/Y34/D1).

Eğitim konusunda çocuklarının desteklendiğini, burs ve ücretsiz yurt imkanları olduğunu ve %3 gazilik kontenjanıyla çocuklarını özel kolejlerde okutabildiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben gazi olduğum için onlar kolay burs alıyorlar, yurtları bedava, iki öğün yemekleri bile bedava veriliyordu. Devletin sağladığı imkanlar bayağı iyi yani, mesela çocuklara geri dönüşümsüz burs verdi, yani bunlar iyi bişey.” (G2/Y51/D5).

“Oğlum yedi yaşında, onu şimdi özel koleje verdim, %3 gazilik kontejanından.” (G12/Y31/D1).

“Abi, gazilikten yana bu özel okullar çok güzel, hani çocuğunu burslu verebiliyorsun, dört senedir benim kızım kolejde.” (G19/Y35/D1).

Yukarıda bahsedilen özlük hakları sayesinde sosyo-ekonomik statüleri iyileşen malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenmeleri kolaylaşmakta ve koşulların değişmesiyle oluşan yeni yaşamlarına adaptasyonları hızlanmaktadır. Kendilerine tanınan özlük hakları sayesinde sosyo-ekonomik statülerinin iyileştiğini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Gazi olduktan sonra bana sağlanan özlük haklar benim hayatımı daha da kolaylaştırdı, maaşım arttı, çift maaş alıyorsun, iş yerinde sana herkes böyle ayrı bir gözle bakıyor, onurun artıyor, ondan sonra biryere gittiğin zaman kanuni olarak önceliğin var.” (G15/Y31/D2).

“Artık devlet güvencesi altına giriyorsun, yaralandınız-gazi oldunuz, devletin himayesine girdiniz, bi şekilde yaşadığınız o olay, travma veya vücudunuzdaki kayıp bir şekilde kayboluyor. Neden, çünkü devlet sizi destekliyor, ne anlamda destekliyor? Hayata bağlı olmak için, bundan sonraki hayata devam etmek için sana iş imkanı veriyor, evin yoksa devlet tarafından faizsiz konut kredisi sağlıyor ondan sonra hastanelerden ücretsiz tedavi olabiliyorsun. Buna benzer bissürü sosyal anlamda seni destekliyor bu da zaten insana doğal olarak artı veriyor, bir şekilde hayatına artı olarak geri dönüyor, dolayısıyla hayat farklı bir şekilde yönlüyor. Bu imkanlar insana bir şekilde katkı veriyor olumlu anlamda.” (G1/Y32/D6).

“Zaten sosyal haklarımız bize veriliyor, sosyal haklarımızın dışında artı bir isteğimiz de yok. Şu anda devletin bana sağladığı imkanlar Allah’a şükür yetiyor.” (G18/Y46/D4).

“Çok büyük sıkıntı yaşadık dersek yalan olur, başlarda maaşımız düşüktü ama sonra yükseldi, ... pek büyük bir sıkıntı yaşamadım. Maaşımız az desek yalan olur, o bize yakışmaz.” (G4/Y42/D4).

“Ayakkabı sektöründe çalışıyordum, yaralanmasaydım geldiğimde ayakkabı sektöründe çalışmaya devam edecektim ve çok çok o sektörde kendime bi atölye açacaktım. Güzel de maaşımız vardı, ama böyle rahat değildim. Sabah sekiz akşam sekiz çalışacaktım, ikramiye yok, sigorta yok, hiç bi şey yok, böyle bi yaşantının

içinde gidip gelecektim. ... Ekonomik olarak ne kadar güçlü olursak o kadar hayatımızın kalitesi artıyor, mesela örnek vereyim: Benim arabam yoktu bugün var, yürüme engelim kalktı, yürümekle, otobüse ya da minübüse binmekle geçirdiğim zamanı arabamla geçirdiğim için ruhen ve bedenen daha sağlıklı oluyorum. ... Ben hem gazilik maaşı alıyorum hem de çalışıp emekli olduğum için oradan da maaş alıyorum, devlet de destek oluyor ben rahatım, geçinebiliyorum.” (G5/Y40/D4).

“Devletten gazilik maaşı alıyorum, şeref aylığı alıyorum ... Mesela ben aydan aya gidip paramı aldığımda her seferinde genelde demeye çalışıyorum ‘Ya Rabbi sen devletimize, milletimize zeval verme!’ O paranın ne kadar tatlı olduğunun farkına varıyorum, o zaman, daha da tatlı geliyor bana.” (G6/Y34/D1).

“Devlet çok önemli, eğer devlet yoksa biz yok oluruz, ... Allah devletimize zeval vermesin.” (G12/Y31/D1).

4.4.2.3 Gazilerle Birliktelik

Gazilerle birliktelik kategorisi kaybı normalleştirme, anlaşılma-kaderdaşlık, rahatlamak-mutluluk, umut-olumlu örnekleri görmek, dayanışmak-birbirinden öğrenmek ve sosyalleşme kodlarından oluşmaktadır. Gazilerle ilgili dernek ve vakıflar, BRM ve gazilerin birlikte tatil yapabildiği sosyal tesisler aracılığıyla bir araya gelebilen malül gaziler, hayata tutunma ve yeni yaşamlarına uyum sağlamada çok önemli bir güç elde etmektedirler. Çünkü diğer malül gazilerle birlikte olmak onlara, yaşadıkları kaybı normalleştirmelerine, anlaşıldıklarını hissetmelerine, mutlu ve huzurlu olmalarına, uyum sorunlarıyla baş etmede olumlu örnekleri gördükleri için yaşama dair umutlarının artmasına, sosyalleşmelerine ve bir dayanışma içersine girerek birbirlerinden öğrenmelerine imkân tanımaktadır.

Diğer gazilerle bir araya gelmek yaşanan kaybın normalleşmesine neden olmaktadır. Çünkü kendisi gibi engelli olan diğer gazilerle bir araya geldiklerinde bu dünyadaki tek engelli gazinin yalnızca kendisi olmadığını gören gaziler, yalnız olmadıklarını hissetmektedirler. Ayrıca kendilerine oranla organ ve işlev kayıpları daha fazla olan gazileri gördüklerinde ise kendi hallerine şükretmeye başlayan gaziler için daha önce zihinlerinde büyüttükleri kayıp ve sorunlar, artık o kadar da büyük ve baş edilmez olarak görülmemektedir.

“Alışyorsun orda (BRM), senin ayağın kopuk onunkisi de kopuk.” (G13/Y41/D4).

“Yeni gazi olmuş birisi ilkönce Ankara rehabilitasyona gitsin, orda bi altı ay kalsın, diğerlerini görsün. Kendinden iyileri de görsün kötülerini de görsün. İlkönce ‘Allah’a şükürler olsun ben iyiymişim’ der. Bak ben geçen Ankara’ya gittiğimde şunu gördüm, çok üzuldüm o çocuğa aslında, mayın patlıyor hem iki gözü görmüyor

hem de benim gibi felç! Ben felcim ama bağımsızım. En azından %70 bağımsızım.” (G8/Y44/D1).

“Görme engellileri görünce psikolojim bozulmadı değil, hem görme engelli hem bu şekilde olsaydık daha da ağır olurdu diye düşündüm. ... Kimisinin bacağı yok, kimisinin iki ayağı yok, kimisinin kolu yok, kimisi görme engelli. Bunları göre göre alıştık, alışınca da o arkadaşlarla sohbet muhabbet etmeye başlayınca arkadaş olduk.” (G19/Y35/D1).

“Kiminin iki ayağı gitmiş, iki gözü gitmiş, iki kolu giden arkadaş gördüm orda (BRM). Düşündüm yani, insan bir empati yaptığı zaman, ben de bir gaziyim ama ben ondan hafif bir gaziyim. İnsan kendini unutup, onun psikolojisine kendini koyuyor. ... Ben iyiyim yine Allaha şükür, ancak eli, kolu olmayan, ayağı, gözü olmayanlar var, protez kullananlar var. Çok zor bir durum, arkadaşlar bazen anlatırlar bana, kendimi tutamam ağlarım yani. ... Düşünsenize iki ayağı, iki kolu olmayan arkadaş, bu adam nasıl çalışsın, nasıl yürüsün, nasıl hayatta kalma durumu olsun. Onların psikolojisi daha çok tabi, biz onların yanında kendimizi şanslı hissediyoruz, çünkü en azından altıncı dereceden yaralandığımız için hayata daha çok adapte olabiliyoruz.” (G1/Y32/D6).

“Bir olay başınıza geliyor ya, siz sanıyorsunuz ki o olay sadece benim başıma geliyor. Eliniz kesiliyor, diyorsunuz ki bu dünyada tek eli kesilen insan benim. Ama öyle bir yere gidiyorsunuz ki bir bakmışsınız ana! Benden kaç kat daha kötü durumda olanlar da var. İlk başlarda orda (BRM) benim gibi başka insanların da olduğunu görmek bana iyi geldi.” (G15/Y31/D2).

“Gazi yürüyemiyorsa dünyada tek yürüyemeyen kişinin kendisi olduğunu, göremiyorsa sadece bu dünyada kendisinin göremediğini zannediyor... Ama rehabilitasyon merkezindeki gaziler birbirlerinin yanına gide gele, onları göre göre artık bu doğal gelmeye başlıyor insana, başına gelince farkına varıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Bu parmakları hissetmiyorum, şu bilek bu kadar hareket ediyor. Çok şükür ben gene iyiyim benden daha kötü olan arkadaşlarım vardı. İki bacağı olmayan, gözü olmayan, kafasından yaralanan insanlar var, benimkisi hiçbir şey.” (G11/Y45/D6).

“Şimdi şöyle söyleyim, tabi çok büyük fiziksel uzuv kaybı olanlarla bizimki kıyaslanamaz. Bir uzuv kaybı olanla kıyaslanırsa onların çektiği ızdırabın yanında bizimkisi çok fazla değildir.” (G20/Y39/D6).

“Dizinin hemen altından ayağı kopmuş arkadaşlar vardı, onlar seviniyordu, dizinin hemen altından, ama ayağı sallanıyordu, bu ayaklar top oynayacak diye seviniyordu, mutluydu. Onları görünce bende çok bir şey yok dedim yani, şükrettim.” (G4/Y42/D4).

Kendisi gibi ya da kendisinden daha ağır şartlarda olan gazileri görmek, yaşanan kaybı normalleştirmektedir. Bununla birlikte kendisinden daha ağır şartlarda olup da hayata bir şekilde tutunmuş, olumlu düşünen, neşeli, mutlu ve yeni yaşamlarına uyum sağlamış gazileri gören, diğer bir ifadeyle olumlu örneklere şahit olan malül gazilerin yaşama dair umutları da artmaktadır. Çünkü kendilerine ‘O yapabiliyorsa ben de yapabilirim!’ demeye başlayan gaziler, olumlu örnekleri model alarak sorunlarıyla baş edebilmektedirler. Olumlu örnekleri görerek yaşama dair umutlarının arttığını, malül

gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Bizim bir Hasan abimiz var, gözleri görmüyor, bir ayağı protez mesela bu abimiz sakal tıraşını benden daha hızlı oluyor. Ben ilk tanıştığımızda –Ankara’dayız, on seneyi geçmiştir- canımız sıkıldı dedik okey oynayalım, o abimiz ‘Ben boş oynamam!’ dedi, ben de kendi kendime ‘Rakip hafif abi!’ diyorum, partiyi bir geçirdiler bize. Yaa hayatta en küçük örneği bu yani. Hayatı bırakmamış, pes etmemiş, hala çalışır. ... 2001’de Ankara GATA Rehabilitasyon merkezi açıldı, biz gazilerin özellikle 2001’den sonraki gazilerin hayata atılması biraz daha oldu. Niye? Şimdi ben senden bişey gördüm, ‘Osman yapıyorsa ben de yaparım!’ diyorsun.” (G8/Y44/D1).

“Benden kaç kat daha kötü durumda olanlar da var, adam hayata sıkı bağlanmış. Adamın iki bacağı yok scooterla yarış yapıyorlar, hadi bakalım kim geçecek diye. Adamın gözü yok espri yapıyor, ben çok iyi kahve falına bakarım diye. Yani inanamıyorsunuz! Adamın kolu yok, adam diyor ki ‘Gel ben seni göğsümle bile yıkarım, gel göğüs göğüse muharebe yapalım’ diyor. Yani o insanları bi gördüm, anam dedim ya, adam tekerlekli sandalyeye mahkum, yani belden aşağısı felç, ömür boyu yürüyemeyecek bırak yürümeyi evinden dışarı çıkamayacak. Ama buna rağmen adamın evi var, arabası var, evlenmiş, işte çalışıyor işine gidiyor, günlük sporunu yapıyor, tekerlekli sandalye basket takımında oynuyor sonra bu insanları görünce bir an kendime dedim ki ‘Lan oğlum yazıklar olsun sana, şunlara bak bi de kendine bak!’ Rehabilitasyon merkezine bi geldim baktım böyle tekerlekli sandalyeye mahkum insanlar normal yaşamlarına devam ediyor. Görme engelliler goalball takımı var. Sonra dedim ki, ‘Benden daha kötü durumda olanlar benden daha mutlu olabiliyorlarsa ben de olabilirim. Onlar ne yapıyorlar da mutlu oluyor? Onlar durumlarını kabullenmişler, ben kabullenemedim. ... O adamlara bakıyorsun... hiç isyan etmiyorlar, şikâyet etmiyorlar, ya biz niye böyle olduk diye. İşte bunları görünce ben dedim ‘Ya sen ne kadar rezil bir adamsın!’ Sonra bi anda şeyim değişti, bakış açım değişti. Sonra dedim, ben kendi hayatımı eski düzene nasıl getirebilirim diye.” (G15/Y31/D2).

“Gazinin kendi engel grubuyla ilgili olan bir STK’ya derneğe falan gitmesi lazım. Mesela tekerlekli sandalye kullanıyorsa tekerlekli sandalyelilerin derneğine takılması, onların içinde de kendini geliştirmesi lazım. ... Biz orda (rehabilitasyon merkezinde) üç, beş kişi bir araya geliyoruz görme engelliler olarak, hep sohbet ediyorsun orda. ... İşte ordaki grup bişekilde birbirini tedavi ediyor. ... Model alıyor çünkü. Yani ruhu iyileşmemişse kendi ruhundan daha iyi bir ruh varsa karşısında ‘O yapıyorsa ben niye yapmayayım!’ diyor.” (G16/Y46/D1).

“Benim çalıştığım birimde bazı gazi arkadaşlar var, bazıları şef pozisyonunda çalışıyor. Baktığın zaman, dışardan baktığında kesinlikle gazi olduğunu anlayamazsın. Nedeni, çünkü kendini o kadar geliştirmiş ki, gazilik artık onun için ikinci planda, yani normal insan gibi yaşıyor. ... Bakıyorsun ki o insan halen gülüyor, neşe saçıyor, espri yapıyor, hayat dolu. Ne kadar da ayağı olmasa, kolu olmasa yeri geldiğinde sanki ayağı varmış, kolu varmış gibi davranıyor, işte yani olay insanın kendinde bitiyor.” (G1/Y32/D6).

Diğer gazilerle bir araya gelmek, onlarla birlikte vakit geçirmek malül gazilerde anlaşıldıklarını hissettirmektedirler. Çünkü kaderdaş olduklarını, yani aynı kaderi paylaştıklarını, dolayısıyla da anlaşıldıklarını ve birbirlerini daha iyi anlayabildiklerini ifade etmektedirler. Gazilerle birlikte iken daha çok anlaşıldıklarını, çünkü çektikleri

sıkıntıların yaşanmadan bilinemeyeceğini, benzer deneyimleri nedeniyle birbirlerini daha iyi anladıklarını malül gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Kiminin ayağı, kiminin gözü, kiminin kolu farklı şekillerde yaralanmış... Ama tabiki hepimizin kaderi aynı kaderdi yani, ‘Kaderdaş’ diyorduk birbirimize. ... Bizim hayata bakışımız, hayat düşüncelerimiz normal insan gibi olmayabilir belki, çünkü biz hayata daha farklı bakabiliyoruz. Bizim düşündüklerimiz, yaşantılarımız, yaşadığımız olaylar daha farklı. ... Normal bir insana anlatırsın, dinler ama yaşamadığı, bilmediği için bir an dinler seni, ama unuttur gider.” (G1/Y32/D6).

“Gazi arkadaşlarımın yanında daha iyiyim. Çünkü o insanların yanında daha rahatsın, o insanların yanında kendini şey hissetmiyorsun yani ‘Acaba bu adam bana bunu söylerken acıdığı için mi söylüyor yoksa şey mi?’ diye düşünmüyorsun. Mesela gazilerin yanındayken, görme engelli bir gaziye ‘Abi ya, koca duvarı görmedin mi, nasıl çarptın koca duvara?’ diyebilirim, ama sağlam bir adamın yanında bunu yapamazsın, diyemezsin. Senin gibi olan birinin yanında daha gerçekçisin, gerçeği söyleyebiliyorsun seni yadırgamıyor, daha iyi anlıyor.” (G15/Y31/D2).

“Gazi arkadaşlarımla bir araya gelmek... Osman hocam böyle heyecanla gidiyorum. Bir atasözü var, ‘Nasreddin Hoca bir gün damdan düşüyor, hemen hocaya diyorlar ki, Hocam doktor çağıralım! Hoca da diyor ki yok doktor değil damdan düşen birini çağırın, o beni iyi anlar diyor.’ Yani şimdi, eşimin dışındaki insanların hepsi yani akrabalarım, arkadaşlarımın hepsi, tamam bana saygı duyuyorlar ama benim yaşadıklarımı, mesela benim bu dünyadaki tek isteğim çocuğumun surat ifadesini görmek isterdim! Bunu gazi arkadaşlarımdan başkası anlayamaz, en iyi gazi arkadaşlarım anlar, onları da en iyi ben anlarım.” (G6/Y34/D1).

“Bizim rehabilitasyon merkezimiz var Ayvalık’ta, orda bir arkadaşımınla sohbet ettim dedi ki, ‘Mahallede benim oğluma topalın oğlu, topalın oğlu diye dalga geçmişler!’ ona ben çok üzülüm yani. Ona sen veya başka bir insan üzülür, insani duyguları taşıyan her insan üzülür, ama benim kadar anlayamazlar onu, beni de o insan anlar.” (G6/Y34/D1).

“Burada dernek ortamında gazilerle oturuyoruz muhabbet ediyoruz kafayı dağıtıyoruz yani. O derdini bana anlatıyor, ben ona anlatıyorum, anlaşabiliyoruz.” (G18/Y46/D4).

“Zamanla bu acıyı anlatamıyorsun, rutinleşiyor bu herkes için, ama senin acı hala devam ediyor. Dolayısıyla gaziler hanımının, ailesinin yanında alamadığı şeyi kendi gazi kardeşinin yanında alıyor, çünkü onu anlıyor gazi kardeşi... Ne eşi, ne anası, ne çocukları bilemezler, çünkü benim yaşadığımı oda yaşadı, beni en iyi o anlar (G3/Y41/D6).

“Buradakilerle (gaziler derneğinde) çok konuşuyoruz, kaderimiz her şeyimiz aynı.” (G13/Y41/D4).

“Bizim en yakın dostumuz gazi arkadaşlarımız. Gaziler çoğu zaman sürekli birbirleriyle olur, çünkü, bizi bizden başkası anlamıyor.” (G10/Y30/D6).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere malül gaziler, kendisi gibi malül olan diğer gazilerle birlikte olduklarında anlaşıldıklarını ifade etmişlerdir. Anlaşılacak, gazilerde bir rahatlama, kendilerini daha iyi ve mutlu hissetmelerine neden olmaktadır. Çünkü

yaşadıkları acı ve sıkıntılar karşısında toplumdan hatta bazen aileden bile beklediği değeri, ilgi ve alakayı göremeyen malül gaziler, anlaşılmadıkları için kendi içlerine çekilmektedirler. Ancak benzer sorunlar yaşayan gazilerle bir ara geldiklerinde ise daha iyi anlaşıldıkları için kendilerini iyi hissetmekte ve mutlu olmaktadır.

Gazilerle birlikte olduklarında anlaşılmış olmanın verdiği rahatlık hissini, yaşadıkları mutluluk ve huzuru malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Derneğe gelmek, zaten bizim gazilerle bir oturup konuşmamız bize terapi etkisi yapıyor. Yapmasa bile huzur, bak inan bana huzur. Ben belki ailemin içinde huzurlu olamadığımı orda huzurlu oluyorum. Bak bu kadar net söylüyorum bak. Ya bu çoluğun çocuğun yaa, annen ya, bir anda kayış kopuyor inan bana çıldırıyorsun amma ve lakin orda bir güç geliyor, bir şey geliyor. Bir dayanma yani, orası apayrı ya... Abi ben içimde, evimde olmadığım kadar orda mutluyum ya... Ya burada gerçekten bizlerin niye iç içe düştüğümüzü şöyle anlayın, Evde huzur bulamadığımızı orda bulmamızın nedeni, kendi derdimizi, bizi bizden başka kimse anlamıyor. ... Mesela rehabilitasyon merkezine gidiyoruz, rehabilitasyon merkezinde biz sanki Bahama Adaları’na gitmiş gibi hissediyoruz, orada bir saat da olsa muhabbet sohbetle, o göz göze bakışmalar bize acayip derecede yetiyor.” (G3/Y41/D6).

“Arkadaşlarımla görüştüğüm zaman mutlu oluyorum. Gırgır şamata işte, karşıdaki insan aynı senin gibi bir gazi, beni anlıyor, o zaman rahat oluyorsun. Ben buralarda fazla takılmıyorum, buralarda kahve hayatı fazla olduğu için buralara takılmıyorum, derneğe devamlı gitmek istiyorum.” (G7/45/D6).

“Bizim rehabilitasyon merkezimiz var Ayvalık’ta, orda bir arkadaşımınla sohbet ettim dediki, ‘Mahallede benim oğluma topalın oğlu, topalın oğlu diye dalga geçmişler!’ ona ben çok üzülüm yani. Ona sen veya başka bir insan üzülür, insani duyguları taşıyan her insan üzülür ama benim kadar anlayamazlar onu. Beni de o insan anlar. Onun için onlarla bir araya gelmek insana haz veriyor, keyif veriyor, rahatlatıyor, anlaşıldığımı hissediyor insan.” (G6/Y34/D1).

“Gazi arkadaşlarımla yanında daha iyiyim, çünkü o insanların yanında daha rahatsın. Senin gibi olan birinin yanında daha gerçekçisin, gerçeği söyleyebiliyorsun seni yadırgamıyor, daha iyi anlıyor.” (G15/Y31/D2).

“Bu olayı yaşayan bir insanla paylaştığın zaman insan daha çok rahatlıyor, en azından senin gibi düşünen, seni anlayan bir insan var karşında.” (G1/Y32/D6).

“Biz orda (rehabilitasyon merkezinde) üç beş kişi bir araya geliyoruz görme engelliler olarak, hep sohbet ediyorsun orda, ... veya orda pişti oynuyorsun, tavla oynuyorsun ya da kitap okuyorsun böylece birbirini destekliyorsun orda. İşte ordaki grup biçimde birbirini tedavi ediyor.” (G16/Y46/D1).

“Bazen gaziler derneğine gidiyorum, orada kader arkadaşları olduğu için bir rahatlık hissediyor insan.” (G17/Y42/D1).

“Aynı sıkıntıları yaşadığımız için birbirimize derdimizi anlatıyoruz, derdimizi çözmeye çalışıyoruz, hakaten burası rehabilitasyon merkezi gibi bir yer. ... Karşıdaki insanın senin halini anlaması, senin duygularına ortak olması, bunlar bizi mutlu ediyor.” (G18/Y46/D4).

“Biz gaziler, bir arada olduğumuz zaman daha çok mutlu oluyoruz. ... Biz genelde gazi arkadaşlarla bir aradayız, (birlikteyken) biz kendimizi daha iyi hissediyoruz. Onlar bizim dünyamızda olmak zorunda.” (G5/Y40/D4).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi malül gaziler, gazi arkadaşlarıyla birlikte olduklarında anlaşıldıkları için rahatladıklarını ve mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca yaşadığı kaybı ve sorunlarını unutmak için gazilerden uzaklaşan, onlarla bir araya gelmeyen G11 ise gazilerle birlikte olmadığı için boşluğa düştüğünü şöyle ifade etmiştir:

“Ben onlarla (gazilerle) ortama girmediğim için boşlukta kaldım. Dediğim gibi aslında en güzel arkadaşlığı gideceksin onlarla yapacaksın. Kültürel etkinliklere katılıyorlar, toplantı yapıyorlar, yemeklere gidiyorlar, aslında en güzeli bunlar.” (G11/Y45/D6).

Gazilerle birlikte olmak, yaşanan sorunlar karşısında bir dayanışma içersine girerek sorunların birlikte halledilmesinde de imkan tanımaktadır. Özlük haklarının neler olduğunu ve bu hakları nasıl kazanabileceklerini, kendi engel durumuna uygun araç ve teknolojilerin neler olduğunu ve bunları nasıl kullanabileceklerini birbirlerinden öğrenen gaziler, kendi bilgi ve tecrübelerini de birbirleriyle paylaşarak, yani birbirlerine model olarak yaşadıkları sorunların ve uyum güçlüklerinin üstesinden daha kolay gelmektedirler.

Gazilerin ifadeleri incelendiğinde, özlük haklarını G6 ve G18 gaziler derneği ve gazi arkadaşlarından, G10 ve G4 ise yine gaziler tarafından hazırlanan şehit ve gazilerle ilgili bilgilendirici internet sayfalarından öğrendiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Dernek aracılığıyla kitapçık verdiler, arkadaşlardan, kulaktan duyma öğrendik (özlük haklarını).” (G6/Y34/D1).

“Bu dernekler çok faydalı, şehit ailelerin, gazilerin sosyal haklarının çözümüne uğraşıyoruz,” (G18/Y46/D4).

“Biz bu imkanları internette araştırıyoruz, şehit gazi haber internet sayfası var oradan öğreniyoruz. Gazilerin yüzde sekseni doksanı hakkını internette araştırıyor.” (G10/Y30/D6).

“Bunları birilerine sorarak öğreniyorsun, son yıllarda işte ‘Gazi Haber, Şehit Gazi Haber’ diye kurumlar da var.” (G4/Y42/D4).

Gazilerle bir arada olduklarında, daha bağımsız yaşamalarına yardımcı olacak engel durumlarıyla ilgili araç ve gereçleri birbirlerinden öğrendiklerini G16 ve G8 şöyle dile getirmiştir:

“Biz bir araya geliyoruz görme engelliler olarak. O anda bir görme engelli diyor ki ‘Ben bi cep telefonu kullanıyorum’ ötekisi, ‘Aaa nasıl bişeymiş?’ diyor, o şekilde kendinde bir gelişme sağlıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Mesela ben şu arabayı gördüm, bu 8 kilo, hafif sandalye. Baktım ki bi arkadaşım yurt dışından almış, biz de istedik. Mesela ben senin evine geldim banyo arabası gördüm, sen bana geldin banyo oturağı gördün ve bu daha kullanışlıymış daha pratikmiş diyorsun...” (G8/Y44/D1).

Kendi bilgi ve tecrübelerini diğer gazilerle paylaşarak hem yaşadıkları hem de karşılaşılabilecekleri muhtemel sorunlar karşısında onlara rehberlik yaptıklarını, bir dayanışma içerisinde sorunların üstesinden geldiklerini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Belki o sana biraz katkıda bulunabiliyor, sen ona katkıda bulunuyorsun, bir nevi aslında dayanışma oluyor, güç oluyor. Bu da güzel bi şey, bunu da yapıyoruz, elimizden geldiği kadar arkadaşlarla bir araya geliyoruz.” (G1/Y32/D6).

“Daha önce bizim bilgi alacağımız kimse yoktu. Ben diyet verdim, bak işimi kaybettim en basiti. Ben şimdi yeni gelen kardeşlerimize şunu diyorum: Şuraya müracaat edeceksin aman bak oğlum bir abi olarak şunları şunları yapma, kardeşine verme iş hakkını, burda şunu şu şekilde kullanma, şunu şimdi kullan...” (G3/Y41/D6).

“2008’de GATA’ya bitane (gazi) geldi, bir gözünü kaybetmişti, bir de bi ayağını. Oturdum anlattım bi saat yaşadıklarımı, eyaktayım, yıkılmadım (dedim). Yıkılırsan sana olur hiç kimseye olmaz, anneni babanı kırarsın. Dimdik eyakta durarsan az bişey olsun ana-babanın gönlünü ferah edersin.” (G9/Y37/D1).

“Kurs zamanı rehabilitasyon merkezinde kalıyorduk, görme engelli bir gazi hiç yemekhaneye gelmiyordu, hep odasında yemek yiyordu, işte bir ay sonra falan bizimle yemekhaneye gelmeye, orda yemeye başladı. Çünkü o, döneceğim diye mi korkuyordu ya da yemek yerken bana bakarlar diye mi çekiniyordu? Yani bi şekilde bir çekincesi vardı. Biz ona ‘Hadi gel kahvaltıyı beraber yaparız, birlikte yeriz!’ dedik ondan sonra gelmeye başladı yemekhaneye.” (G16/Y46/D1).

“Ben Gölcük’te askeriyede işçi kadrosunda çalışıyordum, orda gazi bir arkadaşım vardı, arkadaşımın bi ayağı protez, benim yanımda prefabrikte kalıyordu, ben her türlü kahvaltısını da yemeğini de hazırlıyordum, içme suyuna kadar döküyordum, yardımcı oluyordum.” (G11/Y45/D6).

Gazilerle ilgi dernek ve vakıflar, Ankara ve Ayvalık’taki rehabilitasyon merkezleri, çeşitli vesilelerle malül gazileri bir araya getiren ve birbirlerine destek olmaları için çeşitli ortamlar sunan önemli kurum ve kuruluşlardır. Bu kurumlar vesilesiyle bir araya gelen malül gaziler, yaşadıkları sorunlarla baş etmede birbirlerinden güç almakta, rehberlik ve destek görmektedirler. Ayrıca, malül gaziler bir araya geldiklerinde birbirlerinin sosyalleşmesine de destek olmaktadır. Diğer gazilerle bir araya geldiklerinde yaptıkları çeşitli etkinlik ve aktivitelerle zamanlarını değerlendirerek eğlendiklerini, yani bir anlamda sosyalleştiklerini malül gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Gaziler derneğimiz var 30-40 sene önce kurulmuş, ancak benim 20 yaşlarımda dernek anlayışı yoktu ki, bu kadar gazi yoktu. Şu an ama derneğimiz iyi çalışıyor, yemeğe çağırıyoruz, organizasyonlar yapıyoruz, etkinlikler yapılıyor, ... Biz gazilerle birlikte işte denize gidiyoruz, toplanıp ailecek piknik yapıyoruz, veya bir gazi arkadaşımız rahatsızlanır oraya gideriz.” (G5/Y40/D4).

“Sen şimdi tek başına sosyal faaliyetlere katılamıyorsun. Bunun için bir vesile olması lazım, çünkü derneklere üye olmak gerek, gaziler derneği, şehit yakınları derneği, görme engelliler derneği, ... Buralarda sosyal faaliyetleri var onlara katılıyoruz, Çanakkale, işte Anıtkabir gibi gezilere katılıyoruz.” (G16/Y46/D1).

“Biz gazi arkadaşlarla sürekli sohbet ederiz, gezeriz, işte biyerlere gideriz. İşte bizim gaziler derneği var hafta sonları derneğe gidiyoruz. Orda gazi arkadaşlarla oturuyoruz, görüşüyoruz, ... terör olaylarını, Türkiye'nin durumunu konuşuruz tartışırız. İşte ara sıra Cumhuriyet Bayramı olur oraya gideriz, gaziler şehitler günü olur oraya gideriz. ... Bizim Konya'da derneğimiz de olmasa gaziler olarak gideceğimiz hiç bi yer yok. Birleşecek hiç bi yerimiz yok.” (G10/Y30/D6).

“Yemekler olunca daha güzel oluyor hep birbirimizi görüyoruz.” (G14/Y39/D4).

“İşim olduğu zaman, derneğe geliyorum işte her gün, ... Burada dernek ortamında gazilerle oturuyoruz muhabbet ediyoruz kafayı dağıtıyoruz yani. O derdini bana anlatıyor, ben ona anlatıyorum anlaşabiliyoruz.” (G18/Y46/D4).

“Servis çektikten sonra eve gidip oturacağıma derneğe gidiyordum, ... arkadaşlarla gırgır şamata vakit geçiyordu.” (G7/45/D6).

4.4.2.4 Sosyal Çevre Desteği

Yukarıda da ifade edildiği üzere, bir gazi olarak onay görmedikleri ve dolayısıyla da gazi kimliklerini toplumda gururla yaşayamadıkları için toplumdan uzaklaşan malül gaziler, çoğunlukla kendileriyle benzer deneyimleri olan ve kaderdaş olarak tanımladıkları diğer gazilerle birlikte olmaktadır. Gazilerle birliktelik kabullenme, hayata tutunma ve yaşama uyum sağlama açısından çok güçlü bir dış destek kaynağıdır. Ancak, diğer gazilerle birlikte olduklarında anlaşıldıkları, kabul edildikleri, rahatladıkları ve hayata tutunacak bir dal buldukları için daha fazla iç içe geçen gaziler, toplumdan gittikçe uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla malül gazilerin sosyal yaşama daha sağlıklı bir uyum sağlayabilmelerinde, diğer bir ifadeyle sosyal yaşama katılabilmelerinde toplum-sosyal çevre desteğinin rolünün son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu başlık altında ele alınan gazilerin sosyal çevresini, gazilerin aileleri ve gazi arkadaşları dışında kalan mahalle ve iş yerindeki arkadaşları ve toplumdaki diğer insanlar oluşturmaktadır. Toplum-sosyal çevre desteği kategorisi *kabul edilmek, saygı ve değer görmek* ve *sosyalleşme* kodlarından oluşmaktadır.

Daha önce “Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları” başlığı altında, malül gaziler açısından toplumdan saygı ve değer görmemenin, topluma karşı yabancılaşmada etkili

olduğuna değinilmişti. Ancak gaziler, toplumun tüm kesiminden aynı olumsuz tavrı görmediklerini de ifade etmişlerdir. Toplumun olumsuz tavrı karşısında mutsuz olan ve içinde yaşadığı çevreye yabancılaşan gaziler; aksine toplumdan gördükleri saygı ve değer karşısında ise kendilerini iyi hissetmekte, gazi oldukları için kendileriyle gurur duymakta ve böylece yaşadıkları kaybı kabullenerek hayata tutunmaktadırlar.

Sosyal çevreleri tarafından kabul edildiklerini, zrl-sakat olarak grlmediklerini, yani dışlanmadıklarını, aksine kendilerine normal insan gibi davranıldığını ve desteklendiklerini mall gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Mesai arkadaşlarım, iş arkadaşlarım, birlik komutanım baktım bana normal insan muamelesi yapıyor, hiç engelli gibi davranmıyor. şu işi, şunu yap diyor, baktım ‘Ya komutanım ben engelliyim’ dedim, ‘Oğlum ne engeli, bu işi yapacak kadar engelin yok, yaparsın!’ diyor, bana normal insanmış gibi davranıyor. Komutan diyor ki ‘Ben senin engelini görmüyorum, bakıyorum sana gayet sağlımsın, sıkıntı yok bu işi yaparsın’ diyor. Bi ara beni takım komutanı yaptı askerlerin başına. Oturdum askeri eğitim yaptırıyorum ‘Sağa dn, sola dn, yat-kalk, sürün, silahları sk-tak’ yahu dedim ne oluyor? ... Bir anda mutlu etti, baktım emsallerimle ben aynı değerlendiriliyorum, normal asker gibi... Yani bana acımaması, bana normal bir insanmış gibi davranması, en azından söylemleriyle muhabbetiyle... O (komutan) sağlam birine de aynı davranıyordu, engelli birine de.” (G15/Y31/D2).

“Başka çevredeki arkadaşlarım mesela bana, ben mesela hep kendimi bastırırdım ‘Ya ayağım ağrıyor, şu oluyo bu oluyo!’ diye, bana ‘Bahane etme ayağını, hep ayağını bahane ediyorsun’ diyorlardı, her şeyde bahane ayağımdı.” (G15/Y31/D2).

“Herkes olumlu davrandı, aynı şekilde davrandı, çoğu yerlerde yardımcı oldular.” (G7/45/D6).

“İnsanlar başta, ya şimdi biz yemeğe gideceğiz, çağıralım mı diye düşünüyorlar. Zamanla bir kere iki kere oldukça sonra kabul ediyorlar yani, doğallığını kabul ediyorlar.” (G16/Y46/D1).

Mall gazilerin sosyal çevreden gördükleri saygı ve değere ilişkin ifadeleri incelendiğinde işyerleri, kamu kurumları, sokaklar ve otobüsler gibi çeşitli ortamlarda kendilerine ilgi, alaka ve hürmet gösterildiği, anlayışla karşılandığı, öncelik tanındığı ve yardım edildiği anlaşılmaktadır.

Gazi oldukaları için iş yerlerinde görmüş oldukları saygı ve değeri mall gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Hepsi subay astsubay (alıştığı iş yerinde), bir saygıları var yaşça da büyüğüm onlardan, ... Ben birinci dereceyim ama ben o iş yerinin kurallarına tamamen uymuyorum, çünkü tek gaziyim orda, benim kendi iş arkadaşlarımın hepsi astsubay. Bana bayağı esnek davranıyorlar, bak bugün gitmedim işe kimse bana neden gelmedin demedi işyerinde.” (G16/Y46/D1).

“Normal bir personele davrandıkları gibi bana davranamıyorlar gazi olduğum için. Normal bir personel mesaiye geç kaldığı zaman ona kızarlar ama sana bişey demiyorlar, niye? Çünkü senin ülken için yapmış olduğun fedakarlık var ve seni el üstünde tutuyorlar. Yani bana daha pozitif yaklaşıyorlar, yani en ufak bir isteğim olsun geri çevirmiyorlar. Çünkü o adamların sana saygı duyduğu bir şey var ‘Adam gazi olmuş ya, ülkesi için bacağına feda etmiş’ diyorlar. Şuan benim çalıştığım birlikte albaylar, yarbaylar bizi gördüklerinde hemen ayağa kalkıyor yer veriyorlar ‘Buyur sayın gazim, sen otur’ diyorlar.” (G15/Y31/D2).

“Trafik teknisyenliği yapıyorum, orda beni gaziyim diye onurla taltif ettiler, sağolsun müdürlerim!” (G8/Y44/D1).

Gazi oldukları için toplumdan ilgi, alaka ve yardım gördüklerini ve kendilerine öncelik tanındığını malül gaziler şöyle dile getirmişlerdir:

“Otobüse biniyorsun adam seni biliyor, tanıyor ‘Gel kardeşim otur!’ diyor, sana yer gösteriyor, o zaman memnun oluyorsun. Büyük bir onurla geziyorsun, bir yere gittiğin zaman ‘Bu gazi’ diyorlar.” (G18/Y46/D4).

“Arkadaşların davranışı farklı olur sana karşı! Hani ‘Sen gazisin!’ diyor, arabaya binerken mesela, önde biri varken kalkıp arkaya oturuyor, seni öne oturtuyor, saygı gösterir, bene öne otururum. Hiç öyle saygısızlık yapmazlar, hürmet gösterirler. Gazi olduğum için gayet iyi hissediyorum kendimi, hem de on numara gururlu hissediyorum kendimi.” (G2/Y51/D5).

“Geçenlerde hastaneye gittim doktor bana ‘Görme engelli misin?’ dedi, ben ‘Yok, ben gaziyim!’ dedim, hemen kalktı ‘Gel gazim otur!’ dedi. Yanıma oturdu ‘Yahu gazimi niye dışarda bekletiyorsunuz?’ dedi, bana ‘Niye gazi olduğun söylemedin?’ dedi, ben de ‘Söylesem olmaz doktor bey, ben sıramı bekledim’ dedim. Çok hoşuma gitti, hak o dur yani,” (G9/Y37/D1).

“İşte her insan bir değil! Tabi bizi önemseyen insanlar da çıkıyor. Mesela yolda giderken yardım edenler oluyor, ben istemeden başkaları gelip bana yardım etmek isteyenler de oluyor. O zaman değer verildiğini hissediyorsun.” (G17/Y42/D1).

“2001 yılında Ankara’dayım, dedem vefat etti ... Çankırı üzerinden memlekete gidiyorum ... ama hızlı gidiyorum, tam radarı gördüm ama iş işten geçti, polis durdurdu, ‘Beyefendi ehliyet ruhsat, sizi niye çevirdik biliyor musunuz?’ dedi, ... konuşurken amirleri geldi, ‘Komserim arkadaş gazimizmiş!’ dedi. ... Beni öptü, ‘Gazim mazeretin var ama, can güvenliğinin için sen bize emanetsin, onurumuzsun, yavaş git!’ dedi, kenara çekildi, memura yolu kestirdi, ben tam cepten çıkarken kornaya bastım bana böyle selam verdi. Bu adam bana on milyon ceza kesse zoruma gitmezdi. Böyle bir memurun yaptığı da var işte, o gaz bana beş sene gitti.” (G8/Y44/D1).

“Biz kızım için (Kızını özel okula yazdırmak için) ... kolejine gittik, ben dışarıda bekliyorum, eşim koordinatörle görüşmüş anlatmış durumu ‘Eşim gazidir’ demiş, eşimi çok mütevazı bir şekilde dinlemiş ‘Eşinizi çağırın buraya, başımızın üstünde yeriniz var!’ demiş. Gittik abi eşimle içeriye, adam kapıda karşıladı bizi ‘Sen misin gazi? Sana iyilik yapmayacağız da kime iyilik yapacağız biz! Sen devletimiz vatanımız için bu hale gelmişsin, bu iyiliği kime yapacağız biz sana yapmayacağız da’ dedi.” (G19/Y35/D1).

“Ben geçen gün otobüse bindim öğrencinin biri gazi kimliğimi gördü, yürüyorum normal insan gibi, kimliği gördükten sonra hemen kalktı ‘Gel gazim otur! Biz

otururken senin ayakta durman doğru olmaz' dedi, yani zorla kendi yerine oturttu.” (G10/Y30/D6).

Malül gazilerin sosyalleşmesinde gazilerle ilgi derneklerinin ve dolayısıyla diğer gazilerle birlikte olmanın katkısının önemli olduğuna yukarıda değinilmişti. Ayrıca gazilerin sosyalleşmesinde ve hayata tutunmalarında sosyal çevrenin de etkili olduğu görülmüştür. Örneğin sosyalleşme ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında G17, görme engelliler derneğinin; G4, etkinliklerine katıldığı bir sivil toplum kuruluşunun; G2, G5 ve G19 ise arkadaş gurubun katkısının olduğunu şöyle dile getirmişlerdir:

“Birisinin aracılığıyla bu Kadıköy'deki derneğe (Görme Engelliler Derneği) gelmeye başladım. ... En başta ben, uyum sağlamak için dışarıyla bağlantımın olmasını istedim, başkalarıyla muhatap olmak, alışmak için. Dediğim gibi bu konuda bana dernek yardımcı oldu, derneğe gidip gelerek. ... Cumartesi günleri veya boş kaldığım zamanlar vakit geçirmem için bir yer, hafta sonları çıkıyorum, derneğe geliyorum.” (G17/Y42/D1).

“Ben daha önceden çok aktif bir insan değildim, Milli Gençlik Vakfı'na gittikten sonra oradaki çalışmalardan sonra bana çok etkisi oldu, piknikler, geziler, kamplar, kitap okumaların çok etkisi oldu bende, daha girişken, daha sosyal oldum.” (G4/Y42/D4).

“Mahalleden arkadaşlarımla beraberim, onlarla vakit geçiriyorum. Bu arkadaşlarım beni alırdı götürürdü içmeye, şu yukarıda koru var oraya götürürlerdi, oraya giderdik, kafamızı dağıtırdık, pikniğe giderdik, benim bu arkadaşlarım çok yardımcı oldu. Başka mesela yaz gelince alırlardı denize, balığa götürürlerdi, Riva'ya giderdik, Poyraz'a giderdik, Kavak'a (Anadolu Kavağı) giderdik, beni yüzmeye götürürlerdi, arkadaşlarımdan ben çok destek gördüm.” (G2/Y51/D5).

“Arkadaşlar geliyordu dışarı çıkıyorduk, okey felan oynuyorduk. Yalnız bırakmadılar, arkadaşlarım devreye girdi, akrabalarım devreye girdi, o yemeğe çağırdı, bu yemeğe çağırdı, yani hep dolu geçirdim.” (G5/Y40/D4).

“İki sene evde kaldım daha sonra dedim 'Evde kalarak olmayacak, nereye kadar?' Ondan sonra yavaş yavaş arkadaşlarla çıka çıka kendimi bu konuda biraz aşmaya başladım. Dışarı çıkmak çok iyi geldi, çünkü dışarıda halkı, insanları görüyordum.” (G19/Y35/D1).

4.4.2.5 Psikolojik Destek

Malül gaziler, hem tedavi sürecinde hem de gerçek hayata döndükten sonra profesyonel psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Tedavi sürecindeki psikolojik destek, gazilerin travma deneyimi ve organ/işlev kayıplarının neden olduğu duygusal şok ve anlamsızlıkla baş etmelerine yardımcı olabilir. Ancak daha önce “Tedavi Süreci” başlığı altında da değinildiği üzere, bazı gazilerin (G9, G18, G20) tedavi sürecinde psikolojik destek almadıkları, bazı gazilerin (G1, G3, G10, G13, G15, G19) ise psikolojik destek aldıkları halde bu destekten fayda görmedikleri dile getirilmişti.

Bununla birlikte G15, rehabilitasyon merkezinde katıldığı grup terapisinden kendisi fayda görmese de diğer gazilerin fayda görüğünü, G8 ise, felç olduğu için tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olmasına karşı hayata olumlu bakması, neşeli ve canlı olmasının rehabilitasyon merkezindeki psikolog tarafından takdirle karşılandığını şöyle dile getirmiştir:

“Bilkent Rehabilitasyon Merkezi’nde grup terapisi aldık, sekiz seans. Benim psikolojimde bir bozukluk yoktu, sadece ilk başta ötenazi hakkımı kullanmak istediğim dönemde biraz şeydim. Sonra rehabilitasyon merkezine gidince daha iyi oldum. ... Ben (grup terapisinden fayda) görmedim ama er olan gaziler arasında fayda gören vardı, çünkü orda psikoloğun verdiği tavsiyeler vardı.” (G15/Y31/D2).

“Ankara rehabilitasyon merkezinde, paşa beni zorla psikoloğa gönderdi, ‘Ya komutanım benim ihtiyacım yok’ dedim, bana ‘Yok sen de gideceksin!’ dedi. Bi iki gittim, ordaki hoca dedi ki ‘Ya Recep gel seninle yer değişelim, seni böyle görünce benim tedaviye ihtiyacım var’ dedi. (G8/Y44/D1).

Sivil hayata döndükten sonra çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşan malül gaziler, bu sorunlarla baş etmede zorlandıkları veya baş edemedikleri için yabancılaşmaktadırlar. Dolayısıyla malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme ve yeni yaşamlarına uyum sağlamasında psikolojik desteğin katkısı önemli görülmektedir. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde, yalnızca üç katılımcının sivil hayata döndükten sonra profesyonel psikolojik destek aldığı görülmüştür. Örneğin G10, GATA’da üç ay psikolojik destek gördüğü ve bu desteğin eşiyile olan ilişkilerini iyileştirdiği; G5, askeri hastanede gördüğü psikolojik destekle kendisi ve ailesi için çok zor, ancak sağlığı için zorunlu olan ayağını kestirme kararı alabildiğini ve ayrıca almış olduğu psikolojik destekle daha mutlu olduğunu şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben iki, üç yıl önce üç ay GATA’da gene yattım, psikolojik olarak. Bizim yani her gazinin psikolojisi yüzde yüz bozuluyo. O zaman ben GATA’ya gittiğim zaman iki gün bize anketler doldurtular. Kafama beynime bir makine bağladılar, ondan sonra üç aylık sürede de sürekli hap, ilaç. Terapi sürekli yaptılar işte, ailemi sordular ne yaptığımı ne ettiğimi, neye sevdiğimi neye üzüldüğümü. Eşimi de Ankara’ya çağırdılar, eşimle de görüştüler. Eşimi de bilgilendirdiler, zaten ben ondan sonra eşimde büyük değişiklikler gördüm. Ben bu şekilde gittiğim zaman ister istemez eşimin de psikolojisi bozuluyor. Ordaki doktorlar bizimle sürekli ilgilendi.” (G10/Y30/D6).

“Ben 1997’de emekli oldum, esnada ruh sağlığım iyi değildi, ... çok kötüydim, psikolojim bozuk. Sonra tedavilerle yavaş yavaş biraz da hayata tutunmaya başlarken hayatta bir şeyler yapmak istiyorum. Psikolog bana dedi ki ‘Çalış!’, yani ailemle konuştu, ‘Bu çocuğun üstüne gitmeyin, bu çocuğa devamlı bişeylerle meşgul olabileceği işler yaptırım’ dedi. Derken ailemin de birtakım çabalarıyla ben en sonunda iş için müracaat yaptım, devlet bana iş verdi. ... Psikolog benim annemle de babamla da kardeşimle de görüştü, dedi ki ‘Hasan artık eski Hasan değil, bu çocuk yeni bir sürece girdi, bu çocuğun hayata tutunabilmesi için

elinizden geldiği kadar bu çocuğu mutlu edin' dedi. Bu süreçte doktorların çizdiği yol haritasında hareket ettiğimiz için ben hep mutlu oldum." (G5/Y40/D4).

"Rahat yürüyemiyordum, ayakkabı giyemiyordum, mesela kışın yazın hep büyük botlar giymek zorunda kalıyordum, ... ayağımın altında yaralar vardı, durmadan pansuman pansuman, sosyal hayatımı çok etkilemişti, ... şurdaki ağacın oraya kadar giderken çok acı çekiyordum ben. ... En sonunda eşimle beraber karar verdim, bir tane psikoloğa gittim. Dedim ki 'Hocam ben ayağımı kestireceğim, benim bir kızım var, bir eşim var, nasıl yapabilirim hocam kimse beni anlamıyor, herkes bana karşılar. Bu konudan dolayı çok sıkıntı yaşıyorum' dedim. Dedi ki 'En yakın arkadaşından başlayacaksın, bir tane engelli, ayağı olmayan, bak kızım-eşim diyeceksin, görüyor musun bu arkadaş ne kadar rahat yürüyor!' dedi. ... Ben de o şekilde benim yaşadıklarımı eşim ve çocuklarım yaşamasın diye bu tür arkadaşlarla (ayağı olmayan) biraz iççe oldum. Onlar çok rahatız, çok güzel yürüyoruz dediler... Ben cesaretimi topladım ve dedim ki hocam benim ayağımı kesin, ben artık yürümek istiyorum dolaşmak istiyorum dedim. Ayağımı kestirince eskisine nazaran daha iyiyim, daha rahatım. (G5/Y40/D4).

4.4.3. Yeni Yaşama Uyum

Yeni yaşama uyum kategorisi *bağımsız yaşayabilmek, rutini sürdürmek, sosyalleşmek ve deneyimin kazandırdıkları* alt kategorilerinden oluşmaktadır. Sahip oldukları destek kaynakları sayesinde uyum sorunlarıyla baş ederek yeni yaşamlarına uyum sağlayan malül gaziler, kendi ihtiyaçlarını daha çok karşılayabildikleri için eskiye oranla daha bağımsız yaşayabilmekte, kendilerine çeşitli meşgaleler edinerek rutin bir yaşam sürdürmekte ve topluma katılarak sosyalleşmektedirler. Ayrıca, travma yaşantısı ve organ/işlev kayıpları sonucunda yaşadıkları çeşitli güçlüklerin üstesinden gelebilen malül gazilerin, elde ettikleri çeşitli kazanımlar (deneyimin kazandırdıkları) sayesinde destek ve baş etme kaynakları da güçlendiği için yeni hayatlarına uyum süreçleri daha da kolay olmaktadır.

Bağımsız yaşayabilmek, rutini sürdürmek, sosyalleşmek ve deneyimin kazandırdıkları şeklinde ifade edilen temalar, malül gaziler açısından hem yeni yaşama uyumun göstergeleri hem de kabullenme ve hayata tutunma açısından önemli bir baş etme ve destek kaynağı olarak deneyimlenmektedir.

4.4.3.1 Bağımsız Olmak-Kendine Yetmek

Bağımsız olmak kategorisi *engele özel teknoloji kullanmak, engele özel eğitim almak ve beceri kazanmak* kodlarından oluşmaktadır. Malül gazilerin yeni yaşamlarına uyum sağlamalarındaki en önemli göstergelerden biri, diğer insanlara çok fazla muhtaç olmadan olabildiğince bağımsız yaşayabilmektir. Malül gaziler açısından bağımsız

olmak; başkalarına çok fazla ihtiyaç duymadan kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kendi başına bir yerden başka bir yere gidebilmek, seyahat edebilmek, bilgisayar, cep telefonu ve otomobil gibi araçları kullanabilmek, özetle kendi kendine yetebilmektir.

Terörle mücadelede ateşli silah, mayın veya tuzaklı bomba gibi patlayıcılar nedeniyle görme yetisini kaybeden, ayağından ciddi derece yaralanan veya felç olan malül gaziler, işlev kayıplarının yüksek olması nedeniyle hareket kabiliyetleri azaldığı ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için diğer insanlara ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak engel durumuna uygun teknolojik araç ve gereçlerin kullanılması, malül gazilerinin bağımsız yaşayabilmelerinde önemli bir yere sahiptir. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde görme engelli gaziler seslendirme programı içeren cep telefonu kullanarak, mayına bastığı için ayağından yaralanan gaziler protez kullanarak, felç olan gaziler şarjlı tekerlekli sandalye ve engellilere göre dizayn edilmiş otomobil kullanarak daha bağımsız olmaktadır.

Görme engeli olan gaziler çoğunlukla seslendirme programı içeren cep telefonu kullanarak sosyal medya ve internet tabanlı haber sitelerini takip edebilmekte, film izleyebilmekte ve kitap okuyabilmektedirler. Ayrıca görme engelli gazilerin Facebook ve Twiter gibi sosyal medya sitelerinde çok aktif oldukları, Türkiye ve Dünya gündemini takip ettikleri ve gündemle ilgili paylaşımlarda buldukları görülmüştür. Mayın patlaması sonucu görme yetisini tamamen kaybeden G12, seslendirme programı içeren cep telefonu sayesinde sosyal medya ve haberleri takip ettiğini, film izlediğini ve kitap okuduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Facebook’u, Twiter’ı takip ediyorum, sesli sinemalar var, görme engelliler için o siteden film seyredirim, haberleri takip ederim, sesli kitap okurum, çocuklarıma da kitap okurum. İphone telefonlar görme engelliler için çok kullanışlı, onda seslendirme programı var, bilgisayar programları var, oradan takip edebiliyoruz.” (G12/Y31/D1).

G13, G14 ve G5 kullandıkları protezi sanki kendi ayaklarıymış gibi gördüklerini, çünkü protezleri sayesinde daha rahat yürüyebildiklerini ve dışarı çıkabildiklerini dolayısıyla da daha bağımsız olduklarını şöyle dile getirmiştir:

“Sanki kendi ayağımmış gibi (protez), ... Ayağımı kestirince eskisine nazaran daha iyiyim, daha rahatım. Ben genel olarak eşimle beraber bu ayağım kesildikten sonra rahat rahat gezmeye başladım, bir alışveriş merkezinde iki saat geziyorum, ayağım

ağrıdı diyorum, ‘Benim de ağrıdı’ diyor eşim, normal insanın da ağrıyor zaten. Yani bu demektir ki benim hayat kalitem arttı.” (G5/Y40/D4).

“Protezi aldım normal hayatıma döndüm, ben kolay alıştım bi de benim bir parçam gibi artık, ... dün mesela 4 saat yürüdüm.” (G13/Y41/D4).

“Valla protezsiz de yaşadım protezi de taktım, şu an benim gerçek ayağım o. Mesela Haydarpaşa’ya bilet almaya gittim, eniştem bile ‘Yahu sen bu ayakla nasıl gidiyon, geliyon?’ diyor. Protez zaten bizim canımız. ... Şu an çok rahatım, çok şükür.” (G14/Y39/D4).

Aldığı kurşun yaraları sonucu felç olan G19, “benim ayaklarım, kollarım her şeyim oldu” ifadesiyle nitelediği tekerlekli sandalyesi sayesinde artık dışarı çıkabildiğini, dolayısıyla da daha bağımsız olduğunu; bindiği arazi aracının mayına basması sonucu felç olan G8 ise, kendi hayatını daha da kolaylaştıracak ileri bir teknolojiye tekerlekli sandalyeyi kullandığı şöyle ifade etmiştir:

Sandalyeye binince biraz rahatlamaya başladım, tabi değişik bir ortam oluyor devamlı odanın içindesin, kafeterya gördüm 7-8 ay sonra, kantin gördüm, asker gördüm, insanlar gördüm. Yani çok güzel motive oldu benim için, gittim pastanede oturdum, ondan sonra yavaş yavaş sandalye ortamına alışmaya başladık. ... Sonra yavaş yavaş dışarı çıkmaya başladık biz. Şarjlı akülü arabalar var onlarla dışarıda dolaşmaya başladım. ... (Tekerlekli sandalyeye alışması) İki buçuk sene net sürdü, benim ayaklarım kollarım her şeyim oldu. (G19/Y35/D1).

“Bu sandalye 8 kilo, daha hafif, bir arkadaşım yurt dışından almış biz de istedik.” (G8/Y44/D1).

Ortopedik engeli olan malül gaziler, engelliler için dizayn edilmiş otomobillerin kendi hayatlarını çok kolaylaştırdığını ve bu araçlar sayesinde daha bağımsız olduklarını şöyle ifade etmilerdir:

“Benim arabam yoktu bugün var, yürüme engelimi kalktı, yürümeyle, otobüse ya da minübüse binmekle geçirdiğim zamanı arabamla geçirdiğim için ruhen ve bedenen daha sağlıklı oluyorum. Ben şimdi arabamla gidiyorum her yere, arabasız gitmiyorum. ... Tatil olunca arabaya atlayıp önce memlekete gidiyorum sonra Türkiye’yi dolaşıyorum, tam altıbin kilometre yol yapmışım hesabını sen yap!” (G5/Y40/D4).

“1996’da araba aldım, internetten araştıra araştıra derken Bayrampaşa’da Halit abi ona bi aparat taktı gaz, fren, debriyaj hepsi elde. ... Sonra alıştım onu sürdüm bayağı. Ama nasıl rahat ettim biliyormusun! Kafam esiyor arabama biniyom sahile gidiyorum, kafa esiyor hanıma ‘Al çocuğu atla arabaya pikniğe gidiyoruz’ diyorum. Ben bi bağımsız oldum yani, özgürleştirdi yani. ... Ondan sonra abi 1997’de tek başıma memlekete gittim, hanımı çocuğu aldım yanıma... Evi olmayacak ama arabası olacak! Yürüyemeyenler evden önce araba alsın! Benim gibiler yürüyemez, istediği yere gidemez, ben yanımda birisi olmadan metrobüse binemem, binsem aşağı inemem, aşağı insem orada gezemem.” (G8/Y44/D1).

“Kendi imkanlarımı zorlayarak bir araç aldım o zamanlar, o faydalı oldu, en büyük ihtiyaç o zamanlarda fiziki şartlarda araçtı. ... Araç en büyük şeyimiz, aracımız olmasa zor, araç zorunlu ihtiyaç bizim için.” (G18/Y46/D4).

“Araç kullanıyorum beş senedir, ... Ankara’daki rehabilitasyon merkezinde (BRM) el aparatlarını yaptırdık (arabaya), öyle rahat rahat kullanabiliyorum Allah’ın izniyle.” (G19/Y35/D1).

Malül gaziler engel durumlarına göre aldıkları eğitimle daha bağımsız olmaktadır. Örneğin görme engeli olan gaziler, aldıkları bağımsız yürüme eğitimi sayesinde diğer insanlara ihtiyaç duymadan bastonları ile istedikleri yere gidebilmektedirler. Görme engeli olan G17, Görme Engelliler Derneği’nde aldığı eğitim sayesinde bağımsız yürüyebildiğini, G16 ise, Bilkent Rehabilitasyon Merkezi’nde görme engelli gaziler için açılan bilgisayar kursuna katılarak üniversite eğitimini tamamlayabildiğini şöyle ifade etmiştir:

“Bağımsız olma eğitimi aldım (Görme Engelliler Derneği’nde), bağımsız olmayı (Bastonla bağımsız yürümeyi) geliştirdim ben orda. ... İlk defa gittiğim yerlerde zorlanıyorum ama, ikinci sefer çıkarıyorum yolu” (G17/Y42/D1).

“Felsefe bölümünü kazanmıştım, eğitim tamamen İngilizce, ... çok sıkıntılıydı o zamanlar teknolojiyi de kullanamıyoruz, ben de girmedim. Sonraki sınava girdim, halkla ilişkileri okudum. Orda da bilgisayar bilmek gerekiyordu, Ankara Bilkent’te açılınca oraya gittik. Orda bir grup arkadaşla bilgisayar kursuna katıldık, bilgisayar öğrendik. (G16/Y46/D1).

İşlev kaybı nedeniyle kendi ihtiyaçlarını karşılamada zorlanan gazilerin, yeni yaşamlarına uyum sağlayabilmeleri için yeni beceriler kazanmaları da gerekmektedir. Örneğin silahlı çatışmada sağ kolundan yaralanan G1, sol koluyla ihtiyaçlarını karşılamayı; görme yetisini kaybeden G6 ve G12, üstüne dökmeden yemek yemeyi; mayın patlaması sonucu hem görme yetisini hem de bir ayağını kaybeden G16, bağımsız bir şekilde hareket edebilmeyi; belden aşağısı felç olan G8 ise, başkasına ihtiyaç duymadan bağımsız bir şekilde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi ve zaman zaman bedeninde hissettiği kasılmayla nasıl baş edeceğini öğrendiğini şöyle dile getirmişlerdir:

“Tuvalete gitme gelme, ondan sonra kantine alışveriş yapma, bu tür yerleri bildiğim için kendim yapıyorum. Kapıdan asker beni alıp büroya bıraktığı zaman bi daha akşam çıkıncaya-akşam asker beni arabaya bindirinceye kadar kimseye ihtiyacım olmuyor. ... Rehabilitasyon merkezinde tek başına gidebiliyorum. ... Engelli olarak yaşamayı öğrenince kendine güven de kazanıyorsun. Çünkü denemeyi öğreniyorsun, denemeden yapıp yapmayacağını da bilemiyorsun, işte balık tutmayı öğreniyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Günlük aktiviteleri elimden geldiği kadar kendim yapıyorum, evde bağımsız olarak yaşayabiliyorum, yani evde banyomdu, lavabomdu, giyinmemdi, soyunmamdı, arabama geçmemdi, kalkmamdı ...” (G8/Y44/D1).

“Bizde kasılma olur, mesela ayağım kendiliğinden çalışır, mesela şuanda kasılma var ama beni çok rahatsız etmiyor, çok kasılıyorsam ya küçük abdestim gelmiştir

ya büyük abdestim gelmiştir, o yönden rahatlayınca kasılmam kesiliyor. Ya da enfeksiyonum varsa, üşüttüysem daha çok kasılıyorsun. Ama normal şartlarda bu şekilde üç defa nefes alırsam (diyafram nefesini gösteriyor) o kendini bi şekilde bırakıyor. Daha önce ayağım bir kasılırdı, yattığımda ayağım kafama gelirdi, çözdüm ama bunu, hap bile içmiyorum.” (G8/Y44/D1)

“İlk zamanlar biraz kaşığı tutarken belki üzerime döktüğüm günler de oldu. Toplu olarak böyle yabancı insanlarla yemek yerken böyle çekinerek, üstüme dökerim ayıp olur tedirginliği oldu, ama zamanla alıştım. Yani kaşığı belki şu an gören bir insan ağzına götürürken dökülebilir ama ben dökmüyorum hamdolsun. Herkesten de çabuk yiyorum, bitiriyorum. Hislerin genişliyor daa. Mesela ben bi odada olayım, bir insan çıplak ayakla gezsin mesela halının üstünde hiç ses yapmadan ben o odada insan olup olmadığını anlarım yani.” (G6/Y34/D1).

“Sonradan gözlemi kaybettiğim için, ... ilk başlarda kaşığı ağzına götürürken üzerine döküyorsun felan, böyle bi başlarda alışma süreci oluyor, sonra alışıyorsun.” (G12/Y31/D1).

“Sağ kolum yaralı olduğu için sol kolumu kullanmaya başladım. ... Sol elimi hiç kullanmıyordum sol elimle yemek yemeye başladım, sol elimle traş olmaya başladım, bütün işlerimi sol elimle yapmaya başladım.” (G1/Y32/D6).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere malül gazilerin yeni yaşamlarına uyum sağlayabilmeleri için kendi ihtiyaçlarını karşılayarak onları bağımsız kılacak yeni beceriler edinmeleri son derece önemlidir. Dolayısıyla malül gazilerin bu becerileri kazanabilmeleri için öncelikle mücadele etmeleri, diğer bir ifadeyle balık tutmayı öğrenmeleri gerekmektedir. Ayrıca malül gazilerin yeni yaşamları için gerekli olan becerileri kazanmalarında aile desteğinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Ancak daha önce “Engellenme” başlığı altında da değinildiği üzere, ailelerin gazilere karşı aşırı koruyucu tutumları bu süreci sekteye uğratmaktadır.

Aşırı koruyucu tutumları nedeniyle ailesinden ayrı yaşamaya karar veren G8, daha sonra bağımsız yaşamayı öğrendiğini; G17 ise başkasına ihtiyaç duymadan kendi işini görebilmenin, uyum sürecindeki önemini şöyle dile getirmiştir:

“Ailem, ben eşofmanlarımı giyip onların gözünün önünde olayım, arabaya binmeyim, kaza yapmayım, sokağa çıkmayım, düşmeyim diye üstüme titrediler. ... ‘Anne siz bana çok kötülük yapıyorsunuz, siz beni bırakın ben balık tutmayı öğreneceğim’ dedim, abi ondan sonra hakaten onlar ayrıldıktan sonra ben bir aile reisi olduğumu öğrendim. Her şeyi ben yapmaya başladım, evimin sorumluluğuydu, faturasıydı, pazarıydı, marketiydi. Hakaten bizim gibi insanlar tek başına yaşaması lazım (Ebeveynlerden ayrı).” (G8/Y44/D1).

“Gazinin kendisini hayata adapte etmesi için her işini kendisi görmesi lazım.” (G17/Y42/D1).

4.4.3.2 Rutini Sürdürmek

Rutini sürdürmek kategorisi *önceki yaşam biçimine devam etmek, hobi edinmek ve*

çalışmak kodlarından oluşmaktadır. Başkalarına çok da ihtiyaç duymadan bağımsız yaşamayı öğrenebilen malül gaziler, artık yeni yaşamlarında çeşitli meşgaleler edinerek rutin bir hayat sürdürmek istemektedirler. Çünkü yaşamdaki rutin onlara kendilerini normal bir insan (sağlıklı-engeli olmayan) gibi olduklarını ve işe yaradıklarını hissettirmekte, hayatlarında bir düzen oluşturmakta ve onlara kendilerini meşgul edebilecekleri bir alan sunmaktadır. Ayrıca yeni yaşama uyum sağlamada önemli bir dinamik olan rutini sürdürmek, malül gazilere edindikleri çeşitli meşgaleler sayesinde topluma katılarak sosyalleşme fırsatı da sunmaktadır.

Malül gaziler gazi olmadan önceki yaşam biçimine devam ederek, ilgi alanları doğrultusunda çeşitli hobiler edinerek ve iş hayatına atılarak yeni yaşamlarında kendilerini meşgul edebilecek bir alan bulmakta ve böylece yaşamlarını rutine sokmaktadırlar.

Önceki yaşam tarzına devam ederek rutini sürdüren malül gaziler, gazi olmadan önceki etkinlik ve aktivitelere yeni yaşamlarında da devam ettiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Şimdi ben yaralanmadan önce baya bi hareketliydim, ... genelde dışarda dolaşmayı arkadaşlarla vakit geçirmeyi severdim. Askerlikten dolayı sürekli olarak dağlarda 15-16 saat yürüyen bir insandım. Hani yaralandıktan sonra da o paralele harekete, yine arkadaşlarımla dışarı çıkmaya, gezmeye, işte ailemle tatile gitmeye, denize girmeye devam ettim yani. ... Engelinle yeni bir hayata başlamak zorundasın, onunla eski hayatını bir paralele getirmek durumundasın, kendini uydurmak adapte etmek durumundasın. Eskiden denize giriyorsam yine giriyorum, deniz protezimi takıyorum denize girip yüzüyorum. Yani herkes daha önceki, yani yaralanmadan önceki ilgi alanları, sosyal durumu ne ise yaralandıktan sonra da ona bi şekilde kıyısından köşesinden devam edebiliyorsa o zaman bu biraz daha kolay oluyor.” (G16/Y46/D1).

“Benim askerlikten önce de ufak tefek hobilerim vardı, mesela futbolu çok seviyorum, halen devam da ediyorum, ne kadar da kolum yaralansa da futbol hayatına devam ediyorum, elimden geldiği kadar halı saha maçlarına gidiyorum.” (G1/Y32/D6).

“Ben serbest dalış yapıyordum askerden önce, ama askerden sonra da hobi olarak yapıyorum.” (G3/Y41/D6).

“Yaşantıma aynı şekilde, askerden önceki yaşantıma devam ettim. İnsanlarla diyalogumu kurdum, toplumlarda buldum... İşe giderim, servisçilik yapıyorum, aralarda sağa sola takılırım, işte arkadaşlarla buluşuruz.” (G7/45/D6).

Yeni yaşama uyum sağlayan malül gaziler, boş kalmamak için kendilerini meşgul edebilecekleri çeşitli hobiler edinerek rutini sürdürmektedirler. Malül gaziler kendi engel durumlarına ve ilgilerine göre çeşitli hobiler edindiklerini böylece kendilerini bir şekilde meşgul ederek rahatladıklarını, stresten kurtulduklarını ve kendilerini daha iyi

hissettiklerini şöyle dile getirmişlerdir:

“Önemli olan mümkün mertebe kafam meşgul olursa, eğer bu olayı düşünmezsem yani ‘Ayağım böyle artık dışarı çıkmayım, şunu yapmayım bunu yapmayım’ diye, hani kafam meşgulse bunu düşünmeye vaktim kalmıyor. O yüzden eğitim, spor gibi kafayı bişeyle meşgul ediyorum. ... Spor yapıyorum şimdi, engelli atış takımındayım havalı silahla atış yapıyorum. İşte atış takımıyla zaman geçiriyoruz.” (G15/Y31/D2).

“Sporcuysan kendine uygun spor dalı yapacaksın, ... Orda (Bilkent Rehabilitasyon Merkezi’nde) boş zamanlarda spora başladık, goalball diye. ... Milli takıma seçildim, gittim orda enerjimi attım. Sonra antrenmanlar yaptık biz de gaziler olarak Türkiye şampiyonu olduk. ... Dünya şampiyonalarına katıldım işte İtalya, Yunanistan, Kanada gibi birkaç ülkeye gittim.” (G16/Y46/D1).

“Sürekli bir insan boş kaldığı zaman daha çok psikolojisi bozulur, ... yani kafamızı bişeye odaklamamız lazım. Gazilerin bi sosyal faaliyeti olması lazım, işte futbol olur -ampüte takımlar var- okçuluk olur, atıcılık olur. Bunlar gaziler için çok iyi olur” (G10/Y30/D6).

“Benim en büyük eğlencem, hobim maç seyretmektir hem canlı hem de televizyonda, hasta Galatasaraylıyım. Hafta sonları burada amatör lig maçlarına giderim seyretmeye. O zaman on numara beş yıldız oluyorsun. ... Futbol lokali var burda aşağıda, oraya gidiyorum, balığa gidiyorum, ormana pikniğe gidiyorum, denize gidiyorum deniz hakaten çok iyi geliyor insana, bayağı ferahlatıyor beni, balığa gitmek de çok keyif veriyor bana-arkadaşların teknesi var tekneyle açılıyor balık tutuyoruz, deniz gerçekten iyi geliyor kafayı dağıtıyoruz.” (G2/Y51/D5).

“Ben serbest dalış yapıyordum askerden önce, ama askerden sonra hobi olarak yapıyorum, orası ayrı bir dünya, ... orda daha iyiyim, daha rahatım.” (G3/Y41/D6).

“Cumartesi günleri veya boş kaldığım zamanlar vakit geçirmem için ... görme engellilerin oynadığı oyunlar var onları oynuyoruz. Mesela domino var, üçer dörder kişilik olarak oynuyoruz.” (G17/Y42/D1).

“Seramikle uğraştım üç tane sergiye katıldım, görmeden sadece el yordamıyla yaptığım çamurdan şeyler vardı.” (G16/Y46/D1).

“Ben emekli olduğum o süreçte vakit geçirmek için çarşıya çıkıyordum mesela bir gün elektrik faturası, bir gün su faturası, bir gün kredi kartı yatırıyordum, bir gün başka bir şey. Böyle kendime bir meşgale buluyordum vakit geçirmek için. Şu zamanda her şeyin kolayı var mesela talimat veriyorsun. O zaman ben kendime bir eğlence olsun diye mesela bankaya gidiyordum sıramı alıp bekliyordum vakit gelsin diye.” (G18/Y46/D4).

Malül gaziler için yaşamı rutine sokan diğer önemli bir dinamik ise çalışmaktır. Kamu veya özel sektörde çalışarak ekonomik durumlarını iyileştiren malül gaziler, aynı zamanda vakit geçirmek için kendilerine bir meşgale de bulmaktadırlar. Malül gaziler, ekonomik gelirden ziyade bir meşguliyet olarak hayatlarını düzene soktuğu için çalışmanın kendileri için daha önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca, çalışmak yaşamın normale döndüğünün önemli bir göstergesidir. Çünkü yaralanmadan önce, diğer bir ifadeyle işlev kaybı yaşamadan önce bir işte çalışan, üreten gaziler, yaşadıkları

kayıp ve uyum sorunlarıyla baş ettikten sonra iş hayatına geri dönmekte ve tekrar üretmeye başlamaktadırlar.

Bir işte çalışan malül gaziler, kendilerini daha iyi hissetmektedirler. Çünkü çalıştıkları için bir işe yaradıklarını düşünmekte, kendilerine olan güvenleri artmakta, ekonomik durumları iyileşmekte, yaşamları düzene girmekte ve diğer insanlarla bir araya gelerek bu sayede topluma entegrasyon fırsatı yakalamaktadırlar. Malül gazilerin bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“İşe başlayınca biraz daha normale döndük. Sosyal hayata uymak için, insanlara, sivil hayata alışmak için bu iş imkanının çok faydası var. İşte bir şeylerle meşgul oluyorsun, arkadaşlarınla sohbet ediyorsun kafan dağılıyor, bu en büyük terapi. Ben kendimi şu anda normal görüyorum, hayata adapte oldum, bunda iş hayatının olması beni sosyal hayata bağladı. ... Çünkü bu bir terapi, gerçekten bir terapi. İş hakkını kardeşine bırakan var, abisine bırakan var ondan sonra gazi boşta kalıyor, gazi kendini toparlayamıyor, çok büyük sıkıntılar yaşıyor.” (G18/Y46/D4).

“Askerden geldikten sonra hemen işe başladım, akülü arabamla işe gidiyordum, hafta sonu hastaneden eve geldim, pazartesi işe başladım. Evde kalmaktansa, şimdi seksen tane işçimiz vardı, hepsiyle bir dakika sohbet etsem seksen dakika yapar. ... Muhasebeye bakıyordum girdi çıktıya, işten de çok iyi anladığım için onbeş dakkada bir bantı gezip işleri kontrol ediyordum. ... Baktım, daha iyi hissediyorum ya, sabahları 7 de kalkıp 8 de iş yerinde oluyordum. Ben 11’de de gitsem bana niye geciktin demezler.” (G8/Y44/D1).

“Çalıştığın için daha güçlü hissediyorsun o zaman kendini. Bir düzenin oluyor, uyku düzenin oluyor, sabah kalkıyorsun işe gidiyorsun. Bir yemek, bir uyku düzenin oluyor, işe gidip gelmeden dolayı bir şeyler yaptığını hissediyorsun, orda bir iş arkadaşı çevren oluyor, onlarla ailevi sosyal faaliyetlere katılıyorsun, pazar kahvaltılarına gidiyorsun, akşam yemeğine katılıyorsun, piknik yapıyorsun ailecek. Yani böylece normal-standart bir yaşam sürdürmüş oluyorsun, yani bişeylerden çok da geri kalmıyorsun, yani herkesin yaptığı işi sen de yapıyorsun tek farkın herkesin görerek yaptığı işi sen görmeden yapıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Askerden geldikten sonra bayağı bir, onbeş sene kadar çalıştım bu bardak deseni işinde. Ben askerden geldikten sonra onbeş-yirmi gün dinlendim sonra iki bastonla işe gidiyordum, ayağım sakattı yine, çalıştım yani ben hayata küsmedim. Ne oluyordu, çalışmak sana bir etkinlik gibi oluyordu yani, canın sıkılmıyordu. Boş kalsak bunalıma girerdik, boşluğa düşerdik, o zamanlar farklı durumlar olurdu.” (G2/Y51/D5).

“Bir işe girip çalışırken çok huzurlu oluyorum... Evine gidiyorsun, çoluğun çocuğunla ilgileniyorsun, işine gidiyorsun.” (G11/Y45/D6).

“Yeni işe girdim, servisçilik yapıyorum, bir iş yerinin elemanlarını taşıyorum, neyapalım mücadele ediyoruz işte, çalışmak zorundayız. Ailemizi geçindiriyoruz, bir meşgale, bir etkinlik oluyor bizim için.” (G3/Y41/D6).

“(Yeni gazi olan kişilere bir öğüt olarak) Yaa muhakkak çalışınlar, boş durmasınlar. Şimdi gazilere iş hakkı veriliyor ya, bu gidiyor abisine ablasına devrediyor hakkını, ben hep kendiniz çalışın diyorum.” (G15/Y31/D2).

4.4.3.3 Sosyalleşmek

Sosyalleşmek kategorisi *deneyimi paylaşmak* ve *topluma katılmak* kodlarından oluşmaktadır. Malül gaziler açısından yaşama uyum sağlamanın önemli göstergelerinden birisi de sosyalleşmektir. Gazilerin sosyalleşmesinde öncelikli olarak, başkasına ihtiyaç hissetmeden bağımsız yaşayabilmeleri ve edindikleri iş ve hobilerle yaşamlarını rutine sokmaları etkili olmaktadır. Gaziler kendi tecrübelerini yeni gazilerle paylaşarak ve toplumsal hayata katılarak sosyalleşmektedirler.

Travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımında engellenme, toplumsal onay görmeme ve yabancılaşma gibi sivil hayatta çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşan ve bu sorunların üstesinden başarıyla gelerek hayata tutunan malül gaziler, benzer süreçlerden geçen ancak yeni yaşamlarına uyum sağlayamamış diğer gazilere yardım ederek ve kendi deneyimlerini onlarla paylaşarak uyum süreçlerinde onlara destek olmaktadır. Kendi deneyimlerini diğer gazilerle paylaşarak uyum süreçlerinde onlara yardımcı olan malül gaziler, bir yandan diğer gazilerin sosyalleşmesine yardımcı olurken diğer yandan kendileri de sosyalleşmektedir.

Malül gaziler, sorunları nasıl çözecekleri ve özlük haklarını nasıl elde edecekleri konusunda diğer gazileri bilgilendirerek deneyimlerini onlarla paylaşmaktadırlar:

“Gazilerle ilgili hakların kullanımında da ciddi bilgi eksikliği var... Benim günlük ‘gazihaber.com’, ‘sehitgazi.com’ gibi sitelerim var burdan bilgilendirmeler yapıyoruz, zaten burdan bana mail adresiyle ulaşıyorlar. Günlük bana en az altı yedi tane soru gelir, tabii soruların ciddiyeti ve aciliyetine göre gecenin üçü de olsa aradığım olmuştur yani... Çok kişiye vesile oldum yani onun farkındayım. Yani aslında devletin kurumlarının üzerlerine düşen vazifeyi tam olarak yapmaması benim işime yarıyor, benim bu sevapta tuzum oluyor.” (G20/Y39/D6).

“Şimdi daha önce bizim bilgi alacağımız kimse yoktu. Ben diyet verdim, ne diyeti? İşimi kaybettim en basiti. Ben şimdi yeni gelen kardeşlerimize şunu diyorum... Şuraya müracaat edeceksin aman bak oğlum, bir abi olarak şunları şunları yapma, kardeşine verme iş hakkını gibi...” (G3/Y41/D6).

“2008’de GATA’ya bitane gazi geldi, o bir gözünü kaybetmişti bir de bi ayağını. Oturdum anlattım bi saat, yaşadıklarımı (anlattım.), eyaktayım, yıkılmadım. Yıkılırsan olan sana olur hiç kimseye olmaz, anneni babanı kırarsın. Dimdik eyakta durarsan az bişey olsun ana-babanın gönlünü ferah edersin.” (G9/Y37/D1).

Malül gaziler, sorunlarını nasıl çözecekleri konusunda diğer gazilere örnek olarak da onların yaşama uyum sağlamasına ve sosyalleşmesine yardımcı olmaktadır:

“Bir sene dersaneye gittim, sınava girdim ve Bilkent Üniversitesi’ni kazandım. ... Üniversiteyi bitirdikten sonra subaylık sınavına girmek istedim. ... Benim amacım sınavı kazanıp subay olmak falan değil, ... gireyim ama başarısız olayım beni

örnek alanlara deyim ki ‘Arkadaşlar sınava girdim ama ben yapamadım, demek ki bilgi seviyem sınav için yetersizmiş’ deyim. ... Biri bana baktığı zaman şunu desin, ‘Arkadaş adama bak ya! Adam bacağı yok ama bizden daha iyi kendini geliştirmiş!’ Yani kişisel olarak imkân kabiliyetlerim çerçevesinde kendimi geliştireyim, artık benim amacım bu zaten.” (G15/Y31/D2).

“Telefon ettiler bana rehabilitasyon merkezinden, ... dediler böyle böyle bir gazi arkadaşımız var psikolojisi de bozuk ne yapalım diye. Biz de zaten o günlerde oraya gidecektik, birkaç gazi arkadaşla beraber yanına gittik konuştuk, sohbet ettik. Birkaç şey gösterdik ona ne yaptığımızı, nasıl yaptığımızı gösterdik. Mesela telefonla hiç konuşamıyordu, mesaj geldiğinde başkasına okutuyordu bu onun moralini bozuyordu tabi. Telefonda nasıl mesaj yazacağını, gelen mesajı nasıl okuyacağını gösterdik. Ve o pat diye değişti, iki hafta sonra bilgisayar kursuna başladı.” (G16/Y46/D1).

Görme engelli bir gazi hiç yemekhaneye gelmiyordu hep odasında yemek yiyordu, işte bir ay sonra falan bizimle yemekhaneye gelmeye orda yemeye başladı. Çünkü o, döneceğim diye mi korkuyordu ya da yemek yerken bana bakarlar diye mi çekiniyordu? Yani bi şekilde bir çekincesi vardı. Biz ona “Hadi gel kahvaltıyı beraber yaparız, birlikte yeriz!” dedik ondan sonra gelmeye başladı yemekhaneye.” (G16/Y46/D1).

“İki ayağı olmayan arkadaşlarımız var, kolu olmayan arkadaşlarımız var, vücudu şarapnel parçasından hasar görmüş arkadaşlarımız var, bu arkadaşlar Antalya’ya, Bodrum’a Marmaris’e oraya buraya gidiyor normal insanlar içinde denize girmeye çekiniyor daha önce girmemiş hiç. ... Mesela geçen gittik kamptayız, denize gireceğiz arkadaşlar soyunmuşlar bekliyorlar. ‘Lan niye girmiyorsunuz denize!’ dedim, ‘ya ceryanlar yok!’ diyorlar, asansör var ya suya bizi indiren. ‘Ya ceryan yoksa iman gücü var! Bissürü asker var.’ dedim. Hemen ‘Hasan, Hüseyin gelin oğlum buraya dedim, tutun bakayım kollarımdan, atın beni denize. Ben denize girdikten sonra şunları da atın denize’ dedim. Şimdi benden gördüler kendileri de kucakta denize girdiler.” (G8/Y44/D1).

Şehit ve gazi dernekleri ve diğer engelli dernekleri gibi çeşitli sivil toplum kuruluşlarında (STK) gönüllü çalışarak uyum güçlükleri olan insanların sorunlarıyla baş etmelerine ve sosyalleşmelerine yardımcı olan malül gaziler, aynı zamanda katıldıkları çeşitli etkinlik ve aktivitelerle kendileri için de sosyalleşme fırsatı yakalamaktadırlar.

Malül gazilerin bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“Şehit Gazi derneği var, orda aktif olarak çalışıyorum, neden devam ediyorum, neden bu yolu seçtik? Benim gibi Güneydoğu’da mayın patlaması ya da silahlı yaralanma sonucunda gazi olan arkadaşlara destek olmak amacıyla. ... Ben diğer arkadaşlara göre daha çok hayata tutunduğum için, pozitif baktığım için bu pozitifliğimi onlara yansıtmak için girdim bu işe. Dolayısıyla elimden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyorum, bunun neticesinde daha çok sosyal anlamda manevi anlamda dernekteki gazilere yaşadıkları travmayı nasıl atlatabilirler, sosyal anlamda sosyal aktivitelere bağlamak, sosyal aktiviteler yapmak, piknikten tutun da yemek organizasyonu gibi bir şekilde hayata tutunmayı öğretiyoruz.” (G1/Y32/D6).

“Sabah erken kalkarım ben, sonra hazırlanıp buraya (gaziler derneğine) gelirim. Gönüllü çalışıyorum, zevkle yapıyorum buradaki işi, ... insanlara yardım ediyorum.” (G13/Y41/D4).

“Ben derneğe her gün gelirim, düzenli bir şekilde gelirim işime. Mesela her türlü yardımcı oluyorum. Evrak mevrak işleri falan yardımcı olurum, telefonlara bakarım, başkanımızı görüyoruz ona yardımcı oluyoruz. Yemekler olunca daha güzel oluyor hep birbirimizi görüyoruz.” (G14/Y39/D4).

“Gaziler derneği, şehit yakınları derneği, görme engelliler derneği, başka sivil toplum kuruluşlarında çalışıyoruz gönüllü olarak. Sosyal faaliyetleri var onlara katılıyoruz, Çanakkale, işte Anıtkabir gibi gezilere katılıyoruz, çeşitli kermesler düzenleyip şehit çocuklarına burslar veriyoruz bu dernekler aracılığıyla. ... Engellilerin içine girip onlara da faydalı olmaya çalıştım yani,” (G16/Y46/D1).

“Gaziler derneğinin faaliyetlerine katıldım, ben oranın yönetimindeydim. Şuan yönetimde değilim ama halen mümkün olduğunca dernek faaliyetleriyle ilgileniyorum, karşılıksız bir şekilde beş kuruş para almadan çalışıyorum. ... Şehit aileleri, gaziler şu anda mutlu, neden? Çünkü onları hem dinliyoruz hem de sosyalleşmesi için elimizden geleni yapıyoruz. Onlar mutlu oldukça ben de mutlu oluyorum.” (G5/Y40/D4).

“Bir çok insanın duasını aldığımı düşünüyorum, çeşitli şekillerde yardımcı olduğum için, zor durumda olan bir insana yardımcı olmak onun yüzündeki gülücüğü mutluluğu görmek insana yetiyor, beni çok mutlu ediyor. (G4/Y42/D4).

“Derneğe giderim, ... orda arkadaşlarıma yardımcı oluyorduk, arkadaşlar geliyordu çayını veriyorduk, oranın temizliğini yapıyorduk.” (G7/45/D6).

Yaşama uyum sağlamak için toplumsal ortamlara katılarak diğer insanlarla iletişime geçmenin, onlarla çeşitli etkinlik ve aktivitelere katılmanın, diğer bir ifadeyle sosyalleşmenin etkili olduğu düşünülmektedir. Toplumsal ortamlara katılmak, gaziler açısından yaşamın normale dönmesine işaret ederken aynı zamanda gazilerin hem sosyalleşmesine hem de yaşadığı sorunlardan uzaklaşarak kendilerini daha iyi hissetmelerine neden olmaktadır. Toplumsal ortamlara katılarak sosyal yaşama uyum sağladıklarını malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Oturmayı, evde kalmayı çok seven bir insan değildim. ... Hani yaralandıktan sonra da o paralelde yine arkadaşlarımla dışarı çıkmaya, gezmeye, işte ailemle tatile gitmeye devam ettim.” (G16/Y46/D1).

“Mücadele ettim, ortamlardan kaçmadım, arkadaş ortamlarına girdim öyle rahatladım.” (G14/Y39/D4).

“İnsanlarla diyalogumu kurdum, toplumlarda bulundum,” (G7/45/D6).

“Şimdi belediyeye gidiyorum, orda sağlık işleri müdürlüğünde engelliler falan var, onlarla sohbet ediyoruz, vakit öldürüyoruz.” (G8/Y44/D1).

“Normalde sinemaya giderim eşimle beraber, çocuklarımla beraber, onun dışında aile ziyaretlerim olur, büyüklerime giderim. Biz genelde kardeşler olarak birbirimize çok bağlıyız, mesela genelde piknik yaparız, akşamları burada (parkta) toplanırız. Gündüzleri onlar çalışırlar, ben genelde derneğe kaçarım. Hafta sonu oldumu muhakkak biyerlerdeyiz.” (G5/Y40/D4).

“Ben daha önceden de çok aktif bir insan değildim, Milli Gençlik Vakfı’na gittikten sonra oradaki çalışmalardan sonra bana çok etkisi oldu, piknikler, geziler,

kamplar, kitap okumaların çok etkisi oldu bende, daha girişken, daha sosyal oldum.” (G4/Y42/D4).

“İnsanlarla iletişime geçmek daha faydalı... Bazen hanımla beraber alışverişe gidiyoruz, gezmeye çay içmeye gidiyoruz böyle bir hayatımız var şu an. Canımız sıkıldığı zaman çıkıp geziyoruz kafayı dağıtıyoruz, yani sosyal hayata ayak uydurduk öyle devam ediyoruz yani bir sıkıntı yok şu anda.” (G18/Y46/D4).

“Zaman zaman burada akrabalarımız var onlara gidiyoruz, onlar bize geliyor.” (G12/Y31/D1).

4.4.3.4 Deneyimin Kazandırdıkları

Deneyimin kazandırdıkları kategorisi *bakış açısının değişmesi/elindekilerle mutlu olmak, mücadele/azim, sabır/şükür, manevi dönüşüm, gazilik rolü/örnek insan, yeni olanaklar ve diğergamlık* kodlarından oluşmaktadır. Yaralandıkları, organ veya işlev kaybına uğradıkları o andan itibaren fiziksel, psikolojik ve sosyoekonomik açıdan çok zorlu deneyimler yaşayan ve destek kaynakları sayesinde karşılaştıkları uyum sorunlarının üstesinden gelebilen gazilerin yaşamları, kendini algılama biçimleri ve gelecek algıları başlarda olumsuz yönde etkilense de malül gazilik deneyiminin gazilerin kişiliklerine ve yaşamlarına kattığı kazançları da vardır.

Malül gaziler yaşadıkları bu süreçler sayesinde bakış açılarının değiştiğini ve bu sayede kendilerine, hayata ve geleceğe dair olumlu bakarak elindekilerle mutlu olabilmeyi öğrendiklerini, zorluklar karşısında mücadele etmeyi ve sabırlı olmayı kazandıklarını, kimi gaziler de Allah’a daha çok yakınlaşarak manevi dönüşüm yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bazı gaziler ise, önceki hayatlarına kıyasla, gazi olduktan sonra sahip oldukları çeşitli imkân ve olanaklarla yaşam kalitelerinin arttığını ifade etmişlerdir. Ayrıca malül gazilik deneyimi, gazilik rolünü üstlenerek topluma örnek bir insan olma yolunda katılımcıların düşünce, duygu ve davranışlarına yön vermekte ve onları diğergam davranışlara yöneltmektedir. Dolayısıyla malül gazilik deneyimine dair tüm bu kazanımların, hayata tutunma ve değişen yaşam koşullarına uyum sağlamada önemli bir yerinin olduğu düşünülmektedir.

Malül gazilik deneyimi, gazilerin kendilerine, diğer insanlara, hayata ve geleceğe dair bakış açılarını değiştirmektedir. Gazi olduktan sonra bakış açılarının değiştiğini çünkü artık daha olumlu düşündüklerini, önyargılarının kırıldığını, sahip olduklarının kıymetini daha iyi anladıklarını ve onlarla mutlu olmayı öğrendiklerini malül gaziler şöyle ifade etmişlerdir:

“Önceden farklı düşünüyordum şimdi tamamen farklı yani. Şimdi sadece çocuklarım okumuş güzel bir birey olması için elimden gelen çabayı veriyorum, gerisi de benim bir evim olsun, eşimle sağlıklı huzurlu olayım başka da bişey yok. Askerden önce malmış, mülkmüş, herkesin düşündüğü şeyler.” (G6/Y34/D1).

“Bakış açım değişti. ... Bana gazilik şunu kazandırdı, yani engellilik boyutunda kendimi geri plana atmaktan ziyade varolan durumu kabullenip nasıl yaşıyorsam öyle mutlu olmayı öğretti bana. Yani kendimi kısıtlamamayı, olan oldu artık bundan sonra sana verilen hakları kullanarak mutlu ol, yani sahip olduğun dezavantajı gazilik misyonuyla avantaja çevir. Yani gaziye sağlanan haklarla mutlu olabileceğimi öğrendim ben.” (G15/Y31/D2).

“Görmeden yaşayınca, biliyorsun görme ön yargı yaratıyor insanlarda, o önyargı biraz ortadan kalktı. Şimdi şu koltuğa vitrinden baktığın zaman beğenmiyorsun, işte dış görünüşünü falan; ama oturduğun zaman çok rahat geliyor. Ya da insanla konuşuyorsun, mesela pankçidir, yırtık pırtık giyiniyordur ama konuştuğunda o insan senin kafana yatacak bir insandır. ... İnsanlarla bir şeyler yaşamadan onları tanıyamazsın zaten. Önyargılı olmamak gibi bir şeyim var şu anda.” (G16/Y46/D1).

“Ben statlara gidip Beşiktaş’ı destekleyen adamdım yani, artık gidemeyiz, belli yani bu. Ama onun yerine bana en güzel şeyi ne yaratıyor, radyodan maç dinlemek yaratıyor ben ondan mutluyum yani. Onun dışında sahada kendim goalball oynuyorum işte o mutlu ediyor. Yani elinde çok fazla şey yok, en azında elinde olanlarla mutlu olmaya çalışıyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Birinci derece gazi olduğumuz için hayata bakış açımızı değiştirdi ve hayata tutunmayı öğrendik. ... Önceden sağlıklı olduğun için farklı düşünüyordun şimdi gazi olduğumuz için artık eşim, çocuklarım, birinci önceliğim bu oldu.” (G19/Y35/D1).

“O olay yaşandıktan sonra hayat, yaşam değişiyor, bakış açınız değişiyor, sonra biraz kendinle ön muhasebe yapıyorsun. Çünkü ölümün kıyısından dönüyorsun, dolayısıyla büyük bir ders oluyor aslında. Yani, yaşadığım şu dünyada çok da kafaya her şeyin takılmamasını, daha rahat olmayı, insanları üzmemeyi, yakındaki insanlara, eşine, dostuna daha çok önem vermeyi (öğreniyorsun).” (G1/Y32/D6)

Hayatta yaşadıkları çeşitli güçlükler karşısında pes etmeyen ve onlarla mücadele ederek uyum sorunlarının üstesinden gelen gaziler, malül gazilik deneyiminin kendilerine zorluklar karşısında mücadele etmeyi kazandırdığını şöyle dile getirmişlerdir:

“İnsanın pes etmemesi lazım, ... Hayattan bıkmamaları lazım, hayat nefes aldıkça devam ediyor çünkü. Ne kadar da bir uzvun olmasa da beyin çalışıyor ve beyin çalıştığı sürece hayatın devam ettiği anlamına geliyor. Bu nedenle yapabildiğimiz ölçüde de bir yerden tutunmak gerekiyor.” (G1/Y32/D6).

“Ben engelliyim, artık hayat bitti, ben bunu yapamam mantığını kendime düşünmedim ... İllaki yapamadığımız şeyler oluyor, mesela şurdaki rampadan ben çıkamam, ama ben mesela arabama biniyorum çocuklarımı alıyorum memlekete gidiyorum. Çıkamadığım yerde yolda birini çeviriyorum ondan yardım istiyorum. Yapamıyorum yok! Onun için ben şunu öğrendim, insanoğlu pes etmediği sürece beyninin çözemeyeceği iş yok.” (G8/Y44/D1).

“Gazilik bana azim ve kararlılığı öğretti,” (G14/Y39/D4).

“Engelli olarak yaşamayı öğrenince kendine güven de kazanıyorsun. Çünkü denemeyi öğreniyorsun, denemeden yapıp yapmayacağını da bilemiyorsun, işte balık tutmayı öğreniyorsun.” (G16/Y46/D1).

“Hiçbir zaman zorluklara yenilmemesi gerekiyor, mücadele etmesi gerekiyor (hayata) alışması için.” (G17/Y42/D1).

“Kendini üzmemecen, kimseye muhtaç olmayacan çalışacan kazanacan, kimseye muhtaç olmuyorsun dik duruyorsun da! Kendi kendini saklama, utanma girişken ol, kendi işini kendin yap.” (G9/Y37/D1).

Gerek tedavi sürecinde gerekse gerçek hayata döndükten sonra çeşitli güçlüklerle karşılaşan malül gaziler, yaşadıkları deneyimin kendilerine sabrı ve şükürü öğrettiğini ve sabrederek ve şükrederek sorunların üstesinden geldiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Ben bu kadar sabırlı değildim, bu süreçte sabrımız arttı, daha olgunlaştım. ... Sabretmeli, sabır çok önemli bence, Allah’a dua etmeli.” (G12/Y31/D1).

“Şükrettikçe insanın kalbi genişliyor, kalbi pancar gibi açıyor yani. Şükür edebilen kazanır abi.” (G6/Y34/D1).

“Sabrediyorsun, Allah’tan sabır istiyorsun. ... Sabretmekten başka çare yok!” (G9/Y37/D1).

“(Bu yaşadıklarım bana)Sabrı ve şükürü öğretti.” (G14/Y39/D4).

Malül gazilik deneyimi, bazı gazilerde dini inanç ve tutumların değişmesine diğer bir ifadeyle manevi dönüşüme neden olmuştur. Gazi olduktan sonra düşüncelerinin değiştiğini ve dine daha çok bağlandıklarını ifade eden malül gaziler, yaşadıkları bu manevi dönüşümü şöyle dile getirmişlerdir:

“En büyük kazancım manevi değerler oldu, ... yani dinime daha da bağlandım, karakter de değişti tabi özrümünden dolayı. Gözlerim görseydi mesela değişmezdi.” (G17/Y42/D1).

“Gazi olduktan sonra tamamen fikirlerim, düşüncelerim değişti tamamen. Yani Elhamdülillah Müslümanım, Allah’a olan inancım daha da güçlendi, onurumla yaşadım.” (G6/Y34/D1).

“Yaşamış olduğum bu olay kendimle bir muhasebe yapmama neden oldu. Allah sevdiği insana dert tasa verirmiş, bir şeyi mahna-sebep edermiş, bir hastalık bir kaza verir anlayabiliyorsan! ... Gaziliğin bana Allah tarafından verilmiş bir değer olduğunu düşünüyorum, zaten kitabımızda da yazıyor şehitlik ve gazilik. Dolayısıyla sonraki hayatım manevi olarak çok değişti, çok etki yaptı, tam anlamıyla namazıma başladım, zaten namaz apayrı bişey, bütün şeyleri, gücü onda buluyorsun.” (G1/Y32/D6).

“Gazi olduktan sonra daha kaliteli bi yaşam verdi Allah Taala bana. Nedir mesela? Kafam bikere olgunlaşmaya başladı, yirmi yaşındaki ile şu an kırk yaşındaki düşüncem bir değil. ... Ben namaz kılmaya başladıktan sonra hayatım daha da değişmeye başladı benim. Yani inancın üzerinden gidersen Allah da seni koruyor!” (G5/Y40/D4).

Vatan, bayrak ve din uğruna yaralandıkları, uzuvlarını kaybettikleri için gazi olduklarını

ve gazi olmayı vatan için fedakarlık, Allah'ın nasip ettiği bir mükafat, gurur/şeref gibi kavramlarla anlamlandıran malül gaziler, nasıl olmaları ya da toplum içinde nasıl davranmaları gerektiği yönünde kendilerine bir gazilik rolü de biçmektedirler. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde gazilik rolü, ilk önce kişinin kendisini ve gaziliğinin değerini bilmesini gerektirmektedir. Gazi olmanın kıymetini ve değerini bilmek ise örnek bir insan olmayı ve gaziliği taşımayı, yani gazi vakarına uygun davranmayı ifade etmektedir.

Gazi olmayı büyük bir onur ve şeref olarak gören malül gaziler, sahip oldukları gazi kimliğini taşıyabilmenin önemine vurgu yapmışlardır. Örneğin gazi kimliğini taşıyabilmek ya da bir gazi olarak örnek bir insan olmak G12, G6, G9, G16, G8 ve G11'e göre gaziliği çıkar kapısı olarak görmemek, yani gaziliğini öne sürerek çıkar elde etmemek; G12, G6, G9 ve G11'e göre Allah'ın verdiği bir mükafat olarak gaziliğın değerini bilmek ve dini yasaklardan uzak durmak; G6'ya göre ise ayrıca isyan etmemek ve haline şükredip elindekilerle yetinmek olarak ifade edilmiştir:

“Gazi olduktan sonra yaptığım işlere, yaptığım hareketlere daha dikkat ettim. Yani gaziliğime leke sürülmeyecek yoldan gitmeye gayret ettim. Birincisi Allah'a isyan etmedim, ikincisi halime şükrettim, üçüncüsü devletten gazilik maaşı alıyorum, şeref aylığı alıyorum, o şeref aylığının ne kadar kıymetli olduğunun bilincinde yürüyerek en ufak zerre kadar haram bişeye yeltenmedim. Elimde olanla yetinmeye çalışıyorum budur yani. ... Ben aydan aya gidip paramı aldığımında her seferinde genelde demeye çalışıyorum ‘Ya Rabbi! Sen devletimize, milletimize zeval verme!’ O paranın ne kadar tatlı olduğunun farkına varıyorum o zaman, daha da tatlı geliyor bana.” (G6/Y34/D1).

“Gazilik büyük bir onur, Allah nasip etmiş, o gaziliği taşımam gerekir. Yani gaziliğın dini bir yönü var, Allah katında değerli bişey. Aynı zamanda ben gazi olarak her yerde ben gaziyim deyip kendini ön plana çıkaran insanlardan hoşlanmam, doğru da değil zaten. ... Gazi olduğumu her yerde duyurmanın doğru olmadığını düşünüyorum, buna gerek yok, normal bir insanmış gibi davranılmasını bekliyorum.” (G12/Y31/D1).

“Sen şimdi git içki iç, kumar iç, haram iç, pislik yap, eee ben gaziyim, Yok öyle! Allah sana güzel bi şeref vermiş o şerefi taşıman lazım. Böyle şeylerden bunlardan uzak dur, haramdan uzak dur! Abi Allah vermiş sana bi şeref, sen şimdi taşımasan kariya git, içkiye git, kumara git senin gaziliğın nerde kaldı? ... Allah vermişse bu şerefi taşıyacaksın pislige bulaşmayacan. Kendi nefsimi korudum bugüne kadar. ... Bir yere gittiğin zaman o gaziliğın arkasına sığınmamak lazım. O gaziliği her şeyin önüne sürmemek lazım. Herkese, her yerde ben gaziyim dememek lazım. Güzel bir duygu, kendini bilersen!” (G9/Y37/D1).

“Gazinin örnek olması lazım. ... Toplumun çoğu kesiminde bir şehit annesi, bir gazi dediğin zaman kafasında sana karşı pozitif bir düşünce oluşuyor. Bu pozitif düşünceyi sen daha da pozitifleştirebilirsin ya da negatife düşürebilirsin. ... Şimdi bunlar (gaziliği taşıyamayanlar) askere gitmeden önce bir yerde gündelikçi olarak

çalışıyor ailesi de fakir, hasbelkader gazi oldu döndü bir tazminat aldı, onla ev aldı araba aldı, maaşı var, iş hakkı var ikinci maaşı da alıyor ve birdenbire para kazanmaya başladı ve bunu kaldıramadı bu insanlar. Ve bir yerlere gidince ‘Sayın gazim’ diye pohpohlandı, ondan sonra hep daha istiyorlar, hep istiyorlar. Gelir seviyesi yükselince aynı davranışları sergileyemiyor yani. Bir de işin bu yönü var. Bazı şeylere kolay ulaşıyorlar ya ondan olabilir.” (G16/Y46/D1).

“Şimdi adam köyde çobanlık yaparken veya tarla ekerken cebinde ekinden kalan çay veya sigara parası varken, köyde bi saç traşı olurken adama devlet birden maaş bağladı, iş imkânı verdi. Hani almaya alışıyor, hazır alıyor, onu havadan geliyormuş gibi görüyor! ‘Ben gazi oldum, onur sahibi oldum, bana devlet bu parayı veriyor ben bunun değerini bilmeliyim’ demiyor. Böyle bakmıyor, bunu tamamen gelir olarak görüyor, gaziliği unutmmuş. ... Tabi ben gaziliği fiyat olarak görmüyorum, ben Allah’ıma şükürler olsun gazi oldum ama gene Rabbim ne diyor ‘Hiç ölmeyecekmiş gibi çalış yarın ölecekmiş gibi ibadet et’ pardon Hz. Muhammed diyor. (G8/Y44/D1).

G11 ise, gaziliği taşıyamadığını, ancak bir gazi olarak nasıl olması ve davranması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Biz taşıyamıyoruz, işte gazi biraz daha ağır olacak, biraz daha şey olması lazım bilmiyorum. Çok saygısız arkadaşlarımız var, gazi dedin mi biraz saygılı olacak, ne bileyim efendi olacak. Bir de her ortama girmeyeceksin yani, mesela ben alkol kullanıyorum, ... namazına niyazına düşkün olacaksın, evinde işinde olacaksın, işte gazi örnek bir insan olacak.” (G11/Y45/D6)).

Malül gaziler, önceki yaşamlarına kıyasla gazi olduktan sonra çeşitli sosyo-ekonomik imkan veya olanaklara sahip olduklarını ve bu sayede yaşam kalitelerinin arttığını belirtmektedirler. G16 gazi olduktan sonra üniversite okuduğu, spor yaptığını ve bu sayede farklı ülkeleri görme fırsatı bulduğunu, yeni hobiler edindiğini; G5, G15, G14 ve G1 ise gazi olduktan sonra sosyoekonomik durumlarının iyileştiğini ve toplumda saygınlık kazandıklarını şöyle dile getirmişlerdir:

“Şimdi görevli olsaydım standart memurluğa devam edecektim, emekli oluncaya kadar aynı göreve devam edecektim yani. Şimdi gazilikten dolayı üniversite okudum, spora başladım dünya şampiyonalarına katıldım işte İtalya, Yunanistan, Kanada gibi birkaç ülkelere gittim, ondan sonra engellilerin içine girip onlara da faydalı olmaya çalıştım yani, birkere görevde olsaydın onları yapamayacaktım. Mesela seramikle uğraştım üç tane sergiye katıldım, görmeden sadece el yordamıyla yaptığım çamurdan şeyler vardı.” (G16/Y46/D1).

“Bak, ilkokul mezunuyum, ayakkabı sektöründe çalışıyordum, yaralanmasaydım geldiğimde ayakkabı sektöründe çalışmaya devam edecektim ve çok çok o sektörde kendime bi atölye açacaktım, 650 lira haftalık maaş alacaktım. Sabah 8 akşam 8 çalışacaktım, ikramiye yok, sigorta yok, hiç bi şey yok. Böyle bi yaşantının içinde gidip gelecektim. Ve görüyorum şu anda Allah bana bin tane kapı açtı kardeşim. Gazi olduktan sonra daha kaliteli bi yaşam verdi Allah Taala bana.” (G5/Y40/D4).

“(Gazi olduktan sonra) Hayallerim değişti, daha güzel oldu yani! Mesela, ortamlar oldu, daha güzel ortamlara girdim, görmediğim şeyleri gördüm. Gazi olduktan sonra askeri ortamlara girdim.” (G14/Y39/D4).

“Gazi olduktan sonra bana sağlanan özlük haklar benim hayatımı daha da kolaylaştırdı, maaşım arttı, çift maaş alıyorsun, iş yerinde sana herkes böyle ayrı bir gözle bakıyor, onurun artıyor, ondan sonra biryere gittiğin zaman kanuni olarak önceliğin var.” (G15/Y31/D2).

“Bizim özlük haklarımız var ya, doğal olarak bir yerden biryere zıplıyorsun, devlet tarafından desteklendiğin için, iş imkânın olduğu için, maddiyat anlamında emekli oluyorsun, maaşa bağlanıyorsun, ev sahibi oluyorsun, yeri geldiği zaman araba... Yani sosyal anlamda bir üst tavana çıkıyorsun.” (G1/Y32/D6).

Daha önce de ifade edildiği üzere, sorunlarının üstesinden gelip yeni yaşamlarına uyum sağlayan malül gaziler, gazilerle ilgili derneklerde ve çeşitli STK’larda gönüllü çalışarak, sosyal yardım faaliyetlerine katılarak diğer malül gazilere ve gazi olmayan dezavantajlı bireylere yardımcı olmaktadırlar. Dolayısıyla malül gazilik deneyiminin katılımcılarda diğer gamlığı arttırdığı söylenebilir. Malül gaziler, diğer gamlık davranışlarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Gaziler derneği, şehit yakınları derneği, görme engelliler derneği, başka sivil toplum kuruluşlarında çalışıyoruz gönüllü olarak. Sosyal faaliyetleri var onlara katılıyoruz, Çanakkale, işte Anıtkabir gibi gezilere katılıyoruz, çeşitli kermesler düzenleyip şehit çocuklarına burslar veriyoruz bu dernekler aracılığıyla. Engellilerin içine girip onlara da faydalı olmaya çalıştım yani,” (G16/Y46/D1).

“Şehit Gazi derneği var, orda aktif olarak çalışıyorum, neden devam ediyorum, neden bu yolu seçtik? Benim gibi Güneydoğu’da mayın patlaması ya da silahlı yaralanma sonucunda gazi olan arkadaşlara destek olmak amacıyla. ... Ben diğer arkadaşlara göre daha çok hayata tutunduğum için, pozitif baktığım için bu pozitifliğimi onlara yansıtmak için girdim bu işe. Dolayısıyla elimden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyorum, bunun neticesinde daha çok sosyal anlamda manevi anlamda dernekteki gazilere yaşadıkları travmayı nasıl atlatabilirler, sosyal anlamda sosyal aktivitelere bağlamak, sosyal aktiviteler yapmak, piknikten tutun da yemek organizasyonu gibi bir şekilde hayata tutunmayı öğretiyoruz.” (G1/Y32/D6).

“Gaziler derneğinin faaliyetlerine katıldım, ben oranın yönetimindeydim. şuan yönetimde değilim ama halen mümkün olduğunca dernek faaliyetleriyle ilgileniyorum, karşılıksız bir şekilde beş kuruş para almadan çalışıyorum. ... Şehit aileleri, gaziler şu anda mutlu, neden? Çünkü onları hem dinliyoruz hem de sosyalleşmesi için elimizden geleni yapıyoruz. Onlar mutlu olduğuca ben de mutlu oluyorum.” (G5/Y40/D4).

“Bir çok insanın duasını aldığımı düşünüyorum, çeşitli şekillerde yardımcı olduğum için, zor durumda olan bir insana yardımcı olmak onun yüzündeki gülücüğu mutluluğu görmek insana yetiyor, beni çok mutlu ediyor. (G4/Y42/D4).

“Sabah erken kalkarım ben, sonra hazırlanıp buraya (gaziler derneğine) gelirim. Gönüllü çalışıyorum, zevkle yapıyorum buradaki işi, ... insanlara yardım ediyorum.” (G13/Y41/D4).

“Ben derneğe her gün gelirim, düzenli bir şekilde gelirim işime. Mesela her türlü yardımcı oluyorum. Evrak mevrak işleri falan yardımcı olurum, telefonlara bakarım, başkanımızı görüyoruz ona yardımcı oluyoruz. Yemekler olunca daha güzel oluyor hep birbirimizi görüyoruz.” (G14/Y39/D4).

BÖLÜM V: SONUÇ

Malül gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynaklarının araştırıldığı bu çalışmada malül gazilik deneyimi *O An-Ölümün Kıyısından Dönmek, Tedavi Süreci, Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları, Kabullenme ve Hayata Tutunma* süreçleri çerçevesinde açıklanmıştır. Bu bölümde, öncelikle araştırmanın amaçları doğrultusunda ulaşılan yargılar sunulacak, daha sonra ifade edilen yargılar literatür ve diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılarak tartışılacaktır. Son olarak da araştırmanın sonuç ve yargılarına göre alan çalışanlarına ve ilerde yapılabilecek araştırmalara yönelik öneriler sunulacaktır.

5.1. Yargı

5.1.1. O An – Ölümün Kıyısından Dönmek!

Bu çalışmada psikososyal süreçler açısından, gazilerin yaralandığı, organ/işlev kaybına uğradıkları, diğer bir ifadeyle ölümlerle burun buruna geldikleri an başlangıç noktası olarak kabul edilmiş ve “O An!–Ölümün Kıyısından Dönmek!” şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Silahlı çatışma sürecinde silahla veya mayın ve bomba gibi tuzaklı patlayıcılar nedeniyle gazilerin topuk, ayak, bacak ya da kolları parçalanmakta veya kopmakta, gözlerini yitirmekte, işitme kayıpları yaşamakta, omurilik travmasına bağlı olarak felç olmakta veya vücudunun çeşitli bölgelerine isabet eden şarapnel parçaları nedeniyle doku kayıpları ve işlev yetersizliği yaşamaktadırlar. Bununla birlikte asker arkadaşlarının çatışma anında ölmesi, parçalanması, yanması ve yaralanan askerlerin bağışmaları gibi travmatik olaylara şahit olan malül gaziler, travma yaşantılarının psikolojik etkilerini uzun süre hissetmektedirler.

Organ ve/veya işlev kayıpları ve şahit oldukları travmatik olaylar nedeniyle şok-panik ve ölüm korkusu gibi duyguları yoğun bir şekilde deneyimleyen gazilerin kimileri Allah’a sığınarak, kimileri de soğukkanlı yaklaşarak süreçle (O An!) baş etmeye çalışmaktadırlar.

Yaralanan gaziler için o an itibariyle ilk müdahaleler yapılsa da ciddi kan kaybı

yaşadıkları için çatışma bölgesinden hastaneye ulaşınca kadar hayatta kalma adına zamanla yarış süreçleri de başlamıştır. Çatışma bölgesinden hastaneye ulaşınca kadarki süreçte, helikopterin geçikmesine veya arazinin zorlu şartlarına bağlı olarak malül gazilerin hastaneye ulaşmaları zaman almakta, dolayısıyla tedavi süreçleri geçikmektedir. Ayrıca bazı gaziler için hataneye yolculuk süreci zorlu geçmektedir. Çünkü yolculuk süresi çeşitli nedenler ya da imkansızlıklar nedeniyle uzamaktadır. Ayrıca şehit ve ağır yaralı arkadaşlarıyla birlikte hastaneye yapılan yolculuk onları daha da travmatize etmektedir.

5.1.2. Tedavi Süreci

Malül gazilerin tedavi süreçleri silahlı çatışma bölgesinde yapılan ilk müdahaleyle başlamakta, daha sonra en yakın askeri hastanede ve gerekli görülürse Ankara GATA ve Bilkent Rehabilitasyon Merkezi'nde (BRM) devam etmektedir. Malül gazilerin tedavi süreçleri genellikle hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun yıllar devam etmektedir.

Malül gaziler için zorlu ve uzun süren tedaviler, özellikle organ/işlev kaybının fazla olmasına bağlı olarak uzun süre yatakta kalma gibi nedenlerden dolayı tedavi süreci yıpratıcı olmaktadır. Sağlık kurumlarındaki fiziki koşulları ve kendilerine sağlanan psikolojik desteği yetersiz olarak ve sağlık personelinin yaklaşımını ilgisiz ve duyarsızlık olarak algılayan malül gaziler tedavi hizmetinden memnun olmamaktadırlar. Dolayısıyla tedavi sürecinin yıpratıcı olarak algılanmasında tedavi hizmetinden memnuniyetsizliğin de etkili olduğu düşünülmektedir.

Tedavi sürecinde yaşadıkları kaybı henüz kabullenemeyen malül gaziler, organ/işlev kaybı, travmatik şahitlik ve yıpratıcı tedavi sürecinin de etkisiyle şok, kaygı, umutsuzluk ve anlamsızlık gibi duygusal tepkiler göstermektedirler. Ancak psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü olan, tedavi hizmetinden memnuniyet duyan, asker arkadaşları ve komutanlarından moral desteği bulan gazilerin tedavi sürecine uyumları daha kolay olmaktadır. Malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenme ve tedavi sürecine uyumunda hastane ya da BRM'de tedavi gören diğer malül gazilerin önemli etkisi bulunmaktadır. Çünkü kendisinden daha ağır şartlarda olan diğer gazilerin geleceğe umutla bakması, kayıplarını kabullenmeleri, diğer ifadeyle hayata tutunmaları malül gazilerin yaşama ve geleceğe dair umutlarını arttırmaktadır.

5.1.3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları

Hastaneden taburcu olduktan sonra yaşadığı travma deneyimleri, organ ve/veya işlev kayıpları ve malül gazi kimliği ile sivil hayata geri dönen gaziler, yeni yaşamlarında psikososyal hayata katılımında engellenme, travmanın psikolojik izleri, toplumsal onay görmeme ve yabancılaşma gibi daha önce deneyimlemediği çeşitli uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu süreç malül gaziler için *Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları* olarak anlam bulmaktadır.

5.1.3.1. Travmanın Psikolojik İzleri

Terörle mücadele sürecinde yaralanarak organ ve/veya işlev kaybı yaşayan, silahlı çatışma bölgesinde ve hastaneye yolculuk sürecinde travmatik olaylara şahit olan malül gaziler, gerçek hayata döndüklerinde içe kapanma, ani öfke patlamaları, travmayı tekrar yaşama, uyku güçlükleri, yeme sorunları ve unutkanlık gibi çeşitli belirtiler göstermektedirler. Zamanla ve destek kaynakları sayesinde travmanın etkisinden kurtulan malül gaziler, hayata tutunmakta diğer bir ifadeyle yeni yaşamlarına uyum sağlamaktadırlar. Ancak savaş travmasına yoğun bir şekilde maruz kalan, destek ve baş etme kaynaklarından yoksun olan, olumsuz baş etme stratejilerine başvuran, psikososyal yaşama tam olarak katılımları engellenen ve toplumda bir gazi olarak onay görmeyen gaziler, travmanın psikolojik etkilerini uzun süre yaşamaktadırlar.

5.1.3.2. Engellenme

Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil hayata yaşadığı kayıp/engel, travmanın izleri ve malül gazilik kimliğiyle dönen gaziler, yeni hayatlarında psikososyal yaşama tam olarak katılımında engellenme yaşamaktadırlar.

Hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun süren sağlık sorunları, yaşanan fiziksel kayıp nedeniyle hareket kabiliyetinde kısıtlılık ve engel durumuna uygun olmayan ve yaşamı zorlaştıran fiziksel koşullar nedeniyle yaşam alanları sınırlanan malül gaziler, psikososyal yaşama tam olarak katılamamaktadırlar.

Yarım adam oldukları için artık bir işe yaramayacaklarını düşünen gaziler, olumsuz benlik algılarına sahip oldukları, hareket kabiliyetlerinde sınırlılık yaşamaları ve/veya bakıma muhtaç olmaları nedeniyle kendi ihtiyaçlarını bağımsız bir şekilde giderebilme

ve ebeveynlik rolünü yerine getirmede yetersizlik yaşamaktadırlar. Ayrıca fiziksel kayıpla doğrudan ilişkili olmasa da ekonomik sorunlar, aşırı alkol kullanımı ve ilişki sorunları gibi nedenler yüzünden evliliklerini yürütemeyen malül gaziler de psikososyal yaşama katılım açısından engellenmektedirler.

Yaşadıkları kayıplar nedeniyle gerek tedavi (rehabilitasyon) sürecinde sağlık personeli tarafından gerekse gerçek hayata döndükten sonra aileleri tarafından aşırı korunan malül gaziler psikososyal yaşama katılımında engellenmektedirler. Çünkü her türlü ihtiyaçları başkaları tarafından karşılanan gaziler, neleri yapabilecekleri konusunda sınırlarını, diğer bir ifadeyle güçlü ve zayıf yönlerini göremedikleri için kendi ayakları üzerinde duramamakta, ihtiyaçlarının karşılanmasında başkalarına ihtiyaç duymaktadırlar.

Psikososyal yaşama katılımın engellenmesinde etkili olan diğer bir faktör ise malül gazilerin kariyerlerinin engellenmesi ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik sorunlardır. Çünkü yaşadıkları fiziksel kayıplar, travmanın psikolojik izleri ve olumsuz benlik algıları nedeniyle geleceğe yönelik iş ve eğitim planlarını gerçekleştiremeyen; bilgisizlik ve ilgili kurumlar tarafından yönlendirilmemeye bağlı olarak malül gazi olma süreci uzayan; olumsuz benlik algıları nedeniyle devletin kendilerine sunduğu iş haklarını devreden; iş yerinde yaşadıkları değer görmeme, anlaşılmama, iletişim sorunları gibi nedenlerle istifa ettikleri veya işe devamsızlık yaptıkları için iş hakları fesih olan malül gaziler, ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır. İş hayatına katılmadığı için hem ekonomik sorunlarla karşılaşan hem de sosyal ortamlardan uzak kalan malül gazilerin psikososyal yaşama tam olarak katılımları engellenmektedir.

5.1.3.3. Toplumsal Onay Görmemek

Malül gazilerin yeni yaşamlarında uyum sorunları göstermelerinin önemli nedenlerinden biri de bir gazi olarak toplumdan onay görmemeleridir. Beklentilerinin karşılanmamasına bağlı olarak toplum tarafından onay görmediğini ifade eden malül gaziler, hayal kırıklığı yaşamaktadır. Toplum tarafından bir gazi olarak onaylanmamak, aynı zamanda travmanın psikolojik izlerinin uzun süre hissedilmesine ve psikososyal yaşama katılımın engellenmesine neden olduğu düşünülmektedir.

Malül gazilerde, içinde yaşadıkları toplumdan onay görmediklerine ilişkin algının oluşmasında kanunen tam olarak gazi sayılmamaları, malül gazilerin özlük haklarını

tanımlayan bir kanunun olmaması nedeniyle engellilerin haklarından faydalanmaları; organ ve işlev kayıpları nedeniyle bir gazi olarak değil de toplum tarafından özürlü/sakat olarak görülmeleri; devlet tarafından kendilerine sağlanan özlük hakları nedeniyle toplum tarafından “beleşçi”, “dilenci”, “devlete sırtını dayamış” şeklinde görülmeleri veya damgalanmaları etkili olmaktadır.

Gerek tedavi sürecinde gerekse sivil hayata döndükten sonra bir gazi olarak toplumdan onay görmedikleri için resmi olarak nasıl malül gazi olacakları ve yasal haklarını nasıl elde edecekleri hususunda bilgilendirilmediklerini, bu konuda kendilerine kolaylık sağlanmadığını ve evlerine döndükten sonra da askeri yetkililer, vali, kaymakam, öğretmen gibi devleti temsil eden bireyler tarafından unutulduklarını, yalnız bırakıldıklarını belirten malül gaziler, hayal kırıklığı yaşamaktadırlar.

Malül gazilerin toplumdan onay görmediklerine ilişkin algılarının oluşmasındaki diğer bir neden ise içinde yaşadıkları toplumun kendilerine yönelik tutum ve davranışlarıdır. Malül gaziler, toplumun kendilerine bir gazi olarak hürmet göstermediğini, yasal haklarını kullanma konusunda çeşitli engellerle karşılaştıklarını, sakat-özürlü olarak görüldükleri için evlenme sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaştıklarını, engel durumlarına uygun olmayan bir işe atandıklarını ve kendilerine kıyasla 15 Temmuz Gazilerine daha fazla değer verildiği için gaziler arasında ayrımcılık yapıldığını düşünmektedirler.

5.1.3.4. Yabancılaşma

Travmanın etkilerini uzun süre hisseden ve psikososyal yaşama katılımında engellenme yaşayan malül gaziler, kendisine ve geleceğe dair karamsarlığa ve umutsuzluğa kapılmakta ve yaşadıkları karamsarlıkla birlikte toplumdan da onay görmedikleri için mutsuz olmaktadır.

Malül gazilerin kendilerine ve geleceğe dair karamsar ve umutsuz olmalarında bağımsız hareket edebilme ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmede başkasına ihtiyaç duydukları için yaşadıkları yetersizlik; kendi yetersizlikleri ve psikolojik sorunlarından ailenin de olumsuz etkilenmesi sonucu aileye karşı duydukları suçluluk hissi; iş yaşamına dair aldığı kararlar yüzünden pişmanlık duygusu; yapacakları düzenli bir işleri olmadığı için boş kalmaları ya da bir meşgalelerinin olmayışı nedeniyle bunalıma girmeleri etkili

olmaktadır.

Malül gazilerin içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmasında etkili olan diğer bir faktör ise yaşadıkları mutsuzluktur. Bir gazi olarak toplumdan değer görmemeleri, eve döndükten sonra unutulmaları ve toplumun şehit ve gazi haberlerine karşı duyarsızlığı malül gazileri mutsuz etmektedir.

Psikososyal yaşama tam olarak katılımı engellenen ve toplumda bir gazi olarak onay görmeyen malül gaziler yaşadıkları karamsarlık ve mutsuzlukla baş etme için tepkisellik/öfke ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurumaktadırlar. Karşılaştıkları sorunlar nedeniyle anlaşılmadığını, değer görmediğini ve gazi kimliğini toplumda gururla yaşayamadığını düşünen malül gaziler, çok çabuk öfkelenerek tepkisel davranmakta; aşırı alkol kullanma, toplum içinde gazi kimliğini saklama, evden dışarı çıkmama, arkadaş ortamlarından uzak durma gibi davranışlarla kendini toplumdan soyutlamaktadırlar. Ancak öfkeli ve tepkisel bir şekilde davranmak ve kendini toplumdan soyutlamak, malül gazilerin karamsarlık ve mutsuzluk sorunlarını çözmek ve değişen koşullar karşısında yeni yaşamlarına uyumunu kolaylaştırmak yerine kendi içlerine çekilerek toplumdan iyice uzaklaşmalarına, kendilerine ve topluma karşı yabancılaşmalarına neden olmaktadır.

5.1.4. Kabullenme ve Hayata Tutunma

Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil hayatta travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımı engellenen, bir gazi olarak toplumdan onay görmeme ve yabancılaşma gibi çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşmalarına rağmen destek kaynakları güçlü olan malül gaziler, travma deneyimlerini ve yaşadıkları fiziksel kaybı daha kolay kabullenmekte, sivil hayatta yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelerek hayata tutunmakta ve böylece yeni yaşamlarına daha kolay uyum sağlamaktadırlar.

5.1.4.1. İç Destek Kaynakları

Olumlu kişilik özellikleri, manevi baş etme ve deneyimi anlamlandırma gibi iç destek kaynakları, malül gazilerin uyum sorunlarıyla daha etkili ve yapıcı bir şekilde baş etmelerini, yaşadıkları kaybı kabullenmelerini ve dolayısıyla da yeni yaşamlarına daha sağlıklı adapte olabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Malül gazilerin uyum sorunlarıyla

baş etme sürecinde başvurdukları iç destek kaynakları incelendiğinde, olumlu kişilik özelliklerinin manevi baş etmeyi; manevi baş etmenin de olumlu kişilik özelliklerini desteklediği görülmüştür. Ayrıca travma ve kayıp deneyimleriyle baş etme sürecini kolaylaştıran olumlu kişilik özellikleri ve manevi baş etmenin deneyimi anlamlandırma sürecini etkilediği görülmüştür.

Yaşadıkları kayıp ve travma sonucu sivil yaşamda çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşan malül gazilerin hayata ve geleceğe dair olumlu düşüncelere sahip olmaları, psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü olmaları, yaşadıkları sorunlar karşısında pes etmeyip azim ve kararlılıkla mücadele etmeleri, kanaatkar oldukları için sahip olduklarıyla mutlu olabilmeleri ve özmuhasabe yaparak sorunlar karşısında bir çıkış yolu aramaları, diğer bir ifadeyle gazilerin olumlu kişilik özellikleri, yaşadıkları kaybı kabullenmelerini ve hayata tutunmalarını kolaylaştırmaktadır.

Malül gaziler açısından maneviyat, yaşadıkları travmayı ve uyum sürecinde karşılaştıkları güçlükleri aşmada önemli bir destek ve baş etme kaynağıdır. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde her şeyin Allah'tan geldiğine dair kader inancının, Allah'a sığınma ve güvenmenin, ayrıca namaz kılma, dua etme, yaşadıkları güçlükler karşısında sabır gösterme, haline şükretme ve manevi ortamlarda bulunma gibi dini pratiklerin uyum sorunlarıyla baş etme, kabullenme ve hayata tutunma sürecinde malül gaziler açısından önemli dinamikler olduğu anlaşılmıştır.

Malül gazilerin kabullenme ve hayata yeniden tutunmalarında deneyimi olumlu bir şekilde anlamlandırmanın güçlü bir baş etme ve destek kaynağı olduğu görülmüştür. Deneyimi olumlu ve yapıcı bir şekilde anlamlandırma süreci malül gazilerin olumlu kişilik özellikleri ve manevi baş etme mekanizmalarından etkilendiği anlaşılmıştır. Kayıp ve travma deneyimlerini ve sonuçta aldıkları gazilik ünvanını kader/imtihan, vatan için fedakârlık, gurur/şeref, mükafat/nasip ve çocuklarına bırakabilecekleri miras olarak anlamlandırmak, malül gazilerin kabullenme ve uyum süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Çünkü bu anlamlandırma biçimi malül gazilerin sabır ve dayanma gücünü arttırmakta, kendilerini değerli ve gururlu hissetmelerine ve vatan, bayrak, din uğruna fedakârlık yaptıkları için yaşadıkları fiziksel kayıp ve güçlüklerin karşılıksız kalmayacağına ve cennetle ödüllendirileceklerine dair umut içerisinde olmalarına yardımcı olmaktadır.

5.1.4.2. Dış Destek Kaynakları

Aile desteği, gazilerle birliktelik, devlet güvencesi, sosyal çevre desteği ve profesyonel psikolojik destek gibi dış destek kaynakları da malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme, yaşadıkları kaybı kabullenme ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında önemli bir işleve sahiptir. Gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme süreçleri incelendiğinde, devlet güvencesinden gazilerin daha fazla istifade etmesinde aile desteği ve gazilerle birlikteliğin etkili olduğu görülmüştür. Yine benzer şekilde aile desteğinden daha fazla yarar görmeye psikolojik desteğin; sosyal çevre desteğinden daha fazla yarar görmeye devlet güvencesi, aile desteği ve gazilerle birlikteliğin; profesyonel psikolojik destekten yarar görmeye ise devlet güvencesi ve aile desteğinin etkili olduğu anlaşılmıştır.

Aile desteği malül gazilerin yaşama dair umut ve motivasyonlarının artmasına ve hayata tutunmalarına yardımcı olmaktadır. Sivil hayata döndükten sonra ana-baba ve kardeşlerinden ve özellikle de eşlerinden büyük destek gören gaziler aile ve eşlerine karşı minnettarlık duymakta ve bu minnettarlığı güçlü bir şekilde vurgulamatadırlar. Çünkü gerek tedavi sürecinde gerekse sivil hayatta yeme, içme, tuvalete gitme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında ailelerinden bakım gören malül gaziler, kabul edici ve yapıcı aile desteği ile anlaşıldıklarını ve kabul edildiklerini hissetmekte, ekonomik olarak desteklenmekte ve yeni yaşamlarına uyum sağlamak diğer bir ifadeyle hayata kaldığı yerden devam edebilmek için azim, umut ve teselli bulmaktadırlar. Malül gazilerde yaşam umudu ve motivasyonun artmasında özellikle eş desteği ve çocuk sahibi olmanın rolü büyüktür. Çünkü evli ve çocuk sahibi olmak malül gazilerde sorumluluk duygusunu, anlaşıldıkları ve kabul edildikleri düşüncesini, sevildikleri, değerli oldukları ve yalnız olmadıkları hissini geliştirmektedir.

Gaziler için devlet güvencesi altında olmak, kendilerini değerli hissetmelerine, yaşadıkları kaybı olumlu bir şekilde anlamlandırma ve kabullenmelerine yardımcı olduğu için güçlü bir baş etme ve destek kaynağıdır. Terör örgütüyle mücadelede yaralanarak organ ve işlev kaybına uğrayan askerlerin resmi olarak malül gazi olabilmeleri ve böylece devlet güvencesinden faydalanabilmeleri için öncelikle terörle mücadele sürecinde yaralandığını ispatlayan olay yeri raporu ve GATA'dan alacağı iş göremezlik raporu gerekli olmaktadır. Aldıkları raporlarla resmi olarak malül gazilikleri onaylanan askerler artık devlet güvencesi altına girmektedirler. Çünkü gazi oldukları

için kendilerine tanınan tazminat, gazilik maaşı, iş hakkı, devlet hastanelerinde ücretsiz tedavi, araç alımında ÖTV indirimi, ücretsiz seyahat hakkı, çocuklarına eğitim bursu ve ücretsiz yurt hakkı gibi çeşitli özlük haklarına sahip olmakta ve bu haklar sayesinde sosyo-ekonomik statüleri iyileşmektedir.

Malül gazilerin yaşadıklarını kabullenme ve hayata tutunma süreçlerinde diğer malül gazilerin önemli ve güçlü bir destek kaynağı olduğu görülmüştür. Gazilerle ilgili dernek ve vakıflar, BRM ve gazilerin birlikte tatil yapabildiği sosyal tesisler aracılığıyla bir araya gelebilen malül gaziler, hayata tutunma ve yeni yaşamlarına uyum sağlamada çok önemli bir güç elde etmektedirler. Çünkü diğer malül gazilerle birlikte olmak onlara yaşadıkları kaybı normalleştirmelerine, anlaşıldıklarını hissetmelerine, mutlu ve huzurlu olmalarına, uyum sorunlarıyla baş etmede olumlu örnekleri gördükleri için yaşama dair umutlarının artmasına, sosyalleşmelerine ve bir dayanışma içersine girerek birbirlerinden yasal haklarını ve sorunlarla nasıl baş edeceklerini öğrenmelerine imkân tanımaktadır.

Bir gazi olarak onay görmedikleri ve dolayısıyla da gazi kimliklerini toplumda gururla yaşayamadıkları için toplumdan uzaklaşan malül gaziler, kendileriyle benzer deneyimleri olan ve kaderdaş olarak tanımladıkları diğer gazilerle birlikte olmaktadır. Ancak diğer gazilerle birlikte olduklarında anlaşıldıkları, kabul edildikleri, rahatladıkları ve hayatta tutunacak bir dal buldukları için daha fazla iç içe geçen gaziler, toplumdan gittikçe uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla malül gazilerin sosyal yaşama daha sağlıklı bir uyum gerçekleştirmelerinde sosyal çevre desteğinin önemli bir yeri vardır. Burada ifade edilen gazilerin sosyal çevresi ile, gazilerin aileleri ve gazi arkadaşları dışında kalan mahalle ve iş yerindeki arkadaşları ve toplumdaki diğer insanlar kastedilmektedir. Malül gaziler sosyal çevrelerinden aldıkları destekle kabul edilmekte, değer ve saygı görmekte ve sosyalleşmektedirler.

Malül gaziler hem tedavi sürecinde hem de gerçek hayata döndükten sonra profesyonel psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Tedavi sürecindeki psikolojik destek, gazilerin travma deneyimi ve organ/işlev kayıplarının neden olduğu duygusal şok ve anlamsızlıkla baş etmelerine yardımcı olabilir. Ancak bu çalışmada, malül gazilerin bir kısmı tedavi sürecinde herhangi bir psikolojik destek almadığını, diğer bir kısmı ise tedavi sürecinde psikolojik destek almalarına rağmen bu destekten fayda görmediklerini

ifade etmişlerdir. Sivil hayata döndükten sonra çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşan malül gaziler, bu sorunlarla baş etmede zorlandıkları veya baş edemedikleri için yabancılaşmaktadırlar. Dolayısıyla malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme ve yeni yaşamlarına uyum sağlama sürecinde psikolojik desteğin önemli olduğu düşünülmektedir. Ancak bu çalışmada yalnızca üç gazi, sivil hayata döndükten sonra psikolojik destek gördüğünü ifade etmiştir. Psikolojik destek gören gazilerin ifadeleri incelendiğinde, eşle yaşanan iletişim çatışmalarının çözümünde ve sağlık durumuyla ilgili hayati kararları alma sürecinde psikolojik desteğin etkili olduğu anlaşılmıştır.

5.1.4.3. Yeni Yaşama Uyum

İç ve dış destek kaynakları sayesinde uyum sorunlarıyla etkili bir şekilde baş edebilen, yaşadıkları deneyimi kabullenerek hayata tutunan ve böylece yeni yaşamlarına uyum sağlayan malül gaziler, kendi ihtiyaçlarını daha çok karşılayabildikleri için artık bağımsız yaşayabilmekte, kendilerine bir meşgale edinerek rutin bir yaşam sürdürmekte, topluma katılarak sosyalleşmekte ve ayrıca malül gazilik deneyimi sonucunda çeşitli kazançlar elde etmektedirler. Bağımsız olmak, rutini sürdürmek, sosyalleşmek ve deneyimin kazandırdıkları, malül gaziler açısından hem yeni yaşama uyumun göstergeleri hem de kabullenme ve hayata tutunma açısından önemli bir baş etme ve destek kaynağı olarak deneyimlenmektedir.

Malül gazilerin yeni yaşamlarına uyum sağlamalarındaki en önemli göstergelerden biri, diğer insanlara çok fazla muhtaç olmadan olabildiğince bağımsız yaşayabilmektir. Malül gaziler açısından bağımsız olmak, başkalarına ihtiyaç duymadan kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kendi başına bir yerden başka bir yere gidebilmek, seyahat edebilmek, başkasına ihtiyaç duymadan bilgisayar, cep telefonu ve otomobil gibi araçları kullanabilmek, özetle kendi kendine yetebilmektir. Malül gaziler engel durumuna uygun araç kullanarak, eğitim alarak ve yeni beceriler kazanarak daha bağımsız yaşayabilmektedirler.

Başkalarına eskisi gibi ihtiyaç hissetmeden bağımsız yaşamayı öğrenebilen malül gaziler, artık yeni yaşamlarında çeşitli meşgaleler edinerek rutin bir hayat sürdürmek istemektedirler. Çünkü yaşamdaki rutin onlara kendilerini normal bir insan (sağlıklı- engeli olmayan) gibi olduklarını ve işe yaradıklarını hissettirmekte, hayatlarında bir düzen oluşturmakta ve onlara kendilerini meşgul edebilecekleri bir alan sunmaktadır.

Malül gaziler yaralanmadan önceki yaşam biçimlerine devam ederek, yeni hobiler edinerek ve iş hayatına katılarak yeni yaşamları için bir rutin oluşturmaktadırlar. Ayrıca yeni yaşama uyum sağlamada önemli bir dinamik olan rutini sürdürmek, malül gazilere edindikleri çeşitli meşgaleler sayesinde topluma katılarak sosyalleşme fırsatı da sunmaktadır.

Malül gaziler açısından yaşama uyum sağlamanın önemli göstergelerinden birisi de sosyalleşmektir. Gaziler, kendi tecrübelerini yeni gazilerle paylaşarak ve toplumsal hayata katılarak sosyalleşmektedirler. Travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımında engellenme, toplumsal onay görmeme ve yabancılaşma gibi sivil hayatta çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşan ve bu sorunların üstesinden başarıyla gelerek hayata tutunan malül gaziler, benzer süreçlerden geçen ancak yeni yaşamlarına uyum sağlayamamış diğer gazilere yardım ederek ve kendi deneyimlerini onlarla paylaşarak uyum süreçlerinde onlara destek olmaktadır. Kendi deneyimlerini diğer gazilerle paylaşarak uyum süreçlerinde onlara yardımcı olan malül gaziler, bir yandan diğer gazilerin sosyalleşmesine yardımcı olurken diğer yandan kendileri de sosyalleşmektedir.

Organ ve/veya işlev kaybına uğradıkları o andan itibaren fiziksel, psikolojik ve sosyoekonomik açıdan çok zorlu deneyimler yaşayan ve destek kaynakları sayesinde karşılaştıkları bu sorunlarının üstesinden gelebilen gazilerin yaşamları, kendini algılama biçimleri ve gelecek algıları başlarda olumsuz yönde etkilense de malül gazilik deneyiminin gazilerin kişiliklerine ve yaşantılarına kattığı olumlu yönleri de vardır. Malül gaziler, yaşadıkları bu süreçlerin kendilerine, hayata ve geleceğe dair olumlu bakarak elindekilerle mutlu olabilmeyi, zorluklar karşısında mücadele etmeyi, sabrı ve şükrü öğrettiğini, kimi gaziler de bu süreçte Allah'a daha çok yaklaşarak manevi dönüşüm yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bazı gezilerde önceki hayatlarına kıyasla gazi olduktan sonra sahip oldukları çeşitli imkan ve olanaklarla yaşam kalitelerinin arttığını ifade etmişlerdir. Ayrıca malül gazilik deneyimi, gazilik rolünü üstlenerek topluma örnek bir insan olma yolunda katılımcıların düşünce, duygu ve davranışlarına yön vermekte ve onları diğergam davranışlara yöneltmektedir. Dolayısıyla malül gazilik deneyimine dair tüm bu kazanımların, hayata tutunma ve değişen yaşam koşullarına uyum sağlamada önemli bir yerinin olduğu düşünülmektedir.

5.2. Tartışma

5.2.1. O An - Ölümün Kıyısından Dönmek!

Araştırmaya katılan malül gaziler, teröristlere karşı pek çok kez operasyona katılmış, silahlı çatışmalarda yer almış, adeta ölümle burun buruna gelmişlerdir. Katılımcılarla yapılan ilk görüşmelerde travmatik anıları tetiklememek için gazilere yaralandıkları ana ilişkin sorular yerine tedavi sürecinde ve sivil hayatta neler yaşadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Ancak görüşülen tüm gazilerin o ana ilişkin yaşantılarını paylaştıkları görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada psikososyal süreçler açısından gazilerin yaralandığı, organ/işlev kaybına uğradıkları an başlangıç noktası olarak alınmış ve “*O An-Ölümün Kıyısından Dönmek!*” ifadesiyle kavramsallaştırılmıştır. “*O An-Ölümün Kıyısından Dönmek!*” süreci, travma yaşantıları, travmaya gösterdikleri duygusal tepkiler, travma anıyla baş etme ve zamana karşı yarış temaları çerçevesinde açıklanmıştır.

5.2.1.1. Travma Yaşantısı

Malül gaziler terörle mücadele sürecinde ülke sınırlarında veya sınır ötesinde pek çok kez silahlı çatışma, pusuya düşme, tuzaklı bombalama gibi olaylar nedeniyle savaş travmasına maruz kalmışlardır. Ancak bu çalışmada askerlerin, malül gazi olmalarına neden olan organ/işlev kaybına uğradıkları travma yaşantıları dikkate alınmıştır.

Terörle mücadele sürecinde silahla yaralanma, mayına basma veya bombalama gibi olaylar neticesinde askerlerin bazıları ayak, topuk ve bacaklarından ciddi derecede yaralanarak organ kaybına; bazıları vücudunun çeşitli bölgelerine isabet eden kurşun ve şarapnel parçalarına, patlama sonucu oluşan sarsıntının etkisiyle vücudunun çeşitli bölgelerinde oluşan kırıklara, doku, görme ve işitme kayıplarına bağlı olarak işlev kaybına; bazıları da hem organ hem de işlev kaybına uğrayarak malül gazi olmuşlardır. Gazilerin organ ve/veya işlev kayıp oranlarına göre malüliyet dereceleri farklılık göstermekte ve bu dereceler bir ile altı arasında değişmektedir. Bu çalışmada malül gazilerin yedisi 1. derece, biri 2. derece, beşi 4. derece, biri 5. derece ve altısı ise 6. derece malül gazidir. Birinci dereceden malüliyet ağır düzeyde yaralanarak bakıma muhtaç olan gazileri; altıncı dereceden malüliyet ise hafif bir şekilde yaralanan ve hayati fonksiyonları ciddi derecede etkilenmeyen gazileri tanımlamaktadır. Çatışma

anında ateşli silahlar veya mayın ve bomba gibi tuzaklı patlayıcılar nedeniyle organ ve/veya işlev kaybına uğran gaziler, o anlarını anlatırken bazıları kulaklarında şiddetli uğultu ve vücutlarında sıcaklık hissi, bazıları da kan kayıplarının fazla olmasına bağlı olarak aşırı titreme gibi bedensel duyularını dile getirerek ve asker arkadaşlarının şehit olması, parçalanması, acı çekmesi, can çekişmesi, yanması ve çatışma anında yaralanan askerlerin bağrıışmaları gibi travmatik olaylara şahit olduklarını belirterek yaşadıkları travmanın şiddetini vurgulamışlardır.

Malül gaziler, yaşadıkları travmatik anıları uzun süre akıllarından çıkaramamakta ve bu anıların olumsuz etkilerini uzun süre yaşamaktadırlar. Yaralanma anına ilişkin travmatik olaylara şahit olan gaziler çoğunlukla dört, beş ve altıncı dereceden malül gazilerdir. Daha ağır düzeyde yaralanan bazı malül gaziler ise yaralanma anına ilişkin şahit oldukları travmatik anıları pek yoktur, çünkü ağır bir şekilde yaralanmanın etkisiyle bayıldıkları için travma yaşantılarını hatırlamamaktadırlar.

Travma konusunda yapılan çalışmalar savaş ve terör gibi insanlar tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilen olayların daha travmatik ve insanlar üzerinde uzun süreli etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Archibald ve diğ., 1962; Archibald ve Tuddenham, 1965; DeFazio, 1975; Haley, 1974; McFall ve diğ., 1991). Terör veya savaş çoklu travmatik yaralanmalara, fiziksel ve psikolojik engelliğe neden olmaktadır. Dünya genelinde savaş travmasına maruz kalan askerlerin %10'nun yaralanmaya bağlı işlev sorunları yaşadıkları belirtilmektedir (Murthy ve Lakshminarayana, 2006). Vietnam savaşına katılan gazilerden travmatik ekstremitte kaybı olanların sayısının 5238 olduğu tahmin edilmektedir (Sayer ve diğ., 2014). 2009 yılında gerçekleştirilen Amerikan Toplum Araştırması verilerine göre ise ABD'de toplam 21,9 milyon gazi olduğu ve bunun 5,5 milyonunun ise engelli olduğu belirtilmektedir (Smith, 2015). 2007 yılında yapılan bir çalışmaya göre Irak ve Afganistan savaşına katılan askerler arasında en az bir ya da daha fazla organı kaybeden ampütel gazilerin sayısı 553 olarak saptanmıştır (McGeary ve diğ., 2007). Şubat 2012 yılı verileri itibariyle Irak savaşında 31925, Afganistan savaşında ise 18230 ABD'li askerin yaralandığı, her iki savaş sonucu 1715 askerde de majör (ayak, kol vb.) ve minör (kısmi olarak ayak ve parmaklar vb.) ekstremitte ampütasyonları görüldüğü rapor edilmiştir (Fisher, 2013).

Türkiye'de ise 1984'ten bu yana devam eden terör saldırıları ve terör örgütü tarafından

tahribat oranı yüksek mayın ve el yapımı gibi patlayıcıların ve uzun menzilli silahların sıklıkla kullanılmasına bağlı olarak organ kaybı olan malül gazi sayısı artmaktadır (Öznur, 2013). Özgül ve arkadaşlarının (1999) 61'i organ kaybı olan toplam 109 hastayla yaptıkları çalışmada, katılımcıların %63,3'ünde mayına basma ve ateşli silah yaralanması sonucu ekstremitelere yaralanmaları, %13,8'inde omurilik yaralanmaları görülmüştür. Yılmaz'ın (2004) yaptığı çalışmada mayın ve çeşitli patlayıcılar nedeniyle malül gazilerin yaklaşık %76' sının protez, ortez veya tekerlekli sandalyeden en az birisini kullanmak zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Hoşoğlu (2005) tarafından yapılan araştırmada malül gazilerin %67,7'sinde organ kaybı, %93,5'inde ise ortez veya protez kullanımı tespit edilmiştir. Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının (2006) Gülhane Askeri Tıp Akademisi Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi'nde tedavi gören 79 malül gaziyle yaptığı çalışmada gazilerin %25,3'ünün felçli, %68,4'ünün ortopedik engelli, %2,5'inin beyin yaralanması ve %3,8'inin ise görme engelli olduğu belirtilmektedir. Açıksöz'ün (2011) 35 malül gazi ile yapmış olduğu çalışmada gazilerin yarısından fazlasının mayın patlaması sonucu alt ekstremitelere kaybına uğradığı, diğer gazilerin ise ateşli silah yaralanması sonucu ortopedik engeli ve görme kaybı yaşadıkları bildirilmektedir. Keten ve arkadaşlarının (2013) terör nedeniyle yaralanan 93 malül gazi ile yaptığı çalışmada araştırmaya katılan malül gazilerinin %63'ünde mayın patlamasına bağlı olarak bir ya da birden fazla ekstremitelere kaybı, %12'sinde en az bir gözün kaybı, %25'inde hareket kısıtlılığı, %12'sinde kuvvet kaybı ve %6,6'sında ise işitme kaybı yaşandığı bulunmuştur..

Savaş teknolojinin gelişmesine bağlı olarak silahlı çatışmalarda veya terör eylemlerinde tahribat gücü yüksek patlayıcı ve silahların kullanılması, organ ve işlev kayıp oranlarını arttırmakta dolayısıyla da bu durum gaziler açısından savaş veya silahlı çatışmanın sonuçlarını daha travmatik hale sokmaktadır.

5.2.1.2. Travma Anındaki Duygusal Tepkiler

Silahlı çatışma bölgesinde adeta ölümle burun buruna gelen malül gaziler, yaşadıkları travmanın etkisiyle şok ve panik yaşamaktadırlar. Malül gazilerin o anda yaşadıkları en güçlü duygulardan birisi de ölüm korkusudur. Çünkü silahlı çatışma bölgesindeki şok ve panik havası, yaralanmaya bağlı kan kayıpları, askerleri hastaneye nakledecek helikopter ya da ambulansın geçikmesi, yaralanan diğer askerlere ilişkin şahit olunan

travmatik olaylarla birlikte yaşadıkları çaresizlik hissi gazilerde ölüm korkusuna neden olmaktadır.

Nash (2007), savaş alanında ne olacağı ya da ne yaşanacağına ilişkin belirsizlik yaşayan, arkadaşların ölmesi ya da yaralanmasına tanık olan, aşırı korku (öldürülme, yaralanma vb. ihtimaline karşı) ve çaresizlik yaşayan gazilerin aşırı travmatize olduğunu ifade etmektedir. Beals (2000), savaş zamanında silahlı çatışmanın dehşetiyle gazilerde duygusal küntlük yaşandığını ifade etmektedir. Aloi'nin (2010) II. Dünya Savaşı, Irak ve Afganistan savaşlarına katılan 10 gaziyle fenomenolojik desende yaptığı çalışmada, savaş sürecinde gazilerin ölme, öldürülme, esir alınma, yaralanma, diğer askerlerin yaralanması veya öldürülmesi gibi durumlar karşısında yoğun korku yaşadıkları, bununla birlikte savaş sürecinde neyle karşılaşacakları, başlarına nelerin gelebileceği veya yabancı olan bir coğrafyada nasıl hayatta kalacakları konularında bilgi eksikliği nedeniyle yoğun bir belirsizlik yaşadıkları belirtilmektedir. Yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Williams'ın (2014) Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde askerlik yapmış ve terör örgütüyle silahlı çatışma deneyimi olan, ancak malül gazi olmayan eski askerlerle yapmış olduğu çalışmada, operasyondaki askerlerin her gün "Bugün ölecek miyim? Eve geri dönebilecekmiyim?" şeklinde ölüm korkularını dile getirdikleri ifade edilmektedir.

5.2.1.3. Süreçle Baş Etme

Terörle mücadelede yaralanan, mayın ve tuzaklı bomba gibi patlayıcıların etkisiyle ayağını, bacağını, gözlerini kaybeden, felç olan veya asker arkadaşlarının şehit olması, parçalanması, can çekişmesi gibi travmatik olaylara şahit olan gaziler şok-panik ve ölüm korkusu gibi duyguları yoğun bir şekilde hissetmektedirler. Gazilerin yaşadığı bu travma deneyimiyle o anda nasıl baş ettikleri ise dikkate değer bir konudur. Ancak bazı katılımcılardan o andaki patlamanın şiddeti ve ağır derecede yaralanmanın da etkisiyle bayıldıkları için travma anıyla nasıl baş ettiklerine ilişkin yeterli veri alınamamıştır. Yaralanma anında bilinci yerinde olan gazilerin bazıları, dua etme ve "Kelime'i Şehadet" getirme gibi dini pratiklerle Allah'a sığınarak şok-panik duygusu ve ölüm korkusuyla baş etmektedirler. Malül gazilerin bazıları ise, şahit oldukları travmatik olaylar ve fiziksel kayıpların neden olduğu şok-panik duygusu ve ölüm korkusu karşısında soğukkanlı yaklaşarak travma anıyla baş etmektedirler. Travma anında

sergilenen soğukkanlı yaklaşımda, psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olmanın etkili olduğu düşünülmektedir.

Psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olmak bireyleri risk faktörlerine karşı korumakta, stres veya travmatik koşulları etkili biçimde yönetmesine imkan tanımaktadır (Windle, (2011). Lakeman'a (1918) göre karakteri güçlü ve dayanıklı olan malül gaziler kendi problemlerini ve karşılaştıkları engelleri aşabilirler. Larner'ın (2013) Vietnam, Irak ve Afganistan savaşlarına katılan 15 gazi ile gömülü desende gerçekleştirdiği çalışmasında, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan gazilerin savaş sürecindeki zorluklarla pes etmek yerine mücadele ederek baş etmeye çalıştıkları görülmüştür.

Alanyazın incelendiğinde savaş, terör ya da silahlı çatışma anında gazilerin şok, ölüm korkusu ve yaralanma deneyimleriyle nasıl baş ettiklerine ilişkin bulgulara yeterince değinilmediği, ancak savaş sonrası uyum sorunlarıyla gazilerin nasıl baş ettiklerine daha sık yer verildiği görülmüştür.

5.2.1.4. Zamana Karşı Yarış

Silahlı çatışmalarda yaralanan malül gaziler için hayatta kalma adına zamanla yarış süreçleri de başlamaktadır. Terör örgütüne karşı yürütülen operasyonda çeşitli yerlerinden yaralanan veya organ kaybı yaşayan gaziler için ilk müdahale çatışma bölgesindeki asker arkadaşları tarafından yapılmaktadır; ancak ağır düzeyde yaralanan veya kan kaybı çok olan gaziler için çatışma bölgesinde yapılan ilk müdahaleler yetersiz kalmakta, acilen helikopterle hastaneye yetiştirilmeleri gerekmektedir. Ancak silahlı çatışmanın devam etmesi, arazi şartlarının elverişsizliği, operasyon bölgesinin en yakın tam teşekküllü hastaneye uzaklığı gibi nedenlerle yaralanan malül gazileri hastaneye ulaştıracak helikopter ve ambulans gibi nakil araçlarının olay yerine ulaşması zaman almakta, dolayısıyla da malül gazilerin tedavileri gecikmektedir.

Yaralandıktan sonra bir araçla veya helikopterle operasyon bölgesinden alınıp en yakın hastaneye kadar süren yolculuk bazı gaziler için uzun ve zorlu geçmektedir. Yaralanan gazilerin yaralarının ciddiyeti nedeniyle hayati risk taşımaları ve yakın hastanelerin fiziki koşullarının yetersizliğine bağlı olarak bir hastaneden diğerine yapılan yolculuk, helikopter yerine arazi aracıyla gazilerin sevk edilmesi bu süreci gaziler açısından zorlaştırmaktadır. Ayrıca şehit olan, çok ağır bir şekilde yaralı olan, can çekişen asker

arkadaşlarıyla birlikte hastaneye yolculuk yapan gaziler için bu süreç, çok daha zorlu ve travmatik olmaktadır.

Malül gazileri konu alan çalışmalar incelendiğinde, malül gazilerin yaralandıkları andan hastaneye ulaşıncaya kadarki sürece kadar nelerin yaşandığını ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

5.2.2. Tedavi Süreci

Malül gazilerin tedavi süreçleri operasyon bölgesinde yapılan ilk müdahaleyle başlamakta, daha sonra en yakın devlet veya askeri hastanede ve gerekli görülürse Ankara GATA ve BRM'de devam etmektedir. Malül gazilerin tedavi süreçleri genellikle hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun yıllar devam ettiği görülmüştür. Ancak bu başlık altında yalnızca gazilerin taburcu olana kadar geçen süredeki deneyimleri ele alınmış ve tedavi süreci yıpratıcı tedavi, kaybı kabullenememe/duygusal tepkiler ve süreci kolaylaştıran dinamikler temaları çerçevesinde açıklanmıştır.

5.2.2.1. Yıpratıcı Tedavi

Organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malül gazilerin tedavileri uzun sürmektedir. Bu süre işlev kaybının büyüklüğüne göre birkaç aydan birkaç yıla kadar değişmektedir. Bazı gaziler için ise tedavi süreci, hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun yıllar devam etmektedir. Tedavinin uzun sürmesi ve özellikle birinci düzey bakıma muhtaç gazilerde işlev kaybının büyük olması nedeniyle uzun süre yatağa bağlı yaşamak zorunda kalmak ve buna bağlı olarak temel ihtiyaçları giderememek tedavi sürecini yıpratıcı hale sokmakta, malül gazilerin psikolojilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Malül gaziler yalnızca savaş ya da terörle mücadele sürecinde aldıkları yaralar nedeniyle uzuv kaybı yaşamazlar. Silahlı çatışmada aldıkları yaraların ciddiyetine göre gazilerin sağlık durumları risk altına girebilir ve bu nedenler tedavi sürecinde cerrahi amputasyon gerekli olabilir (Doğan, 1993; Ekici, 1995). Ancak amputasyondan sonra kesilen kemiklerin büyümeye devam etmesi ağrıya neden olabilir. Malül gazilerin ayak, bacak ve kol gibi organlarını kurtarmak amacıyla yapılan operasyonlar ve yaraların iyileşmesi bazen uzun yıllar sürebilmekte ve bu nedenle malül gazilerin çalışma hayatı, aile ilişkileri ve günlük yaşam aktiviteleri olumsuz yönde etkilemektedir (Açıksöz,

2011; Gregurek ve diğ., 2001; Hoşoğlu, 2005).

Yılmaz'ın (2004) yaptığı çalışmada malül gazilerin ortalama tedavi süresinin 14 ay olduğu, Başçılar'ın (2017) yaptığı çalışmada ise malül gazilerin tedavi süresinin 1 ila 300 ay arasında değiştii ve bu sürenin ortalama 21,77 ay olduğu, tedavi süresi uzadıkça bedensel ve sosyal açıdan gazilerin yaşam kalitesinin düştüğü bulunmuştur. Ancak Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının (2006) GATA Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi'nde tedavi gören 79 malül gaziyle yaptıkları çalışmada ise, hastanede yatma süresi ve felçli veya ortopedik engelli olma durumu ile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde yaklaşık 15 yıl önceki tedavi koşullarının günümüz koşullarına kıyasla yetersiz olduğu, hastanelerin ihtiyaçları karşılayamadığı, boş yatak bulamadıkları, tedavi olmak için beklemek zorunda kaldıkları, devlet ya da özel hastaneleri kullanmak zorunda kaldıkları, bu nedenle tedavi süreçlerinin sıkıntılı geçtiği, ancak bu durumun zamanla düzeldiği, koşulların daha da iyileştiği anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlarla benzer şekilde Caplin ve Lewis'in (2011) Irak savaşına katılan 14 gaziyle yaptığı nitel çalışmada da, bazı gazilerin engelli olmalarına rağmen sağlık hizmetine erişimde sıkıntı yaşadıkları, sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu ve tedavi sürecinde ihmal edildikleri bildirilmektedir. Açıköz'ün (2011) çalışmasında da, 1990'lı yıllarda hastane koşullarının elverişli olmadığı, çünkü askeri hastanelerde boş yatak olmaması nedeniyle malül gazilerin bazen yerde yattığı veya sedyelerini diğer gazilerle paylaşmak zorunda kaldıkları ifade edilmektedir.

Tedavi sürecini gaziler açısından yıpratıcı kılan diğer bir değişken, hastane personelinin yaklaşımlarının duyarsızlık olarak görülmesidir. Çünkü gaziler, vatan savunmasında yaralandıkları için toplumda ve çeşitli devlet kurumlarında-özellikle hastanelerde- değer ve saygıyı hak ettiklerini ancak bu saygıyı göremediklerini dile getirmektedirler. Gazilerin ifadeleri incelendiğinde, hastane personelinin yaklaşımlarının duyarsızlık olarak algılanmasında sağlık personelinin gazilere özensiz yaklaşımları, onlara tedavide öncelik ve kolaylık tanımamaları, muayene veya tedavi için uzun süre beklemek zorunda kalmaları etkili olmaktadır. Sağlık personelinin duyarsız yaklaşımı, tedavi sürecine uyumu olumsuz yönde etkilemektedir. Malül gaziler bu sorunları özel ve

devlet hastanelerinde daha çok yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bununla birlikte araştırmaya katılan gazilerin çoğunluğu askeri hastanelerde ve BRM'deki sağlık personelinin kendilerine karşı yaklaşımlarından memnun olduklarını, orada anlaşıldıklarını, kendilerini değerli hissettiklerini ve kendilerine öncelik tanındığını belirtmişlerdir. Bu nedenle gaziler, 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrasında askeri hastanelerin ve BRM'nin sağlık bakanlığına bağlanmasına karşı çıkmaktadırlar. Çünkü askeri hastanelerin ve BRM'nin devlet hastanelerine benzeyeceğini ve dolayısıyla bu hastanelerde artık eski saygınlıklarının kalmayacağını, kendilerine öncelik tanınmayacağını düşünmektedirler.

Tedavi sürecinin karmaşıklığı ve sağlık personelinin iletişim biçimi çoğunlukla hastalarda belirsizliklere neden olmaktadır. Tedavi sürecine ilişkin yaşadığı belirsizlik nedeniyle hatalı ya da abartılı düşüncelere kapılan hastalar, tedavi sürecinden memnun olmamakta ya da almış olduğu sağlık hizmetini olumsuz yönde değerlendirmektedir (Öznur, 2013). Smith'in (2015) yaptığı çalışmada, tedavi sürecinde sağlık personeli tarafından engelli gazilere yeterince zaman ayrılmadığı, alternatif tedavi opsiyonlarının sunulmadığı, saygı görmedikleri ve dinlenilmediklerine yönelik bulgulara ulaşılmıştır.

Terör ve silahlı çatışma travmasına yoğun bir şekilde maruz kalan malül gaziler, hem tedavi süreci hem de sivil yaşamda profesyonel bir psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak katılımcıların ifadelerine göre GATA ve BRM'de her malül gazi için rutin bir profesyonel psikolojik desteğin sunulmadığı anlaşılmıştır. Tedavi sürecinde psikolojik/psikiyatrik destek aldığını ifade eden bazı gaziler ise bu hizmetten fayda görmediklerini, psikolojik destek sürecinde travma yaşantılarını unutmak istemelerine rağmen travma anılarını tekrar yaşadıklarını, kendilerine verilen ilaçların yalnızca kendilerini uyuttuğunu, sakinleştirdiğini ve bu nedenle de psikolojik destek almaktan vazgeçtiklerini dile getirmişlerdir. Ancak yaşadıkları travma, fiziksel kayıplar ve beden imajının bozulması karşısında yoğun kaygı, şok, umutsuzluk yaşayan ve hayatın artık kendilerine anlamsız gelmesiyle intihar düşüncesi ya da ötenazi isteği ile yaşamına son vermek isteyen gaziler için psikolojik/psikiyatrik desteğin son derece önemli olduğu ortadadır. Ayrıca etkili bir psikolojik destek gazilerin tedavi sürecine uyumu ve yaşadıkları kaybı kabullenmeleri açısından önemlidir. Dolayısıyla psikolojik destek ihtiyacının karşılanmaması ya da psikolojik desteğin yetersiz kalması nedeniyle tedavi süreci, malül gaziler açısından yıpratıcı olmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Tanielian ve arkadaşlarının (2008), Irak ve Afganistan savaşına katılan 1965 Amerikalı gazi ile yaptıkları çalışmada, TSSB ve Major depresyon belirtileri gösteren gazilerin %47'sinin psikolojik desteğin gizli tutulmayacağı, damgalanacakları ve tedavinin ilerde iş bulmalarına mani olacağı gibi gerekçelerle kendilerine sunulan psikolojik desteği reddettikleri belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, ilaç tedavisinin yan etkilerinden kaygı duydukları, tedavi merkezlerinin uzak olması ve ekonomik koşullar nedeniyle, aile ve arkadaşlarından daha çok fayda gördükleri gerekçeleriyle gazilerin tıbbi ve psikolojik destek almaktan kaçındıkları ifade edilmektedir. Caplin ve Lewis'in (2011) Irak savaşına katılan gazilerle yaptığı çalışmada, bazı gazilerin aldıkları psikolojik desteği yetersiz gördükleri, bazı gazilerin ise güvensizlik, damgalanma ve gizlilik ihmalinden korkukları için psikolojik destek almaktan kaçındıkları belirtilmiştir. Başcılar'ın (2017) 227 malül gazi ile yaptığı çalışmada ise, gazilerin %68'inin psikiyatrik/psikolojik tedavi almadığı ifade edilmektedir. Güloğlu ve Kararırmak'ın (2013) çalışmasında ise, psikolojik desteğe ihtiyaç duyduklarını belirten malül gazilerin ihtiyaç duymayanlara göre travma sonrası stres puanları anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Özetle geçirilen ağır ameliyatlar, belli aralıklarla protezlerin yenilenmesi ve taburcu olduktan sonra da devam eden ameliyatlar nedeniyle tedavi sürecinin uzaması, özellikle organ/işlev kaybının fazla olmasına bağlı olarak uzun süre yatakta kalma gibi nedenlerden dolayı yıpratıcı bir tedavi sürecini deneyimleyen gaziler için yaşadıkları travmaya bağlı kaybı kabullenmeleri ve sonrasında sivil hayata uyumları güçleşmektedir.

5.2.2.2. Kaybı Kabullenememe-Duygusal Tepkiler

Hastaneye sevk edilen gaziler ilk başlarda yoğun kaygı yaşarlar. Çünkü başlarına tam olarak ne geldiğini, yaşadıkları kaybın ciddiyeti ve bu kaybın hayatlarını nasıl etkileyeceği konusunda yaşadıkları belirsizlik onlarda kaygıya neden olmaktadır. Bir süre sonra yaşadıkları kaybın ciddiyetini fark ettiklerinde ise şok duygusu yaşamaktadırlar. Bacağın ciddi derecede yaralanması, kopması, kesilmesi, ciddi derecede işlev kaybına neden olan felçlilik hali veya vücut imajındaki ciddi değişimler nedeniyle yaşanan şok hali, gazileri psikolojik olarak sarsmaktadır. Yaşadıkları kayıp

konusunda daha fazla bilgi sahibi olan bazı gaziler artık eski sağlığına kavuşamayacakları, yürüyemeyecekleri, ayağa kalkamayacakları, çalışamayacaklarına dair umutsuzluğa kapılmaktadırlar. Bazı gaziler de dünyada kendileri gibi başka kimselerin olmadığı, yaşadıkları kaybın yalnızca kendi başlarına geldiği, artık sevilmeyecekleri ya da evlenemeyecekleri yönünde karamsar düşüncelerle umutsuzluğa kapılmaktadırlar.

Hayata dair varoluşsal sorgulamalar yapan bireyler bu girişimlerinin sonucunda tatmin edici cevaplar bulabilirse yaşam kendileri için anlamlı olmaktadır. Ancak varoluşsal sorgulamalarına tatmin edici cevaplar bulamayan bireyler için ise yaşam, anlamını yitirmektedir. Yaşamın anlamını yitiren bireyler için hayat çekilmez hale gelir, geleceğe dair umutsuz ve karamsar düşünceler hakim olur ki bu da bireyi bunalıma sokabilir. Dolayısıyla yaşamın anlamını yitiren ve hayatı çekilmez bulan bireyler için ölüm bunalımdan bir çıkış yolu olarak görülebilir. Uzun süren tedaviler nedeniyle bu süreci hastanede yatarak geçiren gazilerin yaşam aktiviteleri sınırlandığı, temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları ve yaşadıkları kaybı kabullenemedikleri için hayat anlamsız gelmekte ve bu da onları bunalıma sokmaktadır. Tedavi sürecinde hayatın anlamsız gelmesi nedeniyle intihar düşüncesi ve ötenazi gibi talepler, bazı gaziler açısından girmiş oldukları bunalımdan bir çıkış yolu olarak görülebilmektedir.

Malül gazilerin tedavi süreçlerini konu alan çalışmalar incelendiğinde, bu araştırmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Örneğin, Gregurek ve arkadaşlarının (2001) Hırvatistan'daki bir rehabilitasyon hastanesinde tedavi gören 42 engelli gaziyle yaptıkları çalışmada, felç olma, hareketsizlik, vücut ritminde düşüş ve başkasına bağımlılık gibi engellilik durumlarının gazilerin benlik imajlarında ani değişimlere ve kaygının artmasına neden olduğu saptanmıştır. Özellikle ağır engelli olmaları nedeniyle uzun süre hastanede yatan ve tedavi sürecindeki psikolojik desteği yetersiz gören gazilerde TSSB ve kaygı puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ancak bu çalışmada, Gregurek ve arkadaşlarının bulgularından farklı olarak, tedavi sürecinde gazilere ilişkin şok duygusu, umutsuzluk, intihar düşüncesi ve ötenazi isteği gibi bulgulara da ulaşılmıştır.

5.2.2.3. Süreci Kolaylaştıran Dinamikler

Tedavi sürecinin ilk aşamalarında yaşadıkları kaybı kabul edemediklerinden şok, kaygı,

umutsuzluk ve anlamsızlık yaşıyan gazilerin, zamanla tedavi sürecine uyum sağladıkları ve yaşadıkları kaybı kabullenmeye başladıkları görülmektedir. Malül gazilerin tedavi süreçleri incelendiğinde psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olmak, tedavi hizmetinden memnuniyet, asker/komutan desteği ve diğer gazileri görmek-umut gibi faktörlerin tedavi sürecine uyumu ve yaşanan kaybı kabullenmeyi kolaylaştıran dinamikler olduğu görülmüştür.

Psikolojik olarak dayanıklı ve güçlü olan gazilerin tedavi sürecinde soğukkanlı oldukları, yaşadıkları kayıptan psikolojik olarak çok fazla etkilenmedikleri, fiziksel kayıplarını daha kolay kabullendikleri görülmüştür. Tedavi sürecine uyumu ve kabullenmeyi kolaylaştıran diğer önemli bir dinamik ise tedavi hizmetinden duyulan memnuniyettir. Gazilerin tedavi hizmetinden memnun olmalarında sağlık personelinin onları iyileştirme çabası ve psikolojik desteği, hastane imkan ve koşullarının gaziler için seferber edilmesiyle birlikte sağlık durumundaki olumlu gelişmeler etkili olmaktadır. Ayrıca asker ve komutanların tedavi sürecindeki ziyaretleri ve psikolojik destekleri, gazilerin morallerinin yükselmesine, yalnız olmadıklarını hissetmelerine ve dolayısıyla tedavi sürecindeki uyumlarına yardımcı olmaktadır.

Tedavi sürecinde ilk başlarda yaşadığı kayıp nedeniyle geleceğe ve hayata dair umutlarını yitiren ve yaşamın anlamsız olduğunu düşünen gazilerin, kendisi gibi yahut daha ağır derecede yaralanmış ancak hayata tutunmuş diğer gazileri gördüklerinde bakış açıları değişmekte ve yaşam umutları artmaktadır. Yaşadığı kaybı, dünyada yalnızca kendi başına gelen bir felaket olarak değerlendiren gaziler, daha ağır derecede yaralanmış ancak yaşadığı kaybı kabullenmiş, uyum sağlamış ve moral seviyeleri yüksek olan diğer gazileri gördüklerinde yaşama dair umutları artmakta ve böylece yaşadıkları organ/işlev kaybı onlar için normalleşmeye başlamaktadır. Dolayısıyla diğer gazileri görmek, tedavi sürecini ve yaşanan kaybı kabullenmeyi kolaylaştıran önemli bir dinamiktir.

Alanyazın incelendiğinde, malül gazilerin tedavi sürecine uyumunu kolaylaştıran dinamikleri ele alan çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak Samiley'in (2016) evsiz gazilerle yaptığı çalışmada, tedavi sürecine ilişkin pozitif deneyimleri (sağlık personelinin yardımsever, anlayışlı ve problem çözücü olması) olan gazilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmaya devam ettikleri; negatif deneyimleri olan gazilerin ise

tedaviyi yarıda bıraktıklarına yönelik bulgular, bu araştırmada ulaşılan “tedavi hizmetinden memnuniyet” bulgusuyla örtüşmektedir.

5.2.3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları

Hastaneden taburcu olduktan sonra travma yaşantıları, organ ve/veya işlev kayıpları ve malül gazi kimlikleriyle sivil yaşama geri dönen gaziler için bu süreç, *Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları* olarak anlam bulmaktadır. Çünkü sivil yaşama dönünceye kadar yaşadıkları kaybın hayatlarını ne düzeyde etkileyeceğini tam olarak bilemeyen gaziler, eve dönüşle birlikte yeni yaşamlarında engellenme, travmanın psikolojik izleri, toplumsal onay görmeme ve yabancılaşma gibi daha önce deneyimlemedikleri çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar.

5.2.3.1. Travmanın Psikolojik İzleri

Silahlı çatışmada ateşli silah, mayın veya tuzaklı bomba gibi patlayıcılar yüzünden yaralanarak organ/işlev kaybı yaşayan ve silah arkadaşlarının yaralanması, can çekilmesi, yanması ve şehit olması gibi travmatik olaylara şahit olan malül gaziler, gerçek hayata döndüklerinde içe kapanma, ani öfke patlamaları, travmayı hatırlatıcı ipuçları veya kabuslarla travmayı yeniden yaşama, uyuma ve uykuyu sürdürmede güçlükler, yeme sorunları ve unutkanlık gibi çeşitli belirtiler göstermektedirler. Zamanla ve destek kaynakları sayesinde travmanın etkisinden kurtulan malül gaziler hayata tutunmakta diğer bir ifadeyle yeni yaşamlarına uyum sağlamaktadırlar. Ancak savaş travmasına yoğun bir şekilde maruz kalan, psikososyal yaşama tam olarak katılımları engellenen ve toplumda bir gazi olarak onay görmeyen gaziler, destek kaynaklarından yoksun oldukları ve olumsuz baş etme stratejilerine başvurdukları için yabancılaşmakta ve travmanın psikolojik izlerini uzun süre hissetmektedirler.

Savaştan döndüğünde pek çok gazi istenmeyen anılar, kabuslar, kaygı ve iritasyon gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Her kişinin aşırı stres yaratan travmaya karşı gösterdiği tepkiler birbirinden farklı olacaktır. Bazı insanlar üzgün veya donuk hissedebilir, bazıları kaygı hissedebilir ve diğerleri de öfke yaşayabilir (Whealin ve diğer., 2008). Alanyazına bakıldığında savaş, silahlı çatışma veya terör travması sonrasında görülen en yaygın tanının TSSB olduğu belirtilmekle birlikte TSSB'ye eşlik eden depresyon ve anksiyete gibi çeşitli belirtilerin de görüldüğü, bu sorunların yaygınlığının

yüksek olduğu sıkça vurgulanmakta ve özellikle TSSB'nin gazilerin aile, iş ve sosyal hayatını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Afari ve diğ., 2009; Blake ve diğ., 1990; DiRamio ve Spire, 2009; Dohrenwend ve diğ., 2006; Lew ve diğ., 2009; Rischaradson, Frueh ve Acierno, 2010).

Savaş veya silahlı çatışma sonrasındaki TSSB, depresyon ve anksiyete gibi sorunların gelişimi ve yaygınlığında savaş alanının zorlu fiziksel koşulları, bizzat deneyimlenen veya şahit olunan travmatik olaylar (sivillerin veya esir askerlerin öldürülmesi, işkenceye maruz bırakılması, kokmuş insan cesetlerini görme veya taşımak zorunda kalma, öldürülme tehditi vb.), zayıf sosyal destek, eş ve aile desteğinden yoksun olmak, vahşet içeren eylemlere maruz kalma veya savaş sürecindeki deneyimleri nedeniyle suçluluk duyma, psikolojik olarak dayanıksız olma gibi faktörlerin etkili olduğu ifade edilmektedir (Beckham ve diğ., 1998; Green ve diğ., 1990; Fontana ve Rosenheck, 1999; Maguen ve diğ., 2010; Marx ve diğ., 2010; Solomon ve diğ., 1986; Tanielian ve diğ., 2008; Weierstall ve diğ., 2012; Xue ve diğ., 2015).

Fiziksel yaralanmalar ve organ kayıpları kişinin fiziksel bütünlüğünü bozması ve yaşamını tehdit etmesi nedeniyle TSSB ve TSSB'ye eşlik eden diğer psikolojik sorunların yaygınlığını arttırmaktadır. Savaş deneyimi olan yaralı ve hiç yara almamış gazilerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda TSSB, depresyon ve anksiyete oranlarının savaşta yaralanan gazilerde daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Buydens-Branchey ve diğ., 1990; Helzer ve diğ., 1987; Hoge ve diğ., 2007; Koren ve diğ., 2005; Kulka ve diğ., 1990; Pitman ve diğ., 1989).

Türkiye'de malül gazilerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde de yukarıdaki araştırma sonuçlarıyla benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Yeşilkanat (1999) gazilerin psikososyal tepkilerini incelemek amacıyla 50'si malül gazi olmak üzere toplam 150 askerle yaptığı çalışmada, malül gazilerin, %96'sının hayatının olumsuz etkilendiği; anksiyete bozukluğu, depresyon, fobik anksiyete, kişiler arası duyarlılık, obsesif-kompulsif bozukluk, paranoid düşünceler, psikotizm, somatizasyon puan ortalamalarının malül gazilerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Hoşoğlu'nun (2005) yaptığı çalışmada ise katılımcıların %45,1'inin sinirli ve %38,7'sinin içine kapanık olduğu, %25,8'inin kısa süreli sözlü hafıza kaybı ve unutkanlık yaşadığı, %22,5'inin ise kendilerini saldırgan hissettikleri bulunmuştur. Keten ve arkadaşlarının (2013) yaptığı

çalışmada, malül gazilerin %6,5'inin TSSB belirtileri gösterdiği, hastaneye başvuranların %21,7'sine ise psikiyatrik tanı konduğu tespit edilmiştir. Güloğlu ve Kararımak'ın (2013) yaptığı çalışmada, gazilerde olası TSSB oranı %29,6, TSSB'ye eşlik eden depresyon oranı ise %16,6 olarak bulunmuştur. TSSB kriterlerini karşılayan malül gazilerde çabuk sinirlenme, travmayı hatırlatıcılarla ilgili sıkıntı duyma, travmatik anının hatırlanması sonrası fiziksel belirtiler yaşama, irkilme, unutkanlık ve dikkat sorunları, travmayla ilgili anıların istemsiz ve ısrarcı bir şekilde hatıra gelmesi gibi belirtilerin sıklıkla yaşandığı tespit edilmiştir. Ayrıca TSSB'ye eşlik eden depresyon kriterlerini karşılayan gazilerde yukardaki belirtilere ek olarak, hayattan zevk almama, geleceğe dair umutsuzluk, üzüntülü ve kederli hissetmek gibi psikolojik sorunların yaşandığı belirlenmiştir. Güloğlu'nun (2016) yaptığı çalışmada ise, malül gazilerde TSSB yaygınlığının %46,7 olduğu, %16,4'ünün depresyon ve %18'inin ise anksiyete belirtileri gösterdiği rapor edilmektedir.

Yukarıdaki araştırmalarla benzer şekilde bu çalışmada da içe kapanma, travmayı yeniden yaşama, öfke patlamaları, unutkanlık, uyku ve yeme sorunları gibi travma sonrası tepkilerin diğer bir ifadeyle travmanın psikolojik izlerinin, malül gazilerin sivil yaşama yeniden uyum ve topluma entegrasyonunu olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ayrıca psikososyal yaşama tam olarak katılım gösteremeyen, toplumsal onay görmeyen ve destek kaynakları zayıf olan gazilerin, travmanın psikolojik izlerini daha uzun süre yaşadığı anlaşılmıştır.

5.2.3.2. Engellenme

Hastaneden taburcu olduktan sonra sivil hayata yaşadığı fiziksel kayıplar ve travmanın izleri ile dönen malül gaziler, yeni yaşamlarına psikososyal uyum açısından engellenme yaşamaktadırlar. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde onların psikososyal yaşama uyumlarının engellenmesinde yaşam alanlarının sınırlanması, yaşam rollerinde yetersizlik, aşırı korunma, gelecek planlarının/ kariyerinin engellenmesi ve ekonomik sorunlar gibi değişkenler etkili olmaktadır. Psikososyal yaşama tam olarak katılımda engellenme yaşayan malül gaziler, travmanın psikolojik izlerini daha uzun süre hissetmektedirler.

5.2.3.2.1. Yaşam Alanının Sınırlanması

Hastaneden taburcu olduktan sonra da uzun süren sağlık sorunları, yaşanan fiziksel kayıp nedeniyle hareket kabiliyetinin kısıtlanması ve yaşamı zorlaştıran fiziksel koşullar nedeniyle malül gazilerin yaşam alanları sınırlanmakta, sosyal yaşama tam olarak katılamamaktadırlar. Ayrıca yaşam alanlarının sınırlanması malül gazilerin yaşam rollerinde yetersizlik yaşamalarına, aileleri tarafından aşırı korunmalarına ve kariyerleri engellendiği için ekonomik sorunlar da yaşamalarına neden olmaktadır.

Ağır bir şekilde yaralanmaya bağlı olarak uzuvlarını kaybeden ve bakıma muhtaç olan gazilerin uzun süren sağlık sorunları nedeniyle tedavi süreçleri de uzamakta, yaşadıkları şiddetli ağrılar veya fantom ağrısı nedeniyle hareket kabiliyetleri sınırlanmakta, zamanlarının önemli bir kısmı ev ve hastane arasında geçmektedir. Sağlık sorunları nedeniyle hareket kabiliyetleri sınırlanan ve sosyal hayata katılamayan gazilerin yaşam alanları sınırlanmaktadır.

Vietnam, Irak ve Afganistan savaşlarına katılan gazilerle yapılan çalışmalarda, yaralanma, organ kaybı veya ağır savaş koşulları nedeniyle gazilerin kronik ağrı, solunum sorunları, kilo kaybı ve cilt rahatsızlıkları yaşadıkları ve bu nedenle gazilerin uyum süreçlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Reiber ve diğ., 2010; Straits-Troster ve diğ., 2011). Organ kaybı ve amputasyona bağlı olarak malül gazilerde fantom ağrısı görülmektedir. Fantom ağrısı, organ kaybı durumlarında özellikle bacak ve kol amputasyonlarında görülen, olmayan uzva ait hayali bir ağrıdır (Doğan, 1993; Ekici, 1995). Malül gazilerin ayak, bacak ve kol gibi organlarını kurtarmak amacıyla yapılan operasyonlar ya da amputasyondan sonra kesilen kemiklerin büyümeye devam etmesi, şiddetli ağrılara (fantom) neden olmakta ve yaraların iyileşmesi bazen uzun yıllar sürebilmekte ve bu nedenle malül gazilerin çalışma hayatı, aile ilişkileri ve günlük yaşam aktiviteleri olumsuz yönde etkilenmektedir (Gregurek ve diğ., 2001). Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde, Hoşoğlu (2005) ve Açıksöz (2011), malül gazilerin fantom ağrısından şikayet ettiğini, Başcılar (2017) ise tedavi süresinin uzamasına bağlı olarak bedensel ve sosyal alanda malül gazilerin yaşam kalitesinin azaldığını belirtmektedir.

Organ kaybı yaşayan malül gazilerin proteze uyum süreçleri uzun sürmekte ve sıkıntılı geçmektedir. Çünkü protez kullanımı, bacaklarda kaşıntı, terleme ve alerjiye neden

olmaktadır. Ayrıca ptoteze uyum sürecinde, gazilerin uzun süre yürüyemedikleri, düşe kalka yürüdükleri için adeta yürümeyi yeniden öğrendikleri, merdiven çıkmada ve engebeli zeminde yürümede zorlandıkları için hareket kabiliyetleri sınırlanmakta ve dolayısıyla da yaşam alanları sınırlanmaktadır. Silahlı çatışma sonucunda gözlerini kaybeden veya vücudunun önemli bir kısmında işlev kaybı yaşadığı için tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan birinci dereceden bakıma muhtaç gaziler de bağımsız hareket edebilmede güçlük yaşadıkları için bir refakatçiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bağımsız yaşamda başkasına muhtaç olan malül gazilerin yaşam alanları sınırlandırıldığı için psikososyal yaşama katılımları da engellenmektedir.

Sayer ve arkadaşlarının (2014) organ kaybı olan gazilerle yaptıkları çalışmada, üst ekstremitte amputasyonu olan gazilerin alt ekstremitte ampütasyonu olanlara kıyasla, psikososyal uyum ve protez kullanım tatmin düzeylerinin daha düşük olduğu ve daha fazla aktivite kısıtlılığı yaşadıkları bulunmuştur. Yeşilkanat'ın (1999) yaptığı çalışmada ise, malül gazilerin %46'sında fiziksel aktivitelerde kısıtlanma ve %19'unda ise sosyal aktivitelere katılımında azalma olduğuna dair bulgular bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Malül gazilerin engel durumlarına uygun çevre şartlarında yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir. Bu durum özellikle uzuv kaybı nedeniyle protez kullanmak zorunda kalan, omurilik zedelenmesine bağlı olarak tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan ve gözlerini kaybeden malül gazilerde daha da önem arz etmektedir. Çünkü asansörsüz ve rampasız binalar, düz ayak olmayan ve eğimin fazla olduğu yerlerdeki fiziksel koşullar, malül gazilerin hareket kabiliyetini kısıtladığı için yaşam alanlarını da sınırlamaktadır.

Alanyazında da malül gazilerin yaşadığı yerin fiziksel koşullarına dikkat çekildiği görülmüştür. Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının (2006) GATA Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi'nde tedavi gören 79 malül gaziyle yaptıkları çalışmada, engel durumuna uygun bir evde yaşamayan gazilerin yaşam kalitesi skorlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla malül gazilerin kendi engel durumuna uygun yerlerde yaşaması, yaşam koşullarının iyileşmesi açısından son derece önemlidir.

5.2.3.2.2. Yaşam Rollerinde Yetersizlik

Organ/işlev kayıpları nedeniyle yaşam alanları sınırlanan malül gaziler, yaşam rollerinde de yetersizlik yaşamaktadırlar. Eksik veya yarım adam olduklarını düşündükleri için olumsuz benlik algısına ve beden imajına sahip olan malül gaziler, artık bir işe yaramayacaklarına ve yaşam rollerini yerine getirmede yetersiz olacaklarına dair umutsuzluğa kapılmaktadırlar. Olumsuz benlik algıları nedeniyle hayata yeniden başlama veya çalışma hayatına katılma gibi konularda umutsuzluğa kapılan malül gaziler, devlet tarafından kendilerine tanınan iş hakkını kullanmak yerine çalışamayacaklarını düşündükleri için yakınlarına devretmektedirler.

Savaşta aldıkları yaralar nedeniyle vücut yapısı bozulan, hareket kabiliyetinde, sosyal hayatta ve iş yaşamında işlev kayıpları olan malül gaziler, şimdi ve gelecek hayatı hakkında ciddi kaygılar yaşadıkları için depresyona girebilirler. Uzuv ya da organ kaybı benlik saygısını olumsuz etkilemektedir (Gregurek ve diğ., 2001; Özgül ve diğ., 1999). Berghuis ve Jongsma (2010), yaralanan gazilerin yaşam tatmin düzeylerinin azaldığını, çünkü yaralandıkları için işe yaramayacaklarına dair umutsuzluğa kapıldıklarını ve kendilerini değersiz hissettiklerini belirtmektedir. Dal ve Hatipoğlu'nun (1997) ampüte olan askerlerle yaptığı çalışmada da, katılımcıların %18,4'ünün kendini yarım insan olarak hissettiklerine yönelik bulgular bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Malül gaziler, organ ve işlev kaybı nedeniyle yürüme, koşma, merdiven inip-çıkma, ağır nesnelere kaldırma gibi aktiviteleri yerine getirmede ciddi güçlük çekmektedirler. Özellikle her iki gözünü de kaybeden, omurilik zedelenmesi nedeniyle felç olan ve ayaklarını kaybeden malül gaziler yeme-içme, giyinme, yürüme ve tuvalete gitme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada başkalarına ihtiyaç hissetmektedirler. Temel ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları yetersizlik, malül gazilerin psikososyal yaşama katılımlarını engellemektedir.

Organ veya işlev kaybının varlığının, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede işlev sınırlılığına neden olduğu alanyazında da vurgulanmaktadır. Örneğin eğilme, çömelme, yürüme, dönme gibi hareketlerde ve diğer insanlarla ilişki kurma ve aile ilişkilerini sürdürme gibi normal yaşam aktivitelerinde sınırlılık görülebilmektedir (Berghuis ve Jongsma, 2010; Breslau, 2001; Frain ve diğ., 2010; McGeary ve diğ., 2007).

Türkiye’de malül gazilerle yapılan çalışmalar bu çalışmanın bulgularını destekler mahiyettedir. Yılmaz’ın (2004) yaptığı çalışmada, organ ve işlev kaybı yaşayan malül gazilerin yürüme, koşma, top oynama gibi konularda sorunlar yaşadıkları, yeme-içme, banyo yapma, giyinme ve tuvalet ihtiyacını giderme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada başkalarına muhtaç oldukları belirtilmektedir. Hoşoğlu’nun (2005) subay ve astsubay malül gazilerle yaptığı çalışmada, malül gazilerin ağır eşya kaldırma, çocuklarını kucakta taşıma, uzun yürüyüş ve uzun süre ayakta kalma, koşma, araba kullanma gibi günlük yaşam aktivitelerinde sorunlar yaşadıkları bulunmuştur. Acıksöz’ün (2011) yapmış olduğu nitel çalışmada da tedavileri uzun süren ve tekerlekli sandalye kullanmak zorunda kalan malül gazilerin ekonomik destek ve gündelik bakım konularında ailelerine bağımlı hale geldikleri ifade edilmektedir. Başcılar’a (2017) göre ise sürekli başkasının yardımına ihtiyaç duyan gazilerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan yaşam kaliteleri düşmektedir.

Bu çalışmada malül gazilerin, organ ve işlev kayıplarına bağlı fiziksel yetersizlikleri ve psikolojik sorunları nedeniyle evlilik ilişkisi ve ebeveynlik gibi yaşam rollerinde sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Malül gazilerin bazıları, evlilik ilişkisini devam ettirmede çeşitli sorunlar yaşadıkları için boşanmışlardır. Eşiyle boşanan malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde işsizlik nedeniyle yaşanan ekonomik sorunlar, alkol kullanımı, iletişim sorunları ve geçimsizlik gibi nedenlerin boşanmada etkili olduğu anlaşılmıştır. İşlev kayıpları nedeniyle yaşam alanı sınırlanan, bağımsız hareket etmede güçlük yaşayan, yürüme, koşma, merdiven inip-çıkma ve ağır şeyleri kaldırmada gibi aktiviteleri güçlükle yapabilen malül gaziler ebeveynlik rolünde de yetersizlik yaşamaktadırlar. Çünkü yaşadıkları psikolojik sorunlar ve işlev kayıpları nedeniyle çocuklarına yeterince zaman ayıramamakta, onlara soğuk davranmakta, onların okul ve dersleriyle ilgilenememekte, gezme ve oynama gibi beklentilerini karşılayamamaktadırlar.

Literatürde savaş deneyimi olan askerlerin sivil yaşamın gerektirdiği sorumluluklara uyum sağlayamadıkları, aile içi geçimsizlik, yakın ilişkilerde sorunlar, boşanma ve ebeveynlik problemleri gibi konularda sorunlar yaşadıkları rapor edilmektedir (Berghuis ve Jongsma, 2010; Kulka ve diğ., 1990; Fontana ve Rosenheck, 1994, 1999; MacLean, 2010). Sayers ve arkadaşları (2009) Irak ve Afganistan savaş gazilerinin yaklaşık %75’inin aile ilişkilerinde problemler yaşadığını, %41’inin kendisini evinde bir yabancı

gibi hissettiğini, %37'sinin ailedeki rolü hakkında belirsizlik ve çatışmalar yaşadığını, %25'inin çocuklarına karşı kendilerini soğuk hissettiğini veya çocuklarının duygularını fark edemediklerini ifade etmektedir.

Organ ve işlev kaybı nedeniyle beden algısının bozulması ve hareket kabiliyetindeki ciddi sınırlılık, evlilik ve aile hayatındaki sorunları daha da arttırmaktadır. Hoşoğlu'nun (2005) yapmış olduğu çalışmada meslek, aile ilişkileri ve sosyal alanlarda yaşanan sorunların malüliyet-engellilik derecesine göre farklılıklar gösterdiği, ileri derecede işlev kaybı yaşayan gazilerin bu alanlarda daha fazla sorun yaşadığı görülmüştür. Açıksöz'ün (2011) çalışmasında ise, evli olan malül gazilerin maddi sıkıntılar, artan aile içi şiddet ve boşanma gibi çeşitli ailesel sorunlarla karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışmada ulaşılan organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malül gazilerin temel ihtiyaçların karşılanmasında, aile, iş ve sosyal hayata ilişkin rollerde yetersizlik yaşadıklarına yönelik bulgular alanyazınla örtüşmektedir.

5.2.3.2.3. Aşırı Korunma/Bağımlılık

Yaşadıkları kayıplar nedeniyle gerek tedavi (rehabilitasyon) sürecinde sağlık personeli tarafından gerekse gerçek hayata döndükten sonra aileleri tarafından aşırı korunduğu için diğer insanlara bağımlılıkları artan malül gaziler, psikososyal yaşama tam olarak katılım gösterememektedirler.

GATA'da tedavileri tamamlanan malül gaziler, ihtiyaç duyulduğu takdirde fizik tedavi için Ankara GATA'ya bağlı BRM'ye sevk edilmektedirler. BRM, gaziler tarafından adeta bir cennet gibi görülmektedir, çünkü gaziler orada kendilerini değerli ve huzurlu hissetmekte ve her türlü ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ancak bazı gazilere göre BRM, gazilerin başarıya duygusunu ellerinden almaktadır. Çünkü rehabilitasyon merkezinde her şey gazilere hazır gelmekte, adeta bir dedikleri iki edilmemekte, ancak dışarıda nasıl yaşayacakları, sosyal hayata nasıl adapte olabilecekleri konusunda bir eğitim verilmemektedir.

Malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenmeleri ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarında aile desteği son derece önemlidir. Ancak aileleri tarafından aşırı korunan malül gaziler, aslında desteklenmek yerine psikososyal yaşama katılımları engellenmektedir. Çünkü her türlü ihtiyaçları aileleri tarafından karşılandığı için neleri

yapabilecekleri konusunda sınırlarını göremeyen ve kendilerini yetersiz hissedenden malül gaziler, temel ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermek yerine başkalarına ihtiyaç duymakta, diğer bir ifadeyle onlara bağımlı hale gelmektedirler. Aşırı korunmak diğer insanlara bağımlılığı arttırdığı için malül gazilerin yaşam rollerinde yetersiz hissetmelerine, yaşama alanlarının sınırlanmasına ve çalışma hayatından geri kaldıkları için ekonomik sorunlar da yaşamalarına neden olmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, gerek rehabilitasyon sürecinde sağlık personeli tarafından gerekse aile üyeleri tarafından aşırı koruyucu yaklaşımın gaziler üzerindeki etkilerine değinen çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak bu çalışmada görüldüğü üzere, malül gazilerin bağımsız yaşayabilmeleri, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için aşırı koruyucu yaklaşım yerine destekleyici tutumun daha işlevsel olduğu ortadadır. Gerek rehabilitasyon sürecinde sağlık personeli tarafından gerekse aile üyeleri tarafından malül gazilerin bağımsız yaşamlarının desteklenmesi, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için cesaretlendirilmeleri son derece önemlidir.

5.2.3.2.4. Kariyerin Engellenmesi ve Ekonomik Sorunlar

Organ ve işlev kayıpları nedeniyle geleceğe yönelik iş ve eğitim planlarını gerçekleştiremeyen, resmi olarak malül gazi olma süreci uzayan, olumsuz benlik algıları nedeniyle kendilerini eksik ve yetersiz gördükleri için iş haklarını devreden ve çeşitli nedenlerle iş hakları fesih olan malül gazilerin kariyerleri engellenmekte ve buna bağlı olarak ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren gaziler, askerlikten sonraki iş veya mesleki geleceklerine yönelik kariyer hedeflerini, psikolojik sorunları ve yaralanmaya bağlı işlev kayıpları nedeniyle gerçekleştirememektedirler. Subay ve astsubay malül gaziler ise, yaşadıkları psikolojik sorunlara ve organ/işlev kayıplarının ciddiyetine göre ya emekli olarak ordudan ayrıldıkları ya da orduda geri hizmette çalıştıkları için kariyer hedeflerine ulaşamamaktadırlar.

Resmi olarak malül gazi olmak, işlev kaybı yaşayan gazilerin toplumda saygın bir statülerinin olmasına, yaşadıkları kaybı olumlu bir şekilde anlamlandırmalarına, maaş, iş ve ücretsiz tedavi gibi çeşitli haklar nedeniyle ekonomik olarak rahat etmelerine ve dolayısıyla psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak

askeri görevini yaparken yaralandığı için organ/işlev kaybına uğrayan her asker malül gazi sayılmamaktadır. Yaralanan bir askerin kanunen malül gazi sayılması için terör örgütüyle çatışma sürecinde yaralandığını ispatlayan askeri belgelerin ve askeri hastaneden alınacak iş göremezlik raporunun olması gerekmektedir. Bazı gazilerin resmi olarak malül gazilik süreci çok kısa sürede tamamlanırken bu süreç bazı gaziler için uzun sürmektedir. Resmi süreç hakkında gazilerin bilgisiz olması, yetkili kurum ve kişilerce yönlendirilmemeleri, resmi işlemlerin aracılar veya kendi bireysel çabaları ile yürütülmesi gibi nedenlerle yaralanan askerlerin resmi olarak malül gazi olma süreci uzadığı için ekonomik sorunlar yaşanmaktadır. Yaralandıkları ve işlev kaybı yaşadıkları için herhangi bir işte çalışamayan askerler, malül gazilikleri resmi olarak onaylanana kadar ekonomik anlamda ailelerin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Açıksöz (2011) de yaptığı çalışmada, malül gazilerin resmi olarak gazi olma süreçlerinin uzun sürdüğünü ve bu süreçte, özellikle bakıma muhtaç gazilerin günlük bakım ve maddi destek konusunda ailelerine bağımlı hale geldiklerini bildirmektedir.

Organ ve işlev kaybı nedeniyle kendilerini eksik, yarım ve artık bir işe yaramaz olarak gören malül gaziler, olumsuz benlik algıları nedeniyle kanunen kendilerine verilen iş haklarını yakınlarına devretmektedirler. Gazi olmadan önceki mesleklerini işlev kayıpları nedeniyle yapamayan ve kanunen kendisine sağlanan iş hakkını da yakınlarına devreden gaziler, işsiz kaldıkları ve malül gazilik maaşı da yetmediği için ekonomik sorunlar yaşamaktadırlar. Malül gazilerin ekonomik sorunlar yaşamamasındaki diğer bir neden ise iş hakkının fesih olmasıdır. Malül gaziliği resmi olarak onaylanan gaziler bir kamu kurumunda işçi statüsünde çalışma hakkı kazanmaktadırlar. Ancak bazı gaziler iş yerlerinde yaşadıkları değer görmeme, anlaşılma, iletişim çatışmaları gibi çeşitli sorunlar nedeniyle istifa ettikleri veya işe devamsızlık yaptıkları için iş hakları fesih olmaktadır.

İş sahibi olmak veya bir işte çalışmak savaş sonrası sivil hayata başarılı bir uyum için gerekli görülmektedir. Savaş travması sonrasında benlik saygısında azalma, ilişki çatışmaları, alkol ve madde kullanımı, depresyon (Barrett ve diğ., 1996; Blustein, 2008) ve TSSB (Adler ve diğ., 2011; Kulka ve diğ., 1990; Rosenheck ve Thomson, 1986; Sayer ve diğ., 2010; Schnurr ve diğ., 2004) gibi sorunlar nedeniyle gazilerin mesleki alanda işlevsizlik, iş bulmada veya işe devam etmede güçlük yaşadıkları, işsizlik oranlarının normal popülasyona göre savaş gazilerinde daha yüksek olduğu

belirtilmektedir. Ancak organ/işlev kayıpları nedeniyle hem psikolojik sorunlar hem de mesleklerinde yetersizlik yaşadıkları için malül gazilerin iş hayatı daha fazla etkilenmekte, işsizlik ve ekonomik sorunlar daha yaygın olarak görülmektedir (Berghuis ve Jongsma, 2010; MacLean, 2010; Smith, 2015). Dal ve Hatipoğlu (1997) ve Hoşoğlu'nun (2005) yaptıkları çalışmalarda, organ kaybı yaşayan malül gazilerin yaralanma öncesine göre daha fazla ekonomik sorunlarla karşılaştıkları rapor edilmiştir.

Yukarıda özetlenen çalışmalarda da görüldüğü üzere malül gazilerin iş hayatında çeşitli güçlükler yaşadığı ve buna bağlı olarak ekonomik sorunlarla karşılaştıklarına değinilmektedir. Ancak alanyazın incelendiğinde, bu araştırmada ulaşılan olumsuz benlik algısı nedeniyle gazilerin iş hakkını devretmesi ve iş hakkının fesih olması gibi bulgulara rastlanmamıştır.

5.2.3.3. Toplumsal Onay Görmemek

Malül gazilerin yeni yaşamlarında uyum sorunları göstermelerinin önemli nedenlerinden birisi de bir gazi olarak toplumdan onay görmemeleridir. Malül gazilere yönelik toplumdaki olumsuz algının varlığı, gerek devlet kurumları gerekse toplum tarafından unutulmaları ve değer görmemeleri nedeniyle içinde yaşadıkları toplumda bir gazi olarak onaylanmadıklarını, diğer bir ifadeyle sosyal destek görmediklerini ifade eden malül gaziler, beklentileri karşılanmadığı için hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Toplum tarafından bir gazi olarak onaylanmamak, travmanın psikolojik izlerinin uzun süre hissedilmesine, psikososyal yaşama katılımın engellenmesine ve malül gazilerin kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmalarına neden olduğu düşünülmektedir.

5.2.3.3.1. Malül Gazilere Yönelik Olumsuz Algı

Malül gaziler içinde yaşadıkları toplumda bir gazi olarak onay görmediklerini çünkü toplumda kendilerine yönelik olumsuz bir algının var olduğunu düşünmektedirler. Çünkü Kore ve Kıbrıs gazileri gibi kanunen tam olarak gazi sayılmadıklarını, malül gazilerin özlük haklarını tanımlayan bir kanun olmadığı için engelli bireylerin haklarından faydalandıklarını ve bu nedenle de engellilerle bir tutulduklarını düşünmektedirler. Açıksöz (2011) de yaptığı çalışmada, bu çalışmanın bulgularıyla

benzer şekilde, Kore ve Kıbrıs savaşına katılan askerlerin gazi kabul edildiklerini ancak organ ve işlev kaybı yaşamalarına rağmen kanunen gazi kabul edilmedikleri yönünde katılımcıların tepkilerini dile getirmiştir.

Toplumda bir gazi olarak değil de sakat, özürlü veya engelli olarak görüldükleri için toplumun kendilerine acıdığını düşünen malül gaziler, hayal kırıklığına uğramakta ve öfkelenmektedir. Her ne kadar engelli olsalar da kendilerini diğer engelli popülasyonundan ayırarak toplumda gazi olarak kabul görmek istediklerini, çünkü doğuştan ya da kaza nedeniyle engelli olmadıklarını, vatan ve bayrak uğruna gazi olduklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, malül/engelli oldukları için kendilerine acınması yerine toplumdan kendileriyle gurur duyulmasını beklemektedirler. Ayrıca, devlet tarafından kendilerine verilen özlük hakları nedeniyle toplum tarafından çeşitli ortamlarda “sırtını devlete dayamış”, “dilenci” veya “beleşçi” olarak görüldüklerini, “Benim için mi gazi oldun?” gibi tepkilerle karşılaştıklarını, yaşadıkları sorunlar yerine aldıkları maaşların görüldüğünü ifade eden gaziler, bu nedenle toplumda gazi olmanın verdiği gururu yaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

Davis (2006), engelli bireylerin neredeyse sosyal yaşamın tüm alanlarında damgalandığını ve dışlandığını ifade etmektedir. Gazilerle ilgili toplumsal görüş ve algı, uyum ve entegrasyon sürecinde etkili olmaktadır. Danimarka’da “savaşçı-kahraman” ve “kurban” olmak üzere gazilerle ilgili iki yaygın toplumsal algının olduğunu belirten Sørensen’e (2015) göre, “savaşçı-kahraman” ve “kurban” algıları toplumsal onaylanma ve sosyal destek imkânı içeriyor olsa da, damgalanma ve dışlanmaya da neden olmaktadır.

Yurt içinde malül gazilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşen bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Örneğin Yılmaz’ın (2004), gazilerin toplumun kendilerine yönelik bakışından memnun olmadıklarına yönelik bulgusu; Açiksöz’ün (2011) ise malül gazilerin, hem engelli hem de gazi olmaları nedeniyle diğer insanların kendilerinden uzaklaştığına, kendilerine sağlanan ekonomik haklar nedeniyle dilenci ve beleşçi olarak damgalandıklarına ve toplumda engelli olarak tanımlanmalarını kendilerine bir hakaret olarak gördüklerine yönelik bulguları, bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

5.2.3.3.2. Sahipsiz/Yalnız Kalmak

Malül gaziler, tedavi sürecinde ve taburcu olduktan sonra sivil hayatta hangi sorunlarla karşılaşacakları, bu sorunları nasıl aşacakları, resmi olarak nasıl malül gazi olacakları ve sonrasında kendilerine tanınan yasal hakları nasıl elde edecekleri hususunda bilgi ve rehberliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak bilgilendirilme ve rehberlik ihtiyaçları yetkililer tarafından karşılanmayan, resmi olarak malül gazi olma ve yasal haklarını elde etme sürecinde kendilerine kolaylık sağlanmayan malül gaziler, kendi çabaları veya aracılar sayesinde özlük haklarını elde etmekte ve bu süreçte yaşadıkları güçlükler nedeniyle kendilerini sahipsiz ve yalnız hissetmektedirler.

Straits-Troster ve arkadaşlarının (2011) Irak ve Afganistan savaşına katılan 54 gaziyle yaptıkları nitel çalışmada, gazilerin sivil hayata geçiş sürecinde çeşitli belirsizlikler ve öngörülemezlikler nedeniyle karmaşa yaşadıkları belirtilmektedir. Çalışmada gazilerin askerlikten sivil hayata geçiş ve uyum sürecindeki muhtemel problemler konusunda bilgilendirilme, kariyer, mali yönetim ve kendilerine sağlanan haklar konusunda danışmanlık ihtiyaçları dile getirilmiştir.

Malül gazilerin sivil hayatta kendilerini sahipsiz/yalnız hissetmelerinin diğer bir nedeni ise gerek tedavi sürecinde, gerekse evlerine döndükten sonra askeri yetkililer, vali, kaymakam ve öğretmen gibi devleti temsil eden bireyler, komşu ve arkadaşları tarafından ziyaret edilmemeleri, kapılarının çalınmaması, yaşadıkları sorunların, hal ve hatırlarının sorulmamasıdır. Devlet, vatan, millet ve bayrak uğruna savaştığı için yaralandığını, uzuvlarını kaybettiğini, gurur duyulacak ve takdir edilecek bir iş yaptığını düşünen malül gaziler, sivil hayata geri döndüklerinde toplumun ilgisiz ve umursamaz tavırları ve karşılanmayan beklentiler sonucunda hayal kırıklığına uğramaktadırlar.

Solomon ve arkadaşlarının (1986) 1982 yılındaki İsrail-Lübnan savaşına katılan 382 İsraili gazi ile yaptıkları çalışmada, savaş şiddeti ve düşük sosyal destek nedeniyle gazilerin kendilerini yalnız hissettiği belirtilmektedir. Açıksöz'ün (2011) çalışmasında yer alan devletin kendilerini yalnız bıraktığı, özel günlerde ve bayramlarda kendilerini arayıp sormadıklarına yönelik malül gazilerin ifadeleri, bu çalışmanın bulgularını destekler mahiyettedir.

5.2.3.3.3. Değer Görmemek

Malül gazilerin toplumdan onay ve sosyal destek görmediklerine ilişkin algılarının oluşmasındaki diğer bir neden ise içinde yaşadıkları toplumun kendilerine yönelik tutum ve davranışlarıdır. Malül gaziler, toplumda bir değerleri olmadığı için beledikleri saygı ve hürmeti göremediklerini, toplumun ve devletin ilgisiz ve umursamaz tavrıyla karşılaştıklarını, iş hayatında ise sağlık durumuna ve dünya görüşüne uygun olmayan veya evine uzak bir yerdeki iş yerinde istihdam edildiklerini ifade etmektedirler. Ayrıca iş arkadaşları ve müdürleri tarafından hatırlanmadıkları veya tebrik edilmedikleri için 19 Eylül Gaziler Günü'nü buruk geçiren malül gaziler, sosyal ortamlarda gazi oldukları için kendilerini gururlu hissetmemektedirler. Savaş sonrasında sivil yaşama dönen gazilerin, iş hayatında zorlu iş koşulları, hoşnut olmayan işverenler, düşüncesiz iş arkadaşlarıyla karşılaşacaklarını ifade eden Lakeman'a (1918) göre bu durum, gazilerin geleceklerine yönelik hayal ve umutlarını sekteye uğratabilir.

Toplum tarafından özürlü, engelli ya da sakat olarak görülen malül gaziler, evlenme süreçlerinde de çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bir gazi olarak değil de engelli ya da sakat olarak görüldükleri için evlenecek bir eş bulmada güçlükler yaşayan malül gaziler, engelli oldukları anlaşıldığında karşı tarafın kendisinden uzaklaştığını, iletişimi kestiğini, kendisine acıdığını ifade etmektedirler. Ayrıca karşı cinsle yakın ve duygusal ilişkiler kursalar bile bazen ailelerin engel olması nedeniyle evlenememektedirler. Bu durum gazilerin benlik saygısını olumsuz etkilemekte, yakın ilişkilerde daha kaygılı olmalarına veya bu ilişkilerden uzak durmalarına neden olmaktadır.

Türk kültüründe genç bir erkeğin evlenebilmesi için askere gitmek neredeyse bir önkoşul gibi görülmesine rağmen, malül gaziler toplumun engellilere karşı olumsuz algıları nedeniyle evlenecek bir eş bulmada güçlük çekmektedirler. Açıksöz'ün (2011) malül gazilerle yaptığı çalışmada, askere gitmeden önce nişanlı olan veya yakın duygusal beraberliği olan malül gazilerin sivil yaşama döndüklerinde bu ilişkilerinin koptuğu, evlenecek birisini bulmada güçlük yaşadıkları belirtilmektedir. Yılmaz (2004) ise, malül gazilerin %63'ünün evli olduğunu ve evli olanların yaklaşık %70'inin malüliyet sonrasında evlendiğini, dolayısıyla da engellilik ya da malüliyet durumunun evlilik için bir engel teşkil etmediği ifade etmekte; ancak malül gazilerin evlenme sürecinde karşılaştıkları güçlüklerle değinmemektedir.

Yaşadıkları fiziksel kayıplar nedeniyle uzun süre ayakta kalamayan ve hareket kabiliyetlerinde sınırlılık yaşayan malül gaziler, anayasanın 61. maddesinde kendilerine pozitif ayrımcılık hakkı tanınmasına, kamu ve özel kurumlarda öncelik hakkı olmalarına rağmen bu hakkı kullanamadıklarını belirtmektedirler. Hastane, banka, belediye gibi kurumlarda sıra beklemek zorunda kaldıklarını, otobüste yer verilmediği için ayakta yolculuk yaptıklarını, ücretsiz seyahat, elektrik ve su faturalarında indirim ve çocuğunu kolejde ücretsiz okutabilme gibi çeşitli kanuni haklarını kullanmak istediklerinde çeşitli güçlüklerle ve “Benim için mi gazi oldun?” gibi söylemlerle karşılaştıklarını ifade eden malül gaziler, toplum nezdinde bir gazi olarak değerleri olmadığını düşündükleri için hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Ayrıca askeri hastanelerde ve BRM’de kendilerine değer verildiğini, öncelik sağlandığını ancak özel ve devlet hastanelerinde ise aynı değeri göremedikleri ifade etmektedirler. Bu nedenle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası askeri hastanelerin sağlık bakanlığına bağlanmasına tepki göstermektedirler.

Smith’in (2015) sağlık hizmetlerine erişim açısından engelli olan ve engelli olmayan gazileri karşılaştırdığı çalışmada da bu araştırmayla benzer bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Engelli gazilerin engelli olmayan gazilere kıyasla sağlık hizmetlerine erişim açısından sıkıntı yaşadıkların, tedavi sürecinde saygı görmedikleri, dinlenilmedikleri ve kendilerine yeterince zaman ayrılmadığı bulunmuştur. Fontana ve Rosenheck (1994) II. Dünya savaşı sonrasında eve dönüşte bir kahraman olarak karşılanan gazilere kıyasla Vietnam gazilerinde toplumsal kabulün olmayışının, TSSB ve diğer psikolojik problemlerin gelişiminde etkili olduğunu belirtmektedir. Brown (2004), gazilerin sivil yaşamda toplumdan saygı, ilgi, alaka, onurlandırılma beklediğini, ancak bu beklentilerinin karşılanmamasının onlarda hayal kırıklığı yarattığını belirtmektedir. Aloï (2010), savaş sonrasında eve dönen gazilerin sosyal onay görmediklerini, çünkü toplum tarafından takdir edilmediklerini ve umursanmadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde, sosyal onayın yokluğunun gazilerde hayal kırıklığına neden olduğunu belirtmektedir.

Yeşilkanat (1998), malül gazilerin yaklaşık %8’inin toplumca hor görüldüğünü belirtmektedir. Yılmaz’a (2009) göre terörle mücadele deneyimi olan gaziler organ kaybı yaşasa da sivil hayata döndüklerinde kendilerini ülkesi uğruna savaşmış bir kahraman gibi hissetmezler. Çünkü toplum, gazilerin kendi vatanları için nasıl

savaştığıyla ilgili hikayelere kayıtsız kalmaktadır.

Malül gaziler, kendilerine yönelik ayrımcı yaklaşımlar nedeniyle de toplumda bir değeri olmadığını düşünmektedirler. 15 Temmuz darbe girişimine karşı duran ve bu süreçte yaralanan kişiler, devlet yetkililerince gazi statüsüne alınmış ve onlara çeşitli sosyal ve ekonomik haklar vadedilmiştir. Özellikle devlet yetkililerinin “15 Temmuz’da turnağı dahi kırılanın gazi sayılacağı” yönündeki söylemi, malül gazilerin zihnini fazlaca meşgul etmekte ve onlarda tepkiye ve küskünlüğe neden olmaktadır. Bu ve buna benzer söylemler nedeniyle 15 Temmuz gazilerine daha fazla değer verdiğini ve dolayısıyla onlara daha fazla haklar tanınacağını ifade eden malül gaziler, bu durumu devlet nezdinde değersiz olmalarına bağlamaktadır.

Özetle toplumda bir gazi olarak onay görmeyen malül gaziler, travmanın psikolojik izlerini daha uzun süre hissetmekte, psikososyal yaşama katılımları engellenmekte ve dolayısıyla da içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmaktadırlar.

5.2.3.4. Yabancılaşma

Sivil yaşama döndükten sonra travmanın psikolojik izlerini uzun süre hissedene; yaşam alanı sınırlandığı, yaşam rollerinde yetersizlik gösterdiği, aşırı korunduğu, kariyeri engellendiği ve ekonomik sorunlar yaşadığı için psikososyal yaşama katılımı engellenen malül gaziler karamsarlığa ve umutsuzluğa düşmektedirler. Ayrıca vatanı, milleti ve bayrağı için yaralandığını ve uzuvlarını kaybettiklerini ifade eden malül gaziler, eve döndüklerinde toplumdan değer, saygı, hürmet ve onurlandırılma beklemektedirler. Ancak beklentileri karşılanmayan ve bir gazi olarak toplumdan onay ya da kabul görmeyen malül gaziler hayal kırıklığı yaşamakta ve mutsuz olmaktadır. Kendilerine ve geleceğe dair karamsarlığa ve umutsuzluğa kapılan ve mutsuz olan malül gaziler, destek kaynakları yetersiz olduğundan öfke/tepkisellik ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurmakta, ancak uyum sorunlarıyla baş edemedikleri için kendilerine ve özellikle de içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmaktadırlar.

5.2.3.4.1. Karamsarlık

Malül gazilerin karamsar olmalarındaki en önemli nedenlerden biri, organ ve işlev kaybı nedeniyle hareket kabiliyetlerinin sınırlanması, temel ihtiyaçlarını

karşılayamamaları ve uzun süren sağlık sorunları nedeniyle psikososyal hayatta yaşadıkları yetersizliktir. Çünkü uzun süren sağlık sorunları nedeniyle hayatı belli bir süre hastane ve ev arasında geçen, temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı için başkasına muhtaç olan, hareket kabiliyetleri sınırlandığı için yürüme, koşma, merdiven inip çıkma, çocuğunu kucağında taşıma gibi faaliyetlerde ciddi güçlükler yaşayan malül gazilerin benlik algıları olumsuz etkilenmekte, kendilerini eksik, işe yaramaz ve yarım adam olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca organ ve işlev kayıpları nedeniyle hareket kabiliyetleri sınırlanan malül gaziler, çocuklarıyla oynayamadıkları, onları gezdiremedikleri, okul ve dersleriyle ilgilenemedikleri için de kendilerini yetersiz hissetmektedirler.

Alanyazında da organ kaybı ya da aldığı yaralar nedeniyle beden algısı değişen, iş yaşamında ve sosyal hayatta işlev kayıpları olan malül gazilerin kendilerini işe yaramaz ve değersiz olarak gördükleri ve geleceğe yönelik daha karamsar oldukları belirtilmektedir (Berghuis ve Jongasma, 2010; Dal ve Hatipoğlu, 1997; Gregurek ve diğ., 2001).

Malül gazilerde karamsarlığa neden olan diğer bir etken ise ailelerine karşı duydukları suçluluktur. Çünkü fiziksel yetersizlikleri, sağlık ve psikolojik sorunları yüzünden ailelerinin de olumsuz etkilenmesi onlarda suçluluğa neden olmaktadır. Malül gaziler ebeveynlerinin hastalığını, eşleri ve çocuklarıyla sağlıklı ve sıcak bir ilişki kuramamalarını ve eşlerinden boşanmalarını, psikolojik sorunlarına ve fiziksel yetersizliklerine bağlamakta ve kendilerini suçlu hissetmektedirler.

Alanyazında da savaş sonrası gazilerin suçluluk duygularına değinildiği görülmektedir. Ancak bu çalışmanın bulgularından farklı olarak, savaş sürecinde sivil insanları veya esir askerleri öldürme, taciz etme veya onlara işkence yapma veya bu eylemleri yapanlara karşı tepkisiz kalma (Beckham ve diğ., 1998; Haas, 1991; Laufer, Gallops ve Frey-Wouters, 1984; Litz ve diğ., 2009; Maguen ve Litz, 2012), savaşta yakın arkadaşlarının ölmesine karşın kendilerinin sağ olarak eve dönmesi (Beals, 2000; Nash, 2007; Shehan, 1987) gibi nedenlerle gazilerin kendilerini suçlu hissettikleri ve bu suçluluğun gazilerde intihar depresyonuna neden olduğu belirtilmektedir.

Sivil hayata döndükten sonraki ilk yıllarda artık işe yaramayacaklarını, eksik veya yarım adam olduklarını düşündükleri için, tedavi sürecinde kendisine refakat eden

yakınlarına karşı minnet duydukları için veya ailelerinin isteğiyle kanunen kendilerine sağlanan iş hakkını yakınlarına devreden malül gaziler, daha sonra bu kararları nedeniyle pişmanlık yaşamaktadırlar. Ayrıca bazı malül gaziler ise iş yerinde anlaşılmadıkları ve değer görmedikleri için müdürleriyle tartıştıklarını ve bir anlık öfkeyle işinden istifa ettikleri için iş haklarının fesih olduğunu ve işlerine geri dönemediklerini dile getirmişlerdir. İş hakları fesih olan malül gaziler işlev kayıpları nedeniyle yeni bir iş bulmada sorunlar yaşamaktadırlar. Dolayısıyla işsiz kalan ve malül gazilik maaşı yetmeyen katılımcılar, yaşadıkları ekonomik sorunlarla birlikte hayatlarını düzene sokacak ve kendilerini meşgul edecek bir fırsatı da ellerinden kaçırdıkları için iş hakkını devretme ve istifa kararı nedeniyle pişmanlık yaşamaktadırlar. Çünkü çalışmak ya da iş hayatına katılmak, malül gazilerin ekonomik refahını arttırdığı, yaşamlarını düzene soktuğu ve onlara kendilerini meşgul edebilecekleri bir faaliyet alanı sunduğu için sivil hayata yeniden uyumu kolaylaştırmaktadır. Ancak iş hayatına dair aldıkları kararlar nedeniyle işsiz kalan malül gaziler, bu imkanlardan yoksun kalmaktadırlar.

Schafer (2007), savaş sonrası sivil hayata dönen gazilerin iş bulmada zorlandıklarını, işsizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle kendilerini cesaretleri kırılmış ve umutsuz hissettiklerini belirtmektedir. Berghuis ve Jongsma (2010) ise savaşta aldıkları yaralar ve işlev kayıpları nedeniyle gelecekteki iş fırsatları ve mesleki kabiliyetleri konusunda gazilerin umutsuzluk, değersizlik ve kaygı yaşayabileceklerini ifade etmektedir. Onlara göre yaşamı idame ettirecek düzeyde yeterli bir gelire sahip olmamak, gazilerin kendilerine olan saygısının azalmasına neden olmaktadır.

Meşgalesizlik veya boş kalmak da malül gazilerde karamsarlığa neden olmaktadır. Çünkü yaşadığı yetersizlik ve psikolojik sorunlar nedeniyle gazi olmadan önceki iş hayatına dönemediği, iş hakkını devrettiği veya iş hakkı fesih olduğu için işsiz kalan malül gaziler, meşgalesiz olduklarında ya da boş kaldıklarında bunalıma girdiklerini dile getirmişlerdir. Kendilerini meşgul eden bir iş veya odaklanabilecekleri bir faaliyet olmadığında zihinlerini olumsuz düşünceler, yaşadığı yetersizlikler ve geleceğe yönelik kaygılar meşgul etmektedir. Başcılar'ın (2017) çalışmasında, çalışmayan ya da işsiz olan malül gazilerin bedensel ve ruhsal açıdan yaşam kalitelerinin daha düşük olduğuna yönelik bulgular, bu araştırmanın sonuçlarını destekler mahiyettedir.

Özetle travmanın psikolojik izlerini uzun süre hisseden ve psikososyal yaşama katılımı engellenen malül gaziler, psikososyal yaşamda yetersizlik, pişmanlık, aileye karşı suçluluk duyguları nedeniyle ve kendilerini meşgul edecek bir işleri olmadığına bunalıma girerek karamsarlığa ve umutsuzluğa düşmektedirler. Yaşadıkları bu karamsarlığı, malül gazilerin kendilerine karşı yabancılaşmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

5.2.3.4.2. Mutsuzluk

Yaşadıkları karamsarlıkla birlikte bir gazi olarak toplumdan da onay görmeyen malül gaziler, anlaşılmadıkları, değer görmedikleri, unutuldukları için ve şehit/gazi haberleri karşısında toplumun ilgisizliği nedeniyle mutsuz olmakta ve içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmaktadır.

Malül gaziler hastane, banka ve belediye gibi kamu ve özel kuruluşlarda kendilerine öncelik tanınmadığı, otobüslerde kendilerine yer verilmediği için ayakta yolculuk yaptıkları, vatani ve milleti için yaralanmış ve uzuvlarını kaybetmiş bir gazi olarak değil de sakat, özürlü veya dilenci gibi görüldükleri için toplumda bir değerlerinin olmadığını düşünmektedirler. Ayrıca vali, kaymakam, emniyet müdürü ve öğretmen gibi devleti temsil eden kişilerce ziyaret edilmeyen, hal ve hatırları sorulmayan malül gaziler, devletin kendilerini unuttuğunu ve sorunlarıyla başbaşa bıraktığını düşündükleri için kendilerini yalnız ve sahipsiz hissetmektedirler.

Son yıllarda artan terör olayları ve buna bağlı olarak da şehit ve gazi sayısında yaşanan artış da malül gazileri mutsuz etmektedir. Malül gaziler kendi özel deneyimlerinin de etkisiyle şehit/gazi haberlerine hassasiyet kazandıkları için bu haberlerden çok etkilenmekte, duydukları her şehit haberinde gözleri dolmakta ve kendi travma deneyimlerini hatırlamaktadırlar. Ancak kendileri için çok üzücü ve travmatik olan şehit ve gazi haberlerine toplumun duyarsızlaşması, tepkisizliği, diğer bir ifadeyle bu haberlerin toplum için sıradan bir haber haline gelmesi, toplumun şehit cenazelerine yeterince katılmaması ve medyada bu haberlerin yeterince yer bulmaması, malül gazilerin mutsuzluğunu arttırırken aynı zamanda içinde yaşadıkları topluma da yabancılaşmalarına neden olmaktadır.

Gazilerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, uzun süre orduda görev yapan ve

savaş travmasına maruz kalan gazilerin eve döndüklerinde sivil yaşama uyum sağlayamadıkları ve toplum tarafından beklentileri karşılanmadığı için sivil hayatta kendilerini bir yabancı gibi hissettiklerine, aile ve yakın ilişkilerden uzaklaşmalarına ilişkin bulgulara yer verildiği, yabancılaşma kavramının diğer insanlardan uzaklaşmak şeklinde ele alındığı; ancak bu çalışmalarda kendine yabancılaşma kavramına değinilmediği görülmüştür.

Prescott (1999) Vietnam gazilerinin büyük çoğunluğunun evlerine bir yabancı olarak döndüğünü, Sayers ve arkadaşları (2009) ise Irak ve Afganistan savaş gazilerinin %41'inin kendisini evinde bir yabancı gibi hissettiğini belirtmektedir. Beals (2000), Vietnam savaşı sonrası eve dönen Alaskalı gazilerin, devlet ve toplumdaki tarafından beklentileri karşılanmadığı, ilgi ve destek görmedikleri için kendilerini ihanete uğramış gibi hissettiklerini belirtmektedir. Bir gazi olarak eve döndüklerinde törenle karşılanacaklarını beklerken çeşitli savaş protestolarıyla karşılanmaları, düşman olarak görülmeleri onlarda hayal kırıklığına neden olmaktadır. Beals ayrıca, uyum sorunları nedeniyle kendini yalnız hisseden, aile ve arkadaş ortamından uzaklaşan gazilerin topluma yabancılaştığını dile getirmektedir. Ahern ve arkadaşlarına (2015) göre, sivil yaşama karşı yabancılaşma hissinin oluşmasında, yakın duygusal ilişkilerin olmayışı, sosyal desteğin yokluğu ya da yetersiz olması ve sivil kültürün askeri kültüre göre daha karmaşık olması (emir ve itaat kültürünün yokluğu) etkili olmaktadır. Yazarlara göre gazilerin çoğu, sivil yaşama döndüklerinde benzer deneyimleri olmayan aile ve arkadaş çevresi tarafından anlaşılmadıkları için onlardan uzaklaşmaktadır.

Türkiye'de malül gazilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde, malül gazilerin toplumun kendilerine yönelik tavrı ve söylemlerinden rahatsız oldukları (Yılmaz, 2004), engelli oldukları için diğer insanlar tarafından küçümsendikleri, kendilerine sağlanan ekonomik haklar nedeniyle dilenci ve beleşçi olarak damgalandıklarına (Açıksöz, 2011) ilişkin bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak bu araştırmanın sonucunda, Açıksöz ve Yılmaz'ın bulgularından farklı olarak, gazilere yönelik toplumdaki olumsuz algı ve tutumların malül gazilerin topluma yabancılaşmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

5.2.3.4.3. Olumsuz Baş Etme

Destek ya da baş etme kaynakları güçlü olan malül gaziler, uyum sorunlarının üstesinden daha kolay gelerek yeni yaşamlarına uyum sağlamaktadırlar. Ancak uyum

sorunları karşısında destek ya da baş etme kaynakları güçlü olmayan malül gaziler, yaşadıkları karamsarlık ve mutsuzlukla baş etmek için öfke/tepkisellik ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurarak kendilerine ve topluma karşı yabancılaşırlar.

Toplumda kendilerine yönelik “özürlü” ve “sakat” gibi olumsuz algı ve söylemlerle karşılaşan, kanunen kendilerine tanınmış haklarını kullanmak istediklerinde engellenen veya “Benim için mi gazi oldun?”, “beleşçi”, “dilenci” ve “sırtımı devlete dayamış” gibi söylemlerle karşılaşan malül gaziler, çok çabuk sinirlenerek tepkisel davranmaktadırlar. Çünkü vatani, milleti ve bayrağı için yaralandıklarını vurgulayan malül gaziler, değer ve saygı görmek yerine bu olumsuz söylem ve tepkiler karşısında hayal kırıklığı yaşadıkları için öfkelenmektedirler.

Malül gazilerin başvurduğu olumsuz baş etme yollarından birisi de kendini soyutlamadır. Psikososyal yaşama katılımı engellendiği ve uzun süre travmanın etkisinde kaldığı için hayata ve geleceğe dair karamsar olan ve bununla birlikte anlaşılmadığı ve bir gazi olarak toplumdan onay görmediği için mutsuz olan malül gaziler, yaşadıkları mutsuzluk ve karamsarlıkla baş etmek için kendi içine çekilerek toplumdan uzaklaşmaktadırlar. Ancak kendini soyutlamak malül gazilerin karamsarlık ve mutsuzluk sorunlarını çözmek yerine hem kendilerine hem de topluma karşı gittikçe yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Bazı katılımcılar, yaşadıkları olumsuz deneyimleri unutmak için alkol kullanarak, asker ve gazi arkadaşlarından uzak durarak; bazıları da psikolojik sorunları nedeniyle ailesine zarar vermemek için onlardan uzaklaşarak, diğer bir ifadeyle yalnız kalarak kendini soyutlamaktadır. Malül gazilerde kendini soyutlamanın diğer bir yolu da gazi kimliğini ve engelini toplumdan saklamaktır. Toplumda bir gazi olarak değer görmeyeceklerini, beleşçi ya da dilenci gibi söylemlerle karşılaşacaklarını düşünen ya da yaşadığı bölgede terör örgütü sempatanları olması nedeniyle açık hedef olduğu için güvenlik kaygısı yaşayan katılımcılar, gazi kimliklerini saklamaktadırlar. Ayrıca toplumda anlaşılmadıklarını, değer görmediklerini, özürlü ve acınacak birisi olarak görüldüklerini düşünen, organ ve işlev kayıpları nedeniyle benlik algısı olumsuz yönde etkilenen ve engelinden utanan malül gaziler de, içe kapanmakta, evden dışarı çıkmamakta, sosyal ilişkilerden ve arkadaş ortamından uzak durarak kendilerini soyutlamaktadırlar.

Eski arkadaş çevresinden uzaklaşarak kendini soyutlayan malül gaziler, zamanla kendileri gibi malül gazi ve/veya engelli kişilerden oluşan bir çevreye dahil olurlar. Gazilerle birliktelik, malül gazilerin kayıplarını kabullenmesi ve yeni yaşamlarına uyum sağlaması açısından çok önemli ve işlevsel bir destek kaynağıdır. Çünkü malül gaziler, benzer deneyimleri yaşayan gazilerle birlikte iken anlaşıldıklarını, rahatladıklarını, mutlu olduklarını, kendilerini önemli ve değerli hissettiklerini belirtirler. Ayrıca kendi özlük haklarıyla ilgili bilgileri ve karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden nasıl geleceğine dair çözüm yollarını da diğer gazilerden öğrenmektedirler. Ancak gazilerle birliktelik her zaman bir destek kaynağı olmak yerine, bazen toplumdaki iyice soyutlanma ve uzaklaşmaya da neden olmaktadır. Çünkü yakın çevresiyle veya toplumun diğer bireyleriyle birlikte iken anlaşılmadığı, değer ve saygı görmediği için mutsuz olan ve toplumda kendisini bir yabancı gibi hisseden malül gaziler, zamanlarının büyük çoğunluğunu kendisi gibi gazilerden oluşan bir çevre içerisinde geçirmekte, mecbur olmadıkça diğer insanlarla bir araya gelmemekte ve gittikçe toplumdaki uzaklaşmaktadır.

Literatürde diğer insanlarla ilişkileri başlatma veya bu ilişkileri sürdürmede güçlük yaşayan gazilerin, kendilerini toplumdaki izole hissettikleri ve anlaşılmadıkları için benzer deneyimleri olmayan aile ve arkadaş çevresinden uzaklaştıkları belirtilmektedir (Ahern ve diğ., 2015; DiRamio ve diğ., 2008; Rumann ve Hamrick, 2010). Desmond ve MacLachlan'ın (2006) organ kaybı yaşayan Amerikalı 796 gazi ile yaptıkları çalışmada, olumsuz baş etme stratejilerinden olan kaçınma davranışının psikolojik rahatsızlık ve düşük düzeyde uyumla ilişkili olduğu bulunmuştur. Schafer (2007), Mozambik savaşına katılan gazilerle yaptığı çalışmada, sivil hayatta beklentileri karşılanmadığı için kendilerini toplumdaki ayrı ya da farklı olarak gören gazilerin önemli bir kısmının savaş sonrasında ikamet ettikleri yerleri değiştirerek adeta toplumdaki kaçtıklarını ifade etmektedir. Purcell ve arkadaşlarının (2016) Vietnam ve Irak savaşına katılan 26 gazi ile yaptıkları nitel çalışmada ise, aile ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerde sorunlar yaşayan, diğer insanlarla yakın ilişki kurmada güçlük çeken, diğer insanlar tarafından anlaşılmadıklarını ve kendisine yabancı gibi davranıldığı ifade eden gazilerin sosyal çekilme ve kaçınma gibi olumsuz stratejilere başvurdukları belirtilmektedir. Yazarlara göre gaziler, toplumsal ortamlardan, savaşla ilgili sinema, film, haber, televizyon programları ve hikayelerden uzak durarak; bazı gaziler iş ve kariyer gibi alanlarla aşırı

meşgul olarak; bazı gaziler de alkol ve madde kullanarak kaçınmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde Açıksöz (2011), evlenme ve bir işte çalışma konularında toplumsal algı nedeniyle sorunlarla karşılaşan malül gazilerin, yalnızlığı kalmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Güloğlu (2016), malül gazilerin %26’sının alkol kullandığını ancak alkol kullanımıyla TSSB, depresyon ve anksiyete puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını, Başçılar (20017) ise malül gazilerin %33,5’inin alkol kullandığı ve bu oranın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu bulmuştur.

Sonuç olarak bu araştırmada kendine yabancılaşma; yaşadıkları fiziksel yetersizlikler ve psikolojik sorunlara bağlı olarak kendini yetersiz, işe yaramaz ve yarım adam olarak gören gazilerin kendinden ve yaşadığı yetersizlikten utandığı için sosyoekonomik yaşama katılmaması ve kendini soyutlaması anlamına gelmektedir. Topluma yabancılaşma ise, toplumda kabul, değer ve saygı beklentilerinin karşılanmamasına bağlı olarak yaşanan hayal kırıklığı, toplum içinde gazi olmanın vermiş olduğu gururu yaşayamamak, toplumda kendini bir yabancı gibi hissetmek, toplum tarafından dışlandığını ve anlaşılmadığını düşünmek ve diğer insanlarla olan ilişkilerde kendini rahat ve mutlu hissetmemek gibi nedenlerle malül gazilerin kendilerini toplumdan soyutlaması, sosyal ilişkilerden uzak durması ve çoğunlukla diğer gazilerle bir araya gelmesini ifade etmektedir.

5.2.4. Kabullenme ve Hayata Tutunma

Organ ve işlev kayıpları, travma yaşantıları ve gazi kimliği ile evlerine dönen malül gaziler, sivil hayatta travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımında engellenme ve toplumsal onay görmeme gibi çeşitli uyum sorunlarıyla karşılaştıkları için kendilerine ve geleceğe dair umutlarını yitirerek karamsarlığa düşmekte ve mutsuz olmaktadır. Baş etme ve destek kaynakları güçlü olmayan malül gaziler, karamsarlık ve mutsuzlukla baş edebilmek için öfke/tepkisellik ve kendini soyutlama gibi olumsuz baş etme yollarına başvurmakta; ancak uyum sorunlarının üstesinden gelememekte ve böylece kendilerine ve topluma karşı yabancılaşmaktadırlar. Ancak karşılaştıkları çeşitli uyum sorunlarına rağmen destek ve baş etme kaynakları güçlü olan malül gaziler, travma deneyimlerini ve yaşadıkları fiziksel kaybı daha kolay kabullendikleri ve sivil hayatta yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelerek hayata tutundukları için yeni

yaşamlarına daha kolay uyum sağlamaktadırlar.

5.2.4.1. İç Destek Kaynakları

Olumlu kişilik özellikleri, manevi baş etme ve deneyimi anlamlandırmadan oluşan iç destek kaynakları, malül gazilerin uyum sorunlarıyla daha etkili ve yapıcı bir şekilde baş etmelerini, yaşadıkları kaybı kabullenmelerini ve dolayısıyla da yeni yaşamlarına daha sağlıklı uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmaktadır.

Malül gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme biçimleri incelendiğinde, olumlu kişilik özellikleri ve manevi baş etmenin birbirini etkilediği görülmüştür. Ayrıca travma ve kayıp deneyimleriyle baş etmede etkili bir destek kaynağı olan olumlu kişilik ve manevi baş etmenin deneyimi olumlu bir şekilde anlamlandırma sürecini de kolaylaştırdığı görülmüştür.

5.2.4.1.1. Olumlu Kişilik

Olumlu düşünmek, güçlü ve dayanıklı olmak, mücadele etmek, kanaatkâr olmak ve kendinle muhasebe (öz muhasebe) yapmak gibi olumlu kişilik özellikleri, malül gazilerin fiziksel kayıp ve uyum güçlüklerini kabullenmelerini ve karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden başarıyla gelerek hayata tutunmalarını kolaylaştırmaktadır.

Olumlu düşünmek, yaşanan kaybı kabullenmeyi ve bir şekilde hayata tutunarak yeni yaşama uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Malül gaziler açısından olumlu düşünmek, geçmiş sorunlara takılmama, iyimser olma, hayatta varolan olumlu yanları görme, geleceğe umutla bakma, diğer bir ifadeyle sorunları arkada bırakıp önüne bakma ve yaşama devam etme anlamına gelmektedir. Olumlu düşünen malül gaziler, geleceğe yönelik umutlu ve iyimser olduklarından kendilerini daha iyi hissetmekte ve yaşadıkları güçlüklerle baş etme konusunda moral ve motivasyonları yüksek olmaktadır.

Literatürde olumlu düşünme ve psikolojik sağlamlıkla ilişkili olarak açıklanan umutlu olma ve iyimserliğin travma sonrasında bireyin iyileşmesi ve uyum sağlamasında etkili olabileceği belirtilmektedir (Linley ve Joseph, 2004). Larner'e (2013) göre iyimserlik, bireylerin travma sonrasında olumlu sonuçlara odaklanmalarına, yaşadıkları olumsuz deneyimleri yeniden olumlu bir şekilde anlamlandırmalarına, değişiklikleri kabullenmelerine, ümitsizlikten ziyade umutlu yaşamlarına yardımcı olmaktadır.

Irving ve arkadaşlarının (1997) yaptıkları çalışmada, umudun iyileşme ve uyum açısından olumlu etkileri olduğu bulunmuş, gazilerde umudun yüksek olması ise algılanan sosyal destek ve işlevsel baş etme stratejilerinin kullanımı ile ilişkili olarak açıklanmıştır. Araten-Bergman ve arkadaşlarının (2015) İsraili malül gazilerle yaptıkları çalışmada, gazilerin umut düzeyleri ile engeli kabullenme, sosyal ağ, sosyal katılım ve çalışma değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olmak, travma, kayıp, acı/ ağrı ve engellenme gibi zorlu yaşam olayları karşısında kişinin dirençli olması, duygusal olarak çok fazla etkilenmemesi, riske hazırlıklı olması gibi anlamları ifade eden ve zorlu yaşam olayları sonucunda malül gazilerin kabullenme ve uyum süreçlerini kolaylaştıran olumlu bir kişilik özelliğidir. Psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olan malül gazilerin travma ve sonrasında yaşanan güçlüklerle karşı daha dirençli oldukları, duygusal olarak çok fazla sarsılmadıkları, yaşadıkları güçlüklerle baş etmede moral ve motivasyonlarının yüksek olduğu, kayıp deneyimleriyle daha kolay beşettikleri, deneyimi kabullenerek yeni yaşamlarına daha kolay uyum sağladıkları görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada dayanıklı ve güçlü olan malül gazilerin zorluklar karşısında mücadeleci bir kişiliğe de sahip oldukları görülmüştür. Malül gaziler açısından mücadeleci olmak, zorluklar karşısında pes etmemeyi, karamsar olmak yerine geleceğe umutla bakmayı ve olumlu düşünmeyi, hayata tutunmak için azimli olmayı ve gayret etmeyi ifade etmektedir.

Alanyazında travmatik olayların neden olduğu sorunlarla baş etme ve yaşama yeniden uyum ve entegrasyon sürecinde psikolojik sağlamlık olgusuna sıklıkla yer verildiği görülmüştür. Psikolojik sağlamlık kavramı, yaşamda sıkıntı ve stres yaratan ve kişiyi çaresiz hissettiren travmatik olaylar sonrasında duygusal işlev bozukluğu ve psikopatolojiye karşı dayanıklılık (Foa ve diğ., 2005); psikopatoloji ve duygusal işlev bozukluğuna karşı savunmasızlık ya da dayanıksızlık halinin son bulması (Morland ve diğ., 2008); travmanın neden olduğu sorunların üstesinden gelme ya da baş etme yeteneği (Wagnild ve Young, 1993; Windle, 2011); travmatik bir olaydan hemen sonra yeterli ve etkin bir şekilde kişinin hayata geri dönebilmesi ya da kendini toparlama gücü (Garmezy, 1991; Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders, 2010); başarılı uyum sağlama süreci (Tusaie ve Dyer, 2004); sağlıklı bir psikolojik işlevsellik düzeyini koruma kabiliyeti ya da sağlıklı ve semptom içermeyen bir işlevselliği sürdürmedeki kapasite (Bonanno ve diğ., 2006; Morland ve diğ., 2008) olarak ifade edilmektedir..

Literatür incelendiğinde, sivil yaşama başarılı uyum ve sosyal hayata yeniden entegrasyon süreçlerinde gazileri risk faktörlerine karşı koruyan, baş etme ve uyum süreçlerinde etkili olan kişilik özelliklerinin genellikle psikolojik sağlamlık olgusuyla birlikte açıklandığı görülmüştür. Öz saygı ve özgüven, yaşam için bir amacın olması, farkındalık, umut ve iyimserlik, affedicilik, kendi ve çevresi hakkında gerçekçi beklentilere sahip olma, kontrol duygusu, mizah duygusu ve moral gibi değişkenlerin psikolojik olarak sağlam olan kişilerin özellikleri olarak ifade edilmektedir (Britt ve diğ., 2013; Britt ve Dickinson, 2006; Calhoun ve Tedeschi, 2006; DeNeve ve Cooper, 1998; Fontana ve Rosenheck, 2004; Lerner, 2013; Mallow ve diğ., 2011; Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders, 2010; Whitesell ve Owens, 2012). Kişilik özelliklerinin, travmanın olumsuz etkilerini azaltmada ya da travmayla işlevsel bir şekilde baş etmede etkili olduğu belirtilmektedir (Witvliet ve diğ., 2004). Lakeman'a (1918) göre karakteri güçlü, psikolojik olarak sağlam ve dayanıklı olan malül gaziler kendi problemlerini ve karşılaştıkları engelleri aşabilirler.

Fikretoğlu ve arkadaşlarının (2006) Kanadalı ve Fransız gazilerle yaptıkları bir çalışmada, psikolojik sağlamlık düzeyleri yüksek olan gazilerin fiziksel ve psikolojik alandaki işlevsellikleri yüksek bulunmuştur. Pietrzak, Johnson ve arkadaşlarının (2010) Irak ve Afganistan savaşından dönen Amerikalı gazilerle yaptığı çalışmada gazilerin sosyal destek ve psikolojik sağlamlık puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu; psikolojik sağlamlık ve sosyal desteğin gazileri TSSB, depresyon ve psikososyal güçlüklerle karşı koruyabileceği ifade edilmiştir. Schok, Kleber ve Lensvelt-Mulders'ın (2010) Alman gazilerle gerçekleştirdikleri çalışmada, benlik saygısı, kontrol duygusu ve iyimserliğin psikolojik sağlamlık değişkenini doğrudan, anlamlı ve güçlü bir şekilde yordadığı, yüksek psikolojik sağlamlık düzeyinin diğer insanlara ve dünyaya ilişkin yüksek güveni, daha fazla travma sonrası büyümeyi ve daha az TSSB düzeyini de açıkladığı ortaya konmuştur. Tsai ve arkadaşlarına (2012) göre, psikolojik sağlamlık düzeyleri yüksek olan gaziler daha az TSSB belirtileri göstermekte; aileyle uyum, sosyal işlevsellik ve yaşam tatmin düzeyleri ise daha yüksektir. Duran ve Ünsal'ın (2014) şehit aileleri ve malül gazilerle yaptıkları çalışmada ise psikolojik sağlamlık ile depresyon puanları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı, katılımcıların sağlamlık puanlarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikolojik sağlamlık düzeyleri yüksek olan bireyler, yüksek moral düzeyine sahip

olmakta, karşılaştıkları güçlükler karşısında pes etmek yerine problem çözme becerilerini kullanmakta, gerektiğinde ise diğer insanlardan destek arama yoluna başvurmaktadır (Britt ve diğ., 2013). Vietnam gazileriyle yapılan bir çalışmada baş etme becerileri yüksek olan gazilerde TSSB gelişiminin düşük olduğu saptanmıştır (Green ve diğ., 1990). Desmond ve MacLachlan (2006), problem çözme becerileri yüksek olan gazilerin anksiyete ve depresyon puanlarının düşük olduğunu, sosyal destek arama stratejisini kullanan gazilerin ise depresyon puanlarının düşük, sosyal adaptasyon düzeylerinin ise yüksek olduğunu belirtmektedir.

Larner (2013) psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan gazilerin anlam temelli baş etme süreçlerine ilişkin geliştirdiği modelde ise, gazilerin dünyaya ilişkin olumlu varsayımlara sahip oldukları, Allah'a olan inançlarının güçlü olduğu; askeri bağlamda hem savaşın anlamına hem de kendi savaş deneyimlerine ilişkin değerlendirmelerinin uyumlu olduğu açıklanmaktadır. Bu modelde ayrıca psikolojik olarak sağlam olan gazilerin düşük düzeyde TSSB belirtileri gösterdikleri, savaş sürecindeki zorluklar karşısında pes etmek yerine mücadele ettikleri, bilinçli bir şekilde olumluya odaklandıkları, yaşadıkları kaybı veya olumsuz deneyimleri bağışladıkları, olumsuz baş etme biçimlerine başvurmadıkları; savaş sonrası ilişkiler açısından daha az ancak daha güçlü arkadaş ağı oluşturdukları, diğer gazilerle güçlü ve yakın duygusal bağ kurdukları, aileyle ilişkilerinin sıcak olduğu ortaya konmuştur.

Bu çalışmada kanaatkarlığın, malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenmesi ve yeni yaşamlarına uyum sağlamasında önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Malül gaziler açısından kanaatkarlık, sahip olduklarına razı olma, elinde olanlarla yetinerek ve elde edilemeyecekleri arzulamaktan kaçınarak daha gerçekçi beklentilere sahip olma ve bu gerçekçi beklentiler doğrultusunda adım atma ve sonuçta da sahip olunanlarla mutlu olabilme anlamına gelmektedir. Organ ve işlev kayıpları olan malül gaziler, önceki fiziksel yeterliliklerine ve hareket kabiliyetlerine eskisi gibi sahip değillerdir. Ancak yeni hayatlarında sahip oldukları fiziksel yeterliliklerine, hareket kabiliyetlerine ve ekonomik koşullarına kanaat ettikleri diğer bir ifadeyle ellerinde olanlarla yetindikleri için daha gerçekçi beklentilere sahip olan malül gaziler, bu gerçekçi beklentiler doğrultusunda adım atmakta, yaşadıkları fiziksel kayıp ve yetersizlikleri daha kolay kabullenmekte ve sahip olduklarıyla mutlu olabildikleri için yeni yaşamlarına uyum sağlayarak hayata tutunmaktadırlar.

Gazilerle ilgili yapılan çalışmalarda kanaatkarlık kavramına değinilmediği görülmüştür. Ancak kanaatkar olan gazilerin, yaşadıkları kaybı ve içinde bulunduğu koşulları kabullenme ve sahip olduğu fiziksel yeterliliklerle ilgili daha gerçekçi beklentilere sahip olma gibi özellikleri, psikolojik sağlamlık kavramıyla ilişkili olarak açıklanabilir. Çünkü psikolojik olarak sağlam olan bireylerin, yaşadıkları olumsuz deneyimleri daha kolay affedebildikleri için başına gelenleri de kolay kabullendikleri (Larner, 2013, Webb ve diğ., 2010) ve daha gerçekçi beklentilere sahip oldukları ifade edilmektedir (DeNeve ve Cooper, 1998; Mallow ve diğ., 2011).

Malül gazilerin baş etme ve uyum süreçlerini kolaylaştıran özelliklerinden birisi de özmuhasabe ya da kişinin kendi kendisiyle yaptığı muhasebedir. Malül gaziler, kendileriyle baş başa kalarak içinde buldukları durumla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını değerlendirmekte, diğer bir ifadeyle özeleştiri yapmaktadırlar. Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde kendi kendileriyle muhasebe yaparak yaşadıkları durumlarla ilgili duygu ve düşüncelerini yansıttıkları, bir anlamda kendilerini açarak (self disclosure) rahatladıkları ve yaşadıkları güçlüklerle daha kolay baş ettikleri görülmüştür. Ayrıca kendi kendileriyle muhasebe yapan malül gaziler, bir anlamda özeleştiri de yaptıkları için yaşadıkları sorunların olumsuz sonuçlarından ailelerini de korumaktadırlar.

Gazilerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde öz muhasebe kavramına değinilmediği görülmüştür. Ancak Calhoun ve Tedeschi (2006) tarafından geliştirilen travma sonrası büyüme modelinde belirtilen ruminasyon kavramının, bu araştırmadaki özmuhasabe kavramıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Ruminatif düşünceler, travmanın hemen sonrasında otomatik ve istemsizdir, psikolojik iyi oluşu olumsuz etkiler; ancak daha sonraki ruminatif düşünceler ise otomatik olmaktan ziyade bilinçli ve istemli düşüncelerdir ki travma sonrası büyüme açısından önemli görülmektedir. Çünkü kişide travmaya karşı dayanıklılığı ve psikolojik hazırlığı arttırmakta, ayrıca kişinin yaşadığı kötü deneyimlerle ilgili olarak kendisini açmasına imkân tanımaktadır.

Özetle bu çalışmada, malül gazilerin olumlu kişilik özellikleri olarak ifade edilen olumlu düşünme, güçlü ve dayanıklı olma, mücadeleci olma, kanaatkar olma ve özmuhasabe yapma gibi değişkenler, sorunların üstesinden gelmede önemli bir baş etme ve destek kaynağı olarak görülmüştür.

5.2.4.1.2. Manevi Baş Etme

Bu araştırmada bazı gazilerin kader inancı, Allah'a sığınma, dua, namaz, sabır, şükür ve manevi ortamlarda bulunma gibi manevi baş etme mekanizmalarını kullandıkları görölmüştür. Manevi inanç ve baş etme biçimleri, malül gazilerin olumlu kişilik özelliklerini desteklemekte ve yaşadıkları kayıp ve travma deneyimlerini olumlu bir şekilde anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır.

İnsanların manevi/dini inaçları dünyayı, geleceği ve başına gelen olayları anlamlandırma biçimini ve kabullenmeyi etkilemektedir. Organ ve işlev kayıplarını ve karşılaştıkları çeşitli güçlükleri, başlarına gelen büyük bir felaket ve hayatın sonu olarak değil de Allah'tan gelen ve Allah'ın kendileri için yazdığı bir kader ve bu dünyadaki imtihanları olarak değerlendiren ve buna inanan gaziler, başına gelenlere razı olmakta ve kabullenmekte, yaşadıkları güçlükler karşısında Allah'a sığınarak, diğer bir ifadeyle Allah'a tevekkül ederek baş etmektedirler. Ayrıca kader inancı ve Allah'a sığınmak, gazilerde bir güven ve rahatlama duygusuna neden olmaktadır, çünkü hem gazi oldukları için hem de bu dünyada yaşadıkları sıkıntı ve güçlükler nedeniyle Allah'tan bir mükafat alacaklarına, yani cennetle ödüllendirileceklerine inanmaktadırlar.

Malül gazilerin ifadeleri incelendiğinde her şeyin Allah'tan geldiğine dair kader inancının, yaşanan güçlükler karşısında sabırlı olmada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hayatta karşılaşılan güçlükler karşısında sabır göstermek, manevi bir baş etme biçimi olmasının yanı sıra aynı zamanda güçlü bir olumlu kişilik özelliğidir. Sabırlı olmak yaşanan güçlükler karşısında malül gazilerin dayanıklılığını arttırarak sorunlarla baş etmelerine, kabullenmelerine ve yeni yaşamlarına uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Hayat hikayesini anlatırken gazilerin sabırla birlikte şükür kelimesini de sıklıkla kullandıkları görölmüştür. Malül gaziler hem yaşadıkları güçlükler karşısında, hem hayatlarındaki olumlu gelişmeler karşısında hem de kendilerini diğer gazilerle kıyaslayarak daha kötü şartlarda olmadıkları için şükrettikleri görölmüştür. Manevi bir baş etme biçimi olan şükür, yaşanan güçlükler karşısında hem bir baş etme mekanizması olarak hem de içinde bulunulan sosyal, psikolojik ve fiziksel koşullara razı olma ve kabullenmeyi sağlayan bir destek mekanizması olarak işlev görmektedir.

İnsanların nihai anlamları ve değerleri bakımından hayatlarını anlamlandırma ve sürdürmelerinde maneviyat, önemli bir role sahiptir (Muldoon ve King, 1995). Anlam

arayışı içinde olan birey için din önemli bir başvuru kaynağıdır. Yaşamı tehdit eden ve bireyi çaresiz bırakan travmatik olaylar karşısında kişi destek arayışına girmektedir. Dini yönelimi olan kişiler, stres koşulları altında Allah'a yönelerek yaşadıklarını anlamlandırmakta ve dini baş etme yollarına başvurarak stresle baş etmeye çalışmaktadırlar (Ayten ve diğ., 2012). Rasool (2000), müslüman hastaların, hastalıkları ve yaşadıkları acılar nedeniyle bu dünyada Allah tarafından sırandıklarını düşünerek kaygılarıyla baş ettiklerini ifade etmektedir. Yaşam stresörleriyle baş etmede maneviyat ve dinin önemli bir destek kaynağı olduğunu ifade eden Nir ve arkadaşlarına (2012) göre din, bireyde umut, diğer insanlara yakınlık, duygusal huzur ve rahatlama hissine neden olmaktadır.

Din ve maneviyata yüksek derecede önem veren kişilerin, depresyona karşı daha dirençli olabileceği belirtilmektedir (Miller ve diğ., 2014). Yıkıcı savaş deneyimlerine maruz kalan gaziler arasında artan intihar oranları nedeniyle araştırmacılar intihar davranışını azaltmaya veya önlemeye yönelik destek mekanizmalarına odaklanmışlardır. Bu amaçla stresli ve sıkıntılı zamanlarında gaziler tarafından kullanılan destek seçeneklerinin araştırılması önemli görülmüştür. İntihar davranışı riskini arttıracak sıkıntılı dönemlerde gazilerin manevi ve pastoral bakım ihtiyaçlarını dile getirdikleri belirlenmiştir. Bu amaçla ABD Gazi İşleri Departmanı'na bağlı sağlık merkezlerinde gazilerin talep etmesi halinde, manevi ve pastoral bakım ihtiyaçlarını karşılama ve intihar riskini azaltmak için klinisyen papaz desteği sunulmaktadır (Kopacz ve diğ., 2014).

Nir ve arkadaşlarının (2012) savaşa bağlı TSSB'den yakınan 22 İranlı gaziyle yaptıkları çalışmada, korkunç savaş olaylarına tanık olan gazilerin, savaş meydanında veya tutsaklık döneminde karşılaştıkları sorunlar ya da acılar nedeniyle şikayet etmedikleri belirtilmektedir. Araştırmacılar bu durumu, gazilerin kader inancıyla açıklamaktadır. Çünkü gaziler, hastalık-sağlık, ölüm-yaşam, gibi insanla ilgili tüm hükümlerin Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğine ve yaşamın Allah'ın elinde olduğuna inandıkları için Allah'a güvenmekte, bu güçlüklerle maruz kalmanın kaderleri olduğuna ve Allah tarafından sırandıklarına inanmaktadırlar. Ayrıca katılımcılar kendilerini Tanrı'nın şefkatine, merhametine, dikkatine, korumasına ve bağışlamasına nail olmuş olarak algılamakta ve içsel bir güç kaynağına sahip olduklarına inanmaktadır. Reiber ve arkadaşlarının (2010) majör ekstremitte kaybı olan 298 Vietnam ve 283 Irak ve Afganistan savaş gazileriyle

yaptıkları çalışmada, birden çok ekstremite kaybı olan ve ölüm tehditini daha yakın yaşayan gazilerde algılanan yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar bu durumu, hayatta kalıyor olmanın gaziler tarafından şükranla karşılanmasına bağlamaktadır.

Malül gazilerin manevi baş etme yollarından birisi de dua ve namazdır. Başına gelen her şeyin Allah'tan olduğuna inan ve bu inançla Allah'a sığınan malül gaziler, dua etme ve namaz kılma gibi dini pratiklerle yaşadıkları güçlüklerin üstesinden geldiklerini ifade etmişlerdir. Dua etmek ve namaz kılmak gibi dini pratiklerle malül gazilerin hayata ve geleceğe dair umutları artmakta, karşılaştıkları güçlüklerle dayanma gücü bulmakta ve yaşamları düzene girmektedir. Dini pratiklerin ya da ibadetlerin topluca, cemaatle gerçekleştirildiği manevi/dini ortamlarda bulunmak da manevi bir baş etme biçimidir. Bazı gaziler, camiye ve Kâbe'ye gittiklerinde ve dini sohbet ortamlarına katıldıklarında rahatladıklarını ve huzur bulduklarını ifade etmişlerdir.

Pargament ve Brant'a (1998) göre yüksek kaygı yaratan durumlarda din, en etkili başvuru kaynaklarından birisidir. Birey yaşadığı güçlükler karşısında dua, ibadet ve dini ritüellerle aktif dini baş etmeyi ya da sorunun çözümünü Allah'a bırakmak şeklinde pasif dini baş etmeyi tercih edebilir. Dini katılımdaki artış ile depresyon arasında negatif korelasyon olduğunu belirten Drescher ve arkadaşlarına (2007) göre din, savaş travmasına maruz kalanlar için önemli bir baş etme kaynağıdır. de Zoysa ve Wickrama'nın (2011) Srilanka'da 45 malül gaziyle yaptıkları çalışmada, savaş sonrası problemlerle baş etmede gazilerin %31'inin Budist dini uygulamaları kullandığı belirtilmiştir. Budist dini ritüeller ve yıldız falı okumalarının depresyonla negatif yönlü ilişkisi olduğu; ancak TSSB ile ilişkili olmadığı bulunmuştur. Psikolojik sağlık düzeyi yüksek olan gazilerin anlam dünyasında dinin önemli bir yeri olduğunu belirten Larner'a (2013) göre dini inançlar, gazilerin savaş ve sonrasında yaşadıkları deneyimi anlamlandırmada etkili olmaktadır. Larner (2013) ayrıca, stres durumları karşısında gazilerin İncil okuma, dua etme, kiliseye gitme gibi dini baş etme biçimlerini kullanarak kaygılarını azalttıklarını ifade etmektedir.

Aflakseir ve Coleman'ın (2009) İran-İrak savaşına katılan 78 İranlı malül gazi ile yaptıkları çalışmada, pozitif dini baş etme biçimlerinden olan namaz, dua, Allah'ı anma ve Kuran okuma gibi dini pratikler ve içinde bulunulan durumu dini açıdan olumlu bir

şekilde yeniden anlamlandırma ile TSSB arasında negatif ve anlamlı ilişkiler; negatif dini baş etme ile TSSB arasında ise pozitif anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Nir ve arkadaşlarının (2012) savaşa bağlı TSSB'den yakınan 22 İranlı gaziyle yaptığı çalışmada, gazilerin dua, namaz ve zikirle, af ve bağışlanmayı dileyerek Allah ile doğrudan; imamlar aracılığıyla ise dolaylı olarak iletişim kurarak rahatladıkları belirtilmektedir. Ayrıca İranlı gazilerin, Allah'ın, peygamberin ve imamların emirlerine itaat ederek Allah'ın rızasını erişmeyi umdukları ifade edilmektedir. Araştırmacılara göre gaziler, Allah ile olan ilişkileri sayesinde arzu ve kaygılarını O'na iletirler ve dini görevlerini yaparak semptomlarını hafiflettikleri için rahatlama ve huzur yaşarlar.

Türkiye'de malül gazilerle yapılan çalışmalara bakıldığında ise gazilerin sorunlarıyla baş etme ve yaşama uyum sürecinde maneviyatın rolüne değinilmediği görülmüştür. Ancak hem bu araştırmanın sonuçlarında hem de yukarıda özetlenen çalışmalarda da görüldüğü üzere maneviyat ve din, savaşın ya da silahlı çatışmanın neden olduğu sorunlarla baş etmede dini/manevi yönelimi olan gaziler açısından önemli bir destek ve baş etme kaynağıdır.

5.2.4.1.3. Deneyimi Anlamlandırma

İnsanların yaşadığı ya da başına gelen olayları anlamlandırma biçimleri o olaylardan nasıl etkilendiklerini de belirlemektedir. Özellikle savaş, terör, silahlı çatışma, deprem ve yangın gibi travmatik olaylar sonrasında travma deneyiminin nasıl anlamlandırıldığı kişinin travma deneyimiyle baş etme, kabullenme ve uyum sürecinde çok daha belirleyici olmaktadır. Terör örgütleriyle mücadele sürecinde sıklıkla silahlı çatışmalara giren ve bu süreçte ateşli silah, mayın ve bomba gibi patlayıcılar nedeniyle organ ve işlev kayıpları olan malül gazilerin, yaşadıkları travma ve kayıp deneyimlerini ve yaşadıkları güçlükleri olumlu bir şekilde anlamlandırarak süreçle baş ettikleri görülmüştür. Malül gazilerin deneyimi anlamlandırma biçimlerinde olumlu kişilik özelliklerinin, manevi/dini inançlarının ve kültürün etkili olduğu düşünülmektedir.

Bazı katılımcıların organ ve işlev kayıplarını ve kayba bağlı olarak yaşadıkları güçlükleri, Allah'ın kendileri için yazdığı bir kader ve bu dünyadaki sınavları olarak anlamlandırıdıkları görülmüştür. Kader ve imtihan algısı gazilerin yaşadıkları güçlükler karşısında sabır ve dayanma gücünü arttırmakta, fiziksel kayıplarını ve buna bağlı yaşadıkları güçlükleri daha kolay kabullenmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca,

gaziliği Allah tarafından verilen bir mükafat olarak anlamlandırmak, malül gazilere kendilerini değerli, özel ve şanslı hissettirmekte ve yaşadıkları kaybı kabullenmelerini kolaylaştırmaktadır. Çünkü gaziliğin bir nasip meselesi olduğunu ve herkese nasip olmayacağını, Allah'ın onlara bu dünyada bahsettiği bir makam ve mertebe olduğunu, bu makamın şehitlikten sonraki Allah'a en yakın makam olduğunu Kur'an'a ve hadislere atıf yaparak ifade eden gaziler, ahirette de gazi olmalarının karşılığını cennetle ödüllendirilerek alacaklarına inanmaktadırlar.

Bir olayın travmatik olmasında olaya atfedilen anlam ve kişinin bu olaya verdiği psikolojik tepkiler etkili olmaktadır (Frankl, 2009; Green, 1990). İnsanların nihai anlamları ve değerleri bakımından hayatlarını anlamlandırmada maneviyatın etkili olduğuna değinilmektedir (Ayten ve diğ., 2012; Muldoon ve King, 1995). Larner (2013), psikolojik sağlık düzeyleri yüksek olan gazilerin, yaşadıkları deneyimi anlamlandırmalarında dini inançlarının etkili olduğu, Aflakseir ve Coleman (2009) ise, içinde bulunulan durumu dini açıdan olumlu bir şekilde yeniden anlamlandıran gazilerin TSSB puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğunu belirtmektedir. Nir ve arkadaşları'nın (2012) yaptıkları çalışmada, savaş alanında ve sonrasında yaşadıkları çeşitli güçlükleri kaderleri ve bu dünyadaki sınavları olarak gören İranlı gazilerin, stresle daha kolay baş ettikleri, başlarına gelen dehşet verici olaylardan şikayetçi olmadıkları belirtilmektedir.

Malül gaziler terör örgütüne karşı yaptıkları mücadeleyi ve bu mücadele sürecinde aldıkları yaraları ve uzuv kayıplarını “vatan için fedakârlık yapmak” olarak anlamlandırdıkları görülmüştür. Vatan için fedakârlık yapmayı vatan, millet ve bayrak sevgisiyle açıklayan malül gaziler, bu fedakarlıkları nedeniyle de kendilerini değerli ve önemli hissetmektedirler. Vatan uğruna fedakârlık yaptıkları için yaralandıklarını, uzuvlarını kaybettiklerini ifade eden malül gaziler için vücutlarındaki yara izleri ve almış oldukları gazilik ünvanı, gurur ve şeref anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla yaşadıkları kaybı ve gazilik ünvanını “gurur ve şeref verici” şeklinde anlamlandırmak, malül gazilerin kendileriyle gurur duymalarında, iyi hissetmelerinde, organ ve işlev kayıplarını kabullenmelerinde etkili olmaktadır. Ayrıca vatan uğruna fedakârlık yaparak gazi oldukları için kendileriyle gurur duyan malül gaziler, gazi olmaları sebebiyle kendilerine verilen devlet övünç madalyasını, dolayısıyla da gazilik ünvanlarını, çocuklarına bırakabilecekleri bir miras olarak da anlamlandırdıkları görülmüştür.

Nir ve arkadaşlarının (2012) İranlı gazilerle yaptıkları çalışmada da bu araştırmayla benzer bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Gazilerin vatanı korumak ve Allah rızası için savaştıklarını ve savaşta aldığı yaralardan dolayı da kendileriyle gurur duyduklarını ifade eden araştırmacılara göre milliyetçi hassasiyet, gazilerin hastalıklarını ve fiziksel engellerini kabullenmede önemli bir rol oynamaktadır.

Malül gazilerin terör örgütüyle mücadele deneyimlerini ve gazilik ünvanlarını vatan için fedakârlık, gurur- şeref ve çocuklar için bir miras olarak anlamlandırmalarında kültürel değerlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde, gazi kavramının vatan ve millet adına yapılan bir görev, vatanseverlik, dini ve kültürel bir değer olarak anlamlandırıldığı görülmektedir (Açıksöz, 2011; Yılmaz, 2004). Ancak bu çalışmalarda gaziliği ya da gazi olmayı anlamlandırmak, bir baş etme ya da destek kaynağı olarak değerlendirilmemiştir.

Sonuç olarak travma deneyimlerini, vücudundaki yaraları, uzuv kayıplarını ve sonuçta aldıkları gazilik ünvanını kader/imtihan, vatan için fedakârlık, gurur/şeref, mükafat/nasip ve çocuklarına bırakabilecekleri bir miras olarak anlamlandırmak, malül gazilerin kabullenme ve uyum süreçleri kolaylaştırmaktadır. Çünkü bu anlamlandırma biçimi malül gazilerin sabır ve dayanma gücünü arttırmakta, kendilerini değerli ve gururlu hissetmelerine ve vatan, bayrak, din uğruna fedakârlık yaparak gazi oldukları için yaptıklarının karşılıksız kalmayacağı ve cennetle ödüllendirileceklerine dair umut içerisinde olmalarına neden olmaktadır.

5.2.4.2. Dış Destek Kaynakları

Malül gazilerin dış destek ve baş etme kaynakları aile desteği, devlet güvencesi, diğer gaziler, sosyal çevre ve profesyonel psikolojik destekten oluşmaktadır. Alanyazında anne-baba, kardeş, eş, çocuk, arkadaş ve sosyal çevreden alınan desteğin genellikle sosyal destek başlığı altında ele alındığı görülmüştür. Ancak bu çalışmada malül gazilerin travma sonrası stres ve uyum sorunlarıyla baş etme sürecinde özellikle aile ve diğer malül gazilerin çok daha etkili olduğu görüldüğünden bu destek kaynaklarına ayrı başlıklarda değinilmiştir.

Gazilerin uyum sorunlarıyla baş etme süreçleri incelendiğinde dış destek kaynakları arasında da bir etkileşim olduğu görülmüştür. Örneğin devlet güvencesinden gazilerin

daha fazla istifade etmesinde aile desteği ve gazilerle birlikteliğin etkili olduğu görülmüştür. Yine benzer Şekilde aile desteğinden daha fazla yarar görmede psikolojik destek ve gazilerle birliktelik; sosyal evre desteğinden daha fazla yarar görmede devlet güvencesi, aile desteği ve gazilerle birliktelik; profesyonel psikolojik destekten yarar görmede ise devlet güvencesi ve aile desteği etkili olmaktadır.

5.2.4.2.1. Aile Olmak

Yaralandıktan sonra ailelerinden büyük destek gören mall gaziler, ailelerine karşı minnettarlık duymakta ve bu minnettarlığı güçlü bir Şekilde ifade etmektedirler. Mall gazilerin ifadeleri incelendiğinde, ailenin diğer üyelerine nazaran en güçlü desteği eşlerinden gördükleri anlaşılmıştır. Çünkü evlendikten sonra eşinin desteğiyle hayatlarının tamamen değiştiğini, umutlarının arttığını ve hayata tutunduklarını ifade etmektedirler.

EŞ ve çocuklarından gördükleri destekle aile olmayı deneyimleyen malül gazilerin yaşama dair umut ve motivasyonları artmaktadır. Çünkü evli olan ve eşinden destek gören mall gaziler, anlaşıldıklarını ve kabul edildiklerini düşünmekte, sevildiklerini, değerli olduklarını ve yalnız olmadıklarını hissetmektedirler. Ayrıca ocuk sahibi olmak, diğer bir ifadeyle baba olmak, malül gazilere bir sorumluluk yüklemekte, kendilerini adayacakları bir amaç sunmakta ve kendilerini engeli olmayan normal bir insan gibi hissetmelerini sağlamaktadır. Çünkü normal insanların düzenli olarak gelip gittikleri bir işi, sevdiği ve sevildiği bir eşi ve kendisini adayacağı, onunla ilgileneceği çocukları vardır. Dolayısıyla mall gaziler açısından evlenmek, baba olmak ve iş sahibi olmak normal bir insan olmanın önemli göstergeleridir.

Diğer insanlar tarafından kabul edilmek ve anlaşılmak, organ/işlev kayıplarını kabullenme ve yaşama uyum sağlamada etkili olmaktadır. Mall gaziler, anne-baba ve eşlerinden gördükleri destek sayesinde kabul edildiklerini ve anlaşıldıklarını hissetmektedirler. Mall gaziler açısından kabul edilmek, normal bir insan gibi görülmek, normal insana davranıldığı gibi davranılmak, engelli ya da zrl olduğunun hissettirilmemesi, olduğu gibi kabul edilerek güçlü olan özelliklerinin görülmesi ve desteklenmesi anlamına gelmektedir. Anlaşılmak ise mall gaziler açısından kabul edilmekle beraber kişinin fiziksel yeterliliklerine, sınırlılıklarına ve içinde buldukları ruh haline uygun davranılması anlamına gelmektedir.

Gazilerin ailelerinden aldığı önemli desteklerden bir tanesi de bakım görmektir. Aileler gazilerin yeme-içme, giyinme, temizlik ve tuvalet gibi temel ihtiyaçlarını karşılayarak, fiziksel yetersizlikleri nedeniyle yapamadıkları iş ve faaliyetlerde yardımcı olarak, sağlık sorunları ve tedavi süreçlerinde onlara refakat ederek bakım göstermektedir. Ayrıca malül gaziler, ailelerinin nasihat verici ve cesaretlendirici yaklaşımlarıyla teselli bulmaktadırlar. Ailelerinden aldığı destekle bakım gören ve teselli bulan malül gaziler önemsendiğini, değerli olduğunu ve yalnız olmadığını hissetmekte, yaşadıkları güçlükler karşısında sabır ve dayanma güçleri artmakta ve böylece yaşadığı fiziksel kaybı ve yetersizlikleri daha kolay kabullenmektedirler.

Alanyazında da savaş travmasına maruz kalan gaziler için aile üyelerinin önemli bir sosyal destek kaynağı olduğu güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Çünkü aile, araçsal ve duygusal destek sunarak gazilerin stresle baş etmesine ve sivil hayatına uyum sürecine destek olmaktadır (Hill ve diğ., 2012). Aile, gazilere yaşamak için bir yer sunmakta, onları anlamaya çalışmakta (Ahern ve diğ., 2015), kabul edici, teşvik edici ve destekleyici yaklaşımlarıyla gazilerin moralinin yükselmesine, onlarda azim ve umudun oluşmasına (Lakeman, 1918), TSSB, depresyon ve kaygı gibi psikolojik sorunların azalmasına (Burnell ve diğ., 2010; de Zoysa ve Wickrama, 2011; Evans ve diğ., 2010; Kulka ve diğerleri; 1990; Tanielian ve diğ., 2008) yardımcı olmaktadır.

Türk kültüründeki geleneksel aile sisteminin destekleyici yapısı nedeniyle malül gazilerde ağır psikiyatrik sorunların görülmediğini ifade eden Yılmaz'a (2004) göre, aile üyeleri manevi ve ekonomik destek sağlayarak, fiziksel sınırlılıkları nedeniyle gazilerin yapamadığı işlerde ya da temizlik, giyim ve kuşam gibi kişisel ihtiyaçların karşılanmasında yardımcı olarak destek olmaktadır. Başçılar (2017) ise aile bireylerinden alınan sosyal desteğin yaşam kalitesiyle ilişkili olduğunu, sosyal destek algısı yükseldikçe gazilerin yaşam kalitesinin de yükseldiğini bulmuştur.

Bu çalışmada, organ ve ciddi derecede işlev kaybı yaşayan ve bu nedenle diğer insanların bakımına muhtaç olan gazilerde eşin rolünün daha da ön plana çıktığı görülmüştür. Literatürde de bu bulgularla örtüşen çalışmalara rastlanmıştır. Ben-Sira'nın (1983) yaptığı çalışmada eş desteğinin bağımlılıkla negatif, baş etmeyle pozitif korelasyonu bulunmuştur. Salamatı ve arkadaşlarının (2015) omurilik yaralanması olan gazilerle yaptığı çalışmada, evli olmanın yaşam kalitesi üzerinde önemli pozitif etkileri

olduğu bulunmuştur. Açıksöz (2011), özellikle bakıma muhtaç olan malül gazilerin gündelik ihtiyaçlarını karşılayamadığını, dışarı çıkamadığı için de sosyal ilişkileri bozulduğunu belirtmektedir. Eş ve diğer aile üyeleri bu süreçte gazilerin hem temel ihtiyaçlarının karşılanmasına hem de onun moralini yüksek tutarak stresle baş etmesine yardımcı olmaktadır. Başcılar (2017) da yaptığı çalışmada, gazilerin en büyük desteği ailenin diğer üyelerine kıyasla eşlerinden gördüğünü ifade etmektedir. Fiziksel, ruhsal ve sosyal alanlarda yaşanan zorlukların üstesinden gelmede eş desteğinin gaziler için önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ifade eden yazara göre çocuk sahibi olmak da gaziler için önemli bir destek kaynağıdır.

Özetle ailelerinden almış oldukları destekle teselli bulan, bakım gördükleri için önemsendiklerini, kabul edildiklerini ve anlaşıldıklarını hisseden ve yaşama dair umutları artan malül gaziler, yaşadıkları kayıpla baş etmede önemli bir güç elde etmektedirler.

5.2.4.2.2. Devlet Güvencesi

Terör örgütüyle mücadelede yaralanan her asker, daha önce de ifade edildiği üzere, resmi olarak malül gazi sayılmamaktadır. Organ ve/veya işlev kaybına uğrayan askerlerin resmi olarak malül gazi olabilmeleri ve böylece malül gazilere sağlanan haklardan faydalanabilmeleri için öncelikle terörle mücadele sürecinde yaralandığını ispatlayan olay yeri raporu ve GATA'dan alacağı iş göremezlik raporu gerekli olmaktadır. Resmi olarak malül gaziliğin onaylanması, bazı gaziler için tedavi sürecinde tamamlanırken bazı gaziler içinse sivil hayata döndükten sonra tamamlanmaktadır. Aldıkları raporlarla resmi olarak malül gazilikleri onaylanan gaziler artık devlet güvencesi altına girmektedirler. Çünkü gazi oldukları için kendilerine tanınan tazminat, gazilik maaşı, iş hakkı, devlet ve askeri hastanelerde ücretsiz tedavi, araç alımında ÖTV indirimi, ücretsiz seyahat hakkı, çocuklarına eğitim bursu ve ücretsiz yurt hakkı gibi çeşitli özlük haklarına sahip olmaktadır. Kendilerine tanınan özlük hakları sayesinde ekonomik refahları artan, sosyo-ekonomik statüleri iyileşen malül gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenmeleri ve koşulların değişmesiyle oluşan yeni yaşamlarına adaptasyonları kolaylaşmaktadır.

Vietnam, Kore, Afganistan ve Irak savaşlarına katıldığı için Amerika'da gazi sayısının çok fazla olduğuna ifade edilmektedir. Dolayısıyla savaş sonrasında sivil hayata dönen

gazilerin uyumlarını desteklemek için Amerika’da gazilere yönelik sosyal ve ekonomik politikalar oluşturulmuştur. Bu politikalar çerçevesinde gazilere tedavide öncelik ve ücret indirimi, protez yardımı, intihar riskine karşı psikososyal destek hizmetleri, evde bakım gibi sağlık hizmeti; malül gazilere yönelik maaş ve tazminat hakkı ve konut kredisi, hayat sigortası; akademik ve mesleki eğitim desteği, mesleki rehabilitasyon ve istihdam programları gibi çeşitli imkanlar sunulduğu belirtilmektedir (Hill ve diğ., 2012; McGeary ve diğ., 2007). İsrail’de de savaş ya da barış sürecinde yaralanan engelli asker ve gazilere yönelik işsizlik maaşı, hasta olanlar için tedavi ödeneği, mesleki rehabilitasyon ve çalışmayacak olanlar içinse emeklilik ödeneği gibi imkanlar sunulduğu belirtilmektedir (Mann, Abramson, Goldberg ve Fink, 1965). Murdoch ve arkadaşlarının (2011) TSSB tanısı alan gazilerle yaptıkları çalışmada, maddi tazminat, psikolojik tedavi ve mesleki rehabilitasyon hizmeti alan gazilerde uzun vadede TSSB belirtilerinin azaldığı bulunmuştur. Ben-Sira’nın (1983) engelli gazilerle yaptığı çalışmada ise, gazilere sağlanan doğrudan maddi yardımların bağımlılığı arttırdığı ve uyum sürecini zorlaştırdığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Ancak Ben-Sira’nın ulaştığı bulgular, bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Bu durum kültürel farklılıklarla açıklanabilir. Çünkü bu çalışmaya katılan gaziler, kendilerine sağlanan haklar söz konusu olduğunda “Allah devletime zeval vermesin!” ifadesiyle devlet güvencesinde olmanın kendileri için önemine vurgu yapmaktadırlar. Yurtiçinde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Başçılar’ın (2017) bulgularının bu araştırmanın sonuçlarını desteklediği görülmüştür. Yazarın çalışmasında, kendisine sağlanan sosyal hak ve yardımları yeterli bulan malül gazilerin yaşam kalitesi puanları, yeterli bulmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Sonuç olarak gaziler için devlet güvencesi altında olmak, kendilerini değerli ve güvende hissetmelerine, kendilerine olan güvenlerinin artmasına, yaşadıkları kaybı olumlu bir şekilde anlamlandırma ve kabullenmelerine yardımcı olduğu için güçlü bir destek kaynağıdır.

5.2.4.2.3. Gazilerle Birliktelik

Malül gazilerin en önemli ve güçlü destek kaynaklarından birisi de diğer malül gazilerdir. Gazilerle ilgili dernek ve vakıflar, BRM ve gazilerin birlikte tatil yapabildiği sosyal tesisler aracılığıyla bir araya gelebilen malül gaziler, hayata tutunma ve yeni

yaşamlarına uyum sağlamada çok önemli bir güç elde ederler.

Organ ve işlev kaybının ve buna bağlı yaşanan fiziksel yetersizliklerin normalleşmesinde diğer malül gazilerin önemli bir etkisi vardır. Çünkü kendisi gibi engelli olan diğer gazilerle bir araya geldiklerinde bu dünyadaki tek engelli gazinin kendisi olmadığını gören malül gaziler, yalnız olmadıklarını hissetmektedirler. Ayrıca kendilerine oranla organ ve işlev kayıpları daha fazla olan gazileri gördüklerinde ise, kendi hallerine şükretmeye başlayan gaziler için daha önce zihinlerinde büyüttükleri kayıp ve sorunlar, artık o kadar da büyük ve baş edilmez olarak görülmemektedir. Bununla birlikte kendisinden daha ağır şartlarda olup da hayata bir şekilde tutunmuş, olumlu düşünen, neşeli, mutlu ve yeni yaşamlarına uyum sağlamış gazileri gören, diğer bir ifadeyle olumlu örneklerle şahit olan malül gazilerin yaşama dair umutları da artmaktadır. Çünkü kendilerine ‘O yapabiliyorsa ben de yapabilirim!’ demeye başlayan gaziler, olumlu örnekleri model alarak uyum sorunlarıyla baş edebilmektedirler.

Diğer gazilerle bir araya gelen, onlarla birlikte vakit geçiren malül gaziler anlaşıldıklarını hissederler. Çünkü çektikleri sıkıntıların yaşanmadan bilinmeyeceğini, benzer deneyimleri nedeniyle kaderdaş oldukları, yani aynı kaderi paylaştıkları için anlaşıldıklarını ve birbirlerini daha iyi anlayabildiklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde malül gaziler en çok kendisi gibi malül olan diğer gazilerle birlikte iken anlaşılma hissini yaşamaktadırlar. Anlaşılma, gazilerde rahatlama, kendilerini daha iyi ve mutlu hissetmelerine neden olmaktadır. Çünkü yaşadıkları acı ve sıkıntılar karşısında toplumdan hatta bazen aileden bile beklediği değeri, ilgi ve alakayı göremeyen malül gaziler, anlaşılmadıkları için kendi içlerine çekilmektedirler. Ancak benzer sorunlar yaşayan gazilerle bir araya geldiklerinde ise, deneyimlerini paylaşarak kendilerini açmakta (self disclosure) ve anlaşıldıkları için kendilerini daha iyi hissetmekte ve mutlu olmaktadır.

Gazilerle birlikte olmak, bir dayanışma içerisinde malül gazilerin yaşadıkları sorunlarla birlikte baş etmelerine de imkân tanımaktadır. Özlük haklarının neler olduğunu ve bu hakları nasıl kazanabileceklerini, bağımsız yaşayabilmelerinde kendi engel durumuna uygun araç ve teknolojilerin neler olduğunu ve bunları nasıl kullanabileceklerini birbirlerinden öğrenen gazilerin, kendi bilgi ve tecrübelerini de birbirleriyle paylaşarak, yani birbirlerine model olarak yaşadıkları sorunların ve uyum güçlüklerinin üstesinden

daha kolay geldikleri anlaşılmıştır.

Psikolojik sorunlar, psikososyal yaşama katılımında engellenme ve toplum tarafından onaylanmama gibi sorunlar nedeniyle içe kapanan malül gaziler, evden dışarı çıkmayarak sosyal ilişkilerden uzaklaşmaktadırlar. Ancak gazilerle ilgili çeşitli dernek, vakıf ve sosyal tesisler aracılığıyla bir araya gelen malül gaziler, birbirlerinin sosyalleşmesine de yardımcı olmaktadır. Çünkü bir araya geldiklerinde yaptıkları çeşitli etkinlik ve aktivitelerle hem eğlenmekte hem de sosyalleşmektedirler.

Gazilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde bu araştırmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar görülmüştür. Savaş deneyimi olan gazilerin sivil hayata uyum sürecinde diğer gazilerin aile ve sivil arkadaş çevresine göre çok daha etkili olduğunu belirtilmektedir. Gazilerin, diğer gazilerden çeşitli uyum güçlükleriyle nasıl baş edeceklerini, kendisine sağlanan yasal haklardan nasıl faydalanacakları konusunda rehberlik gördükleri ifade edilmektedir (Ahern ve diğ., 2015; DiRamio ve diğ., 2008; Rumann ve Hamrick, 2010).

Laffaye ve arkadaşlarının (2008) TSSB ile sosyal destek arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, gazilerin sosyal ağının en önemli ve değerli bileşeninin diğer gaziler olduğu ve gazi arkadaşlığının hem TSSB belirtilerinin azalması hem de duygusal destek açısından en yaygın destek kaynağı olduğu görülmüştür. Caplin ve Levis (2011), gazilerin büyük çoğunluğunun, diğer gazilerle savaş deneyimleri hakkında rahatça konuşabildiklerini ve anlaşıldıklarını; ancak sivillerle iken anlaşılmadıkları için kendilerini rahat hissetmediklerini dile getirmektedir. Yazarlara göre diğer gazilerle konuşmak, onların psikolojik olarak deşarj olmalarına yardım etmektedir. Açıksöz'ün (2011) çalışmasında da malül gazilerin diğer malül gazilerle bir araya geldiklerinde anlaşıldıkları ve rahatladıklarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Başçılar (2017) ise, arkadaşlarından destek alan malül gazilerin, sosyal boyutta yaşam kalitesi puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Sonuç olarak bu çalışmada, diğer dış destek kaynaklarına göre malül gazilerden alınan desteğin katılımcılar açısından çok daha önemli ve işlevsel olduğu anlaşılmıştır. Çünkü diğer malül gazilerle birlikte olmak onlara yaşadıkları kaybı normalleştirmelerine, anlaşıldıklarını hissetmelerine, mutlu ve huzurlu olmalarına, yaşama dair umutlarının artmasına, sosyalleşmelerine ve bir dayanışma içersine girerek birbirlerinden öğrenmelerine imkân tanımaktadır.

5.2.4.2.4. Toplum-Sosyal Çevre Desteği

Yukarıda da ifade edildiği üzere, bir gazi olarak onay görmedikleri ve dolayısıyla da gazi kimliklerini toplumda gururla yaşayamadıkları için toplumdan uzaklaşan malül gaziler, kendileriyle benzer deneyimleri olan ve kaderdaş olarak tanımladıkları diğer gazilerle birlikte olmaktadır. Gazilerle birliktelik kabullenme, hayata tutunma ve yaşama uyum sağlama açısından çok güçlü bir destek kaynağıdır. Ancak, diğer gazilerle birlikte olduklarında anlaşıldıkları, kabul edildikleri, rahatladıkları ve hayata tutunacak bir dal buldukları için daha fazla iç içe geçen gaziler, toplumdan gittikçe uzaklaşmaktadır. Bu nedenle gazilerle birliktelik güçlü bir destek kaynağı olmakla birlikte aynı zamanda gazilerin kendini toplumdan soyutlama biçimi haline de dönüşebilir. Dolayısıyla malül gazilerin toplumdan veya sosyal çevrelerinden almış oldukları desteğin, kabullenme ve sosyal yaşama katılım açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu başlık altında ele alınan gazilerin sosyal çevresi, aile üyeleri ve gazi arkadaşları dışında kalan mahalle ve iş yerindeki arkadaşları ve toplumdaki diğer bireylerden oluşmaktadır.

Daha önce “Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları” başlığı altında, malül gaziler açısından toplumdan saygı ve değer görmemenin, topluma karşı yabancılaşmada etkili olduğuna değinilmişti. Ancak gaziler, toplumun tüm kesiminden aynı olumsuz tavrı görmediklerini de ifade etmişlerdir. Malül gaziler sosyal çevrelerinden aldıkları destekle kabul edilmekte, değer ve saygı görmekte ve sosyalleşmektedirler. Toplum ya da sosyal çevre tarafından kabul edilmek, malül gaziler açısından dışlanmamak, özürlü ve sakat olarak değil de normal bir insan gibi (yani engelli olmayan) görülmek ve davranılmak anlamlarına gelmektedir. Organ kaybı ve buna bağlı yaşanan fiziksel yetersizliklerin toplum tarafından normal karşılanması, diğer bir ifadeyle, toplumun malül gazileri oldukları haliyle kabul etmesi ve fiziksel yetersizlikleri nedeniyle onlara acımaması, malül gazilere kabul edildiklerini hissettirmektedir.

Malül gazilerin sosyal çevreden gördükleri saygı ve değere ilişkin ifadeleri incelendiğinde işyerleri, kamu kurumları, sokaklar ve otobüsler gibi çeşitli ortamlarda kendilerine ilgi, alaka ve hürmet gösterildiği, anlayışla karşılandığı, öncelik tanındığı ve yardım edildiği anlaşılmaktadır. Mahalle ve işyerindeki arkadaşlar ve çeşitli STK’lardan oluşan sosyal çevre, malül gazilerin sosyalleşmesini sağlayarak da onlara destek

olmaktadır. Malül gaziler sosyal çevreleri sayesinde evden dışarı çıkmakta, çeşitli sosyal, kültürel ve sportif aktivitelerde bulunarak sosyal hayata katılmaktadırlar.

Schafer (2007), savaştan dönen gazilerin iyileşmesi ve yeniden entegrasyon süreçlerinde sosyal destek ve toplumsal ritüellerin önemli rol oynadığını belirtmektedir. Sembolik ritüeller gazilerin savaş deneyimlerini geride bırakmalarına yardımcı olur. Örneğin cenaze merasimleri, özel günlerin kutlanması gibi kültürel etkinliklere katılmak veya vatanın korunması ya da kurtarılmasındaki rolü nedeniyle toplumun gösterdiği minnettarlık davranışları bu ritüeller arasında sayılmaktadır.

Kişinin stres yaratan travmatik durumlar karşısında sosyal çevresinden yardım görmesi olarak tanımlanabilen sosyal destek, stres ve stresin yıkıcı sonuçlarına karşı tampon görevi görür ve stresle baş etmek için kişiye işlevsel kaynaklar sunar (Brown, 2004; Cobb, 1976; Gilbar ve diğ., 2010). Sosyal desteği, başa çıkmada yardımcı bir kaynak veya bir destek stratejisi olarak gören Thoits'e (1986) göre bireyin sosyal ağı ve algıladığı sosyal destek, psikososyal uyum ve topluma yeniden entegrasyonun en önemli bileşenidir. Kavramsal olarak sosyal destek, kişinin stresle başa çıkma becerisine fayda sağlamak amacıyla diğer insanlar tarafından psikolojik ve maddi kaynakların sağlanması anlamına gelir ve sosyal bağlar arasındaki bağlantıların niceliği ve niteliğiyle ilişkilidir (Johnson ve Chronister, 2010). Petrzak ve arkadaşları (2010) ise sosyal desteği, bir kişinin yararlı veya faydasız sosyal etkileşimlere ilişkin algısı veya deneyimi şeklinde tanımlayarak, sosyal destek biçiminin birey için olumsuz sonuçlar da doğurabileceğini belirtmektedir.

Vietnam, Afganistan ve Irak savaşlarına katılan gazilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde duygusal, bilgi sağlayıcı ve araçsal sosyal desteğin savaş travmasının neden olduğu TSSB, depresyon ve kaygı gibi ruh sağlığı sorunlarıyla baş etmede önemli bir role sahip olduğu, yüksek sosyal destek gören gazilerde bu sorunların daha az görüldüğü rapor edilmektedir (Boscarino, 1995; Briggie, 2013; Green ve diğ., 1990; Martz, Bodner ve Livneh, 2010; Pietrzak, Johnson ve diğ., 2010; Tanielian, ve diğ., 2008). İranlı gazilerle yapılan çalışmalarda da sosyal desteğin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisi vurgulanmaktadır. Sosyal destek ile anksiyete, depresyon ve TSSB puanları arasında anlamlı ve negatif korelasyonlar bulunmuştur (Aflakseir, 2010; Aflakseir ve Coleman, 2009). Xue ve arkadaşlarının (2015) asker ve gazi

örneklemelerinde yapmış olduğu meta-analiz çalışmasında da travmaya maruz kaldıktan sonraki pozitif iyi edici evre olarak tanımlanan sosyal desteğin TSSB açısından koruyucu bir faktör olduğu vurgulanmaktadır.

Yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde bu araştırmayla benzer sonuçlara ulaşıldığı görölmektedir. Malöl gazilerle yaptığı çalışmada TSSB oranlarını Batı'daki çalışmalara nazaran daha düşük bulan Ketten ve arkadaşları (2013), bunda Türk kültüründeki güçlü aile bağlarının ve sosyal desteğin etkili olduğunu ve sosyal desteğin silahlı çatışma travmasının olumsuz etkilerini hafiflettiğini savunmaktadır. Duyan ve arkadaşları (2005), duygusal ve güvence verici sosyal destek gören gazilerin, sosyal destek görmeyenlere göre benlik saygılarının yüksek ve kaygı düzeylerinin düşük olduğunu, bilgi sağlayıcı sosyal desteğin ise yüksek benlik saygısı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulmuştur. Yazıcıoğlu ve arkadaşları (2006) ve Başcılar'ın (2017) yaptıkları çalışmalarda, malöl gazilerde sosyal destek ve yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Hasançebi ve şahin (2017) ise travma, stres ve uyum sorunlarının üstesinden gelmede sosyal desteğin koruyucu rolünü vurgulamaktadırlar.

Özetle, toplum ya da sosyal çevreleri tarafından kabul edilen, saygı ve değer gören ve sosyalleşen malöl gaziler kendilerini iyi hissetmekte, gazi oldukları için kendileriyle gurur duymakta, sosyal yaşama katılmakta ve böylece yaşadıkları kaybı kabullenerek yeni yaşamlarına daha kolay uyum sağlamaktadırlar.

5.2.4.2.5. Psikolojik Destek

Terör ve silahlı çatışma nedeniyle yaralanan, uzuv kaybı yaşayan ve travmatik olaylara tanık olan malöl gaziler, gerek tedavi süreçlerinde gerekse sivil hayata döndüklerinde psikolojik desteğe ihtiyaç duyarlar. Bu çalışmaya katılan gazilerin ifadelerine göre tedavi sürecindeki her gazi için rutin bir profesyonel psikolojik destek sunulmamaktadır. Bu çalışmada yalnızca altı katılımcının, tedavi sürecinde psikolojik/psikiyatrik destek aldığı ancak bu destekten fayda görmedikleri için tedavi sürecini yarıda bıraktıkları görölmüştür. Malöl gaziler, psikolojik destek aldıkları süreçte, travma yaşantılarını unutmak istemelerine rağmen travmayı tekrar yaşadıkları, kendilerine verilen ilaçların yalnızca kendilerini uyuttuğu ve sakinleştirdiği gerekçeleriyle psikolojik destek almaktan vazgeçmişlerdir. Ancak yaşadıkları travma,

fiziksel kayıplar ve beden imajının bozulması karşısında yoğun kaygı, şok, umutsuzluk yaşayan ve hayatın artık kendilerine anlamsız gelmesiyle intihar düşüncesi ya da ötenazi isteği ile yaşamına son vermek isteyen gaziler için tedavi sürecinde sunulacak başarılı bir psikolojik/psikiyatrik desteğin hem şok ve anlamsızlık duygularıyla baş etme ve kaybı kabullenmeleri açısından hem de taburcu olduktan sonra sivil hayata uyum sağlamaları açısından son derece önemli olduğu ortadadır.

Hasneden taburcu olduktan sonra sivil hayatta travmanın psikolojik izleri, engellenme ve toplumdan onay görmeme gibi çeşitli sorunlarıyla karşılaşan malül gaziler, bu sorunlarla baş etmede zorlandıkları veya baş edemedikleri için sosyal yaşamdan uzaklaşmakta, kendilerine ve topluma yabancılaşmaktadırlar. Dolayısıyla malül gaziler, sivil hayata döndükten sonra da psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak bu çalışmaya katılan gazilerden yalnızca üçü sivil hayata döndükten sonra profesyonel bir psikolojik destek aldığını belirtmiştir. Psikolojik ya da psikiyatrik destek aldıklarında damgalanacaklarına yönelik duyulan kaygı ve daha önceki başarısız terapi deneyimlerine karşın aile ve diğer malül gazilerden almış oldukları desteğin daha etkili olduğuna yönelik değerlendirmeler nedeniyle malül gazilerin psikolojik desteğe başvurmadıkları düşünülmektedir. Başcılar'ın (2017) çalışmasında da gazilerin %68'inin psikiyatrik/psikolojik tedavi almadığı, psikolojik destek almadığını ifade edenlerin yaşam kalitesi puanlarının alanlara göre daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.

Alan yazın incelendiğinde bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşen araştırma bulgularına rastlanılmıştır. Irak ve Afganistan savaşına katılan Amerikalı gazilerle yapılan çalışmalarda, gizliliğin ihlal edileceği, damgalanacakları ve iş bulmada güçlük yaşayacakları gibi kaygılarla veya psikolojik desteğin yetersiz görülmesi gibi gerekçelerle gazilerin psikolojik destek almaktan kaçındıkları veya tedaviyi yarıda bıraktıkları ifade edilmektedir (Caplin ve Lewis, 2011; Tanielian ve diğ., 2008). Savaşla ilişkili olan kronik TSSB tedavisinin zor olduğu, savaş, silahlı çatışma travmasına maruz kalmış sivil ve gaziler örneğinde pek çok terapötik yaklaşımın (Bilişsel Davranışçı Terapi, EMDR, Maruz Bırakma Terapisi, Çözüm Odaklı Terapi) denendiği, ancak başarı oranlarının istenen seviyede olmadığı (Ben-Sira, 1983; Bass ve diğ., 2012; Morina ve diğ., 2010; Priebe ve diğ., 2010; Smith, 1987), çünkü bu yaklaşımların öncelikle TSSB, depresyon ve kaygı belirtilerinin azaltılmasına odaklandığı

vurgulanmaktadır (Southwick ve diğ., 2006). Duygusal boşalım ihtiyaçlarını karşılamak için alınan psikolojik desteğin engelli gazilerin bağımlılığını arttırdığını ve baş etme sürecini olumsuz etkilediğini belirten Ben-Sira'ya (1983) göre, psikolojik desteğin başarılı olabilmesi için, engelli gazilerin kaynaklarının da güçlendirilmesi gerekmektedir. Smith (1987) de başarılı bir psikolojik desteğin engelli gazileri bağımsızlaştırması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada başarılı bir psikolojik desteğin, malül gazilerin iletişim sorunlarını çözebilmesine, kendisini daha iyi ifade edebilmesine ve böylece ailesiyle daha sağlıklı ve sıcak bir ilişki kurabilmesine yardımcı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca malül gazilerin sağlık sorunları nedeniyle tedavi süreçlerine ilişkin zor kararları alabilmelerinde de psikolojik destek etkili olabilir. Ayak bileği altından yaralanan ve topuğu parçalanmış gaziler, yürürken çok zorluk çekmekte, şiddetli ağrılar yaşamaktadırlar. Bazen ilerleyen sağlık sorunları nedeniyle veya daha rahat yürüyebilmeleri ve ağrıdan kurtulabilmeleri için doktorlar tarafından diz altı amputasyon önerilmektedir. Ancak bu durumdaki pek çok gazi, yarım adam ya da eksik olacakları kaygısıyla bacağının kesilmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca bu durum, aileler için de kolay değildir. Dolayısıyla başarılı bir psikolojik destek sayesinde malül gaziler, sağlık durumları ve daha bağımsız hareket edebilmeleri için gerekli görülen amputasyonu daha kolay kabul edebilirler.

Gazileri konu alan çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla profesyonel bir psikolojik desteğin TSSB, depresyon ve kaygı düzeyindeki etkileri üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Beidel ve arkadaşlarının (2011) 35 Vietnam gazisiyle yaptığı deneysel çalışmada maruz bırakma terapisi (exposure) ve sosyal duygusal rehabilitasyonu içeren çok bileşenli bilişsel davranışçı terapinin TSSB semptomlarında anlamlı düzeyde düşüklüğe neden olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca maruz bırakma terapisinin uygulandığı grupla kıyaslandığında çok bileşenli bilişsel davranışçı terapinin uygulandığı grupta sosyal işlevsellik düzeyinde (sosyal aktiviteler katılma ve bu aktivitelerle daha fazla zaman ayırma) anlamlı artış görülmüştür. Tuerk ve arkadaşları (2011), Irak ve Afganistan savaşlarına katılan ve TSSB tanısı alan Amerikalı gazilere yönelik uzun süreli maruz bırakma terapisinin (prolonged exposure therapy) etkisini sınımış ve TSSB'nin tedavisinde olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Harris ve arkadaşlarının (2011) travmaya maruz kalmış gazilerle yaptığı deneysel çalışmada, sekiz oturumluk manevi yönelimli müdahale programının, gazilerin TSSB düzeylerinde anlamlı düzeyde

düşüklüğe neden olduğu bulunmuştur. Kluepfel ve arkadaşları (2013) ise, 8 haftalık Bilinçli Farkındalık (mindfulness) temelli stres azaltma programının, gazilerin algılanan stres ve depresyon ve uyku kalitesi puanları üzerinde olumlu etkilerini rapor etmiştir.

Gazilere yönelik rehabilitasyon ve psikolojik destek sürecini ele alan çalışmaların çoğunda aile terapisi üzerine ayrıca durulmakta ve savaş deneyimi olan gaziler için aile terapilerinin çok daha işlevsel olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla psikolojik destek ya da terapi sürecine aile bireyleri, eş ve çocukların da dahil olması, terapinin etkililiğini ve ailedeki işlevselliği arttıracaktır (Figley ve Nash, 2007; Joseph ve Linley, 2008a; Lazarus ve Folkman, 1984; Martz, Bodner, ve Livneh, 2010; Rosenheck ve Thomson, 1986; Sayers ve diğ., 2009; Whealin ve diğ., 2008).

Yukarıda ele alınan müdahale yaklaşımların kullanıldığı çalışmalar incelendiğinde esnek ve kültüre duyarlı olan, bireyi çok yönlü ele alan, gazilerle birlikte aile ve diğer yakın kimseleri de sürece dahil eden, bireyin güçlü yanlarına odaklanan, bireyin destek kaynaklarını ve başa çıkma mekanizmalarını güçlendirmeyi hedefleyen müdahale programlarının daha başarılı olduğu görülmektedir. Yurtiçinde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise gaziler örnekleminde uygulanan herhangi bir müdahale programına rastlanmamıştır. Terör nedeniyle yaralanan askerler önce en yakın devlet hastanesine getirilerek acil müdahaleleri yapılmakta daha sonra, ihtiyaç duyulursa, GATA'ya ve BRM'ye sevk edilerek gerekli tıbbi ve psikolojik tedavileri yapılmaktadır.

5.2.4.3. Yeni Yaşama Uyum

Malül gaziler, sivil hayata döndüklerinde artık yeni bir yaşamla karşı karşıyadırlar. Çünkü organ ve işlev kayıpları nedeniyle artık eski fiziksel yeterliliklerine sahip olmadıkları için hareket kabiliyetleri sınırlanmıştır. Yaralanmadan önce kolayca yapabildikleri yürüme, koşma, merdiven inip-çıkma, yeme-içme, kitap okuma, ağır bir eşyayı kaldırma gibi aktiviteleri yapabilmek artık kendileri için daha zor olmaktadır. Ayrıca fiziksel yetersizlikleri ve psikolojik sorunları nedeniyle kendilerine olan saygıları azalmış, karşılanmayan beklentiler nedeniyle eski sosyal çevresinden uzaklaşmaya ve daha agresif ve tepkisel davranmaya başlamışlardır.

Sahip oldukları destek kaynakları sayesinde uyum sorunlarıyla baş ederek yeni yaşamlarına uyum sağlayan malül gaziler, kendi ihtiyaçlarını daha çok

karşılatabildikleri için artık bağımsız yaşayabilmekte, edindikleri çeşitli meşgalelerle rutin bir yaşam sürdürmekte ve topluma katılarak sosyalleşmektedirler. Ayrıca, travma yaşantısı ve organ/işlev kayıpları sonucunda yaşadıkları çeşitli güçlüklerin üstesinden gelebilen malül gazilerin, elde ettikleri çeşitli kazanımlar (deneyimin kazandırdıkları) sayesinde destek ve baş etme kaynakları da güçlendiği için yeni hayatlarına uyum süreçleri daha kolay olmaktadır. Bağımsız yaşayabilmek, rutini sürdürmek, sosyalleşmek ve deneyimin kazandırdıkları şeklinde ifade edilen temalar, malül gaziler açısından hem yeni yaşama uyumun göstergeleri hem de kabullenme ve hayata tutunma açısından önemli bir baş etme ve destek kaynağı olarak deneyimlenmektedir.

5.2.4.3.1. Bağımsız Olmak

Malül gazilerin yeni yaşamlarına uyum sağlamalarındaki en önemli göstergelerden biri, diğer insanlara çok fazla muhtaç olmadan olabildiğince bağımsız yaşayabilmektir. Malül gaziler açısından bağımsız olmak, başkalarına ihtiyaç duymadan kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kendi başına bir yerden başka bir yere gidebilmek, seyahat edebilmek, başkasına ihtiyaç duymadan bilgisayar, cep telefonu ve otomobil gibi araçları kullanabilmek, özetle kendi kendine yetebilmektir.

Engel durumuna uygun araç ve gereçlerin kullanılması malül gazilerinin bağımsız yaşayabilmelerinde önemli bir yere sahiptir. Görme engeli olan gaziler, çoğunlukla seslendirme programı içeren cep telefonu ve bilgisayar kullanarak sosyal medyayı ve haber sitelerini takip edebilmekte, film izleyebilmekte ve kitap okuyabilmektedirler. Gerek katılımcılarla yapılan görüşmelerde, gerekse alanda yapılan gözlemler sonucunda, görme engelli gazilerin Facebook ve Twiter gibi sosyal medya sitelerinde aktif oldukları, Türkiye ve dünya gündemini takip ettikleri ve gündemle ilgili paylaşımlarda buldukları görülmüştür. Ayağından yaralanan amputasyonlu gaziler protez kullanarak, felç olanlar ise tekerlekli sandalye kullanarak zamanla kendi ihtiyaçlarını gidermeye ve bağımsız hareket etmeye başlamaktadırlar. Ortopedik engeli olan ve felçli olan malül gaziler için, engel durumlarına göre dizayn edilmiş otomobiller de bağımsız yaşamı kolaylaştırmaktadır. Çünkü kendi engel durumuna göre dizayn edilmiş bir araç kullanan malül gaziler, evden dışarı çıkarak istediği yere gidebilir, gazi arkadaşlarıyla buluşabilirler ve ayrıca otobüse binmek zorunda da değildir. Daha önce de ifade edildiği üzere otobüse binmek, gazilerde gerilime neden olmaktadır. Çünkü

otobüse binerken gazi kimlik kartları yerine üzerinde “engelli” ibaresi yazan kartların dikkate alındığı, yer verilmediği için ayakta seyahat etmek zorunda kaldıkları, “Sen ne yaptın da gazi oldun?” veya “Benim için mi gazi oldun?” gibi yargılayıcı ifadelerle karşılaştıkları için otobüse binmek onlarda huzursuzluğa neden olmaktadır.

Alan yazında da engel durumuna uygun araç ve gereç kullanımının, malül gazilerin sınırlılıklarını azalttığı ve hareket kabiliyetlerini arttırdığı belirtilmektedir (Berghuis ve Jongsma, 2010). Reiber ve arkadaşlarının (2010) majör ekstremite kaybı olan gazilerle yaptıkları çalışmada, Vietnam gazilerinin %78’i, Irak ve Afganistan gazilerinin yaklaşık %91’inin işlevselliklerini ve hareket kabiliyetlerini arttırmak için protez kullandıklarını belirtilmektedir. Bu çalışmada ayrıca engel durumuna göre dizayn edilmiş otomobil kullanımının malül gazilerin bağımsız yaşamları açısından önemine değinilmiştir. Başcılar’ın (2017) çalışmasında da, araba sahibi olan malül gazilerin olmayanlara göre yaşam kalitesi puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak engel durumuna bağlı araç gereç kullanımı ile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Malül gaziler engel durumlarına göre aldıkları eğitimle daha bağımsız olmaktadır. Örneğin görme engeli olan gaziler, aldıkları bağımsız yürüme eğitimi sayesinde diğer insanlara ihtiyaç duymadan bastonları ile istedikleri yere gidebilmekte; aldıkları bilgisayar kullanma eğitimi sayesinde başkasına ihtiyaç duymadan uzaktan eğitimle üniversite okuyabilmektedirler.

Gerber (1994, 2009) savaşta yaralanarak engelli olan gazilerin hayatlarına devam edebilmeleri için yeni beceri ve alışkanlıklar edinmeleri gerektiği ifade etmektedir. Ben-Sira’nın (1983) yaptığı çalışmada mesleki eğitimle beceri kazandırmanın engelli gazilerin uyum ve baş etme sürecini olumlu yönde etkilediği bulunmuştur.

Bu çalışmada da, katılımcıların daha önce kullanmadıkları el ve kollarını daha aktif ve işlevsel bir şekilde kullanma, protezle yürüyebilme, görmeden yeme-içme, giyinme ve yürüyebilme, vücutlarındaki ağrı ve kasılmalarla baş edebilme konularında yeni beceriler kazanarak daha bağımsız yaşayabildikleri görülmüştür. Malül gazilerin bu becerileri kazanabilmeleri için öncelikle mücadele etmeleri, diğer bir ifadeyle balık tutmayı öğrenmeleri gerekmektedir. Yeni yaşama uyum için gerekli olan becerileri kazanmalarında ailelerin desteği son derece önemlidir; ancak daha önce “Engellenme” başlığı altında da değinildiği üzere, ailelerin gazilere yönelik aşırı koruyucu

tutumlarının, bağımsızlaşma sürecini sekteye uğrattığı anlaşılmıştır.

5.2.4.3.2. Rutini Sürdürmek

Başkalarına çok da ihtiyaç duymadan bağımsız yaşamayı öğrenebilen malül gaziler, artık yeni yaşamlarında çeşitli meşgaleler edinerek hayatlarında bir düzen ya da rutin oluşturmak isterler. Malül gaziler, yaralanmadan önce yaptıkları çeşitli etkinlik ve aktivitelere yeni yaşamlarında da devam ederek veya boş kalmamak için kendilerini meşgul edebilecekleri çeşitli hobiler edinerek rutini sürdürmektedirler. Kendi engel durumlarına ve ilgilerine göre eğitim alma, balık tutma, pikniğe gitme, spor yapma, maçlara gitme gibi çeşitli hobi ve uğraşlarla yaşamlarını rutine sokan malül gaziler, böylece kendilerini bir şekilde meşgul ederek rahatlamakta, stresten kurtulmakta ve dolayısıyla da kendilerini daha iyi hissetmektedirler.

Dybdahl ve Pasagic (2000) sanat ya da spor gibi aktivitelerle ilgilenen ve günlük rutinlerine hızla geri dönebilen bireylerin, stres verici olaylardan daha az örselenerek sıyrılabildiklerini savunmaktadır. Liston'un (2003) II. Dünya Savaşına katılan gazilerle yaptığı çalışmada, eğitime devam etmenin gazilerde kontrol duygusunu geliştirdiği ve hayatla yeniden bütünleşme açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Başcılar (2017) ise düzenli ve sık spor yapan malül gazilerin bedensel, ruhsal ve sosyal boyutlarda yaşam kalitesi puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Malül gaziler için yaşamı rutine sokan diğer önemli bir dinamik ise çalışma hayatına katılmaktır. Kamu veya özel sektörde çalışarak ekonomik durumlarını iyileştiren malül gaziler, aynı zamanda vakit geçirmek için kendilerine bir meşgale de bulmaktadırlar. Malül gaziler açısından çalışmak, ekonomik gelirden ziyade bir meşguliyet alanı olarak hayatlarını düzene soktuğu için çok daha önemlidir. Ayrıca çalışmak, yaşamın normale dönmesinin önemli bir göstergesidir. Çünkü yaralanmadan önce, diğer bir ifadeyle işlev kaybı yaşamadan önce bir işte çalışan, üreten gaziler, yaşadıkları kayıp ve uyum sorunlarıyla baş ettikten sonra iş hayatına geri dönerek tekrar üretmeye başlamaktadırlar. Bir işte çalışan malül gaziler, kendilerini daha iyi hissederler. Çünkü çalıştıkları için bir işe yaradıklarını düşünmekte ve kendilerine olan güvenleri artmaktadır.

Alanyazında savaş veya silahlı çatışma sonrasında eve dönen gaziler için çalışma

hayatına katılmanın hem “psikolojik sağlığın gelişmesi ve sŸrdŸrŸlmesi açısından temel bir bileşen” olarak (Blustein, 2008, s. 235) hem de sivil yaşama uyum ve entegrasyon iēin ōnemli bir araē olarak (Caplin ve Lewis, 2011; O’neill ve diğ., 1998) gŸrŸlmesi bu araştırmanın bulgularıyla ōrtŸřmektir. Winkler, Unsworth ve Sloan’a (2006) gŸre ēalıřan malŸl gaziler, yalnızca ekonomik kazanç elde etmezler; aynı zaman da psikolojik sıkıntılarının, engelli olmaları nedeniyle sosyal dışlanma, ayrımcılığa maruz kalma gibi gŸēlŸklerin Ÿstesinden daha kolay gelebilirler. ēalıřma hayatına katılmak malŸl gazilerin sosyal becerilerinin gelişimine ve sosyal aktivitelere katılmalarına da olanak sunmaktadır. ēalıřan malŸl gazilerin ēalıřmayanlara gŸre engellilik durumlarını kabullenme ve psikososyal uyum dŸzeyleri (Araten-Bergman ve diğ., 2015) ve yaşam kaliteleri (Başcılar, 2017; Salamatı ve diğ., 2015) daha yŸksek bulunmuştur. Ancak, Purcell ve arkadaşları (2016) ise yukarıda ōzetlenen araştırma sonuēlarına katılmakla birlikte eğitim, iş ve kariyer gibi alanlarla aşırı meşgul olmanın aslında savaş deneyimlerinden kaēınmanın bir yolu da olduğunu savunmaktadır. Yazarların gŸrŸřŸ, bu araştırmanın sonuēlarıyla ōrtŸřmemektedir. ēŸnkŸ bu araştırmanın katılımcıları aēısından ēalıřmak, yeni yaşama uyum aēısından hayatı rutine sokan ōnemli bir dinamik olmakla birlikte aynı zamanda onlara bir meşguliyet alanı da sunarak zihinlerini olumsuz ve rahatsız edici dŸřŸncelerden uzaklaşmalarına yardımcı olmaktadır.

Sonuē olarak yaşamın rutine girmesi, malŸl gazilere kendilerini normal bir insan (sağlıklı-engeli olmayan) gibi olduklarını ve işe yaradıklarını hissettirmekte, hayatlarında bir dŸzen oluşturmakta ve onlara kendilerini meşgul edebilecekleri bir alan sunmaktadır. Ayrıca yeni yaşama uyum sağlamada ōnemli bir dinamik olan rutini sŸrdŸrmek, malŸl gazilere edindikleri ēeřitli meşgaleler sayesinde topluma katılarak sosyalleşme fırsatı da sunmaktadır.

5.2.4.3.3. Sosyalleşmek

MalŸl gaziler aēısından yaşama uyum sağlamanın ōnemli gŸstergelerinden birisi de sosyalleşmektir. Gazilerin sosyalleşmesinde ōncelikli olarak, başkasına ihtiyaē hissetmeden bağımsız yaşayabilmeleri ve edindikleri iş ve hobilerle yaşamlarını rutine sokmaları etkili olmaktadır.

Uyum sorunlarının Ÿstesinden başarıyla gelerek hayata tutunan malŸl gaziler, şehit ve gazi dernekleri ve diğer engelli dernekleri gibi ēeřitli STK’larda gŸnŸllŸ olarak

çalışmakta ve buralara gelen engelli bireylere kendi deneyimlerini aktarmaktadırlar. Bu kurumlarda, benzer süreçlerden geçen ancak yeni yaşamlarına uyum sağlayamamış diğer malül gazilerin ve gazi olmayan engelli bireylerin sorunlarıyla baş etmelerine ve sosyalleşmelerine yardımcı olan malül gaziler, aynı zamanda çeşitli etkinlik ve aktivitelere katılarak kendileri için de bir sosyalleşme fırsatı yakalamaktadırlar.

Yaşama uyum sağlamak için sosyal ortamlara katılarak diğer insanlarla iletişime geçmenin, onlarla çeşitli etkinlik ve aktivitelere katılmanın, diğer bir ifadeyle topluma katılmanın etkili olduğu düşünülmektedir. Toplumsal ortamlara katılmak, gaziler açısından yaşamın normale dönmesine işaret ederken, aynı zamanda gazilerin hem sosyalleşmesine hem de yaşadığı sorunlardan uzaklaşarak kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olmaktadır.

Engelli bireylere yönelik rehabilitasyon programlarında temel amacın, bireyin topluma tam katılımının sağlanması olduğu belirtilmektedir (Whiteneck, 2006). Gazilerle ilgili çalışmalar incelendiğinde, yukarıda ifade edilen bulgularla örtüşen sonuçlara yer verildiği görülmüştür. Gazilerle ilgili dernekler ve STK'ların uyum süreci açısından önemli olduğu, çünkü bu kurumlarda bir araya gelerek çeşitli aktivitelere katılan gazilerde guruba aidiyet duygusu geliştiği ve gazilerin bu vesileyle bir sosyal kimlik edindikleri ifade edilmektedir (Gerber, 2009; Sorensen, 2015). Ayrıca, Ahern ve arkadaşları (2015), diğer insanlarla bağlantı kuran ve onlara kendi askeri deneyimlerini anlatan gazilerin yabancılaşma duygularından kurtulduklarını, Purcell ve arkadaşları (2016) ise, savaş deneyimleriyle yapıcı bir şekilde baş eden gazilerin aile, eş ve akranlarla yakın ilişkiler kurmak, toplumsal faaliyetlere katılmak, STK'larda gönüllü sosyal sorumluluk çalışmalarına katılmak gibi entegrasyon ve uyumu güçlendiren stratejileri kullandıklarını belirtmektedir.

Sonuç olarak, baş etme ve destek kaynakları sayesinde kendine ve topluma karşı yabancılaşmadan kurtulan malül gaziler, topluma veya sosyal hayata katılarak, gazilerin yanı sıra diğer insanlarla da ilişki kurarak değişen koşullar karşısında yeni yaşamlarına uyum sağlamaktadırlar.

5.2.4.3.4. Deneyimin Kazandırdıkları

Yaralandıkları, organ ve/veya işlev kaybına uğradıkları o andan itibaren fiziksel,

psikolojik, sağlık ve sosyoekonomik açıdan çok zorlu deneyimler yaşayan malül gazilerin yaşamları, kendini algılama biçimleri ve gelecek algıları ilk başlarda olumsuz yönde etkilenmektedir. Ancak bu zorlu deneyimler, malül gazilerde yalnızca olumsuz sonuçlara neden olmamaktadır. Mall gazilik deneyiminin katılımcılar açısından, bakış açısının olumlu yönde değişmesi, sabır/şükür, mücadele/azim, gazilik rolü/örnek insan, manevi dönüşüm, yeni olanaklar ve diğergamlık gibi kazanımları da vardır.

Bu çalışmada malül gazilik deneyimin bir sonucu olarak görülen ve “deneyimin kazandırdıkları” şeklinde ifade edilen kavram, alanyazında travma veya sıkıntı verici olay sonrasında algılanan faydalar (perceived benefits), stresle ilişkili büyüme (stress-related growth), pozitif değişimler (positive changes), gelişme (thriving) ve daha çok bir süreci ifade eden travma sonrası büyüme (posttraumatic growth) gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Joseph ve Linley, 2008b). Travma sonrası büyüme, zorlu ya da travmatik olayların ardından pozitif psikolojik değişim (Calhoun ve Tedeschi, 2006; Tedeschi ve Calhoun, 1996, 2004), psikolojik iyi oluş, pozitif adaptasyon ya da başarılı bir uyum ve topluma entegrasyonla ilişkili (Davis ve diğ., 1998; Morland ve diğ., 2008) bir kavram olarak görülmektedir.

Bu çalışmada malül gazilik deneyiminin, gazilerin kendilerine, diğer insanlara, hayata ve geleceğe dair bakış açılarını olumlu yönde değiştirdiği görülmüştür. Bakış açıları değişen mall gaziler, öncesine kıyasla daha olumlu düşünmekte, kişi, durum ve olaylara önyargısız yaklaşmakta ve sahip olduklarının kıymetini daha iyi bildikleri için elde olanlarla mutlu olabilmektedirler. Bakış açısı olumlu yönde değişen gazilerin zorluklar karşısında sabır, dayanma ve mücadele güçleri de artmaktadır. Gerek tedavi sürecinde gerekse gerçek hayata döndükten sonra çeşitli güçlüklerle karşılaşan mall gaziler, sorunlar karşısında sabretmeyi, pes etmek yerine mücade etmeyi ve yakınmak yerine her haline şükretmeyi öğrenmektedirler. Çünkü bu sayede hem sorunlarıyla baş edebilmekte hem de kendilerini daha iyi hissetmektedirler.

Mall gazilik deneyimi, bazı gazilerde dini inanç ve tutumların değişmesine diğer bir ifadeyle manevi dönüşüme neden olmuştur. Katılımcılar, gazi olduktan sonra düşüncelerinin değiştiğini, Allah’a yakılaştıklarını, dine daha çok bağlandıklarını, dini katılımlarının arttığını ve daha huzurlu olduklarını ifade ederek yaşadıkları manevi dönüşümü dile getirmişlerdir. Mall gazilerin manevi dönüşümünde, dini inançlarının,

içinde buldukları durumu yeniden değerlendirmelerinin ve deneyimi dini açıdan anlamlandırmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Vatan, bayrak ve din uğruna yaralandıkları ve uzuvlarını kaybettikleri için gazi olduklarını ifade eden ve gazi olmayı vatan için fedakarlık, Allah'ın nasip ettiği bir mükafat, gurur/şeref gibi kavramlarla tanımlayan malül gaziler, nasıl olmaları ya da toplum içinde nasıl davranmaları gerektiği yönünde kendilerine bir gazilik rolü de biçmektedirler. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde gazilik rolü, ilk önce kişinin kendisini ve gaziliğinin değerini bilmesini gerektirmektedir. Gazi olmanın kıymetini ve değerini bilmek ise gaziliği öne sürerek bir çıkar kapısı olarak görmemeyi, gaziliği Allah'ın verdiği bir mükafat olarak görerek dini yasaklardan uzak durmayı, başa gelen sorunlar yüzünden Allah'a isyan etmemeyi, haline şükredip elindekilerle yetinmeyi, gazi kimliğine uygun bir şekilde davranarak örnek bir insan olmayı ifade etmektedir. Özetle malül gazilik deneyiminin, gazilik rolünü üstlenerek topluma örnek bir insan olma yolunda katılımcıların düşünce, duygu ve davranışlarına yön verdiği söylenebilir.

Bu çalışmadaki katılımcılar, gazi olduktan sonra yeni olanaklara da sahip olduklarını belirtmişlerdir. Üniversite okuma, yeni hobiler edinme, spor yapma, özlük hakları sayesinde ekonomik durumun iyileşmesi ve toplumda saygınlık kazanma gibi olanaklar sayesinde yaralanmadan önceki hayatlarına kıyasla gazilerin yaşam kalitesi artmaktadır.

Malül gazilik deneyimi sayesinde sabırları artan, karşılaştıkları güçlükler karşısında pes etmek yerine mücadele etmeyi öğrenen, bakış açıları değiştiği için elindekilerle mutlu olabilen ve yeni olanaklara sahip olan katılımcılar, yukarıda da ifade edildiği üzere gazilik rolüne bürünerek topluma örnek bir insan olma yönünde kendilerine bir misyon edinirler. Bu süreçte gazilerin edindiği diğer bir misyon ise şehit-gazi derneklerinde ve çeşitli STK'larda gönüllü çalışarak, sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılarak benzer süreçlerden geçen ancak yeni yaşamlarına uyum sağlayamamış gazilere ve gazi olmayan engelli ya da dezavantajlı bireylere yardımcı olmaktır. Dolayısıyla malül gazilik deneyiminin katılımcılarda diğergamlığı arttırdığı, onları yardımsever davranışlara yönelttiği söylenebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi travma sonrası büyüme kavramı bireyin yaşadığı travmatik deneyimden kazanç elde etmesi, diğer bir ifadeyle farklı boyutlarda gelişim göstermesi anlamına gelmektedir. Joseph ve Linley'e (2008a) göre ise travma sonrası

büyüme, kendini kabullenme, kişisel gelişim, özerklik, başkalarıyla olumlu ilişkiler ve yaşamda bir amaç taşımak gibi boyutları kapsamaktadır. Tedeschi ve Calhoun (1996) tarafından geliştirilen travma sonrası büyüme ölçeğinde, diğer insanlarla ilişki kurma (relating to others), yeni olanaklar (new possibilities), kişisel güç (personal strength), manevi değişim (spiritual change) ve yaşamın değerini bilmek (appreciation of life) boyutlarındaki değişimin, travma sonrası büyümeyi ifade ettiği belirtilmektedir. Ayrıca bu boyutlardan kişisel güç ve yeni olanakların, kendilik algısında değişim başlığı altında; diğer insanlarla ilişki kurmanın, diğer insanlarla olan ilişkilerde değişim başlığı altında; yaşamın değerini bilmek ve manevi değişimin ise yaşam felsefesinde değişim başlığı altında özetlenebileceği belirtilmektedir (Calhoun ve Tedeschi, 2006; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Tedeschi ve Moore, 2016).

Yukarıda ifade edilen travma sonrası büyüme boyutları incelendiğinde, bu araştırmada deneyimin kazandırdıkları şeklinde ifade edilen mücadele/azim, sabır/şükür ve yeni olanaklar, kendilik algısında değişim boyutuyla; manevi dönüşüm, yaşam felsefesinde değişim boyutuyla; diğergamlık, diğer insanlarla olan ilişkilerde değişim boyutuyla; bakış açısının değişmesi/elindekilerle mutlu olabilmek kavramı ise hem yaşam felsefesinde değişim hem de diğer insanlarla olan ilişkilerde değişim boyutlarıyla ilişkili olarak açıklanabilir. Ayrıca, bu araştırmada malül gazilik deneyiminin bir kazanımı olarak görülen “gazilik rolü/örnek insan olmak” kavramına alanyazında değinilmediği görülmekle birlikte, aslında bu kavramın da kendilik algısında değişim boyutuyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Alanyazın incelendiğinde, savaş travmasına maruz kalan gazilerin travma sonrası büyüme gösterdikleri belirtilmektedir. Aloï (2010), II. Dünya Savaşı, Irak ve Afganistan savaşlarına katılan gazilerin, savaş sonrasında kendilerini daha güçlü, gururlu, yetişkin ve olgun bir insan olarak gördüklerini ifade etmektedir. Purcell ve arkadaşları (2016) ise, savaş deneyimleriyle yapıcı bir şekilde baş eden gazilerin STK’larda gönüllü sosyal sorumluluk çalışmalarına katıldıklarını belirtmektedir.

Bu araştırma sonucunda, malüliyet ya da engel düzeyleri yüksek olan gazilerin yaşamlarından daha memnun oldukları, toplum ve devletten beklentilerinin daha düşük olduğu, karşılanmayan beklentileri konusunda daha az tepkili oldukları, özetle malül gazilik deneyiminden daha fazla kazanç elde ettikleri görülmüştür. Bu durumu travma

sonrası büyüme kavramıyla açıklamak mümkündür. Travma sonrası büyüme için bireyin yaşamını altüst eden ve onu çaresiz bırakan travmatik bir yaşantının olması ve bireyin travma ile mücadele etmesi önemli görülmektedir. Dolayısıyla travmadan fazla etkilenmeyen kişilerde travma sonrası büyüme düzeyinin düşük olması olası görülmektedir. Ancak travmaya maruz kalan bireyler, başta çaresiz ve yaşamı altüst olmuş olsa da, zamanla ve sorunlarla baş ettikçe ve deneyimlerini anlamlandırdıkça psikolojik sağlamlık ve iyimserlik düzeyi artmakta, benlik algısı ve öz saygısı olumlu yönde gelişmektedir. Dolayısıyla kişideki bu olumlu değişimler travma sonrası büyüme ile açıklanmaktadır (Calhoun ve Tedeschi, 2006; Joseph ve Linley, 2008a; Larner, 2013; Levine ve diğ., 2009; Schafer ve Moos, 1999; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Tedeschi ve McNally, 2011; Vázquez ve diğ., 2008; Westphal ve Bonanno, 2007).

Erbes ve arkadaşlarının (2005) II. Dünya Savaşı ve Kore savaşına katılan ve bu savaşlarda esir alınan Amerikalı gazilerle yaptıkları çalışmada, travma sonrası büyüme ile travmaya maruz kalma düzeyi, pozitif duygulanım ve sosyal destek arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Solomon ve Dekel'in (2007) 1973 yılındaki Yom Kippur savaşına katılan 209 gazi ile yaptıkları çalışmada, savaşta esir alınan gazilerin esir alınmayan gazilere oranla TSSB ve travma sonrası büyüme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Tsai ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada, travma sonrası büyüme puanları yüksek olan grupta manevi değişimin daha fazla olduğu bulunmuştur. Yazarlara göre TSSB belirtileri, sağlık koşulları, yaşamdaki amaç, yardımseverlik, minnettarlık ve dindarlık değişkenleri travma sonrası büyüme düzeyinin korunmasını ve travma sonrası büyümedeki artışı öngörmektedir. Tsai ve Pietrzak'ın (2017) travma sonrası büyümenin zamana bağlı olarak (2011, 2013, 2015) nasıl bir gelişim gösterdiği ve travma sonrası büyümede etkili olan faktörleri incelediği çalışmada, ilk değerlendirmede travma sonrası büyüme puanları yüksek ve artış gösteren grubun TSSB puanları yüksek bulunmuştur. Travma sonrası büyüme puanları açısından yüksek ya da artış gösteren grubun diğer gruplara nazaran psikososyal karakteristikleri, maneviyat ve sosyal bağlılık puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Özetle malül gazilik deneyimine dair tüm bu kazanımların, alanyazındaki ifadesiyle travma sonrası büyümenin, malül gazilerin hayata tutunma ve değişen yaşam koşullarına uyum sağlamada son derece önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

5.3. Öneriler

5.3.1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

Bu araştırmada malül gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynakları incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak alan çalışanlarına ve politika belirleyicilere yönelik olarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Gazilerin yaşadıkları kaybı kabullenmeleri ve tedavi sürecine uyum sağlamalarında BRM'nin önemli bir işlev gördüğü görülmüştür. Çünkü malül gaziler BRM'de kendileri gibi diğer malül gazileri gördüklerinde umutları artmakta ve yaşadıkları kaybı daha kolay kabullenmektedirler. Ancak organ ve/veya işlev kaybı yaşayan her gazinin BRM'ye sevk edilmediği, tedavilerinin en yakın askeri hastanede veya devlet hastanesinde yapıldığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla, organ ve/veya işlev kaybının düzeyine bakılmaksızın her malül gazinin taburcu olmadan önce BRM'ye sevk edilerek diğer malül gazilerle bir araya getirilmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir.
2. Gazilerin tedavi sürecine uyumu açısından sağlık personelinin tutumu ve gazilerle iletişim biçiminin önemli olduğu görülmüştür. Bu nedenle devlet hastanelerinde, askeri hastanelerde ve BRM'de çalışan sağlık personeline yönelik olarak malül gazilerin psikolojik durumu, ihtiyaçları, beklentileri ve onlarla nasıl bir iletişim kurulacağı gibi konularda seminer ve eğitim çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Ayrıca tedavi sürecinin karmaşıklığı ve uzun sürmesi gazilerde belirsizliğe ve kaygıya neden olmaktadır. Bu nedenle tedavi sürecinin nasıl ilerleyeceği, ne kadar süreceği vb. konularda sağlık personeli tarafından gazilerin bilgilendirilmesi yararlı olacaktır.
3. Gazilerin önemli bir kısmı resmi olarak nasıl malül gazi olacakları ve kendilerine sağlanan yasal haklardan nasıl yararlanacakları hususunda kendilerine bilgi verilmediğini, ancak kendi gayretleri veya aracılar sayesinde resmi olarak malül gazi olabildiklerini ve haklardan istifade edebildiklerini ve bu sürecin kendilerini yıpratmış olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, resmi olarak gaziliğin onaylanması hususunda yasal prosedürlerin ilgili kurumlarca takip edilmesi ve malül gaziler hastaneden taburcu edilmeden önce bu süreçlerin tamamlanması önerilmektedir. Ayrıca malül gaziler için kendilerine tanınan yasal hakların neler

olduğu, bu haklardan nasıl ve hangi koşullarda yararlanabilecekleri hususunda bilgilendirme yapılması önerilmektedir.

4. Gerek GATA'da gerekse BRM'de her türlü ihtiyaçları karşılanan malül gaziler, hastaneden taburcu olup evlerine döndüklerinde kendilerini adeta sudan çıkmış balık gibi hissetmektedirler. Çünkü sivil hayatta hangi güçlüklerle karşılaşacaklarını, bu güçlüklerin üstesinden nasıl gelebileceklerini bilememekte ve bu konuda kaygı yaşamaktadırlar. Ayrıca malül gazilerin aileleri de bu konuda yaşanabilecek muhtemel sorunlar ve bu sorunların üstesinden nasıl gelebilecekleri konusunda kaygı yaşamaktadırlar. Dolayısıyla hastaneden taburcu edilmeden önce malül gaziler ve aileleri için:
  - i. Travma sonrası stres bozukluğu belirtileri yaşayabilecekleri, bu belirtilerin normal olduğu, zamanla azalacağı, bu belirtilerin aile, iş ve sosyal hayatlarını nasıl etkileyebileceği, bu konuda psikolojik destek hizmetinden yararlanmaları gerektiği ve bu sorunların üstesinden nasıl gelebilecekleri,
  - ii. Organ ve/veya işlev kayıpları nedeniyle aile, iş ve sosyal hayatlarında sınırlanma ve yetersizlik yaşayabilecekleri ve bu sorunlarla nasıl baş edebilecekleri,
  - iii. Değişen yaşam koşullarına nasıl uyum sağlayabilecekleri, fiziki yaşam koşullarını nasıl iyileştirebilecekleri vb. konularda bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.
5. Aşırı koruyucu tutumla karşılaşan malül gazilerin diğer insanlara bağımlılığı arttığı için bağımsız yaşamları engellenmektedir. Bu yüzden gerek BRM'de gerekse eve döndüklerinde aile üyeleri tarafından malül gazilerin bağımsız yaşam becerileri desteklenmeli, koruyucu tutum yerine kabul edici ve destekleyici bir tutumun tercih edilmesi önerilmektedir.
6. Bazı malül gaziler, psikolojik sorunları ve ileri düzeyde işlev kayıpları nedeniyle benlik algıları olumsuz yönde etkilendiği için kendilerine sağlanan iş hakkını yakınlarına devretmektedirler. Ancak malül gazilerin psikososyal hayata uyum sağlamalarında çalışma hayatına katılmanın son derece önemli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla malül gaziler GATA veya BRM'den taburcu edilmeden önce yetkili kişilerce ve sivil hayatta ise gazilerle ilgili çeşitli dernek

ve vakıflar aracılığıyla iş hakkını mutlaka kullanması, yakınlarına devretmemesi husunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu konuda kanuni düzenlemeler yapılarak da gerekli önlemler alınabilir.

7. Malül gaziler kamu kurumlarında işçi statüsünde istihdam edilmektedirler. Ancak bazı katılımcılar, kendi fiziksel ve sağlık koşullarına uygun olmayan işlerde veya yaşadığı yere uzak bir yerdeki iş yerinde istihdam edildiklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle malül gazilerin istihdamına yönelik olarak malüliyet düzeyleri, işlev kayıplarının türünün dikkate alınması önerilmektedir.
8. Malül gazilerin toplu taşıma araçlarında ücretsiz olarak seyahat edebilmesi husunda çeşitli güçlükler yaşadıkları hem bu araştırmada hem de diğer çalışmalarda görülmüştür. Bu durumun çoğunlukla gazilere verilen gazi kimlik kartlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü bu kartlarda gazinin kimliği net olarak tanımlanmak yerine, “gazi, gazi yakını, şehit yakını” gibi ibareler bir arada yer almaktadır. Ayrıca toplu taşıma araçlarında belediyeler tarafından kendilerine verilen engelli kimlik kartı dikkate alınmaktadır. Bu nedenle:
  - i. Gazilere verilen kartlarda kimlik kartlarında yalnızca “Gazi” ibaresinin yer alması ve
  - ii. Belediyeler tarafından verilen ücretsiz seyahat kartında da “Engelli” ibaresi yerine “Gazi” ibaresinin yer alması önerilmektedir.
9. Malül gaziliği resmi olarak onaylanan gaziler, engelli bireylere sağlanan çeşitli sosyal ve ekonomik özlük haklarından yararlanabilmektedirler. Ancak bu durumdan gazilerin yakındığı görülmüştür. Bu nedenle malül gazilerin özlük haklarını düzenleyen ve gazilerle ilgili tüm kanuların yer aldığı bir kanunun hazırlanması önerilmektedir.
10. Gaziler toplum tarafından dilenci, sakat ve özürlü olarak görüldüklerini, şehit ve gazi haberlerine karşı toplumun duyarsızlığını ifade etmekte ve bu nedenle hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Bu nedenle gazilerle ilgili olumsuz toplumsal algının düzeltilmesi ve gazilerin onare edilmesi hususlarında çeşitli kamu spotlarının hazırlanması, okullarda gaziliğin değerini anlatan eğitim çalışmalarının yapılması ve ders kitaplarında şehit ve gazilerle ilgili konuların yer alması önerilmektedir.
11. Gazilerin önemli bir kısmı kendilerine kıyasla 15 Temmuz Gazileri’ne daha fazla değer verildiğini ve gaziler arasında ayrımcılık yapıldığını

belirtmektedirler. Bu nedenle devlet yetkilileri tarafından terör nedeniyle yaralanan malül gazilerin de onare edilmesi, gaziler arasında ayrımcılık yapıldığını düşündüren ifadelerden kaçınılması önerilmektedir.

12. Ciddi düzeyde organ ve/veya işlev kaybına uğrayan bakıma muhtaç gazilere yönelik olarak evde bakım ve sağlık hizmetlerinin hayata geçirilmesi önerilmektedir.

13. Organ ve işlev kayıplarını kabullenme ve yaşama yeniden uyum sağlama sürecinde diğer malül gazilerin güçlü bir destek kaynağı olduğu görülmüştür. dolayısıyla:

- i. Gazilerle ilgili dernek ve vakıfların hastaneden tabucu olduktan sonra evine dönen malül gazilerle hemen bağlantı kurması ve onları diğer gazilerle bir araya getirmesi önerilmektedir.
- ii. Ankara'daki BRM ve Ayvalık'taki "TSK Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi" gibi merkezler gazilerin bir araya geldikleri, tatil yapabildikleri yerler olup kabullenme ve uyum sürecinde önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bu merkezlerin sayısının artırılması gazilerin uyum sürecini destekleyecektir.
- iii. Gazi sayısının bölgelere göre yoğunluğu dikkate alınarak illerde "Gazi Evi" projeleri hazırlanabilir. Gazi Evlerinde malül gazilere ve ailelerine yönelik olarak psikoeğitim hizmetleri, fizik tedavi hizmeti sunulabilir. Ayrıca bu kurumlarda gazilere yönelik olarak dil eğitimi, bilgisayar kursu, bağımsız yaşam becerileri eğitimi, görme engelli gaziler için bastonla bağımsız yürüme eğitimi, müzik kursları, mesleki rehabilitasyon hizmeti ve malül gazilerin topluma entegrasyonunu güçlendirmek amacıyla çeşitli aktiviteler düzenlenebilir.
- iv. Gazilerin birbirlerinin kabullenme ve uyum süreçlerin çok önemli bir yere sahip olduğu görüldüğünde gerek BRM ve gazilerle ilgili dernek ve vakıflarda gerekse kurulacak Gazi Evlerinde "Gazi Kardeşliği" veya "Gazi Akran Danışmanlığı" gibi projeleri hazırlanabilir. Bu projelerde hayata tutunmuş ve uyum sağlamış farklı engel düzeylerinden malül gazilerin yer alması sağlanmalıdır. Bu projelerde yer alan malül gaziler,

henüz malül gazi olmuş veya hayata uyum sağlayamamış gazilerin uyum sürecinde onlara danışmanlık yaparak, onlara kendi tecrübelerini anlatarak ve onları çeşitli aktivitelere katarak uyum süreçlerini destekleyebilir.

14. Katılımcıların ifadelerinden hareketle tedavi sürecinde GATA ve BRM’de her malül gaziye yönelik olarak rutin bir psikolojik/psikiyatrik desteğin ya da psikoeğitim hizmetinin sunulmadığı; psikolojik destek gören bazı gazilerin ise bu hizmetten yarar görmedikleri anlaşılmıştır. Ancak yaşadıkları travma, fiziksel kayıplar ve beden imajının bozulması karşısında yoğun kaygı, şok, umutsuzluk yaşayan ve hayatın artık kendilerine anlamsız gelmesiyle intihar düşüncesi ya da ötenazi isteği ile yaşamına son vermek isteyen gaziler için başarılı bir psikolojik/psikiyatrik desteğin son derece önemli olduğu ortadadır. Ayrıca sivil hayata döndükten sonra travmanın psikolojik izleri, psikososyal yaşama katılımında engellenme, sosyal onay görmeme ve yabancılaşma gibi çeşitli güçlüklerle karşılaşan malül gaziler de psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Etkili bir psikolojik destek, gazilerin tedavi sürecine uyumu, yaşadıkları kaybı kabullenmeleri ve hayata tutunmaları açısından önemlidir. Bu nedenle:

- i. Hastaneden taburcu edilmeden önce her malül gazi için rutin bir psikolojik destek veya psikolojik danışmanlık hizmetininin (bireysel ve grup) sunulması ve grupla psikolojik danışma sürecine mutlaka başarılı uyum sağlamış diğer malül gazilerin de dahil edilmesi önerilmektedir.
- ii. Malül gaziler, aile üyeleriyle ve eşleriyle olan ilişkilerinde sorunlar yaşamakta, iletişim çatışmaları ve geçimsizliğe bağlı olarak eşlerinden boşanmaktadırlar. Ancak malül gazilerin baş etme sürecinde ailenin, özellikle de eşin önemli bir destek kaynağı olduğu için psikolojik danışma sürecine ailenin de dahil edilmesi, aile veya evlilik danışmanlık sürecinin işletilmesi önerilmektedir.
- iii. Psikolojik danışmanlık veya psikoeğitim sürecinde gazilerin güçlü yanlarına odaklanması, olumlu kişilik özelliklerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

- iv. İleri düzeyde organ ve/veya işlev kaybı yaşayan malül gaziler kendilerini işe yaramaz, yarım veya eksik bir kişi olarak algılamakta, geleceğe yönelik umutsuzluğa düşmektedirler. Dolayısıyla psikolojik destek sürecinde malül gazilerin olumsuz benlik algılarının değiştirilmesi, benlik saygılarının ve umut düzeylerinin yükseltilmesi önerilmektedir.
- v. Manevi yönelimli olan gaziler için psikolojik danışmanlık sürecinde manevi kaynakların dikkate alınması önerilmektedir.
- vi. Malül gazilerin travma ve kayıp deneyimlerini olumlu ve yapıcı bir şekilde anlamlandırabilmelerine destek olunması, deneyimin kişisel kazançları konusunda farkındalık kazandırılması önerilmektedir.
- vii. Malül gaziler, beklentileri karşılanmadığında çok çabuk öfkelenedikleri, tepkisel davrandıkları ve kendilerini sosyal ilişkilerden soyutladıkları görülmüştür. Bu yüzden psikolojik danışmanlık ve/veya psikoeğitim sürecinde malül gazilerin öfke ve kızgınlık duygularını olumlu bir şekilde ifade edebilme, etkili iletişim ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi önerilmektedir.
- viii. Malül gazilerin yaşama yeniden uyum sağlayabilmelerinde kendilerini meşgul edebilecekleri bir iş, çeşitli sosyal aktiviteler veya hobiler son derece önemlidir. Bu yüzden iş hayatına katılmaları, çeşitli sosyal aktiviteler veya hobiler edinerek kendilerine bir uğraş veya meşgale alanı bulmaları desteklenmelidir.

5.3.2. İlerde Yapılabilecek Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına göre ilerde yapılabilecek çalışmalar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Bu araştırma terör nedeniyle organ ve/veya işlev kaybı yaşayan ve malül gaziliği resmi olarak onaylanan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Terör nedeniyle yaralanmış ancak gaziliği resmi olarak onaylanmamış bireylerle de benzer bir çalışma yürütülerek sonuçlar karşılaştırılabilir.
2. Bu çalışma yalnızca gömülü teori deseninde gerçekleştirilmiştir. Benzer grupla karma desen araştırmaları yapılabilir.

3. Bu araştırmada ulaşılan sonuçlar ve ortaya konulan model yapısal eşitlik modeli ile test edilebilir.
4. Malül gazilerin uyum sorunları ve baş etme süreçleri konularında uygulamalı ve deneysel çalışmalar yapılabilir.
5. Malül gazilik deneyiminin daha detaylı bir şekilde ortaya konulabilmesi için boylamsal çalışmalar yürütülebilir.
6. Malül gazilerin travma ve kayıp deneyimlerini kabullenme ve uyum süreçlerinde etkili olan baş etme kaynaklarının rolünü ortaya koymak amacıyla çok boyutlu ölçme araçlarıyla daha kapsamlı çalışmalar yürütülebilir.
7. Bu çalışmada malül gazilerin aileleri kapsam dışında tutulmuştur. Ancak ilerde yapılacak araştırmalarda gazilerin ana-babaları, eşleri ve çocuklarının da araştırma sürecine dahil edilmesi daha zengin veriler ortaya koyabilir.

KAYNAKLAR

- Açıksöz, S. C. (2011). *Sacrificial limbs of sovereignty: Disabled veterans, masculinity, and nationalist politics in Turkey*. (Unpublished doctoral dissertation, University of Texas). Retrieved from <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/>
- Adler, D. A., Possemato, K., Mavandadi, S., Lerner, D., Chang, H., Klaus, J., . . . Oslin, D. W. (2011). Psychiatric status and work performance of veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Psychiatric Services*, 62(1), 39-46. Retrieved from <https://ps.psychiatryonline.org/doi/pdf/10.1176/>
- Afari, N., Harder, L. H., Madra, N. J., Heppner, P. S., Moeller Bertram, T., King, C., & Baker, D. G. (2009). PTSD, combat injury, and headache in veterans returning from Iraq/Afghanistan. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*, 49(9), 1267-1276. doi: 10.1111/j.1526-4610.2009.01517.x
- Aflakseir, A. (2010). The role of social support and coping strategies on mental health of a group of Iranian disabled war veterans. *Iranian Journal of Psychiatry*, 5(3), 102-107. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3430500/pdf/IJPS-5-102.pdf>
- Aflakseir, A., & Coleman, P. G. (2009). The influence of religious coping on the mental health of disabled Iranian war veterans. *Mental Health, Religion and Culture*, 12(2), 175-190. <http://dx.doi.org/10.1080/13674670802428563>
- Ahern, J., Worthen, M., Masters, J., Lippman, S. A., Ozer, E. J., & Moos, R. (2015). The challenges of Afghanistan and Iraq veterans' transition from military to civilian life and approaches to reconnection. *PLoS ONE* 10(7), e0128599. doi:10.1371/journal.pone.0128599
- Aloi, J. A. (2010). *A Social constructionist perspective on combat veterans' postwar adjustment*. (Unpublished doctoral dissertation, Drew University, New Jersey). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No: 3407079).
- Altınay, A. (2004). *The myth of the military-nation: Militarism, gender, and education in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Ruhsal bozuklukların tanınması ve sayımsal elkitabı (DSM-V)* (5. Baskı). Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan, (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Anadolu Haber Ajansı. (2016, 22 Temmuz). *FETÖ'nün darbe girişiminde şehit sayısı 246'ya yükseldi*. <http://aa.com.tr/tr/info/infografik/1478> adresinden 17.10.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Angkaw, A. C., Ross, B. S., Pittman, J. O., Kelada, A. M., Valencerina, M. A., & Baker, D. G. (2013). Post-traumatic stress disorder, depression, and aggression in OEF/OIF veterans. *Military Medicine*, 178(10), 1044-1050. <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-13-00061>

- Antonak, R. F., & Livneh, H. (1995). Psychosocial adaptation to disability and its investigation among persons with multiple sclerosis. *Social Science and Medicine*, 40(8), 1099-1108. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(94\)00167-R](https://doi.org/10.1016/0277-9536(94)00167-R)
- Araten-Bergman, T., Tal-Katz, P., & Stein, M. A. (2015). Psychosocial adjustment of Israeli veterans with disabilities: Does employment status matter? *Work*, 50(1), 59-71.
- Archibald, H. C., & Tuddenham, R. D. (1965). Persistent stress reaction after combat. *Archives of General Psychiatry*, 12, 475-481.
- Archibald, H. C., Long, D. C., Miller, C., & Tuddenham, R. D. (1962). Gross stress reaction in combat: A 15-year follow-up. *American Journal of Psychiatry*, 119, 317-322.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., ve Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine ampirik bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/daad/article/view/5000077002> adresinden edinilmiştir
- Barrett, D. H., Resnick, H. S., Foy, D. W., Dansky, B. S., Flanders, W. D., & Stroup, N. E. (1996). Combat exposure and adult psychosocial adjustment among U.S. Army veterans serving in Vietnam, 1965–1971. *Journal of Abnormal Psychology*, 105(4), 575-581.
- Bass, J., Poudyal, B., Tol, W., Murray, L., Nadison, M., & Bolton, P. (2012). A controlled trial of problem-solving counseling for war-affected adults in Aceh, Indonesia. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47, 279-291.
- Başçılar, M. (2017). *Malül terör gazilerinin sosyal destek ve yaşam kalitesinin keşerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Başoğlu, M., & Şalcıoğlu, E. (2011). A Mental healthcare model for mass trauma survivors: Control-focused behavioral treatment of earthquake, war and torture trauma. New York: Cambridge University Press.
- Başoğlu, M., Livanou, M., Crnobarić, C., Frančišković, T., Suljić, E., Đurić, D., & Vranešić, M. (2005). Psychiatric and cognitive effects of war in former Yugoslavia: Association of lack of redress for trauma and posttraumatic stress reactions. *Journal of the American Medical Association*, 294(5), 580-590.
- Baybaş, Ş. (2007). *Türkiye'deki terör ve terörle mücadele yöntemleri üzerine sosyolojik bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Beals, P. H. (2000). *A Grounded theory analysis of conversations with eleven Alaska native Vietnam veterans*. (Unpublished doctoral dissertation, University of Alaska Fairbanks). Retrieved from <https://scholarworks.alaska.edu/handle/>

- Beckham, J. C., Feldman, M. E., & Kirby, A. C. (1998). Atrocities exposure in Vietnam combat veterans with chronic posttraumatic stress disorder: Relationship to combat exposure, symptom severity, guilt, and interpersonal violence. *Journal of Traumatic Stress, 11*, 777–785. doi: 10.1023/A:1024453618638
- Beckham, J. C., Moore, S. D., & Reynolds, V. (2000). Interpersonal hostility and violence in Vietnam combat veterans with chronic posttraumatic stress disorder: A review of theoretical models and empirical evidence. *Aggression and Violent Behavior, 5*(5), 451-466. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(98\)00018-4](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(98)00018-4)
- Beidel, D. C., Frueh, B. C., Uhde, T. W., Wong, N., & MENTRIKOSKI, J. M. (2011). Multicomponent behavioral treatment for chronic combat-related posttraumatic stress disorder: A Randomized controlled trial. *Journal of Anxiety Disorders, 25*(2), 224-231. <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.janxdis.2010.09.006>
- Ben-Sira, Z. (1983). Loss, stress and readjustment: The structure of coping with bereavement and disability. *Social Science ve Medicine, 17*(21), 1619-1632. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(83\)90308-8](https://doi.org/10.1016/0277-9536(83)90308-8)
- Berghuis, D. J., & Jongsma, A. E. (2010). *The Veterans and Active Duty Military Psychotherapy: Progress Notes Planner*. New Jersey: John Wiley & Sons, INC.
- Blake, D. D., Keane, T. M., Wine, P. R., Mora, C., Taylor, K. L., & Lyons, J. A. (1990). Prevalence of PTSD symptoms in combat veterans seeking medical treatment. *Journal of Traumatic Stress, 3*(1), 15-27. doi:10.1002/jts.2490030103
- Blustein, D. L. (2008). The role of work in psychological health and well-being: A conceptual, historical, and public policy perspective. *American Psychologist, 63*(4), 228-240. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.63.4.228>
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A., & Vlahov, D. (2006). Psychological resilience after disaster: New York City in the aftermath of the September 11th terrorist attack. *Psychological Science, 17*(3), 181-186. doi:10.1111/j.1467-9280.2006.01682.x
- Boscarino, J. A. (1995). Posttraumatic stress and associated disorders among Vietnam veterans: The significance of combat exposure and social support. *Journal of Traumatic Stress, 8*(2), 317-336. doi: 10.1002/jts.2490080211
- Breslau, N. (2001). Outcomes of posttraumatic stress disorder. *The Journal of Clinical Psychiatry, 62*(17), 55-59.
- Breslau, N., Davis, G. C., & Schultz, L. R. (2003). Posttraumatic stress disorder and the incidence of nicotine, alcohol, and other drug disorders in persons who have experienced trauma. *Archives of General Psychiatry, 60*, 289-294.
- Breyer, B. N., Cohen, B. E., Bertenthal, D., Rosen, R. C., Neylan, T. C., & Seal, K. H. (2014). Sexual dysfunction in male Iraq and Afghanistan war veterans: Association with posttraumatic stress disorder and other combat related mental health disorders: A population based cohort study. *The Journal of Sexual Medicine, 11*(1), 75-83. <https://doi.org/10.1111/jsm.12201>

- Briggle, L. (2013). *Veterans' perceptions of reintegration challenges and their most valuable social supports*. (Unpublished doctoral dissertation, University of Central Florida Orlando, Florida). Retrieved from <http://stars.library.ucf.edu/honorstheses1990-2015>
- Britt, T. W., & Dickinson, J. M. (2006). Morale during military operations: A positive psychology approach. In T. W. Britt, C. A. Castro & A. B. Adler(Eds). *Military life: The psychology of serving in peace and combat: Military performance*, (pp. 157-184). Westport, CT: Praeger Security International.
- Britt, T. W., Adler, A. B., Bliese, P. D., & Moore, D. (2013). Morale as a moderator of the combat exposure-PTSD symptom relationship. *Journal of Traumatic Stress*, 26, 94–101.
- Brown, D. R., Carney, J. S., Parrish, M. S., & Klem, J. L. (2013). Assessing spirituality: The relationship between spirituality and mental health. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 15(2), 107-122. <http://dx.doi.org/10.1080/19349637.2013.776442>
- Brown, M. E. (2004). *An examination of stress coping adaptability in U.S. Navy Training*. (Unpublished doctoral dissertation, The University of Memphis). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No: 3153933).
- Burkhart, L., & Hogan, N. (2015). Being a female veteran: A grounded theory of coping with transitions. *Social Work in Mental Health*, 13(2), 108-127. <http://dx.doi.org/10.1080/15332985.2013.870102>
- Burnell, K. J., Coleman, P. G., & Hunt, N. (2010). Coping with traumatic memories: Second World War veterans' experiences of social support in relation to the narrative coherence of war memories. *Ageing & Society*, 30(1), 57-78. doi:10.1017/S0144686X0999016X
- Buydens-Branchey, L., Noumair, D., & Branchey, M. (1990). Duration and intensity of combat exposure and posttraumatic stress disorder in Vietnam veterans. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 178(9), 582-587.
- Çaşın, M. H. (2008). *Uluslararası terörizm*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2004). The Foundations of posttraumatic growth: New considerations. *Psychological Inquiry*, 15(1), 93-102. Retrieved from <https://ptgi.uncc.edu/wp-content/uploads/sites/9/2013/01/.pdf>.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2006). The Foundation of posttraumatic growth: An Expanded framework. In L. G. Calhoun & R. G. Tedeschi (Eds.), *Handbook of posttraumatic growth: Research and practice* (pp. 3-23). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cambridge Dictionary. (2017). <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/adresinden> 09.10.2017 tarihinde edinilmiştir.

- Caplin, D., & Lewis, K. K. (2011). Coming home: Examining the homecoming experiences of young Veterans. In D. C. Kelly, S. Howe-Barksdale & D. Gitelson (Eds). *Treating young veterans: Promoting resilience through practice and advocacy*, (pp. 101-124). New York: Springer Publishing Company.
- Carne, G. L. (2011). *Coming back to college: Middle East veteran student involvement and culture shock*. (Unpublished doctoral dissertation, University of Colorado). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No: 3449946).
- Cengil, M. (2003). Depresyonu önlemede dini inancın koruyucu rolü. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(3), 129-152.
- Charlton, P. F., & Thompson, J. A. (1996). Ways of coping with psychological distress after trauma. *Journal of Clinical Psychology*, 35, 517-530.
- Chen, J., Zhou, X., Zeng, M., & Wu, X. (2015). Post-traumatic stress symptoms and post-traumatic growth: Evidence from a longitudinal study following an earthquake disaster. *PLoS ONE*, 10(6). doi:10.1371/journal.pone.0127241
- Cheng, Y., Wang, F., Wen, J., & Shi, Y. (2014). Risk factors of posttraumatic stress disorder (PTSD) after Wenchuan earthquake: A case control study. *PLoS ONE*, 9(5), e96644. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0096644>
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314.
- Cohen, D., Yoon, D. P., & Johnstone, B. (2009). Differentiating the impact of spiritual experiences, religious practices, and congregational support on the mental health of individuals with heterogeneous medical disorders. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 19(2), 121-138. doi: 10.1080/10508610802711335
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. California: Sage Publications, Inc.
- Creswell, J. W. (2012). Educational research. Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research. New Jersey: Upper Saddle River.
- Creswell, J. W. (2013a). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün, ve S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2013b). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Çelik, H., ve Ekşi, H. (2015). *Nitel desenler: Gömülü teori*. İstanbul: EDAM Yayınları.
- Çetinoğlu, O. (2005). *Cihad, gazi ve şehid*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Dal, Ü., ve Hatipoğlu, S. (1997). Ampüte hastalarının normal yaşama dönmeleri. *GATA Bülteni*, 39(4), 458-460.

- Davis, C. G., Nolen-Hoeksema, S., & Larson, J. (1998). Making sense of loss and benefiting from the experience: two construals of meaning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(2), 561-576. doi/10.1037/0022-3514.75.2.561
- Davis, L. J. (2006). *The disability studies reader* (2 b.). New York: Taylor & Francis.
- De Jong, K., & Kleber, R. J. (2007). Emergency conflict-related psychosocial interventions in Sierra Leone and Uganda: Lessons from Medecins Sans Frontieres. *Journal of Health Psychology*, 12(3), 485-497.
- De Zoysa, P., & Wickrama, T. (2011). Mental health and cultural religious coping of disabled veterans in Sri Lanka. *Journal of Military and Veterans Health*, 19(3), 4-12.
- DeBeer, B. B., Kittel, J. A., Cook, A., Davidson, D., Kimbrel, N. A., Meyer, E. C., . . . Morissette, S. B. (2016). Predicting suicide risk in trauma exposed veterans: the role of health promoting behaviors. *PLoS ONE*, 11(12), e0167464. doi:10.1371/journal.pone.0167464.
- DeFazio, V. J. (1975). The Vietnam era veteran: Psychological problems. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 7, 9-15.
- Delimar, D., Sivik, T., Korenjak, P., & Delimar, N. (1995). The effect of different traumatic experiences on the development of posttraumatic stress disorder. *Military Medicine*, 160(12), 635-639.
- Demers, A. L. (2013). From death to life: Female veterans, identity negotiation, and reintegration into society. *Journal of Humanistic Psychology*, 53(4), 489 –515.
- DeNeve, K. M., & Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 124(2), 197-229. Retrieved from <https://www.gwern.net/docs/iq/1998-deneve.pdf>
- Desmond, D. M., & MacLachlan, M. (2006). Coping strategies as predictors of psychosocial adaptation in a sample of elderly veterans with acquired lower limb amputations. *Social Science ve Medicine*, 62(1), 208–216.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (9. Ofset Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DiRamio, D., & Spires, M. (2009). Partnering to assist disabled veterans in transition. *New Directions for Student Services*, 126, 81-88. doi:10.1002/ss.319
- DiRamio, D., Ackerman, R., & Mitchell, R. L. (2008). From combat to campus: Voices of student-veterans. *NASPA Journal*, 45(1), 73-102. Retrieved from <https://www.uwlax.edu/globalassets/offices-services/veteran-services/pdf/>
- Dirkzwager, A. J., Bramsen, I., & Van Der Ploeg, H. M. (2003). Social support, coping, life events, and posttraumatic stress symptoms among former peacekeepers: A prospective study. *Personality and Individual Differences*, 34(8), 1545-1559. doi: 10.1016/S0191-8869(02)00198-8
- Divitçioğlu, S. (2000). *Osmanlı Beyliğinin kuruluşu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Doğan, S. (1993). *Organ ve fonksiyon kaybı olan hastaların beden imajındaki değişmeler ve hemşirelerin yaklaşım güçlükleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Dohrenwend, B. P., Turner, J. B., Turse, N. A., Adams, B. G., Koenen, K. C., & Marshall, R. D. (2006). The psychological risks of Vietnam for U.S. veterans: a revisit with new data and methods. *Science*, *313*(5789), 979-982. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/6871161>
- Döğüş, S. (2007). Osman Gazi'den Gazi Mustafa Kemal'e Anadolu gazileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(1), 25-50.
- Drescher, K. D., Foy, D. W., Kelly, C., Leshner, A., Schutz, K., & Litz, B. (2011). An exploration of the viability and usefulness of the construct of moral injury in war veterans. *Traumatology*, *17*, 8-13. doi: 10.1177/1534765610395615
- Drescher, K. D., Smith, M. W., & Foy, D. W. (2007). Spirituality and readjustment following war-zone experiences. In C. R. Figley & W. P. Nash (Eds). *Combat stress injury: Theory, research, and management*, (pp. 295-310). New York: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Duan, W., Guo, P., & Gan, P. (2015). Relationships among trait resilience, virtues, post-traumatic stress disorder, and posttraumatic growth. *PLoS ONE*, *10*(5), e0125707. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0125707>
- Duran, S., ve Ünsal, G. (2014). Çankırı ilindeki şehit aileleri ve malül gazilerin psikolojik dayanıklılık ve depresif durumlarının belirlenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 158-163.
- Duyan, V., Yazıcıoğlu, K., Karataş, K., Taşkaynatan, M., Duyan, G. Ç., ve Aksu, S. (2005). Sosyo-demografik özelliklerin, hastalık sürecinin ve sosyal desteğin gazilerin benlik saygısı ve kaygı düzeyine etkisi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, *5*(1), 5-16.
- Dybdahl, R., & Pasagic, I. (2000). Traumatic experiences and psychological reactions among women in Bosnia during the war. *Medicine, Conflict and Survival*, *16*, 281-290.
- Egendorf, A. (1982). The postwar healing of Vietnam veterans: Recent research. *Psychiatric Services*, *33*(11), 901-908.
- Ekici, B. (1995). Amputasyon ve hemşirelik bakımı. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, *9*(36), 49-53.
- Erbes, C., Eberly, R., Dikel, T., Johnsen, E., Harris, I., & Engdahl, B. (2005). Posttraumatic growth among American former prisoners of war. *Traumatology*, *11*(4), 285-295.
- Erdoğan, Ş., ve Deligöz, E. (2015). Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve geleceği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, *14*(1), 5-37.
- Erginli, Z. (2002). Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Türk dervişlerinin izleri. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 193-211). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Evans, L., Cowlshaw, S., Forbes, D., Parslow, R., & Lewis, V. (2010). Longitudinal analyses of family functioning in veterans and their partners across treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 78*(5), 611-622. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/762466139?accountid=14515>
- Everett, R. S. (1988). *The social context and meaning of trauma in the readjustment process of Vietnam veterans*. (Unpublished doctoral dissertation, The University of Pennsylvania). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No:8908328)
- Everly, G. S., & Mitchell, J. T. (2001). America under attack: The " 10 Commandment" of responding to mass terrorist attacks. *International Journal of Emergency Mental Health, 3*(33), 133-135.
- Fargo, J., Metraux, S., Byrne, T., Munley, E., Montgomery, A. E., Jones, H., . . . Culhane, D. (2012). Prevalence and risk of homelessness among US veterans. *Preventing Chronic Disease, 9*, E45. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3337850/>
- Faulkner, R. R., & McGaw, D. B. (1977). Uneasy homecoming: Stages in the reentry transition of Vietnam veterans. *Urban Life, 6*(3), 303-328. Retrieved from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/089124167700600303>
- Figley, C. R., & Nash, W. P. (2007). *Combat stress injury: Theory, research, and management*. New York: Routledge: Taylor & Francis Group.
- Fikretoğlu, D., Brunet, A., Poundja, J., Guay, S., & Pedlar, D. (2006). Validation of the Deployment Risk and Resilience Inventory in French-Canadian veterans: Findings on the relation between deployment experiences and Postdeployment Health. *The Canadian Journal of Psychiatry, 51*(12), 755-763.
- Fisher, H. (2013). U.S. military casualty statistics: Operation New Dawn, Operation Iraqi Freedom, and Operation Enduring Freedom. Washington, DC: Congressional Research Service.
- Foa, E. B., Cahill, S. P., Boscarino, J. A., Hobfoll, S. E., Lahad, M., McNally, R. J., & Solomon, Z. (2005). Social, psychological, and psychiatric interventions following terrorist attacks: Recommendations for practice and research. *Neuropsychopharmacology, 30*(10), 1806–1817. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/7731232>
- Fontana, A., & Rosenheck, R. (1994). Traumatic war stressors and psychiatric symptoms among World War II, Korean, and Vietnam War veterans. *Psychology and Aging, 9*(1), 27-33.
- Fontana, A., & Rosenheck, R. (1999). A model of war zone stressors and posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress, 12*(1), 111-126.
- Fontana, A., & Rosenheck, R. (2004). Trauma, change in strength of religious faith, and mental health service use among veterans treated for PTSD. *Journal of Nervous and Mental Disease, 192*, 579-584. doi:10.1097/01.nmd.0000138224.17375.55

- Foy, D. W., & Card, J. J. (1987). Combat related posttraumatic stress disorder etiology: Replicated findings in a national sample of Vietnam era men. *Journal of Clinical Psychology*, 43(1), 28-31. doi:10.1002/1097-4679(198701)43:1<28::AID-JCLP2270430105>3.0.CO;2-J
- Frain, M. P., Bishop, M., & Bethel, M. (2010). A roadmap for rehabilitation counseling to serve military veterans with disabilities. *Journal of Rehabilitation*, 76(1), 13-21. Retrieved from <http://www.satest.arizona.edu/programs/vets/>
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. (S. Budak, Çev.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Friedman, M. J., Schnurr, P. P., & McDonagh-Coyle, A. (1994). Post-traumatic stress disorder in the military veteran. *Psychiatric Clinics of North America*, 17(2), 265-276. Retrieved from <http://www.addictioncounselorce.com/articles/101200/I-101200.pdf>
- Gaboulaud, V., Reynaud, C., Moro, M. R., Roptin, J., Lachal, C., Brown, V., & Baubet, T. (2010). Psychological support for Palestinian children and adults: An analysis of data from people referred to the Medecins Sans Frontieres programme for behavioural and emotional disorders in the occupied Palestinian territory. *Intervention*, 8(2), 131-142. doi: 10.1097/WTF.0b013e32833c1f8f
- Garnezy, N. (1991). Resilience and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*, 34(4), 416-430.
- Gaw, K. F. (2000). Reverse culture shock in students returning from overseas. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 83-104.
- Gawande, A. (2004). Casualties of war military care for the wounded from Iraq and Afghanistan. *New England Journal of Medicine*, 351(24), 2471-2475. doi: 10.1056/NEJMp048317
- Gerber, D. (2009). Creating group identity: Disabled veterans and American Government. *OAH Magazine of History*, 23(3), 23-28. <https://doi.org/10.1093/maghis/23.3.23>
- Gerber, D. A. (1994). Heroes and misfits: The Troubled social reintegration of disabled veterans in "The Best Years of Our Lives". *American Quarterly*, 46(4), 545-574.
- Gerber, D. A. (2003). Disabled veterans, the state, and the experience of disability in Western societies, 1914-1950. *Journal of Social History*, 36(4), 899-916.
- Giacco, D., Matanov, A., & Priebe, S. (2013). Symptoms and subjective quality of life in posttraumatic stress disorder: A Longitudinal study. *PLoS ONE*, 8(4), e60991. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0060991>
- Gilbar, O., Plivazky, N., & Gil, S. (2010). Counterfactual thinking, coping strategies, and coping resources as predictors of PTSD diagnosed in physically injured victims of terror attacks. *Journal of Loss and Trauma*, 15(4), 304-324. <http://dx.doi.org/10.1080/15325020903382350>

- Ginzburg, K., Ein-Dor, T., & Solomon, Z. (2010). Comorbidity of posttraumatic stress disorder, anxiety and depression: A 20-year longitudinal study of war veterans. *Journal of Affective Disorders*, 123(1), 249-257. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.08.006>
- Glaser, B. (1992). *Basics of Grounded Theory analysis: Emerging vs. forcing*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative eesearch*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy, ve P. Yałımoglu, ev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gondusky, J. S., & Reiter, M. P. (2005). Protecting military convoys in Iraq: an examination of battle injuries sustained by a mechanized battalion during Operation Irağı Freedom II. *Military Medicine*, 170(6), 546-549. Retrieved from <https://search.proquest.com/openview/28b3685d1ccd5366bb161ad8fa0483e9/1?pq-origsite=gscholar&cbl=7561>
- Goulding, C. (2002). *Grounded Theory: A Practical guide for management, business and market researchers*. London: SAGE Publications.
- Green, B. L. (1990). Defining trauma: Terminology and generic stressor dimensions. *Journal of Applied Social Psychology*, 20(20), 1632-1642.
- Green, B. L., Grace, M. C., Lindy, J. D., Gleser, G. C., & Leonard, A. (1990). Risk factors for PTSD and other diagnoses in a general sample of Vietnam veterans. *The American Journal of Psychiatry*, 147(6), 729-733. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/20812003>
- Green, B. L., Lindy, J. D., Grace, M. C., & Gleser, G. C. (1989). Multiple diagnosis in posttraumatic stress disorder. The role of war stressors. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 177(6), 329-335.
- Gregurek, R., Pavi, L., Vuger-Kovacic, D., Vukusic, H., Potrebica, S., Bitar, Z., . . . Klain, E. (2001). Increase of frequency of post-traumatic stress disorder in disabled war veterans during prolonged stay in a rehabilitation hospital. *Croatian Medical Journal*, 42(2), 161-164. Retrieved from <http://neuron.mefst.hr/docs/CMJ/issues/2001/42/2/11259738.pdf>
- Güloğlu, B. (2016). Psychiatric symptoms of Turkish combat-injured non-professional veterans. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 29157. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v7.29157>.
- Güloğlu, B., ve Karairmak, Ö. (2013). Güneydoğu gazilerinde travma sonrası stres bozukluğu gelişimi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 237-244. doi: <http://dx.doi.org/10.5455/apd.36696>
- Haley, S. A. (1974). When the patient reports atrocities: Specific treatment considerations of the Vietnam veteran. *Archives of General Psychiatry*, 30(2), 191-196.

- Handzo, G. F., Flannelly, K. J., Kudler, T., Fogg, S. L., Harding, S. R., Hasan, I. Y., . . . Taylor, R. B. (2008). What do chaplains really do? II. Interventions in the New York Chaplaincy Study. *Journal of Health Care Chaplaincy, 14*(1), 39-56. doi: 10.1080/08854720802053853
- Harris, J. I., Erbes, C. R., Engdahl, B. E., Thuras, P., Murray-Swank, N., Grace, D., . . . Le, T. (2011). The effectiveness of a trauma focused spiritually integrated intervention for veterans exposed to trauma. *Journal of Clinical Psychology, 67*(4), 425-438. doi: 10.1002/jclp.20777
- Hasançebi, Ş., ve Şahin, M. (2017, Nisan). Güneydoğu gazilerin sosyal destek algılarının psikolojik sağlamlıklarına etkisinin incelenmesi. *26. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi (ICES-UEBEK, 2017) Özetler Kitabı* içinde basılı bildiri (s. 3110-3113). Antalya: PEGEM Akademi.
- Helzer, J. E., Robins, L. N., & McEvoy, L. (1987). Post- traumatic stress disorder in the general population. *The New England Journal of Medicine, 317*(26), 1630-1634. doi: 10.1056/NEJM198712243172604
- Hendin, H., & Haas, A. P. (1991). Suicide and guilt as manifestations of PTSD in Vietnam combat veterans. *The American Journal of Psychiatry, 148*(5), 586.
- Henning, K. R., & Frueh, B. C. (1997). Combat guilt and its relationship to PTSD symptoms. *Journal of Clinical Psychology, 53*(8), 801-808.
- Hill, J., Lawhorne, C., & Philpott, D. (2012). *The Wounded warrior handbook: A Resource guide for returning veterans (Vol. 6)*. Lanham, Maryland: Government Institutes, The Scarecrow Press, Inc.
- Hogan, B. E., Linden, W., & Najarian, B. (2002). Social support interventions: Do they work? *Clinical Psychology Review, 22*(3), 381-440. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(01\)00102-7](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(01)00102-7)
- Hogancamp, V., & Figley, C. R. (1983). War: Bringing the battle home. In C. R. Figley, & H. I. McCubbin (Eds). *Stress and the family*, (pp. 148-165). New York: Brunner/Mazel.
- Hoge, C. W., Terhakopian, A., Castro, C. A., Messer, S. C., & Engel, C. C. (2007). Association of posttraumatic stress disorder with somatic symptoms, health care visits, and absenteeism among Iraq war veterans. *American Journal of Psychiatry, 164*(1), 150-153. Retrieved from <http://ajp.psychiatryonline.org/doi/pdf/10.1176/ajp.2007.164.1.150>
- Hoşoğlu, H. (2005). *Malûl gazi subay ve astsubayların kariyer planları ve çalışma performansları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/adresinden edinilmiştir>.
- Ikın, J. F., Creamer, M. C., Sim, M. R., & Mickenzie, D. P. (2010). Comorbidity of PTSD and depression in Korean War veterans: Prevalence, predictors, and impairment. *Jornal of Affective Disorder, 125*, 279-286.
- Institute of Medicine (IoM). (2006). *Posttraumatic Stress Disorder: Diagnosis and Assessment*. Washington, DC: The National Academies Press.

- Institute of Medicine. (2010). Returning home from Iraq and Afghanistan: Preliminary assessment of readjustment needs of veterans, service members and their families. Washington, DC: The National Academies Press.
- Irving, L. M., Telfer, L., & Blake, D. D. (1997). Hope, coping, and social support in combat-related posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress, 10*(3), 465–479.
- İnalçık, H. (2002). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 118-159). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- İnbaşı, M. (2002). Balkanlarda Osmanlı hâkimiyeti ve iskân siyaseti. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 279-301). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İz, F., ve Hony, H. C. (1978). *The Oxford English-Turkish Dictionary* (2. Basım). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Jakupcak, M., Conybeare, D., Phelps, L., Hunt, S., Holmes, H. A., Felker, B., & McFall, M. E. (2007). Anger, hostility, and aggression among Iraq and Afghanistan war veterans reporting PTSD and subthreshold PTSD. *Journal of Traumatic Stress, 20*(6), 945-954.
- Jakupcak, M., Cook, J., Imel, Z., Fontana, A., Rosenheck, R., & McFall, M. (2009). Posttraumatic stress disorder as a risk factor for suicidal ideation in Iraq and Afghanistan war veterans. *Journal of Traumatic Stress, 22*(4), 303-306.
- Johnson, R. (2013). Spirituality in counseling and psychotherapy: An Integrative approach that empowers clients. New Jersey: Wiley.
- Johnson, E. K., & Chronister, J. (2010). Psychosocial adjustment and coping in the post-conflict setting. In E. Martz (Ed.), *Trauma rehabilitation after war and conflict: Community and Individual perspectives* (pp. 265-290). New York: Springer.
- Johnson, H., & Thompson, A. (2008). The Development and maintenance of posttraumatic stress disorder (PTSD) in civilian adult survivors of war trauma and torture: A Review. *Clinical Psychology Review, 28*(1), 36-47. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.01.017>
- Johnstone, B., Glass, B. A., & Oliver, R. E. (2007). Religion and disability: Clinical, research and training considerations for rehabilitation professionals. *Disability and Rehabilitation, 29*(15), 1153-1163. <https://doi.org/10.1080/09638280600955693>
- Jordan, K. D., Masters, K. S., Hooker, S. A., Ruiz, J. M., & Smith, T. W. (2014). An interpersonal approach to religiousness and spirituality: Implications for health and well-being. *Journal of Personality, 85*(2), 418-431.
- Joseph, S., & Linley, P. A. (2008a). Positive psychological perspectives on posttraumatic stress: An integrative psychosocial framework. In S. Joseph & P. A. Linley (Eds.), *Trauma, recovery, and growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress* (pp. 3-20). New Jersey: John Wiley ve Sons, Inc.

- Joseph, S., & Linley, P. A. (2008b). Psychological assessment of growth following adversity: A Review. In A. S. Joseph & P. A. Linley, *Trauma, recovery, and growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress*, (pp. 21-36). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Kanar, M. (2010). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kaplan, B. H., Cassel, J. C., & Gore, S. (1977). Social support and health. *Medical Care*, 15(5), 47-58.
- Kararımak, Ö., ve Güloğlu, B. (2014). Forgiveness and PTSD among veterans: The mediating role of anger and negative affect. *Psychiatry Research*, 219, 536-542. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychres.2014.05.024>
- Kelly, D. C., Barksdale, S. H., & Gitelson, D. (2011). *Treating young veterans: Promoting resilience through practice and advocacy*. New York: Springer Publishing Company.
- Keten, A., Karagöl, A., Keten, H. S., Avcı, E., ve Karanfil, R. (2013). Terörle mücadele gazilerinde travma sonrası stres bozukluğu. *Adli Tıp Dergisi*, 28(1), 33-40.
- Kinchin, D. (2005). *Post traumatic stress disorder: The Invisible injury*. Oxfordshire, U.K.: Success Unlimited. Retrieved from <https://books.google.com.tr/>
- Klempner, M. (2000). Navigating life review interviews with survivors of trauma. *The Oral History Review*, 27(2), 67-83.
- Kluepfel, L., Ward, T., Yehuda, R., Dimoulas, E., Smith, A., & Daly, K. (2013). The Evaluation of Mindfulness-based stress reduction for veterans with mental health conditions. *Journal of Holistic Nursing*, 31(4), 248-255.
- Koenen, K. C., Stellman, J. M., Stellman, S. D., & Sommer, J. F. (2003). Risk factors for course of Posttraumatic stress disorder among Vietnam veterans: A 14-year follow-up of American Legionnaires. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(6), 980-986. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.71.6.980>
- Koenig, H. G. (1998). *Handbook of religion and mental health*. California: Elsevier Science.
- Koenig, H. G., Larson, D. B., & Larson, S. S. (2001). Religion and coping with serious medical illness. *Annals of Pharmacotherapy*, 35(3), 352-359. Retrieved from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1345/aph.10215>
- Kopacz, M. S., O'Reilly, L. M., Van Inwagen, C. C., Bleck-Doran, T. L., Smith, W. D., & Cornell, N. (2014). Understanding the role of chaplains in veteran suicide prevention efforts: A discussion paper. *Sage Open*, 4(4), 1-10. doi: 10.1177/2158244014553589
- Koren, D., Hilel, Y., Idar, N., Hemel, D., & Klein, E. M. (2007). Combat stress management: The Interplay between combat, physical injury, and psychological trauma. In R. Figley & W. P. Nash (Eds.), *Combat stress injury: Theory, research, and management* (pp. 119-135). New York: Routledge.

- Koren, D., Norman, D., Cohen, A., Berman, J., & Klein, E. (2005). Increased PTSD risk with combat-related injury: A Matched comparison study of injured and uninjured soldiers experiencing the same combat event. *American Journal of Psychiatry*, 162, 276-282.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, (9.Basım)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F., ve Bartold, W. (2004). *İslam medeniyeti tarihi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Kulka, R. A., Schlenger, W. E., Fairbank, J. A., Hough, R. L., Jordan, B. K., Marmar, C. R., & Weiss, D. S. (1990). *Trauma and the Vietnam war generation: Report of findings from the National Vietnam Veterans Readjustment Study*. New York: Brunner/Mazel.
- Kurnaz Şahin, F. (2012). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e harp malûllerinin sosyo-ekonomik ve sağlık durumları (1877-1939)*. (Yayımlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Laffaye, C., Cavella, S., Drescher, K. D., & Rosen, C. S. (2008). Relationships among PTSD symptoms, social support, and support source in veterans with chronic PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, 21(4), 394-401. doi:<http://dx.doi.org/10.1002/jts.20348>
- Lakeman, C. (1918). The After-Care of Our Disabled Soldiers and Sailors. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 79, 114-129.
- Lang, M. (2007). *Healing from posttraumatic stress: A Workbook for recovery*. New York: McGraw Hill Professional.
- Larner, B. A. (2013). *A Grounded theory study of meaning-making coping and growth in combat veterans*. (Doctoral Dissertation, Michigan State University). Retrieved from <https://d.lib.msu.edu/etd/826>
- Laufer, R. S., Gallops, M. S., & Frey-Wouters, E. (1984). War stress and trauma: The Vietnam veteran experience. *Journal of Health and Social Behavior*, 25, 65-85.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Levine, S. Z., Laufer, A., Stein, E., Hamama-Raz, Y., & Solomon, Z. (2009). Examining the relationship between resilience and posttraumatic growth. *Journal of Traumatic Stress*, 22(4), 282-286. doi: 10.1002/jts.20409
- Lew, H. L., Tun, C., & Cifu, D. X. (2009). Prevalence of chronic pain, posttraumatic stress disorder, and persistent postconcussive symptoms in OIF/OEF veterans: Polytrauma clinical triad. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 46(6), 607-702.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, London: SAGE Publications Inc. <https://books.google.com.tr/> adresinden 10.09.2017 tarihinde edinilmiştir.

- Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress, 17*(1), 11-21.
- Liston, M. C. (2003). Social work practice with World War II veterans: Impact of the war experience on the life course and adjustment in late life. (Unpublished doctoral dissertation, University of Denver). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No.3111618)
- Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review, 29*(8), 695-706. doi: 10.1016/j.cpr.2009.07.003
- MacGregor, A. J. (2007). *Physical injury and psychological outcomes among U.S. combat veterans*. (Unpublished master thesis, San Diego State University). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No: 3274519)
- MacLean, A. (2010). The Things they carry: Combat, disability, and unemployment among U.S. men. *American Sociological Review, 20*(10), 1-23. doi: 10.1177/0003122410374085
- Macklin, M. L., Metzger, L. J., Litz, B. T., Micnally, R. J., Lasko, N. B., Orr, S. P., & Pitman, R. K. (1998). Lower precombat intelligence is a risk factor for posttraumatic stress disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 66*, 323-326.
- Maguen, S., & Litz, B. (2012). Moral injury in veterans of war. *PTSD Research Quarterly, 23*(1), 1-6. Retrieved from <http://vva1071.org/uploads/3/1/6/2/3162163/>
- Maguen, S., Lucenko, B. A., Reger, M. A., Gahm, G. A., Litz, B. T., Seal, K. H., . . . Marmar, C. R. (2010). The impact of reported direct and indirect killing on mental health symptoms in Iraq war veterans. *Journal of Traumatic Stress, 23*(1), 86-90. doi: 10.1002/jts.20434
- Maguen, S., Luxton, D. D., Skopp, N. A., Gahm, G. A., Reger, M. A., Metzler, T. J., & Marmar, C. R. (2011). Killing in combat, mental health symptoms, and suicidal ideation in Iraq war veterans. *Journal of Anxiety Disorders, 25*(4), 563-567. doi: 10.1016/j.janxdis.2011.01.003
- Mallow, A., Williams-Gray, B., Kelly, D. C., & Alex, J. (2011). Living beyond the intersection of war theater and home: Protective factors for healthy reintegration. In D. C. Kelly, S. Howe-Barksdale & D. Gitelson (Eds.), *Treating young veterans: Promoting resilience through practice and advocacy* (pp. 13-22). New York: Springer Publishing Company.
- Mann, K. J., Abramson, J. H., Goldberg, R., & Fink, A. (1965). The Progress of disabled veterans: A Study of disability following military injuries in Israel. *Archives of Environmental Health: An International Journal, 10*(5), 754-760. <http://dx.doi.org/10.1080/00039896.1965.10664086>

- Martinez, E. (2016). How effective are treatments for improving interpersonal relationships among veterans with PTSD? *UC Merced Undergraduate Research Journal*, 9(1), 1-12. Retrieved from <https://cloudfront.escholarship.org/dist/prd/>
- Martz, E., & Cook, D. (2001). Physical impairments as risk factors for the development of posttraumatic stress disorder. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 44(4), 217-221.
- Martz, E., Bodner, T., & Livneh, H. (2010). Social support and coping as moderators of perceived disability and posttraumatic stress levels among Vietnam theater veterans. *Health*, 2(4), 332-341.
- Marx, B. P., Foley, K. M., Feinstein, B. A., Wolf, E. J., Kaloupek, D. G., & Keane, T. M. (2010). Combat-related guilt mediates the relations between exposure to combat-related abusive violence and psychiatric diagnoses. *Depression and Anxiety*, 27, 287-293. doi: 10.1002/da.20659
- McDonald, L., & Rockhold, P. (2008). *The hidden landscape of disability*. Washington, DC: World Bank.
- McFall, M. E., Mackay, P. W., & Donovan, D. M. (1991). Combat-Related PTSD and psychosocial adjustment problems among substance abusing veterans. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 179(1), 33-38.
- McFall, M. E., Mackay, P. W., & Donovan, D. M. (1992). Combat-related posttraumatic stress disorder and severity of substance abuse in Vietnam veterans. *Journal of Studies on Alcohol*, 53(4), 357-363.
- McFarlane, A. C. (1988). The phenomenology of posttraumatic stress disorders following a natural disaster. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 176, 22-29.
- McGeary, M., Ford, M. A., McCutchen, S. R., & Barnes, D. K. (2007). *A 21st century system for evaluating veterans for disability benefits*. Washington D.C.: National Academies Press.
- Mehdiyev, E. S., Çelik, C., ve Özdemir, B. (2009). Karabağ Savaşı örnekleminde travma sonrası stres bozukluğu ve alkol kullanım bozuklukları birlikteliği. *Gülhane Tıp Dergisi*, 51, 212-215.
- Mehmetçik Vakfı. (2017). *Yardım Yapılan Kişi Sayıları: 1 Ocak 1982-31 Ekim 2017 Dönemi*. <http://www.mehmetcik.org.tr/yaritim/yaritim-yapilan-kisi-sayilari/> Adresinden 22.10.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Mengi, M. (1985). Garîb-Nâme'de alplık geleneğiyle ilgili bilgiler. *Belleten*, 68, 191-192.
- Miller, L., Bansal, R., Wickramaratne, P., Hao, X., Tenke, C. E., Weissman, M. M., & Peterson, B. S. (2014). Neuroanatomical correlates of religiosity and spirituality: A Study in adults at high and low familial risk for depression. *JAMA Psychiatry*, 71(2), 128-135. doi:10.1001/jamapsychiatry.2013.3067

- Şener, N. (2010, 24 Haziran). 26 Yılın kanlı bilançosu. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/26-yilin-kanli-bilancosu/guncel/haberdetayarsiv/24.06.2010/1254711/default.htm> adresinden 15.10.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Moore, A. A., & Reger, G. M. (2007). Historical and contemporary perspectives of combat stress and the army combat stress control team. In C. R. Figley & W. P. Nash (Eds.), *Combat stress injury: Theory, research, and management* (pp. 161-181). New York: Routledge.
- Morina, N., Rushiti, F., Salihu, M., & Ford, J. D. (2010). Psychopathology and well-being in civilian survivors of war seeking treatment: A Follow-up study. *Clinical Psychology ve Psychotherapy*, 17(2), 79-86.
- Morland, L. A., Butler, L. D., & Leskin, G. A. (2008). Resilience and thriving in a time of terrorism. In S. Joseph & P. A. Linley (Eds.), *Trauma, recovery, and growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress* (pp. 39-61). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Muldoon, M., & King, N. (1995). Spirituality, health care, and bioethics. *Journal of Religion and Health*, 34(4), 329-350.
- Murdoch, M., Sayer, N. A., Spont, M. R., Rosenheck, R., Noorbaloochi, S., Griffin, J. M., . . . Hagel, E. M. (2011). Long-term outcomes of disability benefits in US veterans with posttraumatic stress disorder. *Archives of General Psychiatry*, 68(10), 1072-1080.
- Murthy, R. S., & Lakshminarayana, R. (2006). Mental health consequences of war: A brief review of research findings. *World Psychiatry*, 5(1), 25-30. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1472271/>
- Nash, W. P. (2007). The Stressors of war. In C. R. Figley & W. P. Nash (Eds.), *Combat stress injury: Theory, research, and management* (pp. 11-31). Routledge.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayınodası.
- Nir, M. S., Ebadi, A., Khoshknab, M. F., & Tavallae, A. (2012). Spiritual experiences of war veterans who suffer from combat-related posttraumatic stress disorder: A Qualitative study. *Journal of Religion and Health*, 52(3), 719-729. doi: 10.1007/s10943-012-9629-2
- Njenga, F. G., Nicholls, P. J., Nyamai, C., Kigamwa, P., ve Davidson, J. R. (2004). Post-traumatic stress after terrorist attack: psychological reactions following the US embassy bombing in Nairobi. *The British Journal of Psychiatry*, 185(4), 328-333.
- Oğul, M., ve Erden, G. (2005). Ampütasyonun psikososyal boyutu. *Ankara Üniversitesi, Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 7(1), 27-33.
- Oh, H. J. (2002). *Kore gazilerinin, Kore ve Kore savaşı hakkındaki kişisel anıları üzerine antropolojik bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

- Ohm, R. (2003). The African American experience in the Islamic faith. *Public Health Nursing, 20*(6), 478-486.
- Okie, S. (2005). Traumatic brain injury in the war zone. *New England Journal of Medicine, 352*(20), 2043-2047.
- Oliver, L. W., Harman, J., Hoover, E., Hayes, S. M., & Pandhi, N. A. (1999). A Quantitative integration of the military cohesion literature. *Military Psychology, 11*(1), 57-83. doi: 10.1207/s15327876mp1101_4
- O'Neill, J., Hibbard, M. R., Broivn, M., Jaffe, M., Sliwinski, M., Vandergoot, D., & Weiss, M. J. (1998). The effect of employment on quality of life and community integration after traumatic brain injury. *The Journal of Head Trauma Rehabilitation, 13*(4), 68-79.
- Özcan, A. (1996). Gazi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)* (Cilt 13, s. 443-445). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgül, M., Yazıcıoğlu, K., Peker, F., Cayrat, E., & Arpacıoğlu, O. (1999). Yaralanma sonucu organ kaybı olup olmamasına göre rehabilitasyon sürecindeki hastaların sosyal ilişkilerinin etkilenimi. *Fiziksel Tıp, 2*(1), 39-44.
- Öznur, T. (2013). Çatışmayla ilişkili travmatik amputasyonların fiziksel rehabilitasyon sürecinde eşlik eden psikiyatrik sorunlar. *Gülhane Tıp Dergisi, 55*, 332-341.
- Öztürk, M. O. (2004). *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (10 b.). Ankara: Feryal Matbaası.
- Öztürk, S., ve Çelik, K. (2009). Terörizmin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 1*(2), 85-106.
- Palabıyık, M. H. (2008). Millî mücadeleye destek ve arkaplan olarak dinî düşünce dinî ve gelenekler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14*(36), 225-262.
- Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I., & Brant, C. R. (1998). Religion and coping. In H. G. Koenig (Ed.), *Handbook of religion and mental health* (pp. 111-128). San Diego: Academic Press.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün, ve S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Pedersen, D., Kienzler, H., & Guzder, J. (2015). Searching for best practices: A systematic inquiry into the nature of psychosocial interventions aimed at reducing the mental health burden in conflict and postconflict settings. *Sage Open, 5*(4), 1-25. doi: 10.1177/2158244015615164
- Pierce, G. R., Sarason, I. G., & Sarason, B. R. (1996). Coping and social support. In M. Zeidner ve N. S. Endler (Eds.), *Handbook of coping: Theory, research, applications* (pp. 434-451). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Pietrzak, R. H., Goldstein, M. B., Malley, J. C., Rivers, A. J., & Southwick, S. M. (2010). Structure of posttraumatic stress disorder symptoms and psychosocial functioning in Veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Psychiatry Research, 178*(2), 323-329 .

- Pietrzak, R. H., Johnson, D. C., Goldstein, M. B., Malley, J. C., Rivers, A. J., Morgan, C. A., & Southwick, S. M. (2010). Psychosocial buffers of traumatic stress, depressive symptoms, and psychosocial difficulties in veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom: The role of resilience, unit support, and postdeployment social support. *Journal of Affective Disorders, 120*(1), 188-192. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.04.015>
- Pitman, R. K., Altman, B., & Macklin, M. L. (1989). Prevalence of posttraumatic stress disorder in wounded Vietnam veterans. *The American Journal of Psychiatry, 146*(5), 667-669.
- Prescott, R. W. (1999). The Vietnam war and the teaching and writing of oral history: The reliability of the narrator. *The Oral History Review, 26*(2), 47-64.
- Priebe, S., Gavrilovic, J. J., Matanov, A., Franciskovic, T., Knezevic, G., Ljubotina, D., & Schützwohl, M. (2010). Treatment outcomes and costs at specialized centers for the treatment of PTSD after the war in former Yugoslavia. *Psychiatric Services, 61*(6), 598-604.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. (D. Bayrak, B. Aslan, ve Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Purcell, N., Koenig, C. J., Bosch, J., & Maguen, S. (2016). Veterans' perspectives on the psychosocial impact of killing in war. *The Counseling Psychologist, 44*(7), 1062-1099.
- Rassool, G. H. (2000). The crescent and Islam: Healing, nursing and the spiritual dimension. Some considerations towards an understanding of the Islamic perspectives on caring. *Journal of Advanced Nursing, 32*(6), 1476-1484.
- Reiber, G. E., McFarland, L. V., Hubbard, S., Maynard, C., Blough, D. K., Gambel, J. M., & Smith, D. G. (2010). Servicemembers and veterans with major traumatic limb loss from Vietnam war and OIF/OEF conflicts: Survey methods, participants, and summary findings. *Journal of Rehabilitation Research and Development, 47*(4), 299-316. doi:10.1682/JRRD.2010.01.0009
- Resnick, H. S., Foy, D. W., Donahoe, C. P., & Miller, E. N. (1989). Antisocial behavior and posttraumatic stress disorder in Vietnam veterans. *Journal of Clinical Psychology, 45*, 860-866.
- Rischaradson, L. K., Frueh, B. C., & Acierno, R. (2010). Prevalence estimates of combat-related PTSD: a critical review. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 44*, 4-19.
- Robertson, S. E. (1988). Social support: Implications for counselling. *International Journal for the Advancement of Counselling, 11*(4), 313-321.
- Rockhold, P. (2010). Human physical rehabilitation. E. Martz (Ed.), *Trauma rehabilitation after war and conflict: Community and individual perspectives* (pp. 133-158). New York: Springer.
- Rodoplu, F. (2013). Türklerin Balkanlardaki manevi nüfuzu olan şeyh ve dervişlerin önemi: Demir Baba örneği. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 115-135.

- Rosenbeck, R., & Fontana, A. (1994). A model of homelessness among male veterans of the Vietnam war generation. *American Journal of Psychiatry*, *151*, 421-427. <https://doi.org/10.1176/ajp.151.3.421>
- Rosenheck, R., & Thomson, J. (1986). "Detoxification" of Vietnam war trauma: A Combined family-individual approach. *Family Process*, *25*(4), 559-570. doi: 10.1111/j.1545-5300.1986.00559.x
- Rumann, C. B., & Hamrick, F. A. (2010). Student veterans in transition: Re-enrolling after war zone deployments. *The Journal of Higher Education*, *81*(4), 431-458.
- Salamati, P., Rostami, R., Saadat, S., Taheri, T., Tajabadi, M., Ranjbari, G., . . . Rahimi-Movaghar, V. (2015). Comparison of health related quality of life between two groups of veteran and non-veteran spinal cord injured patients. *Medical journal of the Islamic Republic of Iran*, *29*, 198. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4476210/>
- Saldana, J. (2009). *The coding manual for qualitative researchers*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Sami, S. (2015). A Study of change from draft to all volunteer military: Analyzing patriotism, sensation seeking, value of money, use of force and intention to join the military. (Unpublished doctoral dissertation, Clemson University, South Carolina). Retrieved from <https://tigerprints.clemson.edu/cgi/>
- Samiley, R. (2016). *Push-pull tensions: A Grounded theory on social experience of use of healthcare services among homeless veterans*. (Unpublished doctoral dissertation, University of California, Los Angeles). Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/8186p740>
- Samper, R. E., Taft, C. T., King, D. W., & King, L. A. (2004). Posttraumatic stress disorder symptoms and parenting satisfaction among a national sample of male Vietnam veterans. *Journal of Traumatic Stress*, *17*(4), 311-315. doi: 10.1023/B:JOTS.0000038479.30903.ed
- Sayer, N. A., Carlson, K. F., & Frazier, P. A. (2014). Reintegration challenges in US service members and veterans following combat deployment. *Social Issues and Policy Review*, *8*(1), 33-73. doi:10.1111/sipr.12001/pdf
- Sayer, N. A., Chiros, C. E., Sigford, B., Scott, S., Clothier, B., Pickett, T., & Lew, H. L. (2008). Characteristics and rehabilitation outcomes among patients with blast and other injuries sustained during the global war on terror. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, *89*(1), 163-170. Retrieved from [http://www.archives-pmr.org/article/S0003-9993\(07\)00408-X/pdf](http://www.archives-pmr.org/article/S0003-9993(07)00408-X/pdf)
- Sayer, N. A., Noorbalooshi, S., Frazier, P., Carlson, K., Gravely, A., & Murdoch, M. (2010). Reintegration problems and treatment interests among Iraq and Afghanistan combat veterans receiving VA medical care. *Psychiatric Services*, *61*(6), 589-597.
- Sayers, S. L., Farrow, V. A., Ross, J., & Oslin, D. W. (2009). Family problems among recently returned military veterans referred for a mental health evaluation. *Journal of Clinical Psychiatry*, *70*(2), 163-170.

- Schaefer, C., Coyne, J. C., & Lazarus, R. S. (1981). The health-related functions of social support. *Journal of Behavioral Medicine*, 4(4), 381-406.
- Schaefer, J. A., & Moos, R. H. (1998). The context for posttraumatic growth: Life crises, individual and social resources, and coping. In R. G. Tedeschi, C. L. Park, & L. G. Calhoun (Eds.), *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis* (pp. 99-124). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schafer, J. (2007). *Soldiers at peace: Veterans of the civil war in Mozambique*. New York: Palgrave Macmillan.
- Schlenger, W. E., Caddell, J. M., Ebert, L., Jordan, B. K., Rourke, K. M., Wilson, D., . . . Kulka, R. A. (2002). Psychological reactions to terrorist attacks: Findings from the national study of Americans' reactions to September 11. *The Journal of the American Medical Association*, 288(5), 581-588. doi:10.1001/jama.288.5.581
- Schnurr, P. P., Lunney, C. A., & Sengupta, A. (2004). Risk factors for the development versus maintenance of posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress*, 17(2), 85-95.
- Schok, M. L., Kleber, R. J., & Lensvelt-Mulders, G. J. (2010). A model of resilience and meaning after military deployment: Personal resources in making sense of war and peacekeeping experiences. *Aging & Mental Health*, 14(3), 328-338. <http://dx.doi.org/10.1080/13607860903228812>
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2014). Positive psychology: An Introduction. In M. Csikszentmihalyi (Ed.), *Flow and the foundations of positive psychology: The Collected works of Mihaly Csikszentmihalyi* (pp. 279-298). New York: Springer.
- Seyyar, A., ve Köleoğlu, Y. (2011). *Sosyal politikalar açısından gaziler ve şehit aileleri*. İstanbul: Lalezar Kitabevi.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2016, 29 Temmuz). Sivil Demokrasi Şehit Ve Gazilerine Aylık Bağlanması İlişkin Olarak 667 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname İle Yapılan Düzenleme Hakkında Basın Açıklaması. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/merkez-teskilati/danisma_birimleri/basin_ve_halkla_iliskiler_musavirligi/anasayfa_duyurular/duyuru_29072016_433 adresinden 11.10.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Shehan, C. L. (1987). Spouse support and Vietnam veterans' adjustment to post-traumatic stress disorder. *Family Relations*, 36(1), 55-60.
- Smith, D. L. (2015). Examining patient-centered communication and access for veterans with disabilities. *Military Medicine*, 180(4), 454-463. doi: 10.7205/MILMED-D-14-00469
- Solomon, Z., & Dekel, R. (2007). Posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among Israeli ex-pows. *Journal of Traumatic Stress*, 20(3), 303-312. doi: 10.1002/jts.20216
- Solomon, Z., Dekel, R., & Zerach, G. (2008). The relationships between posttraumatic stress symptom clusters and marital intimacy among war veterans. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 659-666. <http://dx.doi.org/10.1037/a0013596>

- Solomon, Z., Mikulincer, M., & Hobfoll, S. E. (1986). Effects of social support and battle intensity on loneliness and breakdown during combat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1269-1276.
- Sonderegger, R., Rombouts, S., Ocen, B., & McKeever, R. S. (2011). Trauma rehabilitation for war-affected persons in northern Uganda: A pilot evaluation of the EMPOWER programme. *British Journal of Clinical Psychology*, 50(3), 234-249
- Sorensen, B. R. (2015). Veterans' homecomings: Secrecy and post-deployment social becoming. *Current Anthropology*, 56(12), 231-240. Retrieved from <http://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.1086/683298>
- Southwick, S. M., Gilmartin, R., McDonough, P., & Morrissey, P. (2006). Logotherapy as an adjunctive treatment for chronic combat-related PTSD: A Meaning-based intervention. *American Journal of Psychotherapy*, 60(2), 161-174.
- Stellman, M. J., Stellman, S. D., & Sommer, J. F. (1988). Social and behavioral consequences of the Vietnam experience among American legionnaires. *Environmental Research*, 47(2), 129-149.
- Straits-Tröster, K., Gierisch, J. M., Calhoun, P. S., Strauss, J. L., Voils, C., & Kudler, H. (2011). Living in transition: Young veterans' health and the postdeployment shift to family life. In D. C. Kelly, S. Howe-Barksdale, & D. Gitelson (Eds.), *Treating young veterans: Promoting resilience through practice and advocacy* (pp. 153-172). New York: Springer Publishing Company.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage Publications.
- Stretch, R. H. (1991). Psychosocial readjustment of Canadian Vietnam veterans. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(1), 188-189.
- Tanielian, T., Jaycox, L. H., Schell, T. L., Marshall, G. N., Burnam, M. A., Eibner, C., . . . Viana, M. E. (2008). *Invisible wounds of war: Summary and recommendations for addressing psychological and cognitive injuries*. California: RAND Corporation. Retrieved from http://www.rand.org/pubs/monographs/2008/RAND_MG720.pdf
- Taylor, J. G., & Baker, S. B. (2007). Psychosocial and moral development of PTSD-diagnosed combat veterans. *Journal of Counseling and Development*, 85(3), 364-369.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2005, 19 Eylül). *TBMM'nin Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'e "Mareşal" Rütbesi ve "Gazi" Ünvanı Verişinin 84. Yıl Dönümü* Kutlanıyor. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=29585. adresinden 10.09.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2012, 8 Şubat). *Gaziantep İline "Gazi" Ünvanı Verilişinin 91'inci Yıl Dönümüne İlişkin*. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=13243. adresinden 15.10.2017 tarihinde edinilmiştir.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2013, 13 Şubat). *Terör ve şiddet olayları kapsamında yaşam hakkı ihlallerini inceleme raporu*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/> adresinden 19.10.2017 tarihinde edinilmiştir.
- TDK. (2017). *Büyük Türkçe sözlük*. <http://tdk.gov.tr/> adresinden 10.09.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Tedeschi, R. G. (2011). Posttraumatic growth in combat veterans. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings, 18*(2), 137-144. Retrieved from <https://ptgi.uncc.edu/wp-content/uploads/sites/9/2015/01/>
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 455–471.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry, 1*-18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
- Tedeschi, R. G., & McNally, R. J. (2011). Can we facilitate posttraumatic growth in combat veterans? *American Psychologist, 66*(1), 19-24.
- Tedeschi, R. G., & Moore, B. A. (2016). *The Posttraumatic growth workbook: Coming through trauma wiser, stronger, and more resilient*. California: New Harbinger Publications.
- Tekin, S. (2001). İştikakçının köşesi:Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler. İstanbul: Simurg.
- Tekin, Ş. (1993). Türk dünyasında gaza ve cihad kavramları üzerine düşünceler-II: Gazi teriminin Anadolu ile Akdeniz bölgesinde itibarını yeniden kazanması. *Tarih ve Toplum, 110*, 73-80.
- Thoits, P. A. (1986). Social support as coping assistance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54*(4), 416-423. doi:10.1037/0022-006X.54.4.416
- Thoresen, S., Mehlum, L., Roysamb, E., & Tonnesen, A. (2006). Risk factors for completed suicide in veterans of peacekeeping: repatriation, negative life events, and marital status. *Archives of Suicide Research, 10*, 353-363.
- Torabi, M. R., & Seo, D. C. (2004). National study of behavioral and life changes since September 11. *Health Education & Behavior, 31*(1), 179-192. doi: 10.1177/1090198103259183
- Tsai, J., & Pietrzak, R. H. (2017). Trajectories of posttraumatic growth among US military veterans: A 4-year nationally representative, prospective cohort study. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 1*-10. <https://doi.org/10.1111/acps.12800>
- Tsai, J., Harpaz-Rotem, I., Pietrzak, R. H., & Southwick, S. M. (2012). The role of coping, resilience, and social support in mediating the relation between PTSD and social functioning in veterans returning from Iraq and Afghanistan. *Psychiatry: Interpersonal & Biological Processes, 75*(12), 735-749. <http://dx.doi.org/10.1521/psyc.2012.75.2.135>

- Tsai, J., Sippel, L. M., Mota, N., Southwick, S. M., & Pietrzak, R. H. (2016). Longitudinal course of posttraumatic growth among US military veterans: Results from the National Health and Resilience in Veterans study. *Depression and Anxiety, 33*(1), 9-18. doi: 10.1002/da.22371
- Tuerk, P. W., Yoder, M., Grubaugh, A., Myrick, H., Hamner, M., & Acierno, R. (2011). Prolonged exposure therapy for combat-related posttraumatic stress disorder: An examination of treatment effectiveness for veterans of the wars in Afghanistan and Iraq. *Journal of Anxiety Disorders, 25*(3), 397-403.
- Tusaie, K., & Dyer, J. (2004). Resilience: A historical review of the construct. *Holistic Nursing Practice, 18*, 3-8.
- Türköz, Ş. (2011). *20. Yüzyılda Avrupa ve Türkiye’de terörizm ve terörle mücadele*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Türkoğlu, E. (2017). Küresel bir örgüt olarak IŞİD’in dijital dergi kullanımı: Konstantiniyye üzerine bir inceleme. *Akademia, Erciyes Üniversitesi İletişim Dergisi, 5*(1), 162-180.
- Vafae, B., & Seidy, A. (2004). Prevalence of depression among physically-disabled veterans in Northwestern Iran. *Iranian Journal of Medical Science, 29*(1), 43-44. Retrieved from <http://ijms.sums.ac.ir/index.php/IJMS/article/>
- Vázquez, C., Pérez-Sales, P., & Hervás, G. (2008). Positive effects of terrorism and posttraumatic growth: An individual and community perspective. In L. Joseph & P. A. Linley (Eds.), *Trauma, recovery, and growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress* (pp. 63-91). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Verger, P., Dab, W., Lamping, D. L., Loze, J. Y., Deschaseaux-Voinet, C., Abenhaim, L., & Rouillon, F. (2004). The psychological impact of terrorism: An epidemiologic study of posttraumatic stress disorder and associated factors in victims of the 1995-1996 bombings in France. *American Journal of Psychiatry, 161*(1), 1384-1389. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.161.8.1384>
- Vogt, D. S., Proctor, S. P., King, D. W., King, L. A., & Vasterling, J. J. (2008). Validation of scales from the deployment risk and resiliency inventory in a sample of operation Iraqi freedom veterans. *Assessment, 15*, 391-403.
- Wagnild, G. M., & Young, H. M. (1993). Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement, 1*, 156-178.
- Webb, J. R., Toussaint, L., Kalpakjian, C. Z., & Tate, D. G. (2010). Forgiveness and health-related outcomes among people with spinal cord injury. *Disability and Rehabilitation, 32*(5), 360-366. <http://dx.doi.org/10.3109/09638280903166360>.
- Weierstall, R., Huth, S., Knecht, J., Nandi, C., & Elbert, T. (2012). Appetitive aggression as a resilience factor against trauma disorders: Appetitive aggression and PTSD in German World War II veterans. *PLoS ONE, 7*(12), e50891. doi:10.1371/journal.pone.0050891

- Whealin, J. M., DeCarvalho, L. T., & Vega, E. M. (2008). *Strategies for managing stress after war: Veteran's workbook and guide to wellness*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Whiteneck, G. (2006). Conceptual models of disability: Past, present, and future. In M. J. Field, A. M. Jette & L. Martin (Eds.), *Workshop on disability in America: A new look* (pp. 50-66). Washington D.C.: National Academies Press.
- Whitesell, A. A., & Owens, G. P. (2012). The Impact of patriotism, morale, and unit cohesion on mental health in veterans of Iraq and Afghanistan. *Traumatology*, 18(1), 1-7. doi: 10.1177/1534765610395625
- Wilcox, S. (2010). Social relationships and PTSD symptomatology in combat veterans. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 2(3), 175-182. doi: 10.1037/a0019062
- Williams, D. (2014). War, recognition, and invisible disability: Examining the lived experience of veterans of the conflict in Southeast Turkey. (Unpublished master thesis). Bilgi University, Istanbul.
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152-169. <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>
- Winkler, D., Unsworth, C., & Sloan, S. (2006). Factors that lead to successful community integration following severe traumatic brain injury. *The Journal of Head Trauma Rehabilitation*, 21(1), 8-21. doi/10.1097/00001199-200601000-00002
- Witteck, P. (1985). *Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Witvliet, C. V., Phipps, K. A., Feldman, M. E., & Beckham, J. C. (2004). Posttraumatic mental and physical health correlates of forgiveness and religious coping in military veterans. *Journal of Traumatic Stress*, 17(3), 269-273. doi: 10.1023/B:JOTS.0000029270.47848.e5
- Xue, C., Ge, Y., Tang, B., Liu, Y., Kang, P., Wang, M., & Zhang, L. (2015). A meta-analysis of risk factors for combat-related PTSD among military personnel and veterans. *PLoS ONE*, 10(3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0120270>
- Yazıcıoğlu, K., Duyan, V., Karatas, K., & Özgül, A. (2006). Effects of sociodemographic characteristics, illness process, and social support on the levels of perceived quality of life in veterans. *Military Medicine*, 171(11), 1083-1088. Retrieved from <https://academic.oup.com/milmed/article/171/11/1083/4577859>
- Yeğin, A., Badıllı, A., İsmail, H., ve Çalım, İ. (1987). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik büyük lügat*. İstanbul: TÜRDAV.
- Yeniçağ. (2015, 7 Haziran). *Terörün Acı Bilançosu*. <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/terorun-aci-bilancosu-115267h.html> adresinden 19.10.2017 tarihinde edinilmiştir.

- Yeşilkanat, S. (1999). *Olağanüstü hal bölgesinde askerlik yapan ve organ kaybı yaşayan malül gazilerin psikososyal tepkilerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2009). *War trauma and its subjective meanings: An Exploration on Mehmedin Kitabı: Güneydoğu'da savaşmış askerler anlatıyor*. (Unpublished master thesis, Bilgi University, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, F. Y. (2004). *Malül gazilerin gazi ve gazilik kavramına bakışı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Young, A. (1995). *The harmony of illusions: Inventing post-traumatic stress disorder*. New Jersey: Princeton University Press.
- Zafer, H. (1999). *Sosyolojik boyutuyla terörizm*. İstanbul: Beta Yayınları.
- 15 Temmuz Dosyası. (2017, 12 Eylül). İstatistikler. <https://15temmuzdosyasi.com/istatistikler/> adresinden 12.09.2017 tarihinde edinilmiştir.
- 667 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname. (2016, 23 Temmuz). Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere ilişkin Kanun Hükmünde Kararname". <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723-8.htm> adresinden edinilmiştir.
- 1005 Sayılı Kanun. (1968, 24 Şubat). İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1005.pdf> adresinden edinilmiştir.
- 2847 Sayılı Kanun. (1983, 16 Haziran). Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri ile Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2847.pdf> adresinden edinilmiştir.
- 3713 Sayılı Kanun. (1991, 12 Nisan). Terörle Mücadele Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf> adresinden edinilmiştir.

EKLER

Ek 1. Katılımcı Onay Formu

Değerli katılımcı,

Bu çalışma, malül gazilerin psikososyal yaşantılarını ve baş etme kaynaklarını ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır. Görüşme yaklaşık 40 dakika sürecek ve ses kayıt cihazıyla kaydedilecektir. Görüşme sırasında dilediğiniz zaman kaydın durdurulmasını talep edebilirsiniz. İsteddiğiniz anda görüşmeyi kesebilir, araştırmadan çekilebilirsiniz. Paylaştığınız bilgiler dahilinde isminiz gizli tutulacak, araştırma içerisinde sözlerinizden alıntı yapmak gerektiğinde isminiz gizli tutulacak ve yerine başka isim, rumuz veya kısaltma kullanılacaktır. Bu araştırmaya katılmak istiyorsanız lütfen aşağıdaki “**Bu formu okudum ve araştırmaya katılmayı kabul ediyorum**” cümlesinin altını imzalayınız.

Bu çalışmaya sunduğunuz değerli katılım ve desteğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

Bu formu okudum ve araştırmaya katılmayı kabul ediyorum ( )

Katılımcının Adı ve Soyadı:

Tel:

E-posta adresi:

Tarih: ...../...../.....

İmza:

Katılımcıların kimlik bilgilerini gizli tutacağımı ve araştırma dışında başka bir amaçla kullanmayacağımı taahhüt ediyorum ( )

Araştırmacı: Osman HATUN

Tarih: ...../...../.....

İmza:

Tel:

E-posta adresi: osmanhatun@hotmail.com

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı
Doktora Öğrencisi

Ek 2. Görüşme Soru Listesi

Görüşme Tarihi:	Görüşme Süresi:
Ad Soyad/Rumuz:	Yaş:
Medeni Durum:	
Ne zaman evlendi?(Gazilikten önce/sonra)	Varsa çocuk sayısı:
Kiminle Yaşıyor:	Eğitim Durumu:
Meslek/Çalışma Durumu:	Gazi Olduğunda Rütbesi:
GATA'ya sevk edildi mi? Ne tedavisi gördü?	Devletin sağladığı sosyo-ekonomik imkânlarının hangilerinden ve ne kadar süredir faydalanıyor?

1. Terör örgütüyle girmiş olduğunuz mücadelede yaralanarak malül gazi oldunuz. Ne zaman ve nerede gazi oldunuz/yaralandınız?
2. Yaralanma nedeniniz?
  - a. Silahlı çatışma
  - b. Mayın
  - c. Tuzaklı bomba
  - e. Kaza.
  - f. Diğer
3. Vücudunuzun hangi bölgesi ya da uzvu zarar gördü/ne oranda?
  - a. Protez kullanıyor musunuz?
  - b. Kaçınıcı dereceden malül gazisiniz?
4. Yaralandığınızı/gazi olduğunuz andan itibaren neler yaşadınız?
  - a. Muharebe bölgesinde, askeri birlikte, hastanede neler yaşandı? (GATA/BRM Süreci?)
  - b. Tedavi sürecinde neler yaşadınız? Yaşadığınız güçlükler nelerdir?
  - c. Tedavi sürecinde size ne iyi geldi?
5. Resmî olarak nasıl gazi oldunuz? Süreçte neler yaşadınız?
  - a. Süreç nasıl ilerledi?
  - b. Yaşanan güçlükler neler?
6. Yaralandıktan /Malül gazi olduktan sonra sivil yaşamda neler yaşadınız? Malül Gazi olmak hayatınızı nasıl etkiledi?/Diğer insanlarla olan ilişkiniz nasıl etkilendi?
  - a. Yeme-içme/uyku düzeni nasıl etkilendi?
  - b. Yaralanma anınızı rüya-kabus-hayallerde tekrar yaşıyor musunuz? Neler size o anı hatırlatıyor?/Bu güçlüklerle nasıl baş ettiniz/ baş ediyorsunuz?
  - c. (Gazilik öncesi ve sonrası)Aile-akraba ilişkileri nasıldı? Onlarla vakit geçirmekten hoşlanır mısınız? Eş ve çocuklarla ilişkileriniz nasıl etkilendi?Duygularınızı/anılarınızı paylaşır mısınız?/Onlara açılır mısınız?
  - d. Yakın çevre ve arkadaşlarla ilişkileriniz nasıl?

- e. İş yaşamı nasıl etkilendi? İş ortamında neler yaşadınız?
- f. Sivil yaşama uyum sağlayabildiniz mi? / Nasıl uyum sağladınız?/ Sorunların üstesinden nasıl geldiniz?
7. Protez kullanma zorunluluğu/organ kaybının olması sizi nasıl etkiledi?
- a. Benlik algısı/özgüven, beden imajı?
- b. Sosyal ilişkiler ve ekonomik durum açısından?
- c. Bu duruma nasıl uyum sağladınız? Sorunların üstesinden nasıl geldiniz?
8. Yaralandıktan /gazi olduktan sonra ilk yıllarda en çok neye ihtiyaç hissettiniz?
- a. Bu ihtiyaçlarınızı nasıl karşıladınız?
- b. Bu süreçte size neler iyi geldi?
9. Bir gazi olarak toplumun size-gazilere yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- a. Toplumdan neler bekliyorsunuz?
- b. Yaşadığınız toplumda gazi olmak nasıl bir duygu?
- c. Sorun varsa bu sıkıntıların üstesinden nasıl geldiniz, kimden nereden destek aldınız?/ Size ne iyi geldi?
10. Normal bir gününüz nasıl geçiyor? Hafta içi hafta sonları neler yapıyorsunuz?
- a. Gazi arkadaşlarınız var mı? Onlarla neler yaparsınız? İlişkileriniz nasıl?
- b. Bir gazi olarak size sağlanan hak ve imkanları biliyor musunuz? Bilgi ihtiyacınızı nasıl nereden karşılıyorsunuz?
- c. Takip ettiğiniz, üye olduğunuz STK'lar var mı? Buralarda neler yaparsınız? Sizin için anlamı nedir?
11. Gazi olmanın sizin için anlamı nedir?/
- a. Bir gazi olarak kendinizi nasıl hissediyorsunuz/algılıyorsunuz?/Gazi olmak nasıl bir duygu?
- b. Kaybettiklerinizin bir anlamı var mı? Nedir?
12. Yaşadıklarınız çevreye ve geleceğe bakışınızı nasıl etkiledi?
- a. Gelecekte beklentileriniz neler? Neler değişti?
13. Şimdiki hayatınızı anlamlı/anlamsız hissettiren şeyler nelerdir?
- a. Sizi mutlu eden /mutsuz eden şeyler nelerdir? (Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekte)
- b. Sizi mutsuz eden şeylerle nasıl baş ediyorsunuz?
14. Özellikle son bir yılda ülkedeki terör eylemlerinin sayısı ne yazık ki artmış durumda. Eğer kısa süre önce terör nedeniyle yaralanarak malül gazi olmuş bir askerle karşılaşırsanız- şuana kadarki deneyimlerinizi dikkate alırsanız- ona ne demek isterdiniz? (Ne önerirdiniz?)
15. Psikolojik destek aldınız mı? (GATA- Devlet hastanesi ya da özel klinikte) Bu süreçte neler yaşadınız, süreci nasıl değerlendiriyorsunuz? Size ne iyi geldi?
16. Şu ana kadar tüm bu yaşadıklarınızı dikkate aldığınızda, Gazi olmak size ne öğretti, ne kazandırdı? (kişilik/karakter açısından, dünyaya ve geleceğe bakış açısından, düşünce biçimi ve duygu durum açısından?)
-

Ek 3. Açık Kodlama ve Eksen Kodlama Listesi

1. O an- Ölümün Kıyısından Geçmek

a. Travma Deneyimi

- i. Yaralanma-Organ/işlev kaybı
- ii. Bedensel duyular
- iii. Travmatik Şahitlik
- iv. O andaki farkındalık

b. Duygusal Tepkiler

- i. Ölüm korkusu
- ii. Şok-panik

c. Süreçle Baş etme

- i. Soğukkanlılık-Dayanıklı olmak
- ii. Allah'a sığınmak

d. Zamana Karşı Yarış-Hayatta Kalmak!

- i. Tedavinin Geçikmesi - helikopter beklemek
- ii. Hastanahaneye Yolculuk

2. Tedavi Süreci

a. Yıpratıcı Tedavi

- i. Ağır/zor ameliyatlar - Yoğun bakım
- ii. Yatağa bağlı yaşam-Bunalmak
- iii. Uzun tedavi süreci
- iv. Hizmetten Memnuniyetsizlik
  1. Psikolojik desteğin yetersiz kalması
  2. Duyarsızlık
  3. Sağlık/fiziki koşulların yetersizliği

b. Kaybı Kabullenememe-Duygusal Tepkiler

- i. Şok-ağlamak
- ii. Kaygı
- iii. Umutsuzluk
- iv. Anlamsızlık-ölüm isteği

c. Süreci/Kabullenmeyi Kolaylaştıran Dinamikler

- i. Dayanıklı/Güçlü olmak
- ii. Tedavi hizmetinden memnuniyet-Minnettarlık
- iii. Asker arkadaş/komutan desteği
- iv. Diğer gazileri görmek-Umut

3. Gerçek Hayata Dönüş-Uyum Sorunları

a. Travmanın Psikolojik İzleri

- i. Öfke tepkileri
- ii. İç kapanmak
- iii. Tekrar yaşamak
  1. Unutamamak

2. Tetikleyiciler-tetikte olmak
  3. Uykuda kabus görme
  - iv. Uykusuzluk
  - v. yeme sorunları
  - vi. unutkanlık
  - vii. Psikolojik destek ihtiyacı
- b. Engellenme**
- i. Yaşam Alanının Sınırlanması
    1. Sağlık Sorunlarının Devam etmesi
      - a. Uzun Tedavi
      - b. Ağrı-Acı
    2. Hareket kabiliyetinde kısıtlılık
      - a. Yürümeyi yeniden öğrenmek-proteze uyum
      - b. Bakıma muhtaçlık
    3. Yaşamı Zorlaştıran Fiziksel Koşullar
  - ii. Yaşam Rollerinde Yetersizlik
    1. Eksik/Yarım adam olmak!
    2. Bakıma muhtaç olma
    3. Ebeveynlik Rolü
    4. Boşanma- evliliği sürdürmememe
  - iii. Aşırı Korunma-Bağımlılık
    1. Rehabilitasyon merkezi
    2. Aile
  - iv. Kariyerin engellenmesi ve Ekonomik sorunlar
    1. Geleceğe yönelik planları gerçekleştirilemememe
    2. Malül Gazi olma sürecinin uzaması
      - a. Bilgisizlik-Yönlendirilme ihtiyacı
      - b. Rapora (Derecelendirmeye) güvensizlik
    3. İş Hakkını Devretmek-Pişmanlık
    4. iş hakkının fesih olması – İstifa
- c. Toplumsal Onay Gormemek-Hayal Kırıklığı**
- i. Malül Gazilere Yönelik Olumsuz Algılar
    1. Gazi sayılmamak-Kanun ihtiyacı
    2. Özürlü, sakat görülmek
      - a. Toplum acıyarak bakıyor
      - b. Evlenmede zorluk
    3. Sırtını devlete dayamış/Dilenci/Beleşçi
  - ii. Sahipsiz/yalnız kalmak
    1. Yönlendirilme/Bilgi İhtiyacı
    2. Unutulmak
  - iii. Değer Görmemek
    1. Saygı/hurmet görmeme

2. Hakkını kullanamamak-“Benim için mi gazi oldun!”
3. Uygun olmayan bir işe atanma
4. Şehit-gazi haberlerinin sıradanlaşması
5. Gazileri Ayırmak-“15 Temmuz Gazileri!”
6. Güvenlik kaygısı-Açık hedef olmak

d. Yabancılaşma

i. Karamsarlık

1. Yetersizlik/Muhtaçlık
2. Pişmanlık
3. Aileye karşı suçluluk
4. Meşgalesizlik -Bunalım

ii. Mutsuzluk

1. Değer görmemek/hayal kırıklığı
2. Yalnızlık
3. Şehit/Gazi haberlerine hassasiyet

iii. Olumsuz Baş Etme

1. Tepkisellik-Öfke
2. Kendini soyutlama
  - a. Kaçış- Unutmak İstemek
  - b. Alkol kullanmak
  - c. Toplumdan uzaklaşma
  - d. Gazi kimliğini/Engelini saklamak-Utanmak
  - e. Gazi kimliğini saklamak –Güvenlik kaygısı

4. Kabullemek- Hayata Tutunmak

a. İç Destek Kaynakları

i. Olumlu kişilik

1. Olumlu düşünmek
2. Dayanıklı/Güçlü olmak
3. Mücadele etmek
4. Kanaatkar olmak
5. Özmuhassebe yapmak

ii. Manevi baş etme

1. Kader inancı
2. Tevekkül-Allah’a sığınmak
3. Sabretmek
4. Şükretmek
5. Namaz kılmak
6. Dua etmek

iii. Deneyimi anlamlandırma

1. Kader ve imtihan olarak kayıp
2. Vatan için fedakarlık olarak gazilik
3. Mükafat ve nasip olarak gazilik

4. Gurur ve şeref olarak gazilik
5. Çocuklar için miras olarak gazilik

b. Dış Destek Kaynakları

- i. Aile-Eş desteği
  1. Yaşama umudu bulmak
  2. Anlaşılmak/Kabul edilmek
  3. Bakım görmek- İhtiyaçların karşılanması
  4. Teselli bulmak
  5. Gurur duyulmak
- ii. Devlet güvencesi
  1. Özlük hakları
    - a. Emeklilik-Gazilik maaşı
    - b. Tazminat
    - c. Şeref madalyası
    - d. Tedavi desteği
    - e. İş hakkı
    - f. Çocuklar için eğitim bursu
    - g. Araç alımında ÖTV indirimi
    - h. Konut kredisi
    - i. Pozitif ayrımcılık hakkı
  2. Sosyoekonomik statü
- iii. Gazilerle birliktelik
  1. Kaybı normalleştirme
    - a. Kendini unutmak-Şükür
  2. Kaderdaşlık-Anlaşılmak
  3. Umut-Olumlu örnekleri görmek
  4. Rahatlamak-Huzur
  5. Dayanışmak-Birbirinden öğrenmek
    - a. Bilgi edinme
    - b. Yardımlaşma
    - c. Model olmak-Model almak
  6. Sosyalleşmek
- iv. Sosyal çevre desteği
  1. Kabul edilmek
  2. Sosyalleşmek
  3. Saygınlık-Değer görmek
- v. Profesyonel psikolojik destek
  1. Aileyle olan ilişkilerin düzelmesi
  2. Sağlık için hayati kararlar alabilme

c. Yeni Yaşama Uyum

- i. Bağımsız Olmak/kendine yetmek
  1. Engel durumuna özel teknoloji kullanmak

2. Engel durumuna uygun eğitim almak
3. Beceri kazanmak
- ii. Rutini Sürdürmek
  1. Önceki yaşam biçimine devam etmek
  2. Yeni hobiler edinmek
  3. Çalışmak-İş hayatına katılmak
- iii. Sosyalleşmek
  1. Deneyimi paylaşmak
    - a. Model olmak
    - b. Yardımı/destek olmak
    - c. Rehberlik etmek
  2. Topluma katılmak
- iv. Deneyimin Kazandırdıkları
  1. Bakış açısının değişmesi-Elinde olanlarla mutlu olmak
  2. Mücadele/Azim
  3. Sabır/Şükür
  4. Yeni olanaklar
  5. Manevi dönüşüm
  6. Gazilik Rolü-Örnek İnsan
    - a. Kendini/Gazi olmanın değerini bilmek
    - b. Gaziliği taşımak-Örnek olmak
  7. Diğergamlık